ACADEMIA REPUBLICII POPULARE ROMÎNE
SECTIA DE ŞTIINŢE ISTORICE ŞI INSTITUTUL DE ISTORIE DIN BUCUREŞTI

studii

REVISTĂ DE ISTORIE

DIN SUMAR

ANUL XIII — 1960

5

EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII POPULARE ROMÎNE

ACADEMIA REPUBLICII POPULARE ROMÎNE
SECȚIA DE ȘTIINȚE ISTORICE ȘI INSTITUTUL DE ISTORIE DIN BUCUREȘTI

studii

REVISTĂ DE ISTORIE

5

ANUL XIII

1960

EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII POPULARE ROMÎNE

„STUDII" REVISTĂ DE ISTORIE
APARE DE 6 ORI PE AN

Redacția: București, B-dul Generalissimul Stalin nr. 1
Telefon: 18.25.86

SUMAR

Pag.

STUDII

40 DE ANI DE LA GREVA GENERALĂ DIN 1920

★

NOTE ŞI COMUNICĂRI

PROBLEMELE TRATATULUI „ISTORIA ROMÎNIEI"

VIAŢA ŞTIINŢIFICĂ

STUDII DOCUMENTARE

RECENZII

REVISTA REVISTELOR

ÎNSEMNĂRI BIBLIOGRAFICE

40 DE ANI DE LA GREVA GENERALĂ DIN 1920

GREVA GENERALĂ DIN 1920 DIN ROMÎNIA

DE

C. MOCANU

Greva generală, organizată și condusă de partidul proletariatului, este o formă superioară a mișcării greviste, caracterizată prin încetarea lucrului de către muncitorii din întreprinderile dintr-o anumită ramură industrială, localitate, provincie sau din întreaga țară[1] cu scopul de a impune capitaliștilor satisfacerea revendicărilor, recunoașterea libertăților democratice, ameliorarea condițiilor de viață ale celor ce muncesc.

Greva rezidă în natura raporturilor dintre proletariat și burghezie — clasele fundamentale ale orînduirii capitaliste—, în faptul că proletarii, fiind lipsiți de mijloace de producție, pentru a nu muri de foame, își vînd forța de muncă, capabilă de a produce valori de întrebuințare, ca pe o marfă care se realizează pe piața modernă[2].

La început grevele cuprindeau un număr restrîns de muncitori, erau mici, izolate, cu revendicări mai ales de natură economică; pe măsura dezvoltării capitalismului, a ascuțirii luptei de clasă mișcarea grevistă a evoluat către greve de masă politice, către greve generale. Ideea „încetării activității generale a tuturor muncitorilor" [3] s-a manifestat încă de pe vremea mișcării chartiste (de pildă în 1839). În 1842 chartiștii au încercat chiar organizarea unei greve generale[4] care să contribuie la atingerea țelului mișcării. După Comuna din Paris, mai precis spre sfîrșitul secolului trecut

---

[1] O grevă generală poate să antreneze muncitori din mai multe țări adică să capete un caracter internațional, așa cum a fost de pildă greva generală demonstrativă din 21 iulie 1919 declanșată la chemarea Internaționalei a III-a Comuniste, pentru apărarea Rusiei Sovietice și Ungariei Sovietice împotriva blocadei și a intervenției. Această grevă internațională a fost, după cum remarca V. I. Lenin, „un experiment fără precedent în istorie" (V. I. Lenin, *Opere*, vol. 29, Buc., E.S.P.L.P., 1956, p. 523).

[2] K. Marx, *Capitalul*, vol. I, ediția a II-a, Editura Partidului Muncitoresc Romîn, 1948, p. 176.

[3] F. Engels, *Situația clasei muncitoare din Anglia. După observații proprii și izvoare autentice*, Leipzig, 1845 (Marx, Engels, *Opere*, vol. 2, Editura politică, 1959, p. 470).

[4] *Ibidem.*

a avut loc greva din 1886 cu caracter general a muncitorilor din America pentru 8 ore de muncă [1], greva generală din Belgia din 1893 [2], iar la începutul secolului al XX-lea din nou o grevă generală în Belgia în 1902 [3], grevele generale din Suedia în 1902 [4], Olanda în 1903 [5], sudul Rusiei în 1903 [6], Ruhr în 1905 [7] şi, — cea mai însemnată, greva generală din Rusia în timpul revoluţiei populare din 1905 [8].

În condiţiile perioadei avîntului revoluţionar de după Marea Revoluţie Socialistă din Octombrie în numeroase ţări au izbucnit mai multe greve generale, unele cu un profund caracter politic şi urmate de puternice lupte pentru smulgerea puterii din mîinile exploatatorilor. Astfel de greve generale s-au desfăşurat în 1918 în Austro-Ungaria împotriva războiului imperialist care mai continua[9]; în 1919, şi mai ales în 1920, în Italia, ultima grevă fiind însoţită de lupta muncitorilor pentru a ocupa întreprinderile[10]; în 1920 în Cehoslovacia împotriva ofensivei începută de burghezie asupra maselor muncitoare[11], greva generală din ţara noastră — care face obiectul acestui studiu — şi multe altele[12].

K. Marx şi F. Engels, elaborînd problemele fundamentale ale strategiei şi tacticii proletariatului, au precizat rolul grevei generale în lupta de clasă[13]. Creatorii socialismului ştiinţific concepeau greva generală în conexiunea celorlalte forme şi mijloace de luptă a proletariatului, parte integrantă a problemei revoluţiei proletare, în pregătirea şi desfăşurarea

---

[1] W. H. Crook. *The general strike*, Chapel, Hill, 1931, p. 58.

[2] F. Mehring, Rosa Luxembourg, E. Vandervelde, *L'expérience belge. Une vieille polémique autour des grèves générales de 1902 et 1913*, Paris, 1927, p. 4—8.

[3] *Ibidem*, p. 4 şi urm.

[4] *La grève générale et le socialisme.* Enquète internationale. Opinions et documents, Paris, 1905, p. 131, 377—379.

[5] *Ibidem*, p. 126—127, 132.

[6] Bolşaia Sovietskaia enţiklopedia, vol. 9, ed. a II-a, 1951, p. 310.

[7] *Der Ruhrbergarbeiterstreik von 1905*, Berlin, 1955; Karl Liebknecht, *Cuvîntări, scrisori şi articole alese*, Buc., Editura politică, 1959, p. 31—32.

[8] *Istoria P.C.U.S.*, Buc., Ed. politică, 1960, p. 99—108; „Vseobşaia politiceskaia stacika v octiabre 1905 goda", Izd. Akad. Nauk SSSR, Moscva-Leningrad, 1955.

[9] *A magyar munkàsmozgalom a Nagy Oktoberi Szocialista Forradalom gejözelmét követö forradalmi fellendülés idöszakaban...*, Budapesta, 1956, p. 60—78.

[10] A. Colombi, *L'occupazionne delle fabriche*, Roma, 1950.

[11] *Iz istorii revoluţionovo dvijinia narodov Cekoslovachii. Sbornic statei.* Izd. Akad. Nauk SSSR, Moscova, 1959, p. 300 şi urm.

[12] După 1920 şirul grevelor generale, organizate şi conduse de partidele marxist-leniniste ale clasei muncitoare, a continuat nu numai în anii de avînt revoluţionar, ci şi în cei de reflux revoluţionar. Dintre cele mai însemnate greve generale, desfăşurate în diferite împrejurări istorice, în complexele condiţii ale luptei de clasă care s-a ascuţit necontenit, amintim: greva generală din martie 1921 care a cuprins mai ales sudul Germaniei, greva generală din acelaşi an din Norvegia, puternica grevă din 1926 din Anglia, greva generală din 1934 din Franţa dezlănţuită sub lozinca unităţii muncitoreşti împotriva pericolului fascist etc. Din perioada de după cel de-al doilea război mondial, cînd criza generală a capitalismului s-a adîncit, menţionăm grevele generale din Franţa (1949), Italia (1953), Spania (1951 şi 1959), recenta grevă generală din Japonia, din acest an — puternică manifestare de protest împotriva politicii de cîrdăşie a guvernanţilor cu imperialiştii americani.

[13] În 1845 în lucrarea sa privind „Situaţia clasei muncitoare din Anglia", F. Engels, sesizînd procesul de extindere, de generalizare a grevelor remarca că, citind ziarele (în care se dădeau date privind mişcarea grevistă), „ajungi la concluzia că toţi muncitorii industriali de la oraş şi de la ţară s-au unit în asociaţii şi din cînd în cînd protestează împotriva domi-

unei greve generale întruchipîndu-se în strînsă legătură cele trei laturi fundamentale ale luptei de clasă a proletariatului : economică, politică şi ideologică, fiecare latură avînd o pondere mai mare sau mai mică în funcţie de condiţiile istorice, de stadiul mişcării revoluţionare [1].

V. I. Lenin, în luptă neîmpăcată cu revizioniştii şi oportuniştii [2], a subliniat rolul grevei, al grevei generale în mişcarea muncitorească revoluţionară, în trecerea la insurecţie în vederea luării puterii politice. Încă din 1899 în articolul „Despre greve", V. I. Lenin, combătînd pe acei care credeau „că ajunge ca muncitorii să organizeze o grevă generală în toată ţara pentru ca ei să obţină tot ce vor de la capitalişti şi de la guvern. . ." [3] arăta că greva generală este una din formele de luptă — şi nu singura , că problema grevei trebuie înţeleasă strîns legat de problemele întregii lupte revoluţionare a proletariatului. Greva generală este o însemnată şcoală de educare a maselor revoluţionare, de călire a lor în lupta pentru libertate şi o orînduire socială mai bună, socialistă. În jurul grevei generale a proletariatului sînt antrenate direct sau indirect mase largi ale poporului. Cînd precede insurecţia armată, organizată şi condusă de partidul de avangardă a proletariatului în vederea luării puterii, greva generală, mai ales greva generală politică, are o deosebită însemnătate. Referindu-se la evenimentele revoluţiei din 1905, la greva generală care a avut loc atunci, Lenin scria : „Indicaţiile şi previziunile noastre cu privire la marea însemnătate a grevei politice de masă pentru insurecţia armată s-au adeverit în mod strălucit. Greva politică din Rusia a cuprins de astă dată cu adevărat întreaga ţară, unind în avîntul eroic al celei mai asuprite şi mai înaintate clase, toate popoarele blestematului « imperiu

---

naţiei burgheziei *printr-o întrerupere generală a lucrului* (subl. ns. — *C. M.*)" (K. Marx, F. Engels, *Opere*, vol. 2, Bucureşti, Editura politică, 1958, p. 468). În scrisoarea din 23 noiembrie 1871 către Friederich Bolte, K. Marx arăta că din mişcările economice, din grevele care izbucnesc „izvorăşte pretutindeni o mişcare *politică*, adică o mişcare a clasei cu scopul de a-şi impune interesele într-o formă generală, într-o formă care să aibă o forţă generală coercitivă în societate" (K. Marx, F. Engels, *Opere alese în două volume*, vol. II, ed. a II-a, Buc., E.S.P.L.P., 1955, p. 510—511).

[1] Problema grevei generale s-a dezbătut la mai multe congrese ale Internaţionalei I. La Congresul de la Bruxelles din 1868, în rezoluţia adoptată împotriva războiului se prevedea că „întrucît el va fi purtat între producători, nu va fi altceva decît o luptă între fraţi şi cetăţeni ; congresul cheamă pe muncitori să înceteze lucrul în cazul cînd ţara lor ar fi implicată în război" (citat după W. Z. Foster, *Istoria celor trei Internaţionale*, Buc., Ed. politică, 1958, p. 77). Cu această rezoluţie a început o lungă dispută la congresele ulterioare, inclusiv la cele ale Internaţionalei a II-a, pe tema dacă greva generală poate fi folosită, mai ales singură, împotriva războiului.

[2] Reformiştii şi oportuniştii de diferite nuanţe s-au întrecut în a dovedi că în toate împrejurările greva generală este imposibilă şi ineficientă. Cf. *La grève générale et le socialisme. Enquète internationale. Opinions et documents*, Paris, 1905 ; *Le dictionnaire socialiste*, Paris, 1902. Problema grevei s-a discutat, controversat, la toate congresele Internaţionalei a II-a, mai ales în legătură cu problema războiului. În problema grevei generale s-a dus o luptă dîrză între marxişti şi oportunişti, reformişti. Lupta s-a ascuţit în preajma războiului mondial. Viaţa dădea dreptate marxiştilor (v. dezbaterile la congrese în „L'internationale socialiste" din respectivii ani). Karl Liebknecht, Rosa Luxemburg, August Bebel şi alţi militanţi înaintaţi, deşi cu unele erori, au privit greva generală de pe poziţii marxiste ; G. V. Plehanov, mai ales după 1900 a avut o vedere greşită asupra grevei generale.

[3] V. I. Lenin, *Opere*, vol. 4, Buc., E.P.L.P., 1953, p. 294.

rus ». Proletarii tuturor popoarelor din acest imperiu al asupririi şi al violenţei se strîng acum într-o singură mare armată a libertăţii şi socialismului" [1].

Justeţea învăţăturii marxiste despre locul şi însemnătatea grevei generale în lupta revoluţionară a fost confirmată de întreaga mişcare grevistă, de întreaga luptă a clasei muncitoare pentru libertate şi socialism.

Generată de condiţiile istorice din Romînia perioadei avîntului revoluţionar de după victoria Marii Revoluţii Socialiste din Octombrie, greva generală din 1920, care a cuprins aproape întregul proletariat din ţară şi a arătat mai mult ca oricînd necesitatea creării partidului de tip nou, a partidului comunist, a fost lupta cea mai mare a clasei muncitoare din Romînia de pînă atunci, parte integrantă în şirul de greve generale care s-au desfăşurat în lumea capitalistă.

Despre acest însemnat eveniment din istoria Romîniei, în lucrările istoricilor burghezi, care, în lumina concepţiei lor idealiste despre societate şi de pe poziţiile de clasă ale burgheziei, nu au luat în seamă sau au falsificat rolul poporului — făuritor al istoriei, lupta maselor muncitoare pentru libertate, progres şi o viaţă mai bună, nu găsim nici cel puţin cîteva rînduri.

Bunăoară, în lucrarea sa de sinteză „Istoria romînilor", în partea privind perioada după primul război mondial, N. Iorga se ocupă de numeroase şi felurite amănunte privind viaţa politică, guvernele şi partidele burgheze, familia regală. Doar ici şi colo face unele referiri vagi la situaţia economico-politică a ţării şi la unele momente ale mişcării revoluţionare pe care le prezintă însă denaturat, fals [2]. Menţiuni despre greva generală — — şi aceasta indirect, plecînd de la alte evenimente — face N. Iorga, în lucrarea „Romînia contemporană de la 1904 la 1930...". În lucrarea citată Iorga pomeneşte, în capitolul în care se ocupă de guvernarea lui Averescu, de greva de la C.F.R., izbucnită în aprilie, şi de cea de la Poştă, „care se socotea ca începutul grevei generale [3]; iar mai departe, în treacăt, consemnează „o grevă a transporturilor izbucnind în noiembrie [4], ca preludiu al celei generale" [5]. Acelaşi lucru se constată în lucrările celorlalţi istorici care au scris de pe poziţiile burgheze.

---

[1] V. I. Lenin, *Opere*, vol. 9, Buc., E.S.P.L.P., 1955, p. 387. Vezi şi următoarele lucrări ale lui V. I. Lenin : *Greva din Petersburg* (în *Opere*, vol. 8, Buc., E.S.P.L.P., 1955, p. 76) ; *Primele învăţăminte* (*ibidem*, p. 124—127) ; *Greva politică şi lupta de stradă din Moscova* (*Opere*, vol. 9, Buc., E.S.P.L.P., 1955, p. 340—348) ; *Învăţămintele insurecţiei din Moscova* (*Opere*, vol. 11, Buc. E.S.P.L.P., 1956, p. 127, 159—160) etc.

[2] N. Iorga, *Istoria romînilor*, vol. X, Buc., 1939, p. 389 şi urm.

[3] N. Iorga, *Romînia contemporană de la 1904 la 1930, Supt trei regi. Istoric al unei lupte pentru un ideal naţional şi moral*, Buc., 1932. p. 347.

[4] Este vorba de greva din octombrie.

[5] Vezi şi N. Iorga, *Memorii* (*tristeţea şi sfîrşitul unei domnii*), vol. III, p. 67—77. Date şi aprecieri cu privire la greva generală — se înţelege intenţionat denaturate — se găsesc în unele lucrări şi memorii tipărite ale celor care au slujit în aparatul de stat burghezo-moşieresc. Vezi de pildă, *Note politice* (vol. V, p. 87—88) ale lui Al. Marghiloman, lucrarea *Istoricul mişcărilor muncitoreşti din portul Brăila* (1930, p. 73—76, 83—85), a lui Victor Mihăilescu, atunci şeful comisariatului de poliţie [illegible]

O denaturare flagrantă a realităţii despre greva generală s-a făcut — pentru a se justifica poziţia lor pasivă şi trădătoare — de către oportunişti şi reformişti. Centristul Ilie Moscovici, care s-a aflat în fruntea trădătorilor grevei generale, în broşura „Probleme actuale ale mişcării socialiste" neagă posibilităţile de luptă ale proletariatului de la noi; greva generală este tratată emfatic şi se încearcă a se justifica poziţia de tergiversare şi trădare a acestei mari acţiuni a muncitorimii [1]. În acelaşi mod vorbeşte despre greva generală, despre desfăşurarea ei în Banat, Iosef Gabriel. în lucrarea, plină de falsificări, „Fünfzigjährige Geschichte der Banater Arbeiterbewegung. 1870—1920" [2], precum şi alţi lideri social-democraţi de dreapta. Calomniator, şi apărînd guvernul burghezo-moşieresc care a reprimat mişcarea revoluţionară, a scris despre greva generală într-un articol inserat în „Enciclopedia Romîniei" [3], „socialistul" Şerban Voinea, transfug, învederat duşman al poporului care azi defăimează de la tribuna oficinelor imperialiste măreţele realizări de după 23 August 1944 ale poporului nostru.

O poziţie fundamental deosebită în aprecierea grevei generale au avut-o autorii care au scris în lumina învăţăturii marxist-leniniste, a documentelor partidului comunist [4], arătînd însemnătatea acestui eveniment în mişcarea revoluţionară din ţara noastră în istoria Romîniei. Începutul istoriografiei marxiste despre greva generală se află în articolele publicate, încă din 1921, în presa Partidului Comunist şi a organizaţiilor create şi conduse de partid [5]. În aceste articole s-au arătat, succint, cauzele care au dus la greva pe întreaga ţară, amploarea acestei lupte a clasei muncitoare, învăţămintele ei deosebit de însemnate pentru mişcarea muncitorească, pentru crearea partidului de tip nou. O lucrare dedicată grevei generale este „1920. Contribuţie la istoria socială a Romîniei" întocmită de M Roller [6] în 1937, în condiţiile cenzurii din perioada fascizării ţării. Autorul, folosind o bogată documentare de presă, descrie în mod concret procesul creşterii mişcării greviste din Romînia care a culminat cu greva generală în octombrie 1920. Lucrarea demască pe conducătorii reformişti ai partidului socialist şi Comisiei generale a sindicatelor care au trădat lupta muncitorimii. Autorul n-a putut însă folosi documentele din arhive, acestea fiind atunci în mîna organelor statului burghezo-moşieresc, de aceea lucrarea are unele lacune.

---

[1] Ilie Moscovici, *Probleme actuale ale mişcării socialiste*, Buc. (1921).

[2] Iosef Gabriel, *Fünfzigjährige Geschichte der Banater Arbeiterbewegung, 1870—1920*, Timişoara, 1928, p. 97—101.

[3] *Enciclopedia Romîniei*, III, 1937, p, 290.

[4] Cf. *Documente din istoria Partidului Comunist din Romînia, 1917 1922*, Editura pentru literatură politică, 1956; *Documente din istoria Partidului Comunist din Romînia 1929—1933*, E.S.P.L.P., 1956 etc.

[5] Cf. „Socialismul" din 22 octombrie 1922, 19 noiembrie 1922, 10 februarie 1924 etc.; „Viaţa muncitoare" din 16 octombrie 1927, 28 octombrie 1928 etc.

[6] M. Roller, *1920. Contribuţii la istoria socială a Romîniei* (P. Neamţ), 1937, 168 pag. Partea care se referă direct la greva generală a fost reprodusă în culegerea *Din istoria luptelor greviste ale proletariatului din Romînia* (vol. I), Ed. C.C.S., 1957, p. 165 şi urm. şi în M. Roller, *Studii şi note ştiinţifice privind istoria Romîniei*, Buc., E.S.P.L.P., p. 375 şi urm.

După 23 August 1944, istoricii din patria noastră au elaborat în lumina teoriei materialist-dialectice despre societate, a documentelor partidului, a experienţei istoriografiei sovietice, numeroase lucrări despre lupta poporului nostru, a clasei muncitoare dusă pentru libertate socială şi naţională.

Despre greva generală s-a scris în mai multe lucrări care au abordat problema avîntului revoluţionar de după 1917 sau diferite aspecte ale acestei perioade. O primă privire sintetică asupra grevei generale în cadrul întregii istorii a patriei, fără a se elucida însă îndeajuns diferite probleme a fost făcută în 1947 în Manualul de istorie a Romîniei [1]. În 1955 Clara Cuşnir-Mihailovici scriind „Despre situaţia revoluţionară din Romînia în perioada 1918—1920", analizează şi mişcarea grevistă din 1920, aducînd unele elemente noi faţă de cele cunoscute anterior [2]. Lucrarea nu tratează însă grevele generale pe ramuri de producţie, pe oraşe şi provincii care au culminat în octombrie cu greva pe ţară. O altă prezentare de ansamblu asupra grevei generale, cuprinzînd unele date şi aprecieri noi, s-a făcut în revista „Analele Institutului de istorie a partidului de pe lîngă C.C. al P.M.R." nr. 2 din 1956, text care a apărut apoi în broşură [3]. Din această lucrare reiese mai clar procesul creşterii mişcării greviste şi culminarea ei cu greva generală, însemnătatea grevei generale în lupta pentru clarificarea ideologică, pentru formarea partidului de tip nou, a partidului comunist. Acad. P. Constantinescu-Iaşi, în broşura „Influenţa Marii Revoluţii Socialiste din Octombrie asupra mişcării revoluţionare din Romînia" editată în 1957, inserează un capitol intitulat „Înainte şi după greva generală din octombrie". Expunînd mişcarea grevistă din 1920 se ocupă mai ales de grevele din primele trei luni ale anului, apoi de greva generală din octombrie pe care o arată ca important eveniment în istoria mişcării revoluţionare din ţara noastră şi în lupta pentru crearea Partidului Comunist din Romînia [4]. În articolul publicat în „Studii", nr. 5 din 1959, de către V. Liveanu în legătură cu „Mişcarea muncitorească din Bucureşti în anii 1917—1921" sînt cuprinse, deşi lucrarea are alt obiect, cîteva date noi asupra grevei generale din octombrie, privind mai ales desfăşurarea ei în capitală [5]. Recent [6], o scurtă prezentare sintetică asupra a ceea ce s-a scris şi s-a cunoscut pînă acum despre greva generală s-a făcut în „Lecţii

---

[1] *Istoria Romîniei*, sub redacţia acad. M. Roller, Buc., Editura de stat, 1947 (în ediţiile din 1952, 1956, textul despre greva generală a rămas acelaşi).

[2] Clara Cuşnir-Mihailovici, *Despre situaţia revoluţionară din Romînia în perioada 1918—1920*, Buc., E.S.P.L.P., 1955, p. 87—89, 96—104.

[3] *Marea Revoluţie Socialistă din Octombrie — începutul unei noi ere în istoria omenirii. Avîntul revoluţionar în Romînia. Crearea P.C.R. — victorie istorică a leninismului asupra oportunismului şi reformismului în mişcarea muncitorească din Romînia*, E.S.P.L.P., Buc., 1956; reeditată în 1958.

[4] P. Constantinescu-Iaşi, *Influenţa Marii Revoluţii Socialiste din Octombrie asupra mişcării revoluţionare din Romînia*, Buc., Editura ştiinţifică, 1957, p. 56—59.

[5] V. Liveanu, „Studii", an. XII (1959), nr. 5, p. 179—182.

[6] În timp ce prezentul studiu se afla sub tipar au mai apărut cîteva studii valoroase privind greva generală.

în ajutorul celor ce studiază istoria P.M.R."[1]. Mențiuni despre greva generală se mai găsesc în diferite lucrări destinate altor teme[2]. În același timp s-au publicat și unele documente în legătură cu greva generală [3].

Acest important eveniment din istoria Romîniei — greva generală — este tratat sau menționat în unele lucrări, elaborate în celelalte țări, și, înainte de toate, în Uniunea Sovietică. O tratare, mai recentă, asupra grevei generale din țara noastră s-a făcut în „Istoria contemporană", elaborată de un colectiv de autori sovietici în 1959. În capitolul care se ocupă de „Romînia în perioada anilor 1918—1939", tratîndu-se lupta de clasă din anii 1920—1921 și formarea Partidului Comunist din Romînia, se arată că în vara și toamna anului 1920 mișcarea grevistă s-a desfășurat cu putere. În octombrie muncitorii din întreaga țară au intrat în grevă generală. Lucrarea prezintă datele cele mai de seamă privind greva și reliefează însemnătatea acestui eveniment în dezvoltarea conștiinței revoluționare a proletariatului, în procesul creării Partidului Comunist în țara noastră [4].

Cauzele care au dus la greva generală din 1920 au acționat în condițiile perioadei istorice de după Marea Revoluție Socialistă din Octombrie.

Condițiile pe plan internațional din acest timp erau definite prin faptul fundamental că, în urma revoluției proletare victorioase, lanțul capitalismului s-a rupt ; în Rusia a fost instaurată dictatura proletariatului și a început construirea socialismului. În timp ce puterea sovietică atacată cu furie de forțele contrarevoluției internaționale își dovedea vitalitatea, superioritatea, capitalismul, intrat în criza sa generală, era ros de contradicțiile lui interne, inerente, care se adînceau ; lupta de clasă a proletariatului împotriva dominației burgheziei și rămășițelor de natură feudală, a intrat, după 1917, într-un avînt revoluționar nemaicunoscut pînă atunci ; în multe țări s-a produs o situație revoluționară.

---

[1] *Lecții în ajutorul celor ce studiază istoria P.M.R.*, Buc., Editura politică, 1960, p. 171—181.

[2] S. Fucs, *Greva muncitorilor din Valea Mureșului în anul 1925*, în *Studii și referate privind istoria Romîniei*, partea a II-a, Buc., Ed. Acad. R.P.R., 1954, p. 1658 ; M. Roller, *Avîntul revoluționar al muncitorimii din Romînia. Crearea P.C.R.*, în „Analele Institutului de istorie a partidului de pe lîngă C.C. al P.M.R.", nr. 6 din 1957 ; A. Roman, *Din istoria luptelor revoluționare ale muncitorilor textiliști de la fabrica de postav Buhuși*, Editura științifică, 1959, p. 68—70 ; Gh. Moț, V. Ștefănescu, C. Mocanu, *Contribuții la istoria organizației marxist-leniniste a tineretului din Romînia*, Editura tineretului, 1959, p. 89—91 etc.

[3] Astfel, în volumul de „Documente din istoria Partidului Comunist din Romînia. 1917 1921", editat în 1953, reeditat în 1956, s-a publicat memoriul întocmit la Consiliul general din 10—11 octombrie 1920, și alte cîteva materiale. Unele documente au fost inserate în „Analele Institutului de istorie a partidului de pe lîngă C.C. al P.M.R.", nr. 3, nr. 4 din 1960, în „Revista arhivelor" nr. 2 din 1959.

[4] „Noveișaia istoria", tom. I, Soțekghiz, Moscova, 1959, p. 480—481. Despre greva generală se scrie și în alte lucrări, între care menționăm : „Noveișaia istoria", Moscova, V.P.S., 1948, ceast 1, p. 175 ; „Balșaia Sovietskaia Ențiklopedia", vol. 49, Moscova, 1941, p. 571 ; „Balșaia Sovietskaia Ențiklopedia", ed. a II-a, tom. 37, 1955, p. 344—345 etc.

Uriașe mitinguri, demonstrații, greve, răscoale, revoluții, puternice acțiuni de apărare a Rusiei Sovietice au avut loc în diferite părți ale lumii, sub conducerea aripei de stînga din partidele socialiste sau a tinerelor partide comuniste care au început să fie făurite în focul luptei revoluționare.

Condițiile din Romînia erau definite prin starea țării ruinată de războiul imperialist în care fusese tîrîtă de către clasele exploatatoare, prin situația revoluționară care s-a creat și la noi după 1917, de puternicul avînt revoluționar desfășurat sub influența Marii Revoluții Socialiste din Octombrie [1].

Proletariatul din Romînia, crunt exploatat, însuflețit de victoria revoluției proletare din Rusia și-a manifestat dorința și hotărîrea de a înlătura și din țara noastră orînduirea burghezo-moșierească.

Situația revoluționară existentă în 1917—1920 în Romînia nu s-a putut însă transforma în revoluție, deoarece n-au existat factorii subiectivi necesari pentru aceasta, și în primul rînd, pentru că n-a existat un partid proletar marxist-leninist [2].

Grupurile comuniste, care constituiau nucleul conducător al aripei de stînga din partidul socialist, se apropiau tot mai mult de înțelegerea marxist-leninistă a situației din Romînia; ele chemau la luptă împotriva regimului exploatatorilor, împotriva măsurilor represive luate de guvernul burghezo-moșieresc, pentru apărarea și lărgirea cuceririlor obținute de muncitori prin luptă, pentru apărarea revoluționară a Rusiei Sovietice.

Ele militau pentru afilierea la Internaționala a III-a, pentru crearea unui partid de tip nou, comunist. Această luptă a cunoscut o amploare mereu crescîndă. În 1919, 1920 elementele oportuniste însă au amînat succesiv congresele partidului socialist de teamă ca majoritatea secțiunilor, a membrilor partidului care se pronunțau pentru afiliere la Internaționala Comunistă, să nu determine afilierea. Astfel a fost întîrziată transformarea partidului socialist într-un partid de tip nou, marxist-leninist adevărat stat major al luptei revoluționare. În legătură cu aceasta, într-un raport trimis la 1 Mai 1921 Comitetului Executiv al Internaționalei Comuniste, Al. Constantinescu, secretarul Comitetului Central al grupelor comuniste, arăta: „Dacă partidul ar fi aderat (la Internaționala Comunistă — *n.n.*) atunci (se referă la congresul convocat pentru 9 aprilie 1920 — *n.n.*) mișcarea muncitorească din Romînia ar fi ieșit din starea ei de

---

[1] Vezi mai pe larg Clara Cușnir-Mihailovici, *Despre situația revoluționară din Romînia în perioada 1918—1920*, Buc., E.S.P.L.P., 1955; V. Liveanu, *1918. Din istoria luptelor revoluționare din Romînia*, Editura politică, 1960, p. 142—147, 159—226. Într-un document, elaborat de grupul Spartakus, se arăta că în urma acțiunii tîlhărești a imperialismului german, în urma jafurilor și a distrugerilor de război, în Polonia, Lituania, Estonia, Letonia, Ucraina, Romînia și alte țări, a crescut mizeria maselor, s-au adîncit contradicțiile de clasă. Sud-estul Europei — subliniază documentul — a devenit un vulcan; problema exploziei revoluționare nu era decît o chestiune de timp (*Dokumente und Materialien zur Geschichte der Deutschen Arbeiterbewegung*, vol. II, November 1917—Dezember 1918, Berlin, Dietz Verlag, 1957, p. 156. În articolul „Revoluția din Octombrie și Balcanii", publicat în 1927, Gh. Dimitrov arăta că după 1917 „Balcanii se aflau în pragul revoluției muncitorești" (*Opere alese*, Buc., Editura politică, 1959, p. 157).

[2] *Lecții în ajutorul celor care studiază istoria P.M.R.*, Buc., Editura politică, 1960, p. 181 182.

haos şi şovăială..." [1]. Muncitorimea a fost lipsită în acest an de mari bătălii de clasă, în acest an al grevei generale, de un adevărat stat major, de partidul comunist.

În perioada de după noiembrie 1917, pe măsură ce s-au dezvoltat organizaţiile muncitoreşti şi au luat amploare grevele — unele repetate — muncitorii din numeroase întreprinderi, mai ales din cele unde erau mai bine organizaţi, au impus prin luptă reducerea zilei de muncă, reducerea sau desfiinţarea amenzilor, mărirea salariilor, concedii de odihnă, desfiinţarea bătăii, recunoaşterea — în unele locuri — a consiliilor muncitoreşti şi a consiliilor bărbaţilor de încredere etc.

Exploatatorii, îngrijoraţi de cursul mişcării revoluţionare de după Marea Revoluţie Socialistă din Octombrie, zdruncinaţi de avîntul nemaicunoscut pînă atunci al luptei muncitorimii din ţară au fost obligaţi să satisfacă unele revendicări ale maselor de grevişti. Însă, cu timpul, burghezia, coalizată cu moşierimea, a reuşit să-şi consolideze întrucîtva regimul politic, în condiţiile cînd pe plan extern fuseseră înăbuşite revoluţia proletară din Ungaria şi alte puternice mişcări revoluţionare din Europa, iar Rusia Sovietică se afla într-o situaţie grea ca urmare a intervenţiei. Începînd din primăvara anului 1920, guvernul burghezo-moşieresc a trecut la contraofensivă împotriva muncitorimii. În acest scop, la 13 martie 1920 a fost adus la cîrma ţării guvernul „partidului poporului" (paravan al liberalilor), prezidat de generalul Averescu. Un document arată că burghezia „a adus pe d-l general Averescu la funcţia de primministru, l-a investit să întroneze cea mai oribilă dictatură (în comparaţie cu cea anterioară — *n.n.*) numai şi numai să zdrobească mişcarea muncitorească, să zdrobească sindicatele roşii [2] şi partidul socialist" [3].

Imediat după venirea la putere, noul guvern a început să ia măsuri de stăvilire a mişcării muncitoreşti, de lichidare sau îngrădire a grevelor, a întrunirilor, de desfiinţare a consiliilor muncitoreşti, de lichidare a cuceririlor obţinute de masele muncitoare în urma luptelor revoluţionare pe care le-au dus.

Ofensivei guvernului, clasa muncitoare i-a răspuns prin intensificarea luptei ei revoluţionare, printr-o luptă grevistă care s-a dezvoltat furtunos în capitală şi în întreaga ţară. După date oficiale, între 1 martie şi 20 octombrie 1920 au avut loc în toată ţara 345 de greve [4]. Numeroase greve au fost generale pe ramuri, pe oraşe sau pe regiuni, cu un profund conţinut politic. Experienţa grevelor din primăvara şi vara anului 1920 a arătat clasei muncitoare necesitatea de a se organiza o grevă generală

---

[1] Arhiva centrală a Institutului de istorie a partidului de pe lîngă C.C. al P.M.R., fondul 1, inv. 8, dosar nr. 8 (fotocopie).

[2] Adică sindicatele muncitoreşti. Erau denumite „roşii" de către muncitori pentru a le deosebi de sindicatele „galbene", „naţionale", create de guvern în scop diversionist de a împiedeca lupta muncitorimii.

[3] Arhiva centrală a Inst. de istorie a partidului de pe lîngă C.C. al P.M.R., dos. nr. 751, vol. XII, inv. 190, fila 453.

[4] „Buletinul muncii şi ocrotirilor sociale", Buc., 1920—1922.

pe întreaga ţară [1] pentru apărarea revendicărilor şi libertăţilor democratice, pentru o viaţă mai bună; lună de lună a crescut lupta muncitorimii, care, în pofida voinţei liderilor oportunişti din partidul socialist şi sindicate, cereau tot mai insistent, tot mai hotărît, greva generală [2]. „Îmi amintesc că era imposibil să te opui — declara un conducător socialist de atunci. N-apucai să deschizi gura într-o întrunire şi ţi se lua piuitul cu strigătele: «Vrem grevă generală»" [3].

Sintetizîndu-se cauzele principale care au dus la declanşarea grevei generale, în expunerea de motive la memoriul adoptat de Consiliul General al Partidului Socialist şi sindicatelor — la 11 octombrie 1920 — se remarca că prin instaurarea regimului de teroare guvernul a tins nu numai la tăgăduirea celor mai de seamă drepturi ale clasei muncitoare, ci şi la desfiinţarea organizaţiilor ei politice. Promisiunile făcute de către şeful guvernului, cu ocazia reluării lucrului la unele întreprinderi, că vor fi respectate consiliile muncitoreşti, delegaţii, revendicările obţinute etc. nu au fost îndeplinite. Armata a fost menţinută în fabrici, muncitorii înaintaţi au fost mai departe terorizaţi. În loc de a da satisfacţie cerinţelor muncitoreşti, guvernul a venit cu „Legea reglementării conflictelor de muncă", prin care s-a tăgăduit muncitorului dreptul de apărare şi de luptă prin grevă. Decizia luată de guvern, în urma protestelor clasei muncitoare, de a desfiinţa starea de asediu şi cenzura, nu s-a aplicat efectiv. În Transil-

---

[1] Problema grevei generale a început să fie cunoscută şi la noi în ţară încă de la sfîrşitul secolului trecut. În primul deceniu al secolului nostru, sub înrîurirea revoluţiei populare din Rusia din 1905, cînd în vechea Romînie şi Transilvania au avut loc numeroase greve, unele generale, muncitorii au manifestat pentru grevă generală. Muncitorimea înţelegea, mai ales sub influenţa evenimentelor revoluţionare din Rusia, însemnătatea grevei generale în lupta ei de clasă. În legătură cu aceasta, I. C. Frimu scria la 15 ianuarie 1906 în „Romînia muncitoare" că „revoluţia rusă a arătat ce însemnătate poate să aibă greva generală, atunci cînd o conduce proletariatul conştient". În anii următori problema grevei generale a fost viu discutată în mişcarea muncitorească din ţara noastră. După Marea Revoluţie Socialistă din Octombrie, în focul luptei greviste care creştea an de an, ideea grevei generale a pătruns tot mai mult în conştiinţa maselor muncitoare. După represiunea sîngeroasă a demonstraţiei muncitoreşti de la 13 decembrie 1918 manifestul „S-a tras cu mitraliera în muncitori", răspîndit în întreaga ţară, încheia cu lozinca: „Trăiască greva generală". La 3 aprilie 1919, într-un raport către Ministerul de Interne, Siguranţa generală informa, că din datele de care dispune reiese că „se face o intensă propagandă printre muncitori pentru pregătirea unei greve generale în întreaga ţară" (Arhiva centrală a Inst. de istorie a partidului de pe lîngă C.C. al P.M.R., dosar nr. 40198/2921 vol. I, fila 14). La Congresul Partidului socialist care a fost convocat cu ocazia problemei abţinerii de la alegerile legislative din octombrie 1919, s-a adoptat rezoluţia în care, în vederea reuşitei acţiunii s-a hotărît a se „întrebuinţa toate mijloacele, inclusiv greva generală şi apelul la solidaritatea proletariatului mondial...". Ca mijloc de presiune împotriva guvernanţilor, se arată în rezoluţie, se proclamă greva generală („Socialismul" din 3 noiembrie 1919). Problema grevei generale a fost în atenţia muncitorimii mai cu seamă în vara şi toamna anului 1920.

[2] În legătură cu această temă a fost publicat un studiu în „Analele Institutului de istorie a partidului de pe lîngă C.C. al P.M.R.", nr. 1 din 1960 („Mişcarea grevistă din 1920, premergătoare grevei generale"), pe care, în ceea ce este principal, îl considerăm parte integrantă a prezentei lucrări.

[3] „Lupta socialistă", din 30 octombrie 1921.

La procesul grevei generale, un informator, la o întrebare pusă de comisarul regal, arăta că „a avut loc acum cîteva săptămîni — relatarea s-a făcut la 16 noiembrie 1920 — o şedinţă a tuturor comitetelor sindicale în care aceştia cereau greva generală". Secretarul comisiei generale, Bălineanu „s-a opus dar a fost huiduit" („Socialismul" din 18 noiembrie 1920).

vania regimul militar era instituit în întreaga viață civilă, politică și socială. Sute și sute de lucrători erau arestați și schingiuiți de comandamentele militare, de poliție și siguranță. Libertatea de asociere, de întrunire, libertatea presei erau știrbite și adesea, lăsate la bunul plac al comandanților militari. Regimul de teroare a căpătat, în Transilvania, o extensiune și mai mare în urma ordinului dat de către autoritățile statului burghezo-moșieresc de a fi expulzați și predați autorităților hortiste unii locuitori, în realitate unii conducători înaintați ai luptei muncitorești. Continuînd ofensiva, guvernul a anulat drepturi ale muncitorilor cucerite prin lupte îndelungate [1].

În condițiile cînd masele, însuflețite și îndrumate de membrii grupurilor comuniste, și de celelalte elemente înaintate din Partidul socialist cereau tot mai hotărît să se declare greva generală, s-a întrunit, la 10 octombrie 1920 [2], în București, Consiliul general, adică Comitetul executiv al Partidului socialist și Comisia generală a sindicatelor, la care au participat delegați din toată țara. Consiliul a decis unirea tuturor partidelor socialiste într-un partid unic [3], Partidul Socialist din Romînia, și a adoptat un nou statut, întocmit de elementele de stînga, în care se prevedea că partidul luptă pentru „cucerirea puterii politice și aplicarea dictaturii proletariatului prin regimul politic al Sfaturilor în vederea socializării mijloacelor de producție" [4]. Consiliul a luat în discuție și problema declarării grevei generale. Elementele oportuniste s-au ridicat împotriva declarării grevei generale cerută de muncitorimea din țara întreagă. În ultimă instanță s-a hotărît ca să se redacteze un memoriu către guvern. Memoriul a fost întocmit, întrucît, — după cum a recunoscut însuși Ilie Moscovici — „răbdarea muncitorimii a întrecut orice margini" și a fost votat de participanții la Consiliul general în ședința din 11 octombrie, deoarece marea majoritate a acestora a avut mandat imperativ [5] de la masele muncitoare să ceară declararea grevei generale. Conducătorii oportuniști au trebuit să cadă de acord cu greva generală văzînd că riscul compromiterii definitive în ochii maselor era prea mare dacă ar fi continuat să se opună fățiș, mai departe, voinței de luptă a maselor.

În memoriu, după ce se face expunerea de motive, la care ne-am referit mai înainte, s-a cerut guvernului:

---

[1] *Documente din istoria Partidului Comunist din Romînia. 1917—1922*, E.S.P.L.P., 1956, p. 194—197.

[2] Vezi și „Socialismul" din 9 noiembrie 1920 („Ordonanța" la procesul grevei generale). Consiliul a fost convocat la 10 octombrie, nu la 11 — cum s-a arătat în unele lucrări. La 11 octombrie a fost votat memoriul al cărui text a fost citit încă din seara zilei de 10 octombrie.

[3] În practică liderii oportuniști au împiedicat realizarea unificării; partidele socialiste au rămas, de fapt, mai departe organizate pe provincii. Un partid care să conducă lupta revoluționară pe cuprinsul întregii țări a avut clasa muncitoare din țara noastră după crearea P.C.R., în mai 1921.

[4] *Documente din istoria Partidului Comunist din Romînia. 1917—1922*, E.S.P.L.P., Buc., 1956, p. 189.

[5] La proces oportunistul Gh. Oprescu, ca și alții, a declarat: „S-a dat mandat imperativ celor din Consiliu să declare greva..." („Socialismul" din 18 noiembrie 1920).

Respectarea dreptului de asociație, recunoașterea delegaților și consiliilor muncitorești în toate întreprinderile; retragerea armatei din toate fabricile, uzinele și atelierele; interzicerea strictă pentru direcțiile din întreprinderile statului de a se amesteca sub orice formă în chestiunile referitoare la organizarea muncitorilor și reîncadrarea în serviciu a tuturor lucrătorilor concediați sau suspendați; acordarea revendicărilor formulate de muncitorii din instituțiile statului atît acolo unde au funcționat comisii de arbitraj (C.F.R. și „Monitorul Oficial") cît și acolo unde asemenea comisiuni nu au fost încă instituite; suspendarea aplicării legii pentru reglementarea conflictelor colective de muncă pînă la întocmirea unei alte legi care să respecte drepturile cîștigate cu mari sacrificii de masele muncitoare; desființarea efectivă și completă a stării de asediu și cenzurii prin: a) recunoașterea dreptului și libertății complete de asociere, întrunire, de presă, b) desființarea Curților Marțiale și trecerea tuturor proceselor privitoare la civili, a delictelor politice și de presă la instanțele civile, c) scoaterea armatei din administrația civilă, d) încetarea sistemului expulzărilor și evacuării forțate; în fine, ultima revendicare era predarea autonomiei caselor cercuale din Transilvania și modificarea legii asigurărilor din vechea Romînie, pe baza principiului de autonomie cu consultarea clasei muncitoare prin reprezentanții ei autorizați [1].

Memoriul sintetiza, în cele cîteva revendicări, majoritatea cerințelor de bază ale muncitorimii din întreaga țară. Multe din revendicările formulate, în alte țări ale Europei fuseseră recunoscute muncitorilor cu mult timp înainte; și la noi în țară recunoașterea unora din ele fusese impusă exploatatorilor și statului lor de către muncitori în focul avîntului revoluționar început în 1917 dar apoi au fost știrbite și chiar anulate de guvernul burghezo-moșieresc, mai ales începînd din primăvara anului 1920.

Revendicările cuprinse în memoriu dovedesc puternicul caracter politic al grevei, de apărare a intereselor clasei muncitoare, a drepturilor și libertăților ei. Muncitorimea își cerea, înainte de toate, dreptul ei politic de organizare, de recunoaștere a organizațiilor ei de clasă care să o îndrume și să o mobilizeze în lupta pentru o viață mai bună. Ea se ridica împotriva unor măsuri politice, militare sau legislative, luate de guvernul claselor dominante pentru a stăvili lupta de clasă proletară. Muncitorimea formula asemenea profunde revendicări politice de pe pozițiile ei de clasă, revoluționare. Revendicările politice formulate în memoriu întruchipau, în esență, interese momentane dintre cele mai de seamă ale *clasei* muncitoare.

Acest document trebuie privit și sub aspectul limitelor sale[2]. Unele revendicări politice și economice importante ale muncitorilor exprimate cu prilejul întrunirilor, demonstrațiilor, grevelor anterioare — cum au fost

---

[1] *Documente din istoria Partidului Comunist din Romînia. 1917—1922*, Buc., E.S.P.L.P., 1956, p. 198.

[2] În lucrările la care ne-am referit mai înainte memoriul nu a fost prezentat și cu limitele sale ce se datoresc, înainte de toate, poziției liderilor reformiști.

de pildă eliberarea conducătorilor (comuniști) întemnițați, demobilizarea de fapt a armatei care era ținută pe picior de război cu scopuri intervenționiste, ameliorarea condițiilor materiale de viață ale muncitorilor prin mărirea salariilor, înfrînarea speculei, măsuri împotriva scumpetei etc. nu au fost cuprinse în memoriu. De asemenea, în memoriu nu au fost cuprinse revendicări privind și aliații firești ai muncitorimii, și în primul rînd privind țărănimea muncitoare care lupta pentru o reformă agrară democratică.

Guvernul era avertizat că dacă aceste revendicări nu vor fi satisfăcute pînă la 20 octombrie „muncitorimea organizată din toată țara va fi chemată ca printr-o grevă generală să obțină toate aceste drepturi și libertăți, de care sînt legate interesele ei cele vitale" [1].

Membrii grupurilor comuniste, apreciind însemnătatea deosebită a faptului că întreaga muncitorime avertiza guvernul burghezo-moșieresc, că îi dădea un ultimatum, subliniau, prin intermediul unui articol publicat în „Lupta de clasă", — după ce consemnează că, în octombrie, Consiliul general dîndu-și seama „de legitima nerăbdare a muncitorimii", „a făcut cunoscut guvernului că nu alta decît arma grevei generale va fi întrebuințată pentru apărarea existenței proletariatului",— că „nu trebuie și nu poate fi aceasta o amenințare (pentru guvern — *n.n.*) lipsită de conținut" [2]. Datorită însemnătății acestei acțiuni, datorită complexității organizării unei greve generale pe țară, mai ales în condițiile cînd clasele dominante trecuseră la contraofensivă, trebuia o temeinică și minuțioasă pregătire politico-organizatorică a luptei muncitorești. În aceste zile de clocot grupurile comuniste au indicat cu claritate necesitatea imperioasă a pregătirii grevei generale. „Campania de propagandă pentru înfăptuirea acestei greve — arătau grupurile comuniste prin intermediul aceluiași articol — va fi condusă desigur mereu mai energic pentru ca în momentul decisiv, întreaga muncitorime să reacționeze ca un om" [3]. Comitetul executiv al partidului socialist și Comisia generală a sindicatelor — în care dominau oportuniștii, concilianți, trădători ai luptei clasei muncitoare — nu s-a preocupat însă de pregătirea grevei generale, și nici n-au avut de gînd să facă acest lucru. Dimpotrivă, conștient au pășit, din primele momente, pe calea trădării grevei.

Comisia desemnată ca să prezinte memoriul guvernului, formată, după cum afirmă chiar Moscovici, „aproape în unanimitate de moderați", a continuat de fapt în fața generalului Averescu și a altor membri ai guvernului politica oportunistă și conciliantă a partidului socialist. Ea s-a străduit să povățuiască guvernul ca să accepte cel puțin o minimă revendicare pentru a „potoli" avîntul maselor muncitoare, înflăcărate de justețea luptei lor.

---

[1] *Documente din istoria Partidului Comunist din Romînia. 1917—1922*, Buc., E.S.P.L.P., 1956, p. 199.
[2] „Lupta de clasă", anul I, nr. 7, p. 241.
[3] *Ibidem.*

În ţară peste tot se vorbea de grevă, dar aşa cum spune secretarul comisiei locale a sindicatelor din Bucureşti: „Nu ştiam nimic precis şi nici n-am primit instrucţiuni de la Consiliu asupra celor ce am de făcut" [1]. Secţiunile nu ştiau cînd va izbucni greva, de unde şi cum primesc directive şi îndrumări, modul de desfăşurare a ei. „Se păstra cuvîntul (parola — *n.n.*) de grevă generală pentru că *aiasta o cer masele* şi conducătorii o acceptau pentru că nu aveau încotro" [2], a spus mai tîrziu secretarul secţiunii din Galaţi a partidului socialist. Nici data grevei nu a fost fixată cu precizie [3]. După unii, greva urma să înceapă la 2—3 săptămîni după data de 20 octombrie — ultima zi cînd se aştepta răspunsul guvernului.

Reformiştii stăvileau astfel dezvoltarea luptelor de masă, care, în condiţiile orînduirii bazată pe exploatare, constituie nu numai singurul mijloc pentru înfăptuirea revendicărilor, ci şi cea mai bună şcoală pentru educarea revoluţionară a maselor, pentru maturizarea lor politică şi ideologică.

Grupurile comuniste au subliniat cu tărie necesitatea unui stat major, a unui partid revoluţionar în stare să conducă o asemenea mare acţiune a clasei muncitoare. „Lupta va fi grea — spuneau grupurile comuniste — Partidul de avangardă a proletariatului, partidul comunist, trebuie deci să se formeze şi să lucreze" [4]. Încă evenimentele din preziua grevei generale, cînd intrau pe scena unei mari lupte politice cele două clase fundamental antagoniste ale societăţii capitaliste: proletariatul şi burghezia coalizată cu moşierimea, au reliefat necesitatea creării partidului comunist. Partidul, aşa cum scrie „Lupta de clasă", era atunci însă deabia „în formaţie" [5]. Clasa muncitoare a intrat în luptă fără a avea în frunte partidul revoluţionar, nepregătită şi neorganizată.

Înfruntînd teroarea intensificată de guvern şi împotrivirea elementelor oportuniste, au fost luate unele măsuri de pregătire a grevei de către masele de muncitori, în frunte cu membrii grupurilor comuniste — Constantin Ivănuş, Leonte Filipescu, Vasilescu-Vasia, Pandele Becheanu (Alecu Constantinescu, M. Gh. Bujor erau în închisoare) şi mulţi alţi vajnici militanţi ai luptei revoluţionare.

În multe locuri din ţară, aşa cum reiese din documente de arhivă, sub înrîurirea elementelor înaintate au fost alese comitete de grevă — unele duble sau triple — pe fabrici sau pe oraşe (Bucureşti, Ploeşti, Cluj, Iaşi, Timişoara etc.), comitete în care a activat un număr însemnat de comunişti [6], au fost trimişi delegaţi prin întreprinderile înconjurătoare în vede-

---

[1] Mărturii reproduse de M. Roller, *op. cit.*, p. 100.

[2] *Ibidem*, p. 121.

[3] Formularea din memoriu că dacă pînă la 20 octombrie guvernul nu va da răspunsul cuvenit, muncitorimea va fi chemată la o grevă generală nu însemna că în această zi se va declara greva.

[4] „Lupta de clasă", 2 octombrie 1920, p. 271.

[5] *Ibidem*

[6] Vezi Arhiva centrală a Inst. de istorie a partidului de pe lîngă C.C. al P.M.R., fondul 5, dosarul nr. 765, filele 3 şi 5.

rea mobilizării tuturor la luptă, au fost strînse fonduri [1]; s-au răspîndit manifeste în capitală și în numeroase locuri ale țării, s-au ținut întruniri pregătitoare.

Într-un apel, elaborat de către Secțiunea din București a Partidului socialist și comisia locală a sindicatelor, adresat muncitorilor din Capitală, după ce se sublinia: „Destul cu regimul de jaf, teroare și tăgăduire a tuturor drepturilor voastre. Trebuie să arătați guvernului că răbdarea voastră are margini" [2], muncitorii erau chemați pentru miercuri, 13 octombrie, ora 6 seara în sălile de la Centru, Grivița, Dudești, Șerban-Vodă, Măgurele, 13 Septembrie, Ovidiu și Piscului pentru a cere guvernului satisfacerea revendicărilor din memoriu (pe care apelul le reproduce). La întrunirile convocate muncitorii au manifestat, în unanimitate, pentru grevă generală [3].

Au avut loc asemenea întruniri și în întreprinderi. La întrunirea din 18 octombrie de la fabrica metalurgică „Vulcan", la întrebarea pusă muncitorilor dacă sînt pentru grevă generală „s-a răspuns, cu urale și aclamațiuni" [4]. Cu același entuziasm au manifestat pentru grevă generală muncitorii de la fabricile „Wolf", „Lemaître", „Budich" și multe altele [5]. La adunarea muncitorilor de la Arsenal din 15 octombrie, la care s-au reales delegații, s-a vorbit și despre greva generală [6].

Hotărîrea fermă a muncitorimii de a se declara greva generală s-a manifestat cu putere și la întrunirile care au avut loc în celelalte orașe și centre muncitorești din țară. În ziua de 14 octombrie, la clubul socialist din Ploești [7], la întrunirea delegaților muncitorilor din aproape toate întreprinderile orașului s-a dezbătut necesitatea declarării grevei generale. Delegații au luat și unele măsuri privind modul cum să se înceapă greva în întreprinderile din care fac parte, cum să se desfășoare întrunirile și manifestațiile de stradă; a doua zi a avut loc o asemenea întrunire a ceferiștilor. Tot la 14 octombrie 1920, metalurgiștii din Buzău au ținut o întrunire, la care au luat hotărîrea ca în cazul în care guvernul nu va satisface pînă la 20 octombrie revendicările, să intre în greva generală [8]. La adunarea muncitorilor din Moreni din 17 octombrie s-a arătat că, pentru a ieși din situația grea în care i-a aruncat exploatarea capitalistă, pentru muncitori este necesară greva generală [9].

La întrunirea de la Bîrlad, din 17 octombrie, un muncitor a vorbit despre nesatisfacerea memoriului ceferiștilor, prezentat cu șapte luni în

---

[1] De pildă la Cluj a fost convocată în acest sens o consfătuire la care au participat reprezentanți din 31 de orașe și centre muncitorești din Transilvania (Arhiva centrală a Institutului de istorie a partidului de pe lîngă C.C. al P.M.R., dosar nr. 2608, fila 45).

[2] „Socialismul" din 13 octombrie, 14 octombrie 1920.

[3] „Socialismul" din 15 octombrie 1920.

[4] „Chemarea" din 21 octombrie 1920.

[5] *Ibidem.*

[6] Arhiva centrală a Institutului de istorie a partidului de pe lîngă C.C. al P.M.R., dosar nr. 122 F.O. (40545—118), Fond siguranță, f. 23.

[7] Loc. cit., dos. nr. 40158/2921, vol. I, fila 231.

[8] Arhivele Statului Buzău, Prefectura Buzău, dos. nr. 299, f. 194.

[9] Loc. cit., mai-iunie 19[illegible]

urmă. Ca şi atunci — spunea vorbitorul — nici memoriul trimis de muncitorimea din întreaga ţară, la 11 octombrie, nu va fi satisfăcut. S-a luat hotărîrea ca ,,dacă pînă la 20 octombrie a.c. guvernul nu va satisface cererea muncitorilor atunci toţi muncitorii vor declara grevă generală'' [1]. La o adunare a delegaţiilor muncitorilor din judeţul Neamţ s-a discutat despre declararea grevei generale [2].

La întrunirea din Braşov din 19 octombrie au fost condamnate măsurile luate de guvern împotriva ceferiştilor din Bucureşti, participanţii declarîndu-se solidari cu greva generală [3]; la cea din Sibiu convocată în aceeaşi zi, s-a stabilit un plan concret de acţiune [4]. La Timişoara, în seara zilei de 20 octombrie, după ce s-a discutat despre marea luptă a muncitorimii care se pregătea, s-au împărţit manifeste în legătură cu greva generală [5]. Tot în acest timp la Hunedoara s-au prelucrat instrucţiunile venite de la Uniunea Sindicatelor metalurgiste [6].

Concomitent cu asemenea acţiuni au fost răspîndite, mai ales în centrele muncitoreşti mai însemnate, manifeste prin care elementele înaintate, comuniştii, chemau muncitorimea să organizeze greva generală. La 17 octombrie, în oraşul Ploeşti a fost răspîndit comunicatul intitulat ,,Greva generală'' [7], în care se arată cauzele care au determinat muncitorimea să treacă la organizarea grevei, se demască politica antimuncitorească şi antisovietică a guvernului burghezo-moşieresc şi se îndeamnă toţi oamenii muncii din oraş să participe activ la greva generală.

În manifestul semnat de ,,Muncitorimea din organizaţiile socialiste din Iaşi'' adresat oamenilor muncii din acest oraş, se dezvăluie situaţia grea a maselor muncitoare, politica reacţionară a burgheziei şi moşierimii. După ce arăta suferinţele celor ce muncesc, manifestul sublinia că în această situaţie muncitorimea din Iaşi, ca şi din celelalte oraşe ale ţării, este nevoită să recurgă ,,. . .la ultima armă (greva nu este ultima armă de luptă a muncitorimii — *n.n.*) — greva generală în toată ţara'' [8].

La 20 octombrie comandantul corpului V Armată raportează Ministerului de Război că în această zi a găsit în Timişoara un manifest, iscălit de socialiştii din localitate, în care se cheamă muncitorii romîni, unguri, germani, sîrbi etc. să participe la greva generală [9].

La 20 octombrie, secţiunea din Bucureşti a partidului socialist a lansat un înflăcărat apel. ,,Ca membri disciplinaţi ai partidului — se cerea membrilor secţiunii — aveţi datoria de a depune toate eforturile ca greva

---

[1] Loc. cit., D. 7, vol. VI, individual, dosar nr. 22688-8, fila 36.
[2] Loc. cit., dosar nr. 40191/2121, vol. I, fila 231.
[3] Arhivele Statului, Oraşul Stalin, Prefectura Judeţului Braşov, dosar 1920—1936, Buletin de informaţie nr. 2949.
[4] „Siebenbürgisch Deutsches Tageblatt", din 26 octombrie 1920.
[5] Arhiva centrală a Inst. de istorie a partidului de pe lîngă C.C. al P.M.R., dosarul nr. 1253, fila 156.
[6] Loc. cit., fond 99, dosar nr. 2608, fila 90.
[7] Loc. cit., dosar nr. 2489/1920, p. 2.
[8] „Analele Institutului de istorie a partidului de pe lîngă C.C. al P.M.R.", mai—iunie 1956, p. 118—119.
[9] Arhiva centrală a Inst. de istorie a partidului de pe lîngă C.C. al P.M.R., dosar nr. 197, fila 15.

să aibă succesul dorit... În tot timpul grevei veți fi mereu la postul vostru pentru a vedea ca interesele clasei muncitoare să nu fie încălcate avînd datoria a sta mereu în contact cu masele muncitoare în tot timpul luptei" [1].

Pe alocuri s-au elaborat și unele instrucțiuni privind organizarea grevei — instrucțiuni nu lipsite însă de neclaritate, de influența liniei generale oportuniste a partidului socialist [2].

În loc să pregătească greva, să mobilizeze masele la demonstrații și alte asemenea manifestări menite să impună guvernului să îndeplinească cerințele din memoriu, oportuniștii din conducerea Partidului socialist și a sindicatelor, pe de o parte, așteptau să vină „din senin" un răspuns favorabil muncitorimii din partea unui guvern care trecuse la ofensivă împotriva muncitorimii, pe de altă parte, publicau în „Socialismul", „Tribuna Socialistă" și alte ziare socialiste, centrale și regionale, articole, comunicate, manifeste, îndrumări vagi, confuze formulate în spirit reformist. „Socialismul" reproducea zilnic comunicatul despre greva generală : „Cerințele muncitorimii cuprinse în memoriul înaintat guvernului sînt minime". Lupta în care se angajează muncitorimea a fost impusă de guvern. „Răbdarea trecînd orice margine, recurgem la singura armă (nu este singura armă — *n.n.*) pe care o avem cu noi : greva generală". La cuvîntul de ordine dat muncitorimea din întreaga țară va încrucișa brațele. „Pregătiți-vă de greva generală ! Așteptați semnalul ! — scria mai departe — greva nu încetează pînă cînd cererile noastre nu vor fi satisfăcute", după care sublinia : „În timpul grevei toată lumea stă acasă, nu se face nici o manifestație, pentru a nu face jocul provocatorilor" [3].

În aceste împrejurări, cînd clasa muncitoare din Romînia, însuflețită de exemplul eroicului proletariat rus, își afirmă cu o vigoare deosebită voința de luptă împotriva exploatării capitaliste, iar guvernul burghezo-moșieresc, sub presiunea grevei generale, se vedea silit să satisfacă o serie de cerințe ale greviștilor, pregătindu-se totodată de represiune, șefii oportuniști, trădători ai proletariatului, — subliniază tovarășul Gheorghe Gheorghiu-Dej — „comunicînd greviștilor să stea liniștiți acasă au făcut

---

[1] „Chemarea" din 20 octombrie 1920 ; „Universul" din 21 octombrie 1920 consemnează că la 20 octombrie pe străzile Capitalei a fost răspîndit un manifest de chemare la grevă generală.

[2] O astfel de instrucțiune este cea elaborată la 19 octombrie de către organele din Cluj ale partidului social-democrat, Uniunii C.F.R., Uniunii Muncitorilor în fier și metal, Uniunii muncitorilor minieri și topitori, Uniunii muncitorilor în lemn, Uniunii funcționarilor din Ardeal și Banat. În instrucțiune se precizează că greva se va declara la 21 octombrie, joi dimineața și va ține pînă cînd se va da dispoziție de către Comitetul Executiv al Partidului socialist și Comisia centrală a sindicatelor. Trenurile se vor opri la orele 12, iar după această oră nu va mai pleca nici unul. Trenurile să fie duse în depou, la întreprinderile cu cuptoare să se ia măsuri pentru continuarea normală a activității, la întreprinderile importante să se organizeze paza pentru a nu fi deteriorate instalațiile etc. În instrucțiuni, oportuniștii de dreapta au introdus recomandarea de a se evita demonstrațiile și adunările, slăbindu-se astfel forța de luptă a muncitorimii. (Arhiva centrală a Inst. de istorie a partidului de pe lîngă C.C. al P.M.R., dosar nr. 40198, fila 222).

[3] Se potrivește de minune și oportuniștilor din Romînia replica dată de Karl Liebknecht la un congres al Partidului social-democrat german : „Se zice să nu provoci diavolul. Or, diavolul este totuși de față în carne și oase ; am duce o politică a struțului dacă am vrea să negăm aceasta" (*op. cit.*, p. 30).

posibilă reprimarea sîngeroasă a grevei de către călăul Averescu, aflat în slujba capitaliştilor şi moşierilor" [1].

În acest timp au loc mari agitaţii la C.F.R., în capitală [2].

În condiţiile cînd muncitorimea din întreaga ţară fremăta aşteptînd semnalul pentru greva generală, ceferiştii au întocmit la 16 octombrie un memoriu special reluînd revendicările prezentate în vară. Guvernul nu le-a acceptat memoriul. Atunci sindicatul C.F.R. „Locomotiva" a anunţat prin presă : „Guvernul nu se osteneşte cîtuşi de puţin să ne cunoască cererile şi refuză să stea de vorbă cu acei care sînt desemnaţi..." [3], şi a organizat o şedinţă la care să se discute situaţia creată. Toţi ceferiştii atît membrii sindicatului revoluţionar cît şi cei care căzuseră în mrejele sindicatului „galben", strîngîndu-şi rîndurile, s-au unit şi au intrat în luptă pe baza revendicărilor comune.

În seara zilei de 17 octombrie [4] a izbucnit greva ceferiştilor. Prefectura poliţiei Capitalei a telefonat în seara zilei de 17 octombrie, la orele 18, şefului de stat major anunţîndu-l că la C.F.R. a izbucnit greva : „Mecanicii şi fochiştii după ce au dus trenurile în gări şi au băgat maşinile în depourile respective, au părăsit maşinile şi serviciul" [5]. La ora 19 nici un mecanic din oraş nu s-a prezentat la gară pentru a conduce trenurile [6].

Imediat, în noaptea de 17 spre 18, guvernul a dispus luarea de măsuri militare pentru ca greva să fie imediat înăbuşită. Gara a fost ocupată de regimentul 2 C.F.R. „Gara de nord e păzită milităreşte", consemna un ziar [7].

A doua zi însă greva s-a desfăşurat cu amploare, extinzîndu-se. Au părăsit lucrul şi muncitorii de la Atelierele C.F.R. [8], au intrat în grevă ceferiştii din numeroase oraşe din ţară : Ploeşti, Piteşti, Focşani, Adjud, Mărăşeşti, Iaşi, Constanţa, T. Severin, Craiova etc. [9].

Greva de la C.F.R. a devenit generală pe teritoriul vechii Romînii. Cu ea s-au solidarizat muncitorii ceferişti din Transilvania [10], lucrătorii din alte ramuri ale comunicaţiilor : din porturi, de la poştă. La 18 octombrie

---

[1] Gh. Gheorghiu-Dej, *Articole şi cuvîntări*, ed. a IV-a, Buc., E.S.P.L.P., 1955, p. 336—337.

[2] Încă după ce, în urma trădării oportuniştilor, se sfîrşise, la 7 iunie greva lor generală, muncitorii ceferişti au continuat să lupte pentru a obţine satisfacerea revendicărilor. Au vrut să organizeze o altă grevă generală la 1 august, dar greva nu a mai izbucnit din ordinul dispoziţiei de la centru. (Arhiva centrală a Institutului de istorie a partidului de pe lîngă C.C. al P.M.R., dosar nr. 42821, dos. 6, fila 257, vezi şi fila 541).

[3] „Luptătorul" din 20 octombrie 1920.

[4] În lucrările menţionate mai înainte se arată că această grevă a izbucnit în ziua de 18 octombrie. Eroarea provine din faptul că ştirea despre grevă a apărut în ziarele din 18 octombrie iar lucrările la care ne referim sînt bazate îndeosebi pe datele din presă.

[5] Arhiva centrală a Inst. de istorie a partidului de pe lîngă C.C. al P.M.R., dosar nr. 42819-31, fila 21 ; „Luptătorul" din 20 octombrie 1920.

[6] „Luptătorul" din 20 octombrie 1920.

[7] *Ibidem*.

[8] *Ibidem*, 21 octombrie 1920.

[9] Arhiva centrală a Inst. de istorie a partidului de pe lîngă C.C. al P.M.R., dosar nr. 40191/2121, vol. I, fila 291 ; „Socialismul" din 21 octombrie 1920 ; „Luptătorul" din 20, 21 octombrie 1920.

[10] „Chemarea" din 20 octombrie 1920.

s-a declarat grevă la Navigația Fluvială Romînă [1]. Cu începere de la 19 octombrie nici un vapor al N.F.R. n-a mai circulat [2].

Au mai intrat în grevă muncitorii de la diferite întreprinderi și de diferite profesii. La Ploești, și Buzău [3] au declarat grevă muncitorii de la uzinele electrice, la Galați birjarii [4]; la 19 octombrie s-a hotărît ca în Brăila să se declanșeze o grevă generală. Un raport al comandantului militar al diviziei a X-a teritorială, arăta că în Brăila „în ziua de 19 octombrie, concomitent cu greva ceferiștilor, în urma întrunirilor avute, socialiștii sindicaliști au declarat grevă generală" [5]. Nu s-a putut însă declanșa greva datorită măsurilor de represiune luate de guvern. În documente găsim indicații și despre alte greve și frămîntări produse în legătură cu greva ceferiștilor și în atmosfera cînd muncitorimea aștepta semnalul grevei generale [6].

În afară de măsurile luate imediat după declararea grevei la C.F.R., guvernul Averescu a recurs la mobilizarea ceferiștilor, anunțată prin comunicatul din 18 octombrie [7].

Respingînd măsura guvernului reacționar, solidari intereselor muncitorești, ceferiștii nu au răspuns invitației din ordonanța guvernului [8]. Acțiunile de „vînare" a greviștilor de prin cartierele muncitorești nu au dat rezultatul scontat. Realmente, guvernul care și-a luat angajamentul în mod public că va înfrînge greva, a suferit un eșec. Mișcarea grevistă, dimpotrivă, creștea. Greva ceferiștilor a precipitat evenimentele, a grăbit intrarea întregii muncitorimi în greva generală, care deveni iminentă.

În timp ce oportuniștii cerșeau de la guvernul reacționar satisfacerea cel puțin a unei minime revendicări pentru a avea pretextul amînării grevei și nu luau măsuri de pregătire a marii lupte muncitorești către care ducea, în mod necesar, întregul curs al evenimentelor, guvernul întărea în aceste zile măsurile de represiune.

În întreaga țară guvernul a dispus organizarea unei puternice paze militare la întreprinderile mai importante [9], pregătirea soldaților în cazărmi pentru ca să fie introduși în întreprinderi în vederea „spargerii" grevei. Au fost întărite cu forțe militare o serie de puncte importante ale C.F.R.,

---

[1] Arhiva centrală a Inst. de istorie a partidului de pe lîngă C.C. al P.M.R., dosar nr. 42819-31, fila 61.

[2] „Socialismul" din 21 octombrie 1920; „Luptătorul" din 22 octombrie 1920.

[3] Arhivele Statului Buzău, Pref. Buzău, dos. nr. 299/920, f. 28.

[4] Arhivele Statului Ploești, Pref. Ploești, dos. nr. 40.

[5] Arhiva centrală a Inst. de istorie a partidului de pe lîngă C.C. al P.M.R., dosar nr. 42817-6, fila 15.

[6] Arhiva M.F.A., depozitul Bîrlad, fondul C. IV, Armată, dosarul nr. 118, filele 41—42.

[7] Toți controlorii de tracțiune, mecanicii și fochiștii din serviciul căilor ferate au fost chemați să se prezinte, pînă a doua zi, la 19 octombrie, ora 18, cei din București, la regimentul 2 căi ferate, cazarma Cotroceni, iar cei din alte garnizoane la cercul de recrutare respectiv; toți controlorii de tracțiune, mecanicii și fochiștii, pînă la etatea de 65 de ani, care erau rechiziționabili ca specialiști, erau chemați la aceeași dată tot la regimentul 2 căi ferate. Cei care nu se vor prezenta în termenul arătat erau avertizați că vor fi ridicați cu forța publică și vor avea să dea seama în fața instanțelor justiției militare de neexecutarea ordonanței („Chemarea" din 20 octombrie 1920).

[8] „Dimineața" din 21 octombrie 1920.

[9] Arhiva centrală a Inst. de istorie a partidului de pe lîngă C.C. al P.M.R., dos. nr. 42819-31, fila 18.

mai ales în Bucureşti, Cluj, Ploeşti, Timişoara, Simeria, Paşcani, Braşov. În oraşe s-au luat măsuri pentru organizarea militară a păstrării „ordinei". Capitala, de pildă, a fost împărţită în mai multe sectoare, fiecare sector fiind pus sub paza unui detaşament militar, dotat cu muniţie, inclusiv mitraliere.

Comandanţii militari au primit chiar ordin să pună la punct planurile directoare [1]. S-a făcut schimb de unităţi militare între oraşele apropiate, sau, în unele locuri au fost aduse trupe din alte părţi ale ţării [2].

În ziua de 20 octombrie a expirat termenul pentru răspunsul la memoriu. În ziarele din după amiaza zilei a fost înfăţişat publicului comunicatul guvernului. Respingînd memoriul, guvernul declara făţiş şi sfidător : „. . . orice act de ostilitate va atrage după sine măsuri ce interesele publice impun". În situaţia dată, o nouă delegaţie a Partidului socialist s-a prezentat la ministrul de interne [3]. Delegaţia formată din oportunişti ar fi contramandat greva generală dacă guvernul ar fi satisfăcut măcar ceva „din cererile formulate". Memoriul muncitorilor a fost însă definitiv respins.

Atmosfera grevei generale a început să se resimtă cu putere în capitală, apoi, treptat, pe întregul cuprins al ţării. Cuvintele lui N. D. Cocea, tipărite în „Chemarea" din acea zi, zugrăveau momentul : „Pentru întîia oară în vremurile astea mari revoluţionare ţara va domni sub domnia gravă şi mută a grevei generale" [4].

Oportuniştii din conducerea partidului socialist şi a sindicatelor n-au avut încotro şi au trebuit să „lase" să se declanşeze greva. Ei însă nu au luat nici în acest moment măsuri de organizare şi de conducere a grevei.

Comunicatele generale şi vagi care au fost date atunci s-au dovedit insuficiente pentru organizarea marii bătălii a muncitorimii, pentru mobilizarea aliaţilor fireşti ai proletariatului şi în primul rînd ţărănimea, pentru pregătirea opiniei publice.

Din materialele documentare cercetate, rezultă că greva a izbucnit în unele părţi ale ţării, şi, în primul rînd la Bucureşti, Ploieşti, Iaşi etc., în după amiaza zilei de 20 octombrie, imediat după ce s-a aflat că guvernul a respins memoriul. Greva generală s-a declanşat însă cu amploare pe întregul cuprins al ţării, în dimineaţa zilei de 21 octombrie, nu în acelaşi timp şi în toate locurile deodată. Greva ceferiştilor, care a devenit parte integrantă a grevei generale, şi-a mărit amploarea. Au intrat în grevă şi ceferiştii din Transilvania, la 21 octombrie. La Cluj, Arad, Satu-Mare, Oradea, Braşov şi în multe alte centre din această parte a ţării în dimineaţa zilei menţionate trenurile au încetat de a mai circula [5]. Aşa cum arată Buletinul informativ al marelui stat major, în această zi au circulat în

[1] Arhiva centrală a Inst. de istorie a partidului de pe lîngă C.C. al P.M.R., dos. nr. 42819-31, fila 18.

[2] *Ibidem.*

[3] C. Argetoianu, *Pentru cei de mîine. Amintiri din vremea celor de ieri*, partea VI, p. 488. Arhiva centrală a Institutului de istorie a partidului de pe lîngă C.C. al P.M.R.

[4] „Chemarea" din 20 octombrie 1920.

[5] Arhiva centrală a Inst. de istorie a partidului de pe lîngă C.C. al P.M.R., dosar cu Buletinele informative ale comand. militare şi Marele Stat Major, din zilele de 20 octombrie şi 4 noiembrie 1920, filele 54, 30, 32 şi altele.

toată ţara doar cîteva trenuri personale şi mixte, un singur tren accelerat, un tren simplon şi zece trenuri militare cu trupe [1]. Circulaţia a fost sistată şi pe liniile secundare. În Oltenia, arată un document, circulau în această zi pe liniile secundare doar două trenuri [2]. Greva a continuat şi în transportul fluvial. Cu toate că au fost aduşi cu forţa unii mecanici, totuşi guvernul a fost nevoit să execute transportul fluvial cu ajutorul marinei militare şi cu alte mijloace [3].

Marea masă a muncitorilor din capitală a intrat în grevă la 21 octombrie. În frunte, în afară de ceferişti, care continuau greva, au fost metalurgiştii. Într-o dare de seamă întocmită de Comitetul sindicatului metalurgist se arăta că deşi muncitorii metalurgişti erau ,,în urma unei greve de şase luni (e vorba de lock-out-ul şi greva din vară—*n.n.*) totuşi cînd li s-a spus la întrunirile pe cartiere că e hotărîtă greva generală... metalurgiştii au fost aceia care nu au ţinut cont de datoriile şi sacrificiile făcute timp de şase luni, ei, metalurgiştii au fost cei dintîi care au aprobat-o şi au făcut-o...'' [4]. Secretarul Comisiei locale a sindicatelor arată mai tîrziu că ,, în fabricile şi atelierele unde erau masaţi proletarii, s-a părăsit lucrul aproape complet, aşa cum au recunoscut chiar şi publicaţiile oficiale. Muncitorii din toate întreprinderile metalurgice, C.F.R., R.M.S., Atelierele comunale, tipografii, Arsenalul Armatei, în multe părţi lucrătorii frizeri şi chiar brutarii au încetat lucrul şi au stat liniştiţi acasă (conform consemnului dat — *n.n.*)'' [5]. La Arsenalul Armatei, Atelierele centrale de confecţii, la Arsenalul Aero-Nautic şi Atelierul de reparaţii al Artileriei grele, cu excepţia Pulberăriei Dudeşti, greva a luat extindere, încît direcţia acestor stabilimente a propus Ministerului de Război ca ,,faţă de starea actuală unde lucrătorii s-au pus în grevă, să fie închise pe trei luni aceste întreprinderi, numărul meseriaşilor rămaşi în serviciu nepermiţînd a se pune în funcţiune întreprinderile respective'' [6]. La 22 octombrie ,,Chemarea'' constatînd amploarea grevei în capitală, prevedea totodată că aici greva va lua o extindere foarte mare.

Lucrătorii de la tramvaie, taximetre, de la Uzina de electricitate, din restaurante şi hoteluri — nu au intrat însă în grevă din pricina lipsei de organizare, ceea ce a micşorat efectul grevei în faţa opiniei publice.

În Valea Prahovei, unde greva a avut cea mai mare amploare imediat după Bucureşti, greva generală s-a declarat în multe întreprinderi încă din după amiaza zilei de 20 : fabricile, uzina electrică şi brutăriile din Ploieşti [7], schelele şi întreprinderile de la Moreni, Băicoi, Ţintea, Telega etc. [8], ,,Steaua Romînă'', Atelierul ,,Creditul petrolifer'', Atelierele centrale

---

[1] Loc. cit., fila 54.
[2] Loc. cit.
[3] Loc. cit.
[4] Loc. cit.
[5] Vezi M. Roller, *1920. Contribuţii la istoria socială a Romîniei*, p. 100.
[6] Arhiva centrală a Inst. de istorie a partidului de pe lîngă C.C. al P.M.R., dosar 42810, vol. X, procesul Dealul Spirii, fila 266.
[7] Arhivele Statului Ploieşti, Cabinetul I Instrucţie, dosarul nr. 30/113, 1920, fila 19. ,,Universul'' din 22 oct. 1920.
[8] ,,Izbînda'' din 20 octombrie 1920.

din Cîmpina [1], Salina Slănic [2] etc. Un participant la evenimente relata mai tîrziu că în regiunea petroliferă „s-a reuşit ca timp de opt zile să se paralizeze orice acţiune în fabricile din Ploieşti şi Cîmpina, precum şi în toate schelele de exploatare a ţiţeiului. . ." [3]. Numai în cîteva întreprinderi mai puţin importante nu s-a declarat grevă.

La Petroşani şi în alte centre carbonifere greva a avut o amploare deosebită. Minerii au încetat lucrul în ziua de 21, după ce, în unele locuri, dimineaţa au ţinut întruniri. Un comunicat al Inspectoratului miner Petroşani, arăta că greviştii de la „Lonea", societatea „Salco", „Vulcan", „Lupeni" şi de la toate celelalte întreprinderi ale statului, sînt dîrzi în lupta lor. În Vala Jiului au rămas la lucru numai cîţiva muncitori lăsaţi special de grevişti pentru pompe şi pentru a păzi instalaţiile de avarieri [4]. „Nici un miner, se scrie într-un reportaj, nu s-a aflat în minele din Valea Jiului la 21 octombrie. Toţi au stat pe la casele lor, aşteptînd să li se facă dreptate" [5]. În raportul prezentat la Congresul al VII-lea al Uniunii muncitorilor din industria minieră, din 1932, se arată că în regiunile miniere greva generală „a avut o reuşită deplină. Nici un braţ nu s-a mişcat, nici un minier n-a mai coborît în adînc. . ." [6].

La Cluj greva a izbucnit la 21 octombrie la diferite ore ale zilei. Un raport al Biroului de contrainformaţii al Marelui Stat Major arăta că „după instrucţiunile date de centrul socialist din Cluj din ziua de 21 octombrie s-a declarat grevă generală în care au particiapat muncitori romîni, maghiari", aşa după cum reiese şi din listele aflate în dosarele întocmite pentru proces [7]. Un ziar menţiona că în această zi sirenele fabricilor au rămas amuţite : intraseră în grevă muncitorii de la toate întreprinderile şi atelierele particulare şi de stat. Un timp au rămas închise şi prăvăliile din oraş, iar băncile n-au putut să lucreze [8]. Greva s-a manifestat cu putere mai ales la C.F.R. „Muncitorimea din Cluj — sublinia « Socialismul » — a dat exemplu întregului Ardeal. Nici un muncitor nu a lucrat, nici o gazetă nu a apărut. Trei zile a fost linişte în oraş. . ." [9].

La 21 octombrie au intrat, în grevă generală muncitorii romîni, unguri, germani, sîrbi etc.[10], din Timişoara şi alte oraşe ale Banatului. Secretarul comisiei locale a sindicatului din Timişoara arată că această grevă s-a declarat din solidaritate cu muncitorii din restul ţării, dar şi

---

[1] Arhiva centrală a Inst. de istorie a partidului de pe lîngă C.C. al P.M.R., fondul 5, dosarul nr. 767, fila 286.

[2] Loc. cit., fondul 79, dosarul nr. 7503, fila 2.

[3] „Socialismul" din 28 noiembrie 1920.

[4] Arhiva centrală a Inst. de istorie a partidului de pe lîngă C.C. al P.M.R., dosar nr. 2975, fila 19.

[5] „Socialismul" din 28 noiembrie 1920.

[6] Uniunea muncitorilor din industria minieră din Romînia. „Raport către al VII-lea Congres ţinut la Bucureşti, în zilele de 28—29 februarie, 1, 2 martie 1932", Bucureşti, 1932, p.63.

[7] Arhiva centrală a Inst. de istorie a partidului de pe lîngă C.C. al P.M.R., dosar nr. 42817/6, fila 9.

[8] Loc. cit., fondul 5, dosar nr. 760, fila 84.

[9] „Socialismul" din 28 noiembrie 1920.

[10] Arhiva centrală a Inst. de istorie a partidului de pe lîngă C.C. al P.M.R., dosar nr. 42817, filele 143, 181.

datorită nevoilor materiale ale muncitorilor de aici. În ziua de 21, în orașul Timișoara a fost răspîndit un apel al comitetului de grevă, adresat către toți muncitorii și redactat în limbile romînă, maghiară și germană. În acest apel se arăta : „Noi trebuie să luăm parte la lupta care ni s-a impus din partea guvernului. Noi trebuie să dăm dovadă că toată viața economică încetează, cînd poporul muncitor retrage societății puterea sa productivă. Muncitorimea Romîniei răspunde la ținuta refuzătoare a guvernului față de cererile făcute cu încetarea lucrului în general. Încetarea lucrului începe azi joi la orele 5 dimineața" [1]. În încheiere, apelul cerea muncitorilor să respecte dispozițiunile comitetului de grevă și să fie conștienți de însemnătatea marii acțiuni. La sfîrșitul lui noiembrie 1920 în reportajul despre greva generală, menționat, s-a păstrat (în urma cenzurii) paragraful unde autorul, care în timpul grevei a vizitat în mod special diferite centre muncitorești din țară, consemna în legătură cu desfășurarea grevei la Timișoara : „În prima zi orașul a fost mort. Nici un tramvai, nici un tren, nici o fabrică nu a funcționat" [2].

La Iași, în dimineața zilei de 20 octombrie[3], la orele 9 dimineața, după ce au fost vestiți prin sunetele sirenei, toți lucrătorii fabricilor au părăsit lucrul [4]. „În ziua aceea toate atelierele și toate fabricile din localitate, particulare și ale statului și-au închis porțile"[5]. Tramvaiele n-au circulat. O mare amploare a avut greva de la atelierele C.F.R. „Nicolina", la care a participat Ilie Pintilie. În aceeași zi a izbucnit greva în Valea Trotușului. Aici a luat parte la grevă tovarășul Gh. Gheorghiu-Dej, în vîrstă de 19 ani.

La Galați, relatează secretarul secțiunii locale a partidului socialist, deși conducătorii se așteptau la o scurtă grevă demonstrativă, la 21 octombrie, dimineața, „o parte din sirenele fabricilor și a docurilor sună fără răsunet" . Muncitorii intraseră în grevă. „Nici tramvaie, nici trăsuri, nici lăptari, nici căruțe în port, nici frizerii deschise, nici restaurante cu mese întinse, totul a amuțit, totul e inactivitate... De șantierele Fernic, uzine, ateliere, căile ferate nu mai vorbim..."[6]. Greva a fost parțială la mori, la unele întreprinderi particulare [7]. La Brăila au intrat în grevă, la 21 octombrie, aproape toată muncitorimea din port și oraș [8].

Un alt centru în care greva s-a manifestat cu putere a fost orașul Turda. Muncitorii, după cum relatează un ziar, au intrat în masă în greva generală. La cererea prefectului din Turda, garnizoana din Cluj a trimis două escadroane de călărași pentru a înăbuși greva [9]. O amploare asemănătoare a avut greva muncitorilor forestieri din Valea Mureșului. După

[1] Loc. cit., dosar nr. 1253, Curtea Marțială divizia I-a infanterie, fila 177.
[2] „Socialismul" din 28 noiembrie 1920.
[3] După unele surse : 21 octombrie.
[4] După relatarea unui martor al evenimentelor reprodusă de M. Roller, *op. cit.*, p. 115.
[5] Arhiva centrală a Inst. de istorie a partidului de pe lîngă C.C. al P.M.R., dosarul nr. 24, vol. II, fila 15.
[6] Din relatarea secretarului secțiunii din Galați, reprodusă de M. Roller, *op. cit.*, p. 123.
[7] „Socialismul" din 1 decembrie 1920.
[8] V. Mihăiescu, *Istoricul mișcărilor muncitorești din portul Brăila*, 1930, p. 74.
[9] Arhiva centrală a Inst. de istorie a partidului de pe lîngă C.C. al P.M.R., dosar nr. 610, vol. II ; „Universul" din 31 octombrie 1920, fond 5, dosarul nr. 760, fila 86.

21 octombrie, cînd aici a izbucnit greva, coloniile forestiere au fost ocupate de forțele militare; muncitorii siliți să intre la lucru s-au ascuns însă în adîncul pădurilor [1].

La Constanța greva a început tot la 21 octombrie. Într-o dare de seamă a sindicatului C.F.R. — Constanța, se arăta că muncitorii ceferiști au participat cu cinste la lupta muncitorilor din întreaga țară. Cu ocazia grevei din octombrie — se spune în darea de seamă — toți muncitorii organizați de la depou și de la Atelierele C.F.R. au fost la înălțime. Au declarat grevă pe ziua de 21 octombrie și nu au început lucrul, decît în urma telegramei primite [2]. Nu au intrat în grevă, după cum rezultă din unele documente cercetate, lucrătorii din portul maritim.

În această zi s-a declanșat cu putere greva în numeroase alte orașe și centre muncitorești din țară: Reșița [3], Anina [4], Lugoj [5], Arad [6], Orșova, Mehadia, Topleț [7], Oradea, Baia Mare [8], Bacău, Comănești, P. Neamț [9], Satu Mare [10], T. Severin [11], Buzău [12], Pașcani [13], Brașov [14], Hunedoara [15], Tîrgoviște (Arsenal) [16], Craiova [17] etc.

Din exemplele de mai sus, care nu epuizează nici pe departe problema privind începutul grevei generale, reiese că masele muncitoare din întreaga țară au dat glas dorinței manifestată timp de luni de zile, de a impune, împotriva oportuniștilor satisfacerea cerințelor printr-o grevă pe întreaga țară; și-au manifestat cu elan și încredere în victorie forța lor de luptă, conștiente fiind că numai prin luptă hotărîtă, solidară pot înfrunta cerbicia guvernanților.

Guvernul care, cu toate măsurile de zădărnicire a grevei, n-a putut opri dezlănțuirea luptei maselor, a trecut la ample măsuri de reprimare.

---

[1] *Studii și referate privind istoria Romîniei*, partea a II-a, Ed. Acad. R.P.R., 1954, p. 1658 (Fuchs S., *Greva muncitorilor din Valea Mureșului în anul 1925*). Arhiva centrală a Inst. de istorie a partidului de pe lîngă C.C. al P.M.R., dosar nr. 610, vol. II; loc. cit., fond nr. 5, dos. nr. 765, filele 9, 10.

[2] Arhiva centrală a Inst. de istorie a partidului de pe lîngă C.C. al P.M.R., dosar nr. 198, F. O., filele 130—131. Dos. Aroneanu, fond proces, fila 15.

[3] „Reschitzaer Zeitung", din 31 oct. 1920; „Banatul romînesc" din 30 octombrie 1920.

[4] *Ibidem.*

[5] „Lugoscher Zeitung", din 31 octombrie 1920.

[6] „Romînul" din 22 octombrie 1920.

[7] Arhivele statului din Timișoara, fondul Tribunalul regional, dosarul nr. 50/1921, fila 3.

[8] Arhiva centrală a Inst. de istorie a partidului de pe lîngă C.C. al P.M.R., sectorul din Cluj, dosarul VIII, fila 7.

[9] Arhiva M.F.A., depozitul Bîrlad, fondul C. IV-A, dosarul nr. 118, fila 277.

[10] „Szamos" din 26 octombrie 1920.

[11] „Socialismul" din 28 noiembrie 1920.

[12] Arhivele statului Buzău, fondul Prefecturii, dos. nr. 795, fila 7.

[13] Arhiva centrală a Inst. de istorie a partidului de pe lîngă C.C. al P.M.R., dos. nr. 117, fila 19.

[14] Arhivele statului, Orașul Stalin, Pref. județului Brașov, dos. 1920—1936, buletinul de informație nr. 2949 din 20 oct. 1920.

[15] Arhiva centrală a Inst. de istorie a partidului de pe lîngă C.C. al P.M.R., fondul 99, dos. nr. 2608, fila 90.

[16] Loc. cit., vol. II, dosar nr. 43217/854, fila 51.

[17] „Socialismul" din 28 noiembrie 1920.

Imediat, sub semnătura regelui, guvernul a introdus în capitală starea de asediu, iar în restul țării cenzura militară [1]. În unele părți ale țării, mai ales în Transilvania, starea de asediu exista, de fapt, de mai înainte.

Pe străzile orașelor circulau patrule și detașamente militare [2], iar în puncte mai importante au fost postate detașamente militare ; în centrele muncitorești au fost aduse noi unități militare, echipate și înarmate pentru luptă [3]. În fabrici, la porțile cărora au fost postate sentinele, au fost duși soldați pentru a continua producția. Din ordinul guvernului, comandamentele militare au luat măsuri pentru a mobiliza și rechiziționa pe muncitori, pentru a-i aduce cu forța la lucru [4]. Întrunirile muncitorești, deplasarea în grup pe stradă au fost cu asprime interzise ; s-a dat dispoziție ca plecarea și intrarea în oraș, să se facă numai pe bază de permise speciale. Numeroși greviști, care locuiau cu chirie în case aparținînd statului sau întreprinderilor au fost dați afară, zvîrliți în stradă [5]. Mai ales în Timișoara, Cluj, Arad, Oradea mulți muncitori au fost expulzați în Ungaria hortistă [6].

Mii de muncitori, membri ai partidului socialist sau ai sindicatelor au fost arestați, iar mulți dintre ei întemnițați, supuși la un regim de bestială teroare. În închisoarea din Bacău a fost asasinat dr. H. Aroneanu [7] — militant socialist legat de mișcarea muncitorească. Sediile organizațiilor muncitorești au fost închise, devastate, sigilate, puse sub paza sentinelelor [8]. Sindicatele „naționale" (galbene) create de guvern — care începuseră mai de mult să se descompună — au fost folosite pentru a crea diversiuni în rîndurile muncitorilor. Presa burgheză, în frunte cu organul guvernului „Îndreptarea" a dezlănțuit o deșănțată acțiunea de calomniere a grevei generale. Regimul burghezo-moșieresc revărsa teroarea crudă împotriva celor care își cereau dreptul la o viață omenească.

În zilele următoare desfășurarea grevei generale cunoaște, așa cum reiese din cercetarea în ansamblu a mărturiilor vremii, un proces complex. Pe de o parte se constată mai ales pentru primele 3—4 zile, aderarea la grevă a muncitorilor din alte întreprinderi în care nu se declarase grevă sau greva era parțială. De pildă la 22 octombrie au părăsit lucrul muncitorii de la unele schele petrolifere din Dîmbovița [9], minerii de la Radna-

---

[1] Arhiva centrală a Inst. de istorie a partidului de pe lîngă C.C. al P.M.R., dosar nr. 198 (vezi textul ordonanței).

[2] Iorga consemna în *Memorii*, referindu-se la situația din București : „Trupe trec cu muzica pe străzi pentru a intimida" (p. 70).

[3] Arhiva centrală a Inst. de istorie a partidului de pe lîngă C.C. al P.M.R., dosar nr. 43310/38, fila 1.

[4] Loc. cit., dosar nr. 15869; „Socialismul" din 3 noiembrie 1920.

[5] „Socialismul" din 5 noiembrie 1920; Arhivele statului București, fond M.A.I., dos. nr. 226 (1920) fila 94; „Izbînda" din 23 oct. 1920.

[6] „Keleti Ujsag" din 28, 30 octombrie 1920.

[7] Arhiva centrală a Institutului de istorie a partidului de pe lîngă C.C. al P.M.R., dosarul „Procesul Aroneanu"; „Socialismul" din 3 noiembrie 1920.

[8] Loc. cit., fond 90, dos. nr. 154, vol. II, p. II, fila 169; fond 79, dos. 7504, fila 24; „Izbînda" din 24 octombrie 1920.

[9] Arhiva centrală a Inst. de istorie a partidului de pe lîngă C.C. al P.M.R., dosar nr. 42817-6, vol. XIII, fila 226.

Veche [1], la 23 octombrie a izbucnit greva la unele fabrici de pe Valea Trotuşului [2], la fabrica de tutun şi fabricile de textile din Sf. Gheorghe [3], la 24 octombrie la Mureş-Uioara [4], la 25 octombrie au intrat în grevă muncitorii fabricii de celuloză de la Zărneşti [5]. Pe de altă parte se constată, în unele părţi ale ţării, încetarea grevei în unele oraşe şi întreprinderi, creşterea numărului de muncitori aduşi cu forţa să lucreze. La 22 octombrie a încetat greva din nordul Moldovei, fiind trădată făţiş de conducătorii oportunişti din conducerea Partidului Socialist din Bucovina, deşi aceştia promiseseră, demagogic însă, la Consiliul general din 10—11 octombrie că vor face o grevă model pentru întreaga ţară ! Tot în această zi, şi mai ales în zilele următoare, în Bucureşti şi în alte locuri din ţară, a încetat greva la unele întreprinderi. De pildă, în Bucureşti au reintrat în funcţiune morile ,,Asan'', ,,Olmazu'', ,,Steaua'' şi ,,Hermannstadt'' [6]. În ziua de 23 octombrie a încetat greva la C.F.R. Giurgiu, Piteşti, T. Măgurele etc. [7]

Din privirea în ansamblu a documentelor, rezultă că greva s-a menţinut cam la acelaşi stadiu în zilele de 21, 22, 23 octombrie, acest răstimp constituind momentul de evoluţie maximă a evenimentelor pe scara întregii ţări. În zilele următoare greva generală a început să-şi piardă treptat din amploare.

În timpul grevei generale muncitorimea din întreaga ţară a manifestat dorinţa ei de luptă, în multe cazuri păşind la unele acţiuni împotriva liniei oportuniste ,,toată lumea stă acasă''. ,,Protestul politic al clasei asuprite înaintate şi energia ei revoluţionară — scria V. I. Lenin — răzbesc prin toate obstacolele, atît exterioare — sub forma interdicţiilor poliţieneşti — cît şi interioare — sub forma caracterului nedezvoltat şi înapoiat al ideilor unor conducători'' [8].

În Bucureşti, ca şi în alte centre, muncitorii forţaţi să intre în fabrici au refuzat să lucreze, făcînd grevă pasivă, demontînd motoarele, întrerupînd legăturile electrice. Într-un document, referitor la situaţia din ţară se arăta că lucrătorii sînt siliţi să se supună, dar aceştia la prima ocazie ,,aruncă lucrul şi se ascund'' [9]. Un ziar consemna că numeroasele patrule care circulau prin oraş au oprit ,,pe muncitori de a se aduna în grupuri compacte'' [10]. La Dej [11], în Valea Jiului [12], la Sibiu [13] etc., muncitorii grevişti

[1] Loc. cit., fond. 5, dosar nr. 765, fila 15.
[2] Loc. cit., dos. nr. 42817-6, vol. XIII, fila 226.
[3] ,,Socialismul'' din 11 noiembrie 1920; ,,Keleti Ujsag'' din 31 oct. 1920.
[4] Arhiva centrală a Inst. de istorie a partidului de pe lîngă C.C. al P.M.R., dosar nr. 43903, fila 21.
[5] ,,Socialismul'' din 11 noiembrie 1920; ,,Keleti Ujsag'' din 31 octombrie 1920.
[6] Arhiva centrală a Inst. de istorie a partidului de pe lîngă C. C. al P.M.R., dosar nr. 42819—31, fila 20.
[7] Ibidem.
[8] V. I. Lenin, *Opere*, vol. 8, E.S.P.L.P., 1955, pag. 79.
[9] Arhiva centrală a Inst. de istorie a partidului de pe lîngă C.C. al P.M.R., dosar nr. 43231/59, vol. III, fila 422.
[10] ,,Chemarea'' din 28 octombrie 1920.
[11] Arhiva Comitetului regional al P.M.R. Cluj, fondul ,,Greva generală din 1920. Amintiri'', dosarul 1, fila 130.
[12] Ibid., dosarul nr. 8, fila 73.
[13] ,,Siebenbürgisch Deutsches Tageblatt'' din 1, 5 ianuarie 1920; Arhiva centrală a Inst. de istorie a partidului de pe lîngă C.C. al P.M.R., fond. 5, dos. 765, fila 11—12.

au încercat să manifesteze pe stradă. În alte locuri, mai ales la C.F.R., în Valea Jiului, în întreprinderile forestiere etc., muncitorii n-au stat acasă, ci au plecat la sate sau în păduri pentru a nu fi găsiți de cei care veneau să-i mobilizeze, să-i rechiziționeze sau să-i aresteze [1]. Dar aceste cîteva acțiuni spontane nu reprezintă trăsătura generală a grevei generale, și anume aceea că în timpul zilelor după ce greva s-a declanșat, în general, muncitorii — conform consemnului dat — au stat acasă.

În timp ce muncitorimea din întreaga țară nu era condusă, nu era îndrumată cu privire la marea luptă pe care o ducea, în timp ce guvernul luase odioase măsuri de reprimare a grevei, pe care le înăsprea necontenit, liderii oportuniști îndemnau muncitorimea să părăsească lupta începută. Au fost răspîndite apeluri în acest sens, aproape în toate părțile țării. Un asemenea apel a fost răspîndit de oportuniștii din partidul socialist din Transilvania. Totodată, la 26 octombrie o delegație din partea partidului socialist și a Comisiei generale a sindicatelor a fost primită în audiență la guvern. În memoriul pe care l-au prezentat cu acest prilej, în fond pentru a găsi o soluție prin care să ajute guvernul în aplanarea grevei generale, conducătorii oportuniști mai mult se scuzau decît apărau revendicările, lupta muncitorimii pentru o viață mai bună [2].

În urma tratativelor cu guvernul, Comitetul Executiv al partidului socialist și Comisia generală a sindicatelor s-au întrunit în seara zilei de 27 octombrie. După „dezbateri îndelungate și după discuții destul de furtunoase" — după cum scrie ziarul „Chemarea" s-a hotărît să se proclame încetarea grevei generale, a doua zi, la ora 5 dimineața [3]. Este semnificativă relatarea aceluiași ziar despre dezbaterile în legătură cu problema reluării lucrului :„Unii oportuniști — scrie ziarul — sînt pentru reluarea activității cu toate că fruntașii partidului stau la închisoare. Ceilalți, ființe mai combative, sînt pentru continuarea luptei pe alte căi..." [4]. Erau pentru continuarea grevei generale, pînă la satisfacerea revendicărilor, eliberarea arestaților, încetarea terorii turbate declanșate de guvern, membrii grupurilor comuniste și ceilalți militanți înaintați din partidul socialist.

Deși muncitorimii nu i se satisfăcuse justele ei cerințe, la 28 octombrie Comitetul executiv al partidului socialist și Comisia generală a sindicatelor au transmis tuturor secțiunilor din țară o telegramă circulară cu dispoziția de încetare a grevei generale [5].

În urma dispoziției date și în condițiile cruntei terori dezlănțuite cea mai mare parte a muncitorilor a reluat lucrul, manifestîndu-și, totodată, nemulțumirea sau punînd noi revendicări, în multe locuri greva a continuat și după ce a fost dată circulara [6], cum rezultă din documente de arhivă.

---

[1] Studii și referate privind istoria Romîniei, vol. II, p. 1659.
[2] Vz. textul memoriului publicat în „Chemarea" din 26 octombrie 1920.
[3] „Chemarea" din 29 octombrie 1920.
[4] Ibidem.
[5] Arhiva centrală a Inst. de istorie a partidului de pe lîngă C.C. al P.M.R., dos. nr. 198 (vezi textul telegramei).
[6] Continuarea grevei și după 28 octombrie, deși în proporții mult restrînse, a fost sesizată și de V. Liveanu în „Studii", 1959, nr. 5, p. 181 ; în celelalte lucrări menționate nu se vorbește despre acest fapt.

Astfel, după 28 octombrie, cîteva zile, la C.F.R. a lucrat încă un număr restrîns de muncitori şi au circulat puţine trenuri. La 29 octombrie au plecat din Bucureşti numai opt trenuri şi un simplon. La Atelierele centrale C.F.R. „Griviţa" din capitală s-a început lucrul numai cu 300 de muncitori, restul de aproape 1000 rămînînd în grevă [1], la fabrica „Belvedere" au rămas în grevă aproape 1200 de lucrători; au continuat greva lucrătorii de la uzina electrică, uzina de gaz, de la Arsenal, Pirotehnie şi de la alte întreprinderi [2]. În regiunea petroliferă au continuat greva după 28 octombrie muncitorii de la rafinăria „Orion" [3], de la Slănic-Prahova [4] şi din alte întreprinderi. La Cluj, în ziua de 29 octombrie, s-au adunat la sindicatul muncitoresc 200 de grevişti care pînă atunci nu se hotărîseră să reia lucrul. O informare despre grevele de la Petroşani, întocmită la 30 octombrie, arată că aici greva generală nu încetase. Muncitorii ceferişti din Constanţa au reintrat la lucru la 30 octombrie [5]. La Arsenalul Marinei din Galaţi de asemenea s-a continuat greva [6]. În legătură cu greva la C.F.R. în judeţul Covurlui, comandantul corpului III armată, în raportul informativ din 30 octombrie 1920 arăta că s-a prezentat la lucru numai un sfert din personalul C.F.R., restul fiind încă în grevă; de asemenea la fabrica „Goetz" din Galaţi nu se reluase lucrul [7].

La Buzău, la fabrica metalurgică „Saturn" la 30 octombrie mai erau în grevă 47 de lucrători. Tot aici, la depoul C.F.R. au fost aduşi cu forţa în această zi 9 mecanici, 11 fochişti, 107 lăcătuşi, 147 lucrători [8]. La 30 octombrie continua greva la Rodna Veche [9]. În această zi a încetat greva la Turda[10]. Înseşi autorităţile raportau că la „Petroşani, Lupeni, Vulcan, Lonea, Petrila, greva continuă" [11].

La 31 octombrie continua greva la Sîn-Giorgiu[12], în Valea Jiului organele de stat urmăreau pe greviştii care nu se prezentaseră la lucru[13], în Timişoara jumătate din cei 1300 ceferişti, precum şi numeroşi muncitori din celelalte întreprinderi erau în grevă [14]; de asemenea mai erau în grevă minerii de la Roşia Montana [15]. În ziua menţionată mai sus, la C.F.R.-Bucureşti, în ateliere şi pe locomotive, au mai fost aduşi cu forţa 45 de muncitori şi mai erau în grevă 217. În aceeaşi zi într-un ziar din Tg. Mureş

[1] Arhiva centrală a Inst. de istorie a partidului de pe lîngă C.C. al P.M.R., dos. nr. 42817-6, filele 31, 77 şi altele.
[2] Întreprinderile militare menţionate fuseseră închise de către guvern.
[3] Din discuţiile cu participanţii la greva generală.
[4] „Socialismul" din 3 noiembrie 1920.
[5] Arhiva centrală a Inst. de istorie a partidului de pe lîngă C.C. al P.M.R., dos. nr. 42817-6, filele 31, 77.
[6] Loc. cit., dos. nr. 42817-6 filele 130–131, 157.
[7] Loc. cit., fila 105.
[8] Loc. cit., fila 213.
[9] Loc. cit., fond 5, dos. nr. 765, fila 15.
[10] Loc. cit., dos. nr. 765, filele 15–16.
[11] Loc. cit., fond 5, dos. nr. 765, fila 15.
[12] Loc. cit., dos. nr. 42817-6, fila 213.
[13] Loc. cit.
[14] Loc. cit., fond 5, dos. 765, fila 15–16.
[15] Loc. cit., dos. 42817-6, fila 19–20.

s-a publicat un apel către muncitorii forestieri care nu se prezentaseră la lucru [1].

La 1 noiembrie la Sf. Gheorghe se menținea greva la fabricile particulare [2], la depozitul de armătură din Tîrgoviște; lucrătorii de la întreprinderile petrolifere Gura Ocniței, Ochiuri, care erau în grevă, au anunțat că vor relua lucrul în ziua următoare [3].

De-abia la 2 noiembrie s-au prezentat la lucru și ceilalți greviști de la C.F.R.-București. Dar nefiind de acord cu condițiile impuse au continuat greva. Marele stat major anunța la 2 noiembrie că în general situația este normală pe liniile C.F.R. în întreaga țară, cu excepția liniei București-Sibiu, București-Galați și a tuturor trenurilor accelerate [4].

La 2 noiembrie a reluat lucrul majoritatea muncitorilor de la Gura Ocniței și Ochiuri, de asemenea muncitorii de la „Steaua Romînă" [5]. În ziua de 3 noiembrie au mai reluat lucrul încă 300 de muncitori de la Atelierele C.F.R. „Grivița" din București [6]; se menținea însă greva la Arsenalul din Tîrgoviște [7], la salinele din Slănic [8], cît și la alte întreprinderi din țară; în Valea Jiului mai erau mulți mineri în grevă [9].

De-abia la 4 noiembrie, prelucrînd informațiile de care dispunea, marele stat major raporta guvernului că începînd cu această zi se poate considera greva *complet aplanată* (subl. în doc.). „Cu începere de azi — se precizează în document — nu se vor mai da comunicate decît cînd noi evenimente sau schimbări în situația actuală se vor produce"[10].

Nici în acest moment însă greva nu încetase complet. În aceeași zi, la 4 noiembrie, într-un comunicat oficial guvernul făcea apel la reluarea lucrului, arătînd că revendicările muncitorilor vor fi examinate și soluționate „numai după reluarea totală și efectivă a lucrului"[11]. Tot așa, în comunicatul dat de Comitetul provizoriu al partidului și de comisia generală provizorie a sindicatelor și publicat la 6 noiembrie în „Socialismul" se scria: „Repetăm și aici dispozițiunea anterioară ca lucrul să fie reluat pretutindeni". Greva a continuat, la Galați[12], pînă la jumătatea lunii noiembrie.

---

[1] *Studii și referate privind istoria Romîniei,* partea a II-a, p. 1659.

[2] „Socialismul" din 11 noiembrie 1920.

[3] Arhiva centrală a Inst. de istorie a partidului de pe lîngă C.C. al P.M.R., dos. nr. 42817-6, fila 213.

[4] Arhiva centrală a Inst. de istorie a partidului de pe lîngă C.C. al P.M.R., dos. 42817-6, fila 213.

[5] Loc. cit., fila 6.

[6] Loc. cit., fila 9.

[7] Loc. cit.

[8] „Socialismul" din 3 noiembrie 1920.

[9] Arhiva centrală a Inst. de istorie a partidului de pe lîngă C.C. al P.M.R., fond 5, dosar nr. 765, fila 19.

[10] Loc. cit., dos 42817-6, Comunicatul nr. 10 al Marelui Stat Major, Secția a II-a, fila 106.

[11] „Socialismul" din 4 noiembrie 1920.

[12] Arhivele Statului București, fondul M.A.I., dos. nr. 237, telegrama nr. 28.008; Arhiva centrală a Inst. de istorie a partidului de pe lîngă C.C. al P.M.R., fondul nr. 5, dos. nr. 751, fila 287.

În multe locuri muncitorii au continuat să facă grevă pasivă, adică, deşi se prezentau în atelier, mină, schelă etc., nu lucrau de loc sau nu lucrau cu randamentul obişnuit. Însuşi comunicatul oficial al guvernului din 4 noiembrie, menţionat mai sus, recunoştea, referindu-se la ceferişti, că „deşi s-au prezentat la posturile lor însă nu lucrează, făcînd grevă pasivă" [1]. Patronii, societăţile capitaliste, autorităţile locale ale statului se plîngeau guvernului că muncitorii nu depun interes în muncă sau că nu s-au mai întors în întreprinderi [2]. Mii de grevişti nu s-au mai prezentat la locurile unde lucraseră din pricina bătăilor la care erau supuşi, amenzilor, concedierilor, militarizării [3].

Generate de natura orînduirii capitaliste, după greva generală au izbucnit, mai ales începînd din decembrie 1920, noi greve, al căror număr a început să crească lună de lună în timpul următor.

Aşadar, izbucnirea şi desfăşurarea grevei generale, se prezintă — în ansamblul ei — ca un proces complex de creştere şi descreştere. Evoluţia grevei generale — aşa după cum reiese din ansamblul documentelor, multe din ele însă cu date contradictorii — poate fi reprezentată prin o curbă, cu începutul în ziua de 20 octombrie [4], cu o ascensiune aproape verticală şi puternică în ziua de 21, cu punctele de maximă în primele trei-patru zile după care urmează o uşoară descendenţă pînă la 28 octombrie, cînd scade brusc, descrescînd apoi treptat în cursul zilelor din prima decadă a lunii noiembrie.

În legătură cu durata grevei generale în lucrările de pînă acum există unele neconcordanţe [5].

Din faptele de care dispunem, privindu-le în ansamblu, reiese că greva generală a durat în unele părţi doar cîteva ore sau o zi, iar în alte părţi pînă la aproape 15 zile, şi chiar mai mult. Durata diferită a grevei în unele sau alte locuri din ţară se explică, în primul rînd prin faptul că greva generală nu s-a desfăşurat organizat, după un plan central, nu a fost condusă de un stat major, de un partid revoluţionar; apoi legăturile dintre centrele muncitoreşti au fost stînjenite în urma măsurilor de represiune; se explică prin o serie de alţi factori care au înrîurit desfăşurarea grevei. După cum reiese din faptele cercetate, pe oraşe şi centre muncitoreşti, cel mai puternic s-a manifestat greva în capitală, în Valea Prahovei, în Valea Jiului, la Timişoara, Galaţi, Cluj, Iaşi, Turda etc. Cei mai dîrji, cei mai rezistenţi în lupta grevistă au fost ceferiştii, minerii, petroliştii,

---

[1] „Socialismul" din 4 noiembrie 1920.

[2] Arhiva centrală a Inst. de istorie a partidului de pe lîngă C.C. al P.M.R., fond. 5, dos. 778, filele 137, 122; „Moniteur du petrole roumain", din 15 noiembrie 1920.

[3] „Chemarea" din 30 octombrie 1920.

[4] Pornind de la un anumit nivel care reprezintă creşterea uşor ascendentă a evenimentelor după izbucnirea grevei ceferiştilor.

[5] În lucrarea *Despre situaţia revoluţionară din Romînia în perioada 1918—1920*, citată mai înainte, se arată că „greva a durat numai opt zile în Valea Prahovei, trei pînă la patru zile în celelalte regiuni ale ţării şi numai 24 de ore în Bucovina". În *„Lecţii în ajutorul celor ce studiază istoria P.M.R."* se scrie că „în unele locuri greva a ţinut o zi, în altele trei, cinci şi chiar zece zile" etc.

metalurgiştii [1], adică tocmai detaşamentele hotărîtoare ale proletariatului din Romînia.

Nu dispunem de statistici din care să reiasă, cu exactitate, numărul de participanţi la greva generală. În presa vremii, în documentele de arhivă şi în statistica oficială făcută ulterior nu există cifre certe care să indice numărul de muncitori participanţi la grevă. În timpul grevei, pe ziarele care şi-au propus să înfăţişeze desfăşurarea grevei generale, cenzura a lăsat largi spaţii albe ştergîndu-se informaţii preţioase, inclusiv datele referitoare la numărul participanţilor la grevă [2].

În documentele elaborate de diferite organe militare sau civile ale statului burghezo-moşieresc se găsesc unele cifre, însă contradictorii, nesigure şi vădit micşorate. În ceea ce priveşte statistica oficială, în „Buletinul muncii şi ocrotirilor sociale'' întocmit în 1921 se arată că la greva generală a participat un număr — evident mult micşorat — de 65 549 de muncitori [3].

În lucrarea „1920. Contribuţii la istoria socială a Romîniei'' publicată în 1937, M. Roller a remarcat că această cifră este mult sub realitate, deşi şi ea însăşi, chiar aşa micşorată, ilustrează că greva din octombrie 1920 a avut o amploare însemnată. În aceeaşi lucrare s-a apreciat, pe baza comparării diferitelor cifre privind centrele şi detaşamentele principale ale proletariatului, că la greva generală au participat peste 200 000 de muncitori. Această cifră a fost însuşită şi de celelalte publicaţii apărute ulterior.

Or, ţinînd seama de numărul muncitorilor existenţi în Romînia în perioada de care ne ocupăm — de peste 500 000 [4] — rezultă că în greva generală — care a cuprins, aşa cum se recunoaşte în toate mărturiile vremii, aproape întreaga muncitorime din Romînia — a intrat un număr de muncitori mult mai mare.

Potrivit unor calcule, recent s-a arătat că la greva generală au participat aproape 400 000 de muncitori [5].

---

[1] În acest timp erau aproximativ 80 000 de ceferişti, 16 500 minieri, 17 500 petrolişti, 34 000 metalurgişti.

Unele concluzii interesante se pot stabili pe baza prelucrării critice şi comparate cu alte izvoare a datelor, foarte mult micşorate — pe care însă, cu aproximaţie, le putem socoti ca nişte indici — cuprinse în statistica burgheză („Buletinul muncii şi ocrotirilor sociale", 1921, 1922).

[2] Astfel într-o relatare despre greva generală publicată în „Chemarea" din 26 octombrie 1920, între puţinele rînduri tipărite şi largile spaţii albe, într-un loc a rămas subtitlul „Numărul de participanţi", după care urmează un mare spaţiu gol.

[3] „Buletinul muncii şi ocrotirilor sociale", an. II, nr. 2, mai 1921, p. 75.

[4] Încă înainte de primul război mondial erau (în 1915) în vechea Romînie, 263 629 de muncitori, fără cei din agricultură; iar în Transilvania (în 1910) 266 600 de muncitori care lucrau efectiv în industrie şi în transporturi (*Din istoricul formării şi dezvoltării clasei muncitoare în Romînia*, sub redacţia lui N. N. Constantinescu, Buc., Ed. politică, 1959, p. 345, 490), deci un total de aproximativ 550 000 de muncitori. Pentru situaţia de după război vezi o serie de date în „Anuarul statistic al Romîniei. 1922, 1923"; „Anuarul statistic al Romîniei, 1923", 1924 etc. În expunerea de motive asupra „Legii pentru reglementarea conflictelor colective de muncă" se arată că în acel an în 1920, erau pe teritoriul vechii Romînii 405 075 de lucrători. Cifra aceasta care se referă numai la o parte din teritoriul ţării, este exagerată.(„Legea pentru reglementarea conflictelor colective de muncă", Bucureşti, Imprimeria statului, 1920, pag. 19).

[5] Cf. „*Analele Institutului de istorie a partidului de pe lîngă C.C. al P.M.R.*", nr. 5 din 1960, pag. 11.

Greva generală din 1920 a avut un puternic caracter politic. Ea a fost o formă superioară a luptei greviste, mereu crescînde, îndreptată împotriva contraofensivei dezlănțuită de clasele exploatatoare pentru stăvilirea avîntului revoluționar. Muncitorii din întreaga țară au intrat în luptă pentru interesele lor fundamentale, pentru a impune satisfacerea unor revendicări politice de primă însemnătate; în focul luptei muncitorimea s-a manifestat ca o *clasă*, cu țelurile ei politice, cu interesele ei. Caracterul politic al grevei generale, cea mai mare acțiune de pînă atunci a clasei muncitoare, a fost încrustat în toate mărturiile vremii. Greva generală, scrie tovarășul Gheorghe Gheorghiu-Dej „a accentuat lupta politică și ideologică în sînul partidului socialist, unde grupurile comuniste cîștigă teren în favoarea afilierii la Internaționala Comunistă, reușind să înfrîngă tezele oportuniste și reformiste ale reprezentanților curentului socialist de dreapta și ai curentului centrist, revoluționar în vorbe și trădător în fapte" [1].

Greva generală din Romînia a stîrnit un viu ecou pe plan internațional. De problema grevei generale din Romînia s-a ocupat Internaționala Comunistă care a remarcat însemnătatea acestui eveniment din mișcarea muncitorească din patria noastră. Într-un document al Comitetului Executiv al Internaționalei Comuniste, elaborat la 10 decembrie 1920 și intitulat: „Către membrii Partidului Socialist Romîn, către toate clasele de muncitori conștienți", se scrie că partidul socialist în loc să conducă proletariatul romîn hotărît la lupta împotriva burgheziei și moșierimii, să țină legătură cu masele, a dat dovadă de numeroase slăbiciuni. Guvernului romîn nu i-a venit greu de aceea să înăbușe mișcarea revoluționară care cuprindea sute de mii de muncitori din Romînia. „Numai înlăturarea oportuniștilor din conducerea partidului, numai organizarea mai hotărîtă a luptei duse cu toate mijloacele împotriva terorii moșierimii și capitaliștilor — sublinia documentul — pot să conducă mișcarea proletară romînă pe drumul revoluționar care duce la căderea burgheziei și la luarea puterii politice de către clasa muncitoare. Comitetul Executiv al Internaționalei Comuniste este convins că clasa muncitoare romînă vrea să înlăture din drumul ei pe trădătorii oportuniști și sub conducerea comuniștilor revoluționari să pășească dîrz și hotărît pe drumul victoriei" [2]. În reviste și ziare ale partidelor clasei muncitoare din diferite țări sau ale Internaționalei Comuniste [3] s-au publicat articole în legătură cu greva generală din Romînia.

Greva generală a fost înfrîntă datorită represiunii declanșată de guvern și trădării săvîrșită de conducătorii oportuniști. Înăbușirea grevei generale — remarca secretarul comitetului central ilegal al grupurilor

---

[1] Gh. Gheorghiu-Dej, *Articole și cuvîntări*, ediția a IV-a, Buc., E.S.P.L.P., 1955, p. 367.

[2] „Kommunisticeskii international", nr. 16, 10 decembrie 1920, p. 455—465.

[3] În legătură cu acest aspect al problemei grevei generale, care trebuie dezvoltat, vezi „Kommunismus. Zeitschrift der Kommunistischen Internationale", nr.45 din 3 decembrie 1920; „Jahrbuch für Politikwirtschaft Arbeiterbewegung", 1922—1923; p. 944; „Le Phare" nr. 14 din noiembrie 1920, p. 127—128 etc.

comuniste, Alecu Constantinescu, în raportul menționat — a fost o lovitură teribilă pentru mişcarea muncitorească [1].

După greva generală, guvernul burghezo-moşieresc, a dezlănțuit o sălbatică teroare împotriva mişcării revoluționare. Gheorghi Dimitrov subliniază într-un articol scris în 1927 [2] că înăbuşirea sîngeroasă a grevei generale din 1920 din Romînia a însemnat începutul ofensivei brutale şi teroriste împotriva mişcării revoluționare din Balcani, teroarea din 1921 din Iugoslavia fiind al doilea act, iar puciul militar fascist al treilea act al acestei reacțiuni balcanice, în cadrul reacțiunii internaționale.

Un act de represiune, săvîrşit neîntîrziat de către slujitorii regimului burghezo-moşieresc, a fost organizarea procesului grevei generale. Procesul s-a desfăşurat în Bucureşti [3], precum şi în alte oraşe ale țării: în Iaşi [4], Cluj [5], Timişoara [6], Craiova [7], Braşov [8], Sibiu [9], Constanța [10], Turnu Severin [11] Oradea [12] etc.

În capitală procesul a început la 7 noiembrie 1920 şi s-a desfăşurat în fața Curții marțiale a corpului II armată; în provincie el a început în diferite zile în fața instanțelor judiciare civile locale. În ordonanțele definitive rostite de comisarii regali în instanțele respective, şi mai ales în cea rostită în procesul din Bucureşti s-a calificat că pregătirea şi declanşarea grevei generale au fost „crimă împotriva siguranței statului" [13].

În cuvîntul lor, acuzații oportunişti au avut o poziție conciliantă. Urmărind să se „apere", ei au insistat mai ales asupra faptului că nu sînt culpabili de declanşarea grevei generale, care s-a declanşat — cum ei înşişi au recunoscut — din voința muncitorimii întregii țări; ei au dat chiar exemple edificatoare în ceea ce priveşte strădania lor anterioară şi din timpul grevei generale pentru a zădărnici această măreață luptă a celor ce muncesc. Acuzații oportunişti au cerşit îndurare, deşi nu întotdeauna direct, de la slujitorii regimului burghezo-moşieresc. Într-o moțiune a Comitetului central al grupurilor comuniste din ianuarie 1921 se dezvăluie faptul că noile comitete provizorii ale partidului socialist de după greva generală au ascuns maselor de muncitori „combinațiile politicia-

---

[1] Arhiva centrală a Institutului de istorie a partidului de pe lîngă C.C. al P.M.R., fond 1, dosarul nr. 8, inv. 8 (fotocopia raportului).

[2] Gh. Dimitrov, *Opere alese*, Buc., Ed. politică, 1959, p. 158.

[3] „Socialismul" din 7 noiembrie 1920 şi urm.; „Chemarea" din 7 noiembrie 1920.

[4] „Socialismul" din 24 decembrie 1920.

[5] „Tribuna socialistă" din 12 decembrie 1920.

[6] „Socialismul" din 9 decembrie 1920; „Tribuna socialistă" din 19 decembrie 1920.

[7] „Universul" din 17 noiembrie 1920.

[8] „Kuzdelem" din 16 martie 1921.

[9] „Tribuna socialistă" din 9 ianuarie 1921.

[10] „Socialismul" din 22 decembrie 1920.

[11] „Luptătorul" din 15 noiembrie 1920.

[12] „Socialismul" din 2 decembrie 1920.

[13] În legătură cu ilegalitățile procesului, care au ieşit la iveală încă de la început: dezbaterile publicate în „Socialismul", „Chemarea", „Luptătorul" etc., în numerele din noiembrie 1920; vezi, între altele, articolul „Procesul tovarăşilor noştri", în „Socialismul" din 7 noiembrie 1920.

niste date la iveală cu ocazia procesului grevei generale din București" [1].

Conducători cu vederi înaintate ai organizațiilor locale ale partidului socialist, ai sindicatelor, muncitori care cu devotament și dîrzenie au intrat în lupta de clasă împotriva burgheziei, aduși pe banca acuzării, au avut o poziție combativă, fermă, de apărare a intereselor clasei din care făceau parte.

În urma procesului din capitală și din alte orașe, respectivele instanțe judecătorești, militare sau civile, pe baza „Legii reglementării conflictelor colective de muncă" sau a Codului justiției militare, au pronunțat sentințe pentru cea mai mare parte a acuzaților, mergînd pînă la zece-cincisprezece ani muncă silnică. Procesul grevei generale nu a reușit să stăvilească lupta muncitorimii din patria noastră pentru revendicările ei, pentru mai bună organizare, pentru un viitor luminos.

Greva generală din octombrie 1920 a fost o școală, plină de învățăminte, în care muncitorii din patria noastră au învățat și mai mult cum trebuie să ducă lupta împotriva dușmanului lor de clasă. Evenimentele grevei generale au arătat muncitorimii că pentru a-și obține drepturile ei firești este necesar să pornească hotărît la lupta pentru transformarea revoluționară a societății din Romînia, urmînd exemplul proletariatului din Rusia vecină. În această privință sînt semnificative discuțiile care au avut loc la întruniri din perioada imediat următoare grevei generale. Muncitorii, înaintați, vorbind despre greva generală, despre învățămintele ei, arătau că trebuie și la noi în Romînia să se smulgă din mîinile burgheziei și moșierimii mijloacele de producție care să fie trecute în proprietatea întregului popor. În manifestul semnat „Un grup de membri din partidul socialist" scos în noiembrie 1920 se sublinia că greva generală a arătat „că cei cîștigați de idealul socialist pot fi îngenunchiați pentru moment, dar nu înfrînți". Muncitori care nu au de pierdut decît lanțurile au de luptat contra unei lumi nedrepte, pentru o lume nouă: „Avem de luptat.— se scrie în manifest referindu-se la experiența grevei generale — pentru triumful clasei muncitoare, pentru domnia muncitorilor, soldaților și țăranilor săraci, luptăm pentru dictatura proletariatului"[2].

Partidul socialist care avea la baza activității lui dogma reformistă a integrării pașnice a capitalismului în socialism și în conducerea căruia predominau elemente oportuniste nu a luat măsuri pentru ca muncitorimea să fie pregătită atunci cînd intra în asemenea mare acțiune pe întreaga țară; nu s'a preocupat de atragerea aliaților, în primul rînd a țărănimii muncitoare; nu a dat îndrumările necesare, nu a luat măsuri pentru ca, în condițiile declanșării ofensivei guvernului, să se poată con-

---

[1] *Documente din istoria Partidului Comunist din Romînia. 1917—1922*, E.S.P.L.P., 1956, p. 270. În legătură cu complicitatea care a ieșit la iveală în timpul procesului, N. Iorga nota, în *Memorii*: „În procesul socialiștilor se dă la iveală complotul cu Averescu. Emoție mare — și nu prea. Se vede că orice e permis în această nenorocită țară" (p. 81). (Iorga făcea opoziție guvernului).

[2] *Documente din istoria Partidului Comunist din Romînia. 1917—1922*, Buc., E.S.P.L.P., 1956, p. 242.

tinua, cu amploare, greva. În timpul grevei generale s-a dezvăluit deplin caracterul antimuncitoresc al politicii oportuniste și reformiste, rolul nefast, trădător, al conducerii oportuniste, incapacitatea partidului socialist.

Grupurile comuniste — nucleul aripei de stînga din partidul socialist — create în țara noastră din 1917, în condițiile avîntului revoluționar de după Marea Revoluție Socialistă din Octombrie, s-au dezvoltat necontenit, s-au apropiat tot mai mult de înțelegerea leninistă a problemelor teoretice și practice ale mișcării muncitorești, au făcut pași în centralizarea conducerii lor pe scara întregii țări. Grupurile comuniste însuflețeau pe muncitori, le arătau că lupta revoluționară este singura cale justă, demascau pe oportuniști care se împotriveau grevei generale, le arătau pilda proletariatului din Rusia care sub conducerea partidului bolșevic al lui Lenin înfăptuia profunde transformări sociale. Dar ele nu au avut în mînă pozițiile hotărîtoare în conducerea partidului socialist; ele nu erau un partid. „Experiența grevei generale din 1920, subliniază tovarășul Gheorghe Gheorghiu-Dej în raportul prezentat la adunarea solemnă în cinstea celei de-a 30-a aniversări a întemeierii P.C.R., a arătat mai mult ca oricînd proletariatului din Romînia necesitatea de a avea în fruntea sa un partid politic revoluționar, marxist-leninist, capabil să-l conducă în lupta pentru răsturnarea puterii burgheziei și moșierimii" [1].

După greva generală în țara noastră elementele cele mai înaintate ale muncitorimii, grupurile comuniste au intensificat ampla lor activitate de clarificare ideologică, pentru afilierea la Internaționala a III-a, pentru crearea partidului de tip nou, a partidului comuniștilor, care, după cum spuneau K. Marx și F. Engels, „luptă pentru înfăptuirea scopurilor și intereselor imediate ale clasei muncitoare, dar el reprezintă viitorul mișcării în mișcarea prezentă" [2]. Un manifest scos la puțin timp după greva generală, semnat „Un grup de membri ai partidului socialist", scria: „Dacă greva generală nu s-a putut termina cu cîștig, vina nu este a noastră (a muncitorilor — *n.n.*)"; partidul socialist s-a dovedit „un partid de paie, fără program, fără tactică, fără disciplină, fără puterea de a da educație revoluționară marilor mase de muncitori" [3]. „Din cauză că nu am știut la timp să impunem partidului afilierea la Internaționala a III-a, pentru a-l transforma într-un partid comunist — scrie manifestul în continuare — partidul s-a dovedit incapabil să conducă o mare masă (în greva generală — *n.n.*)" [4].

La consfătuirea pe țară a grupurilor comuniste întrunite la 16 noiembrie 1920 s-a scos în evidență incapacitatea politică a partidului socialist, neputința lui de a mobiliza și conduce masele muncitoare în lupta revoluționară. Citîndu-se din operele lui Lenin în legătură cu faptul că partidul comunist este avangarda proletariatului, că în luptă avangarda trebuie să mobilizeze masele revoluționare, în directivele cu privire la organizarea

---

[1] Gh. Gheorghiu-Dej, *Articole și cuvîntări*, ed. a IV-a. Buc., E.S.P.L.P., 1955, p. 367.

[2] K. Marx și F. Engels, *Manifestul Partidului Comunist*, Buc., ed. a IV-a, E.S.P.L.P., 1958, p. 74.

[3] *Documente din istoria Partidului Comunist din Romînia. 1917—1921*, vol. I, Buc., E.S.P.L.P., 1956, p. 234.

[4] *Ibidem*, p. 242.

activităţii grupurilor comuniste, se scrie: „Trebuie să facem o legătură între acest pasaj din Lenin şi ultima grevă generală din Romînia, care a scos în evidenţă incapacitatea politică a partidului socialist, adică lipsa de idei clare în ce priveşte lupta socialistă în masele largi ale clasei muncitoare" [1]. Conferinţa a cerut comuniştilor să lupte în toate secţiile partidului socialist pentru convocarea Congresului în vederea transformării partidului socialist în partid comunist [2].

Consiliul general întrunit la 30 ianuarie — 2 februarie 1921, ca urmare a activităţii grupurilor comuniste, care a analizat din nou experienţa grevei generale, a hotărît convocarea Congresului partidului.

Congresul convocat în Bucureşti la 8 mai 1921 a hotărît crearea Partidului Comunist din Romînia, eveniment care a însemnat *victoria istorică a leninismului asupra oportunismului şi reformismului în mişcarea muncitorească din ţara noastră.* Clasa muncitoare avea de acum înainte un stat major, puternic prin ideologia, strategia şi tactica sa marxist-leninistă. „Întrunind majoritatea membrilor vechiului partid muncitoresc, hotărît să rupă cu reformismul şi cu metodele pasive, care au dus la eşecul grevei generale din 1920 — subliniază tovarăşul Gheorghe Gheorghiu-Dej în raportul politic al Comitetului Central la Conferinţa naţională a P.C.R. din octombrie 1945 — tînărul partid muncitoresc, partidul comunist, s-a impus chiar de la primii paşi făcuţi în arena luptei politice ca o forţă politică independentă" [3].

Fructificînd întreaga experienţă a mişcării muncitoreşti inclusiv cea a grevei generale din 1920 [4], Partidul Comunist din Romînia a

---

[1] *Documente din istoria Partidului Comunist din Romînia. 1917—1921*, vol. I, Buc., E.S.P.L.P., 1956, p. 232.

[2] Arhiva centrală a Inst. de istorie a partidului de pe lîngă C.C. al P.M.R., dosar nr. 200, F. O., fila 54.

[3] Gh. Gheorghiu-Dej, *Articole şi cuvîntări*, ed. a IV-a, Buc., E.S.P.L.P., 1955, p. 10.

[4] Experienţa grevei generale a fost folosită de partidul marxist-leninist în lupta revoluţionară pe care a condus-o împotriva regimului burghezo-moşieresc, împotriva fascismului pentru libertate şi socialism. Încă la Congresul I al P.C.R. în dezbaterile care au avut loc pe marginea raportului prezentat, s-au făcut importante aprecieri privind greva generală şi experienţa ei. Delegaţii comunişti în cuvîntul lor au arătat că declanşarea grevei generale din 1920 a fost o necesitate pentru clasa muncitoare exploatată şi terorizată de regimul burghezo-moşieresc, au subliniat însemnătatea grevei în lupta de lămurire ideologică în rîndurile partidului socialist, în lupta pentru unitatea clasei muncitoare. (Arhiva centrală a Institutului de istorie a partidului de pe lîngă C.C. al P.M.R., dosar nr. 194, vol. X, fila 9 şi urm.; „Socialismul" din 12, 13 mai 1921). Un delegat, după cum scrie „Socialismul" din 12 mai 1921, făcînd critica raportului pentru unele omisiuni „vorbeşte apoi de greva generală despre care spune că s-a făcut bine făcîndu-se apel la ea, însă s-a declarat cu uşurinţă de către comitetul care n-a fost capabil s-o facă, deoarece nu-i admisibil ca un Comitet executiv să provoace (aici în sensul de a declanşa greva generală — *n.n.*) o grevă generală fără să o pregătească îndeajuns...".

În unele documente de partid şi articole publicate în presa legală şi ilegală s-a înfăţişat experienţa grevei generale şi s-a chemat la luptă pentru unitate, pentru front unic, pentru întărirea partidului de avangardă marxist-leninist.

Astfel, „Socialismul", organul Partidului Comunist din Romînia, a publicat la 22 octombrie 1922 un articol intitulat „Doi ani de la greva generală", în care înfăţişa pe scurt cauzele care au generat greva generală şi reliefa pricinile care au dus la eşec această importantă luptă a muncitorimii — în primul rînd politica oportunistă, trădătoare a conducătorilor de dreapta ai partidului socialist. Cu toată teroarea care a urmat după greva generală, remarcă organul central al Partidului Comunist. burghezia nu s-a putut reface şi nu a fost în stare să înăbuşe

organizat în anii grei ai ilegalității lupta proletariatului, a maselor largi populare împotriva exploatării și regimului burghezo-moșieresc.

În urma insurecției armate de la 23 August 1944, organizată și condusă de Partidul Comunist din Romînia în condițiile ofensivei victorioase a Armatei Sovietice eliberatoare, pentru poporul nostru a început o viață nouă. Astăzi în Republica Populară Romînă a învins socialismul, orînduire pentru care muncitorii din patria noastră au năzuit întotdeauna, au năzuit și acum patru decenii cînd au intrat în greva generală.

ВСЕОБЩАЯ ЗАБАСТОВКА 1920 ГОДА В РУМЫНИИ

РЕЗЮМЕ

Автор, на основании партийных документов и различных источников, иллюстрирующих события 1920 г., используя исторические работы, посвященные вопросам всеобщей забастовки, показывает, что всеобщая забастовка, развернувшаяся в условиях периода революционного подъема после Великой Октябрьской социалистической революции, была кульминационным моментом предшествующего забастовочного движения в Румынии и составной частью ряда вспыхнувших во всем мире всеобщих забастовок. Он также подчеркивает значение всеобщей забастовки для румынского революционного движения, для уяснения идеологических позиций, для создания Румынской коммунистической партии.

---

mișcarea revoluționară. La puțin timp, la 19 noiembrie 1922, același ziar a publicat un important articol : „Învățămintele grevei generale. După 2 ani". Situația generală politică de după război, scrie articolul, a dus la mari acțiuni de clasă, la greva generală. Greva a fost însă trădată de către elementele oportuniste din partidul socialist. Acest partid, subliniază ziarul, n-a fost în stare și nici nu s-a gîndit să organizeze greva generală. Organul central al partidului comunist, analizînd cauzele înfrîngerii grevei generale, trage însemnate concluzii privind învățămintele acestui eveniment muncitoresc din toamna anului 1920, desprinde ca idee călăuzitoare necesitatea unității clasei muncitoare și a luptei consecvente împotriva tuturor soiurilor de oportunism. Articolul „Starea muncitorilor din Romînia. Înainte și după greva generală. Învățăminte dintr-o înfrîngere", publicat în „Socialismul" din 10 februarie 1924, vorbește mai ales de condițiile de existență ale muncitorimii și reliefează că în vederea luptei pentru ameliorarea lor, muncitorii, așa cum arată și experiența grevei generale, trebuie să fie solidari în jurul intereselor lor de clasă și să se încadreze sub steagul partidului comunist.

Asemenea articole au fost publicate și în ziarele aparținînd sindicatelor unitare, uniunii de tineret și altor organizații create și conduse de partidul comunist. Bunăoară, un succint istoric asupra izbuenirii și desfășurării grevei generale, precum și reliefarea unor însemnate învățăminte privind mișcarea sindicală, unitatea muncitorească, se fac în unele articole publicate de „Viața muncitoare" la 16 octombrie 1927, la 28 octombrie 1928.

Însemnătatea grevei generale în lupta proletariatului din perioada care a urmat a fost remarcată în unele documente ale partidului. Astfel, în Rezoluția plenarei C.C. al P.C.R. din februarie 1935, în legătură cu închegarea frontului popular antifascist, se arată că formele de luptă trebuie să fie foarte diferite „de la delegații trimise la autorități, la acțiuni de stradă, lupte ale țăranilor, greve ale muncitorilor, meseriașilor, negustori etc. pînă la greva generală" (Arhiva centrală a Institutului de istorie a partidului de pe lîngă C.C. al P.M.R., dosar nr. Ab XIX-2, nr. inv. 841, p. 4).

20 октября 1920 г. революционно настроенный и вдохновляемый коммунистическими группировками рабочий класс начал всеобщую забастовку, ускоренную забастовкой железнодорожников. Всеобщая забастовка, в которой участвовал почти весь рабочий класс, особенно его передовые отряды — железнодорожники, нефтяники, металлурги, шахтеры — имела явно выраженный политический характер, так как ее целью было завоевание демократических прав. Наибольшего размаха забастовка достигла в Бухаресте, Валя Праховей и в некоторых центрах Трансильвании, особенно в Валя Жиулуй; в некоторых местах, особенно в Буковине, где правые социал-демократы уже в первый день дали директиву о выходе на работу, она приняла меньший размах.

Автор, анализируя в целом документы, находившиеся в его распоряжении, установил, что развитие всеобщей забастовки выступает как сложный процесс подъема и спада, который может быть представлен в виде кривой линии, началом которой являются события, имевшие место вечером 20 октября; далее кривая резко подымается вверх, обозначая события 21 числа, когда забастовка широко развернулась, и достигает максимально высоких точек в следующие три-четыре дня; затем слегка спадает вплоть до 28 октября, когда она резко падает, после чего снова понижается постепенно приблизительно до конча первой декады ноября.

Всеобщая забастовка со всей мощью выразила решительную оппозицию и протест рабочих масс против антинародной и антисоветской политики буржуазно-помещичьего правительства. Борясь за политические свободы, рабочий класс в огне всеобщей забастовки доказал, что он стал ведущей политической силой. Всеобщая забастовка резко подчеркнула возмужание и рост классового сознания румынского пролетариата.

Всеобщая забастовка была сломлена, будучи предана реформистскими руководителями, яростно противостоявшими этой важной форме борьбы рабочего класса; но опыт всеобщей забастовки показал рабочим, что необходимо создать коммунистическую партию, которая смогла бы осуществить союз рабочего класса с трудящимся крестьянством и руководить борьбой трудящегося народа за свержение власти буржуазии и помещиков.

LA GRÈVE GÉNÉRALE DE 1920 EN ROUMANIE

RÉSUMÉ

S'appuyant sur les documents du Parti et sur différentes autres sources relatives aux événements de l'année 1920, ainsi que sur les travaux historiques qui ont abordé le problème de la grève générale, l'auteur montre que la grève générale qui s'est déroulée dans les conditions propres à la période de l'élan révolutionnaire consécutif à la Grande Révolution Socialiste d'Octobre, a été un moment culminant du mouvement antérieur de grèves de Roumanie et faisait partie intégrante des grèves générales qui se sont succédées à travers le monde; l'auteur souligne également l'importance de la grève générale pour le mouvement révolutionnaire du pays, pour la clarification idéologique et pour la création du Parti Communiste Roumain.

La classe ouvrière, pleine d'élan révolutionnaire et animée par les groupements communistes, a commencé la grève générale, hâtée par la grève des cheminots, le 20 octobre 1920. La grève générale, à laquelle ont participé presque tous les travailleurs et, en premier lieu, les éléments dont l'action est décisive : cheminots, ouvriers de l'industrie pétrolifère, métallos, mineurs, a eu un caractère nettement politique, son objectif étant la conquête de droits démocratiques. La grève a été plus violente à Bucarest et dans la vallée de la Prahova, ainsi que dans quelques centres de Transylvanie, spécialement dans la vallée du Jiu ; dans certaines régions, elle a été de moindre ampleur, surtout en Bucovine, où les dirigeants sociaux-démocrates de droite ont donné dès le premier jour l'ordre de reprise du travail.

Par l'analyse des documents dont il a disposé, l'auteur a pu établir le processus complexe de croissance et de décroissance qui caractérise l'évolution de la grève générale ; une courbe représentant l'évolution de la grève aurait pour origine la soirée du 20 octobre, suivrait presque verticalement le mouvement ascendant de la journée du 21 (lorsque la grève se déclancha dans toute son ampleur), marquerait les points maxima des trois-quatre jours suivants, pour décroître ensuite légèrement jusqu'à la journée du 28, où on enregistre une chute brusque, qui se poursuit graduellement pendant la première décade du novembre.

La grève a exprimé avec force la protestation et l'opposition résolues des masses contre la politique anti-populaire et anti-soviétique du gouvernement bourgeois-agrarien. En luttant pour les libertés politiques, la classe ouvrière a prouvé dans le feu de la grève générale qu'elle était devenue une force politique de premier plan. La grève générale a mis nettement en évidence la maturité du prolétariat de Roumanie et la croissance de sa conscience de classe.

La grève générale a cependant été vaincue, les leaders réformistes ayant trahi la cause et s'étant opposés avec acharnement à cette forme importante de lutte de la classe ouvrière ; mais l'expérience de la grève générale a montré aux travailleurs la nécessité de la création d'un parti communiste, qui réalise l'alliance de la classe ouvrière avec la paysannerie laborieuse et dirige la lutte de la masse de tous les travailleurs pour le renversement du pouvoir détenu par la bourgeoisie et les gros propriétaires fonciers.

MIŞCAREA MUNCITOREASCĂ DIN PORTURILE ROMÎNIEI ÎN PERIOADA PREMERGĂTOARE GREVEI GENERALE DIN 1920

DE

ION M. OPREA

Problema naşterii şi dezvoltării mişcării muncitoreşti din porturile ţării noastre a făcut pînă în prezent obiectul unor cercetări relativ restrînse. Între cele două războaie mondiale, studii de proporţii mari care să oglindească toate laturile acestei probleme n-au apărut.

Istoriografia burgheză a ignorat în mod voit studierea problemelor mişcării muncitoreşti. Cercetările sumare ale istoricilor burghezi asupra situaţiei economice şi politice a clasei muncitoare, fiind întreprinse de pe poziţiile claselor exploatatoare, cuprind interpretări tendenţioase, minimalizează sau trec sub tăcere rolul luptelor populare în dezvoltarea societăţii, şi în consecinţă pun într-o lumină falsă procesul de închegare şi dezvoltare a mişcării muncitorilor.

Pe linia denaturării adevărului istoric se plasează şi lucrările unor elemente din aparatul birocratic şi de represiune al statului burghezo-moşieresc.

De pildă, fostul comisar de poliţie V. Mihăiescu, în cartea sa „Istoricul mişcărilor muncitoreşti din portul Brăila", apărută în 1930, limitînd cercetările sale la problema organizării şi dezvoltării luptelor muncitorilor din portul Brăila de la începutul secolului XX pînă la 1930, ascunde şi falsifică adevăratul sens al mişcării muncitoreşti din portul Brăila ca şi din întreaga ţară.

Date preţioase despre situaţia materială a muncitorilor din porturile ţării noastre, precum şi despre lupta lor împotriva exploatării, conţin ziarele locale printre care „Gazeta meseriaşilor", de orientare mic-burgheză, care apărea la Brăila şi Galaţi, „Cuvîntul socialist", organul secţiunii locale a partidului socialist din Tr. Severin, „Adevărul brăilenilor" etc. În literatura istorică de după 23 August, problema mişcării munci-

torești din porturile Romîniei și-a găsit parțial rezolvarea în unele articole de cercetare, publicate în revistele de specialitate.

Marea Revoluție Socialistă din Octombrie zdrobind puterea capitaliștilor și moșierilor din Rusia și instaurînd dictatura proletariatului, a deschis era revoluțiilor proletare în întreaga lume. Ea a arătat muncitorimii din toate țările calea sigură a izbăvirii de sub jugul exploatării capitaliste. „... Exemplul rus — scria V. I. Lenin — arată tuturor țărilor cîte ceva, dar cu totul esențial, din viitorul lor inevitabil și apropiat. Muncitorii înaintați din toate țările au înțeles de mult acest lucru, și de cele mai multe ori nu atît l-au înțeles cît l-au sezisat, l-au simțit cu instinctul lor de clasă revoluționară" [1].

Victoria Revoluției din Octombrie a exercitat o adîncă influență și asupra mișcării muncitorești din Romînia aflată în imediata vecinătate a Rusiei Sovietice. Pe baza condițiilor social-economice și politice interne și sub influența puternică a ideilor Revoluției Socialiste s-au desfășurat în țara noastră marile lupte ale muncitorilor, țăranilor, soldaților și marinarilor pentru o viață mai bună, pentru pace, pămînt și libertate.

Răsunetul pe care l-au avut ideile Marii Revoluții Socialiste din Octombrie în rîndurile muncitorimii de la noi a fost cu atît mai puternic cu cît aceste idei au pătruns într-o perioadă cînd masele muncitoare îndurau grele suferințe cauzate de primul război mondial.

După Revoluția Socialistă din Rusia, procesul de clarificare ideologică în mișcarea muncitorească din Romînia cunoaște o nouă etapă. În această etapă se dă o luptă înverșunată între elementele revoluționare și cele oportuniste din sînul partidului socialist.

Grupurile comuniste, care formau nucleul conducător al aripei de stînga din partidul socialist, cu toate limitele ce le aveau, erau animate de dorința fierbinte de a instaura în Romînia un guvern muncitoresc-țărănesc. Deși nu erau suficient clarificate asupra sarcinilor și etapelor revoluției în Romînia, grupurile comuniste vedeau în revoluție calea ce trebuie urmată pentru desființarea orînduirii burghezo-moșierești.

Lupta lor împotriva elementelor oportuniste a triumfat prin crearea Partidului Comunist din Romînia, care a marcat victoria leninismului împotriva reformismului și oportunismului în mișcarea muncitorească din țara noastră.

Primul război mondial a pricinuit pagube colosale economiei țării noastre, al cărui teritoriu s-a aflat în cea mai mare parte sub ocupația armatelor cotropitoare ale Kaiserului.

Ocupanții au jefuit bogățiile țării luînd cea mai mare parte a producției de cereale, alimentare și petrolifere. În anii războiului, ei

---

[1] V. I. Lenin, *Opere*, vol. 31, Buc., E.S.P.L.P., 1956, p. 6.

au transportat din ţara noastră, ducînd în Germania, majoritatea vitelor aparţinînd statului sau ţărănimii, maşini, unelte, produse textile, piei etc.

Dezastrul provocat de război s-a resimţit adînc şi asupra vieţii economice a porturilor Romîniei, care au constituit unul din principalele obiective ale jafului armatelor ocupante. După război, puţina industrie din porturi se găsea într-o stare deplorabilă, iar comerţul cu cereale, principala lor activitate, era aproape inexistent.

Cu suficientă pregnanţă ilustrează această stare de lucruri situaţia portului Brăila, despre care ,,Gazeta meseriaşilor'' scria la sfîrşitul anului 1919 : ,,Odinioară cea mai mare piaţă de grîne, centrul de desfacere al produselor agricole, azi zace în părăsire uitat pînă şi de acei care-şi scoteau bucata de pîine zilnică'' [1].

Aceeaşi inactivitate domnea şi în celelalte porturi ale ţării noastre. Tr. Severin de pildă, dată fiind situaţia grea în care se găsea economia ţării noastre după război, nu mai cunoştea decît un trafic extrem de redus. Cît despre activitatea portului Constanţa, aceasta încetase cu desăvîrşire, în perioada care a urmat războiului. Referitor la situaţia acestui port ,,Buletinul institutului economic romînesc'' scria: ,,E de remarcat faptul că în anul 1919 exportul de cereale prin portul Constanţa nu contează. Aceasta se datoreşte lipsei de comunicaţii cu restul ţării, deoarece podul de peste Dunăre a fost distrus, în parte, în timpul războiului. De asemenea instalaţiunile magaziilor cu silozuri au fost degradate şi nu mai funcţionau. Lipsa de cereale la export se datoreşte însă şi faptului că provinciile noastre agricole Muntenia şi Dobrogea fiind sub ocupaţie pînă la finele anului 1918 au fost puţin cultivate din lipsa braţelor de muncă, iar ceea ce a fost cultivat era luat de ocupanţi şi întrebuinţat pentru nevoile armatei'' [2].

Doar în portul Galaţi, unde armatele ocupante n-au pătruns, dar au provocat mari distrugeri, se observă după război o oarecare înviorare a activităţii.

În felul acesta, nici porturile şi nici întreprinderile industriale nu puteau absorbi decît în mică măsură mîna de lucru existentă. De aceea marea majoritate a muncitorilor portuari şi a lucrătorilor din întreprinderi îngroşau rîndurile şomerilor, ducînd o viaţă mizeră. Numărul muncitorilor din port şi al lucrătorilor din oraş rămaşi fără ocupaţie creştea văzînd cu ochii [3].

Muncitorii lucrau şi trăiau în condiţii foarte grele. Salariile extrem de mici şi plătite cu mari întîrzieri nu puteau să asigure nici minimul de existenţă necesar muncitorului şi familiei lui [4]. Indemnizaţiile de scumpete plătite fără regularitate erau prea neînsemnate ca să poată ţine pas cu ritmul de creştere al preţurilor la bunurile de larg consum.

---

[1] ,,Gazeta meseriaşilor'', Brăila-Galaţi, 1 noiembrie 1919.

[2] ,,Buletinul institutului economic romînesc'', nr. 10–12, octombrie-decembrie 1938, p. 650.

[3] V. Mihăiescu, *Istoricul mişcărilor muncitoreşti din portul Brăila*, 1930, p. 48.

[4] ,,Oltenia socialistă'', Turnu Severin, 6 decembrie 1919.

Lipsa acută de alimente făcea ca specula deşănţată să ia proporţii îngrijorătoare. Neavînd mijloace de trai, o bună parte a populaţiei — şomeri, invalizi de război, bătrîni şi copii mizeri — defilau în permanenţă pe străzi, desculţi, lihniţi de foame şi suferinzi [1].

Caracterizînd condiţiile de viaţă ale muncitorilor din porturi în perioada care a urmat primului război mondial, ziarul „Cuvîntul socialist", organul secţiei partidului socialist din Mehedinţi, scria cu legitimă indignare despre viaţa muncitorimii: „Muncitorul care făureşte totul în lumea aceasta, muncitorul care cu forţa braţelor şi creierul său susţine întreg edificiul social, are dreptul la o viaţă de om iar nu de rob, cum e în timpul de faţă... Nu-i permis ca cel ce munceşte din zori şi pînă-n noapte să fie flămînd şi gol, iar cel ce se plimbă să fie îmbuibat cu totul şi să ducă o viaţă de desfrîu" [2].

Înrăutăţirea situaţiei muncitorilor datorită consecinţelor războiului, a reducerii continue a puterii de cumpărare a salariilor, a speculei, a foametei, a şomajului şi bolilor sociale au stîrnit vii nemulţumiri în rîndurile lor, contribuind la ascuţirea contradicţiilor interne ale regimului burghezo-moşieresc.

Cercurile conducătoare, îngrijorate de starea de spirit care se crease, au folosit elementele oportuniste pentru a încerca să-i convingă pe muncitori că satisfacerea revendicărilor lor economice şi politice este posibilă numai pe calea trimiterii de memorii şi delegaţii la autorităţile burghezo-moşiereşti. Nenumăratele memorii ce conţineau revendicările vitale ale muncitorilor au fost lăsate însă fără răspuns, iar delegaţiile lor respinse adeseori în mod brutal sub pretextul că urmăresc să submineze ordinea în stat.

Faţă de această politică a claselor dominante, faţă de exploatarea şi jaful fără limită, masele muncitoare îşi manifestă în cadrul unui şir de acţiuni profunda lor indignare. După război, paralel cu creşterea neobişnuită a combativităţii maselor muncitoreşti din ţara noastră — creştere care trebuie pusă în directă legătură cu Marea Revoluţie Socialistă din Octombrie s-a adîncit criza politicii claselor dominante.

În această perioadă, în ţara noastră apăruseră în mod cît se poate de pregnant, tot complexul de factori obiectivi care atestă existenţa unei situaţii revoluţionare [3].

În perioada care a urmat războiului, muncitorii îşi organizează tot mai intens forţele în vederea dezlănţuirii unor noi lupte împotriva exploa-

---

[1] „Gazeta meseriaşilor", Brăila-Galaţi, 1 decembrie 1919.

[2] „Cuvîntul socialist", Tr. Severin, 8 octombrie 1919.

[3] „Panica şi divergenţele din rîndurile cercurilor conducătoare, neputinţa lor de a utiliza vechile metode de guvernare, înlesneau desfăşurarea luptelor revoluţionare. Dacă ţinem seama şi de situaţia internaţională (Revoluţia Socialistă din Rusia, situaţia revoluţionară din marile ţări beligerante, neputinţa marilor puteri imperialiste aflate în război de a forma un front unic al contrarevoluţiei mondiale), ajungem la concluzia că în Romînia apăruseră condiţii favorabile pentru răsturnarea regimului burghezo-moşieresc, apăruse o situaţie revoluţionară. Transformarea, în unele cazuri a frămîntărilor revoluţionare din ţară, în răscoale, izbucnirea răscoalelor unor unităţi militare, ceea ce reprezenta un prim pas pe calea transformării războiului imperialist în război civil, sînt indicii clare ale coacerii situaţiei revoluţionare" (vezi V. Liveanu, *1918 din istoria luptelor revoluţionare din Romînia*, Buc., 1960, p. 232—233).

tatorilor. Pentru creşterea avîntului de luptă al maselor muncitoare din Romînia, un rol deosebit de însemnat a avut crearea în martie 1919 a Internaţionalei a III-a Comuniste. Mobilizarea proletarilor din lumea întreagă la lupta pentru instaurarea dictaturii proletariatului constituia principala sarcină a Internaţionalei Comuniste. După război proletariatul din ţara noastră a afirmat de nenumărate ori dorinţa de a transforma partidul socialist în partid comunist care să adere la principiile Internaţionalei a III-a Comuniste.

Acţiunea de cuprindere organizatorică a muncitorilor se desfăşura sub forma înfiinţării şi reînfiinţării de sindicate roşii, a căror activitate se ducea pe baza principiului luptei de clasă. Aceste sindicate, înglobînd elementele proletare cu o conştiinţă de clasă ridicată apărau cu fermitate, prin diverse forme şi metode de luptă, adevăratele interese ale muncitorimii din porturi.

O activitate rodnică în direcţia atragerii muncitorilor în sindicatele roşii a dus în perioada care a urmat imediat după război, Comitetul provizoriu al sindicatului din portul Galaţi.

Cu sprijinul altor sindicate şi al elementelor înaintate din rîndul muncitorilor, Comitetul provizoriu a adus un însemnat aport şi în acţiunea de reînfiinţare a Uniunii Sindicatelor muncitorimii din porturi [1]. Acest comitet, ales în martie 1919 de către muncitorii gălăţeni, a reuşit chiar să pregătească un congres general al sindicatelor din porturi care urma să se ţină la Constanţa. Congresul însă n-a putut fi convocat decît în anul 1922, deoarece guvernul burghezo-moşieresc a dizolvat după greva generală din 1920 cea mai mare parte a sindicatelor muncitoreşti [2].

Succesele dobîndite de sindicatele muncitorilor din Galaţi au exercitat o influenţă crescîndă asupra muncitorimii din celelalte porturi. Aşa se explică faptul că la Galaţi — care fusese supranumit de presa muncitorească „Portul Roşu" — veneau, imediat după război, nenumărate delegaţii ale muncitorilor pentru a cere îndrumări şi sfaturi privitoare la modul cum trebuie să-şi refacă propriile lor organizaţii. Într-o scrisoare adresată, la începutul anului 1920, secţiei Galaţi a Uniunii Sindicatelor din Transporturi, o delegaţie a muncitorilor din Giurgiu după ce arăta condiţiile grele în care trăiau şi munceau lucrătorii scria : „Trimiteţi-ne dacă aveţi posibilitatea, elemente conştiente care să trezească pe muncitorul de aici căci momentul este, mizeria fiind prea mare".

O intensă activitate pentru organizarea muncitorilor în sindicatele roşii desfăşurau elementele de stînga din partidul socialist la Tr. Severin. La o mare întrunire publică ţinută în prima jumătate a lunii octombrie 1919, ele adresează un înflăcărat apel maselor muncitoare din localitate îndemnîndu-le să se organizeze. „Înscrieţi-vă cu toţii în sindicatele noastre de breslă — se spune în apel — ca prin numărul nostru mare, înregimentaţi sub cutele drapelului roşu să curăţim putregaiul ce ne împiedică, să

[1] Gh. D. Deculescu, *Munca în porturi*, 1939, p. 72—73.
[2] *Ibidem*.

curăţim atmosfera de mirosul ce-l împrăştie stîrvul burghez în descompunere" [1].

Sub imboldul avîntului pe care mişcarea muncitorească din ţara noastră l-a luat după primul război mondial se înfiinţează şi consolidează o serie de noi sindicate ale muncitorilor în porturile Galaţi, Brăila, Constanţa, Tr. Severin, Tulcea, Olteniţa.

Ocupîndu-se de mişcarea sindicală din Balcani după primul război mondial, Gh. Dimitrov arăta : „În Bulgaria, Iugoslavia şi Romînia cele mai puternice sindicate sînt sindicatele muncitorilor din transporturi, din industria minieră şi a tutunului... " [2]. Totodată el constata că în această perioadă „în Romînia sindicatele s-au dovedit a fi mai revoluţionare decît vechiul partid socialist ... "[3].

Numărul lucrătorilor care aderau la organizaţiile sindicale reînfiinţate creştea neîncetat, iar încrederea lor în aceste organizaţii bazate pe principiul luptei de clasă devenea tot mai puternică.

Afluxul muncitorilor spre sindicatele roşii a fost frînat însă într-o mare măsură de acţiunile vătafilor, care cu ajutorul patronilor şi al poliţiei înfiinţaseră sindicatele „galbene" sau „naţionale" pe lîngă care activau aşa-numitele echipe independente alcătuite din 25—35 muncitori [4]. Create cu scopul de a introduce confuzii în rîndurile muncitorilor şi de a-i abate de la calea luptei împotriva exploatării, sindicatele „naţionale" dovedeau cu fiecare acţiune întreprinsă că nu sînt nimic altceva decît organe vădit reacţionare, menite să promoveze o politică antimuncitorească în interesul patronilor.

Repetatele încercări ale sindicatelor „naţionale" de a introduce spiritul dizolvant în mişcarea muncitorească n-au reuşit. În ciuda sforţărilor neputincioase depuse atît de organele represive ale statului burghezo-moşieresc, cît şi de aceste organizaţii, patronale, mişcarea muncitorească ia proporţii, devine mai cuprinzătoare, mai intensă.

În mod organizat sau spontan muncitorimea din porturi, apăsată de mizerie şi privată de libertăţile şi drepturile ei legitime, porneşte la luptă. Diversele forme de manifestare ale luptelor muncitoreşti care urmăreau atît satisfacerea revendicărilor specifice lucrătorilor din port, cît şi satisfacerea revendicărilor comune celorlalte categorii de muncitori, au fost puternic influenţate de Marea Revoluţie Socialistă din Octombrie. Hotărîrea de a apăra cu fermitate Revoluţia Socialistă din Rusia era deseori afirmată de muncitori la adunările lor convocate fie din iniţiativa elementelor de stînga ale partidului socialist, fie din iniţiativa sindicatelor roşii în frunte cu comuniştii.

La întrunirea organizată în ziua de 23 februarie 1919 de către secţia partidului socialist din Brăila, cei peste 1 000 de participanţi [5] şi-au arătat

---

[1] „Cuvîntul socialist", Tr. Severin, 15 octombrie 1919.

[2] Gh. Dimitrov, *Opere alese*, Buc., 1959, p. 46.

[3] *Ibidem*, p. 47.

[4] Gh. D. Deculescu, *Munca în porturi*, 1939, p. 73.

[5] Arhiva centrală a Institutului de istorie a partidului de pe lîngă C.C. al P.M.R., dosar nr. 753/5, fila 65.

hotărîrea de a lupta pentru apărarea cuceririlor Marii Revoluţii Socialiste din Octombrie. Ei s-au declarat totodată solidari cu acţiunile revoluţionare ale proletariatului din Germania şi Austria care au dus la ,,detronarea capetelor încoronate". Muncitorii au exprimat în acelaşi timp protestul lor energic împotriva terorii dezlănţuite de guvernul liberal cu scopul de a înăbuşi mişcarea revoluţionară în plin avînt. Cu acest prilej participanţii la întrunire cer printre altele: ridicarea stării de asediu, suprimarea cenzurii, eliberárea din închisori a fruntaşilor mişcării muncitoreşti, precum şi renunţarea la principiul de împroprietărire a ţăranilor prin intermediul obştilor ţărăneşti [1].

Pentru a obţine satisfacerea revendicărilor economice şi politice, muncitorimea recurge la grevă ca una din cele mai eficace arme de luptă împotriva exploatării.

Începînd cu a doua jumătate a anului 1919, în porturile ţării noastre grevele devin din ce în ce mai frecvente. Ele înregistrează o amploare şi intensitate crescîndă, deşi nu întotdeauna s-au soldat cu victoria muncitorilor.

Cele mai vii agitaţii s-au semnalat în vara anului 1919 printre muncitorii din întreprinderile şi portul Brăilei. În acest centru muncitoresc cu vechi tradiţii revoluţionare, mişcarea grevistă a cuprins în desfăşurarea ei mase largi de muncitori dintr-un mare număr de întreprinderi. Şirul luptelor muncitorimii din porturi în această perioadă l-au deschis ceferiştii care în ziua de 13 iunie 1919 declară grevă, solidarizîndu-se astfel cu greva ceferiştilor din Bucureşti [2]. Acţiunea lor a avut un larg ecou în rîndurile muncitorilor, atît din Brăila cît şi din alte porturi.

Astfel, a doua zi după izbucnirea grevei, în sprijinul ceferiştilor s-au ridicat în masă muncitorii brăileni din atelierele docurilor, de la uzina de apă, cei de la uzina electrică, precum şi ceferiştii din Galaţi. Susţinuţi de tovarăşii lor de luptă, ceferiştii brăileni rămîn în grevă pînă în ziua de 16 iunie 1919. Timp de trei zile cît a durat greva ei au înfruntat cu dîrzenie teroarea organelor de siguranţă care aduceau la gară pe mecanici şi fochişti sub escortă, silindu-i astfel să conducă trenurile [3]. Greva s-a terminat cu satisfacerea parţială a revendicărilor formulate de ceferişti, ceea ce a întărit încrederea muncitorilor în eficacitatea mijloacelor de luptă revoluţionare. Sub imboldul acestor acţiuni, încep noi şi intense frămîntări în rîndurile muncitorilor portuari, ale marinarilor de pe vasele comerciale precum şi printre lucrătorii brutari din localitate [4].

Nu mai puţin adîncă a fost influenţa pe care participarea ceferiştilor din Tr. Severin la greva generală din iunie 1919 a produs-o asupra muncitorilor şi chiar a populaţiei oraşului. Aici, ca şi în alte oraşe, muncitorimea s-a ridicat plină de curaj în apărarea ceferiştilor, cerînd eliberarea celor arestaţi şi condamnînd cu asprime măsurile represive luate de autorităţile burghezo-moşiereşti împotriva mişcării revoluţionare. Valul de indignare

---

[1] Arhiva centrală a Institutului de istorie a partidului de pe lîngă C. C. al P.M.R., dosar nr. 753/5, fila 65.

[2] V. Mihăiescu, *Istoricul mişcărilor muncitoreşti din portul Brăila*, 1930, p. 57.

[3] *Ibidem*, p. 57—59.

[4] *Ibidem*.

care cuprinsese masele de muncitori crescuse atît de mult încît — așa cum relatează „Lupta socialistă" — în ziua procesului intentat conducătorilor grevei, „acuzații au fost conduși la judecată de o mulțime imensă, în sunetele imnurilor socialiste..." [1]. Această impunătoare manifestație de protest a determinat curtea marțială să amîne judecarea procesului.

Succesiunea grevelor și întrunirilor muncitorești la intervale atît de scurte constituia dovada cea mai elocventă a stării de spirit revoluționare ce domnea în rîndurile muncitorilor. Frecvența mare a acțiunilor întreprinse de proletariat sub conducerea elementelor înaintate, ilustra creșterea în amploare și intensitate a mișcării muncitorești, demonstra accelerarea ritmului de dezvoltare a luptelor muncitorilor și de transformare a lor într-o acțiune solidară, a întregii muncitorimi din țara noastră, în greva generală. Asemenea stare de spirit cuprindea cu fiecare zi ce trecea mase tot mai largi de muncitori, a căror mișcare căpăta un caracter tot mai ofensiv.

Nemulțumirea muncitorilor era atît de mare, încît orice neînțelegere cu patronul ducea la organizarea unei greve sau demonstrații. De pildă pentru a obține ca sporul acordat să fie calculat la salariul de atunci și nu la cel din 1916, lucrătorii docheri din Brăila au declarat la 10 septembrie 1919 o grevă de protest [2]. Peste cinci zile lucrătorii de la Moara Romînească și Moara Violatos intră și ei în grevă, cerînd de asemenea sporirea salariului. Speriați de amploarea acestei acțiuni, patronii satisfac, deși numai parțial, revendicările greviștilor care după două zile reiau lucrul [3].

Aceeași revendicare a făcut obiectul unui memoriu adresat la începutul lunii octombrie 1919 căpităniei portului Brăila de către marinarii civili de pe remorchere și șlepuri. Înaintarea memoriului n-a fost urmată de o grevă așa cum fusese inițial stabilit, deoarece elementele de dreapta din conducerea partidului socialist s-au opus, pretextînd că „nu e momentul potrivit" pentru declanșarea unei acțiuni hotărîte [4].

În tot cursul lunii octombrie întrunirile muncitorilor se țin lanț, mai cu seamă în porturile Turnu Severin, Galați, Brăila. La aceste întruniri mii de muncitori din diverse ramuri de producție protestau energic împotriva încălcării de către guvernul burghezo-moșieresc a celor mai elementare drepturi și libertăți muncitorești. Moțiunile adoptate cu prilejul întrunirilor, adunărilor sau mitingurilor exprimau sub o formă sau alta cele mai arzătoare cerințe ale muncitorilor. Sînt înscrise în aceste moțiuni aproape în mod constant revendicări ca : desființarea completă a cenzurii, a stării de asediu și a curților marțiale, desființarea regimului militar, încetarea prigoanei, amnistie generală, libertatea deplină și absolută a întrunirilor etc. [5].

---

[1] „Lupta socialistă ", nr. 19 din 8 iulie 1919 (organul mișcării sindicale și socialiste din Prahova).

[2] V. Mihăiescu, *Istoricul mișcărilor muncitorești din portul Brăila*, 1930, p. 63.

[3] *Ibidem.*

[4] *Ibidem.*

[5] „Oltenia socialistă", Tr. Severin, 30 octombrie 1919.

Urmărind satisfacerea cerinţelor muncitorimii de a se pune capăt samavolniciilor comise de organele statului burghezo-moşieresc, samavolnicii care nu mai cunoşteau margini şi de a se înceta cu spionarea practicată de agenţii poliţiei şi siguranţei, ziarul „Cuvîntul socialist" atrăgea astfel atenţia Ministerului de Interne: „Indignaţi protestăm contra călcărilor de lege ce se ţin lanţ. Considerăm ca o provocare acest spionaj ordinar care ne răpeşte şi ultima libertate şi facem atent pe domnul ministru de interne că muncitorimea nu mai poate tolera pînă la infinit toate şicanele acestea şi ar fi mai bine să dea ordin ca zelul subalternilor d-sale să se micşoreze" [1].

Măsurile de represiune luate de guvernul burghezo-moşieresc pentru a înăbuşi avîntul mişcării muncitoreşti se înăspresc şi mai mult în timpul campaniei electorale pentru alegerile generale care au avut loc între 2 şi 9 noiembrie 1919. Ele s-au înteţit mai ales după congresul extraordinar al partidului socialist ţinut la începutul lunii octombrie 1919 unde s-a luat hotărîrea ca muncitorimea să se abţină de la alegeri [2]. Fostul ministru Mîrzescu printr-o circulară secretă dăduse chiar ordin subalternilor „să terorizeze şi să zădărnicească acţiunile sindicatelor muncitoreşti" [3].

Zeci şi sute de muncitori erau fie urmăriţi şi arestaţi pentru activitatea revoluţionară [4], fie maltrataţi de comandanţii militari ai întreprinderilor [5].

Teroarea dezlănţuită de organele burghezo-moşiereşti departe de a intimida pe muncitori a sporit şi mai mult ura şi revolta lor împotriva claselor dominante.

Protestele vehemente ale muncitorilor din porturi împotriva terorii răzbăteau adesea în ziarele socialiste centrale sau locale sub forma unor adevărate ameninţări. Într-unul din aceste ziare se spunea: „Organele de stat cred că prin prigoană va intimida pe muncitori? Cred că prin astfel de şicane îi va împiedica de a smulge drepturile furate de către ei de atîta vreme? Sau simte nevoia ca să fie mîngîiaţi de pumnul muncitorului ... să ia aminte însă pumnul nostru e masiv şi vai de capul aceluia pe care va cădea" [6].

Dar formele de luptă folosite pînă atunci de muncitori nu au satisfăcut întru totul cerinţele muncitorimii. Pentru a impune cercurilor conducătoare satisfacerea revendicărilor lor economice şi politice muncitorii afirmau tot mai frecvent necesitatea utilizării unei forme de luptă mai eficace, a grevei generale. K. Marx arăta încă din 1871 că din mişcările economice, din grevele care izbucnesc „izvorăşte pretutindeni o mişcare politică, adică o mişcare a clasei cu scopul de a-şi impune interesele într-o formă generală, într-o formă care să aibă o forţă generală coercitivă în societate" [7].

---

[1] „Cuvîntul socialist", Tr. Severin, 22 octombrie 1919.
[2] *Ibidem.*
[3] Vezi Arhivele statului, filiala Tulcea, fondul Poliţiei, pachet 18, nenumerotat.
[4] „Cuvîntul socialist", Tr. Severin, 22 octombrie 1919.
[5] *Ibidem.*
[6] *Ibidem.*
[7] K. Marx-F. Engels, *Opere alese*, vol. II, ed. a II-a, Buc., E.S.P.L.P., 1955, p. 510–511.

Mai tîrziu, V. I. Lenin a subliniat de repetate ori în lucrările sale rolul grevei generale, arătînd că greva generală este una din formele de luptă, şi nu singura, că problema grevei trebuie înţeleasă strîns legat de problemele întregii lupte revoluţionare a proletariatului. Greva generală ca forma de luptă cea mai înaltă a mişcării greviste era cerută tot mai insistent de către muncitori cu prilejul mitingurilor sau întrunirilor. La întrunirea din 26 octombrie 1919 muncitorii din Tr. Severin au afirmat necesitatea utilizării acestui mijloc de luptă. Într-una din cuvîntările rostite la întrunire se arăta: „În lupta contra asupritorilor noştri ca armă avem greva generală şi să se ştie de stăpînitori că de nu vor ţine seama de protestele noastre o vom întrebuinţa" [1]. Această armă de luptă a fost folosită cu prilejul alegerilor generale din noiembrie 1919, cînd muncitorimea din întreaga ţară a întrerupt lucrul timp de o zi. Zeci de mii de muncitori şi ţărani, urmînd cuvîntul de ordine al socialiştilor s-au abţinut de la vot refuzînd astfel „să consfinţească felul de guvernare al liberalilor" [2].

Privitor la acest act de solidaritate muncitorească „Gazeta meseriaşilor" scria: „Greva generală a maselor muncitoreşti din întreaga ţară a durat numai o zi ... lumea proletară nemulţumită de starea actuală a ţării ce plînge privind în urmă-i a hotărît abţinerea de la alegeri şi greva generală ... La momentul ales sindicatele profesionale şi muncitoreşti au răspuns la acest apel întrerupînd munca ... Şi aceasta ne evidenţiază gradul de solidaritate, disciplină şi dragoste ce a atins muncitorimea" [3].

La greva generală declarată cu prilejul alegerilor, muncitorii din porturi au aderat în masă, astfel că în unele locuri ca Tr. Severin şi Galaţi, autorităţile au fost nevoite să folosească armata pentru efectuarea unor lucrări la şantierele navale şi depourile căilor ferate [4].

După alegeri, în rîndurile muncitorimii agitaţiile devin mai intense ca urmare a nemulţumirilor provocate de politica antimuncitorească pe care continua s-o promoveze noul parlament obţinut de burghezie şi moşierime pe calea fraudei şi terorii. În această perioadă, au loc mari întruniri ale lucrătorilor din fabrici şi porturi. Numai în portul Galaţi au fost convocate în prima săptămînă care a urmat alegerilor trei mari întruniri la care muncitorii şi-au manifestat adînca nemulţumire şi revoltă faţă de situaţia mizeră în care îi ţineau clasele dominante [5]. În acelaşi timp sindicatul roşu din Constanţa a organizat în cadrul cîtorva adunări o grevă comună a lucrătorilor de la atelierele serviciului maritim, uzina de electricitate, staţia de petrol, precum şi a lucrătorilor de la silozuri [6].

---

[1] „Oltenia socialistă", Tr. Severin, 30 octombrie 1919.
[2] *Ibidem*, 7 noiembrie 1919.
[3] Vezi „Gazeta meseriaşilor", Brăila-Galaţi, 10 noiembrie 1919.
[4] Arhiva centrală a Inst. de istorie a partidului de pe lîngă C.C. al P.M.R., dosar 755/5, fila 1.
[5] „Gazeta meseriaşilor", Brăila-Galaţi, 10 noiembrie 1919.
[6] Arhiva centrală a Institutului de istorie a partidului, dosar special 2921, vol. I, fila 0035.

Greva a început în ziua de 18 noiembrie, după ce cu o zi înainte conducătorii sindicatului roşu, de comun acord cu delegaţii muncitorilor, au constituit comitetul executiv al grevei şi au hotărît să nu reia lucrul pînă cînd direcţia portului nu va aproba plata integrală a salariului sporit cu 60%, garantarea timpului de lucru de 44 ore săptămînal şi reducerea amenzilor aplicate muncitorilor şi marinarilor [1].

Grevei muncitorilor din Constanţa i-au urmat o serie de acţiuni revendicative ale lucrătorilor din porturi, acţiuni care prin amploarea lor au stîrnit un larg ecou în rîndurile muncitorimii din întreaga ţară. Se relevă prin răsunetul şi forţa lor mobilizatoare grevele însoţite de întrunirile muncitorilor ceferişti, tîmplari, croitori şi cizmari din Constanţa [2] şi Tr. Severin [3], organizate cu prilejul împlinirii unui an de la represiunea sîngeroasă din 13 decembrie 1918, ordonată de guvernul burghezo-moşieresc împotriva demonstraţiei paşnice a muncitorimii din Bucureşti.

Cu prilejul comemorării acestei zile — cu care ocazie participanţii la manifestaţii cereau: ridicarea tuturor legilor excepţionale elaborate în timpul războiului, demobilizarea imediată, ridicarea stării de asediu, a cenzurii şi curţilor marţiale, restabilirea păcii între popoare etc. [4] — a izbucnit şi greva docherilor din Brăila. Ea n-a încetat decît după ce administraţia docurilor a satisfăcut în întregime revendicările economice ale greviştilor [5].

Spre sfîrşitul anului 1919, considerat pe drept cuvînt anul grevelor şi demonstraţiilor, mişcarea muncitorească din porturi, ca şi în restul ţării tinde să ia un avînt din ce în ce mai mare.

De-a lungul întregii perioade care a urmat pînă la izbucnirea grevei generale din 1920, ea s-a dezvoltat pe o linie ascendentă, răscolind adînc mase largi de muncitori şi atrăgînd pe făgaşul luptei revoluţionare chiar şi acele elemente muncitoreşti înapoiate din punct de vedere politic. Factorul care în ultima instanţă determina cea mai mare parte a muncitorimii să se ridice foarte adesea, unită şi solidară împotriva claselor dominante era situaţia sa materială şi culturală deplorabilă. La începutul anului 1920, situaţia materială a muncitorimii se înrăutăţeşte şi mai mult. Pentru caracterizarea, fie şi în linii generale a acestei situaţii este concludentă raportarea salariului mediu zilnic al unui muncitor din port la preţurile unor articole de primă necesitate.

Potrivit cifrelor oficiale, media zilnică a salariului cuvenit unui muncitor la începutul anului 1920 varia de la un port la altul după cum urmează: Brăila — 14,30 lei; Galaţi — 16,90 lei; Constanţa — 15,75 lei; Tr. Severin — 8,72 lei; Giurgiu — 9,53 lei; Cernavodă — 13,70 lei; Călăraşi — 6,50 lei [6]. Este uşor de înţeles că un asemenea salariu — redus pentru femeile muncitoare cu 20% [7], — nu putea acoperi nici măcar

[1] Arhiva centrală a Institutului de istorie a partidului, dosar special 2921, vol. 1, fila 0035,
[2] „Socialismul" nr. 4 din 1920, p. 3.
[3] *Ibidem,* 2 ianuarie 1920, p. 2.
[4] *Ibidem.*
[5] Arhiva centrală a Institutului de istorie a partidului de pe lîngă C.C. al P.M.R., dosar nr. 2921, vol. I, fila 0037.
[6] „Buletinul muncii", an I, 5(8), 1920—1921, p. 250.
[7] *Ibidem.*

cheltuielile reclamate de procurarea principalelor alimente a căror prețuri în această perioadă se ridicaseră pînă la 40 lei kg de zahăr [1], 12 lei kg pește [2], 12 lei kg de carne, 24 lei kg de mezeluri, 24 lei kg de untură [3]. Alimentele de primă necesitate nu numai că se scumpeau în permanență, dar de cele mai multe ori lipseau cu desăvîrșire. Lipsa lor devenise deosebit de acută încă de la sfîrșitul anului 1919, cînd „Gazeta meseriașilor" din Brăila-Galați, scria cu amară ironie : „Materialicește o ducem perfect de bine. Ne lipsește carnea, pîinea, peștele, zarzavaturile, ouăle, laptele etc. Iar ce se găsește trebuie să fii gras la pungă, altfel rabzi cu nemiluita de foame... Am fi înțeles să ne lipsească pietre scumpe, aurul și luxul extravagant dar nu pîinea zilnică, hrana de căpetenie a populației" [4]. O situație asemănătoare întîlnim și în portul Constanța despre care șeful serviciului tehnic al municipiului scria într-un raport întocmit la 21 ianuarie 1920 : „Orașul se află într-o stare dezastruoasă... el suferă privind transportul de grîu, lemne, apă etc.... iar maladiile ne amenință, din toate părțile" [5]. Situația lucrătorilor și funcționarilor din Constanța ca și din alte porturi s-a agravat în urma hotărîrii guvernului burghezo-moșieresc din februarie 1920 prin care se reduceau în măsură considerabilă indemnizațiile de scumpete și de chirie plătite pînă atunci [6]. O serie de alte măsuri luate de guvernul burghezo-moșieresc în dauna maselor muncitoare constituiau mărturia dezorganizării din ce în ce mai accentuate care cuprinsese viața economică a țării. Atît de mult se adîncise dezorganizarea vieții economice la începutul anului 1920, încît nici cercurile conducătoare nu mai puteau s-o treacă sub tăcere. Averescu, noul șef al guvernului instalat în martie 1920, nemaiputînd ascunde situația din țară o caracteriza astfel : „Vîrtejul uriașului război din care am ieșit a lăsat în urma lui răni adînci în organismul nostru obștesc... Sînt județe în care întinderi mari de pămînt din cele mai roditoare s-au transformat în păduri de mărăcini. Activitatea industrială a țării este cu desăvîrșire zdruncinată din cauza devastărilor și a neputinței de a împlini lipsurile" [7].

Pentru a sili cercurile conducătoare să renunțe la aplicarea măsurilor de spoliere a celor ce muncesc și pentru a-și îmbunătăți astfel condițiile de viață, un număr tot mai mare de muncitori se orientau spre organizațiile de luptă revoluționare. Creșterea neîncetată a numărului aderenților la mișcarea revoluționară era rodul muncii neobosite desfășurate de către grupurile comuniste și elementele de stînga din partidul socialist printre masele de muncitori neorganizați.

Sub conducerea elementelor revoluționare din partidul socialist și a sindicatelor roșii a căror forță numerică și influență politică sporiseră considerabil la începutul anului 1920, muncitorii din porturi au trecut la organizarea unor noi și puternice acțiuni revendicative.

---

[1] „Adevărul brăilenilor", Brăila, 2 mai 1920.
[2] Arhivele statului, filiala Tulcea, fond. Poliției, pachet 19, dosar 13.
[3] Arhivele statului, filiala Constanța, fond Primăriе, pach. 7/920.
[4] „Gazeta meseriașilor", Brăila-Galați, 1 decembrie 1919.
[5] Arhivele statului, filiala Constanța, fond Primărie, pachet 10, dosar 13/1920.
[6] Loc. cit.
[7] „Îndreptarea Brăilei", 29 martie 1920.

În primele luni ale anului 1920, în porturile Brăila, Galaţi, Tr. Severin [1] au loc o serie de întruniri la care mii de participanţi, pe lîngă satisfacerea revendicărilor de ordin economic, au cerut ca şi majoritatea muncitorilor din întreaga ţară afilierea partidului socialist la Internaţionala a III-a Comunistă. Această cerinţă, care avea să figureze tot mai frecvent pe ordinea de zi a diferitelor consfătuiri muncitoreşti, era susţinută de un număr din ce în ce mai mare de muncitori.

Deseori la adunările lor muncitorii afirmau cu tărie hotărîrea de a impune autorităţilor prin forţă satisfacerea revendicărilor. Aşa de pildă cu prilejul adunării din 8 februarie 1920 la care hamalii şi căruţaşii brăileni s-au consfătuit în vederea întocmirii unui memoriu prin care să se ceară Camerei de comerţ, căpităniei portului şi administraţiei docurilor, majorarea preţului muncii efectuate, un lucrător morar a arătat în cuvîntarea sa că în cazul în care memoriul va fi respins „să se treacă la lupte şi la baricade de stradă" [2]. Consfătuirea a ales şi trimis totodată la Galaţi o delegaţie cu scopul de a pregăti muncitorii de acolo în vederea solidarizării lor cu o eventuală acţiune a hamalilor şi căruţaşilor brăileni.

După această consfătuire, frămîntările în rîndul muncitorilor continuă cu şi mai mare intensitate. În ciuda nenumăratelor măsuri luate de siguranţă şi a manevrelor întreprinse de organizaţia diversionistă „Fiii apărători ai patriei", sindicatele roşii din Brăila au reuşit să organizeze la sfîrşitul lunii februarie o grandioasă demonstraţie de stradă la care au participat aproape zece mii de muncitori din toate întreprinderile [3]. Manifestaţia a fost o afirmare strălucită a forţelor de care dispunea muncitorimea brăileană, o afirmare a spiritului său de solidaritate. Ea s-a desfăşurat sub lozincile „Trăiască revoluţia socială ! Trăiască Internaţionala III-a ! Trăiască Rusia Comunistă !" [4].

Agitaţii puternice s-au înregistrat în cursul lunii februarie printre muncitorii din Tr. Severin. Principalele lor revendicări erau ca şi ale lucrătorilor din alte centre muncitoreşti : majorarea salariilor, încetarea represiunii împotriva elementelor revoluţionare şi înlăturarea oricăror restricţii privind dreptul de organizare al muncitorilor. Nevoia satisfacerii acestor revendicări a determinat pe lucrătorii ceferişti din Tr. Severin, cărora li s-au alăturat cei de la şantierul naval, să declare în ziua de 19 februarie 1920 o grevă de protest. Acţiunea lor a exercitat o adîncă influenţă asupra spiritului de luptă al muncitorilor din celelalte întreprinderi, creînd astfel o stare de spirit de natură să îngrijoreze autorităţile. Toate acestea dovedeau limpede că guvernanţii nu mai puteau conduce servindu-se de vechile metode.

Într-un raport asupra grevei care izbucnise, primul procuror al judeţului Mehedinţi, arăta că „toţi greviştii fac parte din sindicatul socialist. Din cercetări s-a constatat că aceştia lucrează la „proclamarea revolu-

[1] „Chemarea", 2 februarie 1920, p. 2.
[2] V. Mihăiescu, *Istoricul mişcărilor muncitoreşti din portul Brăila*, 1930, p. 69.
[3] *Ibidem.*
[4] *Ibidem*, p. 70.

ției...” [1]. În același raport, apreciind situația creată în oraș el arăta: „Atmosfera este foarte încărcată și nu este exclusă o manifestare a acestor elemente anarhice” [2] (e vorba de elementele revoluționare — *I.O.*).

În plin avînt de luptă se găseau în această perioadă și muncitorii din Giurgiu, din a căror acțiuni se relevă greva declarată la 16 martie de către personalul de la Arsenalul serviciului hidraulic. Organizată ca un răspuns la refuzul Direcției de a aproba majorarea salariilor, greva s-a extins cu repeziciune, atrăgînd în luptă și alte categorii de muncitori care cereau insistent transformarea acțiunii lor în grevă generală [3].

Curînd după greva muncitorilor de la Arsenalul serviciului hidraulic a izbucnit și greva personalului Primăriei din Giurgiu, care n-a încetat decît după ce consiliul municipal a recunoscut justețea cererii greviștilor de a li se plăti fără întîrziere nu numai salariul neîncasat pe ultimele patru luni, dar și majorarea lui pe viitor [4].

Pe linia dezvoltării sale ascendente, mișcarea muncitorilor din porturi a cunoscut începînd din luna aprilie 1920 și pînă în ajunul grevei generale din octombrie cîteva momente care marchează ridicarea pe o treaptă superioară a luptelor duse de proletariat împotriva burgheziei. Caracteristic pentru luptele muncitorești în aceste etape este durata neobișnuit de lungă a acțiunilor întreprinse, nivelul superior de organizare a participanților la aceste acțiuni, amploarea lor mult mai mare în comparație cu proporțiile atinse de acțiunile muncitorești în perioada anterioară, precum și înscrierea tot mai frecventă printre cerințele muncitorilor a unor revendicări de ordin politic.

Accentuarea acestor trăsături ale mișcării muncitorești din porturi și o dată cu ea creșterea combativității muncitorilor atrași în luptă s-au reliefat puternic în timpul grevei ceferiștilor care a durat din 18 aprilie pînă în 7 iunie 1920 și cu care s-au solidarizat marea majoritate a muncitorilor din porturi și transporturile pe apă [5].

Cauza imediată a declanșării acestei acțiuni de mari proporții rezidă în respingerea de către autorități a celor două memorii în care muncitorii cereau: majorarea salariilor, ziua de muncă de opt ore, concedii de odihnă, reintegrarea în serviciu a celor rămași în teritoriu ocupat, recunoașterea delegaților muncitorești pentru soluționarea conflictelor de muncă etc. [6].

Izbucnită în Capitală, greva a cuprins în numai cîteva zile muncitorimea din toate centrele feroviare, precum și din toate porturile Romîniei. Ceea ce a făcut ca ecoul declanșării grevei ceferiștilor din București să se resimtă neîntîrziat în rîndurile muncitorilor din porturi, a fost situația extrem de grea în care se găsea muncitorimea de aici în această perioadă. Acțiunea de solidarizare a muncitorilor din porturi cu greva ceferiștilor

---

[1] Arhivele statului, fil. Tr. Severin, fond M.A.I., dos. 255/1920.
[2] Loc. cit.
[3] Arhiva centr. a Inst. de ist. a part., dos. 751, fond 5, fila 41.
[4] Loc. cit., fila 78.
[5] „Analele Institutului de istorie a partidului”, 1960, nr. 3, p. 115.
[6] Loc. cit., p. 117—120.

din aprilie-iunie 1920 s-a produs sub forma unui proces ce a durat tot timpul grevei, proces în cadrul căruia intrarea în grevă a lucrătorilor dintr-un anumit număr de întreprinderi alterna cu reluarea lucrului de către muncitorii altei serii de întreprinderi.

Printre primii muncitori din porturi care s-au alăturat grevei ceferiştilor au fost lucrătorii de pe Şantierul serviciului hidraulic din Giurgiu. Ei au intrat în grevă la 20 aprilie 1920 şi n-au reluat lucrul decît după patru zile, cînd direcţia şantierului a comunicat că acceptă satisfacerea integrală a revendicărilor [1].

A doua zi au intrat în luptă şi muncitorii atelierelor C.F.R. din Galaţi, urmaţi de docheri [2]. Despre această acţiune de solidarizare a muncitorilor gălăţeni, chiar şi ziarele burgheze, contrar tendinţei lor de a trece sub tăcere luptele proletariatului, atunci cînd nu se încumetau să le falsifice, au făcut ample relatări.

Ziarul „Universul" arăta de pildă că „lucrătorii mecanici de la docurile din Galaţi şi anume cei de la ateliere şi silozurile docurilor plutitoare, de la coloana casa de moşii şi cei de la dragaj, au declarat grevă în semn de solidaritate cu greviştii de la atelierele şi depoul C.F.R. din localitate, însuşindu-şi în total revendicările formulate de cei din urmă" [3].

O dată cu ceferiştii şi docherii din Galaţi au intrat în grevă o mare parte a muncitorilor din Constanţa. Pătrunşi de un adînc spirit de solidaritate proletară, ei părăseau lucrul în grupuri compacte, hotărîţi să nu înceteze lupta pînă cînd nu le vor fi satisfăcute revendicările înscrise în memoriu.

Dominaţi de o asemenea stare de spirit în tot cursul zilei de 21 aprilie au declarat grevă pe rînd lucrătorii de la uzina electrică, atelierele silozurilor şi marinei, staţiunea de petrol, cei de la atelierele portului, precum şi acei care lucrau la întreţinerea căilor ferate [4].

Valul grevelor de solidaritate se întindea cu repeziciune, atrăgînd în luptă noi mase de muncitori.

După intense frămîntări, muncitorii de la docurile şi uzina electrică din Brăila [5] şi o dată cu ei ceferiştii din porturile Constanţa [6] şi Giurgiu [7] au declarat în ziua de 24 aprilie o grevă în semn de solidarizare cu acţiunea celor din Bucureşti.

Pînă la sfîrşitul lunii aprilie au mai intrat în grevă muncitorii de pe remorcherele marinei comerciale din Brăila [8] şi Cernavodă [9], hamalii din

---

[1] Arhiva centrală a Inst. de istorie a partidului de pe lîngă C.C. al P.M.R., fond 5, dosar 751, fila 108.

[2] Loc. cit., dosar nr. 198/2921, vol. I, fila 99.

[3] „Universul", 23 aprilie 1920, p. 1.

[4] Arhiva centrală a Institutului de istorie a partidului, dosar nr. 7756, partea a II-a, fila 8.

[5] Loc. cit., fila 12.

[6] Arhivele statului, fond M.A.I., dosar 237/1920, fila 1.

[7] „Dimineaţa", 25 aprilie 1920, p. 1.

[8] Arhiva centrală a Inst. de istorie a partidului, dosar nr. 40198/2921, vol. I, fila 129–134.

[9] Arhivele statului, fond M.A.I., dosar 237/1920, fila 2.

portul Constanța[1], muncitorii de la Șantierul serviciului hidraulic și cei de la Fabrica de zahăr din Giurgiu[2], muncitorii de la Șantierul naval din Tr. Severin[3], precum și lucrătorii tipografi din Tr. Măgurele[4].

E demn de remarcat faptul că o mare parte a grevelor declarate în semn de solidarizare cu acțiunea ceferiștilor s-a încheiat fie cu satisfacerea parțială, fie cu satisfacerea integrală a revendicărilor muncitorilor. Aceste succese constituie fără îndoială rezultatul direct al presiunii puternice pe care amploarea mișcării muncitorești, în creștere, o exercita asupra claselor exploatatoare.

Dar cu cît mișcarea muncitorească lua proporții mai mari, iar proletariatul încadrat într-un larg front de luptă devenea mai unit și mai solidar, cu atît măsurile represive luate de organele statului burghezo-moșieresc deveneau mai aspre. Urmărind să înăbușe avîntul mișcării muncitorești și să-și mențină propriile sale poziții serios subminate, burghezia și moșierimea au început să apeleze din ce în ce mai frecvent la armată. Pe baza unui decret-lege din 20 aprilie 1920, Ministerul de Război era autorizat „să pună la dispoziția autorităților civile a întreprinderilor și societăților... elemente ale armatei, fie constituite în unități, fie numai cadre, materiale etc... În caz de necesitate, se spune mai departe în decret, ministerul de război este autorizat a pune sub regim militar stabilimentele și instituțiile aparținînd statului și a căror funcționare neregulată ar vătăma economia generală a țării sau viața normală a populației"[5]. Dincolo de limbajul său aparent inofensiv, acest decret ascundea ordinul cercurilor conducătoare de a intensifica militarizarea vieții economice a țării, instalînd în fiecare întreprindere comandanți militari care la nevoie să înăbușe cu forța armată orice luptă a proletariatului. Cu alte cuvinte, prin acest decret cercurile burghezo-moșierești legiferau teroarea în țară, încălcînd astfel prevederile formale înscrise în propria lor constituție. Potrivit acestei legi antimuncitorești precum și a altor dispoziții nu mai puțin reacționare, Ministerul de Război era autorizat ca pe baza unui ordin de mobilizare să aducă la lucru în mod forțat muncitorii, iar în caz de nesupunere să-i defere curților marțiale spre a fi judecați și condamnați conform codului justiției militare. Sub ocrotirea unor atare dispoziții, direcțiile întreprinderilor, șantierelor sau porturilor recurgeau adesea în timpul grevelor la ajutorul armatei care dacă nu reușea să constrîngă pe muncitori să reia lucrul — ceea ce nu rareori se întîmpla — trimitea în întreprinderile respective soldați spre a fi folosiți vremelnic pentru efectuarea anumitor servicii.

Astfel, la cererea Serviciului porturilor maritime din Constanța au fost siliți să reia lucrul, pe baza unui ordin de mobilizare, muncitorii uzinei electrice care la 21 aprilie 1920 intraseră în grevă[6]. Încercarea corpului 5

[1] Arhiva centrală a Inst. de istorie a partidului, fond 5, dosar nr. 751, fila 122.
[2] Loc. cit., dosar nr. 40198/2921, vol. I, fila 114.
[3] „Cuvîntul socialist", Tr. Severin, 12 mai 1920.
[4] Arhiva centrală a Inst. de istorie a partidului, dosar 2921, vol. I, fila 135.
[5] Loc. cit., dosar 43032, fila 1.
[6] Loc. cit., dosar nr. 7756, partea a II-a, fila 14.

armată de a mobiliza la lucru personalul marinei comerciale aflat în grevă a eşuat. Aceasta o arată clar Serviciul maritim din Constanţa, care la 24 aprilie înştiinţa Direcţia generală a porturilor că „nu mai poate fi mobilizat acel personal" [1].

La 28 aprilie 1920 se aduce la cunoştinţă tuturor greviştilor din Constanţa că „sînt invitaţi a se prezenta imediat la serviciu, cunoscînd că cei care nu se vor conforma acestui ordin vor fi mobilizaţi în măsura trebuinţelor serviciului" [2]. În unele întreprinderi, comandanţii militari procedau la întocmirea tabelelor de mobilizare a muncitorilor din primul moment al izbucnirii grevei, iar acolo unde acţiunea căpăta amploare se aduceau imediat forţe militare sub pretextul restabilirii aşa-numitei ordine. Aşa de exemplu, cu prilejul declarării grevei din 29 aprilie a lucrătorilor de la Şantierul serviciului hidraulic din Giurgiu „au fost introduse pe şantier numeroase patrule militare"[3] cu scopul de a intimida pe grevişti şi de a aresta pe conducătorii lor. Pentru a preîntîmpina declanşarea unei eventuale acţiuni a muncitorilor, direcţia Şantierului naval din Tr. Severin se adresa comandantului diviziei I, pentru ca acesta să pregătească un număr de aproximativ 30 de soldaţi care conform adresei „să stea undeva prin apropiere să-i avem la îndemînă în orice moment" [4]. La ajutorul armatei a recurs şi Serviciul porturilor maritime din Constanţa care pentru a face faţă unor necesităţi cerea să i se trimită „urgent măcar 20 de soldaţi" [5].

Cereri similare erau adresate corpurilor de armată şi în alte porturi de către direcţiile întreprinderilor, ai căror muncitori se aflau în grevă sau pregăteau dezlănţuirea ei. Cu toate presiunile şi ameninţările comandanţilor militari, cu toată lipsa mijloacelor de trai, marea majoritate a muncitorilor grevişti nu se reîntorceau la lucru pînă cînd nu li se satisfăceau revendicările.

Lipsurile materiale, ameninţările, şicanele de tot felul, teroarea exercitată cu sălbăticie de organele statului burghezo-moşieresc, ca şi trădarea liderilor socialişti de dreapta, creau condiţii grele de dezvoltare mişcării muncitorilor. Aceşti factori însă n-au fost capabili nu numai să înfrîngă, dar nici măcar să slăbească spiritul de luptă al proletariatului.

În pofida tuturor impedimentelor, muncitorii au continuat cu şi mai mult avînt lupta împotriva asupririi şi exploatării capitaliste.

Prin organizarea unei noi serii de întruniri, manifestaţii şi greve, ei îşi afirmau tot mai hotărît solidaritatea cu acţiunea celor aflaţi deja în luptă. Cu prilejul zilei de 1 Mai au avut loc în porturile Brăila, Galaţi, Constanţa, Giurgiu mari întruniri şi mitinguri, urmate de impunătoare demonstraţii la care au participat zeci de mii de muncitori. O grandioasă

---

[1] Arhiva centrală a Institutului de istorie a partidului, dosar nr. 7756, partea a II-a, fila 14.

[2] Loc. cit., fila 10.

[3] Loc. cit., dosar nr. 40198/2921, vol. I, fila 114.

[4] Arhivele statului Tr. Severin, fond Direcţia generală a porturilor navale din Tr. Severin, dosar nr. 45/1920, nenumerotat.

[5] Arhiva centrală a Institutului de istorie a partidului, dosar nr. 7756, partea a II-a, fila 57.

manifestație a fost organizată la Tr. Severin de către elementele socialiste de stînga. Ea a reunit — după cum relatează ziarul „Cuvîntul socialist", „o mulțime imensă" [1], deoarece „toată muncitorimea organizată și conștientă a răspuns la apelul de a părăsi fabricile, atelierele și ogoarele" [2]. Deși atacate cu focuri de armă de către armata adusă în acest scop, lungile coloane de manifestanți din rîndurile cărora au căzut mulți răniți au reușit să dejoace planurile provocatoare ale prefectului. Exprimînd hotărîrea de luptă a muncitorilor și totodată indignarea lor față de samavolniciile autorităților, organul secției din Mehedinți a partidului socialist scria: „Războiul de clasă continuă... La teroarea albă să răspundem prin teroare roșie. Mai bine moarte decît sclavie" [3].

Paralel cu întrunirile și mitingurile de protest în cursul lunii mai 1920 au mai fost declarate noi greve de către muncitorii hamali din portul Călărași [4], impiegații și meseriașii din Sulina[5], precum și marinarii de pe șlepurile și remorcherele acostate în portul Giurgiu [6].

Întrucît marinarilor din Giurgiu le-au fost satisfăcute revendicările formulate, muncitorii din porturile Tr. Severin, Oltenița și Tr. Măgurele, n-au mai declarat grevă de solidaritate, așa cum fusese stabilit în prealabil [7].

Pînă la sfîrșitul lunii mai agitațiile și luptele muncitorilor din porturi, dezlănțuite în timpul grevei ceferiștilor începută la 18 aprilie, au continuat să păstreze un caracter ofensiv. O dată cu venirea lunii iunie începe deja printre greviști să fie discutată tot mai mult problema condițiilor și modului în care să se reia lucrul. Ideea dominantă în cadrul acestor discuții, idee de care s-au călăuzit greviștii în acțiunile lor ulterioare, era ca muncitorii să nu accepte să se reîntoarcă la muncă supuși, cu capetele plecate așa cum ar fi dorit patronii. Ci dimpotrivă, rămînînd mai departe solidari, să lupte nu numai pentru menținerea revendicărilor cucerite, ci și pentru cucerirea de noi revendicări.

Pregătirile intense ale muncitorilor de a rezista ofensivei cercurilor conducătoare și de a nu relua lucrul în condițiile dictate de aceștia a silit guvernul să accepte tratative cu reprezentanții muncitorimii. Referindu-se la cauzele care au determinat guvernul să înceapă tratativele, ziarul „Socialismul" scria în numărul său din 4 iunie următoarele: „În fața solidarității muncitorești guvernul s-a hotărît să cedeze din încăpățînarea sa. Delegațiunei care s-a prezentat după mitingul de eri, primul ministru i-a răspuns că acceptă tratative «sub rezerva începerii lucrului de către muncitori»" [8].

În continuare ziarul subliniază și mai mult aceeași idee astfel: „Solidaritatea proletariatului romîn a adus pe stăpînitori la realitate. Depinde de sinceritatea promisiunilor de tratative și de modul cum vor lucra comi-

---

[1] „Cuvîntul socialist", Tr. Severin, 12 mai 1920.
[2] *Ibidem.*
[3] *Ibidem.*
[4] Arhiva centrală a Inst. de istorie a partidului, dosar nr. 43032, fila 100.
[5] Loc. cit., dosar 753, fond 5, fila 45.
[6] Loc. cit., fila 126.
[7] Loc. cit.
[8] „Socialismul", 4 iunie 1920, p. 4.

siunile pentru ca, armistițiul propus de d. general Averescu (cuvîntul e al d-sale) să aducă aplanarea conflictului de muncă complicat prin atitudinea guvernului d-sale" [1].

După încheierea la 6 iunie 1920 a acordului privind reluarea lucrului, guvernul încerca să ascundă capitularea sa anunțînd printr-o decizie că ,,reluarea muncii în fabricile și atelierele de stat... nu înseamnă victorie pentru unii și înfrîngere pentru alții" [2].

În aceeași decizie se arată totodată că se interzice în cuprinsul fabricilor și atelierelor ,,manifestațiuni cu caracter politic" [3].

Ignorînd această dispoziție a guvernului, muncitorii cu toate lipsurile pe care le sufereau, au continuat să se organizeze pentru a-și apăra drepturile. În ziua de 6 iunie greviștii din Tr. Severin s-au întrunit spre a discuta condițiile de reluarea lucrului. La această întrunire, oratorii au arătat că în eventualitatea încercării de a li se impune condiții inacceptabile să pornească din nou la acțiune, de astădată împreună cu țărănimea și chiar cu armata cu care urma să stabilească legături ,,așa cum s-au petrecut lucrurile în Rusia" [4]. Primind din partea muncitorilor din transporturi înștiințarea că guvernul a promis că va plăti zilele de grevă și că va asigura aprovizionarea muncitorilor, greviștii hotărăsc să reia lucrul [5]. Reluarea lucrului de către greviști este astfel relatată în ziarul ,,Cuvîntul socialist": ,,După 7 săptămîni de luptă muncitorimea din Severin de la gară și șantier a înfrînt cerbicia stăpînilor lacomi și venali. În frunte cu muzica șantierului naval și cu drapelul roșu muncitorimea a intrat în corpore cu fruntea sus în ziua de 9 iunie în atelierele lăsate pustii arătînd că conștiința clasei proletare este de neînvins. Solidaritatea muncitorească din întreaga țară pentru ultima dată arată tuturor rătăciților galbeni [6] că forța și dreptatea nu se găsește decît sub cutele drapelului roșu, și că datoria lor este de a veni alături de cei organizați în sindicate socialiste spre a putea și ei cîștiga dreptul la viață" [7].

Hotărînd de asemenea să înceteze greva, muncitorii din Constanța s-au întrunit în ziua de 5 iunie la sediul sindicatului de unde, încolonați, purtînd drapele roșii și intonînd cîntece socialiste, au pornit spre ateliere și fabrici. Oprindu-se în fața fiecărei întreprinderi, coloanele de muncitori se adresau prin delegații lor, conducerii întreprinderilor, cerîndu-le reprimirea la lucru a tuturor greviștilor destituiți [8]. Privitor la fermitatea pe care au manifestat-o demonstranții din Constanța în ajunul reluării lucrului Buletinul informativ din 5–12 iunie scria că muncitorii ,,par a fi hotărîți să nu reia lucrul pînă nu vor fi primiți și cei destituiți" [9]. Greva a încetat

---

[1] ,,Socialismul", 4 iunie 1920, p. 4.
[2] ,,Evenimentul", 12 iunie 1920, p. 1.
[3] *Ibidem.*
[4] Arhivele statului, filiala Tr. Severin, fond 5, dosar 763, fila 6–8.
[5] Loc. cit., fila 8.
[6] Ziarul se adresează acelor elemente din rîndurile muncitorilor care induși în eroare de către patroni încă mai continuau să rămînă membri ai sindicatelor galbene.
[7] ,,Cuvîntul socialist", Tr. Severin, 10 iunie 1920.
[8] Arhiva centrală a Inst. de istorie a partidului, fond 5, dosar 763, fila 17.
[9] Loc. cit., (,,Buletinul informativ", 5–12 iunie 1920).

la 7 iunie 1920 ca urmare a promisiunii că după reluarea lucrului revendicările vor fi examinate şi satisfăcute [1].

Problema adoptării unei atitudini ferme în legătură cu chestiunea condiţiilor privind reluarea lucrului a făcut obiectul unor aprinse discuţii printre muncitorii din Giurgiu. În urma unor atare discuţii şi frămîntări greviştii din Giurgiu s-au întrunit în ziua de 13 iunie în sala clubului socialist unde au hotărît ca începînd cu ziua următoare să înceteze greva care dura de 6 săptămîni [2]. A doua zi însă fiind informaţi că direcţia şantierului hidraulic sub pretextul preîntîmpinării unei eventuale dezordini a dispus supravegherea pe viitor a muncitorilor de către o gardă militară, greviştii au refuzat să reia lucrul[3]. Ei nu s-au prezentat la şantier decît în ziua de 18 iunie cînd au obţinut nu numai îndepărtarea gărzii militare, dar şi asigurarea că nici un muncitor nu va mai fi folosit aşa cum intenţiona inginerul şef la o altă muncă în afara specialităţii sale [4].

Aceeaşi dîrzenie în lupta pentru apărarea drepturilor muncitoreşti a dovedit cu prilejul reluării lucrului marea majoritate a greviştilor şi în alte porturi.

Ei însă au avut de înfruntat pe lîngă represiunea exercitată de organele statului burghezo-moşieresc şi acţiunile diversioniste dezorganizatoare întreprinse de sindicatele galbene. Aceste sindicate au încercat să se folosească de perioada conflictelor ce s-au ivit în legătură cu reluarea lucrului de către grevişti, ca de un moment prielnic pentru coruperea muncitorilor înapoiaţi din punct de vedere politic spre a-i îndepărta de sindicatele roşii şi slăbi astfel forţa muncitorimii organizate. În acest scop liderii sindicatelor galbene încercau să înfăţişeze în mod denaturat rolul sindicatelor roşii, învinuindu-le de starea mizerabilă a muncitorilor.

Sindicatul „naţional" de la atelierele şi depoul C.F.R. Galaţi, urmărind să provoace nemulţumirea muncitorilor şi să-i ridice împotriva organizaţiei lor revoluţionare, ameninţa cu părăsirea lucrului în cazul că direcţia va consimţi să plătească lucrătorilor membri ai sindicatului roşu salariul pentru zilele cît au stat în grevă [5].

În alte porturi, ca de pildă Tr. Severin, liderii sindicatului galben au încercat să speculeze nemulţumirile muncitorilor provocate de faptul că direcţiile întreprinderilor refuzau plata salariului pentru zilele cît lucrătorii au fost în grevă. În acest scop, galbenii îndemnau pe muncitori să părăsească sindicatele roşii dacă nu pot obţine satisfacerea acestei revendicări[6]. Nu rareori sindicatele galbene pentru a atrage de partea lor pe muncitorii lipsiţi de o justă orientare politică, le promiteau acestora în mod demagogic îmbunătăţirea condiţiilor de trai.

---

[1] Arhiva centrală a Institutului de istorie a partidului, fond 5, dosar 763, fila 17, („Buletinul informativ", 5—12 iunie 1920).

[2] Loc. cit., dosar special 2921, vol. I, fila 169.

[3] Loc. cit., fila 153.

[4] Loc. cit., fila 156.

[5] Loc. cit., dosar 763, fond 5 numerotat.

[6] Arhiva statului, filiala Tr. Severin, fond Direcţia generală a porturilor şi transporturilor pe apă, 1920, nr. 38—46, pach. 122, 45.

O asemenea încercare a făcut sindicatul „național" din Giurgiu care pentru a ademeni pe muncitori le-a promis în schimbul părăsirii sindicatului roşu asigurarea aprovizionării cu alimente şi mărfuri ieftine [1].

Acțiunile întreprinse de sindicatele „naționale" cu scopul de a introduce spiritul oportunist, dezorganizator în sindicatele roşii, n-au dat rezultatul scontat. Ele au fost demascate şi respinse de marea majoritate a muncitorilor care şi-au strîns rîndurile în jurul organizațiilor revoluționare, consolidîndu-le şi mai mult. Temîndu-se de combativitatea crescîndă a muncitorimii, guvernul Averescu ia o serie de măsuri represive împotriva oricărei acțiuni de protest a lucrătorilor.

Din dispoziția guvernului, Ministerul Lucrărilor Publice a dat în ziua de 14 iunie 1920 o ordonanță prin care făcea cunoscut tuturor muncitorilor că „manifestările de orice natură şi sub orice formă fie colective fie chiar numai individuale sînt cu desăvîrşire oprite în incinta fabricii. Lucrătorii care se vor face vinovați de nerespectarea acestei dispozițiuni vor fi îndepărtați imediat din fabrică pe baza unui proces verbal semnat de directorul fabricii, ofițerul delegat al comandamentului militar şi şeful serviciului respectiv" [2]. În aceeaşi lună, Averescu dă o nouă dispoziție prin care ordona să se dizolve imediat sindicatele funcționarilor publici înființate la cîteva departamente printre care şi la Ministerul Afacerilor Interne, sub motivul că acțiunea acestor sindicate „conține în ea — după expresia lui Averescu — germenul anarhiei tocmai în sferele în care spiritul de ordine trebuie respectat cu cea mai mare sfințenie" [3]. Dar valul luptelor revoluționare în plină creştere era prea mare pentru a mai putea fi oprit de vreo măsură a statului burghezo-moşieresc, să se transforme în grevă generală.

Prin porturi a început să se intensifice propaganda în vederea unei acțiuni comune a tuturor muncitorilor împotriva exploatării capitaliste şi pentru apărarea Rusiei Sovietice. În acest scop, sindicatele roşii din Galați au organizat la începutul lunii iunie şi o tipografie pentru tipărirea de manifeste ce urmau a se distribui atît printre muncitorii cît şi printre soldații din cazărmile garnizoanelor Brăila şi Galați [4].

Tot în scopul mobilizării la luptă unită a muncitorilor a fost organizată pentru ziua de 27 iunie la Galați o conferință generală a tuturor lucrătorilor din porturile dunărene, conferință a cărei convocare a fost împiedicată de autorități [5]. În celelalte porturi ca Brăila, Constanța, Tr. Severin elementele revoluționare răspîndeau aproape în fiecare zi pe străzi şi prin întreprinderi manifeste care chemau muncitorii la luptă pentru obținerea unor condiții de viață mai bune.

Efectul acestei intense propagande s-a reflectat în organizarea unui întreg şir de întruniri şi acțiuni greviste, în creşterea spiritului de solidaritate a muncitorilor.

---

[1] Arhiva centrală a Inst. de istorie a partidului, dosar 751, fond 5, fila 169.
[2] Loc. cit., dosar nr. 7756, partea a II-a, fila 96.
[3] Arhivele statului, fond M.A.I., dosar 125, fila 24.
[4] Arhiva centrală a Inst. de istorie a partidului, fond 5, dosar 763, fila 124.
[5] Loc. cit., dosar nr. 763, fila 47.

La sfîrșitul lunii iunie a izbucnit greva lucrătorilor de la moara Izbînda din Galați [1], iar la începutul lunii următoare au intrat în grevă și muncitorii atelierelor C.E.D. din Tulcea [2].

O amploare deosebită a avut greva generală a funcționarilor de la P.T.T., care cu excepția unor scurte întreruperi a durat din 9 iulie pînă la începutul lunii august 1920 [3]. Asupra cauzelor care au dus la declararea grevei generale de către funcționarii de la poștă „Telegraful" dădea într-unul din articolele sale adresat funcționarilor poștali din provincie următoarele lămuriri : „Am declarat deci greva generală, a întregului corp telegrafo-poștal pentru că nu mai înțelegem să continuăm a trăi o viață mai mult decît mizerabilă" [4]. Mai departe, apelul către funcționarii poștali din provincie continuă : „Colegii voștri din capitală profund convinși de dreptele cereri au hotărît să ducă lupta cu orice preț pînă la sfîrșit. Ne adresăm și vouă camarazi din provincie și vă cerem tot concursul ; printr-o solidaritate indestructibilă și dreptatea cauzei noastre, cu voința și ajutorul vostru vom triumfa" [5]. La apelul Comitetului Central al Sindicatului profesional P.T.T. personalul de la poștă și telegraf din porturi a răspuns prin părăsirea lucrului. Chiar în ziua de 9 iulie au declarat grevă funcționarii de la poșta din Galați [6]. În aceeași zi sindicatele locale, conform indicațiilor primite de la Comitetul General al Sindicatelor a luat măsurile necesare pentru preîntîmpinarea unor eventuale încercări de spargere a grevei și pentru întărirea conspirativității.

La 12 iulie au aderat la grevă și funcționarii de la poșta din Tr. Severin [7], iar cu două zile mai tîrziu funcționarii de la poșta din Giurgiu [8]. În zilele următoare au intrat în grevă rînd pe rînd și funcționarii poștali din celelalte porturi.

Cu greva generală a funcționarilor de la P.T.T. și-au exprimat solidaritatea o mare parte a muncitorilor din porturi. În cadrul întrunirilor muncitorești care au avut loc în timpul grevei, în porturile Brăila [9], Galați [10], Giurgiu [11], Tr. Severin [12], Cernavodă [13], participanții s-au ridicat în apărarea greviștilor, cerînd în același timp satisfacerea cerințelor lor legitime.

În semn de solidarizare cu acțiunea funcționarilor de la poștă, muncitorii întreprinderilor „Goetz" din Galați [14], cei de la uzina electrică,

---

1 Arhiva centrală a Institutului de istorie a partidului, dosar nr. 763, fila 47.
2 Arhivele statului, filiala Tr. Severin, fond prefecturii jud. Tulcea, dosar 83, fila 30.
3 Arhiva centrală a Inst. de istorie a partidului, dosar nr. 43303/9, fila 112.
4 Loc. cit.
5 Loc. cit.
6 Loc. cit., fond 5, dosar 763, fila 124.
7 Arhivele statului, fond M.A.I./1920, dosar 255, fila 39.
8 Loc. cit., dosar 276, nenumerotat.
9 Arhiva centrală a Inst. de istorie a partidului, fond 5, dosar 763, fila 211.
10 Loc. cit., fila 151.
11 „Socialismul" din 30 iulie 1920, p. 2.
12 Arhivele statului, fil. Tr. Severin, fond 5, dosar 763, fila 213.
13 Loc. cit., fila 235.
14 Arhiva centrală a Inst. de istorie a partidului, fond 5, dosar 763, fila 151.

uzina de apă şi N.F. R. Brăila [1], lucrătorii de la Şantierul hidraulic din Giurgiu [2], ca şi din alte întreprinderi şi ateliere au declarat greve de protest.

După aproximativ o lună de la izbucnire, greva generală a funcţionarilor de la oficiile poştale şi telegraf din întreaga ţară a luat sfîrşit cu satisfacerea integrală a cerinţelor greviştilor. „Din desfăşurarea mişcării greviste a acestor funcţionari inferiori şi superiori — spune ziarul « Adevărul brăilenilor » — o pildă demnă de admirat este : solidaritatea de care au fost stăpîniţi în tot cursul duratei acestei mişcări" [3].

Creşterea mişcării greviste în întreaga ţară pînă la proporţiile ameninţătoare pentru dominaţia burgheziei şi moşierimii a început să îngrijoreze în mod serios cercurile conducătoare şi să le silească a lua tot mai frecvent în discuţie problema muncitorească. Dîndu-şi seama că pe calea terorii este imposibilă înfrîngerea mişcării muncitoreşti, cercurile conducătoare au încercat să aplaneze conflictele dintre muncitori şi patroni prin manevra aşa-zisei legiferări a drepturilor şi libertăţilor muncitoreşti. Astfel, la 12 august 1920, Camera deputaţilor a votat aşa-numita „Lege pentru reglementarea conflictelor de muncă" — al cărei principal ţel era să abată muncitorimea de la lupta de clasă.

Această lege, menită să creeze muncitorilor iluzia că statul burghezo-moşieresc însuşi va interveni ca „un arbitru imparţial în conflictele de muncă şi le va face dreptate", nu era în fond decît o măsură ipocrită, demagogică sau cum o numea presa muncitorească, scelerată, prin care se tăgăduiau muncitorimii cele mai elementare drepturi de apărare a intereselor sale şi chiar dreptul de muncă.

De la un capăt la altul ea nu era decît un adevărat conglomerat de dispoziţii antimuncitoreşti drapate în expresii sonore şi aparent ocrotitoare, dar care ascundeau un conţinut demagogic. O asemenea lege a cărui autor era fostul ministru Trancu-Iaşi „a trebuit fireşte să dezlănţuiască un viu protest al organizaţiilor muncitoreşti" [4].

Împotriva acestei legi muncitorimea din porturi ca şi din întreaga ţară, organizează greve şi demonstraţii cerînd abolirea ei neîntîrziată. În însăşi ziua votării legii antimuncitoreşti Trancu-Iaşi, la Galaţi au avut loc două întruniri la care au participat peste 5000 de muncitori [5].

După întrunire sindicatele roşii au organizat o mare demonstraţie sub lozincile „Jos legea scelerată !", „Trăiască greva !" [6].

Sub aceleaşi lozinci 800 de armatori din Constanţa au declarat grevă în ziua de 13 august, după care au pornit în corpore spre prefectură unde au înmînat prefectului un prostest contra legii conflictelor de muncă [7].

Treptat valul luptelor revoluţionare împotriva legii Trancu-Iaşi cuprinde şi muncitorii din porturile Brăila, Tr. Severin, Giurgiu, Tulcea, Călăraşi. „Peste tot în ţară — scria ziarul « Socialismul » — muncitorii

---

[1] V. Mihăiescu, *Istoricul mişcării muncitoreşti din portul Brăila*, 1930, p. 61.
[2] Arhiva centrală a Inst. de istorie a partidului, fond 5, dosar 763, fila 228.
[3] „Adevărul brăilenilor", din 15 august 1920.
[4] Arhiva centrală a Inst. de istorie a partidului, fond 5, dosar nr. 758, fila 395.
[5] Loc. cit., fond 5, dosar 763, fila 248.
[6] Loc. cit.
[7] Arhivele statului, fond M.A.I., dosar 237, fila 7.

prin întruniri, mitinguri, demonstrații—protestează împotriva legii Trancu-Iași, pretutindeni muncitorimea organizată s-a declarat gata de luptă" [1]. În Galați de pildă, masele muncitoare erau atît de revoltate împotriva legii pentru reglementarea conflictelor de muncă, încît foștii miniștri în guvernul burghezo-moșieresc, Trancu-Iași și Tăslăuanu, care urmau să participe în ziua de 19 septembrie la o întrunire a muncitorilor gălățeni, s-au reîntors de la Barboși, neîncumetîndu-se a intra în oraș [2].

Pentru a pregăti masele de muncitori în vederea unor acțiuni comune de mare amploare și a stabili cît mai strînse legături între organizațiile lor de luptă, delegații sindicatelor roșii din Brăila au pornit în această perioadă o propagandă sistematică „prin toate porturile începînd de la Tr. Severin pînă la Constanța" [3].

Ecoul pe care lozincile de luptă propagate de elementele socialiste de stînga l-au găsit în rîndul maselor muncitoare a fost cu atît mai larg, cu cît situația materială a muncitorilor se înrăutățea pe zi ce trecea, iar lipsa de drepturi și libertăți devenea tot mai acută.

Pe acest teren, muncitorimea din porturi ca și din întreaga țară, și-a strîns rîndurile din ce în ce mai hotărîtă în jurul lozincilor de luptă lansate de organizațiile revoluționare, dezlănțuind în octombrie 1920 greva generală și pornind astfel unită și solidară împotriva exploatării burghezo-moșierești pentru cucerirea unor condiții de viață mai bune.

În perioada care a urmat imediat după primul război mondial, mișcarea muncitorească din țara noastră a cunoscut un avînt considerabil. Generată de contradicțiile regimului burghezo-moșieresc și avînd drept cauză imediată situația dezastruoasă în care ajunsese economia Romîniei burghezo-moșierești după război, mișcarea muncitorească de la noi a fost puternic influențată de ideile Marii Revoluții Socialiste din Octombrie.

Luptele muncitorilor duse în cea mai mare parte pentru satisfacerea revendicărilor economice, au îmbrăcat adesea un pronunțat caracter politic. Cucerirea unor atare revendicări a urmărit și muncitorimea din porturi ale cărei acțiuni s-au încadrat organic în ansamblul mișcării generale.

Pînă la izbucnirea grevei generale din octombrie 1920, mișcarea muncitorilor din porturi s-a dezvoltat pe o linie ascendentă. Forma de luptă predominantă în această perioadă a fost greva, care în anumite etape depășea limitele unei singure întreprinderi pentru a cuprinde muncitorii dintr-o întreagă ramură de activitate.

Organizate și conduse de către elementele socialiste de stînga și de sindicatele roșii, luptele muncitorilor s-au revărsat treptat într-un singur șuvoi revoluționar a cărui amploare a culminat cu greva generală din octombrie 1920.

---

[1] „Socialismul" din 18 august 1920, p. 2.

[2] Buletinul de informații, nr. 21 al Comandamentului corpului III armată Galați, din 19 septembrie 1920.

[3] Arhivele statului, filiala Brăila, fond Poliției, dosar nr. 13/1920, filă nenumerotată.

РАБОЧЕЕ ДВИЖЕНИЕ В ПОРТАХ РУМЫНИИ В ПЕРИОД, ПРЕДШЕСТВУЮЩИЙ ВСЕОБЩЕЙ ЗАБАСТОВКЕ 1920 г.

РЕЗЮМЕ

Румынское рабочее движение пережило значительный подъем в период, последовавший сразу за окончанием первой мировой войны. Порожденное противоречиями буржуазно-помещичьего режима и имея непосредственной причиной бедственное состояние, в которое пришла после войны экономика буржуазно-помещичьей Румынии, оно испытало сильное влияние идей Великой Октябрьской социалистической революции. Борьба рабочих, ведшаяся большей частью за удовлетворение экономических требований, в некоторых случаях принимала отчетливый политический характер.

Движение портовых рабочих, ставившее своей целью удовлетворение ряда экономических требований, органически включалось в общее рабочее движение страны.

Используя богатый, большей частью неизданный, документальный материал центральных и областных архивов, а также печать соответствующего периода, автор исследует вопросы рабочего движения в румынских портах (в период с 1919 г. до всеобщей забастовки 1920 г.), особенно в Галаце, Браиле, Констанце, Турну Северине, Тульче, Джурджу, Олтенице; анализируя различные факты и данные, он показывает, что движение рабочих в портах развивалось до вспышки всеобщей забастовки по восходящей линии. В это время преобладающей формой борьбы была забастовка, которая на известных этапах выходила за пределы одного предприятия, чтобы охватить рабочих целой промышленной отрасли.

Боевые лозунги, пропагандируемые левосоциалистическими элементами в рядах рабочих масс портов, находили тем более сильный отклик, чем более ухудшалось положение рабочих, а отсутствие прав и свобод становилось все более нетерпимым.

Борьба портовых рабочих, организованных и руководимых левыми социалистическими элементами и красными профсоюзами, постепенно сливалась в единый революционный поток и достигла наивысшего размаха во время всеобщей октябрьской забастовки 1920 г.

LE MOUVEMENT OUVRIER DES PORTS ROUMAINS DANS LA PÉRIODE PRÉCÉDANT LA GRÈVE GÉNÉRALE DE 1920

RÉSUMÉ

Dans la période qui a suivi immédiatement la première guerre mondiale, le mouvement ouvrier de Roumanie a connu un essor considérable. Engendré par les contradictions du régime bourgeois-agrarien et ayant pour cause immédiat la situation économique désastreuse où était arrivés la Roumanie bourgeoise-agrarienne après la guerre, le mouvement ouvrier du pays a été puissamment influencé par les idées de la Grande Révolution Socialiste d'Octobre. La lutte des travailleurs, menés surtout pour la satisfaction de leurs revendications économiques, a revêtu

souvent un caractère politique prononcé. Les ouvriers des ports ont lutté de leur côté pour des revendications de cet ordre et leurs actions se sont intégrées dans l'ensemble du mouvement.

Utilisant un riche matériel documentaire, en grande partie inédit, des Archives centrales et régionales et de la presse de cette époque, l'auteur analyse les problèmes du mouvement ouvrier dans les ports roumains depuis 1919 jusqu'à la grève générale 1920, de spécialement à Galatz, Brăila, Constantza, Turnu-Severin, Tulcea, Giurgiu et Oltenița. Il démontre, à l'aide de dates et de faits, que, jusqu'au déclanchement de la grève générale d'octobre 1920, le mouvement ouvrier des ports s'est développé suivant une ligne ascendante. Au cours de cette période, la principale forme de lutte a été la grève, qui dans certains cas dépassait les cadres d'une seule entreprise, pour englober les ouvriers d'une branche d'activité toute entière.

Les mots d'ordre lancés par les éléments socialistes de gauche dans les rangs des masses ouvrières des ports ont eu un écho d'autant plus puissant que la situation des ouvriers empirait, que leur manque de droits et de libertés s'accentuait de plus en plus.

Organisées et conduites par les éléments socialistes de gauche et par les syndicats rouges, les luttes des ouvriers des ports ont pris de plus en plus de l'empleur, pour être finalement emportées dans un seul torrent révolutionnaire, dont le point culminant fut la grève générale de 1920.

S T U D I I

APLICAREA TRATATULUI DE LA KÜCIÜK KAINARGI CU PRIVIRE LA MOLDOVA ŞI ŢARA ROMÎNEASCĂ (1775—1783)

DE

AL. VIANU

Tratatul de pace de la Küciük Kainargi, încheiat — sub presiunea armatelor ruse—în condiţii neaşteptat de favorabile pentru Rusia, consacră Principatelor Romîne un articol (16) constînd din zece puncte. Condiţia de bază pentru restituirea Principatelor — ce fuseseră sub oblăduirea Rusiei în perioada războiului — era formulată astfel: „Să fie lăsaţi în odihnă spre a se folosi de aceleaşi privilegii de care se bucurau şi în vremea cînd împărăţea sultanul Mehmet IV", cu alte cuvinte să se bucure de drepturile şi privilegiile pe care le-au avut Principatele atunci cînd au acceptat suzeranitatea otomană (Domnii să fie aleşi pe viaţă de către Marea adunare a ţării, turcii să nu aibă dreptul să se amestece în treburile interne şi externe ale Moldovei şi Ţării Romîneşti, singura legătură cu Poarta fiind plata regulată a haraciului). Punctele 3, 7, 8, 9 (în punctul 8 este inclusă şi clauza de mai sus) veneau să întărească drepturile de autonomie a Principatelor, prevăzînd: a) restituirea teritoriilor cotropite de turci din jurul cetăţilor; b) scutirea ambelor ţări de orice sarcină bănească pe timp de doi ani de la încheierea păcii; c) plata haraciului o dată la doi ani prin delegaţi trimişi anume la Constantinopol; d) Principatele să aibă reprezentanţi la Poartă care să se bucure de dreptul popoarelor. Ultimul punct, al 10-lea, acorda Rusiei dreptul de a interveni la Poartă în favoarea ţărilor noastre. Astfel tratatul consfinţea autonomia Principatelor, deschizîndu-le largi perspective de dezvoltare.

Încheierea tratatului a stîrnit în Turcia un puternic val de nemulţumiri — îndeosebi din partea ulemalelor — şi guvernul turc s-a adresat oficial Angliei şi Prusiei, solicitîndu-le să intervină pentru revizuirea tratatului. Clauzele cu privire la Principatele Romîne au ridicat împotriva tratatului facţiunile fanariote din Constantinopol, şi au pus în mişcare

agenturile lor boiereşti din ambele ţări. Datorită opoziţiei acerbe a cercurilor guvernante otomane şi a intrigilor fanarioţilor şi boierilor, prevederile tratatului cu privire la ţările noastre au fost escamotate de esenţa lor prin hatişerifurile de privilegii din noiembrie 1774. Hatişerifurile au rezolvat în mod ciuntit, contradictoriu problemele majore ale Principatelor; cu toate acestea ele au constituit o spărtură în sistemul dominaţiei otomane, îngrădind în mod sensibil drepturile pe care Poarta şi le arogase.

Este îndeobşte cunoscut că Poarta s-a opus din toate puterile la executarea tratatului şi la rîndul ei Rusia a folosit toate mijloacele pentru a sili guvernul otoman să-şi respecte angajamentele. În literatura noastră istorică nu există pînă în prezent un studiu consacrat aplicării tratatului de la Küciük Kainargi cu privire la Moldova şi Ţara Romînească. În lucrările generale asupra acestei perioade, că şi în cele care tratează anumite aspecte, problema este expediată în cîteva fraze care se rezumă în a afirma că în urma tratatului şi a hatişerifurilor din 1774 monopolul turcesc şi exploatarea turco-fanariotă au slăbit. Analiza atentă a informaţiilor şi datelor cu privire la această problemă arată că aprecierea de mai sus nu corespunde adevărului. Drepturile şi privilegiile obţinute de Principate au rămas pe hîrtie şi numai datorită luptei poporului nostru şi sprijinului, Rusiei, Poarta a fost constrînsă, pas cu pas, să aplice cele stipulate. În paginile de faţă încercăm să arătăm modul cum s-a aplicat tratatul în anii 1775—1783 şi să privim problema cu implicaţiile ei internaţionale.

MISIUNEA LUI N. V. REPNIN

La 13 ianuarie 1775, colonelul Peterson împuternicitul Rusiei, şi marele vizir, Mehmed Dervis paşa au schimbat tratatele ratificate, încheind astfel o etapă de îndelungate şi obositoare tratative; tratatul de la Küciük Kainargi intră în vigoare cu toată opoziţia dîrză stîrnită atît în Imperiul otoman, cît şi în afara lui.

În conformitate cu articolul 27, după ratificare urma să se facă schimb de ambasadori, act menit să mărturisească relaţiile paşnice, prieteneşti, stabilite între cele două imperii. N. V. Repnin, care condusese tratativele la Küciük Kainargi, numit ambasador extraordinar, avea acum misiunea să urmărească traducerea în viaţă a tratatului şi să studieze posibilităţile de comerţ care se deschideau prin libertatea navigaţiei pe Marea Neagră.

Trecerea lui prin Moldova şi Ţara Romînească a fost folosită de cercurile politice romîneşti pentru a-şi preciza punctul de vedere cu privire la hatişerifurile dobîndite şi mai ales asupra problemelor nerezolvate.

Al. Ipsilanti vv. a trimes la Kiev, la începutul lunii mai 1775, pe secretarul său particular I. St. Raicevich cu un mesaj verbal către N. V. Repnin. Domnul îşi oferea serviciile sale Rusiei, cerînd sprijinul pentru: confirmarea domniei pe viaţă „după exemplul domnului Moldovei"; fixarea tributului la cuantumul sumei plătite înainte cu cincizeci de ani; eliberarea şi repatrierea locuitorilor aflaţi în captivitate turcească; retrocedarea raialei Giurgiu „dacă este posibil fără mînierea Porţii"; dreptul de

a avea un împuternicit al ţării la Constantinopol sub protecţia ambasadorului care să rezolve treburile ţării „fără întîrziere şi fără cheltuieli" şi o ultimă doleanţă, dreptul „să poarte pană la cucă"[1]. Repnin a făgăduit că va susţine dorinţele lui Al. Ipsilanti în faţa guvernului său şi i-a cerut domnului să-şi dovedească ataşamentul faţă de Rusia, furnizîndu-i informaţii cu privire la treburile Porţii. La cererea lui N. V. Repnin, Raicevich a alcătuit un amplu memoriu cu privire la comerţul din bazinul Mării Negre şi al Imperiului otoman.

Evident, pe Al. Ipsilanti îl interesa sprijinul Rusiei pentru confirmarea pe viaţă a domniei şi îngrădirea posibilităţilor de stoarcere a Principatelor de către Poartă, dar el cunoştea îndeaproape situaţia din Constantinopol, starea de spirit care domnea în cercurile guvernante turce şi mesajul său nu era altceva decît o mărturie a bunelor sale sentimente faţă de cabinetul rus, dacă nu chiar o tatonare a intenţiilor acestuia în folosul Porţii.

N. V. Repnin, aflîndu-se la Kiev, auzi „de la toţi" că moldovenii nu sînt mulţumiţi de cîrmuirea lui Gr. Ghica şi se pregătesc să i se jeluiască cînd va trece prin ţară. Repnin supuse problema Ecaterinei II, întrebînd dacă să primească sau nu jalbe împotriva domnului[2]. Ţarina îi recomandă să prevină astfel de jalbe, să supună domnului reclamaţiile şi să-i atragă atenţia că este necesar să înlăture cît mai degrabă, „toate cauzele unor plîngeri întemeiate". Totodată, Ecaterina II îi aminti să observe cu stricteţe clauzele tratatului şi să intervină la Poartă „în favoarea locuitorilor din Principate" numai cînd aceştia „ar cere sprijinul nostru ca un întreg, adică unite cu domnul lor"[3].

Instrucţiunile Ecaterinei II sintetizau lapidar linia politică a guvernului rus: întărirea autorităţii domnilor în faţa Porţii şi unificarea forţelor interne, linie ce se va concretiza treptat şi va lua apoi contururi noi în funcţie de realităţile vieţii romîneşti şi de interesele Rusiei.

La Iaşi, N. V. Repnin remarcă că domnii nu se înţeleg între ei, deşi „interesele Principatelor lor necesită ca dimpotrivă în toate ei să acţioneze unit în faţa Porţii"[4] şi primi — cu ştirea lui Gr. Ghica — un amplu memoriu cuprinzînd doleanţele boierimii. Boierii ridicau cu fermitate toate

---

[1] Arhiva Min. Afacerilor Externe a U.R.S.S. — Fond Relaţiile Rusiei cu Turcia, dos. 444, f. 15.

[2] N. V. Repnin — Ecaterina II, 22 mai 1775, dos. 444, f. 17—20; „Revista istorică", 1928, nr. 1—3, f. 55—56. Guvernul rus stăruise în numirea lui Gr. Ghica şi îl împrumutase şi cu bani necesari pentru cele dintîi sarcini ale domniei. Sinetele date de vistierul Ioan Cantacuzino şi de negustorul ieşan Toma Sandulache, în valoare de 57 548 piaştri, au fost contrasemnate de Gr. Ghica. Cu prilejul trecerii lui N. V. Repnin prin Moldova, domnul a achitat jumătate din sumă, urmînd ca restul să-l plătească la Constantinopol (dos. 444/1775), f. 24, 27, 39.

[3] Ecaterina II — N. V. Repnin, 15 iunie 1775, „Revista istorică", 1928, nr. 1—3, p. 56—57. Numeroase plîngeri împotriva lui Gr. Ghica au fost înaintate ambasadorului turc Abdul Kerim; intrigile boierilor l-au dus pînă la urmă pe Gr. Ghica vv. la pierderea capului (dos. 449/1775, f. 48—49; N. Iorga, *Din originile politicianismului romîn. O acţiune de opoziţie pe vremea fanarioţilor*, în „Anal. Acad. Rom"., Mem. Secţ. Ist., seria III, tom. VIII, Buc., 1927—1928, p. 367; *Efemeridele* de banul Const. Caragea, *Hurmuzaki*, vol. XIII, p. 70—72).

[4] N. V. Repnin — N. I. Panin, 20 iulie 1775, Сборник русского исторического общества, vol. VI, p. 318.

problemele ce nu fuseseră soluționate prin hatișerifuri : fixarea tributului la 55 pungi după suma care se plătea „în timpul lui Mahomed IV”, și de se va întîmpina rezistență „să fie dublat la 110 pungi” ; retrocedarea raialei Hotin, iar în cazul cînd „nu va fi posibil demantelarea cetății“, ea să fie redusă la situația de „ogealîc” ; suprimarea obligațiilor de cheler ; de a furniza grîne și oi ; eliberarea celor aflați în captivitate turcească ; dreptul pentru cei refugiați în Moldova în timpul războiului ca și pentru turcii trecuți la creștinism să rămînă pe locurile unde s-au stabilit ; grecii să fie opriți de a mai veni în țară ; confirmarea printr-un hatișerif al dreptului țării de a-și alege domnul ; suprimarea tributului de silitră, care nu numai că „a fost întărit prin hatișerif, dar a fost dublată cantitatea pe care țara este obligată să o furnizeze anual” ; alungarea tătarilor din zona de două ceasuri, învecinată cu Bugeacul, ce le fusese „cedată prin constrîngere” și retrocedarea regiunii Tomarova și a ostroavelor din apropiere precum și respingerea pretențiilor cabinetului vienez cu privire la Bucovina „deoarece noi ne-am supus de bunăvoie sub oblăduirea Porții și ne-am îndeplinit cu sfințenie obligațiile față de ea și Poarta este obligată să respecte toate drepturile noastre, privilegiile noastre și să mențină libertatea noastră și patria noastră fără cea mai mică dezmembrare” [1].

Cei ce alcătuiseră arzul în august 1774 cu teama ca nu cumva Poarta să socotească doleanțele lor „nesuferite și ca o îndrăzneală necuviincioasă”[2], iar în martie 1775 adresară și un arz de mulțumire pentru hatișeriful acordat [3], au adoptat de astădată față de Repnin o poziție categorică, cerîndu-i să intervină pentru rezolvarea chestiunilor respinse de Poartă și ridicînd noi probleme.

Repnin a fost oarecum surprins de cererile moldovenilor, mai ales că socotea unele din ele nepotrivite cu raporturile existente în acea vreme între Rusia, Austria și Turcia. Astfel, el considera că prin retragerea garnizoanei turcești din Hotin, cetatea ar fi căzut în mîinile Austriei „care de mult își exprimase dorința de a o ocupa”, de asemenea el credea că Rusia nu putea acționa deschis în problema Bucovinei, ci numai pe căi ocolite să împingă la declanșarea unui conflict militar între Austria și Turcia [4] ; rapoartele lui Thugut arată că Repnin a acționat în acest sens, încercînd să provoace un conflict turco-austriac și să ridice pe turci împotriva Austriei [5]. Înregistrînd zvonul că Austria intenționa să cotropească și Oltenia, Repnin declara : „Nu cred aceasta, dar doresc să fie adevărat, oare și atunci Poarta va tăcea ?” [6].

Vederile lui N. V. Repnin erau împărtășite și de guvernul rus. Ecaterina II era ferm convinsă că Poarta nu va permite ca Bucovina să

---

[1] Dos. 449/1775, f. 81—84 ; Acad. R.P.R., *mss. rom.*, 7, f. 160—163 ; Сб. русс. ист. общ., vol. VI, p. 324—331 ; *Uricariul*, vol. VI, p. 452—460.

[2] Vezi scrisoarea adresată de boieri lui P. A. Rumianțev, în V. A. Urechia, *op. cit.*, I, p. 19.

[3] *Uricariul*, vol. VI, p. 450—452.

[4] Dos. 449/1775, f. 57—59 ; Сб. русс. ист. общ., VI, p. 322—323.

[5] *Hurmuzaki*, vol. VII, p. 272—273 ; rapoartele lui G. Ludolf din 9 martie și 13 aprilie 1776 în A. Oțetea, *Contribution à la question d'Orient*, Buc., 1930, p. 225—226.

[6] N. V. Repnin — N. P. [illegible] 1775, f. 83—84.

rămînă în mîinile Austriei [1], iar N. I. Panin în corespondența sa cu Rumianțev își exprimase în dese rînduri nădejdea că Poarta va porni războiul împotriva Austriei [2].

Repnin a cerut să i se încredințeze originalele actelor pe care boierii își întemeiau cererile : a) tratatul prin care Moldova a recunoscut suzeranitatea Porții, b) hatișeriful cu privilegiile țării elaborat de Mehmed IV și c) actul în virtutea căruia moldovenii au dreptul să-și aleagă domnul [3].

„Originalele” neputînd fi prezentate, lui Repnin, i s-au dat copii după actele de închinăciune plăsmuite în 1772.

În Țara Romînească, mitropolitul Grigore i-a înaintat lui Repnin un memoriu cu cereri ce se rezumau la fixarea tributului, domnia pe viață, retrocedarea pămînturilor din jurul raialelor, întocmit probabil cu știrea și asentimentul domnului[4]. Spre sfîrșitul lunii august, cu puțin timp înainte de plecarea sa din București, Repnin a primit un alt memoriu din partea „locuitorilor Țării Romînești” [5] ce exprima poziția boierimii mijlocii și a micii boierimi pămîntene, angrenată în economia de mărfuri [6]. Aceștia cereau să se alcătuiască bugetul țării și să se fixeze „ce sumă de bani să ia domnul pentru munca și cheltuielile sale” și ce sumă de bani „să se dea boierilor și slujitorilor” ; domnul să nu aibă drept să pedepsească „pe oricine”, arhiereu, boier sau țăran „chiar de ar fi vinovat” fără sobor de arhierei și boieri ; grecii să fie opriți de a mai veni în țară și ocupa dregătorii. Pentru a se asigura îngrădirea puterii domnești, se prevedea ca boierii să aibă dreptul să meargă liber la Poartă și să reclame prin ambasadorul Rusiei atunci cînd vor afla că domnul uneltește cu vreun arhiereu sau cu un boier să așeze noi dări sau să strice ponturile stabilite.

Memoriul cuprindea și o doleanță cu privire la reglementarea relațiilor dintre clăcași și stăpînii de moșii și anume : să se fixeze cît să ia boierii și mănăstirile de la țăranii șezători pe moșiile lor „așa cum dau supușii în Rusia și în întreaga Europă” [7]. Evident, se cerea sporirea numărului zilelor de clacă.

Poziția ambiguă a boierimii, pe de o parte arzuri de mulțumiri și laudă pentru bunăvoința manifestată de sultan prin acordarea hatișeri-

---

[1] Сб. русс. ист. общ., vol. V, p. 159 ; dos. 1696/1774, f. 5.

[2] N. Dubrovin, *Alipirea Crimeii la Rusia*, vol. I, S. Pb., 1886, p. 6 ; Zinkeisen, J. *Geschichte des osmanischen Reiches in Europa*, vol. VI, p. 107—113 ; A. D. Xenopol, *Istoria Romînilor...*, vol. IX, f. 148—149.

[3] Dos. 449/1775, f. 89.

[4] Dos. 445/1775, f. 30—31.

[5] Сб. русс. ист. общ., vol. VI, p. 344—345.

[6] Nu este fără interes a cunoaște schimbările ce s-au produs în mentalitatea boierimii refugiate în Rusia în urma războiului. Dintr-o corespondență, datată 10 mai 1775, Moscova, al lui A. Bostinceanu către Măriuța, soția sa, aflată în Iași, se desprind unele aspecte semnificative : „am ajuns acum boier rus din supus turc și nu pot să mă fac din nou postelnic sau căminar dîndu-mi-se 30 de scutelnici pe lună și la sfert să plătesc dublu” ; o sfătuiește să lichideze averea și să vie în Rusia „a fi boier în Rusia înseamnă să nu te temi decît de dumnezeu și de împărăteasă... încercăm viața în Rusia un an, doi și dacă nu ne convine plecăm unde dorim” (Arh. St. Iași, doc. P. 436/69 inventar, orig. în limba greacă).

[7] Сб. русс. ист. общ., vol. VI, p. 345.

furilor, iar pe de altă parte memorii înaintate ministrului Rusiei în care mărturiseau că cele dobîndite reprezentau doar un prim pas, iar chestiunile vitale pentru asigurarea autonomiei Principatelor (dreptul de a alege domnii, desființarea chelerului, retrocedarea pămînturilor din jurul cetăților și ridicarea garnizoanelor turcești) rămăseseră în stare de deziderat, a îngreuiat însăși posibilitatea de acțiune a guvernului rus și a întîrziat rezolvarea acestor probleme.

Lașitatea boiermii față de abuzurile Porții și ale domnilor, precum și coparticiparea ei la jefuirea nemiloasă a Principatelor au înlesnit agravarea exploatării turco-fanariote. Chiar acea parte a boierimii care s-a aflat pe poziții antiotomane, fiind interesată în a scăpa de concurența fanariotă, în reglementarea obligațiilor față de Poartă și suprimarea abuzurilor acesteia precum, și în libertatea comerțului, limitîndu-se a cerși ajutor străin, neîndrăznind să adopte o atitudine fermă, a constituit, obiectiv, instrumentul dominației otomane în țările noastre.

Ca urmare a apelului boierimii la dreptul de intervenție al Rusiei, Ecaterina II i-a trimis instrucțiuni lui Repnin să rezolve măcar unele din cele cerute în memorii „pentru a întări ideea stabilită despre măreția imperiului nostru și a folosului protectoratului nostru" [1].

În audiențele pe care Repnin le-a avut la vizir și la sultan — audiențe obținute după lungi tărăgăneli — ambii i-au cerut deschis ca Rusia să renunțe să mai susțină doleanțele Principatelor, să nu se mai amestece în treburile tătarilor și să restituie cetățile Kerci, Enikale și Kinburn [2].

Misiunea și activitatea lui Repnin la Constantinopol au fost deformat prezentate în literatura noastră istorică; G. I., Brătianu, bazîndu-se pe un manuscris inedit al lui Peyssonel întocmit în 1777 — „*Observations sur le Traité de Paix conclu à Kainardjik entre la Russie et la Porte* — arăta că Repnin ar fi neglijat afacerile curții sale, lăsîndu-se corupt de miniștrii turci și datorită „pasivității" sale, „dezordinei și anarhiei" ce domina la ambasada rusă, interesele Principatelor ca și ale grecilor din Moreea ar fi fost abandonate [3]. Observațiile lui Peyssonel vin însă în flagrantă contradicție cu cele ale lui Saint-Priest, ambasadorul Franței, care sublinia, în rapoartele sale, rațiunea conduitei ministrului rus ca fiind dictată de necesitatea de a „liniști Poarta, de a o calma" și de a împiedica o înțelegere cu Austria [4]. Turcia cedase Austriei Bucovina, tocmai pentru a avea mîinile libere împotriva Rusiei. „În caz de război cu Austria — spunea reis efendi, Ismail bei, pentru a justifica poziția adoptată în chestiunea Bucovinei — noi am fi trebuit să îndeplinim efectiv toate stipulațiile tratatului de pace, sau să ne fi luptat în același timp cu ambii inamici" [5]. Peyssonel n-a

---

[1] Ecaterina II — Repnin, 4 octombrie 1775; Сб. русс. ист. общ., vol. XV, p. 416. Pentru aceleași motive i s-au dat lui Repnin instrucțiuni speciale să ocrotească familia banului M. Cantacuzino și să-l ajute să-și lichideze averea aflată în Țara Romînească (Ecaterina II — Repnin, 4 martie 1775, *ibidem*, vol. V, p. 169).

[2] Zinkeisen J., *op. cit.*, vol. VI, p. 908—910.

[3] „Revue Hist. du Sud-Est Europ", 1929, nr. 6, p. 339—363.

[4] *Mémoires de Saint Priest*, vol. I, p. 155; *Hurmuzaki*, Supl. I[1], p. 938—941.

[5] Zinkeisen J., *op. cit.*, vol. VI, p. 131. În aprilie 1775, Poarta a cedat Bucovina Austriei, tocmai pentru a avea mîinile libere împotriva Rusiei.

cunoscut situația reală și a redat zvonuri ce nu aveau nici o bază, fapt dovedit și prin „articolele secrete" ale tratatului de la Küciük Kainargi pe care le redă, probabil, tot din aceeași sursă falsă. Simpla comparare a acestor articole cu originalul tratatului mărturisește lipsa de valoare a informațiilor lui Peyssonel. În situația complicată ce exista la Poartă, Repnin a dus o politică fermă pentru respectarea tratatului. Cercetătoarea sovietică E. I. Drujinina consideră că Repnin s-a străduit să atenueze încordarea ce exista în relațiile dintre cele două țări și totodată, să pună capăt cu hotărîre încercărilor Porții de a obține revizuirea tratatului [1].

Turcia era pornită să anuleze tratatul și pregătea mari operații militare în Crimeea; guvernul otoman își arăta deschis poziția, oprind plata despăgubirilor de război datorate Rusiei. Atitudinea net ostilă a guvernului turc, intrigile internunțiului și cele ale facțiunilor fanariote anihilau eforturile lui Repnin. Pentru restabilirea relațiilor pașnice ruso-turce era necesară activitatea de lungă durată a unui diplomat de carieră. La 12 februarie 1776, ambasadorul rus A. Stahiev sosi la Constantinopol pentru a-l înlocui pe N. V. Repnin.

SARCINILE FINANCIARE ȘI ECONOMICE ALE PRINCIPATELOR FAȚĂ DE POARTĂ

Atmosfera era încărcată; Poarta interzisese sub pedeapsă de moarte lui Grigore Ghica și lui Al. Ipsilanti să întrețină legături direct sau prin capuchehaielele lor cu ambasadorul rus și căuta să-i convingă că vor obține mai multe foloase dacă vor renunța la intervenția Rusiei [2]. Domnii n-au îndrăznit să calce consemnul Porții, dar Iacovachi Rizo, prima capuchehaia a lui Gr. Ghica și N. Ipsilanti, cea de-a treia capuchehaie, a lui Al. Ipsilanti (prima capuchehaia fiind Mihail Suțu) transmiteau totuși pe sub mînă lui A. Stahiev informații despre situația din Principate și despre problemele ce le aveau cu Poarta [3].

Ambasadorul rus era ținut însă departe de demersurile capuchehaielelor; el n-a fost nici măcar consultat chiar într-o problemă atît de importantă ca fixarea cuantumului obligațiilor bănești ale Principatelor față de Poartă. După scurgerea celor doi ani în care Principatele au fost formal iertate de haraci, Poarta emise, în iunie 1776, două hatihumaiumuri prin care preciza sumele impuse. Informația consemnată în raportul lui von Gaffron, reprezentantul Prusiei, cum că ministrul Rusiei ar fi intervenit pentru a reduce obligațiile Principatelor [4] este dezmințită de raportul lui Stahiev. Îndatoririle bănești au rămas cam la aceeași sumă pe care Principatele o plăteau înainte de izbucnirea războiului ruso-turc din 1768—1774.

---

[1] E. I. Drujinina, *Pacea de la Kuciuk Kainardgi*, Moscova, 1955 p. 322.

[2] A. Stahiev — Ecaterina II, 24 iulie 1776, dos. 476/1776, f. 109—113.

[3] A. Stahiev — Ecaterina II, august 1776, dos. 475, f. 115—122. Capuchehailîcul Moldovei avea un personal de 15 oameni, lefurile lor atingînd aproape patru pungi lunar N. Iorga, *Documente și cercetări asupra istoriei financiare și economice a Principatelor Romîne*, Buc., 1900, p. 165).

[4] N. Iorga, *Acte și fragmente*, vol. II, p. 127.

Țara Romînească urma să plătească 619 pungi drept haraci, 150 pungi „obișnuita idie" (peșcheșul bairamului) și 80 pungi richiabie; în total 849 pungi adică aproximativ 98 000 de galbeni; toate celelalte dări cu numele de „djaizie", „cutumie", „ubudet" precum și mucarerurile rămînînd formal desființate. Ținînd seama de faptul că „numărul locuitorilor s-a micșorat" în urma tulburărilor stîrnite de război, Poarta acordă o păsuire de 100 pungi anual la plata haraciului în primii patru ani, urmînd ca datoria să fie rambursată în anul cincilea și al șaselea, măsură binevenită, dar care ascundea primejdia — după cum sublinia A. Stahiev — ca în anul al șaptelea să se pretindă în continuare haraciul sporit cu 200 pungi [1].

Obligațiile Moldovei erau fixate la 335 pungi și 444 ½ piaștri, adică aproximativ 40 000 galbeni din care: 135 pungi și 444 ½ piaștri — haraciul, 150 pungi peșcheșul bairamului și 50 pungi richiabia [2]. Cu toate că Moldova fusese redusă teritorial, nu i se acorda nici un fel de înlesniri.

Von Gaffron considera că obligațiile impuse erau enorme, avîndu-se în vedere că Țara Romînească era ruinată și Moldova diminuată, aproape cu un sfert [3].

Sumele urmau să fie percepute începînd de la 19 aprilie și după informația lui Saint Priest, în iulie, o lună după emiterea hatihumaiumurilor, Poarta cerea să i se verse primele rate [4]. Informația credem că este exactă ținînd seama de dificultățile financiare care copleșeau guvernul otoman. După datele primite de ambasada rusă, totalul veniturilor tezaurului public se ridica în anul 1776, fără Moldova și Țara Romînească, la 44 248 613 piaștri, iar cheltuielile la 32 640 966 piaștri. Asupra tezaurului grevau însă mari datorii contractate cu prilejul războiului, în primul rînd către haznaua imperială, suma debitoare ajungînd la 53 350 000 piaștri (fără să se includă datoria de 15 000 000 piaștri către Rusia); astfel, chiar dacă s-ar fi încasat toate sumele prevăzute, plus cele 9 786 000 piaștri rămase în restanță anii precedenți, rămînea un deficit de 32 640 966 piaștri la care se adăugau 15 000 000 despăgubirile de război, ceea ce reprezenta o datorie uriașă, dacă ținem seama că veniturile tezaurului public erau în scădere și neregulate [5].

În ambele hatihumaiumuri se sublinia că domnii vor fi menținuți în scaune dacă nu vor comite delicte, recomandîndu-li-se să nu permită boierilor să înainteze Porții, cereri „obraznice", ceea ce arată încă o dată că guvernanții otomani erau atenți la atitudinea boierimii, unicul reazim social-politic pe care îl aveau în Principate.

Boierii Țării Romînești au trimis un arz de mulțumire în care recunoșteau că țara nu mai este supărată dinspre serhaturi și arătau totodată

---

[1] A. Stahiev — Ecaterina II, 22 octombrie 1776, dos. 475/1776, f. 29—32.

[2] Hatihumaiumul acordat Țării Romînești, dos. 475/1776, f. 33—35, cel acordat Moldovei, același dosar, f. 7—9.

[3] N. Iorga, *Acte și fragmente*, vol. II, p. 128.

[4] *Hurmuzaki*, Supl. I[1], p. 995.

[5] Dos. 475/1766, f. 31—35; datele lui W. Eton, *Tableau historique, politique et moderne de l'empire ottoman*, Paris, 1801, ed. II, vol. I, p. 50—61 sînt puțin diferite de cele ale ambasadei ruse.

că mulți locuitori se mai află în captivitate turcească [1]; probabil că și moldovenii au trimis un arz asemănător.

Al. Ipsilanti percepu din primul an dările obișnuite, dar „cu alte numiri" [2] înlocuind sistemul sferturilor cu patru sămi [3]. El renunță doar pentru anul 1775 la perceperea haraciului, pe care probabil l-a incasat prin alte dări, și se grăbi apoi să strîngă cît mai mult din marile cantități de aur și argint lăsate de trupele ruse [4]. În anul 1777 Al. Ipsilanti a adăugat încă o samă, a cincea, iar în anul următor pe a șasea[5]. Astfel sistemul de stoarcere intră treptat în funcțiune. Tabloul zugrăvit de Dionisie Eclesiarhul „era... darul și mila lui dumnezeu într-această țară cu liniște mare și pace adîncă" se întuneca văzînd cu ochii și aparenta stare de liniște și prosperitate de imediat după război a fost viu păstrată în amintirea contemporanilor.

Și în Moldova ca și în Țara Romînească se puse oarecare rînduială în administrație, în finanțe, deși Gr. Ghica ridică chiar din primul an dări grele [6]. Lăsînd la o parte intrigile grupului de boieri moldoveni, în frunte cu vornicul Manolache Bogdan împotriva domnului „rușinoasele stoarceri de bani" ale lui Gr. Ghica „rușfeturile prea din cale afară de le luau de la fieștecare" [7] oamenii săi, erau o tristă realitate și ecoul acestor abuzuri ajunse la urechile lui Repnin. Condica vistieriei arată că s-au încasat din iulie 1776 și pînă în decembrie, cinci sferturi și o ajutorință pentru „slujba cheltuielilor țării", birnicii plătind la fiece sfert doi lei, iar ajutorința din decembrie fiind egală cu patru sferturi [8]. La stoarcerile domnilor și boierilor se adăugau abuzurile Porții. Poarta nu-și respectă făgăduielile, încasînd în fapt și haraciul pe anii scutiți, pretinzînd ca și în trecut sume peste sume și storcînd, după cum vom vedea, cantități tot mai sporite de grîne, cherestele, oi etc.

Domnii continuau să cumpere bunăvoința mai marilor zilei cheltuind sume importante pentru a contracara uneltirile facțiunilor ce umblau să-și ridice interpușii în scaunele mănoase ale Principatelor. Al. Ipsilanti a plătit „numai lui reis efendi", în mai-iunie 1776, 400 pungi — după cum

---

[1] Dos. 475/1776, f. 11—13; mulți locuitori erau captivi în Mesopotamia, Anatolia, sudul Dunării (*Hurmuzaki*, XIV², p. 1230).

[2] Dionisie Eclesiarhul, *Chronograful*, *Tezaur de monumente istorice*, vol. II, 1863, p. 166.

[3] Hrisovul din 1775 în D. Fotino, *Istoria generală a Daciei*, vol. III, p. 326.

[4] Dionisie Eclesiarhul, *op. cit.*, p. 166; I. St. Raicevich, *Voyage en Valachie et en Moldavie*, trad. lui Lejeune, Paris, 1822, p. 54.

[5] Reinhardt, *Rapport sur la Valachie et la Moldavie*, publicat de M. Holban în „Revue Hist. du Sud-Est Européen", 1935, p. 129. Dintr-un raport către Al. Ipsilanti vv. reiese că în primul an de domnie a „iertat un leu din darea obișnuită" și în „afară de aceasta ți-ai făcut milă cu dînșii și cu scăderea vinăriciului" (*Hurmuzaki*, XIV³, p. 204). După informațiile lui Sulzer în 1777—1778, cuantumul birului se ridica la 21 lei (Sulzer, *Geschichte des transalpinischen Daciens*, 1783, vol. III, p. 363).

[6] N. Iorga, *Studii și documente*, vol. XII, p. 21—26; N. V. Repnin — Ecaterina II, dos. 444/1775, f. 17—20.

[7] *Efemeridele* banului C. Caragea, *Hurmuzaki*, vol. XIII, p. 71.

[8] N. Iorga, *Documente și cercetări...*, p. 47, 160. La aproximativ 32 000 de birnici erau 4 000 de scutelnici, p. 47—48; de remarcat numărul velnițelor în funcțiune — 151 pe întreaga țară.

notează A. Stahiev — pentru a obține surghiunirea lui Manole Rosett în afară de „alte daruri tainice și necunoscute" trimise dregătorilor Porții [1].

Condica lui Gr. Ghica ne dă posibilitatea să cunoaștem parte din cheltuielile făcute pentru turci. Numai „conacele" au costat în 1776, 69 021 lei; „daruri și oameni la turci" 11 032 lei; bacșișuri, cheltuieli cu musafirii 3 322 lei; „sebeptdiriuri" 13 500 lei; casele de beilic 60 553 lei; 10 000 ocale silitră 2 000 lei; ceea ce se ridica cam la 325 pungi — o sumă egală cu aproape de trei ori valoarea haraciului (mai trebuie adăugată cheltuiala pentru construirea unei fregate, plus altele necunoscute)[2].

Cu toate eforturile lui Al. Stahiev, relațiile ruso-turce se înăspriră; guvernul turc ceru deschis revizuirea tratatului de la Küciük Kainargi, amenințînd cu ruperea relațiilor[3]. Drept răspuns, trupele ruse ocupară Perekopul la 22 noiembrie 1776; războiul plutea în aer.

Pregătirile Porții ocazionară noi stoarceri din Principate. După socotelile lui Gr. Ghica în primele luni ale anului 1777 se cheltuiră 68 910 lei pentru tăiatul și transportul cherestelelor cerute de cetățile de margine și de capitală, adică o sumă aproape egală cu valoarea haraciului. Un raport austriac înregistra, în vara anului 1777, informația că domnii Moldovei și Țării Romînești primiseră porunca să trimită cîte 100 000 de chile de grîu și tot atîtea de orz, să construiască totodată vase mici pentru transportul pe Dunăre și să pregătească cherestele pentru magaziile de la Isaccea. Gr. Ghica încercă să arate că țara suferise din cauza lăcustelor și că 19 corăbii încărcate cu cherestele se scufundaseră, dar cererile sale fură respinse [4]. Chiar în preziua uciderii lui Gr. Ghica, Iacovachi Rizo fu chemat la Poartă și silit să plătească 50 pungi în contul domnului[5].

Decapitarea domnului Moldovei surprinse pe A. Stahiev nepregătit; informațiile adunate în primele zile ale lui octombrie vorbeau doar de mazilirea domnului. Poarta își luase din timp măsuri; dregătorii cunoscuți ca ocrotitori ai lui Gr. Ghica n-au fost puși în curent cu cele plănuite, curierii Rusiei au fost opriți timp de trei zile de a ieși din capitală [6].

Pentru a justifica asasinarea domnului, Poarta se folosi de jalbele și pîrele întocmite de boierii moldoveni. A. Stahiev era informat cum că: patru din confidenții celui ucis, Dimitrache Schiliți, Hadgi Abraam, ispravnicul Tomazo și Hristodulo, al treilea logofăt, ar fi fost arestați și ar fi fost aduși în capitală; asupra lui Gr. Ghica s-ar fi găsit o scrisoare compromițătoare a generalului Rjevski; cumnatul domnului, numit caimacam, ar fi iscălit arzul prin care boierii mulțumeau Porții și învinuiau pe domn de

---

[1] Raportul lui A. Stahiev din 24 iulie 1776, dos. 474/1776, f. 109—113.

[2] N. Iorga, *Documente și cercetări...*, p. 49—61 și 161—164. Ambasadorul Veneției, Bartolomeo Gradenigo, consemnează informația că domnii Moldovei și Țării Romînești aveau obligația să construiască „una grossa caravella" cu 40 tunuri (*Hurmuzaki*, IX², p. 108). Și alte izvoare confirmă obligația aceasta a țărilor noastre de a construi vase pentru flota turcă (Filitti, *Din arhivele Vaticanului*, vol. II, p. 166; *Hurmuzaki*, vol. VII, p. 293 etc.).

[3] Arhiva Consiliului de Stat, Petersburg, 1886, vol. I, p. 324.

[4] E. Tassara—Kaunitz, 4 august 1777, *Hurmuzaki*, VII, p. 293.

[5] A. Stahiev — Ecaterina II, 18 octombrie 1777, dos. 499/1777, f. 26—28.

[6] Raport din 2 octombrie 1777, dos. 499/1777, f. 158—161.

spionaj şi trădare în favoarea Rusiei etc. etc. [1]. Informaţiile erau furnizate de noul domn C. Moruzi prin Iacovache Rizo ; C. Moruzi era interesat în a împiedica ruperea relaţiilor dintre Rusia şi Turcia pentru a nu se vedea pus în situaţia ,, de a fi domn fără principat" [2] şi se străduia să întărească argumentările Porţii cum că decapitarea domnului Moldovei era un act intern, legal, pedepsirea unei crime evidente, şi nu era nicidecum îndreptată împotriva Rusiei.

În realitate, Dimitrache Schiliţi şi Hristodulo fugiseră în Polonia, după cum notează banul C. Caragea [3], boierii nu trimiseseră nici un arz în care să mulţumească Porţii pentru asasinatul comis, Deleanu, cumnatul lui Gr. Ghica nu figura printre caimacami, iar încriminata corespondenţă găsită asupra domnului n-a putut fi prezentată atunci cînd A. Stahiev a cerut oficial lui Abdul Rezak, reis efendi, să-i arate aceste scrisori [4].

Cabinetele europene au considerat acţiunea Porţii ca o măsură premergătoare izbucnirii războiului [5]. Poarta înteţi pregătirile de război; trupele aflate în Rumelia, Bosnia şi Albania fură concentrate spre Dunăre [6]. Magaziile de pe linia Dunării erau pregătite cu cereale şi provizii ; numai Ţara Romînească furnizase în ultimele 18 luni, după socotelile defterdariatului, 500 000 chile de grîne, furnituri la care suferi o pierdere de 300 pungi rezultată din diferenţa dintre preţul de miri şi cel curent [7]. Mai împovărătoare erau furniturile de cherestele, precum şi obligaţia de a întreţine trupele turceşti trimise în Principate în primăvara anului 1778. Prezenţa trupelor turceşti aduse mari supărări, ţăranii supuşi la tot felul de jafuri şi vexaţiuni ,,nu-şi găseau scăparea decît fugind din ţară" [8].

După informaţiile lui A. Stahiev, Moldova plăti într-un an tributul pe cinci ani, astfel că ţara era ruinată şi vistieria strîngea cu mare greutate cel mult 60 pungi lunar, deşi cheltuielile pentru întreţinerea trupelor turceşti aflate în Moldova şi a celor din regiunea Moghilov se ridicau la 90 pungi lunar [9].

În Ţara Romînească era o situaţie asemănătoare : în ultimii doi ani se plătise haraciul pe trei ani şi o lună şi Al. Ipsilanti trimise, în toamna anului 1778, sultanului 300 pungi, tot atîtea lui selikdar aga, 200 marelui vizir, 50 lui chehaia bei, 15 lui reis efendi, în total 865 pungi, în afară de cheltuielile obişnuite, pentru a înlătura un concurent ce oferise 1 500 pungi[10].

---

1 Raport din 18 octombrie 1777, dos. 499/1777, f. 26—28.

2 Raportul lui Gaffron din 30 oct. 1777, N. Iorga, *Acte şi fragmente*, vol. II, p. 140—141.

3 *Hurmuzaki*, vol. XIII, p. 77.

4 Minuta conferinţei din 25 noiembrie 1777, dos. 500/1777, f. 11—14.

5 *Hurmuzaki*, supl. I[1], p. 961—963 ; N. Iorga, *Acte şi fragmente*, vol. II, p. 139.

6 Nota lui G. Ludolf din 3 dec. 1777, în A. Oţetea, *op. cit.*, p. 229.

7 Raport din 1 martie 1774, dos. 519/1778, f. 1—3.

8 În primăvara anului 1778 se aflau în Moldova 5 000 de oşteni turci iar în Ţara Romînească 2 000, numărul lor spori ajungînd în vara aceluiaşi an la 8—10 000 numai în Moldova (N. Iorga, *Acte şi fragmente*, vol. II, p. 1471, *Hurmuzaki*, Supl. I[1], p. 969).

9 A. Stahiev.— N. I. Panin, 7 ianuarie 1779 în N. Dubrovin, *op. cit.*, Petersburg, 1887, vol. III, p. 3.

10 *Ibidem.* Vezi şi *Hurmuzaki*, Supl. I[1], p. 974, raportul lui Saint-Priest din 4 ianuarie 1779.

După registrele cadice din Vidin, Țara Romînească furnizase, probabil numai Vidinului, peste 150 000 de chile de mei în anii 1774—1780 [1].

Sînt mari goluri în informațiile pe care le avea cu privire la exploatarea turco-fanariotă în anii următori păcii de la Küciük-Kainargi; o concluzie însă se impune: Poarta n-a respectat tratatul, prevederile hatișerifurilor din 1774 și a hatihumaiumurilor din 1776 au rămas literă moartă.

CONVENȚIA DE LA AINALI KAVAK ȘI PRINCIPATELE ROMÎNE

În urma uciderii lui Gr. Ghica și călcării sistematice a tratatului, Rusia avea de hotărît dacă să pornească sau nu războiul. Diplomația rusă se decise să aștepte un moment prielnic, să-și apropie una din marile puteri europene — spre a nu se găsi izolată ca în războiul din 1768—1774 — și pînă atunci să rezolve problemele în litigiu pe calea tratativelor [2]. Rusia folosi insuccesele turcilor în Crimeea și situația internațională favorabilă în urma deschiderii succesiunii Bavariei pentru a normaliza raporturile sale cu Poarta. Negocierile începute prin intermediul Franței, conduse cu multă abilitate de Saint-Priest, se încheiară, după aproape cinci luni, prin convenția de la Ainali Kavak (martie 1779) care reîntări tratatul de la Küciük Kainargi.

Cu acest prilej se ridică din nou problema Principatelor. Poarta încercă să obțină anularea întregului articol XVI din tratat, precum și a hatișerifurilor emanate în baza acestui articol, declarînd că „ea nu are în arhivele sale nici un privilegiu acordat Moldovei în timpurile sultanului Mahomed IV" [3]. Guvernul rus, care se lămurise de altfel asupra plăzmuirii actelor de închinăciune, se plasă pe poziția că „problema nu constă în existența unui act de arhivă", ci în tratarea locuitorilor Moldovei și Țării Romînești „în conformitate cu acea epocă pe care ei o socotesc ca cea mai fericită în ceea ce privește privilegiile de care se bucurau" [4].

În proiectul de convenție trimis lui Saint-Priest (anexat la scrisoarea lui Panin din 16 ianuarie 1779) cabinetul rus ceru ca Poarta să-și ia obligația să respecte întocmai hatișerifurile din 1774, capuchehăile Principatelor să se bucure de imunitate diplomatică, termenul de plecare pentru restituirea pămînturilor din jurul cetăților, revendicate de boieri și mănăstiri, să fie situația care a existat în anul încheierii tratatului de la Belgrad (1739)[5]. Articolul VII al convenției de la Ainali Kavak, consacrat relațiilor dintre Turcia, Principatele Romîne și Rusia, înscrise toate aceste puncte în formularea cerută de cabinetul rus [6]. Astfel din punct de vedere al normelor internaționale, Rusia garantă aplicarea privilegiilor

---

[1] M. Guboglu, *Despre arhiva turco-orientală din Biblioteca de Stat „V. Kolarov" Sofia*, în „Revista arhivelor", II/1959, p. 208.

[2] Сб. русс. ист. общ., vol. 145, p. 506—508.

[3] N. Dubrovin, *op. cit.*, f. 12; *Hurmuzaki*, Supl. I[1], p. 972—975.

[4] *Ibidem*.

[5] N. Dubrovin, *op. cit.*, p. 31; *Hurmuzaki*, Supl. I[1]. p. 972—975.

[6] D. A. Sturza, *Acte și documente*, vol. I, p. 155.

înscrise în hatişerifurile din 1774. Deşi acte unilaterale ale Porţii, hatişerifurile nu mai puteau fi retrase oricînd de puterea care le emanase şi validitatea lor nu mai era limitată la durata domniei sultanului Abdul Hamid. Prin înscrierea lor într-o convenţie ce fixa raporturile dintre Poartă şi o altă putere, ele deveneau parte integrantă din actul respectiv şi orice schimbare putea fi făcută numai cu consimţămîntul ambelor state. Astfel hatişerifurile au căpătat caracterul de „Statut" internaţional pentru Moldova şi Ţara Romînească.

Convenţia de la Ainali Kavak, n-a adus însă în fapt nici un fel de schimbări în situaţia Principatelor. Relativa destindere obţinută în relaţiile ruso-turce nu schimbă esenţa raporturilor dintre aceste puteri, fiecare din ele urmărind să folosească răgazul dobîndit pentru a se pregăti spre a schimba situaţia existentă, Rusia pentru rezolvarea definitivă a problemei Crimeei, Turcia pentru recîştigarea poziţiei dominante în bazinul Mării Negre.

Încă din 1777, A. Stahiev era informat că Poarta întăreşte „fără preget şi cu graba ce-i este posibilă cetăţile de pe ţărmul Mării Negre, atît pe partea europeană cît şi pe cea asiatică" [1]. Pregătirile de război ale Porţii au antrenat noi obligaţii impuse Principatelor. Lucrările de fortificare începute la toate cetăţile, de la Oceacov şi pînă la Belgrad, sporirea garnizoanelor, concentrările de trupe etc. au grevat în bună parte asupra Moldovei şi Ţării Romîneşti. După informaţiile lui Raicevich, cheltuielile pentru ridicarea cetăţii Ismail erau pe seama Principatelor, Moldova urmînd a prelua apoi şi întreţinerea garnizoanei de 10 000 de oameni [2].

Corespondenţa lui Al. Ipsilanti cu capuchehăile sale ne dezvăluie unele aspecte ale sarcinilor ce împovăra ţara datorită fortificării liniei de cetăţi; la Nicopole urmau a fi trimişi 1 000 salahori, „cu cazmalele lor" şi un om de încredere „ca să controleze cheresteaua ce vom trimete" [3]; pentru Ismail se aştepta să se hotărască „cantitatea salahorilor şi felul cherestelelor", amintindu-se că „se cere o mie de lemnărie, fac pe lună treizeci de pungi... dăm noi — scrie domnul — cîte cinci groşi şi cincisprezece ţara la fiecare pe fiecare lună" şi în plus zaherele, oi etc.; la Brăila „o mie de bucăţi de ulm... care şi acestea s-au coborît întregi" în afară de zaherele [4].

Vidinul pretindea — „că toată zahereaua celor cinci judeţe e orînduită la ei... şi o şi trec cu preţul ce vor" şi mai cerea „cherestea vale" deşi, după cum arăta Al. Ipsilanti, e mai aproape „Fet Halismanul şi are aceleaşi lunci ca şi Ţara Romînească" [5]. La Giurgiu şi Ada Kalé, se cereau cherestele şi zaherea, la Belgrad, de asemenea, zaherea, la Isaccea, salahori, cherestele, zaherea, bani. Cererile erau atît de mari, încît şi domnul mărturisea „ e greu lucru, şi vestesc chile de chile cît la toate cele din jur

---

[1] A. Stahiev — Ecaterina II, 18 octombrie 1777, dos. 499/1777, f. 26—28.

[2] Raicevich — Kaunitz, 30 octombrie 1782, *Hurmuzaki*, vol. XIX[1], p. 60; Arhiva Min. Afacerilor Externe U.R.S.S. Fondul Consulatul general al Rusiei din Iaşi, dos. 12/1783, f. 104.

[3] *Hurmuzaki*, XIV[3], p. 210.

[4] *Ibidem*, p. 211.

[5] *Ibidem*, p. 213—214. O poruncă imperială din 1775, luna august, prevedea ca Ţara Romînească să aprovizioneze Vidinul (*Hurmuzaki*, XIV[2], p. 1227—1228).

şi capanlîi şi Brăila"[1]. Ca şi în trecut, capanlîii jefuiau ţărănimea „cei patruzeci şi opt iuci de miere, unt şi altele ca acestea care scriem cum că le-au luat capanlîii din ţară... s-au făcut cu sila". Nu erau respectate nici interdicţiile cu privire la intrarea turcilor în Principate. Pe baza firmanului lui Abdul Hamid din noiembrie 1774, prin care se interzicea tuturor dregătorilor turci, askerliilor şi locuitorilor din serhaturi să mai calce pămîntul Ţării Romîneşti şi Moldovei, Al. Ipsilanti dispuse ca beşli aga, Ismail-aga să ridice pe toţi turcii pe care i-ar găsi în ţară [2]. Măsurile luate n-au dat rezultate, însuşi domnul recunoaşte „n-a mai rămas zaherea în ţară, căci şi serhaturile în anul acesta au stricat multă zaherea" [3] deşi, după cum menţionează o notă contemporană se trimiteau „tot felul de zaherele" la Nicopole şi Turnul „ca să nu iasă din acele părţi turci şi să încerce judeţele" [4]. În vara anului 1782, turcii din Giurgiu au ocupat păşunile romînilor, pricinuindu-le mari pagube. Demersul lui N. Caragea la paşa din Giurgiu rămase fără rezultat [5].

Hatişerifurile din 1774 stipulau printre altele că „romînii ce vor merge pe la politii, pe la sate, pe la tîrgurile ce se află în preajma Dunării pentru ca să-şi caute pricinile şi negoţurile lor să nu se supere de hărăceri". După cum arată Al. Ipsilanti, hărăcierii din Rusciuc „nu încetau a apuca pe romîni cînd vin cu zaherele... li dă hartii rele, pe unii din ei înşelîndu-i pe alţii bătîndu-i", iar vameşii din Brăila şi Giurgiu, pretindeau taxe sub cuvînt că romînii n-au teşcherele, eliberarea adeverinţelor nu era însă posibilă „din întîmplare satul de unde pleacă un sărac e departe ceasuri şi adesea zile de satul unde se află ispravnicul judeţului" [6].

Cît despre obligaţiile băneşti, Frangopulo notează în jurnalul său la 24 septembrie 1779 — cîteva luni de la încheierea convenţiei de la Ainali Kavak — că capuchehăile lui Al. Ipsilanti vv. au remis Porţii darurile „care erau în uz înainte de pacea de la Kainargi" şi care se urcau la nu mai puţin de 1 000 de pungi [7].

În Moldova situaţia era aceeaşi, dacă nu chiar şi mai gravă, ţinînd seama că C. Moruzi se întrecea în a-şi arăta devotamentul faţă de Poartă. I. Severin notează într-unul din rapoartele sale că Al. Mavrocordat îi relatase că C. Moruzi plătea — peste peşcheşurile curente — o pungă pe zi pentru bucătăria sultanului [8].

Raicevich era şi el informat că C. Moruzi furnizase Porţii „infinit mai multe cereale" decît se obişnuia înainte de războiul ruso-turc din 1768—1774[9], fapt confirmat şi de firmanul din 1780 care lăuda pe domn pentru zelul depus cu prilejul furniturilor de zaherea şi oi[10].

[1] *Hurmuzaki*, XIV[3], p. 215.
[2] V. A. Urechia, *op. cit.*, vol. I, p. 118—119.
[3] Scrisoare a lui Al. Ipsilanti vv. către capuchehaia, *Hurmuzaki*, XIV[3], p. 211.
[4] *Ibidem*, f. 222.
[5] Arhiva Min. Af. Externe U.R.S.S., Fondul Consulatul general al Rusiei din Iaşi, dos. 5/1782, f. 25—26.
[6] *Hurmuzaki*, XIV[3], p. 216—217.
[7] N. Iorga, *Acte şi fragmente*, vol. II, p. 150.
[8] Dos. 13/1783, f. 120.
[9] *Hurmuzaki*, XIX[1], p. 60.
[10] *Uricariul*, vol. III, p. 126.

Şi în trecut, Principatele aprovizionau cetăţile de margine, în afară de obligaţiile pentru capitala imperiului, dar erau cantităţi moderate; acum însă sarcinile de aprovizionare a cetăţilor sporeau zi de zi, cantităţile cerute ajungînd să întreacă furniturile destinate Constantinopolului. N. Caragea arată „această nouă sursă de jaf, mediocră la început... a devenit din anul 1779 un flagel cu atît mai apăsător cu cît recolta n-a sporit; de la 15 000 de chile de Brăila, primăvara şi 20 000 chile toamna, în ultimii ani, Poarta cere numai în toamnă cantitatea de 60 000 de chile şi aceasta cînd nu există cantitatea suficientă pentru asigurarea consumului ţării" [1]. În curs de cîţiva ani, obligaţiile în zaherele se întreiseră; evident, necesităţile strategice şi situaţia precară a finanţelor imperiului împingeau la agravarea exploatării Principatelor, dar trebuie luate în seamă şi alte considerente: datorită transferării centrului de greutate a obligaţiilor înspre cetăţi, comandanţii şi garnizoanele respective erau cointeresate direct în supravegherea Principatelor; întărirea cetăţilor urmărea totodată să slăbească nădejdile ce încolţiseră în Principate în perioada războiului ruso-turc.

La stoarcerile turcilor se adăugau şi cele ale domnilor, ale boierimii pămîntene şi greceşti. Al. Ipsilanti reuşise să strîngă în şapte ani şi patru luni de domnie „o avere personală de nu mai puţin de un milion de lire sterline" [2] — după cum notează ambasadorul britanic.

Cererile Porţii au devenit mai presante în anii 1782—1783, cînd relaţiile ruso-turce s-au înăsprit din nou şi guvernul otoman a forţat ritmul pregătirilor de război.

În anul 1782, Ţara Romînească furnizase turcilor 672 150 chile de Stambul cereale (216 508 chile în primăvara anului şi 455 642 chile în toamnă) [3] deşi seceta şi lăcustele loviseră ţara şi populaţia satelor de la munte murea literalmente de foame [4]. (În vederea salvării ţărănimii înfometate N. Caragea luă măsura de a permite importul de grîu din Moldova fără plata taxelor vamale, taxele urmînd a fi restituite arendaşului vămilor de către vistierie.) [5] După informaţia lui Raicevich, Poarta mai ceru 35 000 cîntare seu şi 35 000 cîntare unt, plus miere, ceară, brînză în cantitatea obişnuită [6]. În toamna aceluiaşi an Principatele primiră noi porunci să trimită la Brăila şi Galaţi 7—800 000 chile de Stambul „afară de zaherelele obişnuite" [7].

---

[1] Memoriul din 6 aprilie 1783, dos. 11/1783, f. 18—26.

[2] R. Ainslie către Min.de Externe, 28 ianuarie 1782, Bibl. Acad. R.P.R., *Documente engleze*, vol. I.

[3] V. A. Urechia, *op. cit.*, vol. I, p. 277.

[4] Dos. 5/1782, f. 24.

[5] Carte către ispràvnicia Slam Rîmnic, Buzău, Saac din 29 iulie 1782, în V. A. Urechia, *op. cit.*, vol. I, p. 278.

[6] Raport din 27 august 1782, *Hurmuzaki*, XIX[1], p. 44.

[7] V. A. Urechia, *op. cit.*, vol. I, p. 272. Raicevich notează că se ceruse Moldovei 1 500 000 chile de Stambul (*Hu*[illegible]).

Comandanții cetăților aveau de asemenea ordine amănunțite cu privire la cantitățile de provizii ce urmau a fi depozitate, efectivele garnizoanelor, armamentul necesar etc. [1].

Chiar din primele zile ale anului următor, Poarta repetă poruncile pentru aprovizionarea cetăților și construirea de noi magazii la Isaccea [2]. În lunile ianuarie-martie 1783, Țara Romînească a furnizat 40 000 chile de Stambul orz și 130 000 chile de Stambul grîu [3] (cereale în valoare de 350 pungi) și Poarta cerea să i se pregătească încă 260 000 chile de Stambul orz și 80 000 chile de făină. Deci timp de un an, din primăvara anului 1782 și pînă în primăvara anului 1783 Țara Romînească furnizase cam 3 000 de vagoane cereale, socotind chila de Stambul egală cu 22,12 ocale. Poarta era conștientă că supune Principatele la un efort deosebit și îi atrase atenția lui N. Caragea să aibă grijă să nu se producă tulburări[4].

Poarta plătea grînele cu 5 lei și 4 parale chila de Brăila de grîu, pe cînd prețul curent în sudul Dunării — inclusiv transportul și pierderile — se ridică la 15—16 piaștri după datele lui N. Caragea [5] și la aproximativ 11 piaștri (8 piaștri fără transport) după Raicevich [6]. Această diferență enormă se datora și sporirii prețurilor în acel an, în urma recoltei slabe din anul precedent; probabil prețul pe piața internă era mai scăzut decît în Bulgaria.

Cantitatea „obișnuită" de zaherele cerută pentru aprovizionarea Constantinopolului era repartizată pe județe și apoi pe sate, iar județele dinspre munte răscumpărau de regulă cu bani cantitatea care le era repartizată. Plata zaherelelor se făcea la schele de către reizii recepționari atunci cînd nu erau achiziționate prin boiernași trimiși în mod special prin județe și care le achitau pe loc cu bani sau cu chitanțe. Furniturile prilejuiau tot felul de abuzuri: impunerea de cantități mai mari decît cele cerute de turci, plata cu chitanțe, ridicări prin silnicie etc. Doar teama de revolte înfrîna întrucîtva tendințele de jaf ale aparatului administrativ.

Poarta plătea zaherelele direct cu preț de miri sau cerea să fie trecute în contul haraciului — *havale* —, iar uneori în caz de război sau în situații excepționale poruncea să fie suportate dintr-o contribuție extraordinară — o ajutorință (*seferia akcesi*).

Diferența dintre prețul de miri și cel de achiziție era teoretic suportată de vistieria țării. Într-un an de zile (iunie 1782 — iunie 1783) Moldova

---

[1] Raportul din 8 septembrie 1782, dos. 5/1782, f. 43—44; vezi și raportul din iunie 1782, dos. 5/1782, f. 25—26.

[2] Raportul din 11 ianuarie 1783, dos. 9/1782, f. 13.

[3] V. A. Urechia, *op. cit.*, vol. I, p. 277. După informațiile primite de consulatul rus la 16.III.1783 se expediase 15 000 chile de Brăila la Brăila cu pitarul Anton Vilara (dos. 11/1783, f. 4—5); în aprilie erau pregătite 4 500 chile de Brăila pentru Oceacov (dos. 11/1783, f. 13—15), în mai se ceru 30 000 de cîntare de pesmeți pentru Isaccea (dos. 11/1783, f. 14), în august 1 500 chile de Brăila făină și 2 000 chile de Brăila orz pentru Belgrad (dos. 11/1783, f. 36—37), în septembrie 40 000 chile de Brăila orz pentru Isaccea (dos. 11/1783, f. 42—43). Raicevich dă cam aceleași cifre *Hurmuzaki*, XIX [1], p. 93, 97, 123).

[4] Raportul din aprilie 1783, dos. 11/1783, f. 10—12.

[5] Dos. 11/1783, f. 18—26. (Valoarea leului era egală cu a piastrului.)

[6] *Hurmuzaki*, XIX[1], p. 44.

a plătit în contul vistieriei otomane — după informaţia dată lui I. Severin de abatele Marquis, secretarul lui Al. Mavrocordat — suma de 370 000 piaştri, iar Poarta urma să ramburseze pentru produsele şi vitele furnizate, conform preţurilor de miri, 270 000 piaştri „pe care nici nu se gîndea măcar să le achite" [1]. Raicevich arată că zaherelele erau cerute în fapt, fără plată [2], ceea ce constituia o realitate, deşi ele erau plătite ţăranilor şi trecute apoi în contul defterdariatului.

Nu este întîmplător că boierii „Ţării Romîneşti au menţionat în arzul din aprilie 1783 că în trecut, în anul 1768, Poarta ceruse şi atunci cantităţi neobişnuite, dar trimise un ajutor de 1 150 pungi [3]. Acum banii pentru zaherele erau scoşi prin perceperi de noi dări, astfel la 1 martie 1783 N. Caragea a majorat sfertul de la şase piaştri la 13 piaştri, din care trei piaştri reprezentau contribuţia pentru zaherele[4].

La 16 aprilie, după o dezbatere furtunoasă în Divan pe marginea propunerii lui N. Caragea de a se suspenda pentru un timp plata lefilor şi a pensiilor sau a se percepe un nou sfert, se luă hotărîrea să se sporească cu încă un piastru contribuţia pentru zaherele, urmînd a se încasa 14 piaştri pe sfertul ianuarie-februarie[5]. Obişnuit se încasau şase sferturi pe an şi două ajutorinţe, dar N. Caragea ridică nouă sferturi [6].

Raicevich notează că în anul 1783 era o recoltă bogată, dar nu erau braţe suficiente, mulţi oameni fiind fugiţi, alţii trimişi să facă corvezi la cetăţi şi la tăiatul cherestelei[7]. Astfel la Ismail fuseseră trimişi 1 000 de oameni şi 500 care cu cîte patru boi, însoţiţi de un serdar[8]; la Giurgiu, transformat în serhat cu o garnizoană de 2 000 de oşteni, 200 de oameni însoţiţi de un ciauş [9]; la Ada Kalé, 100 de oameni; la Oceacov 1 000 de salahori, fierari, dulgheri etc., însoţiţi de paharnicul Dumitru Ţurcanul[10]. În afară de cherestelele cerute în mari cantităţi de către toate cetăţile şi de capitală, Principatele erau obligate să se îngrijească de construirea unui mare pod peste Dunăre şi a 50 de accicuri la Rusciuc şi Giurgiu[11]. Plata pentru tăiatul şi transportul cherestelei era trecută, de regulă, în contul haraciului, arareori făcîndu-se direct de beneficiar. Nu este posibil de stabilit cantităţile şi dimensiunile de cherestele furnizate; ar trebui să avem pentru aceasta registrele defterdariarului unde erau înscrise toate poruncile emise pe baza rapoartelor de cereri din partea cetăţilor sau a altor solicitanţi, precum şi documentele emise de domni care atestau îndeplinirea celor poruncite.

---

[1] Raport din 1 iulie 1783, dos. 13/1783, f. 120.
[2] *Hurmuzaki*, XIX[1], p. 93.
[3] V. A. Urechia, *op. cit.*, vol. I, p. 277.
[4] Dos. 11/1783, f. 4—5.
[5] Dos. 11/1783, f. 10—12. Parte din membrii Divanului au părăsit ostentativ şedinţa în semn de protest împotriva propunerii lui N. Caragea vv. de a se suspenda plata lefilor. Ca de obicei soluţia fu sporirea dărilor.
[6] Dos. 26/1784, f. 169.
[7] *Hurmuzaki*, XIX[1], p. 111.
[8] V. A. Urechia, *op. cit.*, vol. I, p. 275; dos. 11/1783, f. 4—5.
[9] *Hurmuzaki*, XIX[1], p. 93; dos. 11/1783, f. 10—12.
[10] *Ibidem.*
[11] Dos. 11/1783, f. 18—20, f. 32—34.

Trecerile de dregători turci prin Principate impuneau de asemenea mari cheltuieli, mai ales că aceştia abuzau în fel şi chip pentru a stoarce bani, daruri etc. Astfel în luna martie 1783, au trecut prin Ţara Romînească spre Constantinopol, Ahmet aga, Capidgi-başa şi intendentul cetăţii Ismail. Ei au avut un ordin către domn să li se pună la dispoziţie 14 căruţe; pentru a stoarce ceva bani, ei au modificat cifra în 74, fals care a fost descoperit[1].

Gelepii şi capanlîii ridicau la preţ de miri, ca şi în trecut, numărul de oi şi cantităţile de unt, miere, seu, brînză, stabilite de Poartă.

Moldova era obligată să furnizeze în primăvara anului 1783 în afară de zaherelele obişnuite: 220 000 ocale făină şi 3 000 chile de Brăila orz la Bender; 130 000 ocale făină şi 3 000 chile de Brăila grîu şi 2 500 chile de Brăila orz la Hotin; 5 000 chile de Brăila grîu şi 5 000 chile de Brăila orz la Isaccea[2], adică aproximativ 40 vagoane făină, 246 vagoane grîu şi 304 vagoane orz. După informaţiile primite de consulatul rus, în luna noiembrie se primi poruncă pentru furnizarea a încă 20 000 chile de făină la Oceacov[3]. În primăvara anului, Moldova trimise 500 salahori la Ismail şi 500 la Oceacov ce fuseseră adunaţi la Bîrlad şi Vaslui; Poarta mai cerea 100 salahori şi 25 care pentru Bender, 400 salahori şi 50 care pentru Oceacov, 100 salahori şi 50 care pentru Hotin şi în plus: cherestele, materiale etc., pentru construcţia podului mare peste Dunăre şi a felurite ambarcaţiuni[4]. (În toamnă, numai pentru deservirea Benderului se construiseră 600 de pontoane.)[5] După informaţiile lui I. Severin, domnul Moldovei plătea 11 000 piaştri lunar pentru cheltuielile cetăţii Ismail în loc de a mai trimite oameni şi care.

Peste toate aceste obligaţii ce împovărau Principatele, Poarta cerea sume peste sume; astfel la 4 iulie 1783 a sosit un ortaciauş la Bucureşti cu poruncă să i se dea în şase zile 570 pungi pentru Bender[6] în contul haraciului, deşi acesta era achitat şi răsachitat numai prin furnituri şi chiar înainte cu două zile se trimisese la Constantinopol bairam peşcheşul.

În primele şase luni ale anului 1783, în Ţara Romînească, s-a încasat cîte 28 piaştri de birnic, adică 1 400 000 piaştri (socotind că erau 50 000 birnici), aceasta în afară de rusumaturi şi de ce au plătit ruptaşii, mazilii, ungurenii, locuitorii Bucureştiului[7] etc.

Nu este de mirare că ţăranii începuseră să fugă şi numărul birnicilor scăzuse de la 60 000 cît erau în ultimii ani ai domniei lui Al. Ipsilanti la 50 000 şi la începutul anului 1784, la 40 000[8].

---

[1] Dos. 11/1783, f. 6–9.
[2] Dos. 11/1783, f. 13–15.
[3] Dos. 11/1783, f. 47–48.
[4] Dos. 11/1783, f. 13–15.
[5] Dos. 11/1783, f. 47–48.
[6] Dos. 11/1783, f. 30–31.
[7] Dos. 11/1783, f. 30–31.
[8] Dos. 25/1784, f. 13.

ÎNFIINŢAREA CONSULATULUI GENERAL AL RUSIEI ÎN MOLDOVA ŞI ŢARA ROMÎNEASCĂ

Datorită războiului din 1768—1774, atît cercurile conducătoare ruse cît şi cele otomane ajunseseră la o conştiinţă mai clară şi în ceea ce priveşte importanţa strategică, politică şi economică a Principatelor Romîne. Teatru de operaţii militare în lupta împotriva Turciei, ţările noastre se dovediră aliate de nădejde, dispunînd şi de importante resurse economice. Domnii Ţării Romîneşti şi ai Moldovei, prin legăturile lor cu facţiunile fanariote, precum şi prin rolul lor de informatori ai Porţii asupra politicii europene, exercitau o influenţă indirectă, apreciabilă, asupra deliberărilor Divanului.

Ţinînd seama de toate acestea, guvernul rus a dus o politică complicată, aparent contradictorie, impusă de raportul de forţe între diferitele grupări ce aveau vreo greutate în treburile Imperiului otoman. Astfel el s-a străduit să atragă de partea sa vîrfurile fanariote, insuflîndu-le ideea înlăturării dominaţiei turceşti în Balcani şi înlocuirii ei cu hegemonia fanariotă sub protectoratul Rusiei, dar în aceeaşi măsură sprijini, direct sau indirect, tendinţele de afirmare naţională a popoarelor din Balcani împotriva hegemoniei fanariote şi fireşte împotriva dominaţiei Porţii otomane. Pe de altă parte, guvernul rus căuta să întărească autoritatea domnilor în faţa Porţii şi să influenţeze totodată asupra acestora pentru a înfrîna tendinţele lor de jaf, precum şi asupra boierilor pentru a observa o atitudine fermă faţă de respectarea drepturilor ţării, faţă de abuzurile Porţii şi ale domnilor.

Deşi, în genere, bine informat despre jafurile şi stoarcerile domnilor, guvernul rus s-a plasat pe poziţia că jafurile nu pot fi curmate prin mazilirea unui domn şi înlocuirea lui cu altul; stabilitatea domniei, fermitatea boierilor, sfaturile bune date domnilor trebuiau să dea roade şi să ducă la suprimarea abuzurilor practicate în Principatele Romîne. În favoarea acestui punct de vedere pleda şi faptul că Poarta nu cunoştea suma reală pe care o scoteau domnii din Principate, dezvăluirea tuturor abuzurilor însemna implicit şi relevarea izvoarelor de venituri ceea ce ar fi creat pericolul ca guvernanţii turci să caute să pună mîna pe întreaga sumă sau pe cea mai mare parte din ea, fapt ce ar fi dus la o agravare simţitoare a exploatării turco-fanariote. Această politică abilă făcea ca Rusia să apară drept arbitru între domni şi Poartă, precum şi între grupările boiereşti şi domni.

Pentru a traduce în viaţă această linie politică şi a-şi spori influenţa în Balcani, Rusia avea nevoie să înfiinţeze aici o reţea consulară. A.P. Voronţov, preşedintele Colegiului de comerţ, arătase în raportul său din 9 septembrie 1775 că necesităţile dezvoltării comerţului rus în bazinul Mării Negre reclamă înfiinţarea de consulate la : Galaţi, Iaşi şi Bucureşti. Voronţov subliniase totodată : „şi apoi consulilor se pot da şi însărcinări politice"[1]. A. Stahiev reluă problema în anul următor, opinînd că este

---

[1] V. A. Ulianiţki, *Consulatele ruse în străinătate în sec. XVIII*, vol. I, p. 464.

nevoie să se numească consuli în Moldova şi Ţara Romînească „pentru a urmări şi observa îndeaproape relaţiile şi intrigile locale care arareori coincid cu interesele fireşti ale moldovenilor şi muntenilor"[1].

Destinderea produsă în relaţiile cu Turcia facilită guvernului rus punerea în aplicare a articolului XI al tratatului de la Küciük-Kainargi prin care se acorda Rusiei dreptul de a înfiinţa consulate în orice localitate a Imperiului otoman. La 7 decembrie 1779, cîteva luni după încheierea convenţiei de la Ainali Kavak, Serghei Lazarovici Lascarev fu numit consul general a Rusiei pentru Ţara Romînească şi Moldova[2].

În preajma sosirii lui S.L. Lascarev la Constantinopol (20 iunie 1780), A. Stahiev comunică lui reis efendi numirea acestuia, cerîndu-i o audienţă pentru a discuta acordarea beratului consular. Cunoscînd atmosfera ostilă Rusiei care domnea în rîndurile miniştrilor turci, A. Stahiev încercă să obţină sprijinul ministrului Franţei, Saint-Priest. Îngrijorarea lui A. Stahiev se dovedi îndreptăţită : reis efendi „nu se ruşină" să arate lui Pisani, dragomanul ambasadei ruse, că prezenţa unui consul rus în Principatele Romîne ar fi asemănătoare „cu un material inflamabil lăsat la poarta unei case pentru incendierea întregului oraş"[3].

Saint-Priest expuse lui A. Stahiev greutăţile ce va avea de întîmpinat, dezvăluindu-i faptul că Poarta intenţiona să se opună înfiinţării unui consulat la Sinope — unde fusese numit prima oară S.L. Lascarev — şi că, după informaţiile sale nu va permite stabilirea de consuli ruşi decît în localităţile unde există consulate ale altor puteri. Teama Porţii de creşterea opoziţiei antiotomane în ţările noastre era împărtăşită şi de ambasadorul francez, prezenţa unui consul rus „va fi pentru spiritul neliniştit al acestor popoare—spunea el — un semnal de tulburări şi agitaţii"[4]. Solicitat de Poartă să-şi spună părerea asupra cererii Rusiei, Saint-Priest recomandă guvernului otoman să ceară Curţii din Petersburg să retragă această numire şi „să nu desemneze consuli decît în locurile unde popoarele sînt obişnuite cu agenţii străini"[5].

Negocierile pentru înfiinţarea consulatului aveau să dureze aproape un an şi jumătate, datorită manevrelor lui Saint-Priest, dar mai ales opoziţiei acerbe a domnilor şi a facţiunilor fanariote.

În conferinţa din 20 iulie, reis efendi înmîna lui A. Stahiev un memoriu cuprinzînd motivele care determinau guvernul otoman să refuze acordarea beratului. Poarta invoca, printre altele, faptul că stabilirea de consuli în Principate va produce „astfel de zvonuri şi frămîntări care ... ne va răpi liniştea noastră, a tuturora ... fără nici un folos interesului comerţului rus". Aceste interese „vor fi apărate", ca şi în trecut, şi „fără prezenţa consulilor". În memoriu se sublinia că înfiinţarea de consulate ar fi justificată numai în regiunile locuite de populaţia musulmană

---

[1] A. Stahiev — Ecaterina II, 24 iulie 1776, Arhiva Min. Af. Externe, Fondul Relaţiile Rusiei cu Turcia, dos. 474/1776, f. 109—113.

[2] „Русский Архив", 1884, nr. 3, p. 7.

[3] A. Stahiev — Ecaterina II, iunie 20/iulie 1, 1779, dos. 567/1779, f. 27—29.

[4] *Hurmuzaki*, Supl. I[1], p. 988.

[5] *Ibidem*.

pentru a înlesni contactul cu autoritățile[1]. Spre a evita o ruptură, la sfatul lui Saint-Priest, Poarta încercă să tărăgăneze lucrurile; guvernul rus sesiză poziția ambasadorului francez şi reclamă intervenția Parisului. Cabinetul francez era însă întru totul de acord cu ambasadorul său şi confirmă linia pe care o adoptase[2]. Saint-Priest, inspirat de facțiunile fanariote, recurse la o altă manevră, recomandînd Porții să accepte stabilirea unui consulat pentru Principatele Romîne cu clauza ca reşedința să fie fixată în afara granițelor, la Akerman sau în altă localitate, pentru a împiedica astfel contactul direct al consulului cu domnii şi cu locuitorii Moldovei şi Țării Romîneşti[3].

Poarta îşi însuşi acest punct de vedere, motivîndu-l apoi lui A. Stahiev că nu se pot înființa consulate decît în centrele unde există guvernatori şi cadii, deoarece toate procesele între supuşii imperiului şi străini sînt judecate de către consuli în prezența judecătorilor musulmani[4].

Guvernul rus acordă o deosebită însemnătatea înființării consulatului în Principatele Romîne; considerînd că această problemă face parte integrantă din tratatul de la Küciük-Kainargi, trimise instrucțiuni categorice lui A. Stahiev, cerîndu-i totodată să înlăture neînțelegerile ivite cu prilejul trecerii prin Bosfor a două vase ruse ce transportau mărfuri şi pasageri de la Taganrog la Constantinopol[5]. Influențat de Saint-Priest[6], A. Stahiev, după ce insistă ca reşedința consulatului să fie fixată la Iaşi sau la Bucureşti, propuse o altă formulă: să nu se indice în berat localitatea de reşedință. Acest pas, considerat, cu drept cuvînt, o cedare față de poziția fermă inițială, spori rezistența Porții. Din această cauză, în proiectul de firman ce urma să fie adresat domnilor Moldovei şi Țării Romîneşti precum şi paşalelor din vecinătate cu prilejul înființării consulatului, Poarta a prevăzut că la orice deplasare, consulul să înştiințeze, în prealabil, pe guvernatorul regiunii de reşedință[7]. La 15 decembrie 1780, A. Stahiev făcu al doilea pas, acceptînd Silistra ca reşedință şi cerînd doar dreptul de liberă deplasare pentru consul[8]. El încercă apoi să justifice această cedare ca fiind dictată de interesele Rusiei, sub cuvînt că avînd reşedința la Silistra, consulul va avea posibilitatea să urmărească intrigile ce se țeseau de o parte şi de alta a Dunării[9].

Această argumentare factice primi o ripostă neaşteptată; guvernul rus dezavuă formal pe A. Stahiev, numind în locul său pe I. Bulgakov şi declară Porții că nu va admite „nici o modificare a articolelor tratatului de la Küciük Kainargi"[10]. Atitudinea fermă a Rusei impresionă într-atît

---

[1] Dos. 557/1780, f. 21—23.
[2] *Hurmuzaki*, Supl. I[1], p. 996—997.
[3] Raportul lui Saint-Priest din 16 noiembrie 1780, *Hurmuzaki*, Supl. I[1], p. 997—998.
[4] Minuta conferinței dintre A. Stahiev şi reis efendi din 28 octombrie 1780, dos. 559/1780, f. 27—30.
[5] Nota lui G. Ludolf din 14 octombrie 1780, A. Oțetea, *op. cit.*, p. 230—231: dos. 559/1780, f. 27—30.
[6] W. Eton, *op. cit.*, vol. II, p. 139.
[7] Dos. 560/1780, f. 117—118.
[8] *Ibidem*, f. 69—70.
[9] Dos. 565/1780, f. 27—28.
[10] *Hurmuzaki*, Supl. I[2], p. 2 şi A. Oțetea, *op. cit.*, p. 222.

guvernul otoman, încît reis efendi îl întrebă pe Saint-Priest dacă afacerea consulatului poate ocaziona un război între cele două imperii [1].

La începutul lunii iunie 1781 Poarta făcu o nouă încercare, adresîndu-se direct Petersburgului; era evident că guvernul turc era dispus să cedeze şi căuta doar o formulă onorabilă [2]. Bulgakov reluă negocierile cu multă tenacitate, ocolind cu grijă serviciile ambasadorului francez. În disperare de cauză, ministrul Porţii se adresă domnilor Moldovei şi Ţării Romîneşti, cerîndu-le avizul. „Am motive să cred că ei sînt preveniţi de către capuchehăile lor — notează Saint-Priest — ca să nu dea nici un aviz peremptoriu" [3].

De-abia la 10 decembrie Poarta eliberă beratul pentru S. L. Lascarev, fixîndu-i reşedinţa la Bucureşti. Acesta se prezentă la post spre sfîrşitul lunii ianuarie 1782 şi peste puţin timp, în luna mai a aceluiaşi an, guvernul rus fixă statul de plată al consulatului.

În vara anului 1782 Austria numi ca agent în Principate pe Ignaţiu Stefan Raicevich, fostul secretar al lui Al. Ipsilanti şi Poarta „dădu fără vorbă beratul său", la 16 octombrie 1783 „pentru a face pe plac curţii austriace care este o curte foarte măreaţă, veche şi adevărată prietenă şi bună vecină a Luminatei Porţi" [4]. În anul următor Prusia numi reprezentant în Principate pe Ernest Frederic König şi în octombrie 1786 Poarta îi eliberă beratul. Franţa, în acea vreme, nu avu nevoie să numească agenţi diplomatici în ţările noastre. Saint-Priest, ce ocupa postul de ambasador în anii 1768—1784, şi apoi Choiseul Gouffier (1784—1792) se bucurau de influenţă asupra Porţii. În afară de aceasta, o lungă practică făcu din numirea secretarilor domnilor Moldovei şi Ţării Romîneşti una din atribuţiile ambasadorilor Franţei; or, secretarii ce redactau corespondenţa domnilor raportau miniştrilor Franţei toate evenimentele [5]. Ar fi greşit dacă am considera înfiinţarea consulatelor în Moldova şi Ţara Romînească drept rezultatul exclusiv al presiunii ruse asupra guvernului otoman. Rusia a grăbit doar un proces ce îşi făcea drum; dezvoltarea forţelor de producţie în sud-estul Europei şi cerinţele crescînde ale Occidentului în plină dezvoltare capitalistă împingeau la atragerea Principatelor Romîne în circuitul pieţii europene. La aceste considerente de ordin economic se adăugau şi cele politice; războiul ruso-turc din 1768—1774 înscrise pe ordinea de zi a diplomaţiei europene problema orientală, aducînd totodată în faţa Europei chestiunea independenţei ţărilor noastre; agravarea contradicţiilor dintre marile puteri spori importanţa politică şi strategică a Principatelor.

---

[1] Raportul lui Saint-Priest din 30 aprilie 1781, *Hurmuzaki*, Supl. I^2, p. 3. Guvernul rus era atît de convins că va înfrînge rezistenţa Porţii încît la 19.V. 1781, Ecaterina II trimise direct lui S. L. Lascarev instrucţiuni speciale cu privire la ajutorarea familiei arhimandritului Damaschin (Girs, *Rusia şi Orientul apropiat*, Petersburg, 1906, p. 10).

[2] *Hurmuzaki*, Supl. I^2, p. 5.

[3] *Hurmuzaki*, Supl. I^2, p. 8.

[4] *Hurmuzaki*, vol. VII, p. 408—409; vol. X, p. XXXIII; beratul în V. A. Urechia, *op. cit.*, vol. I, p. 534—535.

[5] A. Oţetea, *Înfiinţarea consulatelor franceze în ţările romîneşti*, în „Revista istorică", 1932, nr. XVIII, p. 332.

Consulii s-au bucurat în țările noastre de un regim special; din cauza concurenței și intrigilor facțiunilor boierești și fanariote, a abuzurilor și stoarcerilor, domnii erau interesați să cumpere bunăvoința reprezentanților diplomatici acreditați în țările noastre, acordîndu-le privilegii, favoruri și adeseori plătindu-le și salarii. Consulatele primeau zilnic din cămara domnească, o anumită cantitate de produse alimentare, și după cum ne asigură P. I. Liprandi, s-au găsit și unii consuli care s-au plîns lui Napoleon că alimentele nu erau proaspete [1]; consulii dispuneau de cîțiva scutelnici și poslușnici, de un număr de arnăuți și aveau dreptul să se folosească de serviciile meseriașilor curții domnești.

Uneori, domnia le acorda licențe pentru importul sau exportul unor produse prohibite. Astfel Raicevich notează că N. Caragea acordase consulului rus „favoarea" de a importa 3 000 de ocale de horilcă care era prohibită la import [2], rapoartele consulare ruse informează că Raicevich, König, Parant etc. primiseră în mai multe rînduri licențe pentru export de grîne, lînă etc.

V. F. Malinovski relata că nici nu apucase să se instaleze și a și primit o pungă cu aur din partea lui C. Ipsilanti iar, după mazilirea acestuia, noul domn Al. Șuțu i-a propus o leafă lunară egală cu îndoitul aceleia pe care o primea pentru slujba sa [3]. Evident, procedeul era încetățenit și toți consulii primeau daruri, lefuri etc. și firește nici ambasadorii de la Constantinopol nu erau uitați. Domnii, urmînd o veche practică fanariotă, aveau totodată grija să întrețină rivalitatea și discordia între consuli. Înainte de apariția consulatelor, Poarta elibera negutătorilor străini care veneau în Principate firmane prin care se poruncea domnilor și pașalelor să recunoască acestora drepturile decurgînd din capitulații; prin aceste firmane, beneficiarii urmăreau mai mult să-și asigure securitatea persoanei și averii lor decît privilegii economice. Astfel, în anul 1760 supusul austriac Gavril Hristu cu tovarășul său Gheorghe au venit în Țara Romînească prevăzuți cu un firman în care se arăta că au dreptul de a beneficia de capitulații ca și „supușii Franței, Angliei și Olandei".

Cîțiva ani mai tîrziu, după înființarea consulatelor, aflăm pe același Gavril Hristu în Țara Romînească, supus austriac, exercitîndu-și negoțul în cadrul companiei brașovenilor și beneficiind, din plin, de avantajele capitulațiilor. Stabilirea consulatelor a înlesnit aplicarea tot mai largă a regimului capitulațiilor în țările noastre.

Istoriografia burgheză a privit capitulațiile mai mult sub unghiul jurisdicției consulare și dreptului consular. După părerea lui I. C. Filitti „capitulațiile erau întemeiate pe reciprocitatea clauzei națiunii celei mai favorizate. Străinii aveau în Imperiul otoman, cît privește negoțul, aceleași drepturi ca și raialele" [4].

---

[1] P. I. Liprandi, *Problema orientală și Bulgaria*, Moscova, 1863, f. 134.
[2] Raicevich — Kaunitz, 18 septembrie 1783, *Hurmuzaki*, XIX[1], p. 129.
[3] Чтение в императорском общ. историй и древней. русс. Moscova, 1863, cartea I, p. 172—173.
[4] I. C. Filitti, *Romînia față de capitulațiile Turciei*, în „Anal. Acad. Rom.", vol. XXXVIII, Buc., 1916, p. 139.

Afirmaţia lui Filitti este dezminţită de realitatea lucrurilor. În perioada de înflorire a Imperiului otoman, sultanii au oferit de bunăvoie Franţei, Veneţiei, Angliei, Olandei, Austriei etc. firmane şi privilegii — *capitulaţii* — pentru ca neguţătorii acestor naţiuni să se ocupe, în deplină siguranţă, de comerţ în cuprinsul imperiului. Acestea erau acte unilaterale, care puteau fi retrase oricînd de emitent. În perioada de decădere a imperiului, aceste privilegii s-au transformat în *obligaţii* înrobitoare pentru Poartă, marile puteri impunînd acum Turciei să le acorde privilegii şi indicînd chiar şi care anume [1]. Pentru prima oară problema capitulaţiilor a fost inclusă într-un tratat cu obligaţii de ambele părţi, în 1774 la Küciük Kainargi. Era însă evident că Imperiul otoman, înapoiat din punct de vedere economic, nu putea beneficia de această clauză şi era obiectul agresiunii economice a marilor puteri europene.

În conformitate cu regimul capitulaţiilor, locuitorii aflaţi sub protectoratul unei puteri străine — sudiţii — se bucurau în Moldova şi Ţara Romînească de inviolabilitatea persoanei şi domiciliului; astfel în hrisovul dat negustorilor armeni din Moldova aflaţi sub protecţia Austriei, de către Al. Mavrocordat în martie 1784, se prevedeau: „Iară întîmplîndu-se vreunul din aceşti numiţi sudiţi a face vreo vinovăţie, atunce ispravnicii să nu fie volnici a-l închide, a-l globi sau a-l pedepsi" [2]. La toate judecăţile sudiţilor participa şi consulul puterii protectoare, iar pentru delicte criminale săvîrşite pe teritoriul romînesc, ei erau extrădaţi şi judecaţi în ţara respectivă [3].

Deosebit de importante erau privilegiile şi drepturile cu caracter economic oferite de capitulaţii. După tariful vamal al Ţării Romîneşti din 1792, negustorii pămînteni plăteau vamă pentru o piele de vacă exportată — 20 de bani, iar sudiţii, 4 bani [4]; pentru lînă, negustorii pămînteni plăteau 45 bani de povară (76 ocale) iar cei sudiţi 15 bani de cîntar (44 ocale) [5]; pentru lămîile importate negustorii pămînteni plăteau 80 bani plus 14 lămîi la mie, iar sudiţii numai 18 bani la mie [6]. Sudiţii plăteau drept vamă 3% din valoarea mărfii, ceea ce reprezenta în medie mai puţin de 1/4 din vama plătită de pămînteni. Pentru mărfurile lor sudiţii plăteau vama o singură dată în cuprinsul imperiului şi cei ce veneau cu teşcherele prin care dovedeau că au achitat taxele vamale la Salonic, la Constantinopol sau în oricare alt centru, nu mai plăteau nici un fel de vamă. Ei nu plăteau impozitele obişnuite şi nu contribuiau la cheltuielile oraşului în care locuiau, bucurîndu-se în toate de un regim de favoare. Sudiţii erau sprijiniţi activ de consulatele respective în afacerile lor comerciale. Devenise o practică curentă la sfîrşitul secolului al XVIII-lea să nu se indice pe poliţe numele creditorului; în cazul cînd debitorul nu-şi onora semnătura, se trecea numele unui sudit şi astfel se asigura asistenţa dom-

[1] K. Marx şi F. Engels, *Opere*, vol. X, ed. rusă, p. 8.
[2] N. Bogdan, *Din trecutul comerţului moldovenesc*, Iaşi, 1925, p. 72.
[3] *Hurmuzaki*, vol. XVI, p. 1005. Consulii îşi arogaseră dreptul de a asista la şedinţele Divanului chiar cînd erau prezidate de domn (Arhiva principală, 1—9, 2/1—1817, f. 135—140).
[4] V. A. Urechia, *op. cit.*, vol. IV, p. 238, 248.
[5] *Ibidem*, p. 236, 248.
[6] *Ibidem*.

niei pentru încasarea sumei şi totodată cheltuielile de urmărire erau reduse de la 10% la 2%[1].

Pentru apărarea negustorilor pămînteni, legiuirile opreau pe sudiţi să se ocupe cu comerţul de amănunt, să cumpere moşii, vii, case etc.; aceste îngrădiri erau însă, de regulă, eludate. Oschsner, vice-consulul austriac din Iaşi consemna într-un raport că boierii moldoveni au înaintat domnului un memoriu în care arătau că negustorii austriaci „care aveau un avantaj real de 25% asupra celor pămînteni numai din diferenţa la vamă şi impozite" vor ruina pe toţi negustorii romîni dacă nu se vor lua măsuri [2].

Ambasadorii şi consulii aflaţi în Imperiul otoman scoteau venituri importante din vînzarea beratelor de sudiţi[2]; sistemul s-a aplicat, fireşte, şi în ţările noastre cu toată opoziţia dîrză a domnilor care se vedeau loviţi în interesele lor financiare. Domnii reclamau Porţii, se adresau direct guvernului ţării respective sau făceau numeroase şicane în recunoaşterea unui sudit. Ei au folosit, uneori cu succes, diferite măsuri pentru a eluda şi avantajele vamale şi fiscale de care se bucurau sudiţii; situaţia domnilor era însă prea instabilă şi dependenţa lor faţă de marile puteri prea vădită pentru ca ei să poată împiedica aplicarea capitulaţiilor.

Aplicarea regimului capitulaţiilor a influenţat negativ procesul dezvoltării burgheziei romîneşti; marile puteri sprijinind, în propriile lor interese, străduinţele boierimii de a păstra neatinsă orînduirea feudală — au împiedicat şi înfrînat — prin capitulaţii — dezvoltarea economică a Principatelor.

Stabilirea consulatelor a avut şi importante urmări politice.

În anii 1781—1790, Rusia a creat o reţea de agenţi diplomatici în Balcani, cuprinzînd centrele mai importante; experienţa primilor ani de funcţionare a acestor consulate n-a fost prea fericită din cauză că în multe cazuri, colegiul afacerilor externe a recurs la serviciile unor greci ce căpătaseră supuşenia rusă „numirea de consuli dintre grecii de aici mi-a adus jale — scria Bulgakov lui Bezborodko — pentru că ei mă obligă să beau o ceaşcă amară, aceşti domni par la noi îngeri, dar aici de loc nu sînt aşa"[4].

Despre activitatea consulilor ruşi în Principatele Romîne există două aprecieri contemporane, ambele aparţinînd unor englezi, Thornton T. şi Wilkinson W.; Thornton afirmă categoric „nu se poate aduce nici un exemplu de intervenţie a consulilor ruşi pentru uşurarea suferinţelor poporului, împiedicarea sau restrîngerea tiraniei grecilor sau propunerea vreunui plan pentru un bine permanent al nenorociţilor locuitori"[2]. Wilkinson

---

[1] V. A. Urechia, *op. cit.*, vol. I, p. 473; vol. V, p. 481. Vezi şi N. Iorga, *Plîngerea lui Ioan Sandu Sturza, împotriva sudiţilor în Moldova*, Buc., 1912 (extras).

[2] Oschsner — Raicevich, 26 iunie 1784, *Hurmuzaki*, XIX[1], p. 187.

[3] I. Bulgakov — Bezborodko, 15/26 septembrie 1784, Сб. русс. ист. общ,. vol. 47, p. 125—126.

[4] Сб. русс. ист. общ., vol. 47, p. 127. P.I. Liprandi considera că folosirea grecilor în posturile consulare din ţările noastre — spre exemplu a lui L. Kiricò — a dus la întărirea poziţiilor austriace (P. I. Liprandi, *Problema orientală şi Bulgaria*, p. 134).

[5] Thornton T., *The present state of Turkey*, Londra 1807, vol. I, p. 378.

arată însă : „în timpul şederii mele în Principate am fost de mai multe ori martor al intervenţiei active a Rusiei pentru a înfrîna sistemul de stoarcere adoptat de turci şi a se opune asupririi populaţiei. Această intervenţie a împiedicat adesea agravarea jugului care apasă asupra acestei populaţii nenorocite"[1]. N. Iorga a menţionat aprecierea lui Thornton, trecînd însă sub tăcere mărturia lui Wilkinson a cărui lucrare o considera „un bun tratat asupra ţărilor noastre înainte de eterie"[2]. Evident, am greşi dacă am idealiza poziţia reprezentanţilor Rusiei în Principate, dar faptele după cum se ştie sînt încăpăţînate şi ele arată fără putinţă de tăgadă că adesea, ei au adus, direct sau indirect, reale foloase cauzei poporului romîn cu tot cadrul îngust al politicii expansioniste ţariste.

PRIMII CONSULI RUŞI ŞI RELAŢIILE RUSO-TURCE CU PRIVIRE LA PRINCIPATELE ROMÎNE

După cum se ştie, S. L. Lascarev a deţinut funcţia de consul general al Rusiei în ţările noastre numai un an (dec. 1781—dec. 1782). El s-a izbit de la început de atitudinea formală a lui N. Caragea, de ostilitatea făţişă a lui C. Moruzi şi de intrigile facţiunilor boiereşti şi îndeosebi ale lui Raicevich.

Puţinele rapoarte ajunse la noi ale lui Lascarev ni-l arată ca un om impulsiv, dar care s-a ţinut atunci în genere, la o parte, mărginindu-se să sprijine tacit gruparea boierimii pămîntene „de rangul doi" împotriva abuzurilor marii boierimi şi a grecilor din jurul domnilor. Afirmaţia lui V. A. Urechia cum că S. L. Lascarev „devenise centrul de gravitare ale tuturor boierilor" şi saloanele lui „fură mereu pline de aceştia" nu corespunde realităţii[3]. Chiar faţă de Raicevich a păstrat o conduită moderată, cu toate că după cum se plîngea într-un raport adresat lui Goliţîn, ministrul Rusiei pe lîngă curtea vieneză — la dovezile sale de prietenie consulul austriac i-a răspuns cu multă răceală „şi pentru a-şi căpăta credit de la localnici a debitat pe socoteala mea — scrie Lascarev — fel de fel de minciuni, dar toate acestea puţin m-au atins deoarece aici oarecum se cunoaşte atitudinea noastră, a amîndorura"[4].

S. L. Lascarev a încercat să se apropie de N. Caragea şi a fost, la început, în relaţii bune, fiind oaspetele domnului aproape în fiece duminică ; acţiunea sa întîmpină însă ostilitatea marelui spătar, Nicola Ventura, confidentul domnului şi copărtaş alături de alţi mari boieri la jefuirea ţării. După scurt timp domnul i-a mărturisit lui Lascarev că îi este teamă de aceste întîlniri particulare şi vizitele duminicale au încetat [5].

---

[1] W. Wilkinson, *Tableau historique, géographique et politique de la Moldavie*, Paris, 1821, p. 163.

[2] *Hurmuzaki*, vol. X, Prefaţa, p. XXXIII, nota 6.

[3] V. A. Urechia, *op. cit.*, vol. I, p. 209. Nu este fără interes portretul negativ al lui Lascarev, făcut de Bezborodko (Arhiva Voronţov, vol. VIII, p. 218, 224).

[4] S. L. Lascarev—Goliţîn, 11 decembrie 1782, dos. 8/1782, f. 25. Vezi şi *Hurmuzaki*, XIX¹, p. 82—83 (textul ciuntit).

[5] S. L. Lascarev—Bulgakov, 22 iunie 1782, dos. 5/1782, f. 25—26.

În lunile mai-iunie 1782, un grup pare-se deajuns de numeros de boieri de rangul doi au început să se agite deschis împotriva lui Nicola Ventura, a marelui vistier şi celorlalţi boieri care acaparaseră pentru ei şi acoliţii lor slujbele cele mai mănoase. Frămîntările au luat astfel de forme încît N. Caragea a fost silit să ceară marilor boieri să redistribuie slujbele pentru a potoli lucrurile. Aceştia s-au adunat — după cum ne informează Lascarev — în casa marelui ban Dumitrache Ghica unde au convocat pe cei nemulţumiţi, ,,cel mai mult dintre toţi a vorbit Ghica şi atunci unul dintre boieri, Răducanu Creţulescu... a început să spună că şi el este tot atît de boier ca şi Ghica şi încă mult mai bun deoarece este pămîntean şi nu venetic" [1]. A fost prinsă şi o jalbă trimisă la Poartă împotriva lui Ventura, autorul ei un mic boiernaş Iani Cămăraş, la interogatoriu n-a denunţat pe nimeni. În urma acestui fapt, domnul printre alte măsuri restrictive a interzis şi expedierea scrisorilor cu destinaţia Constantinopol prin poşta rusă. Aceasta lovea, în primul rînd în interesele negustorilor şi S. L. Lascarev a reuşit pînă la urmă să convingă pe N. Caragea să anuleze porunca [2].

Atitudinea protestatară a acestui grup de boieri mijlocii a influenţat şi pe boierii divaniţi; primindu-se porunci să se trimită salahori şi cherestele la Ismail, Divanul a hotărît să trimită pe unul din boieri pentru a se înţelege cu bina emini, şeful construcţiei, şi să se angajeze oameni de prin partea locului şi să cumpere cherestele în împrejurimi. Divanul l-a ales pe N. Ventura, deşi acesta s-a împotrivit din răsputeri fiind susţinut şi de domn. N. Caragea văzînd însă ,,o astfel de unitate a boierilor a fost silit să trimită pe Ventura" [3].

Întîmplările de mai sus n-au prea mare importanţă, dar ele ilustrează forţa boierimii atunci cînd acţiona unitar împotriva domnului; probabil S. L. Lascarev n-a avut vreun rol direct în toate acestea, deşi dorea îndepărtarea lui Ventura — după cum mărturiseşte în rapoartele adresate lui Bulgakov — şi a urmărit cu vădită simpatie acţiunea boierimii pămîntene [4].

Ivan Severin, venit în ţară la începutul lui februarie 1783, să-l înlocuiască pe Lascarev şi-a început activitatea în împrejurări mai favorabile decît predecesorul său. După pacea de la Teschen, care făcuse din Rusia arbitră în rivalitatea dintre Austria şi Prusia pentru hegemonia asupra statelor germane, relaţiile dintre Ecaterina a II-a şi Iosif al II-lea se strînseră tot mai mult, fiecare din ei urmărind scopuri diferite în această alianţă şi ,,neîncrezîndu-se unul în altul, dar cu toate acestea avînd nevoie unul de celălalt" [5]. Proiectul grecesc, himera născocită de Ecaterina a II-a,

[1] Dos. 5/1782, f. 24.
[2] Loc. cit., f. 25—26.
[3] Loc. cit.
[4] Nu este întîmplător faptul că acţiuni asemănătoare au avut loc şi în Moldova; în iulie 1782, boierii pămînteni au făcut un legămînt între ei: „să fim toţi într-o unire... să fie datori unul pentru toţi şi toţi pentru unul... ca să-se dea dreptăţile şi pronomiile statului boieresc şi a patriei..." (*Uricariul*, vol. VI, p. 461).
[5] D. P. Markova, *Despre originea aşa-numitului proiect grecesc*, în „Istoria U.R.S.S.", 1958, nr. 4, p. 56.

prinse temeinic pe Iosif al II-lea de carul politicii orientale ruse; rezolvarea definitivă a problemei Crimeei devenea acum posibilă.

În cadrul acțiunii duse de guvernul rus I. Bulgakov, prezentă Porții, la 4 noiembrie 1782, un memoriu — susținut și de Herbert Rathkeal, reprezentantul Austriei la Constantinopol — în care protesta împotriva încălcării tratatului de la Küciük Kainargi în ceea ce privește: 1) libertatea de navigație a vaselor comerciale ruse în Marea Neagră, 2) independența tătarilor, 3) abuzurile săvîrșite în Moldova și Țara Romînească [1]. Demersul ruso-austriac își produse efectul; izolată, lipsită de aliați — la sfatul lui Saint-Priest — Poarta cedă, luîndu-și din nou obligația să respecte tratatul de la Küciük Kainargi și să fixeze în convenții complementare chestiunile ridicate în memoriul guvernului rus.

Evenimentele erau urmărite cu atenție în țările noastre. N. Caragea primi de la unul din agenții săi din Viena, probabil abatele Ayola, știrea cum că Rusia stăruie — cu sprijinul Austriei — să obțină recunoașterea independenței Principatelor Romîne, domnia să rămînă ereditară și singura legătură cu Poarta — plata tributului — să fie făcută sub controlul ambelor puteri. [2].

Veștile cu privire la pregătirile de război ale Austriei și Rusiei ale agenților din Viena care trimeteau „numai acele informații care conveneau lui Kaunitz să ajungă la Constantinopol" [3], stîrniră mari frămîntări în rîndurile boierimii. Unii din ei sperau într-un război care îi va izbăvi de „asuprirea mahomedană", alții se gîndeau că a sosit momentul să se obțină domnia pămînteană, dar se temeau „ca nu cumva să atragă mînia Înaltului Devlet".

Cu toate că N. Caragea interzise boierilor să-i facă vizitele de rigoare lui I. Severin, cu prilejul instalării sale, marii boieri au trecut pe la el. „Toți acești boieri și curtea domnească sînt extraordinar de neliniștiți, temîndu-se de izbucnirea războiului"[4] — notează Severin. Este bine cunoscută activitatea laborioasă a lui I. Văcărescu în susținerea intereselor Porții otomane în războiul ruso-turc din 1768—1774[5]. De astădată însă I. Văcărescu manifestă o poziție diferită „cu totul altă dispoziție de spirit decît înainte de experiența ultimului război"[6]. I. Văcărescu ocupa, în acea vreme, dregătoria de spătar și era considerat „confidentul" lui N. Caragea (N. Ventura fusese în genere îndepărtat de la treburile curții). El îl vizită adesea pe I. Severin, informîndu-l despre pregătirile de război ale Porții, despre cererile neîncetate de zaherele, materiale, bani etc. care copleșeau țara. I. Văcărescu a legat cu I. Severin „o admirabilă prietenie"[7] și îi mărturisi deschis îngrijorarea sa pentru viitorul țării: perspectiva sumbră

---

[1] Fondul Relațiile Rusiei cu Turcia, dos. 605/1782, f. 55—57; *Hurmuzaki*, Supl. I[2], p. 22.
[2] Fondul Consulatul general al Rusiei în Iași, dos. 9/1782, p. 9.
[3] V. A. Urechia, *op. cit.*, vol. I, p. 202.
[4] Dos. 11/1783, f. 1—3.
[5] Vezi relatarea sa în *Tezaur de monumente istorice*, vol. II, p. 280—285.
[6] N. Iorga, *Istoria Romînilor*, vol. VIII, p. 47.
[7] I. Severin — I. Bulgakov, 14 aprilie 1783, f. 45—47.

a distrugerilor şi pustiirilor dacă va servi drept teatru de război în conflictul armat ce se întrezărea.

N. Caragea îi arătă consulului copia scrisorii pe care o trimise lui Saint-Priest unde „ca supus credincios al sultanului" recomanda ministrului francez să sfătuiască Poarta să accepte cererile Rusiei, iar De la Roche îi prezenta „originalul" misivei pe care o primise de la Saint-Priest, în care acesta îl punea în curent cu stadiul negocierilor dintre Bulgakov şi guvernul otoman şi îi făcea cunoscut că are instrucţiuni să reţină Poarta de la orice gest necugetat. Evident, atmosfera politică era prielnică lui I. Severin şi el obţinu de îndată de la N. Caragea un memoriu amănunţit despre încălcările tratatului de la Küciük Kainargi şi posibilităţile de plată ale Ţării Romîneşti — memoriu ce-i fusese cerut de I. Bulgakov[1].

În timp ce la Constantinopol se duceau tratative cu privire la suprimarea abuzurilor Porţii, în Moldova şi Ţara Romînească soseau porunci după porunci cu cereri abuzive; chiar în zilele cînd I. Severin expedia lui Bulgakov memoriul alcătuit de N. Caragea despre încălcările tratatului, se primi o nouă poruncă să se trimită zaherele la Brăila şi la Silistra şi salahori la Ismail şi Oceacov „întregul Bucureşti s-a înspăimîntat de noile cereri ale Porţii — scrie I. Severin — boierii şi clerul m-au vizitat ... şi mi-au declarat deschis că nu mai pot fi suportate cererile şi deoarece nu este posibil să fie îndeplinite au intenţionat iniţial, să trimită deputaţi la Constantinopol, dar apoi au întocmit un arz în care au expus situaţia nenorocită a ţării"[2].

Peste cîteva zile sosi în Bucureşti capidgi başa, Selim aga, însărcinat cu supravegherea lucrărilor la Ismail; N. Caragea vv. avu cu el o convorbire de aproape trei ore în care îi înfăţişă greutăţile pricinuite de cererile peste măsură ale Porţii şi îi declară că nu poate împiedica trimiterea arzului întocmit de boieri.

Spre sfîrşitul lunii aprilie, I. Severin plecă la Iaşi, unde găsi în rîndurile boierimii — o atmosferă asemănătoare cu cea din Bucureşti. Biv vel logofătul Cantacuzino-Deleanu şi fiul său şi-au oferit serviciile lui I. Severin, angajîndu-se să-i transmită cu regularitate informaţii, iar mitropolitul Gavril şi-a exprimat dorinţa să stabilească un contact strîns cu el[3]. Şi aici consulul se adresă domnului cerîndu-i date despre abuzurile Porţii, şi despre sumele plătite; după oarecare tărăgănări, abatele Marquis, secretarul lui Al. Mavrocordat îi dădu o notă cu privire la obligaţiile impuse de Poartă[4]. Guvernul rus trecuse între timp la înfăptuirea ideii pe care o învălui cu grijă în ficţiunea „proiectului grecesc"; la 8 aprilie un manifest anunţa Europei alipirea Crimeei la Rusia.

În primele zile ale lunii mai, Bulkagov începu negocierile cu privire la chestiunile Principatelor Romîne; Rusia îşi desfăşura ofensiva pe întreaga linie. După mărturia lui Saint-Priest, în conferinţa avută la 19 mai,

[1] Dos. 11/1783, f. 18—26.

[2] I. Severin — Bulgakov, 10 mai 1783, dos. 12/1783, f. 59—61; arzul în V. A. Urechia, *op. cit.*, vol. I, p. 274—278.

[3] Dos. 12/1783, f. 86.

[4] I. Severin—Bulgakov, 17 iunie 1783, dos. 13/1783, f. 101—102.

Bulgakov remise lui reis efendi „o listă de doleanțe" pentru Moldova și Țara Romînească[1].

N. Caragea plănui să trimită pe biv vel stolnicul Dumitrache și încă un boiernaș la Constantinopol pentru a preda — chipurile — bairampeșcheșul, în realitate pentru a urmări la fața locului negocierile ruso-turce[2] dar mazilirea neașteptată a domnului făcu să cadă acest plan.

R. Ainslie — ministrul Angliei la Constantinopol — relatînd despre depunerea lui N. Caragea arată că „era un om slab, a cărui administrare a avut de suferit multe plîngeri din toate părțile și chiar de la locuitorii Principatului său. Se pare totuși că cea mai eficientă cauză a ordinului de a se întoarce imediat au fost întîrzierile în executarea livrărilor de materiale și provizii comandate de Poartă precum și unele reprezentări tîrzii făcute de el în numele acelei provincii"[3]. Poarta informată de atitudinea șovăielnică a lui N. Caragea și de creșterea opoziției antiotomane se grăbi să-și întărească autoritatea, demițîndu-l fără a se osteni măcar „să salveze aparențele" în ceea ce privește încălcarea fățișă a angajamentelor luate față de Rusia. Cu toate acestea guvernul rus nu protestă împotriva acestui act ; la 21 iunie se încheiase tratatul comercial și de amiciție cu Poarta și de aceea guvernul rus socoti nepotrivit să mai ridice alte probleme care ar fi putut împiedica ratificarea.

Speranțele boierilor în intervenția Rusiei n-au slăbit. Biv vel logofătul Cantacuzino-Deleanu i-a înaintat lui I. Severin un memoriu cu doleanțele boierimii moldovene în care se cerea în afară de suprimarea abuzurilor cunoscute : domn pămîntean și îngrădirea puterii domnești, îndepărtarea grecilor din slujbele țării, dreptul de a avea un reprezentant la Constantinopol cu domiciliul la Pera „ca și trimisul republicii Raguza", precum și un reprezentant la Petersburg, suprimarea obligației de cheler și a monopolului Porții[4]. Bulgakov își însuși parte din aceste cereri, el consideră însă că nu este posibil ca un moldovean să fie capuchehaia deoarece, după informațiile sale — evident, lipsite de temei — moldovenii „nu ar fi capabili" în acest domeniu și nu vedea realizabil ca țara să aibă un reprezentant la Petersburg „prin aceasta s-ar nimici dependența Moldovei față de Poartă și ar putea oare ca să accepte aceasta ?"[5]. Biv vel logofătul Cantacuzino-Deleanu și vel banul N. Balș, discutînd cu I. Severin despre problemele țării, i-au relatat că boierii greci și facțiunile fanariote de la Constantinopol unelteau pentru a împiedica orice schimbare în situația Principatelor.

În decembrie 1783, Bulgakov a reînceput negocierile atacînd chestiunea Crimeei, iar în subsidiar problemele cu privire la Moldova și Țara Romînească. Dintre cele trei probleme ridicate în memoriul din 4 noiembrie 1782, două erau în fapt rezolvate, în ceea ce privește cea de-a treia, a Principatelor Romîne, Rusia era dispusă să facă concesii pentru a obține mai repede recunoașterea alipirii Crimeei. Pentru a-și întări influența în

[1] *Hurmuzaki*, Supl. I[2], p. 26 ; dos. 13/1783, f. 137—139.
[2] I. Severin—Bulgakov, 10 iulie 1783, dos. 11/1783, f. 30—31.
[3] Raportul lui R. Ainslie din 24 iulie 1783. Bibl. Acad. R.P.R., Documente engleze, vol. I.
[4] I. Severin—Bulgakov, 1 august 1783, dos. 13/1783, f. 137—139.
[5] I. Bulgakov—Severin, 15/26 august 1783, dos. 13/1783, f. 150—151.

Balcani era necesară însă o rezolvare onorabilă şi în această problemă. În conferinţa din 28 decembrie — la stăruinţele lui Bulgakov — marele vizir Giurgiu Khalil Hamid paşa îi remise un act oficial prin care Poarta îşi lua obligaţia să respecte tratatul de la Küciük Kainargi şi să reînnoiască hatişerifurile acordate pe baza tratatului, adăugîndu-se la prevederile stipulate: nici un fel de furnituri nu vor mai fi trecute în contul haraciului, ci vor fi plătite cu bani peşin, iar lemnele şi materialele de construcţie, de comisari speciali la graniţă şi precizîndu-se totdeodată obligaţiile băneşti ale Principatelor conform hatihumaiumurilor din 1776[1]. Astfel senedul din 1783 constitui încă un pas înainte în îngrădirea dominaţiei otomane, în afirmarea drepturilor de autonomie a Principatelor Romîne.

Poarta nu va respecta cele stipulate, după cum nu se va împăca nici cu pierderea Crimeei.

Din cele de mai sus se desprind următoarele concluzii:

1) Tratatul de la Küciük Kainargi, schimbînd raportul de forţe în bazinul Mării Negre în favoarea Rusiei, a deschis o nouă etapă în relaţiile ruso-romîne şi între Principatele Romîne şi Poartă.

2) Hatişerifurile de privilegii din 1774, elaborate pe baza tratatului, ca şi stipulaţiile acestuia cu privire la Moldova şi Ţara Romînească, n-au fost traduse însă în viaţă; monopolul turcesc şi exploatarea turco-fanariotă n-au slăbit.

3) Hatihumaiumurile din 1776 care precizau obligaţiile băneşti ale Principatelor Romîne n-au fost nici ele respectate, Poarta folosind diverse mijloace pentru a le eluda.

4) Prin convenţia de la Ainali Kavak hatişerifurile din 1774 au căpătat, prin includerea lor într-un act internaţional o valoare calitativ nouă; nemaifiind acte unilaterale ce puteau fi retrase oricînd de puterea care le-a emanat, ele au constituit un statut internaţional cu privire la Moldova şi Ţara Romînească.

5) Şi după convenţia de la Ainali Kavak, hatişerifurile au fost încălcate de către Poartă. Pregătirile de război ale Porţii — fortificarea liniei de cetăţi, întărirea efectivelor garnizoanelor etc. — au adîncit exploatarea Principatelor Romîne.

6) Rusia a susţinut drepturile Moldovei şi Ţării Romîneşti; în toate acţiunile duse pentru respectarea tratatului, chestiunile romîneşti au fost prezente (uneori în subsidiar), în cadrul politicii guvernului rus.

7) Boierimea şi înaltul cler s-au mulţumit să adreseze memorii cu doleanţe către cercurile conducătoare ale Rusiei, manifestînd însă aceeaşi laşitate şi supunere faţă de Poartă; poziţia clasei feudale romîneşti, obiectiv, a contribuit la nerespectarea de către guvernul otoman a privilegiilor smulse turcilor prin lupta comună a celor două popoare, romîn şi rus.

8) Cu toate că tratatul şi hatişerifurile de privilegii n-au fost respectate, ele au întărit autonomia ţărilor noastre şi au contribuit la afirmarea drepturilor poporului romîn.

---

[1] Fondul Cancelaria, dos. 2239/1802, f. 188—191; D. A. Sturza, *Acte şi documente*, vol. I, Buc., 1900, p. 192—195.

ПРОВЕДЕНИЕ В ЖИЗНЬ КУЧУК-КАЙНАРДЖИЙСКОГО ДОГОВОРА, КАСАЮЩЕГОСЯ МОЛДАВИИ И ВАЛАХИИ

РЕЗЮМЕ

Шестнадцатая статья Кучук-Кайнарджийского мирного договора закрепила автономию Придунайских княжеств, открыв перед ними широкие перспективы развития. Сущность предусмотренных договором пунктов, касающихся Молдавии и Валахии (государи должны избираться пожизненно Великим Собранием, турки не имеют права вмешиваться во внутренние и внешние дела княжеств, единственной связью с Турцией остается регулярная уплата ,,харача") была подорвана указами о привилегиях (,,хатишерифы"), подписанными Абдул Хамидом в декабре 1774 г. Все же, хотя эти указы неполно и противоречиво решали главнейшие проблемы княжеств, они являлись брешью в системе оттоманского владычества, чувствительно ограничивая права, присвоенные себе Турцией.

На основании обширных, большей частью неизданных материалов, извлечённых из советских архивов и касающихся дипломатической переписки и дипломатических отношений, автор прослеживает борьбу России и румынских политических кругов за проведение в жизнь договора и указов.

Автор доказывает, что в исследуемый период привилегии, о которых говорилось в указах, остались на бумаге, а турецкая монополия и турецко-фанариотская эксплуатация не ослабли. Двойственная позиция боярства: с одной стороны — восторженная хвала и благодарность за ,,доброжелательность", проявленную султаном при подписании указов, а с другой—меморандумы, посылаемые в Россию, в которых бояре свидетельствовали, что достигнутое — только один шаг, так как вопросы жизненно важные для обеспечения автономии княжеств остаются в области желаемого — подобная позиция затрудняла возможные действия русского правительства.

Хотя в 1776 г. Турция посредством других указов (,,хатихумайумы") уточнила финансовые обязательства княжеств, она не сдержала своих обещаний и продолжала выжимать из них все соки, как и в прошлом. Трусость боярства перед произволом Турции и государей и соучастие их в безжалостном грабеже княжеств содействовали усилению турецко-фанариотской эксплуатации.

Анализ, сделанный автором, всесторонне показывает, какое место занимали румынские вопросы в рамках деятельности, проводимой русским правительством для того, чтобы заставить Турцию соблюдать договор, подписанный ею. Седьмая статья конвенции, заключенной в Айнали Кавак, устанавливала, что Россия становится государством-гарантом в деле проведения в жизнь привилегий, записанных в указах 1774 г.; тем самым они приобрели характер международного ,,статута" для Молдавии и Валахии. Анализируя политику России, автор показывает, что русское правительство стремилось повысить престиж румынских государей перед Турцией и в то же время старалось влиять на боярство с тем, чтобы оно занимало твердую позицию по отношению к государям — и, конечно, к Турции—в том, что касается соблюдения прав, завоеванных княжествами. Таким образом Россия выступала как арбитр между государями и Турцией, а также — между боярскими группировками и государями. В связи с деятельностью, проводимой Россией в целях присоединения Крыма, русское

правительство вновь поднимает вопрос о княжествах и заставляет Турцию подписать указ в декабре 1783 г., которым вновь закреплялись права и привилегии Молдавии и Валахии.

L'APPLICATION DU TRAITÉ DE KOUTCHOUK-KAÏNARDJI CONCERNANT LA MOLDAVIE ET LA VALACHIE

RÉSUMÉ

L'article 16 du Traité de Koutchouk-Kainardji a consacré l'autonomie des Principautés roumaines et leur a ouvert de larges perspectives de développement. Les prévisions du Traité concernant la Moldavie et la Valachie ont été escamotées dans leur essence (élection à vie des princes par la Grande Assemblée du pays, non immixtion turque dans les affaires intérieures et extérieures des Principautés, limitation des liens avec la Porte au paiement régulier du *haraciu* (= tribut) par les hatti-chérifs d'Abbdul Hamid, de décembre 1774, consentant des privilèges. Bien que les hatti-chérifs n'aient résolu qu'imparfaitement et de façon contradictoire les principaux problèmes intéressant les Principautés, ils n'en constituent pas moins une brèche dans le système de domination ottomane, puisqu'ils limitent sensiblement les droits que la Porte s'était arrogés.

S'appuyant sur un vaste matériel, — rapports et correspondances diplomatiques extraits des archives soviétiques, inédits pour la plupart —, l'auteur étudie la lutte de la Russie et l'action des cercles politiques roumains en vue de l'application du traité et des hatti-chérifs.

L'auteur prouve que les privilèges inscrits dans les hatti-chérifs sont demeurés lettre morte et que le monopole turc et l'exploitation turco-phanariote n'ont guère faibli durant la période étudiée. Les possibilités d'action du gouvernement russe ont été contrecarrées par l'attitude ambiguë des boyards, qui, d'une part, envoyaient au sultan des adresses de remerciement et de louanges pour la « bienveillance » dont il avait fait preuve en accordant les hatti-chérifs, et, d'autre part, adressaient à la Russie des mémoires dans lesquels ils déclaraient que les avantages obtenus ne représentaient qu'une étape, les conditions essentielles pour l'autonomie des Principautés restant encore à l'état de desiderata.

Bien qu'en 1776 la Porte ait précisé par des *hatti-humaiums* les charges financières incombant aux Principautés, elle ne tint pas ses promesses et continua de pressurer celles-ci comme par le passé. La lâcheté des boyards vis-à-vis des abus de la Porte et des princes, et leur participation au pillage sans pitié des Principautés ont favorisé l'aggravation de l'exploitation turco-phanariote.

Les recherches de l'auteur mettent en pleine lumière la présence des problèmes roumains dans les négociations menées par le Gouvernement russe afin de contraindre la Porte à honorer sa signature. Par l'article VII de la Convention d'Ainali Kawak, la Russie devint garante de l'application des privilèges inscrits dans les hatti-chérifs de 1774, les hatti-chérifs acquerant ainsi le caractère d'un « statut » international concernant la Moldavie et la Valachie. L'auteur, en analysant la politique de la Russie, prouve que le gouvernement russe essaye de renforcer l'autorité des princes envers la Porte et s'efforce également de convaincre les boyards à observer une attitude ferme à l'égard des princes et, naturellement, de la Porte, en ce qui concerne le respect des droits acquis par les Principautés. De la sorte, la Russie apparait comme un arbitre entre les princes et la Porte, ainsi qu'entre les boyards et les princes. A l'occasion des négociations menées pour l'annexion de la Crimée, le gouvernement russe souleva de nouveau le problème des Principautés et arracha à la Porte le «sened» de décembre 1783, qui renforçait les droits et les privilèges de la Moldavie et de la Valachie.

N O T E Ş I C O M U N I C Ă R I

DATE NOI ÎN LEGĂTURĂ CU FAMILIA ANEI IPATESCU

DE

GH. IONESCU

Dacă pentru unii dintre revoluționarii de la 1848 istoriografia burgheză a arătat oarecare interes, scoțîndu-le la lumină într-un fel sau altul activitatea, pentru marea lor majoritate acest lucru nu s-a întîmplat. Nu numai că lipsesc lucrările monografice referitoare la aceştia, dar şi cele de sinteză, la rîndu-le, îi privesc cu puțin interes mai ales pe cei mărunți ca rosturi în revoluție [1].

Printre figurile revoluționarilor de la 1848 cărora aproape că nu li s-a dat nici o atenție, se numără şi membrii familiei Ipateştilor, între care, fireşte, Ana Ipatescu [2].

Familia Ipateştilor a jucat totuşi un rol destul de important în treburile revoluției din Țara Romînească, chiar dacă membrii ei nu s-au numărat printre revoluționarii de mîna întîi în evenimentele anului 1848,

---

[1] Spre pildă A. D. Xenopol, *Istoria Românilor din Dacia Traiană*, ed. a III-a, Buc., 1930, vol. XII, în care tratează revoluția din 1848. Nici măcar la pagina 83 unde se vorbeşte de fapta trădătoare a coloneilor Odobescu şi Solomon, de la 19 iunie 1848, nu spune de cît că: „Poporul auzind de acest act de trădare al armatei, vine într-un număr foarte mare la palat... Se face o straşnică mişcare care dezarmează oştirea şi colonelii ce comandase măcelul scapă numai cu mare greu de a nu fi sfîşiaţi de popor..." (vezi şi nota 59, în care, citîndu-se articolul lui C. A. Rosetti din *Pruncul Romîn*, din 22 iunie, tot nu se aminteşte nimic, măcar de Ana Ipatescu). Doar la pagina 71, numai 4—5 rînduri despre intervenția Anei de la 19 iunie, şi aceasta numai ca exemplu că, „În afară de conducătorii oficiali ai mişcării... vedem şi femei, vedem şi copii...", care se alătură acțiunii. Vezi de asemenea şi N. Iorga, *Istoria Romînilor*, Buc., 1938, vol. IX (*Unificatorii*), în care Ana nu e amintită decît indirect şi în treacăt, ca un fapt oarecare, în cu totul altă parte decît unde ar fi trebuit, la p. 233. Se vorbeşte aici de îngrijorarea domnului țării, cum reiese dintr-o scrisoare adresată lui Aristarchi, capuchehaiaua, că revoluționarii din Constantinopol şi Brusa se adună la Tulcea, îngrijorare ce pare „în acelaş timp cînd se permitea (de domnitor) întoarcerea lui Nicolae Ipătescu şi a soției, din care se făcuse o eroină a revoluției..." Atîta tot, nimic altceva, ceea ce spune destul de cum au fost apreciaţi. Nici *Manualul de Istoria R.P.R.*, Buc., 1956, nu dă mai multă atenție faptului (p. 360).

[2] Nu există decît o broşură: M. Roller, *1848—1948 Ana Ipătescu*, Buc., 1948, 18 [20]p.

în sensul — să zicem — al participării vreunuia dintre ei la Guvernul provizoriu [1].

Importanța rolului jucat de membrii acestei familii în revoluție este demonstrată de altfel de faptul că cei doi frați Ipatești, Nicolae și Grigore, s-au numărat printre acei fruntași ai revoluției pe care decretul comisarului otoman Fuad Efendi și al caimacamului C. Cantacuzino, din 25 septembrie 1848 [2], îi arată nominal că trebuie să fie expulzați din țară, fiindcă „aflarea lor în țeară nu se poate împăca cu odihna și siguranța publică". Aceștia „nu vor putea să se întoarcă ..... fără o poruncă într-adins a Măriei Sale Sultanului", iar dacă o vor face călcînd această măsură cerută neapărat de mîntuirea statului să se aresteze și să se pedepsească după toată strășnicia legilor [3].

Boierimea reacționară îi indicase și pe dînșii lui Fuad Pașa, pentru a fi înlăturați împreună cu fruntașii conducători ai revoluției, ceea ce denotă, așadar, felul în care erau priviți de adversarii politici. Lucrul acesta dovedește și mai mult că Ipateștii meritau a atrage atenția cercetătorului asupra lor.

De la început se poate face afirmația că despre Ana Ipatescu nu se cunosc de cît puține fapte scoase din cele cîteva informații păstrate în actele care au fost publicate în colecția ce cuprinde documentele referitoare la revoluția din 1848 [4].

Care sînt izvoarele acestea documentare, referitoare la Ana Ipatescu? Mai întîi e vorba de corespondența din București, cu data de 20 iunie 1848, publicată de *Gazeta de Transilvania* [5]. Apoi, corespondența din București, tot cu data de 20 iunie 1848, a ziarului *Allgemeine Oesterreichische Zeitung* [6], după care trebuie amintit articolul publicat de gazeta locală *Pruncul Romîn* la 22 iunie 1848 [7]. La acestea se adaugă scrisoarea lui A. G. Golescu către N. Bălcescu, cu data de 19 iulie 1848 [8] și o foaie

---

[1] Referitor la proporțiile rolului Ipateștilor în revoluția de la 1848, în Țara Romînească, vezi aici, mai jos, detalii.

[2] *Anul 1848*, tom. IV, nr. 2056, p. 516—517; cf. și nr. 1985, p. 437—450, scrisoarea lui N. Costinescu din 19 sept. 1848. Sînt citați și între cei cărora nu li se permitea reîntoarcerea în țară prin firmanul către prințul Bibescu din 6 iulie 1849 (*Anul 1848*, tom. VI, nr. 180, p. 260—261). Importanța rolului lor în revoluție se vede și din felul cum, o vreme, au fost tratați în timpul exilului. Dîndu-i relații lui Ghica în privința celor ce se întîmplă cu exilații trecuți în Transilvania, Chr. Tell îi vorbește și de Gr. Ipatescu (scrisoarea din 12 noiembrie 1848 în *Anul 1848*, tom. V, nr. 2656, p. 415). Scriindu-i aceluiași Ghica la Constantinopol, Ștefan Golescu încheie scrisoarea din 17 decembrie 1848 rugîndu-l să transmită, „plecatele mele închinăciuni lui M-me Ghica" și „îmbrățișează din parte-mi pe Filipescu, Melic și Ipătescu" (*Ibidem*, nr. 2898, p. 663-664) și într-un caz și în altul, așadar, fruntași ai mișcării cum au fost Tell și Șt. Golescu, nu uitau a aminti și despre Ipatești, în relațiile lor cu Ghica.

[3] *Ibidem*, tom. IV, nr. 2056, p. 517.

[4] *Anul 1848 în Principatele Romîne*, Buc., tom. I—VI, 1902—1910.

[5] *Ibidem*, tom. I, nr. 475, p. 700—703, pasajul despre Ana, la p. 702.

[6] *Ibidem*, nr. 476, p. 703—705, pasajul respectiv la p. 704, unde i se zice „Anna Ispitescu".

[7] *Ibidem*, tom. II, nr. 510, p. 31—35, pasajul la p. 34.

[8] *Ibidem*, nr. 994, p. 614—622, despre Ana, la p. 616.

volantă vieneză, fără dată, dar tipărită fără doar și poate, înainte de 19 iulie, cînd vorbea de ea Golescu în scrisoarea către N. Bălcescu [1], pe care o publică N. Iorga în 1915 [2] și, mai tîrziu, în 1930, I. Breazu [3].

Toate aceste izvoare se referă la același fapt: Ana Ipatescu în momentul acțiunii din ziua de 19 iunie a revoluției de la 1848 [4]. Și, la drept vorbind, privindu-le îndeaproape, nici nu conțin vreo diferență esențială între ele în felul cum prezintă acest moment, din care să se poată adăuga o nouă știre despre Ana. Poate numai foaia volantă vieneză să facă o mică excepție, dînd unele informații în plus. Dar, dacă știrea pe care o conține foaia, privind înfățișarea eroinei, poate atrage luarea aminte și e chiar de reținut, celelalte pe care ni le oferă suferă în mare măsură de nota romanțioasă în care e prezentat întregul fapt.

Participarea Anei Ipatescu la revoluție a fost prezentată, în trecut, idealizat, ca un fapt ieșit dintr-o întîmplare oarecare a momentului, ba chiar numai ca o simplă extravaganță din partea unei femei cu mintea înfierbîntată de dorința de a se face vîlvă în jurul numelui său, de a se vorbi de ea, și nu ca o acțiune izvorîtă din convingere, din cunoașterea și înțelegerea scopului pentru care se pornise lupta.

Evident că, astfel tratată, participarea Anei la mișcare apare cu totul ruptă de realitatea socială, pe cîtă vreme, dacă se ține seama de trecutul său, de mediul în care a trăit, atunci participarea ei la revoluție se va putea explica în adevărata sa lumină și nu în aceea falsă în care a înfățișat-o istoriografia burgheză. E necesar deci ca prima cercetare în ce o privește să se îndrepte asupra originii și a vieții eroinei dinainte de revoluție. Ea va arăta unde trebuie căutat izvorul avîntului revoluționar din sufletul acestei femei, care nu s-a sfiit să înfrunte cu curaj, în cursul evenimentelor din ziua de 19 iunie, chiar moartea.

Despre viața Anei Ipatescu dinainte de revoluție, aproape că nu se știe nimic. Știrea pe care o dă în lucrarea sa Mihail Roller [5], privind o jalbă înaintată de Ana domnitorului Bibescu, cu prilejul arestării unuia dintre membrii familiei sale, jalbă care e un adevărat protest față de samavolniciile autorităților [6], n-o cunoaștem în întregime, fiindcă autorul amintit nu dă din ea decît un pasaj și nici trimitere la sursă nu face [7]. Ar fi

---

[1] *Anul 1848 în Principatele Romîne*, Buc., tom. II, 1902–1910, nr. 994, p. 614–622, despre Ana, la p. 616.

[2] N. Iorga, *O „eroină revoluționară" romîncă în foile germane din 1848*, în *Rev. Istorică*, an. I (1915), nr. 2, p. 26–31.

[3] I. Breazu, *O foaie volantă despre Ana Ipătescu, eroina revoluționară de la 1848 din București*, în *Anuarul Institutului de Istoria Națională*, Cluj, 1928–1930, an. V, p. 520–524. Dar e aceeași foaie publicată de Iorga, care o luase tot din „bogata colecție a d-lui G. Sion".

[4] Vezi mai jos faptele petrecute în această memorabilă zi a revoluției în București.

[5] M. Roller, *1848–1948. Ana Ipătescu*, Buc., 1948, 18 p.

[6] *Ibidem*, p. 5–6.

[7] Iată scurtul pasaj din protestul adresat de Ana lui Bibescu Vodă, cu prilejul arestării unuia dintre membrii familiei sale, cum zice autorul lucrării amintite, M. Roller: „Asta e bucuria noastră ca... să ne maltrateze sbirii poliției? Ce deosebire este între guvernul fanarioților și al (măriei) tale?". Rezumînd în continuare, autorul adaugă faptul că Ana Ipatescu,

fost interesant, desigur, dacă s-ar fi făcut cunoscut întregul conținut al acestei știri.

Dar și așa, aceasta ne-o arată ca pe o adeptă a ideilor revoluționare. Faptul, firește, nu e un lucru neexplicabil dacă ne gîndim că ea era soția unui participant la revoluție, am zice, dintre cei de seamă, ale cărui idei și activitate Ana le-a putut cunoaște și împărtăși trăind în casă cu dînsul și, de asemenea, dacă ne gîndim și la viața pe care ea a trăit-o în casa părinților săi.

În legătură cu originea Anei Ipatescu cea dintîi problemă care se pune este aceea de a ști cine au fost părinții, rudele ei.

Totdeauna s-a răspuns la această problemă simplu : Ana Ipatescu a fost soția pitarului Nicolae Ipatescu [1]. Aceasta a făcut ca părinții, rudele, frații ei în caz că a avut — să nu fie cunoscuți pînă acum și, de asemenea, să nu se întreprindă nici o cercetare în acest sens.

Înainte de a rezolva această problemă, mai trebuie elucidat încă ceva și în legătură cu numele ei de căsătorie, atît de cunoscut sub forma lui de Ipătescu. Numele eroinei, ca și acela al familiei, pe care-l purta prin căsătorie, nu este *Ipătescu*, cum obișnuit i se spune, ci *Ipatescu*.

În toate actele originale scrise de membrii familiei, în toate iscăliturile lor, de la cel mai tînăr pînă la cel mai bătrîn Ipateștii nu folosesc decît forma *Ipatescu* și nu *Ipătescu* [2].

Este adevărat că unele acte ale oficialităților vremii [3] și, mai ales, scrierile asupra evenimentelor de la 1848 în care e amintit și numele acesta au făcut să se impună forma *Ipătescu* [4], însă faptul nu dă dreptul a nu ne întoarce la forma corectă a numelui așa cum o întrebuințau adevărații lui purtători, anume aceea de *Ipatescu*. De aceea vom numi pe eroina de la 1848 numai cu numele de Ana Ipatescu și nu Ipătescu.

Datorită faptului că i s-a zis „doamna" [5] sau „cocoana", s-a crezut că Ana — sau, uneori, Anica [6] — Ipatescu ar fi fost o boieroaică din

„în termeni asemănători ", acuză mai departe regimul reacționar, afirmînd „hotărîrea ei de a lupta chiar de ar fi să meargă în mormînt, decît să ducă" — și aici dă iar o frîntură de citat — „viața rușinoasă ce o trăim". Cf. *op. cit.*, p. 5—6.

[1] Așa o arată unele dintre izvoarele care vorbesc despre actul eroic făcut cu prilejul evenimentelor din ziua de 19 iunie 1848 (vezi locurile citate privind aceste izvoare).

[2] Așa spre pildă, Grigore cînd iscălea în locul președintelui Consiliului Municipal al Bucureștilor, răspunsul în legătură cu răspunderile ce are acesta în aprovizionarea capitalei cu pîine, carne și lumînări, semna astfel : „Gr. Ipatescu". Arh. Stat. Buc., Vornicia din lăuntru, Ad-tive, nr. arh. 4254/1839, f. 246. Cf. și I. Cojocaru, *Doc. privitoare la economia Ț. Rom., 1800—50*, vol. II, nr. 744, p. 951.

[3] Totuși unele folosesc forma dublă. Astfel în hotărîrea Înaltului Divan al Prințipatului Țării Romînești dată în procesul Anei cu Athanasie Nicolau, se zice la început „Anica Ipateasca" pentru ca apoi să se zică „Ipătescu". (Arh. Stat., Buc., ms. 960, actul nr. 12, fila 28 v.—32 v.).

[4] Nu numai lectura numelui în izvoarele din colecția „*Anul 1848*" (vezi izvoarele din colecție citate), ci mai ales lucrările obișnuite ca [I. Bibicescu], *1848 în Romînia*, Buc., 1898; C. Colescu-Vartic, *1848, Zile revoluționare*, Buc., 1898; S. Albini, *Introducerea la vol. VI* al colecției amintite etc

[5] Așa îi zice spre pildă corespondentul *Gazetei de Transilvania* (*Anul 1848*, tom. I, nr. 475, p. 702) și tot așa A. G. Golescu (*ibidem*, tom II, nr. 994, p. 616).

[6] Ca la corespondentul *Gazetei de Transilvania* (*loc. cit.*) sau ca în hotărîrea Înaltului Divan al Prințipatului Țării Romînești — Arh. Stat. Buc., ms. 960, fila 28 v. actul nr. 12 etc.

naştere, mai ales că soţul a avut o vreme rangul de pitar [1] şi mai apoi pe acela de serdar [2].

Dacă i s-ar fi cunoscut atît părinţii ei, cît şi ai soţului, nu s-ar mai fi născut o asemenea părere, căci s-ar fi putut vedea că originea ambilor explică foarte bine prezenţa Anei şi a lui Nicolae Ipatescu în mişcarea revoluţionară, amîndoi fiind legaţi de elementele burgheziei în ascensiune, ce încerca să-şi facă loc cu forţa la conducerea statului ca purtătoare a noului în luptă cu vechiul.

Din documentele ce avem la îndemînă şi, mai ales, din hotărîrea Înaltului Divan dată în procesul Anei pentru „rămasurile părinteşti", se vede cine era tatăl ei [3]. Îl chema Athanasie cîrc-serdarul şi după cîte se pare, era un localnic.

În timpul cît a trăit în Bucureşti, pînă în cursul anului 1814, tatăl Anei reuşise să-şi agonisească ceva avere, îndeletnicindu-se, probabil, cu felurime de negoţuri de prăvălioară mai măruntă şi, în afară de aceasta, mai ţinînd şi o cafenea [4]. În bunul mers al treburilor cafenelei, îl ajuta un Tănase (Athanasie) Nicolau postelnicelul [5].

Ca toţi negustorii vremii, Athanasie, în îndeletnicirile sale zilnice, făcuse datorii, dar şi împrumutase la rîndu-i cu bani, pe mulţi, între care chiar pe amintitul Tănase Nicolau, ce se da drept vărul său.

Cam pînă în 1814, cîrc-serdarul locuise, se pare, cu chirie. În acest an el se hotărî a se face proprietar, căci îl vedem cumpărînd, la 4 mai 1814, o casă cu „ecareturile" ei şi cu „două prăvălii pe podul Tîrgului de afară, în mahalaua Olarilor".

Actele arată că Athanasie cîrc-sedarul a dus o viaţă de negustor bucureştean prin excelenţă. El a fost căsătorit în două rînduri : prima dată cu Catinca, iar a doua oară cu Safta. Nici uneia din ele nu-i cunoaştem pînă acum numele de familie. Mama Anei a fost Catinca. Timpul cînd s-a căsătorit cîrc-serdarul cu Catinca nu se poate spune sigur, căci lipsesc

---

[1] În hotărîrea Înaltului Divan amintită aci în nota 6, p. 108 se zice că la judecată, pe „d-ei pităreasa Anica Ipăteasca, cît i pă Marghioala soru-sa", le reprezintă „d. pitar Nicolae Ipătescu, soţul Anichii. . . „. Fusese ridicat la acest rang la 27 august 1837, cum se vede din *Buletinul Oficial al Ţ. Rom.* din 9 septembrie 1837, p. 153, el fiind al treilea dintre cei făcuţi pitari acum, fiindcă se distinseseră prin munca lor. Ca funcţionar al Departamentului Vistieriei el avusese însă, cu trei ani mai înainte, rangul de logofăt (*Bul. Of.* pe 1834 iulie 23, p. 110, unde e al 53-lea din mai mulţi cu acest rang).

[2] La rangul acesta de serdar e ridicat în 1841, cum o arată *Buletinul Oficial* din 1841, luni 6 ianuarie, nr. 1, supliment, p. 3, col. a II-a.

[3] Iată cum începe această hotărîre : „Athanasie postelnicelu nerămînînd mulţumit pe alăturata hotărîre a Cinstitului Divan Judecătoresc, secţiia sivilă, de aici, dată în pricina de judecată ce are cu Anica Ipăteasca şi soru-sa Marghioala, pentru moştenirea averi⟨i⟩ răposatului tatului lor *cîrc-sărdar Athanasiie*, după apelaţiia ce au dat în legiuitul curs, trecută la nr. 320, vătaf< ul > de aprozi i-au înfăţişat la divan înnaintea noastră. . . ". Şi în rest, textul hotărîrei arată lămurit cine era tatăl Anei Ipatescu : „cîrc-sărdarul Athanasiie". Arh. Statului, Buc., Înaltul Divan ms. 960, fila 28 v., actul nr. 12.

[4] Că a ţinut cafenea, ne relatează o mărturie a soţiei de-al doilea a lui Athanasiie cîrc-sărdarul, dată de ea, la 22 aprilie 1833, în legătură cu înrudirea dintre cîrc-serdar şi Tănase postelnicelul, care susţinea că-i era văr. Întrebîndu-l ea ce rudă e cu Nicolau, Athanasie i-a răspuns că „nici o rudă nu-i este decît, în sărăcia lui, l-au fost ţinut în cafenea, hrănindu-l".

[5] Hotărîrea Înaltului Divan a Prinţipatului Ţării Romîneşti, amintită, îl arată cu acest titlu. Vezi citatul din nota 3.

ştirile documentare. Este probabil că faptul s-a petrecut cu mai mulţi ani înainte de 1814. După anul 1814, Athanasie s-a despărţit de prima lui soţie şi s-a căsătorit cu Safta. Tot atît de puţin sigură e şi data cînd a avut loc această despărţire. Într-o jalbă către Judecătoria de Ilfov, din 26 august 1831, Catinca, amintind aceste fapte, zice că : „în anii trecuţi", dar Athanasie Nicolau, tot într-o jalbă, dată însă Logofeţiei Dreptăţii la 6 iunie 1832, afirmă că ea este despărţită de cîrc-serdar de 18 ani, ceea ce ne duce la anul 1814.

În ori ce caz, mai tîrziu de 1821 nu se poate admite că a avut loc despărţirea dintre cei doi soţi fiindcă, în diata sa, Athanasie hotăra ca Safta, soţia de al doilea, după moartea lui, „să-şi ia zestrea ei împreună cu .... hainele şi alte lucruri ale ei de zestre, care s-ar fi prăpădit în vremea trecutei răzvrătiri din leat 821". Pasagiul din diată ne arată deci că în 1821, în timpul cunoscutei răscoale a poporului condusă de Tudor Vladimirescu, soţia lui Athanasie cîrc-serdarul nu mai era Catinca, ci Safta. Despărţirea de soţul său i-a adus Catinchii nu numai o grea situaţie morală, dar, după cîte se pare, una şi mai rea materială. Ajunsă „silnică", fără a-şi putea chivernisi viaţa, „ticăloasă" şi „răbdătoare", cum singură o spune, Catinca nu mai oferea o suficientă garanţie şi de aceea, la moartea fostului său soţ, autoritatea judecătorească nu o primeşte să fie epitroapa minorei şi averii rămase de pe urma lui.

A doua soţie a lui Athanasie cîrc-serdarul a fost o anume Safta. Fără îndoială că şi ea aparţinea aceleiaşi lumi noi care lupta acum să se ridice, aceleiaşi categorii sociale ca şi noul său soţ. Ea mai fusese măritată o dată. Cu Athanasie nu a avut nici un copil, dar, de la primul soţ, cunoaştem pe o fiică — fără a-i şti numele — căsătorită cu arendaşul moşii Ciorani, şi pe un fiu, Radu, cu care venise în casa noului soţ.

Cu mama sa vitregă, Ana, se pare, că nu prea a fost în relaţii bune, căci, la scurt timp după moartea cîrc-serdarului, ea o va chema în judecată, ca şi pe epitropul averii Tănase Nicolau. Judecata, în continuare, se va purta însă numai cu Nicolau [1].

Graba cu care cîrc-serdarul a căutat să-şi căsătorescă pe fiica sa cea mai mare, nemaiţinînd seama de faptul că omul după care o da mai fusese căsătorit, ceea ce, cu moravurile de atunci nu era un procedeu prea obişnuit, se datoreşte, desigur, şi antipatiei pe care Ana o avea faţă de mama sa vitregă.

Anul 1828 aducea, precum se ştie, declanşarea războiului ruso-turc. Dacă pacea de la Adrianopole, cu care el se încheia în 1829, îi punea capăt, creînd avantajele cunoscute şi pentru ţările romîne, între care acela de atîta importanţă pentru dezvoltarea lor economică, al înlăturării monopolului turcesc, războiul însemna totuşi, şi acum, ca în atîtea alte rînduri, mari greutăţi şi griji. Între greutăţile mari cărora ţările noastre au trebuit să le facă faţă în acele tulbure împrejurări au fost şi acelea provocate de izbucnirea holerei.

---

[1] Vezi hotărîrea Înaltului Divan amintită, în care numai Athanasie postelnicelul e pîrîtul.

Neştiind ce va putea ieşi din nesiguranţa momentului, Athanasie cîrc-serdarul şi-a strîns ce-a avut mai de preţ în casă : scule, acte, bani lichizi şi alt „calabalîc", le-a aşezat în mai multe lăzi, le-a pecetluit bine pe acestea şi le-a depus, în păstrare la biserica Olarilor „ot mahalaua Olarilor".

Cum se ştie că aşa ceva nu puteau face decît cei ce aveau ce depune şi, mai ales, elementele mai de vază ale mahalalei respective, poate fi socotit acest fapt ca încă un argument cu care se demonstrează că, în mahalaua în care locuia, Athanasie era un om mai de seamă. Aceeaşi prevedere de negustor grijuliu cu cele ce i s-ar fi putut întîmpla atît lui cît şi averii ce agonisise, îl determină pe cîrc-serdar ca tot acum să-şi facă şi diata [1].

Într-adevăr, la 1 august 1829, diata era gata făcută şi pusă şi ea în lăzile ce erau trimise în păstrarea bisericii Olarilor. Data ei ne ajută astfel a fixa aproximativ data depunerii lăzilor la această biserică.

Întărită cu „iscălitura şi pecetea" proprie şi, de asemenea, „cu opt martori preoţi şi mireni", după regulile timpului, diata ne arată că Athanasie hotăra ca după moarte-i „soţia sa să-şi ia zestrea ei, împreună cu partea ce-i lasă preţuind o casă a sa ce o avea în mahal<aua> Olarilor, din faţa podului Tîrgului de afară, drept lei 15 000, pe care-i rînduieşte de a se împărţi într-acestaşi chip : adică lei 6 000 zestrea Saftei, soţii sale, însă lei 3 000 bani în naht, şi alţi 3 000 hainele şi alte lucruri ale ei de zestre, care s-ar fi prăpădit în vremea trecutei răzvrătiri din leat 821, pe lîngă carii îi mai lasă, legat, lei una miie; precum şi fiiului ei, anume Răducanu, ce îl are de la cel dintîi soţ al ei, rînduieşte de a i se da lei una miie, supt cuvînt că ar fi avut el parte de la răposatul tată-său şi ar fi intrat arătaţii bani în mîinile sale din preună cu zestrea mamii copilului ce i-au fost al doilea soţie, mai lăsîndu-i pomenitului copil şi din parte-i armele şi toate hainele ce se vor afla.

Iar celălalt cusur de lei 7 000, pînă la împlinirea sumei de lei 15 000, rînduieşte de a se da ..... Anichii i soru-sii Marghioalii ce sînt adevărate copile ale sale de la cea dintîi soţie a sa. Însă, lei 6 000 pă seama .... Anichii, din carii să-şi tragă lei 2 000 lipsa de zestre ce ar fi avînd, şi cu alţi 2 000 o face destoinică ca să-i caute sufletul cu toate obicinuitele pogribanii, dînd şi 30 dă sărindare, iar lei 2 000 ce mai rămîn din suma de lei 6 000 să-i răspunză la o datorie a sa către acela ce va înfăţişa zapisul său cu asemenea pecete şi nume, lăsînd fii-sii Marghioalii numai lei una miie şi ce alt va mai prisosi din viaţa sa".

Oricîtă prevedere avusese Athanasie luînd aceste măsuri, totuşi el nici nu bănuia cît de repede îl aştepta sfîrşitul pe care voia astfel să-l întîmpine pregătit.

Într-adevăr, holera, care izbucnise aproape brusc în luna mai 1831, întîi în Moldova [2], făcînd pe cei avuţi — în special pe boieri — să fugă

---

[1] Diata nu s-a păstrat în original. Nu cunoaştem decît rezumatul conţinutului ei cuprins în unele acte din cursul procesului purtat de Ana cu Athanasie postelnicelul, ca de ex. hotărîrea Înaltului Divan, sus-citată.

[2] I. C. Filitti, *Princip. Rom. de la 1828 la 1834*, Buc., 1934, p. 96.

cît mai repede din orașe, mai ales din Iași [1], izbucnea cu aceeași putere, dacă nu cu mai multă intensitate, și tot aproape dintr-o dată, în iulie 1831, și în București [2].

Cu toate măsurile luate, năpraznica boală, pe care o însemnare marginală pe un manuscris o arăta ca „boală foarte groaznică" ce „nu s-au mai pomenit" [3], a făcut adevărate ravagii.

Această „boală foarte groaznică", ce „nu s-a mai pomenit", dar la fel cu care se mai pomenise totuși înainte [4], nu l-a ocolit nici pe Athanasie cîrc-serdarul, tatăl Anei Ipatescu.

Izbit de ea pe la sfîrșitul lui iulie sau pe la începutul lui august, fiindcă la 26 august 1831 el era arătat ca răposat, cîrc-serdarul muri repede, fără o lungă suferință.

Ca figură mai răsărită în mahalaua în care locuia, firește că înmormîntarea sa a necesitat o cheltuială destul de însemnată. Numai pentru îngropăciune și „pomana" ce i se făceau acum se cheltuiră „576 taleri și 25 parale".

Ca neamuri mai apropiate ale sale nu cunoaștem deocamdată decît pe acel Athanasie Nicolau, amintit mai înainte. Dar și cu acesta e o problemă dacă era sau nu rudă. Grăbindu-se a lua pe seama sa epitropia averii rămase și grija unei copile minore a cîrc-serdarului, Nicolau dăduse fuga, numai la o lună și ceva de la moartea acestuia, la Judecătoria de Ilfov și declarase că e singurul neam mai de aproape asupra căruia poate f i lăsată oficial toată această grijă.

Arătase acolo că e văr bun cu decedatul — cu toate că vechilul său Floropol, în altă împrejurare, zicea că-i este numai văr de-al doilea — și că e un om cu stare. În urma unei sumare cercetări, judecătoria luă de bună afirmația sa și-l numi epitrop, nebăgînd de seamă că încă înainte de a fi căpătat întărirea legală de epitrop [5], chiar din septembrie 1831, el

[1] Mitropolitul și boierii fug din Iași. Kisseleff care rămîne totuși în orașul molipsit, își ia măsura de prevedere de a desemna pe generalul Dietrichs ca înlocuitor, dacă, eventual, boala l-ar ajunge și pe el. La 16 iunie el încunoștiința pe Mitrop. Veniamin că adunarea, ce fusese închisă la 2 iunie, suspendîndu-se lucrările, ar putea să le continue începînd din iulie. I. C. Filitti, *loc. cit.*

[2] *Ibidem.* Și aici Kisseleff trebui să consimtă că „din cauza holerei... mădularele divanelor să se întrunească abia în septembrie" (v. p. 267); Cf. idem, *Acte inedite*, în *Convorbiri literare*, nov., 1908, p. 510—512.

[3] Iată-i textul: „La leat 1831, pe vremea secerii, s-a întîmplat o boală foarte groaznică, ce se numia holer-morbuz, care această boală nu s-au mai pomenit și au fost pe fața a tot pămîntul, de care mulți au căzut după cai, pe drumuri, și au murit, de care boală li se schimba chipurile și se făceau foarte groaznici" I. C. Filitti, *Princip. Rom. de la 1828 la 1834*, p. 285 nota 6.

[4] Spre pildă ciuma, care chiar în ultima vreme bîntuise și mai bîntuia încă în preajma izbucnirii și a holerei. Știrile despre ravagiile ei în țară se țin lanț. Vezi spre pildă *Hurmuzaki*, vol. XVII, documentele cu numerele: XI, XLI, XLV, XLVII, XCVI, CXIII, CCII, CCXXXIX, CCLII, CCLVII, CCLXI, CCLXVI, CCLXXIV, CCCIII, CCCXXVIII, CCCLIX (și cutremur), CCCLX, CCCLXVII, CCCLXXVIII, CCCLXXX, CCCLXXXI, CCCLXXXIII, CCCLXXXIV etc.

[5] Între altele hotărîrea Înaltului Divan amintită, are și următorul pasaj referitor la procedeul lui: „... și el, mai nainte de a se orîndui de cătr<e> judecătoriie, de sine-și s-au făcut epitrop precum din jalba sa ce-au dat-o cătr<e> judecătoriie la lt. 831 octo<m>vr<ie> 21, care este trecută într-aceast<ă> alăturată carte de judecată, să vede că fără cuviință

şi procedase la vînzarea caselor defunctului şi la desfacerea averii lui, alegînd şi zestrea celei de-a doua soţii, ceea ce arăta destul de clar intenţiile ce avea, mai ales că umblînd, fără nici o permisie legală — cu reprezentantul legiuit de faţă, cum ar fi trebuit, — în lăzile [1] depuse cu averea defunctului la Olari, luase din ele şi un zapis al său de datorie către cîrc-serdarul Athanasie, pe care-l rupsese spre a nu se mai şti de existenţa datoriei.

Cînd mai apoi, în 1832, e chemat în judecată de Ana, şi cînd i se aruncă în faţă că nu e nici o rudă cu Athanasie cîrc-serdarul, Nicolau nu încearcă nicidecum să dovedească contrariul, aşa cum susţinuse înainte, ceea ce va face ca acum şi instanţele judecătoreşti să privească altfel rudenia lui cu cel mort [2].

Singură Ana Ipatescu arată, într-o jalbă către domnie, că el nu e „nici al noolea neam rudă" cu tatăl ei, iar Safta, a doua soţie a răposatului da mărturie că „în viaţă cît am trăit cu răposatu bărbatul mieu, cîrc-sărdar Athanasie, de multe ori l-am întrebat de este vreo rudenie cu postelnicu Tănasie de la Manu, ci răspundea că nici o rudenie nu-i este ....". Tot aşa o neagă şi N. Ipatescu cînd, ca vechil, reprezenta în proces pe moştenitoarele cîrc-serdarului [3].

Potrivit acestor ştiri, mai repede putem crede că nu era nici un fel de rudă cu cîrc-serdarul, decît cum pretindea el, interesat să spună astfel.

Dacă din a doua căsătorie, Athanasie nu a avut nici un copil, din prima însă, a avut mai mulţi dintre care rămăsese numai cu două fete: Ana şi Marghioala.

Cea de-a doua, mai mică decît Ana, era încă minoră la moartea tatălui ei [4].

---

s-au amestecat el în epitropiia ayeri<i> răp<osa>tului părintelui jeluitoarelor, căci nu mai era nici un drept şi dă vreme ce el, cu chipul acesta uneltind vicleşug, nu numai catagrafiie n-au făcut de averea mortului atunci cînd s-au amestecat el într-această epitropie, ci încă mai nainte de a să orîndui epitrop au fost făcut vînzătoare casile cu prăvăliile mortului, asupra căriia vînzări, deşi să vede că s-au făcut cercetare de cătr<e> judecătoriie, dar, dă vreme ce nu să vede îndeplinită după cuviincioasile orîndueli, adică să să fi cercetat de avea el atunci cădere să facă vînzătoare aceste case...".

[1] Tot aici în hotărîre se arată că judecata făcută la Judecătoria de Ilfov mai înainte, hotărîse, „ca Athanasiie să încredinţeze prin jurămînt la sfînta mitropolie ce avere s-au aflat în lăzile mortului, atunci cînd s-au amestecat el, şi în casa lui într-acea vreme cînd s-a amestecat el într-acea epitropiie".

[2] Nici o poziţie a sa în favoarea înrudirii nu e arătată de hotărîrea Înaltului Divan, de care ne servim. Din contră concluzia ei spune : „Deci, chibzuind Divanu<l> fiinţa dreptăţii asupra aceştii pricini, zice că numitul Athanasiie, fără a fi orînduit epitrop sau măcar rudă de aproape a mortului cîrc-sărdar, tatăl numitelor clironoame, de sine-şi făcîndu-să epitrop asupra rămasii averia mortului şi tăinuind diiata ce au lăsat-o mortul, după ce mai întîi au pus în lucrare vînzarea casilor..., apoi, prin jălbi neadevărate şi prin viclenile mijloace ce au uneltit, înşălînd judecătoriia, s-au înfiinţat epitrop cu desăvîrşire...".

[3] „S-au întrebat apoi şi pitr. Nicolae Ipătescu, vechilu<l> numitelor clironoame zice hotărîrea — de mai are cevaşi a răspunde peste cele ce au arătat... şi au zis că numitul Athanasiie postelnicelu, fără a fi vreo rudă cu răposatul cîrc-sărdar Athanasiie... s-au înfiinţat... epitrop." *Idem*, hotărîrea Înaltului Divan.

[4] Reiese clar lucrul din aceeaşi hotărîre. Continuarea pasajului de la nota 3 a acestei pagini o spune astfel : „şi iarăşi cu asemenea lucrări şi meşterşuguri au săvîrşit şi vînzarea casilor... şi după ce le-au vîndut cu preţ mai mic, spre paguba nevîrsnicii clironoamei, apoi şi bani<i> vînzări<i> caselor i-au priimit pă seama sa..."

Intrată prin mîna „ocrotitoare" a epitropului „viclean", care se da drept rudă cu tatăl ei, fără să fie după cît se pare, postelnicelul Tănase Nicolau, arătat ca locuind cînd în mahalaua Dobroteasa, cînd la moșia Budești a boierului Manu, Marghioala e sîcîită de colo pînă colo, nepurtîndu-i-se de grijă așa cum se cuvenea de către epitrop.

El se pricepea cum s-o amețească cu vorbe meșteșugite și, sub diferite pretexte, ba că-i trebuie scule pentru măritiș, ba că-i trebuie să-și facă rochii și încălțăminte, fiind acum fată mare, să o determine a accepta cheltuieli care făceau să scadă simțitor bruma de bani ce-i rămăseseră pe seamă din vînzarea caselor, după ce se plătiseră „toate datoriile", cum argumenta cu îndrăzneală Nicolau [1].

De fapt, Nicolau nu numai că sustrăgea din bani, dar îi și dase cu „dobîndă" unui „negustor sigur", cum îi plăcea lui să zică, pentru a-i face să sporească mai mult. În realitate, suma, care mereu se micșora, el o împrumutase unuia pentru afaceri, primind în schimb „filodormă", așa cum primise, nu mai puțin de 100 galbeni, și de la cumpărătorul caselor.

Tocmai cînd Marghioala ajunsese mai rău și boala de care suferea începuse a o determina să lase gătelile și să treacă la cheltuieli serioase, din cei cinci mii de lei care-i mai rămăseseră pentru a-și îngriji de sănătate cu doctori și medicamente, tocmai acum interveni în situația creată de Tănase Nicolau, sora ei mai mare, Anica. Aceasta deschise proces „vicleanului epitrop" și „adună de pe drumuri" pe biata copilă minoră, care ajunsese „muritoare de foame", stînd și cu chirie pe la unii-alții. Marghioala trăi în casa surorii sale pînă în 1837, cînd, la una din nesfîrșitele înfățișări în procesul, care nu se mai termina, pentru „periusia" cîrc-serdarului, Nicolae Ipatescu, cumnatul ei și soțul Anei, arătă judecății că „Marghioala și-au dat obștescul sfîrșit de vreo două-trei zile". Cum data actului din care luăm știrea, care nu-i altceva decît o hotărîre judecătorească, este 21 decembrie 1837 [2], însemnează că Marghioala murise la 18 sau 19 decembrie 1837, dacă se putea spune la înfățișare că „și-au dat obștescul sfîrșit de vreo două-trei zile". Era de așteptat deznodămîntul acesta căci de mai multă vreme ea suferea de dropică.

Din 1837, după moartea Marghioalei, Ana va rămîne numai cu mama sa, ca singură rudenie de sînge în viață, căci Catinca mai trăia încă în acest an. Nu știm pînă acum cînd a murit Catinca și nici dacă a locuit cumva, vreun timp, cu Ana în casa Ipateștilor. Se pare că nu, fiindcă la începutul căsătoriei cu Nicolae Ipatescu, Ana a stat o vreme cu soacra

---

[1] Hotărîrea Înaltului Divan luînd în considerație pe cea a judecătoriei de Ilfov din 12 octombrie 1834 reținea că judecata găsise „cu cale să să cerceteze la fața locului. . .ca ce preț putea face casele cu tot cuprinsul și locul ei, precum se afla atunci la a ei vînzare de către numitul Athanasiie și să împlinească el de la dînsul tot adaosul ce să va dovedi că făcea peste suma de lei 14 000, cu care arată că le-au vîndut, din care preț al casilor să aibă a să scădea și el cu aceia ce va putea dovedi că au plătit în neapărate datorii ale mortului și cheltueli, ale nevîrstnici<i> clironoami<i>, precum și cu bani<i> cei răspunși la judecătoriie după sineturile ce vor avea, plătind către aceasta jeluitoarei și tlr. 300, pentru cheltuielile ce i se va fi urmat cu plata vechilului într-această pricină ce s-au străgănat din ale numitului îndărătnicii și tăinuirea dieții ce au făcut".

[2] E amintită în hotărîrea Înaltului Divan pe care o folosim.

sa în casă şi cu familia acesteia, iar mai tîrziu, cînd s-a mutat cu chirie în Vopseaua de Galben, se pare că mama ei bună nu mai trăia.

În momentul de faţă nu e posibil a se stabili cu siguranţă data cînd s-a născut Ana şi nici dacă a fost cu adevărat cel mai mare dintre copiii lui Athanasie cu Catinca. Probabil că ea s-a născut cu cîţiva buni ani înainte de 1814.

După unele aproximative socoteli, Ana avea în preajma revoluţiei din 1848 circa 40 de ani, ceea ce ar concorda cu alte ştiri tangenţiale, care ne-ar face să credem că era născută prin 1806—1808. În privinţa aceasta cercetarea ce facem este în curs şi sperăm să o putem pune la punct, în monografia ce pregătim asupra Ipateştilor.

Fiica cîrc-serdarului n-a avut o copilărie prea fericită în casa părintească, ce avea să se destrame precum am arătat. Spre deosebire de sora ei şi de ceilalţi din casă, în afară de cîrc-serdar, Ana învăţase carte. Scrisul ei, extraordinar de regulat şi de frumos, nu prezintă numai o deosebită eleganţă, dar, în acelaşi timp, denotă multă energie, evidentă mai cu deosebire în iscălitură.

Cam prin 1828 Ana fu căsătorită — se pare, mai puţin de voie de cît de nevoie — de tatăl său cu un Ivancea Dimitriu, căruia i se mai zicea şi „Ulieru", nume ce arată în parte o latură a ocupaţiilor lui. La drept vorbind Ivancea se ocupa cu de toate, îndeosebi însă cu arendăşia. Între alte moşii, el a ţinut în arendă şi moşia Gurbăneştii din Ilfov [1].

Viaţa alături de Dimitriu i-a fost un adevărat calvar. Brutal din cale afară, purtarea lui nu putu aduce decît desfacerea căsătoriei. Divorţul avu loc în toamna anului 1831 şi Dimitriu făcu tot ce putu spre a opri pe seama sa zestrea Anei. Pentru reluarea zestrei, ea îl va chema mai apoi în judecată.

Cam în acelaşi timp cu evenimentele care au adus divorţul, tatăl Anei murea de holeră. Reţinută la judecată pentru cercetările pîrilor soţului, Ana n-a putut fi de faţă la moartea tatălui ei. Aşa s-a făcut că singura fiinţă din familie în stare a îngriji de „rămasurile părinteşti", şi ca moştenitoare a lui, dar şi ca legiuită epitroapă lăsată prin diată de cîrc-serdar, nu a putut fi prezentă spre a lua asupră-şi moştenirea. Această situaţie a dat prilej lui Tănase Nicolau să-şi împlinească vicleanu-i ţel şi să se facă el epitrop; el se grăbise ca, înainte chiar de a i se recunoaşte calitatea de epitrop, să ia măsuri privind averea lui Athanasie, pentru ca faptul să fie împlinit cînd cea în drept a deţine asemenea rol avea să se întoarcă la rosturile ei. Şi nu se poate spune că nu i-a reuşit vicleana-i acţiune, care-i va aduce atîta zbucium şi alergătură fetei cîrc-serdarului pentru reintrarea în drepturile ei părinteşti [2].

---

[1] Arh. Stat., Buc., Judecătoria Ilfov, dos. 8111/1834, fila 1 şi 2.

[2] O oglindeşte din plin hotărîrea Înaltului Divan care dă pe larg tot cursul procesului. Ba şi acum, cu toate că dreptatea sa era evidentă, tot se găsiră între membrii Divanului unii dintre judecători care nu se uniră cu hotărîrea în totalitatea ei, ci făcură opinie separată, argumentînd că Athanasie Nicolau urmase cu bună credinţă şi „prin ştire şi lucrare judecătorească" la înfiinţarea epitropi[...] [...]inţii mortului după diata lui,

Cînd sfîrşitul anului 1831 aducea nevinovăţia sa la lumină şi o scăpa de soţu-i dintîi, Ana se vedea, în urma acţiunii lui Nicolau, fără casă, fără nimic, pe drumuri. În faţa greutăţii, nu se pierdu, cu toate că nu avea, ca vîrstă, decît cel mult 23—25 ani. Ea porni a-şi căuta prin judecată moştenirea părintească şi zestrea şi deschise procese atît epitropului mincinos, cît şi fostului soţ.

Tot la sfîrşitul acestui an — se pare — ea se recăsători şi luă pe acela al cărui nume îl va purta în vremea evenimentelor de la 1848, cînd, precum se ştie, îl va face cunoscut prin gestul ei eroic, mai mult decît purtătorul lui firesc Nicolae Ipatescu sau decît fraţii lui, participanţi cu toţii la mişcare.

Deşi tot arendaş, dar şi funcţionar al statului la Departamentul visteriei, pitarul, mai apoi serdarul, Nicolae Ipatescu, arătă în căsnicia lui cu Ana, cu totul altă fire de cît a ulierului.

Chiar din primul an al căsniciei, el preluă pe seamă-i toată alergătura celor două procese pe care soţia sa le deschisese celor doi răuvoitori ai ei : Ivancea Dimitriu, care nu voia să-i înapoieze zestrea, şi Athanasie Nicolau, care-i mînca averea părintească. Se făcu astfel vechilul soţiei şi tutore al cumnatei minore şi bolnave, Marghioala.

Ca şi Ana, soţul ei, Nicolae Ipatescu, şi ai lui, aparţineau aceleiaşi burghezii în formare, care lupta să-şi creeze şi un rost politic în viaţa statului. De aceea, Nicolae Ipatescu nu putu rămîne nici el departe de ideile revoluţionare ce începuseră, mereu mai puternic să prindă viaţă, după nereuşita mişcării din 1821.

Fără îndoială, aici, în sînul familiei Ipatescu, mai mult decît oriunde, Ana, ajungînd la o mai bună conturare în mintea sa a ţelurilor burgheziei din care făcea parte şi a căii pentru împlinirea lor, va deprinde, în faţa nedreptăţii sociale de care incontinuu se izbea, şi alt limbaj faţă de conducătorii regimului boieresc, decît cel pe care-l folosise pînă acum, încărcat cu formule de plecată slugărnicie [1].

Numai aşa se explică desigur schimbarea sa de atitudine, care, cu totul altfel decît în vremea cînd încă nu era o Ipatescu [2], o determina acum să se adreseze chiar domnului, în jalba ce-i înainta, cu prilejul arestării unuia din membrii familiei, dîrză şi hotărîtă, cînd întreba :

---

chiar şi în vînzarea caselor. De aceea, „dă vreme ce epitropia s-a desfiinţat dă asupră-i să se îndatoreze a paradosi socoteală curată de toate rămasurile acelui mort şi cîţi bani să va dovedi că au cheltuit în plata datorii şi vor fi potrivite cu diiata mortului să să scadă cu acelea şi ce va prisosi, cu foaie anume, să să dea în mîna clironoamei, pităresi Anichii Ipăteaschii, ca un drept al său ; iar casile să rămîie bună avere a cumpărătorului, fiind cumpărate prin toate formele judecătoreşti şi de la om care avea pravilnică calitate de a le vinde. „Aşa opinau Const. Gh. Ghica, Ştefan Bălăceanu şi Ioan Vlădoianu, spre deosebire de Theodor Văcărescu, Scarlat Grădişteanu, C. Cornescu şi Al. Nenciulescu, cu care alcătuiau plenul de judecată şi care dăduseră dreptate întru totul Anei.

[1] Împotriva folosirii lor Guvernul revoluţionar va da un decret, la 19 august 1848 (*Anul 1848*, tom. III, p. 540, nr. 1539), prin care îndemna pe cetăţeni şi în special pe ţărani să se desveţe de obiceiurile slugarnice de mai înainte ; să nu mai întrebuinţeze în petiţiile lor rostirile de lacrimi fierbinţi, de genunchi plecaţi, sau de a mai aduce laudă celor către care se îndreaptă.

[2] Pe atunci, nu era motiv ca ea să facă excepţie de la asemenea obicei şi actele o demonstrează.

„Asta-i bucuria noastră ... să ne maltrateze zbirii poliţiei? Ce deosebire <este> [1] între guvernul fanarioţilor şi al <Măriei> tale?”. Decît „ ... viaţa ruşinoasă ce o trăim”..., mai bine lupta pînă la moarte [2].

Că în familia soţului Ana a putut să-şi completeze şi să-şi dezvolte mai mult ideile revoluţionare, o demonstrează destule fapte. Mai întîi, acela că, şi această familie, ca şi aşa de multe altele lovite de aceleaşi ingerinţe ale regimului feudal, se integra cu totul vederilor şi luptei burgheziei în plină ascensiune, căreia îi aparţinea. Apoi, faptul că membrii ei sînt prezenţi în revoluţie arată că această familie a nutrit asemenea idei cu mult înainte de declanşarea mişcării, chiar dacă nu avem dovezi sigure că mai devreme de 1848 vreunul dintre Ipateşti să fi făcut parte din vreo acţiune în acest sens [3]. Ştirile documentare, aproape încă de la începutul mişcării, ni-i arată pe Ipateşti, cu roluri, e drept, cum spuneam, mai mărunte, dar active în revoluţie, ceea ce fără îndoială, e o dovadă că militaseră mai de mult pentru ea. Astfel, Nicolae, soţul Anei, e în fruntea mulţimii care caută să-l prindă pe trădătorul colonel Solomon, care, după isprava de la palat, se retrăsese cu trupa la cazarmă, de unde, puţin mai tîrziu, ieşi spre barieră, căutînd să fugă. Gîndul lui nu se realiză căci „... mai mulţi patrioţi şi devuaţi cauzei naţionale — zice articolul din 25 iunie 1848, din «Popolul Suveran» — avînd în frunte unii pe d. Ipătescu, alţii pe bravul cadet Andreescul, îi ţin calea şi acest din urmă îl face prizonier în numele popolului, la grădina lui Banov şi îl duce la Ministerul din Năuntru ...” [4].

N. Ipatescu a primit şi misiuni oficiale. În iulie 1848, generalul Tell, printr-o proclamaţie, arăta că s-a instituit o comisie centrală pe capitală, compusă din nouă membri şi alte cinci comisii pentru fiecare despărţire a Capitalei, pentru organizarea Guardei Naţionale. Cum Nicolae locuia în „Vopseaua Galbenă”, el este ales ca unul din membrii comisiei, care trebuia să recruteze candidaţi pentru Guardia Naţională din această „Vopsea”, ba mai mult, el figurează în frunte, alături mai fiind D. Ciuntu şi Radu Const. Golescu [5]. Şi, tot aşa, iscălitura sa, ca şi a fratelui mai mic, Grigorie, e prezentă printre acelea ale boierilor şi notabililor Capitalei, cărora, la 10 august 1848, li se cerea a iscăli o declaraţie-angajament că recunosc Locotenenţa numită de Suleiman Paşa [6].

---

[1] Introdus de noi.

[2] M. Roller, *1848—1948. Ana Ipătescu*, Buc., 1948, p. 5—6.

[3] Este posibil ca Ipateştii să fi cunoscut activitatea „Frăţiei”, din moment ce de la început sînt prezenţi în revoluţie. Se ştie de altfel cît de mult s-a încercat de conducătorii „Frăţiei” să se ţină în secret momentul declanşării revoluţiei. Numai iniţiaţii puteau fi prezenţi din primele zile pentru a mobiliza mulţimea. Şi dacă ne gîndim că la acestea se adaugă şi faptul că mişcarea a trebuit să înceapă înainte de data prevăzută, din cauza măsurilor luate de oficialităţi, care începuseră a prinde mai mult de cît simple bănuieli, numai apropiaţii puteau fi anunţaţi de sosirea acestui moment. Totuşi ei nu se întîlnesc în nici una din listele care dau numele celor ce ajutau cu bani asociaţiile progresiste, care au contribuit la pregătirea revoluţiei din 1848.

[4] *Anul 1848*, tom. II, nr. 573, p. 98.

[5] *Ibidem*, nr. 716, p. 292.

[6] *Ibidem*, tom. III, nr. 1384, p. 320.

Grigorie Ipatescu este şi el prezent în revoluţie de la început. Îndeplineşte, ca şi Nicolae, acelaşi rol în comisia recrutării, însă în ,,Văpseaua Neagră", fiind tot primul citat între cei trei membri ai ei, ceilalţi doi fiind Dimitrie Orghidan şi Pascale Savopolu [1].

În plus el face parte şi din Sfatul orăşenesc, în care calitate ne e arătat de mai multe acte. Sfatul orăşenesc, numit prin decretul Guvernului provizoriu nr. 275, din 14 iulie 1848, se compunea din 6 membri şi un preşedinte (iniţial Nicolae Niculescu, apoi D. Polizu). De la început printre membri e numit şi Grigore Ipatescu [2]. Se pare chiar că nu are un rol neînsemnat între cei şase căci, dacă iscăleşte obişnuit între ei cînd preşedintele este prezent — ca la 9 august 1848 [3], cînd preşedinte e D. Polizu, şi la 25 august 1848 [4], — apoi, cînd preşedintele lipseşte, cel care iscăleşte în locul şi pentru acesta, este el, Grigore, ca la 21 august 1848 [5], sau ca la 31 august 1848 [6], ceea ce-i arată importanţa în sfatul amintit.

Cît despre al treilea frate, Constantin, ce era destul de tînăr în timpul revoluţiei, chiar dacă nu joacă măcar rolul celor doi mai mari, este şi el de luat în seamă, căci depoziţia lui C. Halepliu, făcută în faţa comisiei, întocmită pentru cercetarea celor amestecaţi în revoluţie, îl arată ca fiind ,,propagant gardist, cu formă, confident al domnului Magheru, şi deputat din partea popolului la Excelenţia sa Fuad Efendi" [7].

Merită a fi adăugat aici şi faptul că toţi trei fraţii erau funcţionari ai Ministerului de Finanţe.

La 18 august 1848, spre pildă, Constantin Ipatescu este ,,Capul mesii" la ,,Obşteasca cassierie" [8], în timp ce Grigorie este şi el tot ,,Capul mesii", dar la ,,Secsia a III-a din Ministerul finanţelor"[9], iar la 8 septembrie 1848 numele lor, ale tuturor celor trei de data aceasta, se întîlnesc ca iscălituri, între ale mai multor funcţionari ai Ministerului Finanţelor Ţării Romîneşti, în josul unei petiţii îndreptate de ei toţi către Ministru, căruia-i cer ca banii dăruiţi de Costache Bellu (100 galbeni) după vînzarea unor familii de ţigani, amploaiaţilor ministerului, ,,a-i întrebuinţa cum vor cunoaşte (ei) mai folositor", să fie daţi ,,în ajutorul celor nenorociţi din focul întîmplat la oraşul Piteşti", aşa cum ei, subiscăliţii, ,,într-un sfîrşit de umanitate", au hotărît ,,în unanimitate" [10].

Pe lîngă acestea, dacă ţinem acum în seamă şi faptul, pe care de altfel îl subliniam la început, că chiar dacă fraţii Ipateşti nu avuseseră roluri de frunte în conducerea revoluţiei, boierimea îi indicase lui Fuad

---

[1] *Anul 1848*, tom. II, nr. 716, p. 292.
[2] *Ibidem*, nr. 888, p. 502.
[3] *Ibidem*, tom. III, nr. 1370, p. 304.
[4] *Ibidem*, nr. 1636, p. 669.
[5] Arh. Statului, Bucureşti, Vornicia din lăuntru, Ad-tive, dos. 4254/1839, f. 246. Cf. I. Cojocaru, *Doc. privitoare la economia Ţării Romîneşti, 1800—1850*, Buc., Ed. ştiinţifică, vol. II, nr. 744, p. 951.
[6] *Anul 1848*, tom. IV, nr. 1720, p. 5.
[7] *Ibidem*, tom. VI, nr. 46, p. 72.
[8] *Ibidem*, tom. III, nr. 1528, p. 526.
[9] *Ibidem*, p. 527.
[10] *Ibidem*, tom. IV, nr. 1839, p. 965.

Efendi printre aceia care trebuiau să fie exilați din țară [1], se poate înțelege că zelul lor revoluționar se formase încă înainte de revoluția în care, prin fapte ca cele expuse, se făcuseră cunoscuți. Așadar, Ana nu numai că se va potrivi prin origine și viața sa cu familia în care intrase prin căsătoria din 1831 cu Nicolae Ipatescu, dar mediul revoluționar din sînul acestei familii va influența și adăuga asupra vederilor ei, pregătind-o și mai bine pentru revoluția în care se va face atît de cunoscută, printr-un gest de emoționantă intervenție și curaj *.

НОВЫЕ ДАННЫЕ О СЕМЬЕ АННЫ ИПАТЕСКУ

РЕЗЮМЕ

Члены семьи Ипатеску играли важную роль в революции 1848 г. в Валахии. Среди них особенно выделяется ставшая героиней революции Анна Ипатеску, жена сердара Н. Ипатеску. Буржуазная историография уделяла мало внимания жизни и деятельности революционеров 1848 г.; поэтому до сих пор ничего не было известно о семье и прошлом Анны Ипатеску. Документы показывают нам, что по своему происхождению Анна, как и ее муж, принадлежала к поднимающейся буржуазии. Родители Анны, кырк-сердар Афанасие и Катинка, жили в Бухаресте в предместьи горшечников, где Афанасие в 1814 г. купил дом с двумя лавками на мосту Тыргулуй-де-афарэ. Он занимался торговлей, а также содержал кофейню.

Анна родилась, по-видимому, между 1806—1808 гг. В 1828 г. отец выдал ее замуж за арендатора Иванчу Димитрие, прозванного „Коршуном". Живя плохо с Иванчей, Анна развелась с ним в 1831 г. и к концу года вышла замуж за Николае Ипатеску. В семье мужа Анна смогла пополнить и развить свои революционные представления. Революционные настроения семьи глубоко повлияли на нее, подготовив ее к революции, во время которой она стала столь известной благодаря своему яркому поступку и мужеству.

NOUVELLES DONNÉES SUR LA FAMILLE D'ANA IPATESCO

RÉSUMÉ

Les membres de la famille Ipatesco ont joué un rôle important dans la révolution de 1848 en Valachie. Parmi eux, c'est Ana Ipatesco, l'épouse du *serdar* (commandant de la cavalerie) N. Ipatesco, qui s'est le plus distinguée, devenant une héroïne de la révolution. L'his-

[1] Și decretul amintit, măcar pe primii doi, pe Nicolae și Grigore îi conține. (*Anul 1848*, tom. IV, nr. 2056, p. 516-517).

* În această lucrare nu ne ocupăm și de rolul Anei Ipătescu în revoluția de la 1848; lucrarea face parte din monografia ce avem în manuscris asupra familiei Ipatescu.

toriographie bourgeoise a eu intérêt à ne donner que peu d'importance à la vie et à l'activité des révolutionnaires de 1848 : c'est pourquoi on n'a rien su jusqu'à présent sur la famille d'Ana Ipatesco et sur sa propre vie. Les documents nous montrent que par son origine, Ana ainsi que son mari ont appartenu à la bourgeoisie en voie d'ascension. Les parents d'Ana, le *circserdar* (commandant de la cavalerie légère) Athanase et Catinca, sa femme, habitaient à Bucarest, le quartier Olari, ou Athanase a acheté en 1814 une maison avec deux magasins sur la chossée « du Marché Extérieur ». Il était commerçant et propriétaire d'un café.

Ana est née probablement vers 1806—1808. En 1828, son père la maria au fermier Ivancea Dimitrie, dit «Ulierul ». En 1831, le ménage avec Ivancea marchant mal, elle divorça et, vers la fin de la même année, se remaria avec Nicolae Ipatesco. Dans la famille de son mari, Ana pu compléter et développer encore ses idées révolutionnaires. L'esprit révolutionnaire régnant dans cette famille allait l'influencer et la préparer pour la révolution qui, à la suite de son intervention, aussi émouvante que courageuse, la rendra illustre.

UNELE DOCUMENTE INEDITE DESPRE TUDOR VLADIMIRESCU

DE

S. IANCOVICI

Volumele de documente privind *Răscoala din 1821*, pregătite de Institutul de istorie şi publicate recent de către Editura Academiei R.P.R., nu epuizează tot materialul referitor la răscoală şi nici toate informaţiile privind persoana lui Tudor Vladimirescu.

În achiziţiile noi de materiale au şi apărut acte necunoscute pînă acuma, referitoare la această problemă şi vor apărea desigur şi în viitor. Date importante despre Tudor şi despre oamenii cu care a fost el în relaţii se vor putea spicui de asemenea din materiale arhivistice din perioada dinaintea răscoalei. Aceste materiale în care se pot găsi oarecare informaţii sînt atît de multe încît o depistare amănunţită a lor exclusiv în acest scop nu s-ar justifica niciodată prin rezultatele prea mici la care s-ar ajunge. Spicuirea acestora rămîne aşadar la discreţia întîmplărilor sau a unor iniţiative în viitor.

Din acest fel de fonduri precum şi din ultimele achiziţii provine materialul pe care-l dăm publicităţii aici.

Primele două acte, un zapis scris de Tudor Vladimirescu şi o scrisoare a lui adresată lui Dumitru Gîrbea, ni-l arată pe Tudor în rolul de creditor, dînd cu împrumut sume de bani însemnate. Pînă acum noi îl cunoaştem pe Tudor Vladimirescu mai mult în postura de platnic, cel care ia bani cu împrumut. Iată însă că acum se vădeşte că în afacerile sale negustoreşti, cel puţin în cursul anului 1812, Tudor dispune de un capital însemnat.

Zapisul prin care Tudor împrumută cu 6 528 taleri pe vechiul său tovarăş de afaceri N. Zoican din Balta, completează corespondenţa dintre ei cunoscută pînă acum. După dată, zapisul se situează între scrisorile lui Tudor către Zoican din 25 iunie 1812 şi din 20 martie 1813 [1]. În

[1] *Documente privind istoria Romîniei. Răscoala din 1821*, vol. I, p. 26, nota 3 şi p. 70—71.

această din urmă scrisoare Tudor Vladimirescu se referă la banii restituiți în mai multe rînduri de către N. Zoican, din socoteala lor, pe baza chitanțelor date de Tudor; el cere totodată să i se restituie și restul banilor din toată socoteala, avînd nevoie de ei la București. Rămînea neclar însă despre ce anume socoteală este vorba. Acest lucru se lămurește acum pe deplin din scrisoarea din 22 iulie 1812, în care se mai precizează că N. Zoican „au mai dat ... bani în cîteva rînduri".

Al doilea act, scrisoarea din 4 octombrie 1812, pe lîngă că ni-l arată pe Tudor Vladimirescu iarăși în rolul de creditor, este totodată prima și unica (pînă acum) scrisoare adresată lui Dumitru Gîrbea, unul dintre cei mai buni prieteni și cel mai apropiat colaborator al lui Tudor la organizarea răscoalei în Oltenia. În același timp, scrisoarea în cauză vine să completeze informațiile despre D. Gîrbea îmbogățite în ultimul timp, care scot în relief personalitatea acestui comandant de seamă al oștirii pandurilor peste Olt. În trecut se știa din unele mențiuni documentare că în 1811 D. Gîrbea a fost în poteră sub comanda lui Tudor Vladimirescu[1], că a ținut locul acestuia la vătășia plaiului Cloșani și i s-a alăturat imediat la Padeș [2], precum și că a fost hotarnic [3] (ca și Tudor Vladimirescu). În materialele mai noi se văd relațiile lui D. Gîrbea și situația materială a lui [4]. Se mai vede din materialele date în colecție, că el îi conduce pe țăranii din Baia de Fier ca „prin silnică revoluție" să-și facă dreptate față de mănăstirea Hurez, stăpîna moșiei. Faptul că D. Gîrbea a avut un rol de seamă în răscoală nu i-a scăpat nici lui I. P. Liprandi care-l califică drept „unul dintre locuitorii cei mai bogați ai acestui județ" (Mehedinți), și arată că Tudor avea toată încrederea în Gîrbea „fiind sigur de ajutorul său sincer" [5].

Iată că această încredere se baza pe vechi relații prietenești, cum se vede din însăși scrisoarea lui Tudor adresată lui Gîrbea.

Declarațiile lui Ion Trocan, Ion țigan și Nicolae Bădescu, panduri alăturați turcilor în vremea războiului ruso-turc din 1806–1812, pe care le redăm integral, cuprind o serie de informații despre întîmplările de pe linia frontului cu turcii din anii 1809—1812. O bună parte din aceste informații se referă la prezența lui Tudor Vladimirescu și la unele acțiuni întreprinse de el în calitate de comandir al pandurilor.

Știrile cuprinse în aceste trei declarații și în rezoluțiile puse asupra lor completează relatările comandanților ruși (Isaiev, Matei Grigorovici, Matveev, Veis, Jeltuhin, Cernodubov, Turcinilov, Redrikov și Markov) din anii 1808—1812 despre faptele de arme și despre inițiativele lui Tudor, care-i atrag distincțiuni [6]. Astfel, afirmația că Tudor a ferit interiorul Olteniei de incursiunile și jaful pandurilor „turci", acționînd împotriva acestora cu pandurii „creștini" de sub comanda sa, precum și relatarea

---

[1] E. Vîrtosu, *Mărturii noi din viața lui Tudor Vladimirescu*, p. 30.
[2] N. Iorga, *Izvoarele contemporane asupra mișcării lui Tudor Vladimirescu*, p. 234, 236.
[3] Arh. St. Craiova, doc. XXVII/13; publicat în *Oltenia*, I, p. 138—139.
[4] *Documente privind istoria Romîniei. Răscoala din 1821*, III, p. 294—301.
[5] Material aflat sub tipar.
[6] *Răscoala din 1821*, I, p. 40—58.

că Tudor organiza culegerea de informații cu propria sa cheltuială, își găsește confirmarea în relatarea amănunțită despre întîmplările care au avut loc pe teren în acea vreme.

Principala problemă pe care ne-o lămuresc cele trei declarații în privința persoanei lui Tudor Vladimirescu, este adevărata cauză a îndelungatului conflict pe care el îl are cu frații Rogobete și cu Paul Nicolicescu. Cu primii, Tudor a avut judecăți pentru jaful săvîrșit de ei, iar cu P. Nicolicescu, Tudor se reîntîlnește pe cîmpul de luptă la începutul răscoalei, cînd acest vechi vrăjmaș al lui apare în rolul de cel dintîi organizator al forțelor destinate înăbușirii răscoalei. Cu acest prilej Tudor îl înfrînge pe Nicolicescu, îl prinde și îl închide în clopotnița mănăstirii Strehaia unde, după toate probabilitățile, a fost executat. Ulterior, în cursul luptelor cu turcii, a fost prins și Ioan Rogobete, celălalt vrăjmaș vechi al lui Tudor, care acum venea împreună cu turcii ca să le ajute la înăbușirea răscoalei [1].

Datele din documentele noastre ne lămuresc clar cauza și fondul divergențelor lui Tudor Vladimirescu cu P. Nicolicescu și cu frații Rogobete : aceștia se găsesc în permanență în tabăra turcească, luptă pentru menținerea jugului otoman, în timp ce Tudor luptă pentru izgonirea turcilor din țară, pentru înlăturarea jugului otoman. Prin uciderea, în 1810, a omului lui Tudor Vladimirescu, pe care el îl trimitea în misiuni importante împotriva inamicului, Paul Nicolicescu, făptașul omorului, a atras asupra sa răzbunarea dreaptă a comandirului de panduri, care-l ajunge în primele zile ale răscoalei din 1821. În ochii lui Tudor, acest vrăjmaș și-a meritat răsplata și pentru faptele sale săvîrșite împotriva țării în anul 1814, alături de turcii adalîi. Paul Nicolicescu, Barbu Rogobete și Costea Grecu, harambași de panduri „turci" care fac incursiuni de jaf în țară în 1809—1811 și pe care Tudor le stăvilește cu succes, sînt tot ei în fruntea incursiunilor săvîrșite împotriva țării în 1814—1815, cînd este ars Cernețul și cînd Tudor exclamă : „O stăpînire cu o așa țară mare în mîini și un lucru de nimic n-au putut popri ..." [2].

Așadar faptele din 1809, 1814 și 1821 ne arată că este vorba de două tabere cu interese diametral opuse, Tudor Vladimirescu luptînd cu perseverență împotriva acelora care se încăpățînau a sta în slujba turcilor [3].

Din relatările autorilor acelorași declarații devine cert și un alt fapt pînă acuma doar presupus, că Tudor a avut relații directe cu unele căpetenii ale sîrbilor răsculați, în vremea luptelor duse pe malul Dunării și la Cladova. Tudor a intervenit direct pe lîngă Petru Dobrinaț care a condus asediul și cucerirea cetății Cladova, ca să dispună a fi extrădat unul dintre pandurii „turci" ascuns în tabăra sîrbă.

În sfîrșit, unul din cele trei acte la care ne referim cuprinde o relatare importantă despre haiducul Gheorghe Cîrjaliu, mai tîrziu partici-

[1] *Răscoala din 1821*, II, p. 102.

[2] N. Iorga, *Scrisori inedite ale lui T. Vladimirescu din anii 1814—1815*, p. 18.

[3] Printre aceștia se găsește și un anume Ioniță Oarcă. Dacă nu cumva este la mijloc o simplă coincidență de nume, atunci este vorba de acel I. Oarcă ce se găsește în fruntea căpitanilor nesupuși lui Tudor, la Golești, în 1821. Așadar și această atitudine a lui Oarcă și-ar avea rădăcini mai adînci în trecut, în întîmplările din 1809—1810.

pant la răscoală, dar despre care pînă acuma noi nu am avut nici o informaţie în documentele interne, decît doar menţiunea despre apariţia lui în judeţul Vîlcea, în anul 1823 [1].

Redăm aici şi documentul care conţine menţiunea cu privire la angajarea lui Tudor Vladimirescu cu hotărnicirea moşiilor Brebenari, Amărăşti şi Baia de Aramă, deoarece acest act confirmă cele spuse de C. D. Aricescu, cum că a avut în mînă hotarnica acestor locuri întocmită şi semnată de Tudor la 30 mai 1820 [2]. Credem că angajarea lui Tudor cu întocmirea acestei hotărnicii s-a datorat şi faptului că parte interesată în pricina delimitării hotarului era Manole Gugiu. Or, cu acest negustor de seamă, Tudor a avut relaţii mult mai apropiate decît ce se ştia pînă în prezent [3]. Cunoaşterea mai temeinică a acestor relaţii explică momentul din martie 1821 cînd M. Gugiu, ca om de încredere al lui Tudor, organizează întrevederea cu Udritzky, cu prilejul căreia Tudor se informează de cuprinsul notei de dezavuare a răscoalei de către ţar [4]. Cu Udritzky, M. Gugiu era în relaţii fiind sudit austriac.

Faptul că Tudor Vladimirescu era la rîndul său sudit rus se confirmă de data aceasta şi prin lista oficială de sudiţi a consulatului rusesc, pe care o reproducem. Pe listă Tudor Vladimirescu figurează alături de Pavel Macedonschi. Faptul că nu găsim în listă şi pe fratele acestuia din urmă (Dimitrie Macedonschi), nu are vreo importanţă deosebită; totuşi el explică în parte de ce tocmai cu Pavel au relaţii mai strînse Tudor şi fratele său Papa [5]. Poate că tocmai aci stă cauza numirii lui Pavel Macedonschi ca deputat pe lîngă Adunarea norodului, condusă de Tudor Vladimirescu [6].

Pe lista sudiţilor mai figurează persoane care apar în diferite situaţii în perioada răscoalei ca: Ioan Scufa, Ioan Nicolopolu, Ioan Băltăreţu şi Ioan Cariboglu. Acesta din urmă compare în procesul cu clucerul N. Glogoveanu, al cărui act de asemenea se publică aici. Obiectul procesului este suma împrumutată lui Elenco Glogoveanca, bani pentru care Tudor fusese acţionat în justiţie de Cariboglu în 1814 la Viena. Acest fapt se menţionează în actul procesului de acuma şi totodată în el este invocată scrisoarea lui Tudor, trimisă de la Viena în 11 decembrie 1814. Aşadar actul completează cunoştinţele noastre despre una din problemele de care s-a ocupat Tudor la Viena.

---

[1] Acad. R.P.R., doc. CLXXX/173. Cele ştiute despre Gh. Cîrjaliu se bazau exclusiv pe relatările izvoarelor narative.

[2] C. D. Aricescu, *Istoria revoluţiunii romîne de la 1821*, p. 33, nota 3.

[3] Scriind din Viena în 1814, Tudor menţionează un zapis al lui M. Gugiu (E. Vîrtosu, *Mărturii noi*, p. 42). Tot în perioada dinainte de răscoală Tudor şi fratele său Papa Vladimirescu au avut nişte afaceri băneşti cu Manole Gugiu, la prăvălia căruia mergeau frecvent (*Documente privind istoria Romîniei. Răscoala din 1821*, III, p. 186—189). În legătură cu problema hotărnicici sus-menţionate, a se vedea şi datele din Condica domnească 85, p. 315, 528, precum şi Condica Logof. Ţării de Sus 1072, f. 181 v. — 182, de unde se vede că la un moment dat M. Gugiu a adus hotarnic pe C-din Săulescu.

[4] *Hurmuzaki*, XX, p. 587.

[5] Vezi *Răscoala din 1821*, I, p. 182, 195, 225, 247, 312; II, 27; III, 376, 378.

[6] *Ibidem*, II, p. 82.

În sfîrşit, în şirul acestor acte din care spicuim informaţii directe şi indirecte despre Tudor Vladimirescu, iată unul în care găsim ştiri despre rudele apropiate ale lui Tudor : Bălaşa şi Grigorie.

Despre Bălaşa, soţia lui Papa Vladimirescu, cunoaştem destule lucruri chiar din unele jalbe ale ei [1].

Despre Grigorie Vladimirescu însă, care se judecă acum cu Bălaşa pentru nişte stînjeni de moşie, nu avem pînă la actul de faţă decît simpla menţiune a lui cu numele Grigorie, în pomelnicul de la mănăstirea Cioclovina [2].

Lărgirea informaţiilor noastre despre neamurile lui Tudor Vladimirescu, precum şi a acelora care s-ar putea strînge despre satul Vladimiri, sînt de natură să ne ajute a ne forma o idee cît mai veridică despre mediul social în care a început să se formeze viitorul conducător al răscoalei, să ştim ceva despre oamenii cu care a venit el în contact.

În general, datele cuprinse în documentele inedite pe care le dăm publicităţii aici, vin să completeze simţitor cele ce ştim despre personalitatea lui Tudor şi, mai mult, să ne dea cheia pentru înţelegerea unor evenimente mai importante din viaţa lui. Ele dau putinţa să se cunoască şi să se înţeleagă unele laturi ale biografiei lui Tudor Vladimirescu înainte de 1821, care încă se aşteaptă întocmită pe bază de documente autentice.

DOCUMENTE

I

1812, iulie 22. Nicolae Zoican dă zapis lui Tudor Vladimirescu pentru 6 528 taleri luaţi cu împrumut.

Încredinţăzi cu zapisul mieu la cinstită mîna dumnealui porutcic Theodor Vlădimirăscu, precum să să ştie că am priimit de la dumnealui taleri 6 528, adecă lei şasă miie cinci sute douăzeci şi opt, la trebuinţă mea. Si oricînd mi să vor cere să am a-i răspunde dumnealui, cu cinste şi făr de nici un cuvînt de pricinuire.

Şi pentru încredinţare m-am iscălit cu mîna mea.

Iulie, 22 zile, 1812 anu [3].

[Textul de mai sus este scris de mîna lui Tudor Vladimirescu. Iscălitura este a lui N. Zoican :]

Nicolae Zoican platnic.

---

[1] *Răscoala din 1821*, III, p. 43.

[2] Acad. R.P.R., ms. 2111, f. 17. Publicat de E. Vîrtosu, *Mărturii noi...*, p. 39.

[3] Tudor Vladimirescu se afla în relaţii comerciale cu N. Zoican de cîţiva ani. Primul document cunoscut nouă care atestă aceste relaţii este scrisoarea din februarie 1808 a lui Tudor prin care acesta cere ca N. Zoican să-i cumpere nişte telegari (Acad. R.P.R., doc. CCCI/92). Scrisoarea de mai sus, necunoscută pînă acuma, urmează uneia din 25 iunie prin care Tudor ceruse ca N. Zoican să dea în contul său 15 taleri lui Constandin Săziteche (Arh. St. Buc., secţia istorică, sub dată).

[Urmează iarăşi scrisul lui Tudor, aşternut mai tîrziu :] Dintr-acest zapis au mai dat chir Nicola bani în cîteva rînduri, numai nu s-au scăzut pînă cînd va aduce răvaşele mele de priimire [1].

Bibl. Acad. R.P.R., secția m-sse, doc. 13/1959. Orig. rom.

II

1812, octombrie 4. Tudor Vladimirescu scrie lui Dumitru Gîrbea sa-i trimită cei şapte mii taleri de care i-a scris ca să-i pregătească, iar acum are trebuință de ei.

Către dumnealui logofătul [2] Dumitru Gîrbea.

Iarăşi nu lipsii a scrie dumitale pentru înştiințarea ce am scris, cum şi pentru banii care am scris dumitale, fiindcă au venit sorocu trebuinții care am.

De aceea, dumneata, cu de la Zoican şi de la dumneata, precum am scris fă toate mijloacele, profthaxăşte taleri şapte miie cu mare grabă, ca să nu ne rămîie trebuințăle jos nesăvîrşite.

Şi să mă înştiințăzi şi pentru ceea ce am scris, ca să ştiu ce să fac. Dar vezi, logofete [2] Dumitre, să nu să facă vreo întîrziere.

1812, octombrie 4.

Theodor [3].

[Scris de altă mînă :] I-am trimesi această scrisoare de la dumnealui boieriu ; ce, de este vreo treabă, trimite-mi răspunsi cu scrisoare la Gornoviță, că voi să trimit răspunsi. Dumitru.

Bibl. Acad. R.P.R., secția m-sse, doc. 13/1959. Orig. rom.

III

1812, octombrie 17. Ion Trocan, fost pandur în slujba turcilor sub comanda lui Barbu Rogobete, arată cum au acționat pandurii alăturați turcilor prin satele de dincoace de Dunăre şi cum a fost reținut şi omorît polcovnicul Dumitru din oştirea slugerului Tudor Vladimirescu.

Examenu lui Ion Trocan ot Bobaiță sud Mehedinți, carile fiind pandur la Ostrov [4], împreună cu alți panduri, ieşind în țară cu bulugbaşa

---

[1] La socoteala acestor bani desigur se referă Tudor Vladimirescu în prima sa scrisoare, cunoscută nouă, ce urmează acesteia pe care o publicăm, anume aceea datată la 20 martie 1813. În ea Tudor Vladimirescu se referă şi la răvaşele sale de sumele restituite pe care N. Zoican va trebui să le aducă cu sine cînd se vor întîlni. Tudor cere restul de bani din socoteală şi din cei împrumutați, deoarece intenționează în curînd să meargă la Bucureşti (*Documente privind istoria Romîniei. Răscoala din 1821*, vol. I, p. 71).

[2] Că D. Gîrbea, cunoscut mai mult în calitate de căpitan de margine, era logofăt, se confirmă şi în jalba fraților Răeşti din 20 februarie 1816 (C. D. Aricescu, *Acte justificative...*, p. 220).

[3] Se ştia indirect că Tudor a fost în relații cu D. Gîrbea cu mult timp înainte de răscoala din 1821, cînd acestuia din urmă i s-a încredințat comanda principală asupra pandurilor şi a jucat un rol de seamă în organizarea răscoalei în Oltenia. În anul 1811, D. Gîrbea era comandant de poteră, sub comanda lui Tudor Vladimirescu (E. Vîrtosu, *Mărturii noi...*, p. 17). Scrisoarea de mai sus, unica pînă în prezent, adresată de Tudor personal lui D. Gîrbea, arată că ei făceau însemnate afaceri negustoreşti împreună cu N. Zoican. Acest fapt explică acum de unde a provenit strînsa colaborare din vremea răscoalei între Tudor şi D. Gîrbea.

[4] Ostrov, se înțelege : Ada-Kaleh.

lor, au săvîrşit prăzi şi au împuşcat pă Toma fratele lui Mihuţ dorobanţul de la Bobaiţă.

Din botez mă chiamă Ion, ficiorul lui Ion Trocan [1] şi al Ilincăi, ot Bobaiţă, sud Mehedinţi; sînt botezat de Mihai Balaban otam. La acel sat m-am născut şi lîngă părinţii miei crescînd pînă am ajuns de vîrstă. Alt meşteşug nu am învăţat, fără decît m-am aflat păstori la oile părinteşti, pînă cînd m-am înălţat.

Iar de sînt acum trei ani, în zioa prapa-doamni Paraschivei, viind la casa părinţilor miei un Iovan Cărăbea pandurul ot Pîrlaj şi Dimă Ungureanu bulugbaşa ot Baloteşti, cu alţi 11 panduri, umblînd să prinză pa Dumitru şi Gheorghe, fraţii miei, să-i ducă la Ostrov, aplicîndu-să slujitori isprăvnicatului Mehedinţi, fiind ei în slujbă, au găsit numai pe tatăl mieu şi pă mumă-mea; bătîndu-i ca să dea pă fraţii miei, de frică au arătat că sînt la oi; şi viind numiţii panduri unde ierea oile, m-au găsit pă mine cu soru-mea cea mai mică, ce erea tot cu oile, şi pă Ianăş sluga căpitanului Mihai Trocan; şi ne-au luat şi ne-au dus la Ostrov, împreună cu un car cu patru boi i alte borfe ce le luasă de la părinţii miei. Unde acolo, ne-au dus la Gogan [2] ce era bimbaşă de panduri. Şi pe soru-mea, spuind că este din neam căpitanului Trocan, au slobozit-o Bechir, turcul, subaşa, aflîndu-să tot cu Gogan în Vîrciorova; iar pe mine, împreună cu Ianăş, ne-au triimis înnaintea lui Răgep aga. Şi au poruncit de ne-au pus la opreală, în pază. Unde ţiindu-ne două săptămîni, ne-au trimis vorbă ca să ne facem panduri sau ne triimit la Dii. Şi aşa noi priimind, ne-au aşezat panduri în comanda lui Barbu Rogobete bulugbaşa [3] ot Marga, ce erea tot supt stăpînirea lui Gogan, făcîndu-ne de ne-am jurat că nu vom fugi. Şi după aceeia ne-au pus de păziiam de streajă la Vîrcioroba, împreună cu alţi panduri. Apoi, peste o lună de zile, ieşind bimbaşa Gogan împreună cu Barbul bulugbaşa şi cu toţi pandurii ce ne aflam în Ostrov, am mers pînă la Padeş ca să luăm zahirele din ţară să le pornim la Ostrov[4]. Şi luînd cîtevaşi sumă de zahirea, orzi, porumbi şi grîu, de la satu Costeştii, din siliştea Gornoviţa i Izverna [5] i Gornenţii şi Podenii, am pornit-o

[1] Un Trocan, fără indicaţia numelui mic, apare căpitan de panduri în 1821 (Acad. R.P.R., doc. CCXC/104).

[2] Pîrvu Gogan, bimbaşă peste pandurii alăturaţi turcilor. Desigur rudă cu Nicolae Gogan, pandur scutit de dăjdii şi podvezi în anul 1802 (*Documente privind istoria Romîniei. Răscoala din 1821*, vol. I, p. 38). În decembrie 1814, Pîrvu Gogan va fi numit de Salih aga ispravnic al judeţului Mehedinţi. Se mai găseşte menţionat Dincă al lui Gogan (E. Vîrtosu, *Mărturii noi...*, p. 17).

[3] Barbu Rogobete, fratele lui Ioan Rogobete. Amîndoi erau panduri în slujba turcilor şi vrăjmaşi ai lui Tudor Vladimirescu. În decembrie 1814, cînd au atacat Cerneţul, ei au prădat averea lui Tudor. Acesta se judecă cu fraţii Rogobeţi pînă în 1818 şi 1819 (Arh. St. Buc., *Condica domnească* 41, f. 189; 92, f. 223—225), cînd mai este în viaţă numai Ion Rogobete. În vremea răscoalei, acesta este fugit la turci şi vine cu ei în ţară să lupte împotriva răsculaţilor (N. Iorga, *Izvoarele contemporane asupra mişcării lui Tudor Vladimirescu*, p. 304). De aceea, Tudor Vladimirescu cere să fie osîndit la ocnă pe viaţă sau să fie executat (*Răscoala din 1821*, vol. I, p. 274). El este prins de Anastasie Mihaloglu (*Ibidem*, vol. II, p. 102).

[4] La luarea zaherelelor în 1809, pentru Ostrov, se referă şi fraţii Răeşti. Pe aceştia Tudor i-a acuzat că au dus zaherea la turci (C. D. Aricescu, *Acte justificative...*, p. 219 şi 220). Ei erau din Gornoviţa, de unde pandurii turci au ridicat zaherelele.

[5] Aceste veniri ale adalîilor au făcut pe sătenii din Izverna să ceară sistarea lucrărilor de zidire a unei biserici, care ar putea să devină întăritură în lupta dintre regepişti şi Tudor

pă oamenii de sat de au dus-o la Ostrov. Şi întorcîndu-ne noi cu toţi pandurii la Gorbovăţi, au venit porunca lui Răgep aga să meargă 80 dă inşi în culmea Gîrbovăţului să păzească înaintea unor cară cu zaheria ce venea la Cernet, să le ieşim înnainte ca să le tragem la Ostrov. Unde mergînd şi eu cu pandurii şi negăsind acolo cară şi lovindu-ne o ploaie, ne-am întors îndărăt să mergem la Ostrov. Şi mergînd pînă la Coşuştea cea Mică peste Gîrbovăţ, cînd erea soarele pi la chindie, am întîlnit în drum pă un Trăilă Simigiu de la Cerneţ, Ion Molan ot Malovăţ i pă Toma, fratele lui Mihuţ dorobanţu ot Colibaşi, fiind şi două slugi ale lui Ion Molan, viind călări pe drum despre Cerneţ, să treacă spre Motru.

Iar Nicola Bădescu pandurul, ce erea tovarăş cu noi, avînd pizmă mai dinnainte pe Toma fratele lui Mihuţ, fiindcă lui îi luasă Mihuţ un cal cînd l-au întîlnit mergînd la Ostrov, fiind Mihuţ cu potera. Care au şi dat într-însul de l-au rănit la cap şi în spate, şi cu fuga au scăpat. Dintr-acea pricină au legat numitu Nicola pe Toma şi au dat cu cuţitu de l-au lovit în ţîţă. Apoi trăgîndu-l un Stancu bulugbaşa de panduri ca să nu-l omoare, un alt bulugbaşă, Costandin Scînteie ot Scînteieşti, s-au răpezit la mine şi au dat cu dunga cuţitului peste spate, zicînd ca să dau în Toma să-l omor. Şi aşa, trăgînd pistolu de la brîu, am dat în Toma şi lovindu-l prin grumaj, căzînd jos, au murit. Şi negăsind alt nimic la dînsul, i-au luat Costandin Scînteie o iapă cu mînzi, pe care fusese călare. Iar celorlalţi tăvarăşi ai Tomii nu le-au zis nimic, ci le-au dat drumul. Apoi mergînd noi la Ostrov am şăzut iarăşi la Vîrciorova de pază.

Şi peste două săptămîni fugind eu singur de acolo, am mers la o surumea Ancuţa ot Cireş, unde, şezînd o săptămînă, au venit bulugbaşa Barbu stăpînu-mieu cu alţi doi panduri şi găsindu-mă, m-au bătut şi m-au luat de m-au dus iarăşi la Ostrov. Unde mai şezînd o săptămînă, strîngîndu-să toţi pandurii 400, au mers dintr-înşii 120 de panduri cu bulugbaşii lor, însă: Barbul stăpînu-meiu, i Gavrilă Dunăreanu, Staicul Galben, i Costandin Scînteie, i Pătru Grecu şi Pau Nicolicescul. Dîndu-ne şi 40 de turci, am mers drept la Sămărineşti, unde agiungînd la vreme de nămiază-zi, am dat jaf satului, luînd şi alte borfe du prin casă ce am găsit, prinzînd atunci şi pă omul slugerului Tudor de la Craiova; şi l-au împuşcat Nicolicescu, luîndu-i tot ce au găsit la dînsul[1]. Iar ce va fi avut? — eu nu am

---

Vladimirescu, care în acea vreme comanda linia de apărare Cerneţ-Vîrciorova (*Răscoala din 1821*, I, p. 100).

[1] Principalii bulucbaşi menţionaţi mai sus: Barbu Rogobete, Pătru Grecu şi Paul Nicolicescu figurează în cartea domnească din 16 decembrie 1815 prin care sînt iertaţi pentru faptele lor comise la sfîrşitul anului 1814 şi la începutul anului 1815, cînd au năvălit în ţară împreună cu adalîi (V. A. Urechia, *Istoria Romînilor*, X B, p. 58). Aşadar, la data aceea ei aveau la activul lor fapte încă din 1809—1812, cînd, după cum se vede din documentul de faţă, ei acţionează tot în folosul turcilor. Se remarcă prin această colaborare cu turcii Paul Nicolicescu, care are totodată şi va avea mereu o poziţie ostilă lui Tudor Vladimirescu. Şi la începutul răscoalei din 1821 el apare în rolul de comandant al primelor forţe trimise împotriva răsculaţilor. Îndată după sosirea sa la Padeş, Tudor are cu el un schimb de focuri la Ciovîrnăşani şi îl prinde. Alăturîndu-şi pe cei 400 de oameni comandaţi de P. Nicolicescu, pe el Tudor îl închide în clopotniţa mănăstirii Strehaia şi-l lasă în seama lui D. Gîrbea şi G. Stoicea care apoi l-au omorît la podul de la Corcova. După afirmaţia lui I. P. Liprandi, Tudor ar fi dispus să i se zdrobească lui P. Nicolicescu „toate coastele cu muchia toporului". Procedeul lui Tudor faţă de P. Nicolicescu, ca şi

ştiinţă, fiind rămas mai pă urmă cu pandurii. Şi, plecînd cu acele jafuri, am mers pînă la Lupoia, unde acolo vrînd să prindem pă Dumitru arendaşu şi închizîndu-să în casă, stînd la foc, ne-am bătut cu dînsul ca un ceas. Şi dînd năvală Gheorghe Ciuciulete i Trăilă pandurii, au dat cu puşcile pă fereastră şi au rănit pă arendaş peste umăr. Din care prinzîndu-să arendaşul, au lăpădat armele jos şi au ieşit afar. Atunci şi un Vasile sin isprăvnicelu, pandur de ai noştri, l-au împuşcat; Ioniţă Oarcă[1], aflîndu-să şi el cu noi, au dat foc casălor arendaşului. Şi luînd bulucbaşii noştri din casă ce s-au găsit, precum şi armele, am luat şi pă arendaş de am mers cu dînsul drept la Ostrov, ducînd toate jafurile ce luasăm la Răgep aga. Şi ne-au dat şi nouă cîte taleri 1 de om; iar bulucbaşilor nu ştiu ce va fi dat. Şi pă arendaş ţiindu-l trei zile i-au dat toate jafurile ce i le luasă, poprindu-să numai armele, şi i-au dat drumul.

Iar noi, mai şăzînd ca vre-o patru-cinci zile, am ieşit iarăşi în ţară, ceată de 60 panduri, cu bulucbaşii noştri, şi mergînd la Lazu, am făcut jaf satului, luînd noi boi, cai şi borfe du prin casă, cu care plecînd a le duce la Ostrov, ieşind pînă în culmea Lazului, acolo am întîlnit şi pă polcovnicul Dumitru omul slugerului Tudor, pă care dezbrăcîndu-l, luîndu-i o puşcă i o păreche pistoale i calu şi taleri 40 [?] l-am luat şi pă dînsul dă l-am dus la Ostrov[2]. Pe care ducîndu-l înnaintea lui Răgep, aga, au apucat pă bulucbaşii noştri de i-au dat toate înnapoi ce-i luasă, oprindu-i numai armele Pau Nicolicescu, şi l-au slobozit dîndu-i şi panduri dă l-au scos spre Cerneţ. Apoi, mai întorcîndu-să polcovnicul Dumitru încă trei rînduri, triimis dă sluger Tudor la Gogan ca să să predea dincoaci în ţară, simţindu-l Răgep, în două rînduri l-au iertat, iar a treia oară l-au tăiat. Şi noi aflîndu-ne iarăşi la Vîrcioroba de pază, şăzînd cîtăva vreme, am fugit de acolo cu alţi cinci- inşi panduri, tovarăşi ai miei, am trecut peste Dunăre, mergînd la mănăstirea de la Văiuga, la un Nicola Bolbotină, unchiumieu, unde am şăzut cinci săptămîni, lucrînd pă la unii-alţii cu bani.

Apoi mergînd la gospodar Petru[3] unde se afla cu oştirea împrejurul Cladovii, am cerut să ne facă carte să trecem dincoaci la părinţii noştri. Şi nevrînd a ne da carte, ne-au apucat de ne-am dat seama ce oameni sîntem şi din ce loc. Şi am arătat că sîntem din ţară şi că am fost panduri la Ostrov, de unde am fugit. Cînd atunci văzîndu-ne un bulucbaşa Gheorghe ot Corcova ce erau lîngă gospodar Petru, ne-au cunoscut şi ne-au luat asupra lui. Unde slujind ca trei luni, îi slujiam la cele ce avea trebuinţă.

---

faţă de Rogobeţi, este explicabil în lumina faptelor comise de aceştia în vremea războiului ruso-turc. Conflictul dintre Tudor şi aceşti vrăjmaşi ai lui era adînc: totdeauna ei au făcut parte din două tabere opuse.

[1] În răscoala din 1821, un Ion Oarcă este căpitan de panduri şi face parte din grupul celor patru căpitani care au făcut opoziţie lui Tudor la Goleşti.

[2] Prinderea polcovnicului Dumitru a fost menţionată şi în actele *Judecătoreşti vechi*, arse ulterior. (Vezi E. Vîrtosu, *Mărturii noi...*, p. 18).

[3] Petar Todorovici Dobrinaţ, comandant al oştirii sîrbilor răsculaţi care au asediat Cladova, cu începere din vara anului 1810.

Iar după ce s-au luat Cladova[1] din stăpînirea turcească, luîndu-mă pă mine şi pă Matei, unul din tovarăşii noştri, numitul bulugbaşă am trecut cu dînsul dincoaci în ţară, umblînd să strîngă zaherea să o treacă la Cladova unde avea prăvălii. Şi pe ceilalţi patru tovarăşi ai miei i-au lăsat peste Dunăre la slujba casei lui. Şi nu mai am ştiinţă de dînşii.

Iară eu împreună cu Matei, după ce am trecut în ţară cu ştirea lui Gheorghe bulucbaşa, am mers la casăle părinţilor noştri, unde şezînd cîte două-trei săptămîni de munciam la cele ce aveam trebuinţă, iarăşi mergeam la numitul bulucbaşă de-i dam ascultare şi ajutor la strîngerea zaherelelor. Şi cu aceasta trecînd vreme pînă aproape de Sfeti Nicolae al leatului 1810, aflîndu-ne slugerul Tudor comandiru de panduri că sîntem veniţi în ţară, au făcut arătare la exelenţia sa ghenăraru ce să afla atunci într-acea vreme la Cladova şi au trimis şasă cazaci i pă un Preda căpitan de panduri al slugerului, de ne-au arădicat de la numitul bulucbaşi şi ne-au adus aici la Craiova unde, dîndu-ne în cercetare la vătăşia cinstitei otcîrmuiri cînd să afla dumnealui biv vel logofăt Costache Samurcaş, după cercetarea ce ne-au făcut negăsindu-ne învinovăţiţi la pîră ce au arătat slugerul Tudor asupra noastră, că i-am fi prădat pă acel om ce l-au prăpădit tam la Sămărineşti precum şi alte jafuri i-am fi făcut, de care noi nici o împărtăşire nu am avut, prin chizăşie ne-au slobozit.

Iar de este acum un an, făcînd davagealîc Mihuţ dorobanţu pentru frate-său Toma mortul că eu l-am împuşcat, m-a adus numai pe mine la închisoarea puşcării şi după cercetarea judecăţii şi hotărîrea cinstitului divan am plătit atît pomenirile şi datoriile mortului, cît şi cheltuiala ce au arătat că au făcut-o.

Alt avut agonisit de mine nu am, decît ceea ce îmi va veni parte din rămasurile părinteşti. Vîrsta îmi este ca de ani 20. În viiaţă mea, cîte odată la Paşte m-am ispoveduit şi m-am precestuit.

Către dumnealor prea cinstiţi boieri caimacami ai Ţării Romîneşti.
De la Departamentul de cremenalion al Craiovii.

Numitul Ioan Trocan, printr-acest tacrir al său, de bună voie au mărturisit cele mai sus cuprinzătoare, că fiind el păstori la oile părinteşti, cu sila l-au luat acei panduri dă la Ostrov şi aducîndu-l acolo prin sîlnicie l-au aşezat pandur. Apoi, ieşind şi el în ţară cu toţi pandurii şi bulucbaşii lor ce să afla la Ostrov, au făcut prăzi şi jafuri prin sate, care jafuri le-au dus la Ostrov. Şi atunci în ceată fiind, întîlnind în drum pă acel Toma, fratele lui Mihuţ dărăbanţu, avînd Nicola Bădescu pizmă pă dînsul mai dinnainte, întîi numitul Nicola l-au lovit cu cuţitu în piept şi l-au rănit. Apoi şi el, din îndemnarea acelui Costandin Scînteie bulucbaşa dă panduri, au dat cu pistolu de a împuşcat pă acel Toma şi au murit. Şi în urmă tot cu acei panduri, ceată de o sută doăzeci, împreună cu turci mergînd la satu Sămărineştii au făcut iarăşi jafuri, cînd atunci s-au omorît şi un om

[1] Cetatea Cladovei a fost luată în ziua de 3 septembrie 1810. Tudor Vladimirescu, comandînd pe « pandurii creştini ce-i sînt devotaţi » a stat în faţa cetăţii la bombardare şi a întrerupt comunicaţiile dintre garnizoana turcă asediată şi Ada-Kaleh (*Răscoala din 1821*, I, p. 51).

al slugerului Tudor, de Pau Nicolicescu, luîndu-i ce au găsit la dînsul. Apoi mergînd la satu Lupoieni cu război, i-au dat foc casălor lui Dumitru arendaşu de acolo. L-au luat şi pă dînsul i pă polcovnicul Dumitru, omul slugerului Tudor şi i-au dus la Ostrov. Iar lor, la toţi pandurii, li s-au dat numai cîte taleri 1 de om.

Pentru a căruia vină, căutîndu-să sfînta pravilă la list 53, cartea 60, titlu 51, porunceşte: „Cei ce fac năvăliri ca să prade, să aseamănă cu tîlhari. Şi de vor face năvăliri cu arme şi de multe ori şi în drumuri, la cap să pedepsesc. Iar ceilalţi, adică cei ce n-au făcut de multe ori şi în drumuri, unii ca aceia sau să surghiunesc sau să închid cu surghiuniţii la un loc, să nu mai poată ieşi, adică periorizonda". Şi iarăşi la list 61, cartea 60, titlu 39, zice: „Cel ce nu a avut cuget a ucide pă cinevaşi, măcar să-l ucigă, nu este ucigaş. Iar de au avut cinevaş gînd sau cuget să omoare sau nu, după organu ce au dat să dovedeşte".

Ce fiindcă acesta, întovărăşit cu acei panduri, au făcut jafuri satelor, care jafuri le-au dus la Ostrovi şi parte mai multă decît taleri 1 cum zice că n-au loat. Iar la moartea acelui Toma este învinovăţit căci au dat cu pistolu şi l-au împuşcat din îndemnarea acelui Scînteie.

În osînda lui rămîne a i să face dreaptă hotărîre după cum va lumina dumnezău pă dumnealor cinstiţi boieri caimacami.

812, octombrie 17

Dumitrachi Poenar, Mihalache biv vistier.

Către dumnealor cinstiţi boieri caimacami ai Ţării Romîneşti.

De la divanul Craiovii.

Numitu Ion Trocan, scoţîndu-să înnaintea noastră la divan, unde cetindu-să tacriru din cuvînt în cuvînt, la toate cîte întrînsul să coprinde şi prin graiul său le-au mărturisit, că după ce le-au loat acei panduri de la oi şi l-au dus la Ostrov, aşezîndu-l între panduri, au ieşit în ţară cu toţi pandurii ce s-au aflat acolo de au făcut jafuri satelor, care le-au dus la Ostrov. Şi atunci din îndemnarea acelui Costandin Scînteie ce au fost bulugbaşă de panduri, au dat cu pistolu său de au împuşcat pă acel Toma dărăbanţu carele au murit, fiind mai întîi rănit de acel Nicola Bădescul. Apoi tot în ceată cu acei panduri au fost şi el cînd au omorît Pau Nicolicescu şi pă acel om al slugerului Tudor precum şi cînd au luat cu război pă Dumitru arendaşul ot Lupoia, dînd foc casălor. A căruia cercetare de la judecata depertamentului de criminalion, după pravilă fiind urmată, măcar că după fapta lui îşi agoniseşte osîndă de moarte, pentru că au dat cu pistolu de au omorît pă acel Toma. Dar fiind în ceată cu mulţi panduri şi îndemnat de acel Scînteie, după cuviinţa milostivirii, găsim cu cale a să triimite în osînda ocnii ca să-şi plîngă păcatu său. Iar cea desăvîrşită hotărîre rămîne a să face de către dumnealor cinstiţi boieri caimacami ai ţării.

812, octombrie 20.

Costache Caliarh
Cornea Brăiloiu
Costandin Oteteli̧şanu.

[Rezoluția domnească :]

Io Ioan Gheorghe Caragea vvd
bojiiu milostiiu gospodar zemble vlahscoe.

Fiindcă acest Ioan Trocan, după mărturisire să dovedește că, aflîndu-să între ostași panduri, au săvîrșit mult rău aici în pămîntul țării cum și asemenea el au omorît prin slobozire de armă pă acel Toma brat Mihuți, vrednic erea de cumplită moarte. Dar, devreme ce să apără zicînd că de răle ce i-au făcut acel Costandin Scînteie bulugbașa de panduri, au omorît pă numitul, îl osîndim dumniia mea la ocnă în toată viiața lui.

1813, ghenar 25. Vel logofăt.

Pecetea gospod.

Arh. St. Buc., Condica depart. criminalion Craiova 903, sub dată, 6 pagini.

IV

1812, octombrie 19. Ion țiganu din Corcova (Mehedinți), pandur în slujba turcilor, participant la luptele de la Cladova împotriva sîrbilor și rușilor, arată cum a fost prins și reținut polcovnicul Dumitru, omul slugerului Tudor Vladimirescu care s-a și judecat cu el la Cerneți : mai arată cum a fugit peste Dunăre împreună cu haiducul Gheorghe Cîrjaliul.

Egzamenu lui Ion țiganu Gît-tăiat, ficiorul lui Datcul țiganu ce au fost mai dinnainte din țigănia ot Corcova sud Mehedinți, ai dumnealui vornicului Barbu Stirbei. Și vînzîndu-l la Toma Puroineanul, fugind de la dînsul peste Dunăre, s-au făcut pandur și ieșind în țară cu alți panduri tot du peste Dunăre, au făcut prăzi prin sate.

Din botez mă chiamă Ion. Sînt fecior lui Datcul țiganu și al Stani țigăncii, din țigănia ot Corcova, ai dumnealui vornicului Barbu Știrbei. Sînt botezat de un Vasile rumînu ot tam ; am crescut lîngă părinții miei pînă am ajuns de vîrstă. Vreun meșteșug n-am învățat decît am muncit cu plugul și cu sapa. Apoi fugind de la părinții miei, m-am dus la Cerneț și m-am băgat slugă cu simbrie pă îmbrăcăminte la un Gheorghe brutariu unde, slujind trei luni, au venit după mine un Gheorghe glavnicul de țigani și luîndu-mă de la acel brutari, m-am dus iarăși îndărăt la Corcova unde să afla părinții miei. Și din pricina fugii m-au vîndut stăpînul mieu la polcovnicul Toma Puroineanu, unde am fost 10 ani slujindu-i pînă cînd m-au și căsătorit dîndu-mi de soție pe o[1] țigancă, cu care fiind trei ani și nefăcînd copii, am lăsat-o.

Și eu tot la stăpînu-mieu Toma m-am aflat slujindu-i făr' de nevastă, pînă cînd s-au început întîiași gălceavă asupra Diiului[2], în vreme cînd venisă Rumeli valisi să facă bătaie. Atunci dîndu-să voie negutătorilor din Dii și altor locuitori de acolo de au trecut dincoaci în țară, au venit și la stăpînu-mieu Toma în gazdă un Gheorghe Sîrbu, neguțători Diian. Care, avînd și o fată a lui, au căsătorit-o după stăpîni mieu. Și intrînd trai rău

[1] Lipsește numele. Loc alb în text.
[2] Este vorba de campania întreprinsă împotriva lui Pasvantoglu în 1797.

între stăpînă-mea cu soția lui, s-au pornit și asupra slugilor ce avea, precum și asupra mea cu răotate. Din care pricină eu fugind, m-am dus pe Dunăre la Cladova, unde acolo m-am băgat slugă cu simbriie la un Naciu Dugăiașul neguțătoriul, tocmindu-mă pă an cu taleri 30. La care slujind trei ani și fiindcă s-au întîmplat de au murit, mi-am luat simbria și am rămas slobod în Cladova.

Apoi, căsătorindu-mă de al doilea acolo, am luat de soție pă o Ilinca țiganca, văduvă, ce fugisă de la stăpînu. Am făcut cu dînsa o fată care și acum trăiește și să aflä la[1]. Și apucîndu-mă de munca casii, slujiam și pe la neguțătorii ce trecea cu ghimiile pă Dunăre cu mărfuri, trăgînd la edecuri, unde luîndu-mi mai vînjos hrană, am șăzut acolo 12 ani pînă cînd au venit sîrbii cu război asupra Cladovii[2].

Și, atunci, begu din Cladova, strîngînd ca la 100 de oameni, făcîndu-i panduri cu sila, m-au luat și pă mine de m-au făcut pandur, dîndu-mi și arme de la dînsul. Unde cu oștirea sîrbească fiind gospodar Milenco[3], noi împreună cu turcii din Cladova am ținut război împotriva sîrbilor o lună de zile; dîndu-ne și simbrie begu, de pandur cîte taleri 10 pă lună.

Apoi, trăgîndu-să sîrbii îndărăt, noi am rămas tot în Cladova. Iar al doilea an viind gospodari Pătru [4] iarăși cu sîrbi și cu muscali [5] asupra Cladovii, am ținut bătaie cu dînșii trei luni, aflîndu-ne noi cu turci în cetate și sîrbii cu muscalii afară. Văzînd begu Cladovii că s-au închis cetatea, m-au trimis pă mine cu o scrisoare la dumnealui Răgep aga ca să-i trimită zaherea din care cumpăra du pă la neguțători ce aducea cu ghimii de la Rușava ca să aibă pentru oștirea din Cladova. Unde, eu mergînd la Ostrov și negăsind zaherea gata, am șăzut într-o zi acolo la conacu dumnealui Răgep aga. Iar sara viind niște panduri ce să aflau acolo în Ostrov, fiind gata a ieși în țară, mi-au dat și mie poruncă să mierg cu acei panduri în țară să facem jafuri. Din care panduri știu numai pă Ion Trocan și pă Trăilă care să află acum la închisoarea pușcării. Și așa după poruncă plecînd și eu cu acei panduri, am avut bulugbașa mai mari peste noi pă Gavriilă și Pătru Grecu ot Ostrov. Și, după ce am ieșit în țară, trăgînd să mergem la Gîrbovăț, am întîlnit în drum pă un Dumitru polcovnicul, omul slugerului Tudor ce erea comandir de panduri, fiind călare. De la care, fără a-i face vreo caznă, noi toții panduri ce ne aflam, i-am luat o păreche de pistoale i o pușcă și un iatagan, luîndu-l și pă dînsul împreună cu cal cu tot, l-am dus pînă la Ostrov. Iar bani la dînsul nu am găsit. Și ducîndu-l îna-

---

[1] Lipsește localitatea. Loc alb în text.

[2] În anul 1809.

[3] Milenco Stoicovici.

[4] Petru Todorovici Dobrinaț. Asediază Cladova în iulie—septembrie 1810 (*Spomenik*, XXXVI, 1900, p. 108—111).

[5] Unitățile rusești care asediau Cladova erau comandate de contele Țucato. Acesta moare la Gogoși în ziua de 25 august. I-a succes generalul Zass (*Русскій Архив*, 1893, p. 342).

Unele date privitoare la colaborarea dintre comandantul oștirilor rusești din Oltenia și unitățile sîrbești care acționau în această vreme pe lîngă Dunăre și chiar la Cladova sub comanda lui Milenio Stoicovici și Petar Dobrinaț, au fost publicate recent în istoriografia sovietică (*В. И. Азтократов*, *Р. Е. Альтшуллер*, *Ис истории полощии России зербскоИу Народу в период первого Народного Восстания*, în *Историческай Архив*, 1, 1960, p. 117—142).

intea dumnealui Răgep aga, l-au pus la popreală. Iar eu neluînd nimic dela dînsul, mi s-au dat răspuns înnapoi și m-am întors la Cladova cu un ceam[1] plin de zaherea ce mi-au dat dumnealui Răgep aga. Iar pă acel Dumitru am auzit că țiindu-l două săptămîni la închisoare, i-ar fi oprit calu și tacîmu și pă dînsul l-ar fi slobozit, dîndu-i și panduri de pază de l-au scos în țară. Apoi, după ce am venit eu la Cladova cu acea zaherea, în urmă viind iarăși gospodari Milenco, cu oștire sîrbească asupra Cladovi, fiind noi toți înlăuntru închiși, începînd bătaie asupra noastră, ne-am prădat atît noi raiaua ce ne aflam, cît și 800 de turci.

Și intrînd sîrbii în Cladova, pă mine m-au luat gospodariu de m-au avut la conac de ascultare.

Apoi, aflînd slugerul Tudor, m-au pîrît la gospodariu, arătîndu-mă că am fost pandur turcesc, împreună cu alții, cerîndu-mă la gospodariul ca să mă dea, cu cuvînt ca să-i arăt pă toți tovarășii miei cu carei am fost de am făcut jafuri țării și am prădat pă Dumitru omul său. Și așa, dîndu-mă gospodariu, m-au dus la Cerneț, unde să afla sluger Tudor. Și numitul sluger m-au trimis aici la dumnealui postelnic [?] Samurcaș cînd să afla ocîrmuitori al divanului. Unde, înfățișîndu-mă cu numitu sluger înnaintea cinstitului divan, nici o vină n-au găsit asupra mea. Decît, fiind închis la varta ocîrmuirii și fugind într-o noapte de la închisoare, împreună cu un Gheorghe Cîrgialiu ce să afla iarăși închis în altă pricină. Și m-am dus iarăși la Cladova unde să afla sîrbii. Și acolo văzîndu-mă gospodari Ieva m-au întrebat de am vreo carte că am rămas drept și vreun răvaș de drum. Eu i-am arătat adevărul că am fugit. Și așa, auzind că nu am nici o carte sau răvaș de drum, m-au luat atît pă mine cît și pă acel Gheorghe Cîrgealiu și pă amîndoi ne-au trimis iarăși înnapoi, aici, la divan. De unde pă mine m-au dat deloc la închisoarea pușcării și mă aflu pînă acum.

Iar alt mai mult știință nu am. Vîrsta îmi este ca de ani 50. Avut agonisit de mine, nimic nu am. În viiața mea pe tot anu m-am ispovedit cîte o dată la Paște și m-am pricestuit.

Către rumnealor prea cinstiți boieri caimacami ai Țării Romînești.

De la departamentul de criminalion.

Numitul Ion țiganu prin graiul său, de bună voie au arătat printr-acest tacrir că, după ce l-au cumpărat Toma Puroineanu și au fugit la Cladova, făcîndu-l cu sila pandur begu de acolo, au stătut împreună cu alți panduri i turci de acolo la război, asupra sîrbilor și muscalilor. Apoi, după ce l-au triimis la Ostrov pentru aducerea zaherelii, au ieșit în țară cu pandurii de la Ostrov ca să facă prăzi. Unde mergînd pînă la Gîrbovăț și prinzînd pă polcovnic Dumitru omul slugerului Tudor, l-au luat și s-au întors cu el la Ostrov. Și lăsîndu-l la închisoare, el s-au întors cu zahereaua ce i-au dat la Cladova, fiind acolo pînă cînd s-au prădat.

---

[1] Ceam = barcă.

Şi, după arătarea slugerului Tudor că ar fi fost şi el la prăzile ce s-au făcut de panduri i a oamenilor săi, l-au adus aici la cinstitul divan i şi de la varta divanului scăpînd au fugit iarăşi la Cladova, împreună cu Gheorghe Cîrgealiu ce să afla la închisoare.

Şi acolo cercetîndu-l gospodari Ieva, dovedindu-l că au fugit de aici, l-au trimis iarăşi înapoi.

Pentru a căruia faptă, căutîndu-să sfînta pravilă, la list 53, cartea 60, titlu 51, porunceşte: „Cei ce fac năvăliri ca să prade, să aseamănă cu tîlhari. Şi de vor face năvăliri cu arme, şi de multe ori şi în drumuri, la cap să pedepsesc. Iar ceilalţi, adică cei ce n-au făcut şi în drumuri, unii ca aceia sau să surghiunesc sau să închid cu surghiuniţii la un loc, să nu mai poată ieşi, adecă periorizunda".

Şi fiindcă acesta n-au săvîrşit prăzi cu acei panduri, decît numai căci au prins pă acel polcovnic Dumitru şi l-au dus la Ostrov şi au fost pandur la Cladova făcînd război împotriva sîrbilor şi muscalilor, pînă cînd s-au prădat. Precum, fiindcă au fugit şi de aici de la varta cinstitului divan, pentru a lui faptă rămîne a să face dreaptă hotărîre, după cum să va găsi cu cale de către dumnealor cinstiţi boieri caimacami.

812, octomvrie 19.

Dumitrache Poenar
Mihalache biv vtor vistier.

Către dumnealor cinstiţi boieri caimacami ai ţării.
De la divanul Craiovii.

Numitu Ioan ţiganu, scoţîndu-să şi înaintea noastră la divan, i s-au cetit tacrirul din cuvînt în cuvînt şi la toate cîte într-însul să cuprinde, au mărturisit şi prin graiul său că, după ce au fugit de la Toma Puroineanu, mergînd la Cladova şi făcîndu-să pandur, au stătut la război, împreună cu alţi panduri şi turci de acolo, împotriva oştirilor sîrbeşti şi muschiceşti. Apoi mergînd la Ostrov, au ieşit în ţară cu pandurii de acolo să facă prăzi. Şi prinzînd pă acel polcovnic Dumitru l-au dus la Ostrov. Şi iarăşi întorcîndu-să la Cladova, au fost în război pînă cînd s-au prădat. Şi după ce s-au trimis aici la divan de sluger Tudor ce au fost comandir de panduri ai ţării, au arătat că au făcut prăzi. N-au şăzut pînă a să cerceta pricina lui şi să să dea izbrănire, ci de la varta divanului au fugit iarăşi la Cladova, luînd împreună cu dînsul şi pă acel Gheorghe Cîrgealiu ce au fost tîlhari [1]. Unde acolo, cercetîndu-l acel gospodari Ieva şi văzînd că au fugit, l-au triimis înnapoi aici la divan.

A cărui cercetare de la departament de cremenalion după pravilă fiind urmată, prin fapta lui, mai ales căci au fugit de la varta divanului, luînd şi pă acel Gheorghe tîlhariul, i s-ar cuveni mai mare pedeapsă.

---

[1] Haiducul Gheorghe Cîrjaliul care apoi s-a înrolat în răscoala din 1821, iar după răscoală a mai haiducit şi a fost executat în septembrie 1824.

A fost angajat un timp în serviciu la D. Dudescu (*Calendariu istoric şi popularu*, 1859, p. 29—30). Cînd se grupau oştirile la Drăgăşani, el comanda vreo 500 inşi călări (Memoriul lui D. Protopopescu). Pe cînd Iordache Olimpiotul stătea la Dorna, el a trecut în Austria, de acolo în Rusia, apoi pe ascuns a revenit în Moldova.

Dar fiindcă şi acel Gheorghe prinzîndu-să, şi-au luat răsplătirea faptei sale după pravilă, găsim cu cale a să triimite şi numitu la ocnă ca să să pedepsească acolo în soroc de doi ani.

Iar cea desăvîrşit hotărîre rămîne a să face de către dumnealor cinstiţi boieri caimacami.

812, octombrie 20.

Costache Caliarh biv vel logofăt.
Cornea Brăiloiu
Costandin Oteteleşanu

Io Ioan Gheorghe Caragea vvd bojiiu milostiiu gospodar zemble vlahscoe.

De vreme ce acest Ioan ţigan au săvîrşit cu alţi o pradă cu faptă tîlhărească, poruncim domnia mea să să poarte cu bătaie prin uliţele oraşului Craiova şi să să triimiţă la ocnă în soroc de luni şasă.

1813, ghenar 25.
Vel logofăt.

Pecetea gospod.

Arh. St. Buc., Condica depart. criminalion Craiova 903, sub dată, 4 pagini.

V

1813, mai 30. Anaforaua departamentului criminalion către domn, în care se arată faptele deţinutului Nicolae Bădescu din Bobaiţa (Mehedinţi), fost pandur militant sub comanda lui Tudor Vladimirescu, care l-a trimis la Pîrvu Gogan căpetenia pandurilor puşi în slujba turcilor, ca să-l atragă în ţară.

Prea înălţate doamne.

La închisoarea puşcării de aici să află un Nicola Bădescu ot Bobaiţă sud Mehedinţi, ce au fost pandur la Ada Kalé, arătat de un Ion Trocan ce prin luminată poruncă s-au triimis în osînda ocnii, cum că în vremea cînd se afla muscali aici, ieşind ei de la Ada în ţară, ceată de 80 panduri, şi merghind în culmea Gîrbovăţului de au păzit ca să prinză nişte cară cu zaherea să le tragă la Ostrov. Negăsind acele cară şi apucîndu-i o ploaie, s-au întors înapoi, unde mergînd la Coşustea cea Mică, peste Gîrbovaţi, cînd au fost soarele pe la chiindie, au întîlnit în drum pă un Trăilă simigiu ot Cerneţ i Ion Molan ot Malovăţi cu doaă slugi ale sale şi pă un Toma fratele lui Mihuţi Dorobanţu ot Colibaşi, fiindcă lor şi celorlalţi nu le-au zis nimic, iar pă acel Toma avînd numitu Nicola pizmă dinnainte, pentru că frate-său Mihuţ, fiind cu poteră l-a întîlnit mergînd la Ada, i-au luat un cal, iar el cu fuga au scăpat. Şi dintr-acea pricină legînd pe Toma, au dat Nicola cu cuţitu de l-au rănit în ţîţă. Şi un Stan, ce au fost bulugbaşă de panduri l-au tras de nu l-au lăsat ca să-l omoare. Iar Ion Trocan fiind îndemnat de un Costandin Scînteie, au dat cu pistolu de au împuşcat pă Toma şi au murit. Pentru care au şi stătut amîndoi de faţă înaintea noastră

la divan; şi tot asemenea au arătat Trocan, la care n-au mai rămas Nicolii cuvînt de îndreptare.

Iar după triimiterea lui Trocan la ocnă, rămîind Nicola în cercetare, să apără cu tăgăduiri, prepuind că nu este învinovăţit la arătarea lui Trocan şi el n-au dat cu cuţitu într-acel Toma să-l rănească, neavînd vreo pizmă pă dînsul, ci însuşi Trocan l-au împuşcat avînd pizmă căci l-au fost pîrît la slujbaşi oieri cu nişte vite dosite. La a căruia tăgăduire acum judecata nu-i poate da crezămînt. Iar pentru mergerea lui la Ada şi întovărăşirea cu Trocan şi cu ceilalţi panduri, după cercetarea ce li s-au făcut au arătat într-acestaşi chip: că aflîndu-să el pandur cînd să afla muscalii aici în ţară, fiind supt comanda slugerului Tudor, l-au trimis la Vîrcioroba ce este aproape de Ada, ca să facă mijlocire oricum va putea să înşale pă Pîrvul Gogan ce să afla acolo cu mulţi panduri şi ieşea de făcea prăzi şi jafuri în ţară, ca doar îl va apuca să-l dea în mîna slugerului. Şi aşa ducîndu-să el la acel Gogan, au şăzut acolo cîtăva vreme, apoi împreună cu 35 panduri şi 10 turci au ieşit în judeţul Mehedinţului să ia o cireadă de boi a lui Gheorghe Izvoranu şi n-au putut. Iar cînd s-au întors înnapoi a merge la Ada, atunci au întîlnit în drum pă acel Toma, l-au împuşcat Ion Trocan şi Costandin Scînteie, i-au luat o iapă cu un mîrlan şi după ce au mers la Ostrov, văzînd că au făcut urmare împotrivă, nu s-au mai întors la slugerul Tudor, fiindu-i frică, ci luîndu-şi soţia pă supt ascuns au trecut-o în ţara nemţească, iar el au rămas tot la Ostrov între panduri. Unde şezînd cîtăva vreme, la urmă s-au dus în ţară nemţească la nevasta lui şi au şăzut acolo pînă astă toamnă cînd au venit la satu Bobaiţa, unde să afla lăcuitorii mai înainte.

Dar, fiindcă după hotărîrea divanului de aici, s-au fost loat cîteva lucruri din avuturile lui Miuţ Dorobanţu, preţuite fratele [sic] Tomii pentru datoriie şi pomenile mortului. Ca unul ce au fost el întîi începători uciderii, după arătarea lui Trocan, cu împotrivă urmare arătîndu-să numitu Bădescu au venit aici la Craiova şi au pus pă Salih aga cînd să afla aici de au făcut sîlă divanului şi au dat poruncă a i să întoarce de la Miuţ lucrurile ce să luasă. Şi după sămeţia ce au avut, nu numai ale sale şi-au loat înnapoi dă la Miuţ, ci încă cu obrăznicie au mai luat şi din avuturile lui Miuţ; care i s-au împlinit în urmă cu mumbaşir. Şi macar de să şi apără el acum cu tăgăduiri că nu este învinovăţit mai mult, umblînd a să îndrepta cu cuvînt că slugerul Tudor l-au triimis a îndupleca pă acel Gogan să i-l aducă în mînă, dar divanul la această nu-i poate da ascultare, pentru că numitul sluger ar fi găsit alt om mai vrenic de ar fi triimis la acea treabă, iar nu pă dînsul, nefiind destoinic după starea ce să vede. Şi aceste pricinuiri ale lui să cunosc că sînt deşarte. Din care să înţelege că alte urmări şi netrevnice fapte ce va fi mai săvîrşit din răutate şi învîrtoşarea inimii, n-au vrut a mărturisi întru un adevăr. Dar din cele mai sus arătate să îndestulează judecata pentru dînsul că au fost răzvrătitori şi supărători obşteştii odihne şi de către pravilă să socoteşte faptă tulburătoare stăpînirii.

De aceea, ca să nu rămîie făr'de răsplătire, nu lipsim a arăta mării tale, ca să să dea luminată hotărîre pentru osînda lui, după cum dumnezău va lumina pe înălţimea ta.

818, mai 30.

Io Ioan Gheorghe Caragea vvd.
Bojiiu milostiiu i gospodar zemble vlahscoe.

După pliroforia ce ni să dă printr-această anafora, fiindcă acest Nicola Bădescu, cînd să afla de față cu Ion Trocan, tovarășul lui, n-au tăgăduit că mai întîi el au dat cu cuțitul de au rănit pă acel omorît, nu poate fu ascultată acum la tăgăduirea ce face.

Drept aceea, poruncim domnia mea ca luîndu-să de la dînsul înnapoi lucrurile acelea ce i s-au fost luat și s-au fost dat pă seama clironomilor omorîtului și dîndu-să iarăși în zaptul clironomilor pentru hrana și chivernisala copiilor omorîtului, afar din zestrile fămeii lui care au a fi nesupărați, să să triimită apoi la ocnă cu soroc de ani cinci.

813, iunie 21.
Vel logofăt.

Pecetea gospod.

Arh. St. Buc., Condica depart. criminalion Craiova 903, sub dată, 2 pagini.

VI

1816, septembrie 6. Slugerul Tudor Vladimirescu a fost ales hotarnic al moșnenilor Brebinari, Amărăștl și Baia de Aramă, în pricina lor cu Manole Gugiu.

După luminată poruncă înălțimii tale ce mi să dă la această jalbă a moșnenilor ot Brebina i Amărăștii și Baia de Aramă din sud Mehedinți, înfățișîndu-să innaintea mea unul din jăluitori, Vintilă Seman ot Brebina, cu Manole Gugiul și cetind luminată hotărîrea mării tale ce s-au dat cu divan la trecutul iulie 9, nu s-au împotrivit Gugiul a să orîndui din partea jăluitorilor numitul sluger Tudor [1]. Iar din partea sa zice că își va lua alt boier din partea locului [2] să fie luminată porunca înălțimii tale către cerutu boier de jăluitor, să meargă la fața locului dimpreună cu boierul ce va lua Gugiul spre a face urmare întocmai și întru toate după luminată hotărîrea mării tale și prin carte de blestem, precum în anaforaoa dumnealor veliților boieri care să întărește și de măria ta să coprinde a fi și carte de blestem.

Vel logofăt

1816, septembrie 6.

[Rezoluția domnească :] Io Ioan Gheorghe Caragea vvd i gospodar zemli vlahscoe.

Cu cale fiind anaforaua aceasta a dumnealui vel logofăt de Țara de Sus, poruncim cerutule hotarnic din partea jăluitorilor ca împreună cu

[1] Este vorba de slugerul Tudor Vladimirescu. La Manole Milcu zis și Stoenescu din Baia de Aramă exista hotărnicia (văzută de C. D. Aricescu) pentru partea lui Manole Gugiu și a vecinilor, întocmită la 30 mai 1820 și semnată de slugerul Theodor Vladimirescu.

[2] La 17 noiembrie 1816 M. Gugiu făcea cunoscut că a ales hotarnic pe biv vel logofăt Costandin Săulescu (Ms. 85, p. 528).

hotarnicu ce va alege şi pîrîtul, mergînd la faţa locului, să faceţi urmare întocmai precum mai jos [1] să cuprinde.

Arh. St. Buc., manuscrisul 85, p. 315.

VII

1817, iulie. Lista sudiţilor ruseşti din Ţara Romînească aflaţi în evidenţa consulatului rusesc, printre ei figurînd şi Theodor Vladimirescu.

Numele sudiţilor roseşti ce să află în pămîntul ţării Valahii, după catastihul ce au trimis cinstitul consulat al Rosii aici la Depertament [2] empereclişit [3] în notă.

1817, iulie.

1. Mihail Leontie
2. Grigorie Comnino
3. Damian Vacara Covalenscoi
4. Theodor Ciuşi
5. Dimitrie Zmirnov
6. Ioan Streinul
7. Petre Servio
8. Petre Galinovici
9. Ioan Cazacliu
10. Ioan Calamolachi
11. Ştefan Hristoforu
12. Thoma Vliha
13. Luca Lisevici
14. Pavlu Machedonschi
15. Theodor Vladimirescul
16. Costandin Furtună
17. Dimitrie Papadopul
18. Nicolae Andrianopolitu
19. Simion Masinscoi
20. Ştefan Vucetici
21. Gheorghie Vasiliu Matei
22. Ioan Azarenco
23. Nicolae Costandinovici
24. Pavlu Cotescu
25. Ilie Crupin
26. Ioan Nicolopulo
27. Ioan Scufa
28. Theodosie Vrana
29. Cozma Diamangea
30. Nicolae Schindos
31. Sterie Ceabeca
32. Ioan Costandin
33. Petre Sapunov
34. Nichifor Mustacov
35. Nicolae Mustacov
36. Anastasie Cotopulea
37. Mărgărit Iovici
38. Ioan Califorov
39. Theohari Dimitriu
40. Angheli Anastasiu
41. Luca Ioan
42. Nanul Hristodulu
43. Ştefan Misinezu
44. Nicolae Cotopulea
45. Pavel Moraitul
46. Pavel Calipov
47. Zamfir Zagorisul
48. Costea Cica
49. Nicolaie Mihul
50. Dimitrie Pociul
51. Gheorghe Barta
52. Ştefan Carimov
53. Ioan Carimov
54. Hristu Ghianu Petrov
55. Iosif Hrustanov
56. Dimitrie Ianociovici
57. Dimitrie Piculo
58. Manole Mărgărit
59. Chiril Dascălu
60. Ştefan Popov

---

[1] „Mai jos”, pentru că rezoluţia este plasată deasupra anaforalei.
[2] Departamentul streinelor pricini.
[3] Empericlisit = cuprins.

61. Peco Şumlalîu
62. Hristofor Ioan
63. Costandin Dimitrie
64. Ioan Solonicov Bacalov
65. Theodor Solonicov Bacalov
66. Costandin Athanasie
67. Vasilie Stoian
68. Theodor Athanasie
69. Nicolaie Ioan
70. Stefan Iosif
71. Antonie Ovanes
72. Simeon Petru
73. Ştefan Murgul
74. Emanoil Valtoridis
75. Dimitrie Ganea
76. Murgul Vedrosov
77. Vasile Popovici
78. Angheli Panait
79. Ioan Ilie
80. Simion Dimitrievici
81. Nicolaie Glichis
82. Simion Crezanovscoi
83. Athanasie Belicov
84. Trandafir Bucovici
85. Theodor Mavromati
86. Nicolae Tihanov
87. Dimitrie Macu
88. Nicolae Vasilevici
89. Angheli Anastasiu
90. Costandin Docolari
91. Dimitrie Colohoritis
92. Nicolae Caraspasov
93. Gheorghie Xida
94. Ioan Vurnazul
95. Gheorghie Delibaşa
96. David Ştefan
97. Nicolaie Caraioan
98. Spiridon Pepi
99. Vasilie Dimitriu
100. Chiriac Zuca
101. Gheorghie Stamu Hrisopulo
102. Anastasie Popov
103. Theodosie Petru Covcev
104. Costandin Bălăceanu
105. Costandin Ruciu
106. Theodor Caracimov
107. Anastasie Becari
108. Mincul Nicolau
109. Hagi Nicolau Teicov
110. Iosif Zuravliev
111. Petru Nedelscoi
112. Egsevie Bicov
113. Grigorie Butrin
114. Boriu Ghegorov
115. Theodor Balasov
116. Petre Procopenco
117. Theodor Brovinscoi
118. Ioan Berezovschii
119. Achim Emilianov
120. Timotheiu Ivanicsan
121. Costandin Antoniu
122. Vasilie Voinov
123. Ignatie Zmirenov
124. Chiril Orliţenco
125. Nicolaie Naflu
126. Athanasie Mazerofschĭ
127. Spiridon Vasiliu
128. Vasilie Chiril
129. Zaharia Nicolau
130. Vasilie Gugarevici
131. Ignatie Gheobolschiĭ
132. Simion Iosif
133. Gavriil Tombaţovscoi
134. Ştefan Nislem
135. Martin Timenscoi
136. Grigorie Boliac
137. Timothei Madin
138. Procopie Samburschi
139. Ioan Virnevscoi
140. Ioan Macrinschi
141. Hristofor Cacioti
142. Nicolaie Spacovscoi
143. Iosif Rodlinscoi
144. Ioan Ioan
145. Iosif Boleac
146. Mihail Ilţinco
147. Iacov Ioan
148. Iosif Maicovscoi
149. Ioan Alexandru
150. Ioan Alexandru [sic]
151. Ivo Radovici
152. Ilie Simenovici
153. Thoma Selscoi
154. Milo Uzunovici
155. Ioan Caribolu
156. Cozma Goza

157. Ioan Băltărețul
158. Condratosi Ghențenco
159. Matei Ghențenco
160. Luca Nicovici
161. Giurea Ivovo
162. Gheorghe Turnavitu
163. Costandin Porcov
164. Chiriac Hristodulu
165. Theodor Scurtul
166. Gheorghie Samargiu
167. Anastasie Mauriche, a căruia patentă o poartă fii-său Zamfir Anastasiu
168. Nicolae Papaminea.

[Lista pare neterminată]

Arh. St. Buc., Condica Logofeției streinelor pricini 1041, filele ultima și penultima din condică, cu pagini nenumerotate.

VIII

1818, martie 7. Clucerul Nicolae Glogoveanu, parte acuzată în procesul cu Ioan Cariboglu pentru banii împrumutați răposatei Elenco, arată ca această chestiune a fost judecată în 1814 la Viena cu Tudor Vladimirescu și citează scrisoarea acestuia din 11 decembrie al acelui an.

Nr. 22 Prea înălțate doamne

Dumnealui vel hatman al divanului, prin zapciu ceauș de păhărnicei au înfățișat la judecata acestui departament pă dumnealui Grigorie Cariboglu, polcovnic rusesc, cu jalba ce au dat către cinstitul consulat al Rusii, asupra dumnealui clucerului Nicolaie Glogoveanu, arătînd că opt ani sînt de cînd au împrumutat la Viena pă răposata clucereasa Eleni Glogoveanca, cocoana dumisale, cu 108 galbeni, și n-au încetat de a-i cere atît de la dumneaei clucereasa în viiață fiind, cît și de la dumnealui clucer. Și, nemaiputînd să aștepte, să roagă de a să embodisi dumnealui clucer Glogovanu să nu plece la Gorj unde este orînduit ispravnic, pînă nu-i va plăti mai întîi banii cu dobînda lor, arătîndu-ne și zapisul care îl văzum scris în Viena la leat 1810, august 13, supt iscălitura răposatei Glogovencii, cu coprindere că după două luni soroc să aibă a plăti în ordinia dumnealui polcovnicului Caribolu 108 galbeni olandezi pentru alți atîția ce au luat de la însuși împrumut.

Față aflîndu-să dumnealui clucer Glogoveanu, răspunse că la leat 1813, asupra gătirii, cînd răposata cocoana dumisali iera să plece de al doilea la Viena [1], întîlnindu-l Caribolu aici, i-au arătat că are să ia cu zapis de la dumneaei 108 galbeni ce ar fi împrumutat-o cînd se afla dumneaei întîi la Viena. Și, dumnealui neavînd nici o știință dă această datorie, au zis polcovnicului să fiie îngăduitor pînă va vorbi cu clucereasa și, dă va fi datoare, îi va zice să-i plătească, fiindcă atunci îi dedese dumnealui taleri 17 000 pentru cheltuială; care cerere a dumnealui polcovnicului făcîndu-o cunoscută dumneaei cluceresii, au tăgăduit cu totu că nu să știe nimic

[1] În vremea acestor pregătiri, în martie 1813, Elena Glogoveanu s-a împrumutat cu 400 galbeni de la Ioan Băltărețu prin Gheorghe Cuca. Avînd ulterior judecată și pentru acești bani, N. Glogoveanu nu recunoștea că-i revine lui obligația să-i achite (Arh. St. Buc., Condica Logof. streinelor pricini 1038, f. 283).

datoare lui Caribolu, nici i-au dat vreun zapis de datorie, şi rău cere aceşti bani de la dumneaei. După care răspuns, întîlnindu-să cu dumnealui polcovnicu, i-au arătat tăgăduirea ce face dumneaei clucereasa. Şi fiindcă şi dumnealui polcovnicul iera să plece la Viena pentru 10 zile, i-au zis dumnealui că de va fi datoria aceasta curată, mergînd la Viena va apuca pă dumneaei clucereasa acolo prin judecată şi îi va plăti; sau, dă nu va voi într-acest fel, va da jalbă stăpînirii de aici pînă a nu pleca şi să va judeca cu dumneaei. Dar dumnealui polcovnicu nici jalbă au dat, nici la Viena mergînd în diastimă dă un an, cît s-au aflat răposata acolo în viiață, n-au mai apucat-o.

Ci tocmai după ce şi-au dat obştescul sfîrşit, au apucat prin judecata dă acolo pe un Theodor, omul dumisale, ce să afla pe lîngă dumneaei culcereasa, cerîndu-şi banii după zapis. Care Theodor, în scrisoarea ce scrie către dumnealui clucer, la leat 814, dechemvrie 11 [1], văzum că-l înştiinţează că dumnealui polcovnicul Caribolu are un zapis dă 4 ani pentru 108 galbeni, al răposatei cluceresii. Care zapis, în viață fiind răposata, au zis că este neadevărat şi nu-l ştie, şi vede şi că nici iscălitura nu să potriveşte. Dar, dumnealui polcovnicu l-au dat la judecată acolo şi îl supără tare judecata şi nu ştie ce va alege cu dumnealui.

Ne mai înfăţişă dumnealui cluceru şi o scrisoare supt iscălitura dumnealui consilierului Costache Ghica, scrisă din leat 1815, maiu 20, întru care îl înştiinţează pentru zapisul polcovnicului Caribolu, că judecata au hotărît să priimească dumnealui consilier jurămînt şi cu al doilea îl va înştiinţa la ce au rămas treaba.

Mai văzum la mîna dumnealui clucerului şi altă scrisoare a dumnealui consilierului Costache Ghica, scrisă tot din acel leat 815, dechemvrie 24, prin care înştiinţează pă dumnealui clucer că pentru datoria de la Caribolu să ştie că judecata de la Viena hotărîse să facă dumnealui jurămînt şi săvîrşind jurămîntul să piarză Caribolu banii şi să plătească şi taleri 500 geremea. Şi aşa, nedîndu-i mîna, au rămas; cu toate acestea, Caribolu tot îi cere. Dar, cine-i dă ascultare!

După care scrisori zise dumnealui clucer Glogoveanu că, dă vreme ce răposata clucereasa în viață fiind şi-au anerisit datoria acestui zapis şi dumnealui polcovnicul Caribolu nu au apucat-o dă atunci prin judecată să-şi ceară banii, adică nici aici în Bucureşti pînă a nu pleca, nici la Viena în diastimă dă un an cît au trăit acolo, ci au tăcut pînă ce şi-au dat sfîrşit şi apoi au pornit judecata, nu poate dumnealui să plătească o acest fel dă datorie ce este cu totul în bănuială a fi cu adevărat, fiindcă cîtă datorie au făcut răposata la Viena cu zapise, au fost toate iscălite şi dă dumnealui consilier Costache Ghica; arătîndu-ne spre dovadă şi un zapis al răposatei făcut în Viena pentru una miie fiorini la leat 1813, noiembrie 12, în care văzum iscălit şi pă dumnealui consilier Ghica chezaş [2], zicînd clucerul şi aceasta că dumnealui nu numai că au plătit toate datoriile răposatei ce au fost cu zapise, ci încă au plătit şi altă datorie ce au fost fără zapise,

---

[1] Vezi *Documente privind istoria Romîniei. Răscoala din 1821*, I, p. 85.

[2] Consilierul Costache Gh[illegible]u.

numai după arătarea răposatei prin graiu; şi ar fi plătit şi zapisul acesta când răposata nu l-ar fi tăgăduit.

Am întrebat pă dumnealui polcovnic Caribolu, pentru ce au tăcut de nu au cerut aceşti bani de la răposata cînd să afla în viaţă, şi zise că atît aici cît şi la Viena nu au încetat dă a-i cere. Dar, după multe rugăciuni ce îi făcea răposata clucereasa dă a o mai adăsta că nu are mijloc să îi plătească, aflîndu-să în ţară străină, au tot păsuit-o pînă ce i s-a întîmplat la Viena şi moarte.

Iar împotriva ziselor dumnealui clucerului spre a podixi că toate pricinuirile lui sînt dăşarte, ne înfăţişă o scrisoare supt iscălitura dumnealui consilierului Costache Ghica cu leat 1816, dechembrie 8, în care văzum scriind dumnealui clucerului că cu mirare a dumisale au văzut spuindu-i munşiu Caribolu că îi scrie chir Scufa că i-ar fi spus dumnealui că i-au scris (adică dumnealui consilier) să nu plătească zapisul răposatei în vreme ce dumnealui i-au scris să-i plătească după porunca răposatei, mărturisind la ceasu morţii că i-au priimit şi este datoare aceşti bani, pentru care îl roagă pă dumnealui cluceru să plătească şi pă aceştia cu dobîndă lor, ca o bună datorie a răposatei, să nu-i rămîie sufletul cu această sarcină; şi în cea du pă urmă nu voieşte dumnealui să auză că să paraponiseşte omul în vreme ce i-au dat la trebuinţă răposatei în pămînt strein. Iar din josul acestii scrisori văzum tot cu un condei scriind din partea fiiului dumnealui consilierului că, aflîndu-să la jalnicul ceas al morţii răposatei, au auzit-o zicînd că să roagă să să plătească cu dobînda lor. Către aceasta mai provalisi dumnealui polcovnic Caribolu că dă vreme ce dumnealui clucerul este gata să plece la judeţ, să să îndatoreze ca ori banii să-i puie dăpoziton pînă cînd să va da izbrănire judecăţii sau vechil plirexusiot să-şi orînduiască pînă a nu pleca ca, luînd judecata săvîrşire după dovezile ce are în scris, să-i răspunză acel vechil banii.

Deci, scrisorile dumnealui consilierului Costache Ghica de mai sus ce au trimis către dumnealui cluceri Glogoveanu pentru pricina zapisului datorii răposatei cluceresii Glogovencii, văzîndu-să împotrivnice una altîia, anerisind cu scrisoarea cea mai după urmă toate cîte mai nainte înştiinţase dumnealui clucerului, judecata nu au putut pune temeiu la nici una din aceste scrisori. Şi, dă vreme ce dumnealui clucer cu un cuvînt zice că zapisul este neadevărat şi tăgăduit de răposata în viiaţă fiind, alt nu rămîne decît să să dea luminată poruncă mării tale ca cu nota Logofeţii pricinilor străine să să trimiţă la acest consulat al Rosii copiile numitelor scrisori ca şi cinstitul consulat să le trimiţă la dumnealui consilier, scriindu-i să dea răspuns curat în scris în care din trei scrisori arată dumnealui adevărat şi ce urmare s-au făcut la Viena dă către judecătoria dă acolo pentru acest zapis al răposatului, cînd s-au judecat cu dumnealui polcovnic Caribolu. Şi, viind răspunsu dumnealui cu deslușire, vom arăta înălţimii tale părerea judecăţii prin anafora. Iar provlima ce făcu dumnealui polcovnic Caribolu dă a-şi orîndui dumnealui clucer vechil plirexiusis pentru căci o să plece la judeţ unde este orînduit dă măria ta ispravnic, fiind după rînduială şi priimită dreptăţii, găsim cu cale să să îndatoreze dumnealui clucer dă a-şi orîndui vechil să stea aici pînă va veni răspunsul

dumnealui consilierului Costache Ghica[1], ca să poată lua judecata sfîrşit fără prelungire.

Hotărîrea [2] 1818, martie 7.
Vel logofăt,
Costandin hatman
Dim. stolnic.

Arh. St. Buc., Condica Logofeţiei streinelor pricini, 1042, sub dată, nr. 22, 2 pagini.

IX

1827, septembrie 5. Carte de judecată dată la mîna Bălaşei, soţia vistierului Papa Vladimirescu, prin care i se întăreşte dreptul de stăpînire pe nişte pămînt de lîngă apa Gilortului, anulîndu-se ca fiind silnic zapisul lui Grigorie Vladimirescu pentru aceeaşi suprafaţă, cumpărată altădată de Papa.

Dumneaei Bălaşa vistiereasa, soţia vistierului Papa Vladimirescu ot Vladimir dintr-acest judeţ, să înfăţişă la ispravnicat în judecată cu Grigore Vlădimirescu boierinaşu de neam, pentru cinci stînjeni de moşie dintr-acel hotar, zicînd Bălaşa jăluitoarea că soţul său, vistieriu Papa, încă mai dinainte au cumpărat aceşti stînjeni de moşie dela un Radu sin Dumitru căprariu, statornici peste hotar din dealu Gilortului pînă în...[3] netoţi, drept taleri 68, p[ă]r[ale] 20. Şi pîrîtul Grigorie fiind om rău de suflet, pă de o parte i-au împresurat cu cuvînt căci el îi are cumpăraţi de la numitu Radu; care cumpărătoare a lui este silnică; iar pe de altă parte totdeauna o necinsteşte în felurimi de chipuri. Şi zapisul cel veichi de cumpărătoarea acelor stînjeni împreună cu alte sineturi i s-au furat în vremea trecutei răzvrătiri. Pentru care în leat 1825, luînd logofătul isprăvnicesc cu poruncă în faţa locului au cercetat. Şi netăgăduind vînzătoriu, vînzarea acelor stînjeni, i-au dat alt zapis care să văzu adeverit de acel orînduit logofătul Mihalache Colţăscu, cerînd să-şi afle îndestularea dreptăţii.

Împotrivă, pîrîtul Gligorie, măcar că pricinuia zicînd că acei stînjeni de moşie i-au cumpărat de la Radu sin Dumitru căprariu întîi el cu zapisul ce ni-l arătă din leat 1817.

Dar, faţă fiind şi numitu, ne arătă împotriva zapisului către pîrîtu jalbă pornită cinst[itei] căimăcămie atunci de loc, cu buiurdizmă din leat 1818, mai 5, către isprăvnicat, plîngîndu-să că multe neajunsuri i-au făcut luîndu-l de la sat cu cuvînt să-l plătească de bir, i-au lucrat o sută de zile şi neplătindu-l de bir, au fost apucat de către săteni de şi-au plătit

[1] Consilierul Costache Ghica se afla mai dinainte la Viena. Constatăm că în 1812 cînd cumpără huzmetul dijmăritului pe toată ţara, el se află la Viena, avînd ca vechil la strîngerea banilor dijmăritului pe N. Glogoveanu, împreună cu Vasile Jupaniotul. Asupra acestor bani N. Glogoveanu îi trimitea socoteală lui Costache Ghica la Viena. În 1818, iulie, ei au judecată pentru lipsuri în suma dijmăritului ce revenea de plătit bejenarilor (Arh. St. Buc., Condica Logofeţiei streinelor pricini 1044, sub dată, 2 pagini).

[2] În text atît, pentru formula obişnuită: „Iar hotărîrea cea desăvîrşită rămîne.. ”.

[3] Un cuvînt indescifrabil.

biru. Şi fiindu-i dator taleri 17, i-au luoat opt hîrdăie de prune pentru taleri 5 şi pentru taleri 12 i-au slujit trei luni. După care, cu porunca ispravnicatului de atunci fiind orînduiţi în cercetarea zapciilor plăşii, au cercetat şi au dovedit că Grigorie pîrîtu, pentru taleri 17 ce i-au fost dator, neţiindu-i în samă acele prune şi slujitu în trei luni, l-au apucat de i-au dat zapisul de mai sus numit pă arătaţii stînjeni de moşie, cu adevărat de silă şi de frică în sumă de taleri 50 ; precum văzurăm înscris şi chiar cercetarea zapciilor du pe acea vreme din leatu 1818, avgust 30, cu mărturii au dovedit cum că Radu au fost dator numai taleri 17, iar nu mai mult ; pentru care i-au fost luat acel zapis în silă pă moşie. Şi, aşa fiind, să înţelege că vînzarea către pîrîtul este cu adevărat silnică, iar cea către vistieriu Papa este adevărată, precum mărturiseşte însuşi vînzătoriu.

Drept aceea, zapisul vînzării către Gligorie rămîne ca o hîrtie albă şi jăluitoarea să-şi stăpînească acei stînjeni în bună pace ca o cumpărătoare bună a soţului său, vistieriu Papa, mărturisită de numitu vînzător.

Şi, pentru necinstea ce i-au pricinuit pîrîtu jăluitor, şi-au luat căzuta răsplătire dînd şi zapis de părăsire.

Pentru care s-au dat jăluitoarei această carte de judecată la mînă.

1827, sept. 5.

C[ostan]din Bălăceanu.

Arh. St. Buc., Condica isprăvnicatului Gorj 1309, f. 33 v. —34.

НОВЫЕ ДОКУМЕНТЫ О ТУДОРЕ ВЛАДИМИРЕСКУ

РЕЗЮМЕ

В найденных девяти документах содержатся новые и важные данные о Тудоре Владимиреску, а также и о других лицах, с которыми он поддерживал связь. Все эти документы относятся к периоду, предшествовавшему восстанию, за исключением последнего документа, в котором говорится о разногласии, возникшем позднее между двумя родственниками Тудора.

Таким образом биография Тудора Владимиреску пополняется новыми данными. На основании первых двух документов можно заключить — этот факт до сих пор не был известен — что Тудор Владимиреску являлся кредитором торговца Н. Зойкана и Д. Гырби, ставшего впоследствии (1821 г.)командующим войском повстанцев в Олтении. Отсюда вытекает, что все трое (Тудор, Зойкан, Гырбя) были связаны общими торговыми делами. Письмо Тудора к Гырбе является единственным известным письмом подобного рода.

Расписка же, выданная Зойкану, пополняет и поясняет некоторые факты из корреспонденции, ведшейся между ними.

Ряд внутренних документов, относящихся к 1812 г., содержит важные заявления некоторых лиц, бывших участниками различных событий в 1809—1812 гг., и вносит важные дополнения в сведения о деятельности Тудора Владимиреску в данный период, сведения, которые недавно были получены при изучении советских архивов.

Эти документы помогают еще лучше выявить последовательную антитурецкую позицию Тудора.

Данные документов, говорящие о Тудоре как хотарнике, русском судите и представителе Н. Глоговяну в Вене, придают достоверность фактам, о которых раньше упоминалось лишь мимоходом или же они были известны лишь в общих чертах.

Вообще данные, содержащиеся в этих документах — являющихся и более новыми даже по сравнению с недавно опубликованными томами документов о восстании 1821 г. — значительно пополняют сведения о личности Тудора Владимиреску и помогают лучше понять некоторые события из его жизни.

DOCUMENTS INÉDITS RELATIFS À TUDOR VLADIMIRESCO

RÉSUMÉ

Il s'agit de neuf documents fournissant d'importantes données relatifs à Tudor Vladimiresco et à des personnes de son milieu. A l'exception d'un seul de ces actes — concernant un malentendu qui affectait un parent de Tudor Vladimiresco— les huit autres datent d'avant la révolte de 1821.

Deux de ces documents nous révèle Tudor Vladimiresco comme créditeur du commerçant N. Zoican et de D. Gîrbea, qui allait devenir commandant des insurgés d'Olténie. Il en ressort également que les trois — Tudor, Zoican, Gîrbea — étaient liés par des affaires commerciales. Une lettre de Tudor adressée à Gîrbea est la seule de ce genre que l'on connaisse. Quant au contrat conclut avec Zoican, il vient compléter et éclaircir certaines affirmations contenues dans la correspondance déjà connue.

Les documents intérieurs de 1812, récemment découverts dans les archives soviétiques, présentent un grand intérêt par le témoignage de personnes ayant vécu les événements des années 1809—1812. A la lumière de ces documents, l'attitude antiottomane de Tudor Vladimiresco apparait plus clairement.

Les précisions apportées par ces documents au sujet des diverses situations de Tudor Vladimiresco — garde-frontière, sujet russe ou représentant de N. Glogoveanu à Vienne — confirment certains faits à peine mentionnés ou vaguement connus jusqu'ici.

Les données ainsi obtenues sont inédites même par rapport aux volumes de documents relatifs au soulèvement de 1821, récemment parus.

DEPOSEDĂRI ŞI JUDECĂŢI ÎN HAŢEG PE VREMEA ANGEVINILOR

DE

M. HOLBAN

Într-o comunicare la Academie „Despre cnejii romîni", I. Bogdan referindu-se la cnejii din Ţara Romînească şi Moldova, observă că „documentele... încep a-i pomeni mai des numai în epoca de decădere a lor" [1]. Într-adevăr, însăşi numirea de cneji îşi schimbă sensul, ajungînd să desemneze pur şi simplu pe oamenii liberi, opuşi noţiunii de rumîni sau vecini. Putem să adăugăm că în Transilvania evoluţia lor e încă şi mai paradoxală, căci aci avem cneji care ajung chiar iobagi pe pămînturile lor. Cît priveşte observaţia lui I. Bogdan, ea e încă şi mai valabilă pentru cnejii din Transilvania. E caracteristic că prima menţiune cunoscută de cnez pomenit pe nume în Banat (1319) este în legătură cu o deposedare. Credem că şi aceea din Transilvania (1315) e în legătură tot cu un act de deposedare, după cum se va vedea din cele ce urmează.

Aşadar, contrariu opiniei simpliste care ar lega apariţia unor asemenea menţiuni documentare despre cneji de începutul existenţei lor în Transilvania, aceste mărturii luminează tocmai nesocotirea acestei existenţe. Dacă nu se va ţine seama de faptul acesta, în zadar se vor încerca felurite metode pentru rezolvarea problemei [2] existenţei cnejilor romîni în Transilvania. Aceasta nu poate fi rezolvată nici prin metoda numerică sau pseudostatistică, opunînd unui număr oarecare de menţiuni întîmplătoare, numărul total de documente existente (datorat şi el tot întîmplării), [3]

---

[1] I. Bogdan, *Despre cnejii romîni*, în *Anal. Acad. Rom.*, Mem. Secţ. Ist., S. II, tom. XXVI. (1904), p. 2 (Lucrare depăşită în multe privinţe de stadiul actual al cercetărilor problemei).

[2] Publicarea corpului de documente asupra Transilvaniei, *făcînd parte din* marea colecţie de documente privind istoria Romîniei, editată de Academia R.P.R. în cursul anilor din urmă, îngăduie o considerare a problemei în întregul său, cu toată rigoarea ştiinţifică, la adăpostul atît al ideilor preconcepute, cît şi al aproximaţiilor rezultînd dintr-o documentare necompletă.

[3] Este destul ca cineva să parcurgă materialul documentar pentru a-şi da seama de întîmplarea care a prezidat atît la elaborarea lui cît şi la păstrarea lui. Majoritatea documen-

şi nici prin ceea ce s-ar putea numi „metoda geografică" situînd pe hartă locul şi data acestor menţiuni accidentale pentru a trage de acolo concluzii gratuite, căci punctul de plecare e lipsit de orice precizie. Şi nu pot fi nici considerate în chip uniform toate menţiunile cnejilor fără a se ţine seama de data lor, deoarece nu se poate ajunge la un rezultat valabil dacă se ignoreză deosebirile ivite în starea diferitelor pături ale societăţii în cursul veacurilor şi mai ales în secolul al XIV-lea.

Într-adevăr se ştie că domnia angevinilor a fost caracterizată în ce priveşte Transilvania printr-o serie de încălcări şi uzurpări ale elementului nobiliar, patronate de rege în dauna obştilor atît săseşti cît şi secuieşti, a căror rezistenţă îndărătnică nu s-a dezminţit timp de mai multe decenii [1]. Dar uzurpări asemănătoare s-au produs şi împotriva cnejilor romîni din Haţeg, care ni se înfăţişează într-o formă destul de evoluată ca legitimi posesori de pămînturi transmisibile descendenţilor lor, după cum rezultă din menţiunea din 1360 a unei împărţeli pe veci a unor pămînturi indivize încheiate între mai mulţi cneji înainte de această dată [2].

Noi nu ne propunem să analizăm aci natura dreptului cnejilor sau să urmărim în general evoluţia lor pe tot întinsul Transilvaniei şi al regiunilor învecinate, ci doar să enunţăm şi să fixăm un moment decisiv al ciocnirii dintre modul de stăpînire al cnejilor bazat pe anumite norme tradiţionale, şi cel al feudalismului de tip apusean, oglindit de pildă în decretul lui Ludovic din 1351. Vom urmări deci în documentele existente indiciile sau mărturiile asupra ciocnirii dintre dreptul nescris al cnejilor şi documentul scris care stă la baza noii stăpîniri feudale conferite de rege unor anumiţi nobili sau cneji înobilaţi drept răsplată a serviciilor şi a devotamentului lor faţă de autoritatea centrală. Această categorie e reprezentată în paginile ce urmează de „comitele" Ladislau de Almas şi după cum se va vedea de judele de Haţeg, Nicolae fiul lui Ştefan.

Cum numărul documentelor în această privinţă e extrem de redus, va fi nevoie de o metodă specială de investigaţie, oarecum asemănătoare cu cea arheologică, în sensul unei separări de straturi reprezentînd stadii deosebite în procesul urmărit. Cele ce urmează reprezintă un fel de sondaj în realităţile din Ţara Haţegului în vremea angevinilor. Analiza a trei diferite momente (anume 1315, 1360—1363, 1390) din acelaşi proces,

---

telor din sec. XIV sînt privitoare la donaţii regale şi la *litigii între nobili*. Această categorie de documente poate fi sporită după cum acelaşi act juridic e amintit sau confirmat de mai multe ori, sau după cum au fost păstrate sau nu arhivele nobiliare ale cutărei familii nobile. Romînii ca atare nu apar în documente decît de cele mai multe ori cu prilejul unei deposedări. Ceva mai tîrziu se va adăuga seria donaţiilor regale pentru cnejii din Maramureş care constituie o categorie aparte.

[1] Să amintim de interminabila ceartă dintre obştea saşilor bistriţeni din Iaad şi nobilul bistriţean Ioan fiul lui Henel, cu privire la pămîntul Eppendorf, de aprigul conflict dintre comunităţile săseşti din Copşa şi Valchid şi nobilul maghiar de Mălancrav pentru pămîntul Lăpuş, urmat de năpustirea violentă a saşilor asupra curţii nobilului, de refuzul încăpăţînat al secuilor din Sepsi uniţi cu cei din Telegd, Ciuc şi Chezd de a recunoaşte hotărnicia moşiilor Sumbur şi Gerebench ale nobililor de Haghig (nepoţii lui Benchench „de genere Siculorum") secui şi ei intraţi în marea familie nobiliară a privilegiaţilor, moşii sustrase din pămîntul comunităţii secuilor.

[2] Cf. *A Hunyadmegyei Történelmi és Régészet Társulat Évkönyve* [Anuarul Asociaţiei de istorie şi arheologi din comitatul Hunedoara], vol. I, p. 63 (doc. din 2.VI.1360).

luminîndu-se reciproc, ne va îngădui reconstituirea profilului acestei curbe istorice.

În 1315 regele Ungariei Carol Robert, adresîndu-se capitlului Transilvaniei [1] îi face cunoscut că judele [2] de Haţeg Nicolae, fiul lui Ştefan, declară că a fost deposedat în aceste vremuri tulburi de nişte romîni, care s-au năpustit cu silnicie şi au cotropit în dauna şi în paguba sa un pămînt al său numit Brethonia [3], trecut asupra sa în chip legiuit de la bunicul său Toma [4]. Regele ordonă deci capitlului să-şi trimită omul său, în prezenţa căruia omul regelui va trebui să se informeze dacă acest pămînt al numitului Nicolae este un pămînt ereditar, şi dacă va afla că este aşa să-i fie restituit de plin drept, dacă nu se va ridica împotrivirea legală. O primă observaţie se impune şi anume că între termenii plîngerii judelui, aşa cum pot fi întrevăzuţi în versiunea regelui, şi indicaţia principală din porunca regească, există o deosebire esenţială asupra sensului precis al termenului de „pămînt ereditar". Într-adevăr ordinul regal stăruie asupra unei precizări noi, ce nu se afla încă în plîngerea iniţială şi nici în răspunsul capitlului, care răspunde [5] doar că îndeplinind toate formele necesare, delegaţii legali (adică omul regelui şi omul de mărturie al capitlului) au constatat fără umbră de îndoială că zisul pămînt îi fusese lăsat şi îi rămăsese acelui Nicolae fiul lui Ştefan de la bunicul său Toma.

Precum se vede, capitlul se ferea să se pronunţe în vreun chip oarecare asupra punctului esenţial, constînd din afirmarea acestei calităţi de bun *ereditar* legate de pămîntul pomenit. Acest amănunt îşi are însemnătatea sa, căci se poate constata din alt document al anului 1363 referitor tot la Haţeg că expresia de „*pămînt ereditar*" e folosită în sens *nu* de pămînt venit prin moştenire ci de *posesiune nobiliară*, întrucît beneficiarul unei danii regale a unui pămînt regesc conferit în 1362 afirmă în anul următor [6] (1363) că acest pămînt era moşia sa ereditară precum şi a fiilor săi. Dar această calitate de „bun ereditar" (deci nobiliar) reapare cu încăpăţînare în privilegiul regal din 11 august 1315 [7] unde se substituie enunţării iniţiale a plîngerii menţinute întocmai în răspunsul capitlului. În privilegiu se afirmă că judele de Haţeg, Nicolae fiul lui Ştefan s-a plîns că stăpînirea (*possessio*) sa numită Brythonia, aşezată în comitatul Haţegului este şi a fost moşia sa ereditară, dar că a fost cotropită în chip nedrept şi silnic de cnejii Dan şi Stanislau.

Observăm în treacăt că termenii iniţiali erau mai neprecişi. Era vorba de un *pămînt oarecare* (*quandam terram*) ajuns apoi în privilegiul

---

[1] *Documente privind istoria Romîniei*, C, XIV, vol. I, p. 406.

[2] Brethonia, Bretonia Brythonia, Britonia, numele unei localităţi dispărute lîngă Breazova în Haţeg.

[3] „. . . Quidam Olachi, quandam terram suam Brethoniam vocatam, a Thoma avo suo sibi de iure devolutam et derelictam, hoc tempore impacato potentialiter descendissent et occupassent . . ." etc.

[4] „Coram quo idem homo noster sciat et inquirat si est predicta terra ipsius Nicolai hereditaria".

[5] „. . . Scivisset ipsam terram predicto Nicolae filio Stephani fore relictam et demissam a Thoma avo suo supradicto".

[6] Hurmuzaki-Densuşianu, *Documente privitoare la istoria romînilor*, vol. I/2, p. 73.

[7] *Doc. priv. ist. Rom.*, C, XIV, vol. I, p. 409, doc. 231.

din 11 august o moşie nobiliară (*possessio... hereditaria*). Acei romîni anonimi (*quidam Olachi*) capătă un nume. Sînt cnejii Dan şi Stanislau „primii cneji romîni cu nume cunoscute de pe teritoriul Ungariei" [1]. Dar care era apartenenţa judelui Nicolae?

Dacă vom trece în revistă numele de botez întîlnite în această familie în ordinea descendentă: Toma, Ştefan, Nicolae, Ladislau, Laurenţiu, Andrei, Ioan, vom observa de îndată că sînt nume din calendar foarte răspîndite printre cnejii şi nobilii acestei regiuni. Cît priveşte numele de Ladislau el e foarte probabil transcrierea corespunzătoare a numelui de Vladislav.

Mult mai curios este numele de Lekembrat al străbunului pomenit sub această formă ciudată într-un document din 1377 al familiei Révay, citat după Csánki [2]. Este evident că un nume atît de neobişnuit ar permite consideraţii mai deosebite decît cele asupra numelor de botez arătate mai sus.

Ne vom întreba deci cum trebuie acceptat acest nume de Lekembrat care n-are nici un fel de asemănare cu celelalte nume întîlnite în documentele Transilvaniei pînă aci. Credem că trebuie ţinut seama de un fapt, anume de legătura probabilă între numele pămîntului transcris sub forme variate, pornind de la grafia iniţială *Brethonia*, ajunsă aproape imediat Brythonia fără nici o posibilitate de explicaţie în limba maghiară şi dimpotrivă cu un sunet atît de firesc în limba romînă (Brătu $<$ n $>$ ia) [3] cu silaba finală Brat din numele de Lekembrat pomenit mai sus. Oare există cumva o posibilitate de a descompune acest nume în două părţi, deosebind adică de o parte numele din finala Brat (Bratu) şi de alta un cuvînt ce ar urma să fie analizat: Lekem? Va trebui însă să procedăm la o rectificare paleografică. Nu poate fi vorba de Lekem, fără sens aci, ci probabil de forma *Lekeni*, a unei grafii mai mult fonetice a cuvîntului *legény*, care înseamnă „fecior" [4]. Am avea deci la un secol şi jumătate de distanţă traducerea maghiară a cuvintelor *Bratu Feciorul* cu sensul de mai sus ce nu trebuie confundat cu cel sinonim cu fiu. Această calitate de „feciorul" nu ne e necunoscută. Cunoaştem pentru anul 1376 în Maramureş pe Sandrin numit cu alt nume Alexa fiul lui *Ffichormiklous* zis *Bothus* fiul lui Darman de Darmanhaza..." [5]. Observăm în sfîrşit că acest nume sub forma de Fichur este atestat în regiunea Bihorului în 1202–1203 [6]. Trebuie subliniat că sensul cuvîntului în prima jumătate a secolului XIII, cînd trăieşte acest „Lekem-

---

[1] *Documenta historiam Valachorum in Hungaria illustrantia*, Budapest, 1941, p. 53, nr. 4 (lucrare care se sileşte să interpreteze tendenţios documentele).

[2] *Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak korában* [Geografia istorică a Ungariei în perioada huniazilor], vol. V, Budapesta, 1913.

[3] Cf. numele de Brătuia din districtul Gorj în Oltenia, într-o regiune unde se regăsesc şi alte nume din Haţeg, de exemplu Peşteana. Nu pare probabilă o derivare din numele de Bretea întîlnit mai la nord de regiunea Breazova.

[4] Analog termenului german de Bursch.

[5] *Doc. Val.*, p. 266–267, doc. 228. Pentru alte apariţii ale acestui determinativ alipit numelui şi în cursul secolului al XV-lea cf. lucrarea lui N. Drăganu, *Romînii în veacurile IX–XIV pe baza toponimiei şi a onomasticei*, p. 66.

[6] Cf. *Doc. Val.*, p. LVIII, ar fi „primul nume de persoană care poate fi de origine romînă, anume acest Fichur. Cf. Cuvîntul romînesc fecior (= flăcău) purtat de un iobag din comitatul Bihor".

brat" sau Bratu feciorul, străbunul lui Nicolae judele din 1315, este desigur mult mai cuprinzător decît în secolele următoare.

Dar dacă înaintînd în trecut găsim atîtea elemente în sprijinul unei origini romîneşti a familiei lui Nicolae judele de Haţeg, să urmărim şi pe urmaşii săi, pentru a culege şi de acolo informaţii suplimentare. Acestea ne înfăţişează încă două elemente ce vin să le confirme pe cele aflate pînă acum. Dintr-o poruncă regală de restituire dată de regele Ludovic în 1360 [1] la Alba-Iulia în favoarea „orfanului" Nicolae fiul lui Ioan de Britonia se poate afla că acel Ioan cel roşu (*rufus*) de „Britonia" fusese condamnat la moarte împreună cu fratele său Andrei fiul lui Nicolae de către voievodul Andrei [2] al Transilvaniei care trecuse posesiunile lor pe seama cetăţii regale a Haţegului.

Această condamnare asupra căreia actul regelui nu stăruie, ba chiar o pomeneşte cu oarecare dezaprobare [3], ceea ce se explică dacă se ţine seama şi de alte informaţii documentare indicînd pentru vremea aceasta o cotitură a politicii regale faţă de vecinul transalpin, trebuie pusă în legătură cu o mărturie identică ce ne este dată de o altă poruncă regească din anul 1359 [4] ordonînd restituirea pămînturilor „Rîul de Mori" [5], „Nucşoara" [6] şi „Ohaba Sibişel" [7], văduvei lui Mihail zis „Kende" de „Rîul de Mori", fiul lui Nicolae de „Rîul de Mori". O simplă privire pe hartă ajunge ca să ne lumineze asupra apropierii acestor trei pămînturi de localitatea Breazova adiacentă Bretoniei. Este vorba deci de nişte măsuri identice luate simultan împotriva cnejilor şi a romînilor din Haţeg într-un moment în care raporturile între rege şi voievodul transalpin se înveninaseră, şi apoi revocate cu prilejul destinderii care a urmat. Că aceasta este explicaţia execuţiei poruncite de voievodul Andrei şi că nu este vorba doar de un act arbitrar al atotputernicului voievod al Transilvaniei, rezultă clar din comparaţia ce se impune cu o acţiune întru totul asemănătoare ordonată în 1377 — alt moment critic în istoria raporturilor dintre coroana Ungariei şi domnul transalpin — prin care voievodul Ladislau al Transilvaniei dăruia la doi cneji din Haţeg posesiunile cnezale ale cnezului Cîndea („Kend") din aceeaşi regiune, spînzurat pentru infidelitate [8]. Acest gen de execuţii ce trebuiau să servească de exemplu şi să bage spaima în toţi însoţea de fiecare dată ostilităţile deschise, între angevinul de la Buda şi domnul de peste munţi. Uneori execuţiile le precedau şi le anunţau oarecum — alteori ele constituiau un fel de epilog al lor, ca în 1370 [9] cînd au avut loc adevărate proscripţiuni de cneji în comitatul Caraşului în hotar

---

[1] *Doc. Val.*, p. 143—144, doc. 108, Alba-Iulia, 1 ianuarie 1360.

[2] Andrei Lackfy, mai întîi comite al secuilor, al Braşovului şi al Maramureşului, apoi voievod al Transilvaniei în anii 1356—1359.

[3] „...Dictam possessionem... ac terras ad eandem pertinentes indebite occupatas" (*ibidem*).

[4] Regest în *Doc. Val.*, p. 143.

[5] Malomviz.

[6] Nuksora.

[7] Kissebes.

[8] *Doc. Val.*, p. 271—272 şi 272—273. Doc. din 15 şi 18 iunie 1377.

[9] Hurmuzaki-Densuşianu, I, p. 144.

cu Hațegul, după încheierea episodului ocupării Vidinului de către domnul Țării Romînești, Vlaicu, cumnatul țarului deposedat Strașimir.

Se știe că în 1377 s-a ajuns la o ruptură fățișe. În luptele care s-au dat a pierit între alții Petru Himffy, fost mai întîi ban al Bulgariei alături de fratele său Benedict, apoi castelan de Orșova.

Se știe mai puțin că prin anii 1356—1359 se produsese o criză destul de gravă ce coincidea și cu pribegirea din Țara Romînească și fuga în Ungaria a celor șase boieri, fiii lui Ladislau [1], fiul lui Zorna trecuți în slujba regelui Ungariei. Dar din felul cum sună preambulul actului de danie regală din august 1359 [2] în favoarea celor șase frați se îngăduie constatarea că în clipa aceea criza trecuse de punctul său culminant, căci deși regele pomenește de refuzul de vasalitate al voievodului Țării Romînești, o face mai mult ca de un lucru din trecut, abținîndu-se de la ori ce comentariu ofensator. Dar pe de altă parte faptul că voievodul e menționat doar ca „*Alexander Bazarade Woyvoda Transalpinus*" fără acel adjectiv posesiv de „*noster*" (*Woyvoda* n o s t e r *transalpinus*) care punea oarecum pecetea regelui pe o vasalitate proclamată de cîte ori se ivea prilejul de a-l pomeni pe vasal — ne împiedică să considerăm totuși criza ca terminată.

Această îndreptare spre o destindere atestată în august 1359 explică atît actul reparator în favoarea văduvei lui Mihail zis „Cîndea", cît și cel în al orfanului Nicolae de Britonya și a rudei sale Ladislau fiul lui Laurențiu (ianuarie 1360). De fapt execuția lui Ioan de „Bretonia" și a fratelui său se explică perfect dacă admitem că aceștia erau romîni. Ea rămîne însă cu totul stranie în ipoteza că ar fi fost vorba de nobili maghiari. De altminteri în această eventualitate nici nu ar fi fost cu putință ca voievodul Transilvaniei să purceadă la o atare măsură de rigoare din proprie inițiativă, fără o aprobare expresă a regelui. Cu atît mai mult că nici nu era vorba de vreun delict oarecare — după cum rezultă din însăși redactarea actului reparator citat mai sus.

Al doilea element în sprijinul tezei noastre este acesta. Orfanul Nicolae de Bretonia era rudă de aproape cu Stoian fiul lui Mozana de Densuș [3]. Dar același Stoian fiul lui Mozana apare în calitate de cnez al romînilor din districtul Hațegului într-o scrisoare regală [4] din septembrie 1380 care îi confirmă stăpînirea unor pămînturi deșarte și lipsite de locuitori : Poenița din districtul Hunedoara și „Bobochmezeu" [5] din districtul Hațeg. Îl aflăm și ca împricinat în judecata de la 2 iunie intentată de un romîn „Myk fiul lui Murc" altor romîni anume fiilor lui „Musana" (Stoian și Boian) și nepoților lui Costea împreună cu neamul lor. . . etc. pentru împărțeala pămînturilor deținute de ei „iure keneziali". Toate aceste ele-

[1] = Vladislav.

[2] T. Ortvay, *Oklevelek Temesvármegye és Temesvár város történetéhez* [Documente privitoare la istoria comitatului și a orașului Timișoara], vol. IV, p. 87.

[3] *Doc. Val.*, p. 268—269, doc. 230 din 3 mai 1377. Înaintea capitlului Transilvaniei Nicolae fiul lui Ioan „cel roșu" de Bretonia vinde lui Stoian, fiul lui Mozana de Densus... „*proximus suus*" (= ruda sa de aproape), care îl ajutase să-și recupereze moșia Brettonia, jumătate din această moșie socotind suma primită de la Stoian drept preț de cumpărare.

[4] *Ibidem*, p. 285—286, doc. 252.

[5] Sat dispărut de lîngă satul Lunca Cernei.

mente convergente îndreptăţesc punctul nostru de vedere că şi conflictul din 1315 a trebuit să se rezume la un litigiu între cneji romîni, judele Nicolae de Haţeg pe de o parte şi Dan şi Stanislau pe de altă parte pentru moşia Bretonia (= Brătunia).

Cum judele Nicolae se mulţumea să afirme că acel pămînt îi venea de la bunicul său Toma, fără vreo pomenire a străbunului său Bratu feciorul — întemeietorul [1] după teza noastră a moşiei Brătunia — ne putem întreba dacă acei cneji Dan şi Stanislau nu se agitau pentru stăpînirea acelei moşii tocmai ca descendenţi ai aceluiaşi înaintaş comun. Se mai poate ca dreptul celor doi cneji să fie rezultat dintr-o colaborare parţială a ascendenţilor lor la întemeierea acestui domeniu, situaţie care aminteşte pe cea din procesul cnejilor din 1360 despre care va fi vorba mai jos. Un lucru pare bine stabilit. Indiferent de calitatea iniţială a stăpînirii judelui Nicolae — stăpînire cnezală sau stăpînire nobiliară — şi de natura conflictului cu cei doi cneji, simplul fapt de a-şi vedea pămîntul trecut printre „moşiile ereditare" îi conferea toate avantajele unei stăpîniri nobiliare. Coborîtorii săi vor beneficia deci de acum încolo de toate foloasele unei asemenea situaţii. Este sigur că dacă judele Nicolae ar fi avut în 1315 o diplomă regală de danie sau de întărire a stăpînirii sale Bretonia, s-ar fi prevalat de ea în loc să invoce trecerea asupra sa a acestui pămînt de la bunicul său Toma. Vom adăuga că mai ales sub al doilea angevin din Ungaria s-a ajuns la o atenţie foarte grijulie dată pergamentelor nu numai ca dovezi de stăpînire, dar mai ales ca temei de drept.

Să vedem acum cum se rezolvau pe calea legală în cadrul autorităţilor administrative din vremea lui Ludovic conflictele pentru pămînt dintre mai mulţi cneji şi eventual şi nobili în aceeaşi regiune a Haţegului sau ceva mai sus în jurul Hunedoarei, în a doua jumătate a veacului, adică prin anii 1360—1363.

Există un act unic în felul său [2], de o importanţă netăgăduită ce înfăţişează o judecată în faţa adunării obşteşti „a tuturor cnejilor şi oamenilor de orice stare şi seamă din districtul Haţeg pentru reaşezarea drepturilor lor" [3], prezidată de vicevoievodul Transilvaniei şi reprezentînd o suprapunere de forme bine cunoscute împrumutate adunărilor obşteşti ale voievodului Transilvaniei, proiectate pe fondul mai puţin cunoscut al elementelor străvechi locale. Termenii de asesori juraţi şi de iobagi aparţin neîndoios formelor pomenite ca şi cel de arhidiacon întîlnit pentru protopopul de Ostrov. Ritualul este întru totul cel al adunărilor voievodului Transilvaniei sau al adunărilor palatinale. Dar împărţirea atribuţiilor judecătoreşti între un număr de cneji, de preoţi (de bătrîni) [4] şi de romîni de rînd aparţine judecăţilor locale. Judecata cnejilor, a preoţilor, a bătrînilor şi a po-

[1] Cf. p. 149, n. 5.

[2] *A Hunyadmegyei Történelmi és Régészti Társulat Évkönyve*, I, 63, analizat şi de *Doc. Val.*, p. 146—149, doc. 112.

[3] „Pro ipsorum iuribus restaurandis" (Convocarea e făcută în numele şi la porunca voievodului).

[4] Ei apar în act unde sînt pomeniţi de două ori îndată după cneji, dar sînt omişi de pe lista asesorilor.

porului este deghizată într-o consultare a unor asesori jurați, desemnați la cererea vicevoievodului și mărturisind cu mîna pe cruce faptele ce le cunosc și asupra cărora sînt întrebați — după ritualul păstrat în congregațiile generale de la Turda. Acest caracter hibrid nu ne va îngădui să tragem concluzii valabile asupra formelor procedurale ale judecăților cnejilor și nici asupra particularităților dreptului tradițional romînesc, căci toate elementele aparente se rezumă la o imitație a procedurii oficiale regale. Și de asemenea nici termenii folosiți nu vor putea fi acceptați tale quale. Dar pe lîngă confuzia ce rezultă din suprapunerea acestor elemente mai constatăm o serie de nepotriviri între numărul [1] de pildă al acelor „asesori jurați" arătați la începutul actului ca fiind împărțiți în 12 cneji, șase preoți și șase romîni de rînd, și numărul ce rezultă din adunarea numelor date și care e doar de 22 inși, nu de 24 cum am fi în drept să ne așteptăm. În cursul actului sînt pomeniți de două ori „bătrînii" [2] făcînd parte dintre asesorii jurați, fără ca să fie desemnați aparte în enumerarea amintită. Apoi felul cum sînt distribuiți și înșirați „asesorii" trezește noi nedumeriri. Constatăm pentru numele asesorilor laici existența a două feluri de numiri : unele legate de un loc : de ex. Dan de „Cholnokus" (= Cinciș), Constantin de Zallas (— Salaș), Dușa de Domsus (= Demsuș), Vlad de Gunuzfalu (= Vălcele rele) în sfîrșit Dragomir de Zilvaș (= Silvas)... și Baja fiul lui Buz de Clopotiva ; altele de un determinativ sau *o poreclă* : cel bătrîn, cel roșu, cel lung, „cel zis Piticul" în sfîrșit altele de arătarea filiației : de ex. Mihail fiul lui Gulya (Guia?) care însă într-un singur caz e completată cu arătarea unei apartenențe de loc, Baja fiul lui Buz de Clopotiva. Înșirarea numelor e destul de arbitrară. Lista începe cu două numiri însoțite de porecle : Saracin bătrînul și Prodan cel roșu, urmează alte două nume însoțite de arătarea filiației, Roman fiul lui Ciomac și Mihail fiul lui Gulya, și apoi alte două nume legate de cîte un loc : Dan de „Cholnokus" și Constantin de „Zallas". Să fie cumva vorba aci de trei categorii deosebite, înfățișate fiecare din ele prin cîte doi reprezentanți ? Căci după acest prim grup de 2 × 3 vin iar două nume cu arătarea filiației : Nan fiul lui Bay și Dumitru fiul lui Bărbat, urmate de un singur nume determinat de o poreclă : Basarab Lungul, urmat la rîndul său de două nume legate de loc : Dușa de Densuș și Vlad de Gunuzfalu. Deci după prima serie de 2 + 2 + 2 avem a doua serie de 2 + 1 + 2. Dar aceste unsprezece nume însoțite de lămurirea : „kenezii" nu corespund întocmai numărului anunțat la începutul documentului : de „keneziis duodecim". Aceeași observație e valabilă și pentru numărul preoților înșirați : cinci doar în loc de șase (= ex. *sacerdotibus sex*). În frunte apare „arhidiaconul" (= protopopul) de Ostrov.

Lista se încheie cu altă serie de șase nume din care două de așa-ziși „iobagi", Thathomir cel roșu și Stoian zis „Piticul" (iobagi ai lui Nan fiul lui Constantin) la care trebuie adăugat și Mihu (iobagul lui Basarab Lungul, din capătul listei) deci cu totul trei asemenea „iobagi", apoi două nume cu arătarea filiației : Baja fiul lui Buz de Clopotiva (unde pe lîngă filiație

[1] Observăm că acest număr de 12 + 6 + 6 prezintă oarecare analogie cu numărul jurătorilor din vechiul drept romînesc.

[2] Seniores.

mai apare şi un nume de loc) şi Ladislau fiul lui Zombur, şi în sfîrşit un nume cu arătarea locului : Dragomir de Zilvas — urmat apoi de numele „iobagului" Mihu pomenit mai sus (deci în ordinea înşirării : 2 + + 2 + 1 + 1).

Trebuie oare să vedem în numele însoţite de arătarea locului nişte nume de cneji? Nici o deosebire aparentă nu desparte acest fel de nume înşirate în grupul de la început de numele de pildă al lui Dragomir de Silvaş aflat printre ultimele de pe listă. Dacă se adaugă deci la cele patru nume de la început numele lui Dragomir de Silvaş şi al lui Baja fiul lui Buz de Clopotiva se obţin şase nume probabile de cneji. Dacă se ţine seama că „bătrînii" nu sînt pomeniţi pe nume, dar că numele de „Sarachin bătrînul" desemnează clar pe unul din ei, vom fi ispitiţi să-i includem printre cele unsprezece nume arătate împreună ca fiind ale cnejilor.

Dar apariţia cea mai surprinzătoare este aceea a celor trei iobagi din ultimul grup de pe listă, foarte probabil acel al oamenilor de rînd. Trebuie interpretat probabil acest cuvînt de „iobag" în acelaşi sens în care sîntem siliţi să interpretăm şi pe acel de „asesori" pomeniţi mai sus ca termeni împrumutaţi terminologiei oficiale şi folosiţi ca o expresie aproximativă mai mult ori mai puţin echivalentă, pentru a înfăţişa aci un raport de subordonare sau dependenţă greu de încadrat în tiparele existente. În acelaşi chip vedem că protopopul din Ostrov e numit „arhidiacon" în documentul nostru. Este probabil că termenul folosit în realitate a trebuit să fie cel de „oameni" (dependenţi) ai lui Nan sau Basarab Lungul. Cum această apariţie a aşa-zişilor iobagi aparţinînd unor cneji este un fenomen fără alţi termeni de comparaţie, constatat o singură dată în acest unic document redactat cu atîta aproximaţie, nu pot fi construite ipoteze valabile pe premise atît de contestabile.

Pricina care se dezbate înaintea adunării de la Haţeg pune în cauză temeiul dreptului şi posesiunii cnezale. Reclamantul Myk, fiul lui Murc (Murgu?) se plînge de cotropirea moşiilor Răchitova (Reketya) şi Lunca (= Nyres) ce i s-ar cuveni „jure keneziatus". Pîrîţii Stoian şi Boian, fiii lui Musana (de Densus) [1] şi Balotă, Bay, Surs (sau Surb?) şi Nan, nepoţii şi ceilalţi fraţi şi rude ale lor au spus dimpotrivă că atunci cînd acel Costea bunicul sus-zişilor Balotă, Bay, Surs şi Nan, precum şi tatăl lor s-au aşezat ca întemeietori [2] pe sus-numita moşie Rachitova, cu ajutorul acelui Musana, tatăl sus-zişilor Stoian şi Boian i s-a lăsat lui Musana două părţi din moşia Răchitova. . . întrucît fără sprijinul şi ajutorul lui ei n-ar fi putut întemeia şi păstra acea moşie, drept care l-au chemat la ei şi l-au primit de bună voie pe acea moşie, iar moşia Lunca de asemenea a fost aşezată şi întemeiată de acel Musana, părintele sus-numiţilor Stoian şi Boian împreună cu fraţii săi, după ce s-a ţinut şi s-a făcut mai întîi <între ei> o împărţeală pe veci a tuturor moşiilor lor, şi astfel le-au ţinut şi stăpînit ca ale lor şi întru nimic nu au atîrnat ele de acel Myk. . . Urmează ritualul judecăţii. Asesorii aşa-

[1] Cf. *Doc. Val.*, p. 268—269, doc. din 3 mai 1377.

[2] *„Ex novo plantassent et condescendissent"*. Această „întemeiere" de moşie poate fi înţeleasă şi ca o creare de ogor nou prin defrişare şi ca o înfiripare de aşezare nouă omenească (sat, cătun etc.). Am păstrat acest termen valabil în amîndouă cazurile neavînd cu ce îl înlocui.

zişi şi foarte mulţi alţi cneji, bătrîni şi romîni de rînd care se aflau de faţă la acea adunare... întrebaţi <de vicevoievod> în chip legiuit şi după obiciul acelui district al Haţegului să dea mărturie, au întărit răspunsul sus-zişilor Stoian şi Boian... şi al lui Balotă... etc... atingînd lemnul crucii... etc. şi dînd mărturie [1] cu toţii deopotrivă, aû adeverit că sus-zisele moşii... atîrnă şi sînt ale acelor fii ai lui Musana şi ale nepoţilor lui Costea şi ale fraţilor lor în chipul arătat mai sus şi că au fost aşezate de înaintaşii lor în chipul de mai sus. Întrebat la rîndul său pîrîşul Myk a recunoscut că ,,nu poate înfăţişa nici o dovadă scrisă şi nici un act vădit, şi nici nu poate ridica vreo împotrivire la mărturiile sus-zişilor juraţi şi bătrîni şi a rămas de judecată''. Aşadar vicevoievodul atribuie pîrîţilor moşiile arătate în proporţia în care fuseseră întemeiate de înaintaşii lor, dînd o treime din moşia Rachitova nepoţilor lui Costea şi restul precum şi moşia Lunca (Nyreş) fiilor lui Musana.

Deci acest proces purtat aparent după procedura obişnuită a tuturor proceselor dintre nobili pentru stăpîniri de pămînt este judecat în realitate după normele dreptului tradiţional romînesc. Căci se acceptă atît principiul întemeierii dreptului cnezal pe o muncă creatoare cît şi modul de împărţire al acestui drept trecut asupra urmaşilor. Iar vicevoievodul Transilvaniei prezidează adunarea în chip de castelan de Haţeg, calitate ce nu o mai afirmă în titlul său în alte împrejurări. Un lucru trebuie subliniat, anume faptul că nici una din părţi nu a înfăţişat un act scris care să dovedească temeinicia drepturilor sale, iar mărturia adusă de ,,asesori'' şi de participanţii la adunare nu s-a referit la stăpînirea acelor pămînturi, ci la temeiul acelei stăpîniri.

Cu totul altfel se desfăşoară în martie 1363 judecata prezidată de acelaşi vicevoievod, dar de astă dată fără vreo calitate de castelan de Haţeg, în pricina iscată între Ladislau, fiul lui Musad de Almaş şi cnejii Stroe şi Zeycu pentru moşia Zlaşti care fusese dăruită [2] de rege cu vreo zece luni mai înainte ,,credinciosului său romîn comitelui [3] Ladislau fiul lui Musad de Almaş locuind în districtul cetăţii regale Deva, şi fiilor săi Petru, Ioan, Laţcu şi Musath şi coborîtorilor lor în urma recomandării voievodului Transilvaniei, Dionisie, ca răsplată pentru slujbele şi credinţa lui faţă de rege, precum şi pentru meritele înaintaşilor săi''. După specificarea obiectului principal al daniei care cuprinde ,,un sat al nostru numit Zlaşti ce ţine de sus-zisa <cetate> Deva împreună cu toate folosinţele...sale... îndeosebi cu pădurea sa numită Thytös'' regele mai dă pe deasupra şi scutirea de orice daturi şi dăjdii la care erau ţinuţi locuitorii faţă de rege după chipul celorlalte sate romîneşti, ceea ce înseamnă de fapt că aceste drepturi vor fi de acum încolo percepute de donatar şi coborîtorii săi. Dania se face pe veci întru fiii fiilor şi moştenitorii moştenitorilor beneficiarului. Ivindu-se împotrivire din partea cnezilor Stroe şi Zeyku la for-

---

[1] Contrariu uzanţei din adunările generale ale Transilvaniei unde numai asesorii dădeau mărturia de adeverire, aci se pronunţă întreaga adunare.

[2] Hurmuzaki-Densuşianu, I_2, p. 71—72, doc. LIII (2 iunie 1362).

[3] Calitate în legătură probabil cu cetatea Deva, şi care nu trebuie confundată cu titlul de comite în sensul obişnuit al cuvîntului.

malitatea de dare în stăpînire a moşiei, pricina ajunge înaintea vicevoievodului Transilvaniei, asistat de nobilii din comitatul Hunedoara şi de toţi cnejii şi bătrînii din districtul Haţeg convocaţi în acest scop. În ziua judecăţii vicevoievodul stînd la judecată împreună cu aceşti nobili şi cu juzii nobililor din comitatul Hunedoara [1] şi cu toţi cnejii şi bătrînii romîni ai acestui district Haţeg, şi cu ceilalţi provinciali, ia act mai întîi de înfăţişarea scrisorii regale de danie şi de declaraţia „comitelui" Ladislau că domeniul Zlaşti i-a fost dăruit de rege şi *este deci moşia sa ereditară*, apoi de obiecţiile cnejilor Stroe şi Zeycu care susţin că acea moşie e a lor şi a fraţilor lor în virtutea dreptului cnezal pentru faptul că a fost lăzuită de ei şi că deci acel Ladislau a cerut de la rege să-i dea lui şi fiilor săi dreptul lor cnezal. Dar cum la întreita întrebare a vicevoievodului cei doi cneji au recunoscut că ei nu pot înfăţişa nici un act doveditor în acest sens, nici atunci şi nici în viitor, vicevoievodul împreună cu zişii nobili stînd cu ei la judecată a declarat prin judecată aceste obiecţii cu totul neîndreptăţite şi zadarnice (*penitus irrationales ac inanes iuridice decrevimus*) şi a scris capitlului Transilvaniei să purceadă la punerea în stăpînire a comitelui Ladislau [2].

Şi această judecată aşa cum se întrevede din raportul vicevoievodului, nu e lipsită de unele nepotriviri. De ce trebuia judecat procesul la cetatea regală Haţeg, cînd acel pămînt ţinea de cetatea regală Deva şi cînd erau convocaţi toţi nobilii din comitatul Hunedoara precum şi juzii nobililor din acest comitat? De ce a trebuit să se convoace ca judecători şi toţi cnejii şi bătrînii din districtul Haţegului, cînd de fapt ei nu aveau să aibă nici un rol la pronunţarea judecăţii, sentinţa fiind dată de vicevoievod împreună cu nobilii ce stăteau pe lîngă el la judecată, fără să fie vorba de vreo participare efectivă a cnejilor şi bătrînilor din Haţeg la darea acestei sentinţe. În afară de menţionarea prezenţei lor nimic nu deosebeşte mersul acestui proces de acelea purtate între nobili unguri în faţa instanţelor de judecată obişnuite. Într-adevăr moşia fiind socotită o moşie ereditară (= nobiliară) se aplică normele de judecată pentru asemenea posesiuni în care nu mai e loc pentru alţi judecători decît voievodul sau vicevoievodul cu nobilii ţinutului, sau pentru alte dovezi decît actele scrise de danie regală. Actul scris devenea deci condiţia indispensabilă a oricărei stăpîniri de pămînt. Stăpînirea unui pămînt fără asemenea acte la mînă era socotită drept o stăpînire clandestină exercitată în taină (*taciturnitatis sub silentio*) şi deci pasibilă de evicţiune.

Această importanţă covîrşitoare dată actului scris începe să se manifeste sub al doilea angevin şi capătă o amploare crescîndă mulţumită şi spiritului decretului regelui din 1351. Această dată a însemnat o cotitură în viaţa diferitelor clase sociale din Ungaria şi mai ales din Transilvania, unde existenţa cnejilor se menţinea pe străvechi temeiuri tradiţionale fără garanţia vreunui pergament. Într-adevăr ideea de uniformizare a stării ţăranilor din diferitele regiuni ale regatului prin supunerea tuturor aceloraşi obligaţii de dijmă, indiferent de condiţiile locale în care trăiseră pînă

[1] *Doc. Val.*, p. 165, doc. 125 din 3 martie 1363.
[2] Hurmuzaki-Densuşianu, I, p. 73, doc. din 3 martie 1363.

atunci, își află corespondentul în uniformizarea situației nobilimii ce e afirmată deschis [1]. O atare acțiune nivelatoare anula de fapt existența particularismelor locale ce fuseseră respectate în general de regimul arpadienilor. În împărțirea aceasta rigidă a tuturor locuitorilor laici în nobili și iobagi nu se mai lăsa loc pentru categoria cnejilor și nici pentru stăpîniri de pămînt în baza tradiției, fără act scris. De aceea încă din anul 1352 [2] vedem cum în Banat cnejii de Mîtnic se îngrijesc de un act al comitelui de Caraș și castelan de Sebeș pentru a-și asigura drepturile asupra unui sat ce vor să-l întemeieze potrivit dreptului cnezal. Mai tîrziu [3] alți cneji de pe Valea Mîtnicului obțin de la rege o recunoaștere a stăpînirii lor vechi de mulți ani, sub forma unei danii regale care folosește o ficțiune evidentă pentru acoperirea stăpînirii anterioare dării acelui act [4]. Și tot în același chip în Hațeg, în anul 1380, același Stoian fiul lui „Mosyka" de Lunca („Nyres"), cnez al romînilor din districtul cetății Hațeg se înfățișează regelui și îi cere „niște pămînturi deșarte și lipsite de locuitori... anume unul numit Poenița (Polonycza) și Boboci" declarînd că ele i-au fost date de strălucitul voievod al Transilvaniei Ladislau (de Losonț) prin scrisori trainice (*mediantibus suis litteris vigorosis*), rugîndu-l pe rege să i le dăruiască și să i le întărească pentru el și moștenitorii lui... [5]. Se observă bine cum se înaintează tot mai mult pe calea formalismului oficial. Dacă în 1352 lipsa unui document scris putea fi acoperită prin improvizarea unui act ca cel dat de comitele de Caraș Pousa de Szeer, dimpotrivă în 1370 și 1380 recunoașterea sau dăruirea trebuie să fie făcută chiar de rege. Ba actul din 1370 dat descendenților lui Struza este chiar întocmit sub forma unui privilegiu regal asemenea întru totul privilegiilor regale date pentru conferirile de moșii nobiliare. Credem că aici se vădește una din consecințele actului dat de rege la 28 iunie 1366 [6], prin care alături de stabilirea unor norme de justiție sumară împotriva „răufăcătorilor de orice neam dar mai ales romîni" se făcea o distincție hotărîtă între cnejii recunoscuți prin scrisoarea regală, a căror mărturie era egală cu a nobililor, și cnejii comuni, a căror mărturie era socotită asemenea cu a unui jude de sat (*villicus*) [7]. Avem deci aci niște praguri, unul impus de decretul din 1351 și ilustrat de actul comitelui de Caraș și castelanului de Caransebeș, altul rezultînd din dispozițiile determinate de starea politică din anul 1366 și ilustrat de privilegiul din 1370 dat fiilor lui Struza, în sfîrșit un al treilea, după criza din 1377, ilustrat de actul regelui din 1380 în favoarea lui Stoian, cnez al romînilor din districtul Hațeg.

---

[1] „...Annuimus ut universi veri nobiles intra terminos regni nostri constituti, sub una et eadem libertate gratulentur...".

[2] Hurmuzaki, I_2, p. 28–29.

[3] *Ibidem*, p. 167, doc. CXXX din 22 sept. 1370 reprodus după Pesty, *op. cit.*, p. 101.

[4] „Quasdam duas possessiones nostras regales... per prefatum Struza patrem ipsorum sub nomine sui Keneziatus dudum ibidem locatas, populorum et habitatorum copia decoratas, per ipsos que nomine nostro regio hactenus possessas et conservatas... a nobis sibi dari et conferri perpetue postularunt".

[5] *A Hunyadmegyei Tört. és Rég. Társulat Évkönyve*, I, p. 63 (regestat și în *Doc. Val.*, p. 285–286, doc. 252).

[6] Hurmuzaki-Densușianu, I_2, p. 120, doc. din 28 iunie 1366.

[7] „Communis autem kenezus pro villico fidei unius fortonis computetur".

Concomitent cu ştirbirile aduse stăpînirii cnezale se constată şi o înlăturare crescîndă a dreptului romînesc în judecăţile romînilor. La Deva, de pildă, în 1371 se încearcă să se substituie ca normă juridică „obiceiul regatului” dreptului local romînesc. Cu prilejul judecării unui „răufăcător Petru de Cri <ştur”> [1] adus înaintea castelanului de Deva de către oficialii de Veţel şi de Pestiş se ridică împotrivirea „tuturor cnejilor şi romînilor“ din cele patru scaune din districtele cetăţii Deva care pun opreliște la această judecată şi „lege” a regatului, zicînd că acei oficiali pot să-l dovedească pe acel Petru după „legea” romînilor, dar nu cu alte legi ale regatului şi de aceea i-au oprit pe ei să le facă lor judecată şi dreptate. Asemenea proteste mai întîlnim şi în anii următori. Dar dacă aceste împotriviri mai erau posibile în districtele romîneşti, folosirea dreptului romînesc pe moşiile nobiliare, dăruite de rege împreună cu populaţia de pe ele, dispare o dată cu acordarea dreptului de judecată civilă pe moşiile lor [2] tuturor nobililor din Transilvania. Este evident că judecăţile nu mai aveau să fie făcute după dreptul romînesc, în satele romîneşti, ci după dreptul stăpînului aşa-zisa „*consuetudo regni*”. Cnejii ajung iobagi pe moşia nobilului. Nu-i mai aflăm menţionaţi decît doar în legătură cu incursiunile pe care şi le fac de o parte şi de alta stăpînii lor — fie nobili fie cetăţi regale.

Actul de dăruire al acelui Comes Ladislau de Almaş este lămuritor pentru calea pe care au ajuns cnejii cu satele lor în stăpînirea atîtor nobili ai regatului. Nu e nici o deosebire între dăruirea făcută acestui „comes” Ladislau atît a populaţiei satului cît şi a tuturor dărilor şi daturilor regeşti după chipul celorlalte sate romîneşti din acele părţi şi dăruirea, de pildă, a quinquagesiunei din satul romînesc Mahal făcută nobilului ungur Desideriu de Ţaga. Nesocotirea drepturilor cnezale în favoarea unui nobil romîn de origine probabil cnezală are exact acelaşi caracter ca cea în favoarea unor beneficiari neromîni. Dăruirea făcută lui Ladislau de Almaş nu constituie un caz particular, ci trebuie interpretată la fel cu generalitatea cazurilor de dăruiri de sate romîneşti făcute oricăror nobili de orice origine ar fi ei. Deci aservirea populaţiei romîneşti nu poate fi atribuită ridicării unor cneji la rangul nobiliar, a cărei consecinţă nefastă ar constitui-o, pe argumentul că „romînii liberi pînă atunci au fost siliţi să se coboare la nivelul social al şerbilor (*iobagiones*)”. Atîta timp cît stăpînul romînilor fusese regele în persoană, acesta a putut să-i apere de abuzurile cnejilor, dar îndată ce au fost înnobilaţi, au devenit stăpînii absoluţi ai romînilor supuşi autorităţii lor [3] etc. Căci ar însemna în cazul acesta ca romînii aparţinînd cetăţilor regale să nu mai ajungă şerbi niciodată. De fapt decretul din 1351 crea pentru toţi ţăranii condiţii identice de exploatare. Starea de iobăgie nu poate fi explicată ca un efect al abuzurilor vreunuia sau altuia dintre cnejii înnobilaţi. De altminteri chiar dacă satele romîneşti nu ar fi fost supuse unor asemenea stăpîni, ele ar fi fost dăruite altor nobili, aşa

---

[1] *Revista istorică*, 1923, p. 190, doc. din 7 mai 1371. Numele nu e păstrat în întregime. Se citeşte *Petrus de Ky* ... Regestat şi în *Doc. Val.*, p. 233—234, doc. 489.

[2] Hurmuzaki, I_2, p. 130.

[3] Cf. *Doc. Val.*, p. 148—149, n. 12.

precum s-a întîmplat în nenumărate rînduri. Căci procesul acesta nu se mărginește doar la regiunea Hațegului, ci la toată întinderea Transilvaniei.

Dar chiar în cuprinsul Hațegului avem un exemplu grăitor de o asemenea dăruire făcută unui beneficiar absolut străin de acele părți. E vorba de acel Mihail fiul lui Benedict „Postăvarul" (Posztős) orășean din Timișoara, care revendică [1] în 1390 moșiile Băuțarul Mare și Băuțarul Mic [2] din districtul Hațeg, care i-ar fi fost dăruite de regele Ludovic, dar al cărui act doveditor i-ar fi fost distrus într-un incendiu cu cinci ani mai înainte. Ca urmare el cere o nouă dăruire făcută „*novae donationis titulo*". Confirmînd faptele voievodului Ladislau al Transilvaniei adaugă că atît Mihail cît și fratele său Iacob au stăpînit odinioară acele moșii, dar au fost scoși de pe acele moșii de niște romîni care le-au ocupat în propriul lor folos. Într-un timp record (28 ianuarie—5 februarie) voievodul Transilvaniei face cunoscut din Hațeg că a instalat pe fiii lui Benedict pe moșiile amintite. Dar această instalare mai mult formală a trebuit să fie urmată de o serie de incidente, deoarece nouă luni după aceea la 28 octombrie 1390 se ajunge la un ciudat act de compromis [3], încheiat înaintea castelanului de Hațeg de către Mihail zis Postăvarul, judele Timișoarei, și de romînul Thathul, care renunță la drepturile pe care le pretindea asupra moșiei amintite, ce recunoaște că nu i se cuvine, supunîndu-se dinainte unei amenzi în cazul că l-ar mai tulbura pe acel Mihail. Poate fi vorba de un acord — cum îl califică unii autori — cînd toate obligațiile acestui așa-zis acord sau compromis nu revin decît unei singure părți?

Sînt unele potriviri destul de sugestive. Dacă ne gîndim la judele de Hațeg plîngîndu-se regelui Carol Robert de ocuparea silnică a moșiei sale de „niște romîni" în 1315 și comparăm jalba sa cu aceea a lui Mihail Postăvarul judele de Timișoara ce se plînge și el de acțiunea similară datorată iarăși unor romîni, vom înțelege că de-a lungul prefacerilor esențiale ale intervalului acesta de trei sferturi de veac regăsim aceleași constante ce nu pot fi trecute cu vederea.

ЛИШЕНИЕ ВЛАДЕНИЯ И СУДЕБНЫЕ ПРОЦЕССЫ В ХАЦЕГЕ ВО ВРЕМЕНА АНЖУЙСКОЙ ДИНАСТИИ

РЕЗЮМЕ

В Трансильвании, так же как и в Валахии и Молдавии, упоминания о князьях появляются в документах в поздний период. Первые документальные упоминания о них свидетельствуют о явном урезывании их прав. Следовательно, дату появления их в документах не следует связывать с началом существования князей в Трансильвании.

Исходя из анализа упоминаний в документах, относящихся к трем моментам истории Хацега, а именно: к 1315, 1360—1363 и 1390 годам, автор стремится устано-

[1] T. Ortvay, *op. cit.*, vol. IV, p. 185—188, doc. 115 din 28 ian. 1390.
[2] Kyspala și Noghpala.
[3] T. Ortvay, *op. cit.*, p. 195.

вить решающий момент конфликта между формой владения князей и феодальным владением западного типа, окончательную форму которого закрепил декрет 1351 г. Итак, в документах прослеживается столкновение между неписанным правом князей и писанным документом, лежащим в основе нового феодального владения, жалуемого королем дворянам или пожалованным в дворянство князьям в вознаграждение за услуги, оказанные центральным властям. В документах, рассматриваемых автором, упоминаются граф Ладислау де Алмаш и хацегский судья Николае. В 1315 г. хацегский судья Николае жалуется королю, будто бы он был лишен князьями Даном и Станислау владения над своим поместьем „Бретония". Но исследование предков хацегского судьи вплоть до „Лекембрат" = (*Legeny Brat Braty Feciorul*), стоящего в связи и с названием поместья „Бретония" = *Brătunia*, указывает на румынское происхождение этого судьи, что подтверждается и сообщениями, касающимися наследников, состоящих в близком родстве с румынским князем из Хацега, а именно — Стояном, сыном Мосана де Деншуш. Среди этих наследников сами сыновья судьи Николае Иоан и Андрей были казнены за неверность воеводой Трансильвании Андреем Лакфи (1356-1359) в период напряженных отношений с Валахией. Эта казнь необъяснима, если не допустить, что казненные были румынами, так как венгерские дворяне не могли быть казнены без особого разрешения короля. Следовательно, конфликт между судьей Николае и двумя упомянутыми князьями был сведением счетов *румынских князей* между собой. Однако, благосклонность короля склоняется на сторону судьи Николае. Квалификация имения как наследственного достояния привела к тому, что оно стало считаться *ipso facto* дворянским владением, даже без предварительного соответствующего акта короля.

Два других, рассматриваемых ниже, момента следуют за известным декретом 1351 г., освящающим правовое лишение князей владения. Теперь письменный акт — не только свидетельство владения но и, прежде всего, правовой источник. Владение определенной землей без подобного королевского письма считается незаконным владением, которое может быть отнято по суду. Князья, чье владение обосновывается не письменным актом, а другими аргументами, будут, следовательно, стараться приобрести такие акты. В 1352 г. такой акт просят князья из Мытника, а в 1320 г. — князь из Валя Мытникулуй и т.д. Отношение к праву князей обнаруживается, если сравнить судебный процесс в Хацеге в 1360 г. по делу, ведшемся *между князьями* и разрешенному согласно румынскому праву, с судом между „графом" Ладислау де Альмаш (румын) и князьями Строе и Зейку в 1363 г. из-за поместья Злашть, подаренного королем „графу" Ладислау и потребованного двумя князьями на основании княжеского права. Здесь, так как речь идет о королевском подарке и, следовательно, о земле, которая считается дворянской, суд совершается по обычаям королевства, учитывая только письменные документы. Этот случай с подарком, сделанным „графу" Ладислау, показывает, каким образом князья с их селами попали во владение дворян.

Конфликт 1390 г., связанный с Михаилом „Постэварул" горожанином из Тимишоары, которому Людовик подарил поместья Бэуцарул Большой и Бэуцарул Малый, откуда он был изгнан румыном Татул, а затем вновь возвращен воеводой Трансильвании, показывает как в Хацег был посажен чужак, пришедший из другого места, ничем не связанный с Хацегом. Наконец, автор показывает, что румынское право и румынское судопроизводство играют все меньшую и меньшую роль, следствием чего явилось сопротивление в 1371 г. всех князей и румын четырех воеводств из округа крепости Дева.

DÉPOSSESSIONS ET JUGEMENTS DANS LE HAȚEG AU TEMPS DES ANGEVINS

RÉSUMÉ

Les cnèzes de Transylvanie, de même que ceux de Valachie et de Moldavie, ne sont attestés que très tard dans les documents. Les premières mentions documentaires les concernant constatent les atteintes manifestement portées a leurs droits. Il est donc évident que le commencement de leur existence en Transylvanie ne doit pas être lié à l'apparition de ces documents.

En analysant des documents relatifs à trois moments de l'histoire du Hațeg, à savoir les années 1315, 1360—1363 et 1390, l'auteur essaie de fixer le moment décisif du conflit entre le mode de possession des cnèzes et la possession féodale de type occidental, parvenue avec le décret de 1351 à sa parfaite cristallisation. On peut donc suivre dans ces documents le conflit survenu entre le droit non écrit des cnèzes et celui, écrit, qui se trouve à la base des nouvelles possessions féodales conférées par le roi à des nobles ou à des cnèzes anoblis, en récompense des services rendus à l'autorité centrale. Les bénéficiaires y sont représentés par le commes Ladislas de Almaș et le *juge* (maire) de Hațeg, Nicolas. En 1315 le *juge* de Hațeg, Nicolas, se plaint au roi d'avoir été dépossédé de sa terre de « Brethonia » par les cnèzes Dan et Stanislas. Une étude de la filiation du *juge* de Hațeg en remontant jusqu'à « Lekembrat » (= Legeny Brat — Bratu le fils) mis en liaison avec le nom de la terre «Bretonia» = Brătunia, indique l'origine roumaine de ce *juge*. Ceci nous est confirmé également par des informations relatives à ses descendants, proches parents du *cnèze* roumain de Hațeg, Stoian, fils de Mosana de Densuș. Parmi ces descendants, les propres fils du *juge* Nicolas, Jean et André, sont exécutés pour trahison par le voïvode de Transylvanie André Lackfy (1356—1359), lors d'un moment de tension avec la Valachie. Ces exécutions ne s'expliquent que si nous admettons que les victimes étaient des Roumains, les nobles hongrois ne pouvant être exécutés sans l'approbation expresse du roi. Donc le conflit entre le *juge* Nicolas et les deux cnèzes est un règlement de comptes entre des cnèzes roumains. Mais la faveur du roi fait incliner la balance du côté du juge de Hațeg. En qualifiant la terre de bien héréditaire, elle était considérée *ipso facto* un bien nobiliaire, même à défaut d'un acte préalable du roi dans ce sens.

Les deux autres moments analisés sont postérieurs au célèbre décret de 1351 qui consacre la dépossession officielle des cnèzes. Désormais l'acte écrit n'est plus seulement une preuve de possession, mais avant tout une source de droit. La possession d'une terre sans lettres royales de propriété est considérée comme une possession clandestine, passible d'éviction. Les cnèzes dont les droits de propriété ne se fondent pas sur un acte écrit, mais sur un travail créateur vont donc essayer d'obtenir de pareils actes tels ceux demandés en 1352 par les cnèzes de Mitnic et en 1370 par le cnèze de la vallée du Mitnic etc. L'attitude adoptée envers les droits des cnèzes apparaît clairement si l'on compare le jugement de Hațeg de 1360 concernant un procès entre cnèze, jugé selon les normes du droit roumain avec le jugement de 1363 entre le commes Ladislas de Almaș (Roumain) et les cnèzes Stroe et Zeicu, pour la terre de Zlaști, conférée par le roi au commes Ladislas et revendiquée par les deux cnèzes en vertu du droit des cnèzes. Etant donné qu'il s'agit ici d'une collation royale, donc d'une terre considérée comme nobiliaire, le jugement se fait selon la coutume du royaume, en ne tenant compte que des actes écrits. Le don fait au comte Ladislas fait comprendre comment s'est effectué le passage des cnèzes et de leurs villages entre les mains des nobles.

Quant au conflit de 1390, où il s'agit de Mihail « le drapier » citadin de Timişoara qui, ayant reçu de Louis les terres de Băuţarul Mare et de Băuţarul Mic, en est chassé par le Roumain Tatul et est ensuite rétabli dans ses droits par le voïvode de Transylvanie, il atteste le cas d'une donation faite, dans le Haţeg, à un étranger n'ayant rien à voir avec ce pays. On constate enfin que le droit roumain et les jugements roumains sont de moins en moins appliqués, ce qui provoque, en 1371 l'opposition de tous les cnèzes et des Roumains ressortissant aux juridictions des quatre districts dépendant de la cité de Deva.

DIN RAPORTURILE MOLDOVEI CU IMPERIUL OTOMAN ÎN A DOUA JUMĂTATE A VEACULUI AL XV-LEA

DE

MUSTAFA A. MEHMET

I. DESPRE PRIMUL TRATAT DE PACE TURCO-MOLDOVEAN (1456)

Consolidarea relaţiilor feudale din societatea otomană spre ultimele decenii ale primei jumătăţi a secolului al XV-lea, precum şi accentuarea caracterului centralizat al statului otoman favorizau tot mai mult intensificarea expansiunii teritoriale a turcilor atît în Asia, cît şi în Europa. Soarta Peninsulei Balcanice devenise pecetluită după înfrîngerile suferite de coaliţiile europene la Varna (1444) şi apoi la Cossovo (1448), întrucît turcii-osmanlîi îşi consolidau mereu poziţia lor în această parte a Europei.

Căderea Constantinopolului în 1453, sub loviturile noului sultan Mehmed al II-lea (1451—1481), a deschis şi mai mult perspectivele extinderii puterii otomane. În Moldova, înaintarea turcilor spre Europa începuse să se resimtă încă în primii ani ai celei de-a doua jumătăţi a veacului al XV-lea cînd aceştia căutau să se întărească în Balcani, efectuînd în acelaşi timp razii şi pe Marea Neagră, în direcţia Moldovei. Chiar în vara anului 1454 o flotă de 56 corăbii turceşti atacase Akermanul (Moncastro) dar, fiind respinsă, fusese nevoită să se îndrepte spre coastele nordice ale Mării Negre [1]. Supunerea Caffei, în 1455, la plata unui tribut anual de 3 000 galbeni [2] şi exercitarea influenţei otomane asupra Ţării Romîneşti, aflată în imediata vecinătate a Moldovei, erau de fapt alţi paşi care marcau începutul raporturilor turco-moldovene [3].

---

[1] Cf. Halil Inalcik, *Yeni vasikalara göre Kirim Hanligìnin Osmanli tabiligine girmesi ve ahidname meselesi.* [Intrarea Hanatului Crimeei sub stăpînirea otomană şi problema tratatului în lumina noilor documente], în *Belleten*, Ankara, 1944, nr. 30, p. 185—229. Vezi p. 197.

[2] *Ibidem*, p. 198.

[3] Aici nu se ia în consideraţie expediţia întreprinsă de Umur bei, emirul din Aidin, la gurile Dunării între anii 1339—1341.

Se știe că o dată cu intensificarea atacurilor turcești spre Moldova[1], sultanul Mehmed al II-lea ceruse de la Petru Aron, la 5 oct. 1455 și 2 000 de ducați, drept haraci, dîndu-i termen de trei luni [2]. În această perioadă Moldova a fost pusă în situația de a alege calea războiului sau a păcii cu turcii, mai ales că în primăvara anului 1456, deci nu mult după expirarea termenului de trei luni, sultanul se îndreptase cu o oaste numeroasă spre Dunăre, neștiindu-se încă în ce direcție va merge. Atunci, în urma adunării de la Vaslui, tot în primăvara anului 1456, voievodul și boierii Moldovei acceptă calea negocierilor, trimițînd în solie, la Mehmed al II-lea, pe logofătul Mihail. Faptul că acesta fusese însărcinat să ducă unele tratative cu sultanul rezultă din însuși textul actului încheiat cu prilejul adunării de la Vaslui. Astfel, referindu-se la cei 2 000 de galbeni ceruți de sultan și la misiunea logofătului, în document se precizează : „*Dacă va putea ceva mai puțin e bine.* Și iarăși dacă nu va putea să-i roage și să izbutească întru aceasta, atunci să dea și cei două mii de galbeni unguresti, ca să avem noi pace, iar țara noastră să nu se mai piardă" [3].

De altfel, aceasta nu era prima solie a logofătului Mihail la sultanul Mehmed al II-lea. El mai fusese trimis o dată încă înainte de 5 oct. 1455 ceea ce reiese din însăși scrisoarea adresată de sultan, la data de mai sus, din ținutul Saruhan beilighi din Anatolia, cerînd cei 2 000 de galbeni de la Petru Aron [4].

Dacă despre prima solie a logofătului Mihail se poate spune că s-a încheiat la 5 oct. 1455 în ținutul Saruhan beilighi din Anatolia, date menționate în scrisoarea amintită, în care este vorba și de prezența acestui logofăt lîngă sultan, în schimb despre a doua sa misiune nu se știe nimic. Documentul de la Vaslui amintește doar de plecarea la turci a logofătului, cu 2 000 de galbeni, ca să facă pace [5]. Dar cînd și unde a avut loc a doua sa întîlnire cu sultanul și care au fost rezultatele negocierilor sale nu sînt cunoscute.

Cred că actul emis de Mehmed al II-lea la 9 iunie 1456 (5 Regeb 860) [6], deci la o dată apropiată de adunarea de la Vaslui [7], din localitatea Ieni-Derbend [8], unde sosiseră între timp oastea otomană și sultanul, aduce o serie de lămuriri în privința raporturilor turco-moldovene din această perioadă.

---

[1] Despre presiunea exercitată de turci asupra Moldovei în această perioadă cf. A.C.G. (P. P. Panaitescu), *Pe marginea folosirii izvoarelor cu privire la supunerea Moldovei la tributul turcesc* (*Vaslui 1456*), în *Studii*, 1952, nr. 3 (iulie-sept.), p. 189 și urm.

[2] Cf. *Hurmuzaki*, II, 2, p. 671, și P. P. Panaitescu, *op. cit.*, p. 197.

[3] Cf. *Documente privind istoria Romîniei*, A. XIV, XV, vol. I, p. 287 (nr. 344).

[4] Cf. *Hurmuzaki*, II, 2, p. 671; P. P. Panaitescu, *op. cit.*, p. 197.

[5] Cf. *Doc. priv. Ist. Rom.*, A. XIV—XV, vol. I, p. 287 (nr. 344).

[6] Acest document a fost publicat de Fr. Kraelitz, *Osmanische Urkunden in türkischer Sprache...*, Viena, 1922, p. 44—46 și facs. I.

[7] Adunarea de la Vaslui avusese loc după 18 febr. 1456 (Cf. P. Panaitescu, *op. cit.*, p. 191).

[8] Cu numele de *Derbend* se afla o localitate în Bosnia. Turcii i-au zis *Ieni Derbend* (Derbendul-Nou sau Trecătoarea Nouă), probabil pentru a-l deosebi de Derbendul din Caucaz. Azi această localitate e cunoscută sub numele de Derventa și se află în provincia Banja Luka din Bosnia. (Pentru Derbend cf. Ch. S. Fraschery, *Kamus-el-A'lam* (*Dictionnaire Universel*), Istanbul, vol. III, 1891, p. 2124). La Fr. Kraelitz în loc de Ieni-Derbend apare Rud-Nik (cf. *op. cit.*, p. 45).

În istoriografia noastră acest document e socotit ca un simplu privilegiu comercial dat de sultan pentru negustorii din Akerman. Dar cîteva argumente directe şi indirecte par concludente pentru a considera documentul respectiv nu un simplu privilegiu comercial, ci avînd caracterul unui tratat de pace încheiat la 9 iunie 1456 în localitatea Ieni-Derbend din Bosnia, în urma negocierilor duse de logofătul Mihail, în timpul celei de-a doua solii la sultan, acesta fiind totodată şi primul tratat turco-moldovean.

De altfel, între încheierea unui legămînt, pe baza de negocieri şi acordarea privilegiului de negoţ cu Orientul există o strînsă legătură şi o condiţionare reciprocă. Greu poate fi concepută obţinerea de către moldoveni a unui astfel de privilegiu comercial fără a se ajunge la o înţelegere cu turcii şi fără a se pune capăt stării de război în care se aflau de fapt Moldova şi statul feudal otoman înainte de 9 iunie 1456. Trebuie amintit şi faptul că în această perioadă se desfăşura o intensă activitate comercială de schimb şi de tranzit din Orient spre Transilvania, Polonia, Germania ş.a. pe aşa-numitul „drum moldovenesc" [1], care, mai ales după căderea Constantinopolului, putea fi oricînd restrîns sau închis de către turci.

Din toate aceste considerente rezultă că pentru a îndepărta posibilitatea unor atacuri din partea turcilor, Moldova a căutat să ajungă la o înţelegere cu Imperiul otoman, ceea ce s-a realizat în vara anului 1456. În această privinţă este semnificativă însăşi prima parte a actului emis de sultanul Mehmed al II-lea la 9 iunie 1456. Aici se spune: „Hotărîrea dată cu acest semn imperial [2] este că *făcînd acum pace* (*şimdiki halde... barîşîklîk idüp*) cu beiul ţării Moldovei, voievodul Petru, cel distins şi ilustru printre emiri [3], am înlăturat duşmănia dintre noi".

Expresia „Şimdiki halde", care înseamnă „acum" sau „în momentul de faţă", are deosebită semnificaţie pentru precizarea timpului şi locului în care s-a emis actul, ajungîndu-se la o înţelegere [4]. În cazul de faţă e vorba de data de 9 iunie 1456 şi de localitatea Ieni-Derbend, amintite mai înainte.

De remarcat că spre deosebire de tratatele otomane de mai tîrziu documentul acesta, deja cunoscut, e foarte concis şi nu cuprinde detalii privind desfăşurarea discuţiilor anterioare.

Trebuie menţionat însă faptul că actul respectiv a fost redactat în timpul campaniei sultanului spre Belgrad şi e scris într-o limbă turcească fără prea multe influenţe arabe sau persane, fiind de aceea, o raritate printre documentele otomane de acest fel. Deşi în el se pune accentul pe asigurarea negoţului moldovenilor cu diferite oraşe turceşti, asemenea privilegiilor comerciale acordate de sultanul Mehmed al II-lea, de pildă,

---

[1] Cf. *Viaţa feudală în Ţara Romînească şi Moldova (sec. XIV—XVII)*, Buc., 1957, p. 65.
[2] Este vorba de tugra adică de monograma sultanului, pusă în fruntea documentului.
[3] *Emir*, înseamnă conducător, comandant; aici are sens de „voievod", „domn".
[4] În documentele turceşti cînd este vorba de un fapt anterior emiterii unui act oarecare se spune în general: „bundan evvel", „bundan akdem" sau „mukaddema" ş.a. cu sens de „mai înainte de aceasta" adică [illegible] actului respectiv.

raguzanilor [1], totuşi precizarea din prima ei parte, despre care s-a amintit, îi dă în primul rînd caracterul unui tratat.

De fapt, chiar şi în textul tratatului de pace încheiat între Ştefan cel Mare şi sultanul Mehmed al II-lea, între anii 1479—1481, se vorbeşte de existenţa unui legămînt turco-moldovean anterior domniei lui Ştefan cel Mare. Astfel, referindu-se la pacea încheiată cu Ştefan, sultanul Mehmed al II-lea precizează, în actul emis către domnul Moldovei : „am reînnoit tratatul" (*akd-i ahdî tedjdid kîldîm*) [2], ceea ce înseamnă că cel din 1479—1481 nu era decît o reînnoire a unui tratat anterior.

Din menţiunea respectivă rezultă *identitatea caracterului celor două documente* emise pentru Moldova de acelaşi sultan, Mehmed al II-lea, tratatul anterior neputînd fi decît cel din 1456, întrucît un alt legămînt turco-moldovean între anii 1456—1481, după cum se ştie, nu a existat.

Prin pacea din 9 iunie 1456, nu numai negustorii din Akerman dar şi cei din Moldova în general obţin asigurările cerute. „Am dispus — se precizează de pildă în ultima parte a documentului — ca negustorii aflaţi în vilaieturile sale [3], la Akerman să vină cu corăbiile lor şi să facă schimb şi negoţ cu populaţia din Adrianopole şi din Brusa şi din Istanbul. La venirea şi la întoarcerea lor, nimeni dintre beii, subaşiii, sipahiii şi supuşii mei să nu aducă pagube şi stricăciuni nici sufletului şi nici capului şi nici avuţiilor acestora" [4].

Pe de altă parte, tratatul cu Moldova nu era primul pe care Imperiul otoman îl încheia cu un stat creştin european. Aproape toţi sultanii de pînă la Mehmed al II-lea au avut legăminte fie cu bizantinii [5], fie cu genovezii [6] sau cu ungurii [7]. Chiar şi sultanul Mehmed al II-lea încheiase o serie de tratate cu diferite state europene încă la începutul domniei sale [8].

Din considerentele amintite pînă aici socot că primul tratat de pace turco-moldovean a fost încheiat la 9 iunie 1456, în localitatea Ieni-Derbend din Bosnia, documentul emis de Mehmed al II-lea la data respectivă reprezentînd actul final al negocierilor anterioare duse îndeosebi de logofătul Mihail, în timpul celor două solii ale sale la sultan. Principalul scop al acestui legămînt era oprirea incursiunilor turceşti spre Moldova, ceea ce deschidea şi calea pentru asigurarea continuităţii comerţului cu Orientul.

---

[1] Cf. Fr. Kraelitz, *op. cit.*, p. 47.

[2] Cf. *Tratatul de pace — Sulhname — încheiat între sultanul Mehmed II şi Ştefan cel Mare la 1479*, în *Rev. Ist. Rom.*, Buc., 1945, vol. XV, fasc. IV, p. 465 şi urm. (vezi şi facs. turcesc).

[3] În Moldova lui Petru Aron.

[4] Cf. Fr. Kraelitz, *op. cit.*, vezi facsimilul turcesc.

[5] De ex. tratatul emirului Orhan I cu bizantinii în 1330, reînnoit în 1341, al sultanului Murad I tot cu bizantinii în 1363 (cf. I. H. Danişmend, *Izahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi* [Cronologia explicativă a istoriei Imperiului Otoman], Istanbul, 1947, vol. I, p. 17, 23, 41).

[6] Tratatul lui Murad I din 1387 (cf. N. Iorga, *Privilegiul lui Mohamed al II-lea pentru Pera (1 iunie 1453)*, Buc., 1913, p. 14—17).

[7] Cel încheiat de Murad al II-lea în 1444 (cf. Danişmend, *op. cit.*, vol. I, p. 210).

[8] Cf. I. H. Danişmend, *op. cit.*, vol. I, p. 227—228.

II. SCRISORILE UNOR HANI TĂTARI ADRESATE SULTANULUI MEHMED AL II-LEA ŞI CONFLICTUL TURCO-MOLDOVEAN DIN ANUL 1476

Domnia lui Ştefan cel Mare se caracterizează prin intensificarea luptei antiotomane a Moldovei. În această perioadă, raporturile turco-moldovene au trecut prin mai multe faze : stare de pace, încordare şi conflicte militare puternice, prin fiecare din ele urmărindu-se îndepărtarea turcilor de Moldova şi înlăturarea posibilităţilor lor de atac în nordul Dunării. Se ştie că după o perioadă de linişte, relaţiile turco-moldovene au început să se încordeze, mai cu seamă în urma ocupării Chiliei de către Ştefan cel Mare în anul 1465.

Intervenţiile militare ale voievodului Moldovei în Ţara Romînească, în cursul anului 1473, determinaseră lichidarea influenţei otomane în nordul Dunării, ceea ce însemna pierderea unui important cap de pod care constituia pentru turci o puternică bază de atac spre centrul Europei. De aceea, după bătălia de la 10 august 1473, din Orient cu emirul Uzun-Hasan [1], sultanul Mehmed al II-lea se va îndrepta iarăşi spre ţările romîne, vizînd în primul rînd Moldova lui Ştefan cel Mare.

Pentru a-l readuce pe domn la starea tributară, sultanul a folosit diferite mijloace care au eşuat însă rînd pe rînd. Astfel, cronicarul otoman Neşri relatează că la început ,,trimiţînd om la domnul Moldovei (*Kara Bogdan tekürü*) i-au spus : De astă dată să-ţi aduci personal haraciul tău, aşa cum îl aduce voievodul Ţării Romîneşti (*Eflakoglu*), ca să ştim în ce relaţii anume eşti cu noi'' [2]. Alţi cronicari precizează şi mai bine poziţia lui Ştefan cel Mare.

,,Dar el — scrie de pildă Aşîkpaşazade — nici n-a venit şi nici n-a luat în seamă'' [3]. După aceea, a fost trimis în Moldova beilerbeiul de Rumelia, Hadîm Suleiman paşa, cu o oaste de peste 100 000 de oameni, ca o primă încercare militară de a-l supune pe domn. Referindu-se la scopul acestei expediţii, cronicarul Neşri menţionează : ,,Padişahul, poruncind unui supus de al său [4], i-a zis : *Du-te mai întîi tu şi intră în vilaietul Moldovei : să vedem cum va acţiona <Ştefan> faţă de tine pentru ca şi noi să procedăm, după aceea, la fel*'' [5].

Înfrîngerea rapidă a beilerbeiului de Rumelia lîngă Vaslui (Podul Înalt), în iarna anului 1475, nu numai că a spulberat toate speranţele sultanului de a-l supune pe domn cu uşurinţă, dar a scos în evidenţă şi potenţialul de forţe de care dispunea Moldova pe atunci.

După victoria de la Podul Înalt, faima lui Ştefan cel Mare s-a răspîndit în toată Europa, iar o nouă încercare de a-l ataca direct putea să favorizeze chiar şi coalizarea forţelor creştine europene împotriva turcilor.

---

[1] Uzun-Hasan (m. 1478). El a format un imperiu prin părţile Iranului şi Irakului (cf. *Encyclopédie de l'Islam*, Leyde, 1934, vol. V, p. 1123—1127).

[2] Cf. M. Neşri, *Gihannuma* [Cronică universală], ed. Taeschner, 1951, p. 215.

[3] Cf. Aşîkpaşazade, *Teparih-i al-i Osman* [Istoria dinastiei otomane] ed. Giese, 1928, p. 178.

[4] Lui Suleiman paşa. A. Decei, luîndu-se după textul greşit al cronicii lui Aşîkpaşazade (p. 218) afirmă că a fost trimis în solie însuşi cronicarul (cf. *op. cit.*, p. 481).

[5] Cf. M. Neşri, *op. cit.*, p. 215.

În fața acestei situații, sultanul Mehmed al II-lea renunță să mai pornească o expediție militară asupra Moldovei. Condițiile fiind favorabile, el ocupă mai întîi Caffa (1475) și apoi supune Crimeea, ceea ce vor avea repercusiuni serioase asupra relațiilor lui Ștefan cu vecinii lui. Tătarii vor putea de acum să atace oricînd Moldova sau să intimideze statele europene pentru a-l izola pe domn în cazul unor conflicte militare cu turcii. Astfel, încă la o lună și ceva după ocuparea Caffei (1475), hanul Mengli Ghirai scria sultanului următoarele : „Stăm și așteptăm potrivit condițiilor și angajamentelor pe care le-am încheiat cu Ahmed pașa [1] precum că am devenit prietenii prietenilor și dușmanii dușmanilor padișahului” [2].

Restabilirea dominației otomane asupra Țării Romînești, încă spre sfîrșitul anului 1473, ocuparea Caffei și mai ales supunerea hanatului Crimeei avuseseră ca efect îngrădirea relațiilor Moldovei cu vecinii ei, favorizînd astfel organizarea unei campanii militare de către sultan. Alianța turco-tătară a început să joace un rol de seamă pentru anihilarea posibilităților de coalizare a statelor europene și prima ei încercare a fost în preajma bătăliei de la Valea Albă (Războieni) din 1476.

Astfel, dintr-o scrisoare a hanului Mengli Ghirai către Mehmed al II-lea, necunoscută în istoriografia romînească, aflăm că în anul 1476, în perioada cînd sultanul se pregătea să pornească o mare expediție împotriva Moldovei, hanul tătar dăduse un ultimatum de trei luni regelui Poloniei, Cazimir, pentru ca acesta să-și precizeze poziția sa față de conflictul turco-moldovean.

„De asemenea — se spune de pildă în această scrisoare — și de la craiul ghiaur (de la regele Poloniei) a venit un om în solie la supusul vostru” [3] Supusul de mine, la rîndul meu, l-am trimis înapoi cu următorul răspuns : Să trăiască sultanul meu cel fericit. Dacă tu [4] te vei uni cu moldoveanul *Kara Bogdan*) [5], atunci vei deveni dușmanul nostru cel mai mare. Dacă, însă, neunindu-te cu moldoveanul, vei încheia pace cu padișahul nostru, atunci noi îți vom fi prieteni. Dîndu-i termen de trei luni, l-am trimis pe sol împreună cu un om de al nostru. Cînd vom afla vești din partea aceea vom face cunoscut la Poarta fericirii” [6].

În scrisoare nu se precizează, dar din pasajul citat mai sus se poate deduce că solul polonez mersese la han pentru a discuta tocmai chestiunea neutralității tătarilor în cazul cînd sultanul Mehmed al II-lea va porni o expediție împotriva Moldovei.

Amenințînd însă Polonia, hanul Crimeei a anihilat posibilitatea intervenției regelui Cazimir de partea lui Ștefan cel Mare, izolîndu-l în felul acesta și mai mult pe domnul Moldovei.

---

[1] El a ocupat Caffa și Crimeea. A fost mare vizir între anii 1473—1477.
[2] Cf. Halil Inalcik, *op. cit.*, p. 223.
[3] La hanul Mengli Ghirai.
[4] Cazimir, regele Poloniei.
[5] Ștefan cel Mare.
[6] Cf. Fevzi Kurtoglu, *Ilk Kirim Hanlarinin mektuplari* [Scrisorile primilor hani din Crimeea], în *Belleten*, Ankara, 1937, nr. 3—4, p. 641—655. Vezi p. 645.

De altfel, primii hani crimeeni din a doua jumătate a veacului al XV-lea, în politica lor de a-şi consolida un hanat independent de-al Hoardei de Aur, în descompunere, s-au sprijinit cînd pe cnejii ruşi [1] cînd pe sultanii otomani [2]. Pentru a exercita presiuni asupra Rusiei şi Crimeei, hanii Hoardei de Aur, la rîndul lor, încheiau alianţe îndeosebi cu Polonia [3]. Aşa se explică şi faptul că în faţa conflictului turco-moldovean din 1476, lanţul complicaţiilor politice şi militare s-a extins asupra mai multor state europene şi asiatice. Situaţia devenise însă deosebit de grea pentru Moldova, atunci cînd sultanul Mehmed al II-lea, pornind împotriva lui Ştefan cel Mare, ceruse ca şi tătarii să-l atace din răsărit. La porunca sultanului, ei porniră sub conducerea unui oarecare Eminek Mîrza, care era rudă cu Mengli Ghirai şi unul dintre feudalii cei mai influenţi din Crimeea de atunci [4]. Dar în momentul pătrunderii oştii tătare în Moldova, asistăm la un atac al Hoardei de Aur asupra Crimeei. Indiferent dacă această incursiune a fost sau nu efectul alianţei Poloniei cu Hoarda de Aur, cert este că ea a determinat întoarcerea grabnică, şi într-o stare de dezorganizare totală, a oastei tătare crimeene din Moldova chiar în momentul cînd sultanul se afla la Dunăre [5], zădărnicind astfel, posibilitatea joncţiunii armatelor turco-tătare în vederea unei acţiuni comune împotriva lui Ştefan cel Mare. Toate acestea le aflăm dintr-o scrisoare scrisă de astă dată către sultanul Mehmed al II-lea, în ziua de 19 oct. 1476 (ultima zi a lunei Djumadi II 881 h.), de însuşi Eminek Mîrza care comandase oastea tătară în locul hanului.

În prima parte a acestei scrisori, amintindu-se de porunca sultanului ca şi tătarii să atace Moldova, Eminek Mîrza o reproduce astfel:

„De la măreţia voastră a sosit către sărmanii de noi, slujitori ai dumneavoastră, următoarea ilustră vorbă: Măria sa padişahul s-a gîndit să plece la expediţia sfîntă (*gaza*) asupra moldoveanului cel blestemat [6]. Vouă, de asemenea, vi se face cunoscut că, făcînd la fel ca padişahul, să porniţi din partea aceea, pentru a veni în sprijinul credinţei islamice" [7]. În continuare, Eminek Mîrza, motivează neparticiparea hanului şi descrie înfrîngerea suferită de el însuşi în Moldova. „Deşi aveam şi noi duşmanii noştri — arată acesta — totuşi, acceptînd slujba voastră [8], ne-am dus la scara voastră cu uneltele de luptă şi de măcel, am ruinat multe cetăţi ghiaure [9], am luat multe prăzi, apoi, pînă să ne întoarcem, a sosit vestea

[1] Pentru relaţiile primilor hani crimeeni cu Rusia cf. K. V. Bazilievici, *Politica externă a statului centralizat rus în a doua jumătate a secolului al XV-lea*, Buc., 1955, p. 92 şi urm; dr. Halil Inalcik, *op. cit.*, p. 203 şi urm.

[2] Cf. Inalcik, *op. cit.*, p. 185—229.

[3] Pentru legăturile Hoardei de Aur cu Polonia, cf. K. V. Bazilievici, *op. cit.*, p. 90 şi urm; dr. Halil Inalcik, *op. cit.*, p. 195, 203, 210 ş. a.

[4] Despre Eminek Mîrza, cf. K. V. Bazilievici, *op. cit.*, p. 98—99 şi H. Inalcik, *op. cit.*, p. 204 şi urm.

[5] Între 10 şi 26 iunie 1476 oastea otomană a trecut Dunărea pe la Isaccea iar luptele cu tătarii s-au dat după 12 iunie 1476 (cf. Focşăneanu şi Gh. Diaconu, *Bazele puterii militare a lui Ştefan cel Mare*, în *Studii cu privire la Ştefan cel Mare...*, p. 149—153.

[6] „Kara Bogdan aleyhüllane üzerine", poate fi tradus şi astfel: „asupra Moldovei cea blestemată".

[7] Cf. Fevzi Kurtoglu, *op. cit.*, p. 644.

[8] Eminek Mîrza se referă la porunca sultanului Mehmed II.

[9] E vorba de cetăţi moldoveneşti.

tristă că „a venit dușamnul și devastează casele voastre" [1], și atunci, lăsînd prăzile am vrut să ne întoarcem îndată, în grabă, dar ghiaurul [2], venind din urma noastră, s-a războit mult cu noi și au pierit mulți oameni dintre noi și doi frați de ai mei au devenit martiri. Au pierit de asemenea multe unelte și mulți cai de ai noștri. Eu am venit cu *un cal*..." [3].

Dacă scrisoarea hanului Mengli Ghirai scoate în evidență căile folosite de turci și de tătari în vederea izolării voievodului Ștefan cel Mare, în schimb cea trimisă de Eminek Mîrza explică felul în care fusese paralizată alianța turco-tătară în ajunul bătăliei de la Valea Albă din 1476.

Intimidarea Poloniei cu o invazie tătărească, chemarea hanului de către sultan de a-l ataca pe Ștefan simultan cu oastea otomană, incursiunea Hoardei de Aur în Crimeea ca și recunoașterea de însuși Eminek Mîrza a înfrîngerii suferite în Moldova, sînt cîteva aspecte care scot în evidență amploarea complicațiilor politico-militare, în jurul conflictului turco-moldovean din 1476. Ele determină ca bătălia de la Valea Albă să capete o semnificație deosebită în istoria Moldovei și să fie analizată tocmai în cadrul complexității relațiilor între statele feudale din Europa și Asia.

Lanțul complicațiilor politice și militare care se formase în această perioadă, în jurul raporturilor turco-moldovene, justifică de fapt și intensitatea bătăliei de la Războieni, dintre Mehmed al II-lea și Ștefan cel Mare. Chiar și cronicarii otomani recunosc că ienicerii, neputînd să înainteze spre oastea moldoveană „se culcaseră cu fețele la pămînt" [4]. Vorbind de pierderile suferite de ambele părți, același cronicar mai precizează: „Și mulți gazii de asemenea devenind martiri, în acea bătălie crîncenă, din sîngele lor vărsat s-a format o adevărată grădină împodobită cu roșu" [5].

De relevat este faptul că ecoul vitejiilor lui Ștefan cel Mare a răsunat și în izvoarele narative otomane, deși de pe poziții adverse.

Astfel, amintind luptele duse de voievodul moldovean pînă la pierderea Chiliei și Akermanului în 1484, cronicarul contemporan Așikpașazade scrie următoarele stihuri:

El (Ștefan) îl atacase
Pe craiul Ungariei;
Tot el frînse
Și arcul lui Suleiman bei

Și valahul (*Eflak*) la fel
Se speriase de el,
căci pentru a multa oară
El călcase acea țară.

[1] După cum s-a arătat mai înainte, în acest timp, Crimeea fusese atacată de oștile Hoardei de Aur.

[2] Oastea lui Ștefan cel Mare.

[3] Cf. Fevzi Kurtoglu, *op. cit.*, p. 644.

[4] Cf. Sa'adeddin, *Tadj-üt-Tevarih* [Coroana istoriilor], Istanbul, 1861/1863, vol. I, p. 559.

[5] *Ibidem*, vol. I, p. 560.

Chiar şi cu Mehmed sultanul
El s-a măsurat;
Oastea i s-a sfărîmat
Dar bine s-a luptat

De duşmanul tare
El capul şi-a salvat
Acesta-i ghiaurul care
Multe oşti a împrăştiat...”[1].

Într-un fel asemănător îl caracterizează şi cronicarul Mehmed Neşri. „Cel căruia îi zicem Kara-Bogdan-oglu — scrie acesta — este acel ghiaur care luptîndu-se cu sultanul Mehmed, îşi salvase capul. El împrăştiase multe oşti, îl slăbise pe Eflak-oglu, îl călcase pe craiul unguresc şi-l frînse pe Suleiman bei. Răutăţile acestuia n-au sfîrşit. El era un ghiaur foarte orgolios, disgraţios şi grosolan” [2].

După expediţia sultanului Mehmed al II-lea, din 1476, raporturile turco-moldovene au intrat într-o altă fază, ajungîndu-se la încheierea unui tratat de pace, între anii 1479—1481, cu anumite condiţii pentru ambele părţi, aşa cum se va arăta mai departe.

III. DESPRE TRATATUL DE PACE (AHDNAME SAU SULHNAME) DINTRE ŞTEFAN CEL MARE ŞI SULTANUL MEHMED AL II-LEA (1479—1481)

Tratatul turco-moldovean dintre anii 1479—1481 a devenit obiectul unor studii şi articole speciale în care se afirmă sau se neagă posibilitatea unui astfel de legămînt [3].

De asemenea, sînt cunoscute şi împrejurările în care textul turcesc al acestui tratat a fost descoperit şi publicat [4]. Dat fiind că documentul nu este datat, cronologia lui a fost discutată mai pe larg şi într-una din ultimele lucrări consacrate domniei lui Ştefan cel Mare [5]. Dar reproducerea în facsimil a actului emis de sultan, cu prilejul încheierii păcii, dă posibilitate ca el să poată fi cercetat mai îndeaproape.

Primul lucru care trebuie subliniat în legătură cu acest document este caracterul lui de tratat de pace zis *ahdname* şi nu de *hatt-i şerif* sau *hatt-i humaiun*, aşa cum apare în unele studii [6]. Astfel, spre sfîrşitul actului

---

[1] Cf. Aşîkpaşazade, *op. cit.*, p. 192.
[2] Cf. M. Neşri, *op. cit.*, p. 228.
[3] Cf. *Tratatul de pace — sulhname — încheiat între sultanul Mehmed II şi Ştefan cel Mare la 1479*, în *Rev. Ist. Rom.*, Buc., 1945, vol. XV, fasc. IV, p. 465 şi urm.; N. Grigoraş, *A existat un tratat de pace între Mehmed II şi Ştefan cel Mare?* Iaşi, <1948>, p. 25.
[4] Cf. *Rev. Ist. Rom.*, Buc., 1945, vol. XV, fasc. IV, p. 465 şi urm.
[5] Cf. Barbu T. Câmpina, *Cercetări cu privire la baza socială a puterii lui Ştefan cel Mare*, în *Studii cu privire la Ştefan cel Mare*, Buc., 1956, p. 92, nota 2. Autorul ajunge la concluzia că pacea a fost încheiată în 1481, înainte de 3 mai.
[6] Cf. de ex. G. G. Florescu, *L'aspect juridique des Khatt-i cherifs. Contributions á l'études des relations de l'Empire Ottoman avec les Principautés Roumains* în *Studia et Acta Orientalia*, Buc., 1958, I, p. 121—147.

se precizează : „Şi l-am distins <pe Ştefan> cu acest *ahdname*, ca să fie convins şi să aibă încredere" [1].

De fapt, a trata primele raporturi romîno-turce pe baza considerentului că actul emis de Mehmed al II-lea pentru Ştefan cel Mare ar fi un hatişerif înseamnă a inversa aceste raporturi, punînd pe primul plan „supunerea efectivă" a Principatelor de către Imperiul otoman, întrucît sfera hatişerifurilor se limita la teritoriile unde dominaţia turcească era deja instaurată pe cînd ahdnameurile, de felul celui dat lui Ştefan cel Mare, reprezentau, în general, tratatele de orice fel ale Porţii otomane cu alte state. De asemenea hatişerifurile aveau de obicei caracter de dispoziţie, în timp ca ahdnameurile erau documentele finale ale unor negocieri prealabile, marcînd restabilirea unor legături. De aceea teoria funcţiei duble (externe şi interne) a hatişerifurilor, emisă de unii cercetători [2] pentru a explica primele raporturi turco-romîne din veacul al XV-lea, nu pare justificată.

În această privinţă, se poate spune că, dacă pentru perioada stăpînirii otomane sînt caracteristice hatişerifurile, în schimb pentru epoca anterioară instaurării efective a regimului de dominaţie turcească actele emise de sultani pentru ţările romîne, în vederea restabilirii unor noi raporturi, se numeau *ahdname*-uri, care corespundeau de fapt şi stadiului dependenţei Principatelor dunărene faţă de Imperiul otoman.

Pe de altă parte, analiza mai atentă a textului tratatului dintre Ştefan cel Mare şi Mehmed al II-lea duce la constatarea că aici se reproduce un fragment, fie dintr-o scrisoare a voievodului, adresată sultanului, fie din raportul prezentat de un sol moldovean, trimis la Poartă pentru negocieri. Fragmentul nu a fost relevat de cei care au cercetat acest document [3] şi acest fapt se reflectă în toate studiile care au tangenţă cu tratatul turco-moldovean din perioada amintită.

Or, pasajul de care este vorba se traduce astfel :

„Cu acest prilej [4], deşteptîndu-se din somnul neştiinţei, el [5] s-a întors la pocăinţă, cu cereri de iertare şi ruşinat şi, cu o sută de mii de umilinţi şi cu felurite plecăciuni, s-a închinat la pămîntul supunerii şi, refugiindu-se la curtea mea, ocrotitoarea lumii, s-a rugat zicînd că : «Predînd, ca şi mai

[1] Cf. *Rev. Ist. Rom.*, 1945, vol. XV, după fotocopia turcească.

[2] Cf. G. G. Florescu, *op. cit.*

[3] Iată cum a fost tradusă partea care cuprinde acest fragment : „În felul acesta, deşteptîndu-se el din somnul prostiei, căindu-se şi întorcîndu-se la locul pocăinţei cu o sută de mii de plecăciuni şi felurite umilinţe, şi-a frecat faţa de pămîntul servituţii şi s-a adăpostit la curtea mea, refugiu al lumii, şi oferindu-şi robiei grumazul după fosta rînduială în jugul sclaviei, iar haraciul pus de mine odinioară, care era de trei mii de bani frînceşti florini în fiecare an, dublîndu-l, l-am făcut să fie în fiecare an şase mii de bani, şi să se considere prieten prietenului şi duşman duşmanului, să nu se mai iese din drumul dreptăţii ca în vremile trecute. Implorînd acest prag al sferei universale şi înălţata-i boltă, zicînd că-i este unul dintre servitorii din tată şi moş, ca să şteargă pulberea răutăţii de pe locul supunerii, revărsînd torentul lacrimilor de teamă, pentru că ceruse iertare, s-a tălăzuit marea mărinimiei şi oceanul bunăvoinţei mele, i-a iertat vina şi am înnoit legămîntul contractual" (cf. *Rev. Ist. Rom.*, 1945, vol. XV, fasc. IV, p. 475—476).

[4] E vorba de expediţia sultanului Mehmed al II-lea împotriva Moldovei, în 1476.

[5] Ştefan cel Mare.

înainte, grumazul meu la supunere şi la jugul robiei şi, pe lîngă aceasta, dublînd şi haraciul care, aşa cum îmi fusese fixat, era în fiecare an de trei mii de bani (*sikke*), florini frînceşti (*Efrendj-filori*), şi făcîndu-l de şase mii de bani în fiecare an, am devenit prietenul prietenilor şi duşmanul duşmanilor <voştri>. De asemenea, neabătîndu-mă, ca şi în zilele de altă dată, cu niciun pas, de pe calea cea dreaptă, sînt, din tată în fiu, unul dintre slujitorii înaltei Porţi şi onoratei Curţi ». Ca să îndepărteze grumazul său de la supunere cu forţa, el şi-a vărsat, de teamă, lacrimi din ochi şi, dat fiind că a cerut iertare, s-au revărsat oceanul mărinimiei şi marea bunăvoinţei mele şi l-am iertat de vina sa şi am reînnoit tratatul (*akd-î ahdî tedjdid kîldîm*)" [1].

Desigur, este puţin probabil ca fragmentul citat să reprezinte traducerea exactă a presupusei scrisori de pace a lui Ştefan cel Mare. După forma în care este redactată, el apare mai mult ca o interpretare turcească a unei asemenea scrisori. Trebuie menţionat însă că astfel de reproduceri fie din diferite rapoarte ale demnitarilor, fie din textele unor tratate cu alte state apare foarte frecvent în documentele turceşti.

O serie de alte elemente care preced sau urmează fragmentul citat indică de asemenea intervenţia domnului Moldovei în vederea unei înţelegeri cu sultanul. La schimbarea politicii lui Ştefan cel Mare faţă de turci ar fi putut contribui şi condiţiile interne din Moldova unde marea boierime manifesta tot mai deschis politica ei de ,,cumpărare" a păcii, căutînd totodată să reducă şi autoritatea domniei care tocmai în perioada de după bătălia de la Valea Albă ,,începuse să-şi asume protecţia unor interese populare" [2]. Pe de altă parte, încheierea unui legămînt cu Imperiul otoman însemna de fapt evitarea unor noi atacuri turceşti asupra Moldovei, ceea ce putea să asigure pe plan intern şi realizarea politicii sociale a lui Ştefan cel Mare. De altfel, politica asigurării unui răgaz oarecare nu este caracteristică numai marilor războaie antiotomane de pe vremea lui Ştefan cel Mare. O asemenea politică de înţelegere cu turcii, într-un fel sau altul, apare şi în alte împrejurări în istoria ţărilor romîne. În această privinţă poate fi amintită de pildă tactica folosită de Mihai Viteazul în timpul luptelor sale cu turcii [3]. Astfel, cronicarii otomani amintesc de o scrisoare trimisă de Mihai Viteazul la Poartă, la începutul lunii aprilie 1596 [4], cerînd

---

[1] Cf. *Rev. Ist. Rom.*, 1945, vol. XV, fasc. IV, fotocopia turcească.

[2] Cf. Barbu T. Câmpina, *op. cit.*, p. 94.

[3] Cf. Hadjî Halifé (Kiatib Celebi), *Fezleke* [Istoria prescurtată a Imperiului otoman], Istanbul, 1869—1870, vol. I, p. 71—72; Mustafa Naima, *Tarih* [Istoria Imperiului otoman], Istanbul, 1864—1866 (1281—1283), vol. I, p. 138.

[4] Această scrisoare a sosit la Poartă în a treia zi de la trecerea lui Damad Ibrahim paşa ca mare vizir (3IV 1596). Ea a determinat împărţirea demnitarilor otomani în două tabere: partizani şi adversari ai înţelegerii cu Mihai Viteazul. În această dispută au ieşit biruitori cei din tabăra înţelegerii, în frunte cu cronicarul Sa'adeddin Hodja Efendi, dascălul sultanului. Capul adversarilor înţelegerii era Şeih-ul islamul Bostanzade (cf. Hadjî Halifé (Kiatib Celebi), *Fezleke* [Istoria prescurtată a Imperiului otoman], Istanbul (1869—1870, vol. I, p. 71—72; Mustafa Naima, *Tarih* [Istorie], Istanbul, 1864—1866 (1281—1283), vol. I, p. 138—139; M. Selaniki, *Tarih* [Istorie] — mss. de la Sofia; Solakzade, *Tarih* [Istorie], Istanbul, 1880 (1297), p. 631—632).

respectarea condițiilor dinainte de răscoală. La aceasta sultanul a răspuns printr-un *hatt-i şerif* (*hatt-i humaiun*) dînd voievodului asigurările cerute[1].

După cum se vede, condițiile istorice fiind cu totul altele, actul emis de sultan pentru Țara Romînească nu mai era un *ahdname* , ca cel dat lui Ştefan cel Mare. Dar scopul lui Mihai Viteazul nu putea fi altul decît acela de a evita vreun atac imediat din partea turcilor la care se aştepta oricînd în urma înfrîngerilor suferite de oştile otomane cu ocazia expediției lui Sinan paşa în Țara Romînească. Se poate spune că aceeaşi politică a dus-o la vremea sa şi Ştefan cel Mare, care se afla şi sub presiunea marii boierimi.

Poziția Moldovei față de Imperiul otoman, pe vremea lui Ştefan cel Mare, fiind însă cu totul alta de cît a Țării Romîneşti pînă pe vremea domniei lui Mihai Viteazul, actul emis de sultan pentru Moldova era un ahdname, deci un tratat care impunea obligații mai precise între cele două părți. Din acest document rezultă clar că menținerea statu-quo-ului de după 1476, va depinde de Ştefan şi nu de sultan.

„De vreme ce el <Ştefan> — se spune de pildă în ultima parte a tratatului—va avea, potrivit condițiilor mai sus amintite, relații bune cu Poarta împărăției mele, atunci nici el, nici avuția şi nici țara sa nu vor fi atacate nici de mine, nici de sangeacbeii mei şi nici de ceilalți supuşi ai mei şi atît timp cît din partea lui se vor vedea fapte drepte, el se va bucura de aceeaşi bunăvoință de şah şi va fi protejat cu aceeaşi mărinimie împărătească din partea mea" [2].

Îndepărtîndu-se astfel posibilitățile de incursiune ale turcilor, prin acest ahdname se asigura de fapt neamestecul Imperiului otoman în treburile Moldovei precum şi suveranitatea voievodului.

Dar nu mult după moartea sultanului Mehmed al II-lea (3 mai 1481), urmaşul său, Baiazid al II-lea (1481—1512) va relua politica expansionistă, atacînd şi Moldova de mai multe ori. În această perioadă marea boierime va adera tot mai mult la sistemul legăturilor cu turcii, renunțînd să-l mai sprijine pe domn.

În această privință, sînt semnificative relatările cronicarilor otomani, care, descriind de pildă incursiunea lui Ali bei, din 1485, amintesc printre altele că „mulți bei ai Moldovei, întîmpinîndu-i <pe turci>, s-au supus şi s-au închinat" [3].

Toate acestea au determinat alte negocieri cu Poarta şi în anul 892 al hegirei [4] se încheie o nouă pace de astă dată între Ştefan cel Mare şi

---

[1] Referindu-se la acest hatişerif, cronicarul M. Selîniki îl rezumă astfel: „Potrivit scrisorii de rugăminte a afurisitului Mihai, duşmanul legii, i se spusese din partea padişahului... cu un hatt-i humain, aducător de fericire, următoarele: crezîndu-te, am uitat vina ta şi pe tine însuți. Să fii încredințat că de azi înainte vei rămîne în postul tău de voievod. Să te linişteşti. Dacă vei fi sincer, atunci demnitarii statului (*devlet*) nu te vor ataca. Aşa să ştii". (cf. M. Selaniki, *op. cit.*, mss. de la Sofia).

[2] Cf. *Rev. Ist. Rom.*, 1945, vol. XV, fasc. IV, fotocopia turcească.

[3] Cf. Aşîkpaşazade, *op. cit.*, p. 219.

[4] 892 H. = 28 dec. 1486—16 dec. 1487.

sultanul Baiazid al II-lea. Referindu-se la acest legămînt, şi cronicarii otomani relatează printre altele că „a venit din Moldova un sol, cu haraci pe doi ani, şi a plecat primind răspunsul de pace" [1]. Clauzele acestui tratat nu sînt cunoscute, dar se poate spune că el nu diferea de ahdname-ul sultanului Mehmed al II-lea întrucît nici după 1487 hotarele Imperiului otoman nu depăşeau cetăţile Chilia şi Akerman. Chiar şi spre sfîrşitul veacului al XV-lea hotarele turceşti continuau să rămînă la limitele acestor cetăţi. Astfel, descriind incursiunea lui Malkoci-oglu Bali bei în Polonia, în urma luptei de la Codrii Cosminului (1497), cronicarii otomani precizează că la întoarcere oastea lui Bali bei „a ajuns în ţinuturile Chiliei şi Akkermanului care se aflau la graniţa ţărilor islamice" [2].

După Ştefan cel Mare, raporturile Moldovei cu Imperiul otoman vor avea din ce în ce mai mult un caracter de subordonare pînă cînd regimul dominaţiei otomane se va instaura şi aici pentru o perioadă mai îndelungată. Particularităţile acestor raporturi pot fi de asemenea cercetate pe măsura îmbogăţirii materialelor privind diferite aspecte ale relaţiilor turco-romîne de-a lungul mai multor veacuri.

К ВОПРОСУ ОБ ОТНОШЕНИЯХ МОЛДАВИИ С ОТТОМАНСКОЙ ИМПЕРИЕЙ ВО ВТОРОЙ ПОЛОВИНЕ XV В.

РЕЗЮМЕ

Автор статьи останавливается на некоторых в недостаточной мере выясненных аспектах истории турецко-молдавских отношений, подчеркивая три главных вопроса.

Во-первых, он стремится доказать, что документ, подписанный султаном Магометом II 9 июня 1456 г. в местности Иени Дербенд (Босния), документ, считавшийся как правило простой коммерческой привилегией, данной аккерманским купцам, является своего рода мирным договором с Молдавией. В поддержку своего предположения автор приводит аргументы, как прямые (первая часть текста названного документа), так и косвенные (касающиеся ранее принятых обязательств, содержащихся в мирном договоре 1479—1481 гг. между Стефаном Великим и Магометом II).

Во-вторых, на основании изучения неизвестных румынской историографии писем татарских ханов, автор анализирует политические и военные осложнения, создавшиеся между различными европейскими и азиатскими странами в связи с турецко-молдавским конфликтом в период между 1475—1476 гг. Он цитирует письмо крымского хана Менгли Гирея к Магомету II, в котором первый описывает султану ультимативный ответ, данный королю Польши, на случай его вмешательства в турецко-молдавский конфликт на стороне Стефана Великого. Во втором письме, рассматриваемом автором, показывается поражение татар, когда они атаковали Молдавию по наущению султана накануне сражения при Рэзбоень. Эти два письма проливают свет

[1] Cf. *Die Àltosmanischen Anonymen Chroniken* [Cronici anonime otomane], partea I, Breslau, 1922 (ed. Giese), p. 118; Sa'adeddin, *op. cit.*, vol. II, p. 54.

[2] Cf. de ex. Sa'adeddin, *op. cit.*, vol. II, p. 85.

на некоторые аспекты турецко-молдавских и турецко-татарских, татарско-молдавских и молдавско-польских отношений именно в период крупных антиоттоманских битв, которые вела Молдавия, возглавляемая Стефаном Великим.

Третья обсуждаемая автором проблема касается мирного договора между Стефаном Великим и Магометом II между 1479—1481 гг. Анализируя характер турецко-молдавских отношений после 1476 г., автор останавливается и на периоде зависимости Молдавии от Турции. С другой стороны, давая новый перевод главнейших частей соответствующего договора, автор отмечает воспроизведение одного места из предполагаемого мирного послания Стефана Великого после сражения при Рэзбоень. В то же время он рассматривает факторы, которые могли определить изменение турецко-молдавских отношений в этот период, упоминая о некоторых письмах румынских воевод, как адресованных турецкому султану, так и написанных по другим поводам.

DES RAPPORTS DE LA MOLDAVIE AVEC L'EMPIRE OTTOMAN AU COURS DE LA SECONDE MOITIÉ DU XVe SIÈCLE

RÉSUMÉ

L'auteur du présent article traite de certains aspects moins étudiés de l'histoire des rapports turco-moldaves et souligne trois problèmes principaux.

En premier lieu, il tente de démontrer que le document émis par le sultan Mahomet II le 9 juin 1456 dans la localité de Ieni-Derbend (Bosnie), et considéré généralement comme un simple privilège commercial accordé aux commerçants d'Akkerman, a en réalité le caractère d'un véritable traité de paix avec la Moldavie. L'auteur étaye cette opinion sur des arguments directs (la première partie du texte du document mentionné) et indirects (il se réfère à un pacte antérieur inclus dans le traité de paix entre Etienne le Grand et Mahomet II, des années 1479—1481).

En second lieu, sur la base de certaines lettres des khans tatares — lettres inconnues aux historiens roumains —, l'auteur analyse les complications politiques et militaires survenues entre différents pays européens et asiatiques à l'occasion du conflit turco-moldave des années 1475—1476. Il cite une lettre du khan de Crimée, Mengli Ghiraï, à Mahomet II, mettant le sultan au courant du caractère ultimatif de sa réponse au roi de Pologne, au cas où celui-ci interviendrait aux côtés d'Etienne le Grand dans le conflit turco-moldave. L'auteur analyse également une lettre décrivant la défaite des Tatares lors de leur attaque contre la Moldavie, entreprise sur l'injonction du sultan, avant la bataille de Războieni. Ces deux lettres élucident certains aspects des rapports turco-moldaves et turco-tatares, tataro-moldaves et moldo-polonais, justement à l'époque des grandes batailles d'Etienne le Grande contra les Ottomans.

En troisième lieu, l'auteur se réfère au traité de paix entre Etienne le Grand et Mahomet II, des années 1479—1481. Il analyse le caractère des rapports turco-moldaves après 1476 et insiste sur l'état de dépendance de la Moldavie envers la Porte. D'autre part, en donnant une nouvelle traduction des parties essentielles du traité, l'auteur y découvre un passage qui prouverait qu'Etienne le Grand aurait fait une demande de paix au lendemain de la bataille de Războieni. L'auteur analyse également les facteurs qui auraient pu déterminer la modification des rapports turco-moldaves au cours de cette période, rappelant certaines lettres des princes roumains adressées à la Porte dans d'autres circonstances historiques.

INTRODUCEREA NONEI ÎN TRANSILVANIA

(Cu privire la unele premise social-economice ale răscoalei de la Bobîlna)

DE

L. DEMÉNY

Pe la mijlocul secolului al XIV-lea se observă o cotitură în viaţa ţărănimii transilvane, care s-a manifestat atît în înrăutăţirea situaţiei ei sub aspectul creşterii obligaţiilor iobăgeşti cît şi în ceea ce priveşte aservirea juridică tot mai accentuată a ţăranilor. Renta feudală cunoaşte o creştere simţitoare în special sub forma rentei în bani şi a celei în natură. A crescut suma pe care trebuiau să o plătească ţăranii pentru dijma bisericească şi pentru cens. Au apărut forme noi (*collecta*) ale obligaţiilor băneşti ale ţăranilor. Au crescut obligaţiile lor băneşti faţă de stat.

În privinţa rentei în natură trebuie relevat în primul rînd introducerea în a doua jumătate a secolului al XIV-lea a nonei, cum şi transformarea darurilor (*munera*) în obligaţie ţărănească, pe care iobagii trebuiau să o ducă stăpînului feudal de trei ori pe an.

Creşterea exploatării feudale a ţăranilor a fost însoţită de înrăutăţirea situaţiei lor juridice, reflectată în primul rînd în procesul de limitare a dreptului de strămutare liberă şi a dreptului de moştenire a ţăranilor dependenţi.

Creşterea exploatării feudale şi înrăutăţirea situaţiei juridice a ţăranilor a dus la o înteţire deosebit de ascuţită a luptei de clasă, a luptei ţăranilor împotriva exploatării feudale.

În materialul de faţă ne propunem să examinăm unul din aspectele creşterii exploatării feudale a ţărănimii din Transilvania în a doua jumătate a secolului al XIV-lea şi prima jumătate a secolului al XV-lea, şi anume, introducerea nonei şi lupta ţăranilor iobagi împotriva introducerii ei.

Introducerea nonei a mai fost abordată de istoriografia romînească şi cea maghiară. În ceea ce priveşte însă teritoriul Transilvaniei, consta-

tările erau foarte generale [1], sau se limitau la unele relatări documentare în cadrul studiilor despre întroducerea nonei în regatul Ungariei în general[2]. În unele lucrări de sinteză recènt apărute problema a fost abordată mai pe larg [3]. Un studiu special despre întroducerea nonei în Transilvania nu există. Studierea acestei probleme este cu atît mai actuală cu cît în istoriografia burgheză dintre cele două războaie mondiale era denaturat rolul pe care l-a ocupat întroducerea nonei asupra situaţiei ţărănimii.

Nona, a noua parte a produselor gospodăriei ţărăneşti, a fost întrodusă ca o obligaţie feudală generală a ţărănimii prin decretul lui Ludovic din 1351. Paragraful 6 „De nonarum solutione et exactione" al acestui decret stabilea următoarele:

Regele şi regina vor strînge de la toţi locuitorii satelor iobăgeşti şi a satelor libere, aflaţi pe moşiile lor *a noua parte din toate produsele agricole şi din recolta viilor*. Vor fi scutite de nonă numai oraşele înconjurate de ziduri, adică aşa-numitele oraşe regeşti [4].

Regele porunceşte baronilor şi nobililor să strîngă şi ei de la supuşii aflaţi pe moşiile lor a noua parte a tuturor produselor acestora [5].

Prelaţii şi stăpînii eclesiastici, care au iobagi, vor strînge de la iobagii aflaţi pe moşiile lor mai întîi dijma bisericească şi pe urmă nona din toate produsele agricole şi din vinurile ţărăneşti [6].

În decret se menţionează că baronii şi nobilii vor strînge nona de la iobagii aflaţi pe moşiile lor în folosul lor. Numai în cazul cînd baronii sau nobilii se vor abate de la cele stabilite în decret, adică nu vor strînge nona

---

[1] În legătură cu întroducerea nonei în Transilvania chiar şi în lucrările consacrate răscoalei de la Bobîlna întîlnim numai constatări generale. Cf. Gh. Bariţiu, *Despre resbelul civil din anii 1437—38, în Transilvania*, 1873, nr. 1, p. 1—4; I. R. Şirianu, *Iobăgia*, vol. I, Arad, 1908; Gy. K. Németh, *Az 1437-iki parasztlázadás és az erdélyi három nemzet uniója keletkezésének története* [Istoria răscoalei ţărăneşti din 1437 şi a făuririi unio trium nationum în Transilvania], Baia Mare, 1885; F. A. Gombos, *Az 1437-ik évi parasztlázadás története különös tekintettel a jobbágyi viszonyokra s a huszitizmusnak hazánkban való elterjedésére* [Istoria răscoalei ţărăneşti din 1437 cu deosebită privire la relaţiile iobăgeşti şi la răspîndirea husitismului în ţara noastră], Cluj, 1898; M. Diaciuc-Dăscălescu, *Răscoala iobagilor de la Bobîlna*, Piatra-Neamţ, 1937; ed. a II-a, Buc., 1957; Şt. Pascu, *Bobîlna*, Ed. Tineretului, Buc., 1957.

[2] Cf. I. Szabó, *Hanyatló jobbágyság a középkor végén* [Iobăgia în decădere la sfîrşitul evului mediu], în *Századok*, 1938; Gy. Székely, *A jobbágyság földesúri terheinek növelése és az erőszakapparátus további kiépítése* [Creşterea obligaţiilor feudale a iobagilor şi dezvoltarea aparatului de constrîngere extraeconomică], în *Tanulmányok a parasztság történetéhez Magyarországon a 14 században*, Budapesta, 1953; I. Szabó, *Az 1351 évi jobbágytörvények* [Legi cu privire la iobagi din 1351], în *Századok*, 1954, p. 497—528.

[3] Cf. *Din istoria Transilvaniei*, vol. I, Buc., 1960, p. 96; *Istoria Romîniei*, vol. II (machetă), p. 173—174.

[4] „Praeterea, ab omnibus jobagionibus nostris, aratoribus et vineas habentibus, in quibuslibet villis liberis, ac etiam udvarnicalibus villis quocunque nomine vocitatis, ac reginalibus constitutis (exceptis civitatibus muratis) nonam partem omnium frugum suarum et vinorum suorum exigi faciemus; et domina regina exigi faciet" (*Corpus Juris Hungarici*, vol. I, p. 172.)

[5] „. . . predicti barones et nobiles similiter, ab omnibus aratoribus jobagionibus, et vineas habentibus, in quibuslibet possessionibus ipsorum existentibus, nonam partem omnium frugum suarum et vinorum suorum, *pro eorum usibus exigant et recipiant*" (s.n.—*L. D.*). (*Ibidem*).

[6] „Praelati quoque, et viri ecclesiastici jobagiones habentes, primo decimas, post haec similiter nonam partem omnium frugum suarum, et vinorum ipsorum exigant" (*ibidem*).

de la iobagii aflați pe moșiile lor, aceasta va fi strînsă în folosul regelui [1]. Decretul din 1351 a fost repetat în cursul secolului al XIV-lea de două ori : în anul 1384 [2] și în anul 1397 [3].

Cercetările mai recente ale istoricilor maghiari au demonstrat că pe teritoriul Ungariei nona a devenit o obligație permanentă a iobagilor încă în a doua jumătate a secolului al XIV-lea. Mai mult chiar Gy. Székely[4] și I. Szabó [5] susțin că decretul din 1351 a consfințit o practică existentă deja în acea vreme. Ei se referă la faptul că în unele părți ale regatului feudal ungar pe lîngă desiatina bisericească, stăpînii feudali luau de la iobagi încă o dijmă (tot a 10-a parte a produselor) gospodăriei țărănești.

În Transilvania situația este deosebită. Pînă în momentul de față nu ne este cunoscut nici un document în care să se vorbească despre desiatina cea nouă în folosul stăpînului feudal înainte de data decretului. Constatăm deci că decretul din 1351 introduce în Transilvania o obligație țărănească nouă care *de fapt* reprezenta a zecea parte a tuturor produselor gospodăriei țărănești. Dacă în Ungaria strîngerea nonei este atestată în documente în anii imediat după ce a fost dat decretul, în Transilvania practica strîngerii nonei se constată documentar abia spre sfîrșitul secolului al XIV-lea. Acest lucru exprimă un fapt real. Introducerea nonei nu s-a desfășurat lent, fără o luptă ascuțită de clasă între cei care trebuiau să fie supuși la această obligație nouă și grea, pe de o parte, și cei care se foloseau de roadele ei, pe de alta. Dimpotrivă, încercările stăpînilor feudali din Transilvania de a introduce nona s-au izbit de o rezistență tot mai accentuată și mai hotărîtă din partea țărănimii exploatate. Țăranii din Transilvania se ridicau împotriva introducerii nonei, considerau nona o „noutate nejustificată" chiar și în deceniul al IV-lea al secolului al XV-lea.

Tocmai această împotrivire dîrză și hotărîtă a țărănimii explică în fond de ce introducerea nonei mergea în Transilvania greu, că strîngerea ei este atestată abia pe la sfîrșitul secolului al XIV-lea. Cercetînd problema introducerii nonei în Transilvania, pe lîngă rezistența țărănimii trebuie avute în vedere și contradicțiile existente în sînul clasei feudale. Deși clasa feudală în totalitatea ei este interesată în introducerea nonei, unii nobili sau prelați cu scopul de a atrage pe țărani dădeau celor așezați pe moșiile lor unele înlesniri între care era și renunțarea vremelnică la strîngerea nonei. Este cazul capitlului din Oradea care, vrînd să mărească numărul țăranilor de pe moșiile lui, a renunțat pe un timp la strîngerea nonei [6]. Fapul că renunțarea la strîngerea nonei reprezenta pentru feudali numai o metodă de atragere a țăranilor pe moșiile lor ne arată și o scrisoare a regelui Ungariei, Albert, din 24 iunie 1438, adresată nobilimii din co-

---

[1] „Et, si qui in exactione praedicta secus fecerint, nos in talium rebellium, et presentam nostram institutionem alterantium possessionibus, pro usu nostro, ipsam nonam partem ipsarum frugum, et vini exigi faciemus, sine diminutione, et relaxatione aliquia" (*ibidem*).

[2] Cf. *Corpus Juria Hungarici*, vol. I, p. 188—189.

[3] Cf. N. Knauz, *Az 1397 évi országgyülés végzeménye* [Hotărîrea dietei din 1397], în *Magyar Történelmi Tár*, 1857, p. 221—222.

[4] Gy. Székely, *op. cit.*, p. 277—278.

[5] I. Szabó, *Az 1351, évi jobbágytörvények*, în *Századok*, 1954, p. 515—516.

[6] Gy. Székely, *op. cit.*, p. 279.

mitatul Szabolcs [1]. Regele constată cu părere de rău că unii nobili din acest comitat nu strîng nona din produsele țărănești cerealiere și din recolta viilor ,,că în felul acesta vor să atragă pe iobagii altor nobili pe moșiile lor" [2].

Este deci vorba de renunțarea vremelnică la strîngerea nonei și aceasta nicidecum din ,,grijă față de țărani" ci din interesele economice ale feudalilor respectivi.

După părerea noastră statutele capitlului din Oradea din 1374 fixează tocmai un asemenea moment cînd acest capitlu, după o perioadă în care n-a strîns nona din grîne, trece la strîngerea ei. Deși în paragraful despre veniturile capitlului se arată că în privința strîngerii nonei din cereale și vin, ,,introdus în timpuri mai recente de către regele Ludovic, capitlul nu poate da o regulă clară, sperînd că în această direcție vor fi înlesniri" [3], în restul paragrafelor găsim o serie de indicații care ne permit să susținem că în timpul alcătuirii acestor statute capitlul din Oradea strîngea deja nona atît din produsele cerealiere cît și mai ales din recolta viilor.

Statutele arată că o parte din preoți vor primi o dublă cantitate a veniturilor de cereale și vin provenite capitlului din strîngerea nonei. Este adevărat că se arată în același loc că acei țărani care dau nona din cereale și vin, nu vor trebui să plătească obligația bănească denumită ,,terragium" [4].

Tot din aceste statute aflăm că în satele stăpînite de capitlul din Oradea împreună cu episcopul din Oradea, țăranii dădeau stăpînilor din recolta viilor lor sau nona, sau obligația denumită ,,tinna" [5]. Despre strîngerea nonei din vin ne vorbește și formularul de jurămînt pe care strîngătorii dijmelor capitlului trebuiau să depună în fața stăpînului lor. Strîngătorii de dijme depuneau jurămînt că vor strînge cu devotament față de capitlu atît dijmele cît și nonele din vin [6].

Este neîndoielnic faptul că pe moșiile bisericești din Transilvania spre sfîrșitul secolului al XIV-lea strîngerea nonei s-a generalizat. Cel puțin în ceea ce privește moșiile capitlului din Alba-Iulia avem cîteva documente care atestă acest fapt. Astfel la data de 27 decembrie 1389 regina Ungariei, Maria, în scrisoarea ei adresată voievodului Transilvaniei și dată la Timișoara, vorbește de strîngerea nonei [7]. În scrisoare se arată

---

[1] Arhivele Statului din Budapesta, cota Dl. 38106 publicat de I. Szabó, în *Századok*, 1954, p. 517.

[2] ,,... Ut eo viso jobagiones ipsorum aliorum nobilium de eorum possessionibus".

[3] ,,De exactione autem none partis frugum et vini, per Ludovicum regem novissimus diebus inducta, certa regula dari non potest, cum speratur de eius relaxatione". V. Bunyitay, *A váradi káptalan legrégibb statutumai* [Cele mai vechi statute ale capitlului din Oradea], Oradea, 1886, p. 49–50.

[4] ,,Interim autem duplariis *de nona frugum et vini pro qualitate dupple, que eis de terragiis cedere debet, competenter satisfaciemus, cum a solventibus non soleamus exigere terragium*" (s.n.— *L.D.*), V. Bunyitay, *op. cit.*, p. 50.

[5] V. Bunyitay, *op. cit.*, p. 53.

[6] ,,... In exactione et recollectione et divisione universorum *vinorum nonalium* (s.n. — *L.D.*) et decimalium, ipsis dominis meis de jure provenientium". (V. Bunyitay, *op. cit.*, p. 53 și 84).

[7] A. Szeredai, *Series antiquorum et recentiorum episcoporum Transylvaniae*, Alba-Iulia, 1790, p. 58; G. Fejér, *Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis*, Buda, 1843, vol. X/1, p. 529; *Transilvania*, 1872, p. 127; E. Hurmuzaki — N. Densușianu, *Documente privitoare la istoria Romînilor 1199—1345*, vol. I, partea a II-a, 1887, p. 317; Fr. Zimmermann,

că capitlul din Alba-Iulia are dreptul să strîngă nona de la toţi iobagii aflaţi pe moşiile sale, la fel cum aceste none se strîng de la iobagii aflaţi pe moşiile regeşti. Este important însă să subliniem că în scrisoare se menţionează faptul strîngerii nonei înainte de data acestei scrisori. Se spune că capitlul are dreptul să strîngă nonele aşa cum ele erau strînse şi mai înainte (a modo in antea) [1]. Porunca reginei a fost dată la plîngerea capitlului şi a episcopului Transilvaniei în faţa reginei despre greutăţile pe care le întîmpină capitlul în strîngerea nonei.

Regina porunceşte voievodului şi vicevoievodului Transilvaniei să nu cuteze a împiedica capitlul în strîngerea nonei.

Un alt aspect foarte important în legătură cu strîngerea nonei, care apare din conţinutul acestui document, constă în relatarea că nonele puteau fi strînse de capitlu sau în natură sau în bani (*in specie seu in pecunia*) [2]. Relevăm că acesta este singurul document cunoscut pînă azi care atestă strîngerea nonei în bani în Transilvania din secolul al XIV-lea şi prima jumătate a secolului al XV-lea.

Un alt document în care se atestă strîngerea nonei de la iobagii aflaţi pe moşiile capitlului din Alba-Iulia este o altă scrisoare a reginei Maria, dată la 9 ianuarie 1390 tot din Timişoara[3]. În această scrisoare se permite capitlului din Alba-Iulia ca să strîngă de la iobagii din Sîngătin (raionul Sebeş, Reg. Hunedoara) un alt cens (alium censum) în locul nonei. Scrisoarea conţine menţiunea despre faptul că strîngerea nonei pe moşiile capitlului este o practică generală şi că favorul care s-a dat locuitorilor din Sîngătin este o excepţie care trebuie să fie consfinţită conform practicii existente — într-o scrisoare regală. După cum se ştie, numai regele avea dreptul de a da anumite înlesniri sau scutiri de la strîngerea nonei.

Capitlul din Alba-Iulia strîngea nonele din toate produsele gospodăriei ţărăneşti. Acest lucru reiese clar din două documente din 1397 în care se vorbeşte de dijmele şi nonele din cereale şi din vin [4].

Strîngerea nonei în domeniile capitlului din Alba-Iulia este atestată şi de cearta care s-a ivit între canonici şi prepozitul bisericii în legătură cu împărţirea veniturilor provenite din nonă.

C. Werner, G. Müller, *Urkundenbuch zur Geschichte der Deutschen in Siebenbürgen*, vol. II, Sibiu, 1897, p. 638; registru în *Történelmi Tár*, 1889, p. 771; *Zsigmondkori oklevéltár* [Culegere de documente din perioada lui Sigismund], culese de E. Mályusz, vol. I, (1387—1399), Budapesta, 1951, nr. 1294.

[1] „Iidem domini de capitulo *a modo in antea* (s.n.—*L.D.*) de universis et singulis iobagionibus in quibusvis possessionibus ipsorum commorantibus nonam modo simili quo eadem nona a iobagionibus regalibus exigitur in specie seu in pecunia exigere, tollere valeant" (Fr. Zimmermann, C. Werner, G. Müller, *Urkundenbuch*. . ., vol. II, p. 638).

[2] Fr. Zimmermann, C. Werner, G. Müller, *Urkundenbuch*. . ., vol. II, p. 638.

[3] A. Szeredai, *Notitia*, p. 59; G. Fejér, *Codex diplomaticus*, vol. X/1, p. 572; *Transilvania*, 1872, p. 128; E. Hurmuzaki — N. Densuşianu, *Documente*, vol. I, partea a II-a, p. 332; Fr. Zimmermann, C. Werner, G. Müller, *Urkundenbuch*..., vol. II, p. 639; registru în *Történelmi Tár*, 1889, p. 771; *Zsigmondkori oklevéltár*, vol. I, nr. 1315.

[4] A. Szeredai, *Notitia*, p. 63; G. Fejér, *Codex diplomaticus*, vol. X/8, p. 429; Fr. Zimmermann, C. Werner, G. Müller, *Urkundenbuch zur Geschichte der Deutschen in Siebenbürgen*, vol. III, Sibiu, 1902, p. 177 şi 182; registru în *Történelmi Tár*, 1890, p. 131; *Zsigmondkori oklevéltár*, vol. I, nr. 4733 şi 4972.

Din scrisoarea lui Sigismund, regele Ungariei, dată la Buda la 29 aprilie 1397 şi adresată lui Maternus, episcopul Transilvaniei, aflăm de plîngerea prepozitului bisericii din Alba-Iulia, un oarecare Ioan, că el este nedreptăţit în ceea ce priveşte împărţirea veniturilor din strîngerea dijmei şi nonei. Canonicii capitlului din Alba-Iulia — reiese din scrisoarea regală — i-au adus lui Ioan prepozitul, mari pagube „în dijmele şi nonele din grîne şi vinuri ale prepositurii şi canonicatului său" [1]. Regele Sigismund porunceşte episcopului Transilvaniei, Maternus, să cerceteze cazul şi să facă dreptate. În ce au constat nedreptăţile aduse prepozitului Ioan în legătură cu strîngerea dijmei şi a nonei o aflăm din scrisoarea episcopului Maternus din 15 sept. 1397, care conţine în 16 puncte învinuirile aduse din partea prepozitului Ioan la adresa canonicilor capitlului din Alba-Iulia şi răspunsul acestora din urmă la aceste învinuiri [2]. Din unul din cele 16 puncte reiese că prepozitul Ioan pretindea ca a treia parte a veniturilor capitlului provenite din strîngerea nonei din vinuri şi grîne de pe toate moşiile capitlului să revină lui. Aceasta pentru că el, prepozitul capitlului, are dreptul la a treia parte din toate veniturile moşiilor capitlului, inclusiv şi a celora provenite din strîngerea nonei.

Cearta dintre canonici şi prepozitul Ioan nu a fost înlăturată nici de intervenţia episcopului Transilvaniei Maternus.

Neînţelegerile continuă să existe între canonicii capitlului din Alba-Iulia pe de o parte şi prepozitul, custodele şi cantorul de la biserica din Alba-Iulia pe de alta, şi în prima jumătate a secolului al XV-lea. După cum reiese dintr-o scrisoare papală din 23 aprilie 1431 [3], episcopul Nicolae de Ferentino a primit şi el sarcina să intervină în această ceartă, să cerceteze cazul şi să rezolve neînţelegerile. Intervenţia episcopului Nicolae de Ferentino însă n-a putut lichida cearta asupra împărţirii veniturilor capitlului provenite din strîngerea nonei. În acest sens, papa Eugen al IV-lea numeşte pe abaţii de la Bultsch şi de la Cluj-Mănăştur şi pe decanul capitlului din Sibiu, să cerceteze hotărîrea dată de către episcopul Nicolae de Ferentino în procesul dintre canonicii capitlului pe de o parte şi prepozitul, custodele şi cantorul bisericii din Alba-Iulia pe de alta, şi să dea o soluţie în privinţa împărţirii nonei.

Din cele relatate, se poate constata clar, că episcopul şi capitlul din Oradea cum şi capitlul din Alba-Iulia strîngeau nonele de la ţărani atît din grîne cît şi din vinuri.

Aceste none erau strînse însă nu numai de către capitlul şi episcopul din Oradea sau capitlul din Alba-Iulia. La plata nonei erau supuşi şi ţăranii aflaţi pe moşiile episcopului din Alba-Iulia, a abatelui mănăstirii de la Cluj-Mănăştur şi pe alte moşii eclesiastice. Mai mult, episcopul din

---

[1] „... Quomodo domini concanonici sui de predicto capitulo Transilvano in decimis et nonis bladorum et vinorum suae praepositurae et canoni catus damna non modica indebite intulissent et minus iuxte inferre non cessarent" (Fr. Zimmermann, C. Werner, G. Müller, *Urkundenbuch...*, vol. III, p. 177).

[2] Fr. Zimmermann, C. Werner, G. Müller, *Urkundenbuch...*, vol. III, p. 180—182.

[3] Fr. Zimmermann, C. Werner, G. Müller, G. Gündisch, *Urkundenbuch zur Geschichte der Deutschen in Siebenbürgen*, vol. IV, Sibiu, 1937, p. 442.

Alba-Iulia şi abatele mănăstirii din Cluj-Mănăştur la începutul secolului al XV-lea strîngeau none din vinuri şi de la locuitorii clujeni, care aveau vii pe teritoriul moşiei lor, cu toate că oraşul Cluj ca oraş regesc înconjurat de ziduri, era astfel scutit însuşi de decretul din 1351 de plata nonei. Abia în 1409, oraşul obţine de la Sigismund, regele Ungariei, o *scrisoare privilegială* în care scuteşte pe clujeni de plata nonei după recolta viilor lor. În această scrisoare privilegială, dată la 25 martie 1409, regele arată că „dorind îmbogăţirea şi mărirea oraşului Cluj" şi să „înzestreze" acest oraş cu toate privilegiile oraşelor regeşti libere, el scuteşte pe orăşenii clujeni de plata nonei, teragiului sau tributului din vinuri, indiferent de faptul unde, pe ce moşie sînt aşezate viile clujenilor [1]. În acelaşi timp, cu cîteva zile în urmă, regele Sigismund a considerat necesar să se adreseze cu o scrisoare specială episcopului Transilvaniei în problema scutirii clujenilor de la plata nonei din vinuri. În această scrisoare din 7 aprilie 1409, regele arată că Clujul fiind un oraş liber regesc, el a scutit pe clujeni de plata nonei, a teragiului sau tributului din vinuri, indiferent de faptul unde s-ar afla viile acestora. În acelaşi timp, regele porunceşte episcopului Transilvaniei, Ştefan, că de acum încolo să nu cuteze să strîngă none, teragii, sau tribut din vinurile locuitorilor clujeni, viile cărora se află pe moşiile lui şi să se mulţumească numai cu dijma bisericească obişnuită [2]. După cum reiese dintr-un document din 1412, episcopul Transilvaniei n-a respectat porunca regală, continuînd să strîngă nona din vinuri de la locuitorii clujeni [3]. Din această cauză se ajunge la o ciocnire dintre locuitorii oraşului Cluj şi episcopul Transilvaniei care pînă la urmă se termină cu victoria oraşului, episcopul fiind nevoit să renunţe la strîngerea nonei din vinurile clujenilor.

Dacă clujenii (deşi oraşul era regesc) au fost supuşi la începutul secolului al XV-lea să plătească nona din vinuri şi cu tot sprijinul primit din partea puterii centrale au putut scăpa de această obligaţie cu mari greutăţi, nu avem nici un temei să considerăm că satele iobăgeşti şi chiar cele ale ţărănimii libere nu erau supuse plăţii nonei pe moşiile episcopului sau pe cele ale abatelui de la Cluj-Mănăştur.

Trebuie să subliniem aici faptul că oraşul Cluj obţine de la rege scutirea de plata nonei din vinuri ca un privilegiu, ca o excepţie de la regula generală, ceea ce se arată în însăşi scrisoarea regală adresată episcopului din 1409 [4]. Din toate acestea putem trage concluzia că ţăranii aflaţi pe moşiile episcopului Transilvaniei şi a mănăstirii din Cluj-Mănăştur cum şi pe alte moşii eclesiastice sau laice erau supuşi plăţii nonei din vinuri în prima jumătate a secolului al XV-lea.

Strîngerea nonei la sfîrşitul secolului al XIV-lea era răspîndită nu numai pe moşiile bisericeşti, dar şi pe cele laice, regeşti şi nobiliare. Astfel,

[1] E. Jakab, *Oklevéltár Kolozsvár története elsö kötetéhez* [Culegere de documente la primul volum al istoriei Clujului], vol. I, Buda, 1870, p. 149; Fr. Zimmermann, C. Werner, G. Müller, *Urkundenbuch...*, vol. III, p. 474; *Zsigmondkori oklevéltár*, vol. II, partea a II-a, nr. 6682.

[2] E. Jakab, *Oklevéltár...*, vol. I, p. 150; Fr. Zimmermann, C. Werner, G. Müller, *Urkundenbuch...*, vol. III, p. 477; *Zsigmondkori oklevéltár*, vol. II, partea a II-a, nr. 6795.

[3] Arhivele Statului Cluj, Arhiva oraşului Cluj, doc. 18, apr. 1412.

[4] E. Jakab, *Oklevéltár...*, vol. I, p. [illegible]

la 8 iunie 1389, regele Sigismund acordă magistrului Ştefan, fiul lui Ştefan şi fraţilor săi Petru, Gheorghe şi vărului său Gavril, ca răsplată pentru credinţa dovedită de sus-numiţii nobili faţă de el, regele Ungariei şi regina Maria, ca nici ei, nici urmaşii lor, nici iobagii lor, în orice moşie se află sau se vor afla şi care au sau vor avea vii pe dealurile de la Macra şi Ersomlia (reg. Timişoara) să nu fie datori să dea regelui none din vinurile lor[1]. Această scutire, ca o excepţie de la regula generală, arată că pe moşiile regeşti din aceste părţi ale Transilvaniei, strîngerea nonei era generalizată. La sfîrşitul secolului al XIV-lea, strîngerea nonei în Transilvania este atestată şi pe moşiile nobiliare. Astfel, de strîngerea nonei se vorbeşte într-un document din 1391. La 7 ianuarie 1391, nobilul Semyen de Tusun, fiul lui Simon, în faţa conventului de la Cluj-Mănăştur face unele danii mănăstirii din Sîncraiu (Zenthkyral). Printre aceste danii, pe lîngă a zecea parte a veniturilor unei mori de două roţi aflătoare pe fluviul Tîrnava în satul Vasileni (Zenthlazlo), Semyen de Tusun dăruieşte mănăstirii a zecea parte din veniturile pe care le va avea din strîngerea nonei atît din vinuri, cît şi din cereale şi alte produse agricole ale gospodăriilor ţărăneşti aflătoare pe moşia lui sus-amintită din satul Vasileni[2]. Acest document prezintă un deosebit interes nu numai pentru acest caz aparte, ci în general pentru toate moşiile nobiliare din Transilvania. În el poate fi urmărit procesul de introducere a strîngerii nonei pe moşiile nobiliare. În actul de donaţie se specifică faptul că a zecea parte a nonelor provenite de la ţăranii nobilului Semyen de Tusun vor reveni mănăstirii din Sîncraiu în cazul cînd această colectă a nonelor va fi stabilită de către nobilii din Transilvania să se strîngă în mod regulat, şi el o va putea strînge[3]. Este evident că nobilul sus-numit strîngea nona, deşi poate nu în fiecare an şi în mod regulat, altfel nu avea niciun sens să facă danie mănăstirii din Sîncraiu din veniturile pe care le va obţine din strîngerea nonei. Pe de altă parte reiese clar că cel puţin pe moşiile nobiliare din Transilvania strîngerea nonei nu era la acea dată statornicită în mod definitiv, nona nu se transformase încă într-o obligaţie permanentă şi regulat strînsă de la ţărani pe aceste moşii.

Un alt document, care ne vorbeşte de introducerea nonei în Transilvania, este din 1394. Sigismund regele Ungariei, în scrisoarea sa din 15 mai 1394, porunceşte comitelui comitatului Ugocea (azi o parte din acest comitat formează raionul Oaş din reg. Baia-Mare) să strîngă nonele de la locuitorii oraşului Zeuleus[4]. Această scrisoare regală a fost trimisă comitelui probabil la insistenţa unor baroni şi nobili din comitatul Ugocea, de pe moşiile cărora ţăranii fugeau acolo unde nona încă nu era introdusă sau vremelnic se renunţase la strîngerea ei. Oraşul *Zeuleus*, moşie regească, era şi el probabil una din aceste localităţi unde ţăranii se refugiau. Dar şi

---

[1] *Zsigmondkori oklevéltár*, vol. I, nr. 1051.

[2] *Ibidem*.

[3] „... Si collecta none per regnicolas utputa nobiles huius partis Transsilvane exigi constituta et incepta perpetuari poterit, similiter decimam partem omnium proventuum nonalium tam vinorum quam etiam frugum et aliorum bladorum in ipsa sua possessione acquisiticia sibi proveniendorum". (*Zsigmondkori oklevéltár*, vol. I, nr. 1846).

[4] G. Fejér, *Codex diplomaticus*, vol. X/2, p. 193; *Zsigmondkori Oklevéltár*, vol. I, nr. 3428.

regele este nevoit să se supună intereselor feudalilor din acest comitat. Numai în felul acesta poate fi explicată scrisoarea lui adresată comitelui, baronilor și nobililor din comitatul Ugocea, în care promite că va strînge în mod regulat nonele de la locuitorii orașului amintit și le poruncește tuturor stăpînilor feudali să strîngă și ei aceste none în fiecare an și în întregime. Avertizează pe acei nobili care din diferite interese nu se vor supune poruncii că nonele de pe moșiile lor vor fi strînse de către dregătorii regelui *în folosul* acestuia din urmă.

O altă relatare foarte importantă despre strîngerea nonei pe moșiile laice din Transilvania, o constituie documentul dat de capitlul din Oradea la 13 iulie 1401 [1]. Reiese din acest document, că nobilul E. Guti consimte ca cei patru iobagi fugiți de pe moșiile lui și statorniciți în satul Szakoly să rămînă pe moșia aceluia la care au fugit și se obligă că va permite acestor iobagi fugiți să ridice recoltele lor cu excepția unei treimi din aceste recolte pe care el, E. Guti, le reține de la iobagi pentru dijmele și nonele cu care sînt obligați față de el. Apare cu toată claritatea că și pe moșiile acestui nobil nona se strîngea de la iobagi în mod regulat. Poate chiar strîngerea nonei a fost unul din motivele pentru care iobagii respectivi au fugit de pe moșia lui.

Din toate cele relatate mai sus reiese că începînd din ultimul pătrar al secolului al XIV-lea nona este introdusă și în Transilvania tot mai larg, atît pe moșiile bisericești cît și pe cele laice. Ea devine în prima jumătate a secolului al XV-lea o obligație feudală a țărănimii transilvane. Dacă nona în această perioadă încă nu este introdusă în unele părți ale Transilvaniei, ca în Secuime, Făgăraș, Munții Apuseni, și altele, acest lucru se explică prin dezvoltarea social-economică oarecum specifică a acestor regiuni.

Nona se strîngea din toate produsele agricole ale gospodăriei țărănești cu excepția creșterii animalelor. Ea se strîngea din grîne, legume și fructe la fel ca și din recolta viilor. Reiese din documente că strîngerea nonei din vinuri s-a generalizat mai înainte decît strîngerea nonei din grîne, care lovea mult mai greu în situația economică a gospodăriilor țărănești. Revendicarea lichidării nonei a putut să apară și a apărut în timpul răscoalei de la Bobîlna tocmai din cauză că strîngerea nonei s-a generalizat în prima jumătate a secolului al XV-lea cel puțin pe teritoriul comitatelor.

Introducerea nonei a agravat foarte mult situația țărănimii transilvane, ea reprezentînd una din formele în care s-a manifestat creșterea exploatării țărănimii. Dijma bisericească și nona, numai aceste două obligații țărănești, lipseau pe țăranii din Transilvania de a cincea parte a tuturor produselor gospodăriei lor. Nu este întîmplător deci, că strîngerea nonei, pe lîngă celelalte obligații feudale, a provocat în rîndurile țărănimii din Transilvania adînci nemulțumiri și a dus la o luptă din ce în ce mai ascuțită din partea acestora. Dorința țărănimii de a scăpa de strîngerea nonei își găsește expresia în strămutarea țăranilor pe moșii unde vremelnic

[1] *A Zichy család idősebb ágának okmánytára* [Culegere de documente ale familiei Zichy], întocmit de Inmre Nagy, Iván Nagy, D. Véghely și E. Kammerer, vol. V, 1903, p. 266; *Zsigmondkori oklevéltár*, vol. II, partea [illegible]

nu se strîngea nona, în fuga la orașe, și nu rareori în lupta deschisă mergînd pînă la răscoală.

Introducerea nonei, alături de creșterea celorlalte obligații feudale și de înrăutățirea situației juridice a țăranilor se încadrează în acele premise social-economice și politice care au provocat adînci nemulțumiri în sînul țărănimii transilvane în ajunul răscoalei de la Bobîlna și au dus la izbucnirea acestei minunate mișcări. Lupta hotărîtă a țăranilor împotriva introducerii nonei apare în toată măreția sa în timpul răscoalei din 1437—1438. Țăranii nu numai că se împotrivesc în mod categoric strîngerii nonei, dar ei reușesc să impună nobilimii o înțelegere în care desființarea acestei obligații grele era consfințită. După victoria răsunătoare a „obștei țăranilor romîni și maghiari din părțile Transilvaniei" de pe dealul Bobîlna au loc tratative între reprezentanții armatei răsculaților și reprezentanții armatei nobiliare. Aceste tratative s-au terminat cu încheierea unei înțelegeri care a fost transcrisă și dată în formă de scrisoare privilegială de către conventul de la Cluj-Mănăștur la data de 6 iulie 1437. În această înțelegere, care de altfel conține o serie de puncte menite să ușureze în mod substanțial situația țărănimii, răsculații au reușit să impună nobililor ștergerea nonei. În acest act de deosebită importanță pentru istoria social-economică și politică a Transilvaniei din perioada feudală, referitor la ștergerea nonei se stabilesc următoarele: „Mai departe, nici unul dintre magnați, nobili și persoane eclesiastice sau vreun alt om să nu cuteze în nici un chip să ia a noua parte din bucate, din orice fel de grîne sau semănături, sau din vin, nici de la iobagii proprii, nici de la străini, agricultori sau cultivatori de vin" [1].

Legătura nemijlocită între introducerea nonei și nemulțumirile pe care le-a provocat aceasta, pe de o parte, și răscoala de la Bobîlna, pe de alta, este astăzi constatată nu numai pe baza pasagiului existent în textul primei înțelegeri. În scrisoarea regelui Ungariei, Albert, din 1438, despre care s-a vorbit pe larg mai sus, vorbindu-se de strîngerea nonei se face o aluzie dire tă la răscoală. Este adevărat că în scrisoarea regelui această legătură dintre strîngerea nonei și răscoală apare într-o formă denaturată. Regele — cum se poate constata din scrisoare — consideră că nemulțumirile și lupta țărănimii au fost provocate nu de strîngerea acestei noi și grele obligații, ci de faptul că nu toți nobilii au strîns nonele, ceea ce după rege a provocat o strămutare a țăranilor de pe moșiile nobililor care strîngeau nona pe moșiile acelora care nu o strîngeau și a dus la mișcarea țărănimii [2]. Indiferent de felul cum înțelegea regele legătura de cauzalitate

[1] „Nonas autem frugum et quorumcunque Bladorum sive Seminum vel vinorum nullus omnio Magnatum, Nobilium et virorum aut quorumcunque hominium, tam a propriis Iobagionibus, quam extraneis terrarum vel vinearum cultoribus de cetero recipere nulla tenus presumat. Illi vero qui in tenutis aliorum dominorum vineas seu terras seu terras arare dinoscuntur, de vineis terragium consuetum, de terris arabilibus censum seu proventum solitum solvere teneantur". Arhivele Statului din Budapesta, cota Dl. 36 972; L. Demény, *Textele celor două înțelegeri, încheiate în 1437 între răsculați și nobili, după documentele originale*, în *Studii*, XIII, 1960, nr. 1, p. 100.

[2] Arhivele Statului din Budapesta, cota Dl. 38 106; I. Szabó, *Az 1351, évi jobbágytörvények*, în *Századok*, 1954, p. 517.

între strîngerea nonei şi răscoala ţăranilor, ceea ce poate fi explicată prin poziţia de clasă pe care se situa regele ca exponent al clasei feudale, pentru noi este important că această cauzalitate este constatată documentar. În felul acesta se aduce un nou argument împotriva istoricilor mai vechi, care negau introducerea nonei în Transilvania şi legătura de cauzalitate care exista între aceasta şi răscoala de la Bobîlna.

Răscoala de la Bobîlna a fost însă înăbuşită. Înţelegerile încheiate la 6 iulie şi la 6 octombrie 1437 sînt anulate de către feudali : ţărănimea este supusă din nou aceloraşi obligaţii faţă de stăpînii feudali. Din nou este introdusă strîngerea nonei. În perioada imediat următoare înăbuşirii răscoalei, strîngerea nonei este atestată pe unele moşii ale mănăstirii de la Cluj-Mănăştur. Făcînd o conscripţie a veniturilor mănăstirii din satele Glodeni, Filpişul-Mare, Filpişul-Mic, Şieu şi Unoca, printre aceste venituri figurează şi nona strînsă de la iobagi [1]. Înşişi locuitorii Clujului, oraşul pedepsit de nobilime pentru susţinerea activă a răscoalei, şi pierzînd pe acest motiv toate privilegiile, sînt supuşi să plătească episcopului, mănăstirii de la Cluj-Mănăştur şi altor feudali pe moşiile cărora se aflau viile clujenilor, nona din vinuri [2].

Astfel, nona devenise o obligaţie feudală a ţărănimii din Transilvania, provocînd nemulţumiri şi o luptă hotărîtă din partea ţăranilor în decursul întregii perioade a feudalismului pînă cînd a fost desfiinţată de revoluţia burghezo-democratică din 1848.

ВВЕДЕНИЕ ДЕВЯТИНЫ В ТРАНСИЛЬВАНИИ

(К вопросу о некоторых общественно-экономических предпосылках восстания в Бобылне)

РЕЗЮМЕ

В своем кратком сообщении автор, на основании изучения внутренних документов, доказывает, что взимание девятины, введенной декретом 1351 г., начало принимать общий характер в Трансильвании к концу XIV в. как в церковных, так и в светских владениях. Девятина взималась натурой и реже, как свидетельствуют документы, деньгами со всех продуктов крестьянского хозяйства (с зерна, фруктов, овощей и вина). Введение девятины наряду с ухудшением экономического и правового положения трансильванского крестьянства во второй половине XIV и в первой половине XV вв. вызвало упорное сопротивление эксплуатируемых крестьян.

Естественно, что после первой победы на горе Бобылна в 1437 г. восставшие потребовали уничтожения этой феодальной повинности. В одном из пунктов согла-

---

[1] *A Bánffy család oklevéltára* [Culegere de documente ale familiei Bánffy], vol. I, Budapesta, 1908, p. 659.

[2] E. Jakab, *Oklevéltár...*, v[illegible]

шения между восставшими и знатью, подписанного в Клуж — Мэнэштуре 6 июля 1437 г., устанавливалось, что никто из феодалов не имеет права взимать девятину. Однако после подавления восстания девятина была вновь введена.

L'INTRODUCTION DE LA *NONA* EN TRANSYLVANIE

(Au sujet des prémisses sociales-économiques de la révolte de Bobîlna)

RÉSUMÉ

Dans cette brève communication, l'auteur, s'appuyant sur des documents intérieurs, prouve que la perception de la *nona* (neuvième partie de la production), introduite par le décret de 1351, commence a se généraliser en Transylvanie vers la fin du XIVe siècle, tant pour les domaines ecclésiastiques que laïques. La *nona* se percevait en nature ou, plus rarement — ainsi qu'il est attesté dans certains documents — en espèces, sur tous les produits paysans (céréales, fruits, légumes et vins). L'institution de la *nona*, joint à l'aggravation de la situation économique et juridique des paysans transylvains pendant la seconde moitié du XIVe siècle, a provoqué une résistance énergique de la part des paysans exploités.

Il était naturel qu'après leur première victoire sur la colline de Bobîlna, en 1437, les révoltés aient revendiqué la suppression de cette obligation féodale. Par l'un des points de l'accord intervenu entre les rebelles et les nobles à Cluj-Mănăştur, le 6 juillet 1437, il était stipulé qu'aucun seigneur n'avait plus le droit de percevoir la *nona*. Pourtant, après l'étouffement de la révolte, la *nona* a été réintroduite.

PROBLEMELE TRATATULUI „ISTORIA ROMÎNIEI"

RĂSCOALA CONDUSĂ DE TUDOR VLADIMIRESCU *

În ziua de 7 iulie a.c. în sala de conferințe a Institutului de Istorie al Academiei R.P.R. a avut loc discuția publică a capitolului „Răscoala lui Tudor Vladimirescu".

Autorul articolului — tov. Acad. A. Oțetea — a arătat că nemulțumirea profundă a țărănimii exploatate, manifestată în tot cursul veacului al XVIII-lea prin diferitele forme ale luptei de clasă, a izbucnit în 1821 într-o puternică răscoală îndreptată împotriva orînduirii feudale, precum și împotriva stăpînirii otomane. Răscoala condusă de Tudor Vladimirescu a fost o insurecție generală, socială și națională, la care au participat toate păturile societății interesate în abolirea feudalismului, chiar și o parte a boierimii angajată în producția pentru piață.

Forța principală a acestei mișcări a constituit-o țărănimea, negustorii și meseriașii care s-au prezentat în fața clasei stăpînitoare, . . . „ca reprezentanți ai întregii societăți, ca masa întreagă a societății în opoziție cu unica clasă dominantă" [1]. Dar, cum regimul feudal era apărat de dominația otomană, adversarii lui cei mai conștienți și-au dat seama că pentru a ataca direct și cu succes feudalitatea și pentru a emancipa producția și comerțul de îngrădirile sistemului feudal era nevoie ca stăpînirea otomană să fie răsturnată. Iată de ce arată tovarășul acad. A. Oțetea, — cînd *Eteria* grecilor a dat semnalul unei insurecții generale a tuturor creștinilor din Imperiul otoman pentru cucerirea independenței naționale, masele populare de la noi au văzut prilejul de a-și realiza revendicările sociale pornind răscoala în Oltenia.

Răscoala din 1821 n-a izbutit însă să răstoarne relațiile feudale și nici dominația otomană. „Revoluția din 1821 a strigat *dreptate*, — scrie N. Bălcescu — și a vrut ca tot romînul să fie liber și egal, ca statul să fie romînesc. Ea fu o revoluție democratică [2]".

---

* Text scris pentru revista *Studii* de secretariatul științific al vol. III al *Tratatului „Istoria Romîniei"*.

[1] K. Marx, Fr. Engels, *Opere*, vol. III, *Ideologia germană*, p. 49.

[2] N. Bălcescu, *Opere*, Ed. Acad. R.P.R., vol. II, p. [illegible]

Răscoala din 1821 n-a reuşit să se transforme în revoluție, fiindcă boierii au trădat-o de îndată ce n-au mai fost siguri de sprijinul țarului autocrat care ar fi menținut răscoala în limitele intereselor lor de clasă.

Cu toate acestea ea n-a fost zadarnică. Răscoala a pus capăt regimului fanariot care agravase exploatarea țării, adăogînd la sarcinile față de Poartă obligația de a întreține toată protipendada Fanarului. Ea a însemnat, în primul rînd, un pas important pe calea cuceririi independenței politice.

În al doilea rînd „...spiritul național şi patriotic luase o putere mai mare din revoluția din 1821 şi din restatornicirea unui guvern mai național decît cel din trecut — scrie N. Bălcescu. O jună partidă națională se întocmeşte şi ia de misie de a continua programa revoluției din 1821 şi de a realiza întru tot dorințele şi trebuințele poporului" [1]. Răscoala a formulat limpede, în revendicările ei, condițiile necesare progresului economic, social şi politic, a creat o tradiție revoluționară la care se vor referi şi cei exploatați pentru a lua pildă şi curaj şi exploatatorii pentru a pregăti cu înfricoşare măsurile de apărare la orice mişcare a maselor populare. Imaginea lui Tudor Vladimirescu a rămas atît de vie în amintirea poporului încît l-a însuflețit şi îndemnat în toate luptele lui următoare.

Răscoala a deşteptat în sufletul țăranilor „un spirit de îndărădnicie şi de nesupunere", pe care nici represiunea autorităților claselor stăpînitoare, nici prădăciunile şi ororile săvîrşite de turci n-au fost în stare să-l înăbuşe. Înainte de răscoală, cei nesupuşi erau aduşi la „datoriile" lor de supunere, cu puterea armelor; „acum ei s-au deprins şi cu acestea, pierzînd sfiala lor de mai înainte — scrie un mare boier; şi astfel nu se mai tem nici de amenințări, nici de bici ci numai de pedeapsa cu moartea; cunoscînd din experiență ce este nedreptatea, ei nu vor suferi a fi nedreptățiți întru nimic". Un asemenea popor, „care şi-a pierdut cu totul sfiala de biciu şi de despotism", conchid boierii refugiați la Braşov şi Sibiu, ar pune în pericol orice sistem de guvernămînt. De aceea ei nu văd scăpare decît într-o administrație rusă pe un timp anumit, în cursul căreia să se realizeze reformele necesare întăririi şi consolidării stăpînirii marii boierimi. Aceste condiții vor fi realizate în 1828—1834, cînd, prin Regulamentul Organic, marea nobilime va concentra în mîinile sale toată puterea statului.

Țărănimea — arată în încheiere autorul capitolului discutat — nu putea triumfa decît cu ajutorul muncitorilor. Or, în 1821 nu exista încă un proletariat în Țara Romînească. „Răscoalele țărăneşti — scrie I. V. Stalin — nu pot izbuti decît dacă sînt combinate cu insurecțiile muncitorilor şi dacă aceştia au conducerea în mîini. Numai o răscoală care ar avea clasa muncitoare în fruntea ei îşi poate atinge scopul" [2].

Discuțiile purtate pe marginea capitolului prezentat au căutat să clarifice unele aspecte ale acestei probleme fundamentale ale istoriei patriei noastre şi anume: rolul maselor şi al personalității lui Tudor Vladimirescu în răscoala de la 1821; pătrunderea capitalismului în economia Țării Romîneşti; atitudinea claselor sociale față de răscoală; mişcările

[1] N. Bălcescu, *op. cit.*, p. 103.
[2] I. V. Stalin, *Întrevederea cu scriitorul german Emil Ludwig*, p. 24.

ţărăneşti din Muntenia; atitudinea Moldovei şi continuarea luptei pandurilor după moartea lui Tudor. Au fost discutate îndelung şi alte chestiuni ca de exemplu: natura legăturilor lui Tudor cu Eteria; dezavuarea răscoalei sale de către împărații Rusiei şi Austriei; împrejurările care au dus la tragicul sfîrşit al neînfricatului conducător al țăranilor; elementele ostile răscoalei; influența mişcărilor revoluționare din Europa; prezența haiducilor în răscoală şi a lui Gheorghe Lazăr în tabăra de la Cotroceni; despre Rigas Velestinlis şi despre „domnia lui Tudor".

Unul dintre vorbitori a găsit că se exagerează rolul personalității lui Tudor Vladimirescu, de vreme ce patru subcapitole sînt intitulate: „Rolul lui Tudor Vladimirescu", „Alexandru Ipsilanti şi Tudor Vladimirescu", „Domnul Tudor", „Sfîrşitul lui Tudor". În acest sens, s-au făcut propuneri de a se vorbi, mai pe larg despre mersul răscoalei, despre pregătirea şi înăbuşirea ei. Acad. D. Prodan care a condus această largă discuție a propus în concluzie că mişcările țăranilor din restul Țării Romîneşti, concomitent cu răscoala condusă de Tudor Vladimirescu, să fie mai pe larg expuse.

În paragraful de început „Cauzele răscoalei", autorul — acad. A. Oțetea — a analizat printre altele şi cîteva aspecte ale pătrunderii capitalismului în economia Țării Romîneşti. S-a remarcat aici necesitatea explicării procesului de grăbire a pătrunderii capitalismului în agricultură ca urmare a răspîndirii arendăşiei şi a acțiunilor arendaşilor care în multe cazuri subarendau țăranilor întinse părți de moşie. Zapise de arendarea unor moşii găsim încă la începutul secolului al XVIII-lea, dar la începutul secolului al XIX-lea este vorba nu numai de un sistem care devine preponderent în producția agrară, ci mai ales este vorba de producția destinată pieții de către aceşti arendaşi obligați să obțină un surplus cît mai mare de bani. Aceasta se obținea aşa cum au remarcat alți participanți la discuție — cu aceeaşi tehnică rudimentară, fără investiții, mijloace sau metode noi, ci prin intensificarea muncii țăranilor, prin însuşirea unei părți mai mari din supramunca acestora şi uneori chiar şi din munca lor necesară. Autorul a arătat că în urma îngrădirii monopolului turcesc prin hatişerifurile şi firmanele smulse Porții de diplomația rusă, producția de cereale pentru piață creşte. Poarta e silită să plătească produsele noastre la prețuri tot mai apropiate de cursul pieții şi în 1818, în urma unei serii de recolte îmbelşugate, se ajunge a se plăti pentru cerealele noastre, prețul pieții.

Despre economia bănească în Principate în primele decenii ale secolului XIX se poate spune că ea a ajutat foarte mult lărgirea pozițiilor inițiale ale noilor relații de producție, capitaliste. Unele intervenții au propus ca problema capitalului bănesc, a economiei băneşti, în general, să nu fie pusă numai sub forma necesității de bani manifestată de clasa exploatatoare de a-şi satisface cerințele în obiecte de podoabă şi lux, ci mai ales să fie subliniat volumul mare de bani care circulă în mîna masei de mici producători, în mîna maselor mari de oameni care au nevoie de ei pentru necesitățile lor zilnice, care trebuie să facă schimb cu mărfurile lor, pentru a obține altele în altă parte, şi care în felul acesta crează şi dezvoltă piața. Ex[illegible]ul secolului al XVIII-

lea și începutul secolului al XIX-lea un întins comerț cu averi mobiliare: bani, cambii de care se ocupă negustori ca: Teodoran, Constantin Cincu, Ion Elefterie, Mărgărit Ion, cît și casele de negustori din Brașov și Sibiu. K. Marx arată că „... Comerțul cu bani ajunge la deplina dezvoltare și aceasta chiar de la primele sale începuturi atunci cînd la funcțiile sale obișnuite se adaugă aceea a luării și acordării de împrumuturi, precum și comerțul pe credit în bani universali. De aceea comerțul exercită pretutindeni o acțiune mai mult sau mai puțin dizolvantă asupra organizărilor producției pe care le găsește și care sub diferitele lor forme sînt orientate cu deosebire spre valoare de întrebuințare". Primele decenii ale secolului al XIX-lea sînt hotărîtoare pentru descompunerea relațiilor feudale de producție în țările romîne, deoarece ... „dezvoltarea comerțului și a capitalului comercial dezvoltă pretutindeni producția în direcția valorii de schimb, îi mărește volumul, o face variată și cosmopolită. Transformă banii în bani universali ..." [1].

Aspectul vizibil al acestor transformări economice este și răscoala țăranilor condusă de Tudor Vladimirescu, o acută manifestare a luptei de clasă dintre exploatați — țărănimea legată cu mii de fire în dependența feudală și exploatatori — marii boieri și arendășimea interpusă, precum și manifestarea intereselor noii clase purtătoare a relațiilor de producție capitaliste negustorimea, tîrgoveții, mica boierime producătoare de mărfuri și interesată deopotrivă — însă din alt punct de vedere decît țărănimea — în lichidarea vechilor relații și a statului feudal.

Atitudinea claselor sociale în răscoala condusă de Tudor Vladimirescu a fost obiectul numeroaselor intervenții ale participanților la această discuție. În ceea ce privește țărănimea, acad. A. Oțetea arăta că moșnenii din rîndul cărora s-au ridicat pandurii, au constituit elementele cele mai hotărîte și cele mai organizate ale oștirii lui Tudor, clăcașii mărginindu-se la acțiuni locale.

În lucrarea sa din 1945, prof. A. Oțetea arătase că Alexandru Ipsilanti ar fi intenționat, cînd a sosit la Iași, să desființeze toate privilegiile de clasă, dar că Iacovache Rizos i-a atras atenția că aceasta ar ridica împotrivă-i pe toți privilegiații, în primul rînd clerul înalt și boierimea din ambele țări romîne. În capitolul de față, autorul a adăugat că Alexandru Ipsilanti s-a sprijinit nu pe țărani, ci pe marii boieri și pe clerul înalt, de aceea conflictul cu Tudor, care era reprezentantul țărănimii, era inevitabil. S-a făcut o sugestie ca pasajul referitor la propaganda eteristă care ar fi promis... „negustorilor și meseriașilor libertatea întreprinderilor și comerțului, iar țăranilor, libertate și garanție pentru stăpînirea liberă a pămîntului aflat în posesiunea lor" să fie pus în concordanță cu ceea ce — pe bună dreptate — autorul arată că eteriștii ... „evită în propaganda și manifestele lor să atingă chestiunea cea *mai arzătoare a țărilor* din centrul și răsăritul Europei, chestiunea țărănească și se mărginesc să vorbească de independență și libertate politică".

---

[1] K. Marx, *Capitalul*, vol. III, p. 323.

S-a propus, de asemenea, ca pe lîngă acțiunea țărănească, să se acorde atenție și acțiunii meșteșugarilor și negustorilor din București în timpul răscoalei condusă de Tudor Vladimirescu. Printre altele este de reținut faptul că în momentul părăsirii Bucureștilor de către răsculați — retrași spre Golești — și în timp ce trupele turcești se aflau la marginea orașului, în mănăstirea Radu Vodă se baricadaseră aproape 200 de oameni — în majoritate meșteșugari și negustori — cu arme în mînă hotărîți să moară mai degrabă decît să lase orașul să fie jefuit. Numai insistențele îndelungate ale lui Manolache Mano îi determină să abandoneze această acțiune.

Merită să se acorde atenție faptului că memoriile boierilor înaintate după 1821 atît Rusiei cît și Austriei cer printre altele să fie izgonit orice spirit al războiului, să se sprijine cîrmuirea lor. Este în aceasta o reflectare a acțiunilor maselor populare exploatate care tindeau la distrugerea clasei boierești.

Un alt aspect al participării clăcașilor la răscoală, este acela al libertății înscrisă cu multă ardoare în program și formulată în sensul — dacă ținem seama că în această vreme numărul scutiților este aproape egal cu al contribuabililor — că țăranii nu cereau pămînt pur și simplu, ci cereau pămînt fără dijmă.

Participarea marii boierimi la răscoală este parțială și limitată în sensul că nu toți marii boieri erau inițiați în scopurile urmărite de Eterie, iar și aceia care cunoșteau țelurile acesteia și se numărau chiar printre membrii ei, o făceau pentru că erau convinși că mișcarea urmărea izgonirea dominației otomane și obținerea libertății lor de asuprire sporită a poporului, sau, în ultimă instanță, era pretextul intervenției — în același scop a Rusiei.

Dacă vorbim deci de participarea marii boierimi, și este vorba de documentele care atestă rolul activ al lui Brîncoveanu, Gr. Ghica și Barbu Văcărescu — arăta unul din participanții la discuție — trebuie să subliniem faptul că ei erau interesați în obținerea unor schimbări de natură economică, într-o oarecare măsură chiar cu caracter național și nu într-o răscoală cu caracter social așa cum este — privită în întregul ei — răscoala țărănească condusă de Tudor Vladimirescu. Din contra, boiernașii sau micii boieri, urmărind de asemenea scopurile lor, foarte apropiate de țelurile economice ale negustorimii și tîrgoveților de înlăturare a monopolului turcesc, fără accepțiunea și a revendicărilor politice, a sprijinit cu mult mai multă putere răscoala. Ei urmăreau ca și elementele burgheze în dezvoltare să scape din punct de vedere economic, de anumite îngrădiri feudale, de anumite bariere ale marilor boieri țintind la obținerea anumitor avantaje economice, care le erau îngrădite deopotrivă de boieri cît și de monopolul turcesc.

În legătură cu aceeași problemă a atitudinii sociale față de răscoală au fost ridicate de participanții la discuție nenumărate exemple despre mișcările țărănești din restul Țării Romînești concomitente cu acțiunile țăranilor conduși în mod organizat de Tudor Vladimirescu. Acad. A. Oțetea a subliniat semnificația socială a scenei relatate de Protopopescu în cronica sa cu boierul [illegible] un țăran intrat cu

sapa în via sa, a primit răspunsul că „nu mai sînt ciocoi". Domnia-sa a arătat că acest fapt nu poate să fie izolat și că asemenea manifestări probabil că au fost mai numeroase. Dintre cei care au luat parte la discuții, Sava Iancovici care a cercetat în arhivele județene acest aspect al răscoalei arată că într-o serie de acte posterioare răscoalei se confirmă ipoteza emisă de acad. A. Oțetea. Foarte multe moșii (Turda, Floreni, Slobozia, Nucetu, Hurez, Merișani, apoi în județul Sac, Dîmbovița, Olt, Romanați) sînt atacate, devastate, stăpînii și arendașii alungați, se sparg pătulele și magaziile, conacele sînt arse, țăranii iau în posesie vitele boierilor.

Toate aceste fapte sînt descrise în anaforalele din anii 1822 și 1823, ale boierilor alături de plîngeri pentru nerespectarea monopolurilor boierești. Ridicarea aceasta neorganizată a țărănimii din restul țării e provocată de credința formată în cursul răscoalei că: „moșiile nu mai sînt ale ciocoilor". Uneori — și acesta este cazul arendașilor Tudor și Constantin din Văleni — județul Olt, arendașii se alătură țăranilor răsculați susținînd și ei că moșiile nu mai sînt ale ciocoilor „ci ale noastre". Și după ce ridică steagul răscoalei și adună țăranii în jurul lor, arendașii revendică pentru ei drepturile de stăpîni ai moșiilor. Atunci țăranii, — și așa s-a întîmplat la Văleni, și poate și în alte locuri — nu întîrzie să dea foc restului de avut boieresc, clăi cu grîne, fîn și distrug tot ceea ce arendașii vroiau să-și însușească, alungîndu-i și pe ei.

Asemenea frămîntări — arată un alt participant la discuție — au avut loc în satele Țării Romînești și mai înainte de izbucnirea răscoalei, în anii 1814, 1815 și 1819 ele se găsesc menționate în actele arhivei Brîncoveanu.

Cu privire la caracterul răscoalei condusă de Tudor Vladimirescu, unii participanți la discuție au cerut precizări referitoare la diferitele etape ale răscoalei și la obiectivele urmărite. Acad. A. Oțetea în baza unei documentări bogate a stabilit că acțiunea lui Tudor a pornit din inițiativa Eteriei. Unii participanți la discuție se mai îndoiesc și azi că Tudor ar fi avut vreo legătură cu Eteria. Alții au sugerat ca una din ideile principale ale autorului, anume că independența politică nu putea fi pentru Tudor și mase decît o etapă spre reforme sociale să fie conturată mai precis. Tudor a pornit acțiunea lui din Oltenia în înțelegere cu Eteria, deci în scopul obținerii independenței. Pentru aceasta el dă proclamația de la Padeș, prin care promite dreptate țăranilor care se strîng în jurul lui în speranța eliberării de asuprire. Prin urmare, ori Tudor a pornit o acțiune cu caracter politic în scopul răsturnării stăpînirii otomane, iar masele țărănești au răspuns în vederea satisfacerii revendicărilor sociale, ori Tudor Vladimirescu a pornit de la început o mișcare cu obiectiv social, deși declanșată în cadrul Eteriei și de comun acord cu eteriștii. Autorul capitolului discutat — acad. A. Oțetea — face întradevăr precizarea în sensul că Proclamația lui Tudor se adresează tuturor locuitorilor țării, fără deosebire de naționalitate, limbă și religie și era îndreptată împotriva tuturor asupritorilor, exceptînd pe aceia care aderaseră la Eterie, care vor urma mișcării pornite de el „cum sînt făgăduiți", și d-sa adăogă că țăranii n-au înțeles această distincție; pentru

ei toți boierii erau tirani, averea tuturor era „rău agonisită", și de aceea ... „toate averile boierești și bisericești trebuiau jertfite". De aici reiese clar că țărănimea a răspuns la chemare în vederea satisfacerii dezideratelor sale sociale. Dacă Tudor a înțeles că acțiunea pentru obținerea independenței politice era un prilej pentru a realiza revendicările clasei sale, țărănimea vedea în mișcare răsturnarea imediată a jugului feudal și încetarea abuzurilor. Numeroși alți participanți la discuție au revenit în intervențiile lor asupra necesității de a se reliefa cu prioritate caracterul antifeudal al răscoalei așa cum reiese el de altfel din desfășurarea evenimentelor. În încheiere, acad. A. Oțetea a rezumat punctul de vedere asupra acestei probleme : momentul inițial al mișcării lui Tudor Vladimirescu s-a încadrat în planul general al Eteriei care urmărea răsturnarea stăpînirii otomane printr-o însurecție generală a tuturor popoarelor creștine din Imperiul otoman, cu sprijinul militar al Rusiei. În aceste condiții și pe baza acestor indicații, avînd în vedere că la noi existau elementele unor răscoale antifeudale în care s-a încadrat și Tudor Vladimirescu, pe măsură ce masele s-au strîns în număr mai mare în „Adunarea izbăvirii", înțelegem cum mișcarea avea să se transforme într-o mișcare antifeudală. De altfel, negustorii și meseriașii legau de lupta antiotomană, lupta antifeudală și realizarea unei serii de reforme ca : libertatea comerțului, libertatea deschiderii de întreprinderi industriale, libertatea de a exploata minele și de a putea valorifica produsele acestor mine independent de controlul turcilor și de regimul capitulațiilor, mai ales că negustorii erau supuși la tot felul de angarale și ținuți în stare de inferioritate față de sudiții străini. Deci răscoala începe inițial ca o mișcare antiotomană în care s-a încadrat o singură mișcare antifeudală pe care o reprezentau în primul rînd masele țărănești, meseriașii, negustorii și o parte a micii boierimi interesată în producția de mărfuri pentru piață.

Vorbitorii au relevat noutatea și importanța subcapitolului care tratează, pe baza unui material documentar inedit, ecoul mișcării lui Tudor Vladimirescu printre țăranii din Transilvania, care așteptau ca, după ce va fi isprăvit cu boierii, „Toderaș" să vină în Transilvania, și să-i ajute să se răfuiască și ei cu „nemeșii".

Unii participanți au relevat existența unei tabere, a unui grup ostil răscoalei conduse de Tudor Vladimirescu. Acest mic curent ar fi fost reprezentat de Paul Nicolicescu, Manolache Schiotu, Ioan Rogobete, Vasile Strîmbeanu, Ioan Coroianu, care erau de partea turcilor veniți să reprime răscoala și care i-au călăuzit chiar, în înaintarea lor în Oltenia. Paul Nicolicescu este cel dintîi care a organizat rezistența armată împotriva oștirii adunate de Tudor în primele zile după ce a dat proclamația ; este prins însă, închis în clopotnița mînăstirii Strehaia și ținut acolo cu dispoziția lui Tudor Vladimirescu. Liprandi adaugă, la aceste informații pe care ni le dau cronicele și diferite alte documente, chiar că ar fi fost ucis prin zdrobirea oaselor cu toporul. În continuare, sînt aduse și alte amănunte documentare care atestă existența unor elemente ostile răscoalei și cu care Tudor Vladimirescu era în conflict din timpul războiului ruso-turc (1806 –1812) și în tot timpul răscoalei.

O altă problemă ridicată în discuție a fost aceia a participării haiducilor la răscoală. Cîțiva haiduci de seamă : Gheorghe Cîrjaliu, Ghiță Hoțul, haiducul Vasile, Gheorghilaș, de prin părțile Buzăului, au avut un rol de seamă în organizarea și ducerea mai departe a rezistenței în Oltenia.

În concluzia discuțiilor purtate pe marginea acestui important capitol al tratatului de Istoria Romîniei, acad. David Prodan care a prezidat dezbaterile, a subliniat bogăția informației, calitățile istoriografice, orientarea sigură în țesătura complicată de fapte, analiza profundă și puterea corespunzătoare de sinteză a autorului. Ar trebui adăugată însă — a spus d-sa — și informația asupra felului cum se pune problema națională în această răscoală. Răscoala condusă de Tudor Vladimirescu este nu numai o răscoală țărănească, ci și o răscoală cu caracter burghezo-democratic și cu caracter național. La ce nivel se găsește ea, ce pături o reprezintă, cine o formulează? Particularitatea acestei probleme, care ca întindere cuprinde răsăritul Europei, constă în aceea că neexistînd o burghezie destul de evoluată, boierimea de rînd și mica boierime în Țara Romînească și Moldova, nobilimea liberală în Ungaria și Transilvania vor susține idei burghezo-democrate și vor fi purtătoarele ideii naționale.

SIMPOZION CU PRILEJUL ANIVERSĂRII A 700 DE ANI A MONUMENTULUI DE ARTĂ FEUDALĂ BOIANA (R. P. BULGARIA)

La Institutul de Istorie al Academiei R.P.R. a avut loc în ziua de 2 iulie un simpozion cu prilejul sărbătoririi a 700 de ani de la ctitoria uneia din cele mai sugestive creaţii artistice ale Bulgariei secolului al XIII-lea, biserica de la Boiana. Au participat tovarăşii: acad. A Oţetea, cercetători de la Institutul de Istoria Artei şi de la Institutul de Istorie ale Academiei R.P.R., oameni de ştiinţă şi cultură.

În cuvîntul său, Ştefan Ştefănescu de la Institutul de Istorie al Academiei R.P.R., a prezentat momentul important din istoria Bulgariei şi a relaţiilor romîno-bulgare pe care-l reprezintă sfîrşitul veacului al XII-lea şi prima jumătate a celui de-al XIII-lea. Legăturile dintre poporul bulgar şi poporul romîn — a arătat vorbitorul — care în ciuda apăsătorului jug bizantin după cucerirea Bulgariei (1018), nu au încetat, au permis după aproape două secole de subjugare străină, gruparea din nou a lumii balcanice într-o formaţiune politică largă, îndreptată contra stăpînirii bizantine. Cel de-al doilea imperiu bulgar este încununarea eforturilor popoarelor bulgar şi romîn, înfrăţite în lupta împotriva apăsării străine. Istoricul sovietic M.N. Tihonov arată că: „Eliberarea Bulgariei la sfîrşitul secolului al XII-lea a fost realizată cu ajutorul popoarelor vecine de la nordul Dunării, romîni şi ruşi". Ştiri despre sprijinul dat de romînii de la nordul Dunării răsculaţilor bulgari se găsesc atît la scriitorii apuseni: Geofroy de Villehardouin, Henri de Valenciennes, Robert de Clairy, Ansbertus, cît şi la Teodor Scutariates care parafrazîndu-l pe Nicetas Choniates, referindu-se la ajutorul pe care-l primise Petru şi Asan din partea popoarelor din nordul Dunării arată că aceştia (Petru şi Asan) „s-au întors cu şi mai mare înfumurare ... căutînd să unească într-una singură stăpînirea misilor (vlahilor) şi bulgarilor, aşa cum fusese cîndva în vechime". În vremea celui de-al doilea imperiu bulgar, ca urmare a desprinderii de sub dominaţia străină, Bulgaria cunoaşte mari transformări. Se dezvoltă în mod remarcabil economia statului, ca urmare a dezvoltării forţelor de producţie, a creşterii productivităţii muncii în special în agricultură, principala ramură a economiei ţării. Bulgaria ajunsese să exporte o mare cantitate de grîu, se dezvoltă relaţiile marfă-bani şi o dată cu acestea oraşele. La mijlocul secolului al XIII-lea în perioada de înflorire a statului bulgar, în cadrul lui existau pînă la 70 de oraşe, despre mărimea cărora găsim informaţii atît la călătorul arab Idrisi (care vorbeşte despre Sredţe-Sofia) cît şi la Arnold din Lübeck care ne transmite informaţii despre Plovdiv.

Desprinzîndu-se de sub influenţa politică a Bizanţului, transformîndu-se într-o mare putere politică, dominînd cîtva timp viaţa politică a întregii Peninsule Balcanice, Bulgaria în vre-

mea celui de-al doilea imperiu a căutat să-și dezvolte o cultură proprie desprinsă și ea de sub influența bizantină. Este epoca de înflorire a școlii picturale din Tîrnovo, care respectă foarte puțin canoanele artei bizantine. Un pictor din această școală a lăsat minunatele fresce din biserica Boiana, a cărei inscripție arată că: „Această biserică a fost zidită și înălțată prin mijloacele, grija și înalta dragoste a Sebastrocratorului Caloian, stăpînul Sofiei, vărul primar al țarului Constantin Asan și nepotal regelui sîrb Ștefan Nemania, căsătorit (el Caloian) cu prințesa Desislava" ... și „a fost zugrăvită în țaratul bulgar, în timpul credinciosului prea evlaviosului și bunului creștin țarul Constantin Asan" (1258 — 1277). Pictura bisericii Boiana — arată în încheiere Ștefan Ștefănescu — făcută de meșterul anonim de la Tîrnovo, înainte de Giotto, înainte de renaștere, deschizînd drumul acesteia, impresionează și stîrnește admirație.

De la Institutul de Istoria Artei al Academiei R.P.R., Maria Muzicescu a arătat că una din cele mai sugestive creații ale Bulgariei secolului al XIII-lea este ansamblul de la Boiana în care sînt întrețesute elemente ce aparțin tradiției veacului al XII-lea și trăsăturile stilistice care vădesc impulsul către o nouă viziune surprinzînd o nouă ideologie artistică. De asupra unei construcții mai vechi a cărei dată exactă nu se cunoaște, se ridică în 1259, din inițiativa „sebastrocratorului Caloian", un al doilea monument compus din două etaje suprapuse: cel inferior, cu fațadele din piatră și în interior din piatră și cărămidă alternată; iar cel superior în întregime din cărămidă. Primul etaj este de plan dreptunghiular, cu boltă semicilindrică longitudinală, prevăzut cu două „acro-solia" care urmau probabil să adăpostească mormintele ctitorilor. Etajul superior — la care se poate ajunge astăzi printr-o scară interioară — are o singură absidă la răsărit și cupolă pe naos. Un număr de arcaturi înguste și tot atît de numeroase nișe terminate în arcade ritmează pereții interiori. Fațadele complet plane nu trădează prin nici un element dispoziția interioară. Tamburul turlei se sprijină pe o bază cubică.

Specificul stilului picturii bizantine din veacul al XII-lea — arată în continuare M. Muzicescu — se poate urmări la Boiana atît în iconografie, cît și în tipul compozițional, în decorul scenelor, în tratarea de ansamblu a personajelor. Compoziția, lipsită de orice sugerare a unei perspective, se desfășoară strict pe un singur plan, cuprinzînd personaje puține și statice. Decorurile de fundal — dealuri foarte stilizate, sau ziduri de incintă — sînt simple scheme decorative. Cu excepția chipurilor, personajele vădesc în atitudinea hieratică, în grafismul aspru al conturelor, în faldurile rigide din liniile precumpănitor drepte ale veșmintelor, un arhaism care leagă pictura de la Boiana prin școala de pictură de la Tîrnovo cu care este înrudită, de arta din epoca Comnenilor.

Noul, puternic și original — subliniind caracteristici naționale — se conturează din plin în felul de tratare al figurilor. Faptul că meșterii care au desăvîrșit acest ansamblu sînt bulgari, devine o evidență prin faptul că figurile sînt sinteze ale unor tipuri locale. Arta de la Boiana, arată în încheiere M. Muzicescu — vestește prin formele noi pe care le îmbracă chipurile reprezentate, o puternică tendință către înnoire a picturii bulgare.

În continuare au fost prezentate proiecțiile unor excelente fotografii ale picturii de la Boiana remise Institutului de Istoria Artei al Academiei R.P.R. de către Academia de Științe a R.P. Bulgaria.

Liviu Ștefănescu

STUDII DOCUMENTARE

EDITAREA IZVOARELOR VECHIULUI DREPT ROMÎNESC

Pravilniceasca Condică, ediţie critică, Editura Academiei R.P.R., 1957, 268 p.

Codul Calimach, ediţie critică, Editura Academiei R.P.R., 1958, 1016 p.

Legiuirea Caragea, ediţie critică, Editura Academiei R.P.R., 1955, 340 p.

Sobornicescul Hrisov, ediţie critică, Editura Academiei R.P.R., 1958, 110 p.

Manualul Juridic al lui Andronachi Donici, ediţie critică, Editura Academiei R.P.R., 1959, 170 p.

Colecţia izvoarelor vechiului drept romînesc, iniţiată de Academia R.P.R., prezintă o deosebită importanţă pentru promovarea cercetărilor istorice din ţara noastră. Cu o singură excepţie, aceea a ediţiei întocmite în 1912 de către St. G. Longinescu pentru Pravila Moldovei din vremea lui Vasile Lupu, ediţiile pravilelor romîneşti medievale şi ale legiuirilor din perioada de descompunere a feudalismului publicate în ţara noastră nu au avut caracter ştiinţific. De altfel, vechile ediţii nici nu se mai găsesc decît foarte rar şi numai în marile biblioteci.

Sarcina editării pravilelor şi a culegerii obiceiurilor juridice vechi a fost încredinţată de către Academia R.P.R., colectivului pentru vechiul drept romînesc de sub conducerea academicianului Andrei Rădulescu. Ediţiile critice ale pravilelor publicate pînă în prezent de către acest colectiv constituie un remarcabil succes ştiinţific al Academiei R.P.R.

Prin studiile lor introductive, prin stabilirea critică a textelor, prin documentele publicate în anexe, prin indicaţiile bibliografice şi prin indicii lor de materii, ediţiile întocmite de către colectivul pentru vechiul drept romînesc reprezintă izvoare documentare şi instrumente de lucru valoroase pentru cercetarea vechilor legiuiri şi instituţii juridice romîneşti. Ele s-au bucurat, totodată, de buna apreciere a multor oameni de ştiinţă şi instituţii academice din străinătate. Analizăm aceste ediţii critice în ordinea cronologică a pravilelor respective.

Cea mai veche dintre pravilele apărute pînă în prezent în colecţia izvoarelor vechiului drept romînesc scris este *Pravilniceasca Condică* din 1780, care s-a aplicat în Ţara Romînească. Ediţia critică apărută în 1957 cuprinde atît textul romînesc cît şi textul grecesc al acestei pravile. Pînă la ediţia de faţă, această legiuire a fost tipărită de şapte ori.

Ediţia oficială din 1780, tipărită în greceşte şi romîneşte, a fost retipărită în 1841 de către C.N. Brăiloiu. Acesta a publicat în 1867 o nouă ediţie, dar numai cu textul romînesc. Tot numai în limba romînă au apărut atît ediţia din 1875 publicată de I. M. Bujoreanu, cît şi ediţia din 1907 publicată de C. Hamangiu. În 1930 St. Gr. Berechet a publicat atît textul grecesc, cît şi textul romînesc al pravilei. Tot astfel a procedat şi savantul grec P.I. Zepos în ediţia sa publicată la Atena, în 1936, sub titlul Συνταγμάτιον Νομικόν.

Cu excepţia ediţiei lui Zepos, toate celelalte ediţii ale acestei pravile sînt pline de erori şi ca atare sînt neutilizabile pentru cercetările ştiinţifice.

Alcătuitorii ediţiei critice apărute în Editura Academiei R.P.R. au luat ca texte de bază pe cele cuprinse în ediţia oficială din 1780. Figurează în aparatul critic atît pentru textul romînesc cît şi pentru textul grecesc deosebirile aflate în următoarele manuscrise : a) manuscrisul de sub cota 685 din Arhivele Statului Bucureşti, b) manuscrisul de sub cota 93 (fondul romînesc) din Biblioteca Academiei R.P.R., c) manuscrisul de sub cota 114 din Biblioteca Universităţii din Iaşi, d) manuscrisul grecesc aflat în biblioteca personală a lui Theodor Ipsilanti din Atena, folosit după indicaţiile date de P. I. Zepos în ediţia sa.

Pe lîngă textul romînesc şi grecesc, lucrarea mai cuprinde în anexe : hrisoave şi cărţi domneşti privitoare la alcătuirea, promulgarea, aplicarea, modificarea şi interpretarea pravilei, unele extrase din jurisprudenţă, indicaţii bibliografice, un indice cronologic al documentelor din anexe, un indice de materii, un indice al termenilor greceşti, un indice de cuvinte. Lucrarea este însoţită de opt fotocopii cu extrase din manuscrisele pravilei. Se încheie cu rezumate în limbile rusă şi franceză.

Pravilniceasca Condică din 1780 este o legiuire bazată îndeosebi pe izvoare bizantine şi pe unele obiceiuri juridice ale Ţării Romîneşti din secolul al XVIII-lea. Ea oglindeşte perioada de trecere de la relaţiile feudale la relaţiile capitaliste din Ţara Romînească. Studiul introductiv al prezentei ediţii pune în lumină acest caracter al pravilei.

Alcătuitorii ediţiei înlătură vechea ipoteză, potrivit căreia Alexandru Ipsilanti ar fi fost autorul pravilei. Cu bună dreptate se socoteşte că această legiuire a fost alcătuită de către o comisie de specialişti care au avut pregătire juridică şi au cunoscut bine limba greacă şi limba romînă. Se admite că între alcătuitorii pravilei va fi fost şi Ienăchiţă Văcărescu.

Deşi a fost alcătuită în 1775, Pravilniceasca Condică a fost promulgată abia în 1780. Această amînare se explică prin opoziţia Porţii otomane, care socotea că ţările romîne nu aveau dreptul să-şi facă legi fără aprobarea ei. Sub presiunea Rusiei, care prin tratatul de la Küciük-Kainargi căpătase dreptul de a interveni în favoarea ţărilor romîne, Turcia a trebuit să cedeze şi astfel publicarea pravilei a devenit posibilă în 1780.

Cuprinsul pravilei are un pronunţat caracter de clasă. Sînt menţinute privilegiile clasei feudale, dar unele dispoziţii sînt destinate să înlesnească formarea relaţiilor capitaliste. Pravila s-a aplicat pînă la 1 septembrie 1818, cînd a intrat în vigoare Legiuirea Caragea. Pentru dispoziţiile ce n-au fost abrogate prin Legiuirea Caragea, Pravilniceasca Condică a mai fost aplicată pînă la 1 decembrie 1865, cînd a fost abrogată expres prin Codul civil.

Codul Calimach s-a publicat în 1817 şi s-a aplicat în Moldova. Ediţia critică apărută în 1958 cuprinde atît textul grecesc, cît şi textul romînesc al acestei legiuiri.

Ediţia oficială din 1817 cuprindea numai textul grecesc. Traducerea romînească s-a făcut şi tipărit în 1833. O altă ediţie în limba greacă a fost publicată de către învăţaţii greci Ioan Zepos şi Pan. I. Zepos în volumul al VIII-lea din colecţia lor „Jus graecoromanum", Atena, 1931. O nouă ediţie în limba romînă s-a publicat la Iaşi în 1851 sub titlul „Codică civilă a Principatului Moldovei". Ediţia a treia romînească a apărut în 1862, a patra în 1873 publicată de I.M. Bujoreanu, iar a cincea în 1907 publicată de C. Hamangiu. Faptul că atît ediţiile greceşti cît şi cele romîneşti cuprind erori şi nu se mai găsesc decît cu mare greutate a justificat pe deplin întocmirea ediţiei critice publicate de către Academia R.P.R.

Noua ediţie a Codului Calimach este o bună lucrare ştiinţifică. În textul grecesc s-au introdus numeroase rectificări şi note explicative. Textul romîneasc a fost redat după ediţia din 1833, dar s-a urmărit înlăturarea inconsecvenţelor morfologice şi ortografice. În aparatul

critic figurează deosebirile de sens şi de conţinut dintre redacţia grecească a codului şi cea romînească.

Lucrarea cuprinde un studiu introductiv şi numeroase anexe, între care actele privitoare la întocmirea, traducerea, publicarea şi aplicarea legiuirii, legile privitoare la modificarea şi interpretarea unor dispoziţii, extrase din jurisprudenţă şi indicaţii bibliografice. După indicii de materii şi de cuvinte, urmează un număr de şapte fotocopii cuprinzînd tabele şi figuri, apoi rezumatele în limbile rusă şi franceză.

Codul Calimach are la bază în esenţă izvoare bizantine, între care mai cu seamă Basilicalele. Pentru unele instituţii, ca de exemplu pentru tutelă şi curatelă, această legiuire se inspiră şi din noile coduri europene. Se folosesc şi unele obiceiuri juridice romîneşti. Alcătuitorii ediţiei înlătură ipoteza profesorului grec C. Triandaphyllopoulos, potrivit căreia Codul Calimach n-ar fi decît traducerea cu unele modificări a codului civil austriac din 1811. Comparaţia codului austriac cu legiuirea romînească pune în lumină în mod concludent deosebirile existente între aceste coduri. Această concluzie este întărită şi de neîndoielnice mărturii istorice din perioada întocmirii legiuirii.

Redactorul principal al codului a fost pravilistul Christian Flechtenmacher, care a avut colaboratori pe Anania Cuzanos şi poate pe Andronachi Donici. Denumit Codul Calimach deoarece a fost promulgat de către Scarlat Calimach, acest cod s-a aplicat în Moldova de la 1 octombrie 1817 pînă la 1 decembrie 1865, cînd a fost abrogat prin Codul civil.

Din punctul de vedere al cuprinsului, această legiuire oglindeşte relaţiile sociale din perioada de trecere de la feudalism la capitalism. Ea cuprinde reglementări privitoare la privilegiile feudalilor şi aservirea ţăranilor, dar în acelaşi timp şi dispoziţii favorabile dezvoltării relaţiilor capitaliste, ca de pildă cele referitoare la contracte şi creanţe, arendări, manufacturi, societăţi negustoreşti ş.a.

Legiuirea Caragea s-a publicat în 1818 şi a fost o legiuire a Ţării Romîneşti. Prima ediţie a textului ei grecesc a apărut în 1818 la Viena sau poate la Braşov. Această ediţie a fost reprodusă de Ioan Zepos şi Pan. I. Zepos în volumul al VIII-lea al colecţiei lor „Jus graeco-romanum", Atena, 1931.

Textul în limba romînă a fost publicat în acelaşi an, în 1818, la Bucureşti şi probabil la Braşov. Au urmat ediţiile romîneşti din 1838 şi 1845 publicate de Simion Marcovici, apoi ediţia fragmentară publicată în 1849 de Ion Bărbătescu. Două ediţii au fost publicate de C.N. Brăiloiu, în 1854 şi 1865. Au urmat ediţia lui I.M. Bujoreanu din 1873, ediţia lui Dem. D. Stoenescu din 1905, ediţia lui Ion Palade din 1907 şi, în sfîrşit, ediţia publicată tot în 1907 de C. Hamangiu. A existat şi o traducere în limba franceză, care a rămas în manuscris, aparţinînd consulatului francez din Bucureşti.

Legiuirea Caragea a fost tradusă şi în limba rusă de către A. Markevici, fiind publicată în Записки императорского Одесского общества истории и древностей (Memoriile Societăţii imperiale de istorie şi antichităţi din Odesa), tom. XV, 1889, p. 711—807. Fiind pline de erori şi avînd multe lacune, ediţiile vechi — greu de găsit de altfel — nu mai puteau fi folosite pentru noile cercetări.

Ediţia critică publicată în 1955 cuprinde atît textul romînesc, cît şi textul grecesc al legiuirii. Ambele texte sînt publicate pe baza manuscriselor originale oficiale păstrate în Biblioteca Academiei R.P.R. sub cotele 2322 şi 2323 din fondul romînesc. S-a ţinut seama şi de textele tipărite la 1818, precum şi de manuscrisul de sub cota 1710 din aceeaşi bibliotecă, socotit a fi o copie după manuscrisul oficial romînesc din 1818.

Anexele lucrării cuprind acte referitoare la întocmirea legiuirii, dispoziţiile privitoare la modificarea şi interpretarea textului ei, extrase din jurisprudenţă, indicaţii bibliografice,

indici de documente şi de materii. Lucrarea este însoţită de opt planşe cu figuri şi extrase din primele ediţii şi din manuscrisele legiuirii; se încheie cu rezumate în limbile rusă şi franceză.

Legiuirea Caragea cuprinde dispoziţii luate din izvoarele bizantine, din Pravilniceasca Condică ce se bazează în mare parte tot pe dreptul bizantin şi din obiceiurile juridice ale Ţării Romîneşti. Deşi are un pronunţat caracter feudal, legiuirea reflectă şi relaţiile sociale proprii perioadei de trecere de la feudalism la capitalism.

Legiuirea a fost elaborată de către o comisie formată din clucerul Nestor şi logofătul Atanasie Hristopol, cu care au colaborat apoi şi stolnicii Constantin Bălăceanu şi Ioniţă Bălăceanu. Problema elaborării acestei legiuiri a ridicat însă obiecţiuni. În articolul său „Despre noua ediţie critică a Legiuirii Caragea", publicat în revista *Studii*, an X (1957), nr. 1, p. 178–191, folosind unele informaţii istorice noi, Nestor Camariano a susţinut că singurul autor al textului grecesc al acestei legiuiri este Atanasie Hristopol. Camariano aduce informaţii noi şi cu privire la ediţiile anterioare ale legiuirii, făcînd totodată unele observaţii cu privire la întocmirea aparatului critic al ediţiei din 1955.

În răspunsul său intitulat „Ediţia critică a Legiuirii Caragea. Pentru critici", publicat în revista *Studii*, an. X (1957), nr. 4, p. 135–156, Andrei Rădulescu a dovedit cu argumente concludente participarea efectivă a clucerului Nestor şi a celor doi stolnici Bălăceanu la elaborarea legiuirii. Nici nu s-ar putea concepe elaborarea aceloraşi texte legislative în greceşte şi în romîneşte fără participarea unor jurişti care să fi cunoscut deopotrivă atît limba romînă cît şi limba greacă.

Legiuirea Caragea a fost legea civilă a Ţării Romîneşti de la 1 septembrie 1818 pînă la 1 decembrie 1865. Deoarece Codul civil din 1865 a abrogat-o numai în ceea ce priveşte dispoziţiile contrarii regulelor cuprinse în noua lege civilă, Legiuirea Caragea a continuat să fie aplicată şi după 1 decembrie 1865 pentru unele situaţii juridice, ca de pildă pentru locaţiunile ereditare ce se constituiseră anterior.

Sobornicescul Hrisov din 1785, completat cu modificările introduse în 1835 şi 1839, este un important act normativ ce s-a aplicat în Moldova, cuprinzînd reglementări privitoare la dreptul de protimisis în materia bunurilor mobiliare şi la căsătoriile dintre ţigani şi moldoveni, adică dintre robi şi oameni liberi. Denumirea de „Sobornicesc" se explică prin faptul că acest act legislativ a fost întocmit de către Soborul Sfatului de Obşte.

Dreptul de protimisis împiedica pătrunderea străinilor în proprietăţile răzeşeşti prin acte de vînzare-cumpărare, deoarece, pentru a vinde pămînturile lor, răzeşii erau obligaţi să înştiinţeze rudele şi proprietarii în devălmăşie care aveau din vechime un drept de preemţiune. Pentru a ocoli dreptul de preemţiune al rudelor şi al coproprietarilor, feudalii şi mai ales elementele străine practicau achiziţiile deghizate sub forma daniilor. Bogaţii ademeneau pe săraci să le cedeze pămînturile prin acte de danie.

Sobornicescul Hrisov a interzis eludarea dreptului de protimisis prin acte de danie. Boierii pămînteni au sprijinit această măsură spre a se apăra ei înşişi împotriva acaparatorilor străini, dar domnia reprezentată prin fanarioţi a urmărit să apere mai cu seamă mica proprietate împotriva marii proprietăţi acaparatoare.

Aplicîndu-se ca o pravilă specială, Sobornicescul Hrisov a fost în vigoare pînă al 1 decembrie 1865, cînd a fost abrogat prin Codul civil. Modificările din 1835 şi 1839 oglindesc un progres faţă de conţinutul iniţial al acestui hrisov, mai ales în ceea ce priveşte situaţia ţiganilor şi apărarea familiilor lor.

Pe lîngă textul hrisovului, ediţia critică cuprinde anaforalele şi documentele privitoare la elaborarea şi aplicarea măsurilor cuprinse în hrisov, extrase din jurisprudenţă, indicaţii bi-

bliografice, indici de materii și de cuvinte, un număr de 11 facsimile, precum și rezumatele în limbile rusă și franceză.

Manualul Juridic al lui Andronachi Donici, tipărit în 1814 la Iași, deși nu este o legiuire propriu-zisă, a fost folosit ca un îndreptar de către instanțele judiciare din Moldova nu numai pînă la 1 octombrie 1817, cînd a fost pus în aplicare Codul Calimach, dar și multă vreme după 1817. C. Negruzzi spunea la 1858 că și la acea dată Manualul lui Donici trebuia să se găsească la loc de cinste „pe masa oricărui tribunal".

După ediția din 1815, lucrarea lui Donici, cuprinzînd 43 capitole divizate în 509 paragrafe, a avut o nouă ediție publicată de C. Negruzzi în 1858, apoi ediția lui C. Hamangiu din 1907. Ultima ediție s-a tipărit în 1920 sub titlul „Codul Andronachi Donici". Manualul a avut și patru ediții în limba rusă : la 1831, 1850, 1904 și 1908.

Ediția critică din 1959 are la bază textul tipărit la 1814 sub supravegherea autorului și cu autorizația domnească. Alcătuitorii ediției critice au constatat că manuscrisul din 1813 aflat în Biblioteca Academiei R.P.R. sub cota 444 are un conținut mai redus și n-a putut servi pentru tipărirea Manualului lui Donici.

Donici a folosit îndeosebi izvoare bizantine. Trimiterile făcute pe marginea textului ndică mai ales Institutele lui Justinian, Basilicalele, Manualul lui Armenopol. Autorul a mai olosit Sobornicescul Hrisov și unele obiceiuri juridice romînești.

Relațiile sociale ce se reflectă în această lucrare sînt cele proprii descompunerii feudalismului și apariției elementelor capitaliste. Donici este preocupat și de interpretarea legilor. El recomandă judecătorilor să renunțe la interpretarea formală și să aplice legile potrivit înțelesului lor și cu indulgență.

Examinînd în general edițiile critice ale vechilor legiuiri romînești apărute pînă în prezent, constatăm în primul rînd că editarea textelor istorico-juridice medievale și a celor din perioada descompunerii feudalismului necesită o muncă științifică specială, bazată pe cercetări competente. Colectivul a lărgit cercetările sale, studiind, selecționînd și editînd texte legislative, documente și extrase din jurisprudență ce stau în directă legătură cu elaborarea, aplicarea și interpretarea legiuirilor respective.

Introducerile ce preced textul pravilelor din aceste ediții au însă un pronunțat caracter tehnic și oferă puține sugestii noi pentru cercetarea proceselor istorice proprii societății romînești din secolul al XVIII-lea și de la începutul secolului al XIX-lea. Redactorii acestor introduceri au încercat să pună în lumină condiționarea istorică a pravilelor și să caracterizeze trăsăturile lor pe baza relațiilor sociale din perioada respectivă. Dar caracterizarea istorică a pravilelor se limitează la indicații generale, care nu definesc îndeajuns conținutul social-istoric al operelor respective. N-au fost cercetate istoricește nici textele din anexe. Perioada istorică ce cuprinde secolul al XVIII-lea și începutul secolului al XIX-lea se caracterizează prin dezvoltarea producției de mărfuri, prin formarea marii exploatări moșierești bazate pe clacă și producătoare de cereale-marfă pentru export, prin sporirea rentei feudale și intensificarea exploatării țăranilor, prin întărirea politică a puterii feudalilor, prin adîncirea luptei de clasă a țăranilor împotriva exploatatorilor, prin apariția elementelor capitaliste și prin continuarea luptei maselor populare împotriva dominației turcești.

O analiză a conținutului pravilelor și textelor juridice ce formează obiectul acestor ediții critice ar fi putut scoate în evidență cel puțin o parte din aceste trăsături caracteristice ale societății romînești din perioada destrămării feudalismului și a nașterii relațiilor capitaliste.

Prin reglementările lor menite să înlesnească schimbul, să încurajeze creditul și să stimulteze inițiativele economice, pravilele din această perioadă reflectă și procesele istorice care impuneau să se acorde producătorului direct o mai mare independență juridică și o mai largă libertate economică.

Asemenea măsuri s-au concretizat în numeroase reglementări care folosesc formulările juridice bizantine, dar care au un conținut social nou. Ele nu sînt opera spiritului de umanitate, cum au susținut unii istorici, juriști și economiști burghezi, ci sînt rezultatul unor lupte sociale persistente care au dus la eliberarea unor straturi sociale de anumite servituți și incapacități statornicite de regimul feudal.

Este adevărat că aceste reglementări au rămas în mare parte fără urmări practice, nefiind respectate de către elementele reacționare ale regimului feudal în descompunere. Ele reprezintă totuși o recunoaștere formală a unor drepturi și libertăți noi ce anunțau nașterea relațiilor capitaliste.

Pravilele, ca și textele juridice destinate să înlesnească aplicarea lor, reglementează obligațiile servile ale țăranilor în sensul intensificării exploatării lor. Legiuitorii încurajau goana moșierilor după supramunca țăranilor. Situația țăranilor s-a înrăutățit economicește atît de mult, încît refuzul lor de a munci și fuga de pe moșie au luat proporții de masă în această perioadă.

Dreptul de strămutare al clăcașilor a rămas iluzoriu. Prin ofisul domnesc din 3 martie 1845 prin care proclama libertatea de strămutare a clăcașilor, Gheorghe Bibescu propunea el însuși restricția acestei libertăți, motivînd că „între veniturile proprietăților de pămînt, unul din cele mai temeinice este și numărul lăcuitorilor clăcași" (*Legiuirea Caragea*, Anexa II, p. 207).

Înseși textele publicate în anexele pravilelor oglindesc frecventele abuzuri ale moșierilor și slujbașilor publici față de țărani. Nedreptățile și excesele săvîrșite de stăpînii moșiilor și de dregători se reflectă în poruncile domnești care semnalează că judecătorii „se supără a primi pe săracii lăcuitori înainte-le", „judecă pentru hatîrul și sila unor obraze", „fac jafuri și luări". (*Pravilniceasca Condică*, Anexa I, p. 196, 200—201).

Grigore Dimitrie Ghica, domnul Țării Romînești, constata la 21 noiembrie 1825 că boierii și boiernașii „pentru drepturile ce ei socotesc că au a lua de la clăcașii lor, nu fac cerere la dregători ca să se cerceteze după orînduiala judecății...ci înșuși ... să fac și împlinitori, luînd cu sălnicie vite și altele ce găsesc mai sigur la lăcuitori și după cum ei găsesc cu cale. ... Lăcuitorii, făcînd plîngere la isprăvnicaturi, ... nu li se face nici o îndestulare", deoarece stăpînii nu vin la judecată (*Legiuirea Caragea*, Anexa II, p. 222).

În ceea ce privește procesele dintre moșieri și țărani, mai cu seamă cele privitoare la hotărnicii și împresurări, aparatul de stat a îngrădit dreptul țăranilor de a acționa în justiție pe moșieri. Pentru Moldova se pot cita în acest sens două ofise domnești din 1837 și două legi din 1839 (*Codul Calimach*, Anexa I, p. 897).

Pravilele reglementează vînzările și zălogirile. Ele proclamă respectul contractelor, oglindind asfel progresul dezvoltării relațiilor comerciale. Prin unele porunci domnești s-au interzis atît arestarea pentru neplata datoriilor cît și vînzarea pentru datorii a averii datornicilor fără aprobarea domnească.

În practică și aceste dispoziții au fost călcate adeseori. Din textul unor cărți domnești datînd din anii 1812—1813 aflăm că în Țara Romînească se zălogeau oameni drept dobîndă pentru banii luați cu împrumut în scopul plății birului de către unele sate. Această înrobire a oamenilor de către „împrumutători" devenise frecventă de vreme ce poruncile domnești cereau ispravnicilor de județe „ca pă toți acei oameni să-i luați și să-i dăzrobiți" (*Pravilniceasca Condică*, Anexa I, p. 204—205).

Constatăm așadar că sensul istoric al pravilelor se desprinde nu numai din aplicarea lor, dar și din călcarea lor. Asemenea constatări ar fi trebuit să figureze în introducerile edițiilor critice pentru a se arăta în ce măsură pravilele au fost legiuiri efective ale statelor feudale romînești și au corespuns nivelului de dezvoltare socială propriu poporului romîn din secolul al XVIII-lea și din prima jumătate a secolului al XIX-lea.

Principala obiecțiune metodologică ce se poate aduce acestei colecții este aceea că izvoarele vechiului drept romînesc nu sînt editate în ordinea lor cronologică. Colectivul a început seria acestor izvoare cu legiuirile din secolele XVIII și XIX, prima ediție critică apărută fiind Legiuirea Caragea din 1818. Deși criticabilă, nerespectarea ordinii cronologice în editarea pravilelor, nu constituie de fapt nici un fel de piedică pentru utilizarea lor ca izvoare istorico-juridice, deoarece legiuirile editate poartă data punerii lor în aplicare, putînd fi oricînd rînduite în cadrul colecției după criteriul cronologic.

Trebuie să se țină seama și de faptul că membrii colectivului, însărcinați cu editarea acestei colecții, au putut să pregătească într-un timp mai scurt edițiile apărute pînă în prezent, deoarece ei au avut la îndemînă textele oficiale ale pravilelor respective, iar pentru unele au putut să folosească chiar manuscrisele oficiale pe baza cărora fuseseră tipărite pravilele. În alte condiții se pregătesc edițiile pravilelor mai vechi și îndeosebi ale celor care nu au fost tipărite niciodată sau au fost redactate numai în limba slavonă sau în limba greacă.

Întocmirea și aplicarea acestor legiuiri dovedesc că pentru reglementarea relațiilor sociale și a multor instituții juridice, țările romîne au folosit în mare măsură dreptul bizantin. Ar fi fost de dorit ca în aceste ediții să se dea o explicație istorică fenomenului receptării dreptului bizantin în țările romîne. Adoptarea izvoarelor juridice bizantine n-a avut caracterul imitațiilor și împrumuturilor neasimilate. Dreptul bizantin a fost folosit în mod creator în țările romîne, ținîndu-se seama și de obiceiurile juridice proprii societății romînești din perioada respectivă. Receptarea dreptului bizantin reflectă fenomenul interdependenței dialectice dintre baza economică și structura politico-juridică a societății romînești medievale și precapitaliste.

Edițiile critice ale legiuirilor și operelor juridice vechi au o valoare deosebită nu numai pentru promovarea cercetărilor istorice, ci și pentru înlesnirea cercetărilor lingvistice. Se constată că limba romînă a putut exprima cele mai nuanțate noțiuni juridice și cele mai complexe rînduieli de drept într-o perioadă cînd nu pătrunsese încă în vocabularul ei terminologia folosită în lucrările juridice occidentale. Pe baza acestor ediții se vor putea face studii asupra limbii romîne și dicționare privitoare la istoria limbii.

Despre unele dintre aceste ediții critice și anume despre Pravilniceasca Condică, Codul Calimach și Legiuirea Caragea s-au publicat recenzii în revistele: *Justiția nouă* (1956, nr. 5, p. 943—947), *Studii și cercetări științifice. Istorie* (publicația Filialei Iași a Academiei R.P.R., an. VII, 1956, fasc. 1, p. 139—154), *Studii și cercetări juridice* (an. III, 1958, p. 337 și urm; an. II, 1959, p. 543—548).

Despre aceleași ediții au apărut recenzii sau însemnări bibliografice în următoarele reviste străine: Ἐπετηρὶς Ἑταιρίας Βυζαντινῶν Σπουδῶν (tom. XXVII, Atena, 1957, p. 396—401), *Erasmus* (Aarau, R.F.G., tom. X, col. 195), *Byzantinische Zeitschrift* (vol. LI, 1958, p. 517), *Zeitschrift für vergleichende Rechtswissenschaft* (vol. LXI, 1959), *The American Journal of Legal History* (vol. V, 1959, p. 91—94), *Revue des études byzantines* (1959, p. 260), *Czasapiso Prawno Hystoryczne* (Polska Akademie Nauk, XI, 1959, p. 220—221).

Semnalînd unele mărunte deficiențe, recenzenții au constatat în general valoarea reală a acestor ediții critice, apreciind totodată conștiinciozitatea cu care au fost întocmite. Alcătuind aceste ediții, membrii colectivului pentru vechiul drept romînesc oferă cercetătorilor instrumente de lucru de cea mai bună calitat[...]ca lor eforturile viitoare pentru

editarea întregii colecţii de izvoare istorico-juridice. Prin îndrumările ce stau la baza acestor ediţii şi prin participarea sa activă la întocmirea lor, Andrei Rădulescu, stins din viaţă la 30 septembrie 1959, lasă tuturor colaboratorilor săi un bun îndreptar de muncă metodică şi un model de perseverenţă ştiinţifică pentru editarea vechilor opere istorico-juridice.

Gheorghe Cronţ

R E C E N Z I I

MIRON COSTIN
Opere
Ediție critică cu un studiu introductiv, note, comentarii, variante, indice și glosar de P. P. Panaitescu

Buc., E.S.P.L.A., 1958, 536 p.

Operele beletristice și istorice scrise în condițiile materiale ale orînduirii feudale, care oglindesc forțele și relațiile de producție ale acestei orînduiri, se bucură în planurile editurilor noastre de o atenție încurajatoare. În cîțiva ani au apărut în ediții populare și în ediții științifice cronicile lui Grigore Ureche, Miron Costin, Ion Neculce, cronica anonimă a lui Const. Brîncoveanu, cronicile despre romîni scrise în slavonește, viața domnitorului Const. Cantemir scrisă de fiul său Dimitrie, toate acestea reflectînd mentalitatea clasei feudale stăpînitoare. Afară de acestea s-au mai editat opere care iau poziție de luptă antifeudală, cum de ex. *Țiganiada* lui Budai-Deleanu. În sfîrșit, s-au editat opere care răspundeau năzuințelor maselor populare din trecutul nostru: *Alexandria*, *Esopia*, acestea înfățișînd elementele culturii populare din cadrul culturii noastre feudale. Toate aceste publicații au ajuns la o a doua ediție, în tiraj de mii de exemplare (I. Neculce: 20 100 ex., M. Costin: 24 150 ex., Alexandria: 30 150 ex., cifrele acestea fiind ale unei singure ediții), ceea ce înseamnă că ele *interesează* pe cititori. Procesul de creație este urmărit și studiat pe spații mari, nu numai din literatura contemporană, dar și din aceea a trecutului.

Trezirea interesului pentru citirea intensă și variată a realizat-o revoluția culturală a orînduirii noi, socialiste, care a pătruns adînc în masele largi ale populației.

Un exemplu viu în această privință îl oferă editarea operelor complete scrise de cronicarul moldovean Miron Costin (1633—1691), în îngrijirea lui P. P. Panaitescu. Aprecierea lui Miron Costin este firească, pentru că, desprinzîndu-se în mare parte de ce era caracteristic clasei boierești (intrigile, satisfacerea intereselor egoiste chiar cu prețul subjugării țării), el și-a trecut vremea, destul de „cumplită" pe atunci, scriind opere științifice, literare și patriotice, dînd un „frumos exemplu în acele triste timpuri, pierzîndu-și viața pentru binele omenirei" [1]. Just arată editorul Panaitescu (p. 12) că M. Costin a căzut sub securea călăului, jertfă a rivalităților dintre familiile feudale. Operele lui au fost apreciate și dincolo de hotarele patriei. Astfel, două din operele lui M. Costin au fost scrise direct în limba polonă (1677, 1684). „Letopisețul țării Moldovei" (1595 — 1661) a

---

[1] N. Bălcescu, *Logofătul Miron Costin istoricul Moldovei*, în *Magazin istoric pentru Dacia*, I (1845), p. 138. Acest articol este primul care a valorificat pe Miron Costin de pe pozițiile patriotismului revoluționar.

fost tradus, pe rînd, în latinește (cca. 1699), în grecește (1729) și în franțuzește (1741). Operele scrise în romînește s-au copiat în zeci de manuscrise și s-au răspîndit prin toate colțurile țării, nu numai în Moldova.

O ediție completă și critică a operelor lui Miron Costin era absolut necesară, pentru că edițiile vechi au dat sau numai cîte o operă singură, sau cuprinzîndu-le pe toate, i-au atribuit și opere care nu sînt ale lui. În plus, cele mai utilizate din edițiile vechi nu sînt științifice și au indus în eroare pe unii cercetători. Astfel, M. Kogălniceanu, primul dintre cercetătorii-editori (1845, 1872), n-a ales manuscrisele cele mai bune și a trimis la tipar manuscrisele ce a avut la îndemînă atunci: „Letopisețul țării Moldovei" (1595—1661) și „Cartea pentru descălecatul dentîi ..." (titlul greșit în această formă, a fost înlocuit în alte manuscrise cu titlul corect: „De neamul moldovenilor, din ce țară au eșit strămoșii lor"). V. A. Urechia a dat în două volume (1886—1888) o ediție de neutilizat, împotriva căreia s-au ridicat protestele tuturor celor care s-au ocupat de M. Costin. Editorul n-a controlat manuscrisele (de altfel, strînse în mare număr de el), n-a stabilit critic ce aparține, din ele, lui M. Costin și ce e scris de alții, astfel că ediția lui ne înfățișează un Miron Costin deformat, iar nu pe cronicarul moldovean cel adevărat. „Comisia istorică a Romîniei" a întreprins pentru prima dată editarea critică a cronicilor noastre.

Const. Giurescu, în 1914, a publicat *De neamul moldovenilor* ținînd seama de tradiția tuturor manuscriselor care au transmis opera. Dar, editorul actual dovedește că iscusitul exeget al textelor vechi, în acest caz, a procedat prea mecanic, a exclus metoda criticii interne, astfel că a eliminat din opera cronicarului pagini întregi. Însuși editorul a publicat în 1944, în ediție critică, „Letopisețul țării Moldovei" 1595—1661. Aparatul critic este pus însă la sfîrșitul volumului (cum nu trebuie), astfel că urmărirea variantelor celorlalte, manuscrise a fost sacrificată în favoarea ușurării muncii tipografice.

M. Costin, Opere 1958 vine ca o privire sintetică a problemelor, cu excluderea multor amănunte din lucrările monografice scrise anterior de Panaitescu cu privire la M. Costin, vine cu analiza atentă a elementelor sociale din opera costiniană. Și, ce este mai valoros, vine cu interpretarea științifică materialist-istorică a activității lui M. Costin. Alcătuitorul volumului a ținut seamă de teza marxist-leninistă a existenții celor două culturi în cultura societății divizate în clase sociale antagoniste și ne arată că Miron Costin este exponentul clasei stăpînitoare a marilor feudali. Totodată arată și numeroasele elemente progresiste, mai rar democrate, din ideologia cronicarului.

Volumul *M. Costin, Opere* ridică și rezolvă, în majoritatea cazurilor satisfăcător, multe probleme: critica textuală, aprecierea operelor, datarea și izvoarele lor, metoda de editare ș.a. Varietatea problemelor și tratarea uneori prea risipită, fac necesară această recenzie, menită a orienta pe cititor și chiar pe specialist, într-un mod mai unitar și mai metodic asupra contribuțiilor și lipsurilor volumului.

Textele. Sînt clasificate și editate în două mari grupe: I. *Cronici* „Letopisețul țării Moldovei" 1595—1661; cele două opere în limba polonă: „Cronica țărilor Moldovei și Munteniei" și „Poema polonă", ambele tratînd despre romanitatea limbii și poporului romîn, religia romînilor; „De neamul moldovenilor". II. *Prelucrări, versuri, discursuri și scrisori* („Istorie de Crăiia Ungurească", „Graiul solului tătărăsc" — ambele traduceri din latinește, cu unele adaose personale. „Viiața lumii", „Stihuri împotriva zavistiei", compunerea tipărită în *Psaltirea* 1673 a lui Dosoftei, despre Traian, Sever și, în general, despre romanitatea poporului și limbii noastre și *Apostrof* despre agonisirea averilor sufletești, nu a celor pămîntești. Trei discursuri în limba polonă [1], din 1676, alcătuite pentru familia voievodului Anto-

[1] Operele în limba polonă sînt editate numai în traduceri romîne, făcute de P. P. Pa-

nie Ruset. Trei scrisori și două acte scrise în limba polonă, dintre 1674—1688. Observăm că „Istorie de Crăiia Ungurească", este tot cronică, deci putea trece din grupa II în grupa I. Mai observăm că versuri sînt și în „Poema polonă", deci putea trece din grupa I în grupa II. Cred că o clasificare mai logică ar fi fost următoarea: I. Opere originale în limba romînă. II. Opere originale în limba polonă dar traduse de editor. III. Traduceri și prelucrări din latinește.

Textul editat este ales pe baza studiului comparativ al tuturor manuscriselor cunoscute. Editorul face în mod foarte amănunțit studiul comparativ al manuscriselor al fiecărui text în parte, încît a putut determina grupe (familii) de manuscrise, mai mult sau mai puțin înrudite între ele. Variantele fonetice de la un ms. la altul au fost excluse, s-au reținut numai variantele de fond, adică de date și fapte istorice. Dar chiar acestea, nu le dă pe toate, adică ale tuturor mss. din grupă, ci numai pe ale unui singur ms. care reprezintă respectiv grupa (familia). La p. 37—38, în lista abreviațiunilor și siglelor, alcătuitorul ediției arată ce manuscrise anume au fost folosite la fiecare text în parte. Această indicație se mai repetă și în prezentările monografice ale textelor (autorul le numește „Comentarii"), dar aici cu explicații mai largi, ca o motivare a metodei urmate. În cîteva rînduri, la compararea și stabilirea filiației dintre mss. (critica textuală), editorul mai adaugă și critica internă, logică, a conținutului operelor. Combinarea ambelor critici, externă (textuală) și internă, este necesară cînd operele unui autor nu s-au transmis în mss. autografe, ale autorului sau în copii revizuite de el, ci numai în copii ulterioare, scrise de copiști care, neavînd noțiunea paternității, proprietății și autenticității operelor literare, își permiteau să facă diferite modificări în text: tocmai cazul operelor lui Miron Costin. Combinînd cele două critici, editorul a izbutit să redea lui Miron Costin mai multe pagini din *De neamul moldovenilor*, pagini pe care Const. Giurescu le atribuie lui Nicolae Costin. Astfel, cap. V, *Despre cetățile Moldovei* [...] C. Giurescu lui Nicolae Costin și de aceea coborît *în aparat*, ca interpolare (*De neamul moldovenilor*, 1914, p. 43_{27} —46_{30}) își reia locul *în textul de bază* la ed. P. (p. 265_{9}—267_{22}). Cap. V, *din textul de bază* al ed. Giurescu (p. 44_{1}—51_{16}) devine în ed. P. (p. 267_{23}—270_{31}) cap. VI, tratînd, *în ambele ediții*, despre portul și limba moldovenilor. Dar, în timp ce Giurescu socotește capitolul terminat la cuvintele „ ... acest port de încălțăminte pentru sprintenie țin", P. *continuă* capitolul pînă la p. 273_{6}, incluzînd în el și referințele cronicarului despre „tunsura" părului, parte pe care Giurescu a aruncat-o în aparat, ca interpolare a lui N. Costin (ed. Giurescu, p. 51_{25}—53_{17}). Cap. VII, referitor la cele întîmplate în Dacia după colonizarea ei de Traian, împăratul romanilor, este socotit la P., în mod just, ca al lui M. Costin și de aceea e pus ca text de bază (p. 273—274), în timp ce în ed. C. Giurescu (p. 53—54) este coborît tot numai în aparatul critic, ca interpolare a lui N. Costin. Vechea ediție a lui Kogălniceanu (1845) se dovedește azi mai apropiată de realitate decît ediția lui C. Giurescu din 1914. Totuși, P. se deosebește de Kog. prin aceea că P. socotește primele 13 rînduri din cap. VII, ed. Kog. *Let.* I, 1872, p. 29, ca interpolare, iar Kog. ca proprii ale lui Miron Costin [1].

Restabilirea integrității textului la *De neamul moldovenilor* are mare însemnătate, pentru că impune revizuirea acelor aprecieri asupra lui M. și N. Costin făcute pe baza unui text defectuos, în tratatele și studiile de istoria literaturii romîne vechi (S. Pușcariu, N. Cartojan, Șt. Ciobanu, Ioan Șt. Petre, cele de după 1944). La fel de judicios a procedat P. și la operele *Poema polonă*, *Isorie de Crăiia Ungurească*: la prima, a combinat textele a două mss. care se completau reciproc; la a doua, pierzîndu-se mss., a confruntat ediția lui

---

[1] V. P. Soloviov, cercetător sovietic, urmînd ediția lui M. Kogălniceanu, a publicat Miron Costin, *Opere alese*, Chișinău, Editura pedagogică de stat a R.S.S. Moldovenești, 1957, apropiindu-se în ce privește *De neamul moldovenilor*, de ediția lui P. P. Panaitescu, [...] de acesta.

V. A. Urechia (singura sursă posibilă azi) cu originalul latin al lui Laurenţiu Toppeltin de Mediaş, *Origines et occasus Transsylvanorum*, Lyon, 1667 sau, mai bine-zis, cu anexa acestei cărţi intitulată *Revolutiones seu occasus Transsylvanorum* şi a îndreptat toate deformările şi greşelile făcute de V. A. Urechia în ediţia sa. Se ştie că anexa latină a lui Toppeltin cuprinde istoria Transilvaniei dintre anii 1383—1662 şi că Miron Costin a tradus-o în romîneşte sub titlul *Istorie de Crăiia Ungurească*.

Transcrierea din chirilică. O bună metodă a editorului în această privinţă, este folosirea transcrierii interpretative, iar nu a transcrierii prin transliteraţie. Dificultăţile în transcrierea şi editarea textelor vechi constau în aceea că unele semne chirilice (ъ, ь, ѧ, ѣ, ꙟ, ы, ѫ) sînt folosite de copiştii vechi, cu diferite valori fonetice. Inconsecvenţa lor în folosirea acestor litere se observă nu numai în cuprinsul aceleiaşi opere, dar în scrierea aceluiaşi cuvînt: îndrεaptѫ, îndrѣptъ, ꙟdrέptы, ꙟndrꙗptь; domnulȣ, domnulь, domnulȣ̆, domnul. Transliteraţia, ocolind rezolvarea problemei (determinarea valorii vechi fonetice în comparaţie cu cea actuală), nu transcrie aceste semne dubioase sub raportul pronunţării, ci le reproduce ca semne chirilice sau foloseşte anume semne diacritice. Transcrierea interpretativă le transcrie dîndu-le *în mod consecvent* valoarea fonetică, de obicei aceea apropiată de pronunţia actuală — a limbii literare (nu *până, căine, măine* ci *pînă, cîine, mîine*). Privită ca transcriere interpretativă, transcrierea lui P. este exactă şi consecventă cu indicaţiile date la p. 35—36. Ne miră totuşi redarea lui ꙗ prin *ie*, în cuvinte ca *boier, ieste*, cînd se ştie precis că ꙗ = ia (boiar, iaste). În contrast cu această modernizare nejustificată, se menţine terminaţia arhaizantă *ii*, în cuvinte ca *ţării, tătarii*, cînd se ştie că ь, ы, avea şi valoarea *i* [1] (deci: *ţării, tătarii*). Se menţine ŭ (scurt) final, cînd în chirilică este redat nu numai prin ъ, ь, dar şi prin ȣ (plenison), ceea ce nu mi se pare just. Recunosc însă că discuţiile duse în privinţa transcrierii textelor chirilice din sec. XVII-XIX se învîrtesc într-un cerc vicios, din care nu vom putea ieşi decît după ce filologii vor întreprinde şi pentru limba acestor secole [2] studii serioase de fonetică şi ortografie privind toate graiurile regionale.

Comentarii, variante, interpolaţii şi adaosuri. Sub acest titlu, alcătuitorul ediţiei grupează la p. 335—446, o mulţime de lucruri foarte preţioase, dar şi foarte diferite între ele. Aci găsim o bogăţie surprinzătoare de date referitoare la istoria fiecărui text în parte: descrierea mss., filiaţia lor, steme care arată precis şi sinoptic înrudirea dintre mss., istoria ediţiilor anterioare (făcută în mod critic), motivarea metodei folosite în ediţia de faţă. Aci mai găsim însă şi comentarii întinse asupra datării operelor. De pildă, foarte convingătoare argumentarea că *De neamul moldovenilor* este operă de maturitate, scrisă pe la 1686, iar nu de tinereţe, scrisă pe la 1674, cum credea greşit C. Giurescu. Temeinic argumentată este şi opinia că *Istorie de Crăiia Ungurească* a fost tradusă între 1672—1674, iar nu la 1684, cum credea greşit G. Pascu; sau că nu Miron Costin este traducătorul în latineşte al „Letopiseţului ţării Moldovei" 1595—1661 (cum credea greşit Eug. Barwinski), ci un altul (neidentificat), care l-a tradus prin 1699—1700. Aci mai găsim analiza şi aprecierea mai largă a operelor. Dar, ce este mai surprinzător, aci găsim şi *texte*: variante, interpolări, adaose marginale — toate acestea fiind, *nu ale lui M. Costin* (pe ale lui M. Costin le-a trecut în note, la p. 41—334, ca aparat critic al ediţiei), ci ale copiştilor ulteriori. Copiştii textelor medievale sînt, în felul lor, şi ei autori, sînt colaboratori ai lui, nedoriţi şi neştiuţi de autorul însuşi (în multe cazuri, autorul este

[1] O spune autorul însuşi, la p. 35, în observaţiile referitoare la chirilicile ь, ы. Cf. şi N. Drăganu, *Transcrierea textelor chirilice*, în „*Hrisovul*", an. I (1941), p. 46—59.

[2] Aşa cum pentru limba romînă din sec. XIII—XVI, cercetările acad. Al. Rosetti şi (numai pentru sec. XVI) ale lui I. A. Candrea au reuşit să ne dea soluţii şi concluzii precise.

morl 'n momentul cînd se face copia). Deci partea de contribuție din copiile lor nu trebuia izolată de text, ci trebuia pusă sub text, în aparatul critic. Modul cum a copiat, trebuia să se comenteze de editor.

Cu alte cuvinte, din punct de vedere tehnic, toată partea aceasta de comentarii etc. se putea distribui mai organic așa: variantele, interpolările *la texte*; comentariile referitoare la istoria textului, *ca prezentări monografice în fruntea fiecărui text în parte*; *analize, caracterizări, aprecieri de opere, în studiul introductiv*. Această distribuire poate, nu răspunde comodității grafice [1], dar este singura care satisface cerințele cercetătorului științific și într-o măsură mai mică, chiar pe ale cititorului curent; ea ajută efectiv cercetările comparative asupra textelor.

Introducerea (p. 5–36) și comentariile sînt bine alcătuite; sînt folosite sintetic toate faptele esențiale cu privire la viața, activitatea istorică (de cronicar) și măiestria artistică a lui Miron Costin. Autorul aplică învățătura materialist-dialectică, explicînd faptele lui Miron Costin (educația, cultura, ca oștean, ca diplomat polonofil, ca dregător) în funcție de epoca respectivă (jum. a doua a sec. XVII), caracterizată prin exploatarea țăranilor de către marii feudali, prin contradicții și lupte între partidele boierești (Cupăreștii urau de moarte pe Costinești) și prin numeroase răscoale (1633, 1655, 1671) împotriva tiraniei voievozilor și exploatării latifundiare. La acestea se mai adaugă și exploatarea otomană și dependența noastră față de turci. Miron Costin, în aceste condiții economice, sociale și politice, apare ca un luptător cu condeiul (de multe ori și cu fapte) împotriva tiraniei domnilor, ca un susținător al luptei împotriva jugului otoman, patriot, conștient de originea glorioasă a poporului romîn, atent față de unele trăsături etnice ale țărănimii, observator obiectiv (dar atît) al stării de mizerie în care se afla țărănimea.

Caracterul parțial progresist al ideologiei cronicarului mai apare și din modul cum înfățișează și discută elementele de cultură, dar partea aceasta este puțin dezvăluită de autorul introducerii. În acest sens ar putea fi folosite pasajele referitoare la *Alexandria* (cartea populară) și „cea adevărată" (a lui Q. Curtius Rufus), la Esop și *Esopia*, pasajele în care exprimă regretul că tiparul nu poate tipări cărți cu conținut laic și observația că operele create se difuzează greu prin „izvoadele" copiștilor. Orizonturile lui culturale se lărgesc prin folosirea scriitorilor clasici, prin cunoștințele lui în domeniul prozodiei, metricei și versificației ș.a. Cunoașterea unor studii speciale scrise de D. Popovici (Ideile teoretice ale lui M. C. despre literatură), N. Lascu (Ovidiu în opera lui Miron Costin) și T. A. Naum (Elogiul Italiei) ar fi scos pe P. din rezerva de a acorda numele de umanist lui M. Costin (nimic nu ne obligă a aprecia pe umaniștii altor țări după umaniștii italieni ai Renașterii).

M. Costin este cel mai mare cronicar și scriitor al nostru din sec. al XVII-lea. „Letopisețul țării Moldovei" 1595–1661 a inspirat pe mulți scriitori romîni din sec. XIX și XX. Între aceștia trebuie să punem și pe Eminescu, care, într-o prefață scrisă pentru culegerea lui E. Baican de palavre și anecdote (1882), folosește satiric vorbele puse de M. Costin, idilic în gura lui Miron Barnovski, că „e dulce domnia la Moldova".

P. P. Panaitescu a reușit să facă dreptate ilustrului cronicar, să-i redea opera așa cum a scris-o el acum vreo 300 de ani. Ediția dată de E.S.P.L.A. în condiții tehnice superioare (volume legate în pînză, hîrtie velină satinată, ilustrații, indici de orientare, glosar) ne dă posibilitatea să apreciem opera lui M. Costin în toată complexitatea ei: ca izvor istoric, măiestrie artistică, izvor pentru studiul limbii literare și pentru studiul gîndirii noastre

[1] Prin eliminarea variantelor *fonetice*, concordanța dintre textul de bază și variantele *de fond* în cuprinsul aceleeași pagini, nu mai constituie o greutate în munca și tehnica tipografică de azi.

social-politice, ca operă de propagandă dincolo de hotarele Moldovei, ca sursă de patriotism și ca mijloc de a îmbogăți cunoștințele contemporanilor lui prin traducerea în romînește a unor opere scrise în alte limbi.

Dan Simonescu

I. ADAM — N. MARCU
Studii despre dezvoltarea capitalismului în agricultura Romîniei, vol. II

Ed. științifică, Buc., 1959, 480 p.

Pentru cercetătorii istoriei economiei naționale, studierea relațiilor agrare constituie una din preocupările însemnate ale activității lor. Aceasta decurge din rolul pe care l-a jucat economia agrară în cadrul economiei naționale, din faptul că analiza proceselor economice petrecute în sistemul agrar ușurează înțelegerea întregii evoluții economice și sociale a Romîniei, permite să se stabilească trăsăturile comune, generale, ca și ceea ce a fost specific, particular economiei țării noastre. Examinarea evoluției sistemului agrar ne dă posibilitatea să adoptăm o poziție cît se poate de favorabilă pentru a dezvălui esența regimului burghezo-moșieresc, structura socială și dispoziția forțelor de clasă în țara noastră. Problema agrară a constituit unul din obiectivele principale ce se cereau să fie rezolvate potrivit intereselor vitale ale țărănimii și necesităților de dezvoltare a țării în procesul desăvîrșirii revoluției burghezo-democratice. Partidul Comunist Romîn a moștenit și a preluat ca sarcină practică pusă de istorie rezolvarea problemei agrare. La Congresul al V-lea, zdrobind teoria nefastă a neoiobăgiei emisă de C. Dobrogeanu-Gherea, Partidul Comunist a definit caracterul și perspectivele revoluției în fața căreia se afla Romînia, stabilind locul problemei agrare în cadrul acestei revoluții. După eliberarea țării noastre de sub jugul fascist, Partidul Comunist a înfăptuit pe cale revoluționară reforma agrară din 1945, făurind alianța clasei muncitoare cu țărănimea muncitoare și creînd premisele transformării socialiste a satului.

Studierea problemei agrare este reclamată prin urmare și de necesitatea de a înțelege și aprofunda justețea liniei strategice și tactice a Partidului, în diferite etape de dezvoltare istorică, a dezvălui substratul economic obiectiv din care izvorau sarcinile pe care și le punea spre rezolvare Partidul Comunist.

În afară de aceasta, este cunoscut, că ultimul pătrar al secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea se caracterizează în istoria Romîniei printr-o stare de permanente frămîntări și puternice mișcări țărănești. Ele au culminat în 1907 cu marea răscoală a țăranilor, eveniment remarcabil în istoria luptelor revoluționare ale poporului nostru. Or, analiza problemei agrare ne dă cheia înțelegerii proceselor obiective care generau aceste răscoale, face posibilă lămurirea rolului și însemnătății lor, scoate cu pregnanță în relief izvorul ce revoluționa masa de țărani.

Pornind de la cele amintite mai sus, ni se pare utilă și binevenită apariția volumului II al lucrării lui I. Adam și N. Marcu „Studii despre dezvoltarea capitalismului în agricultura Romîniei". Primul volum, apărut în anul 1956, a fost consacrat reformei agrare din 1864 și procesului de descompunere a țărănimii în perioada de după reformă pînă în anul 1916.

El a fost recenzat în revistele de specialitate [1]. Deși recenziile respective conțin unele

[1] Vezi Tudor Paul, *Unele observații critice cu privire la lucrarea „Studii despre dezvoltarea capitalismului în agricultura Romîniei (după reforma din 1864)"* de I. Adam și N. Marcu, în „Analele Institutului de Istoria Partidului de pe lîngă C.C. al P.M.R.", 1956, nr. 6, p. 172—182; V. Ionescu, *O contribuție la studierea dezvoltării capitalismului în agricultura Romîniei*, în „Probleme economice", nr. 9,

afirmații contradictorii, în general s-a apreciat ca fructuoasă munca depusă de autori, subliniindu-se în același timp necesitățile adîncirii nivelului teoretic al lucrării [1].

Limitele cronologice ale lucrării se situează între reforma agrară din 1864 — cînd a fost abolită iobăgia — și perioada imediat premergătoare participării Romîniei la primul război mondial imperialist — 1916—1918. Volumul al doilea este secționat în 3 părți, examinîndu-se succesiv următoarele probleme : transformarea capitalistă a gospodăriei moșierești, dezvoltarea agriculturii cu caracter comercial și, în sfîrșit, cauzele, urmările și importanța mișcărilor țărănești de la sfîrșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea.

Lucrarea, luată în ansamblu, și mai ales cel de-al doilea volum, se bazează pe un bogat material faptic. Față de lucrările precedente autorii au reușit să lărgească apreciabil baza documentară a studierii problemei agrare. Autorii au căutat să interpreteze unitar bogatul material faptic, bazîndu-se pe indicațiile metodologice ale clasicilor marxism-leninismului, în primul rînd pe lucrările lui Vladimir Ilici Lenin care a supus unei analize profunde și multilaterale sistemul agrar din Rusia, foarte apropiat în ceea ce privește structura sa internă de cel din Romînia epocii care formează obiectul lucrării recenzate.

În prima parte a lucrării autorii scot în evidență faptul că sistemul agrar, alcătuit pe terenul reformei „eliberatoare” din 1864, a fost un sistem de tranziție, care îmbina elementele modului de producție capitalist cu formele de exploatare feudale, după conținutul lor economic.

De la expunerea teoretică a datelor referitoare la caracterul tranzitoriu al sistemului agrar din Romînia în perioada posterioară reformei din 1864 se trece la analiza concretă a relațiilor și formelor de producție existente în agricultura țării noastre. În lucrare se supun cercetării nu o singură gospodărie moșierească sau un grup de gospodării în care se reflectă, de altfel, întreaga structură a relațiilor agrare, ci se examinează sistemul agrar în ansamblul său, pentru a-i surprinde configurația, încercînd să se stabilească relațiile dintre clase în procesul producției agricole, greutatea specifică a diferitelor forme de producție, deplasările ce se produc în cadrul acestor forme, dinamica dezvoltării.

Două capitole din lucrare (cap. II și III) tratează în cea mai mare parte raporturile dintre marii arendași și moșieri. Se subliniază în mod just că în ansamblul relațiilor agrare din Romînia, în cea de-a doua jumătate a secolului al XIX-lea și la începutul secolului al XX-lea o importanță de prim plan capătă figura marelui arendaș. Procentul suprafețelor arendate se afla în raport direct proporțional cu dimensiunile proprietăților. Latifundiile de peste 3 000 ha se arendau în proporție de aproape 75%. Datele din Romînia confirmă încă o dată justețea tezei marxist-leniniste asupra parazitismului marii proprietăți funciare.

Sînt interesante calculele, efectuate în bună măsură pe baza materialelor de arhivă, din care rezultă creșterea arenzii percepute de moșieri de la marii arendași în diferite regiuni ale țării la sfîrșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea. Dată fiind extinderea sistemului marii arendări în Romînia, este meritorie încercarea întreprinsă de autori de a elucida conținutul economic al acestui sistem, natura marelui arendaș — probleme indispensabile pentru înțelegerea justă a relațiilor agrare și a gradului de dezvoltare a capitalismului la sate. Concluzia la care se ajunge în lucrare este, în general, acceptabilă : „De cele mai multe ori — se scrie în lucrare — același arendaș îmbină elementele caracteristice ambelor tipuri (de exploatare — *D.H.*) folosind, de pildă, simultan atît țărani dijmași cît și muncitori salariați” (p. 30). Această concluzie necesita o argumentare mai

---

sept. 1956, p. 131—136 ; Vl. Diculescu, *Cîteva observații pe marginea unei lucrări de istorie economică*, în *Studii*, an. X (1957), nr. 2, p. 177—189.

[1] În special Tudor Paul în recenzia sa a atras atenția asupra acestei chestiuni.

temeinică, iar unele afirmaţii anterioare potrivit cărora în sistemul agrar din Romînia ar fi existat două tipuri distincte de arendaşi: capitalist şi aşa-zis de tranziţie (p. 29—30) trebuiau înlăturate, deoarece ele se referă la cazuri cu totul speciale şi, fără menţiuni corespunzătoare, sînt de natură să pună sub semn de întrebare valabilitatea concluziei.

Dacă relaţiile dintre moşieri şi marii arendaşi erau relaţii dintre două pături exploatatoare, care-şi împărţeau supramunca şi chiar o parte din munca necesară a producătorilor direcţi, în schimb relaţiile dintre moşieri şi arendaşi, pe de o parte, şi ţărănimea muncitoare, pe de altă parte, erau relaţii dintre exploatatori şi exploataţi avînd la bază dependenţa economică a majorităţii ţărănimii, indiferent că ea se exercita în cadrul formelor de exploatare capitaliste sau în cadrul sistemului bazat pe dijmă.

Relaţiile dintre ţărani şi marii proprietari în cadrul sistemului de muncă în dijmă sînt tratate în capitolele IV şi V ale lucrării. În aceste capitole se urmăreşte cu precădere elucidarea următoarelor probleme: formele sub care se storcea supramunca de la producătorii direcţi şi creşterea cantitativă a dijmei la sfîrşitul secolului al XIX-lea şi începutul secolului al XX-lea. Se subliniază just că pentru sistemul agrar din Romînia era caracteristică diversitatea îmbinărilor celor trei forme ale rentei: renta în muncă, sau dijma la tarla, renta în produse (dijma de-a valma) şi renta în bani. Forma rentei în produse şi în muncă prevala asupra dării în bani. Dijma cu variantele ei se practica în 1912 comune din 2898 cîte existau la începutul secolului al XX-lea în Romînia [1].

Un element substanţial, care intra în componenţa plăţilor pentru arendă a pămîntului îl alcătuiau suprasarcinile sau ruşfeturile, obligaţii suplimentare în cadrul cărora rolul precumpănitor îl aveau prestaţiile în munci. Suprasarcinile reprezentau aproximativ 46% din dijma obişnuită ridicîndu-se în unele judeţe, ca de pildă Vlaşca, la peste 200% faţă de dijmă. Pe o bază documentară temeinică se ilustrează în lucrare procesul creşterii cantitative a dijmei la sfîrşitul secolului al XIX-lea şi începutul secolului al XX-lea. Din păcate, materialul faptic nu este suficient de prelucrat recurgîndu-se de multe ori la exemplificări brute, care se pot înmulţi după voie, dar nu permit evaluarea generală a fenomenului.

De asemenea, explicarea teoretică a procesului de creştere cantitativă a dijmei comporta demonstraţii mai aprofundate şi mai temeinice decît afirmaţiile generale care se cer ele însele dezvăluite, cum ar fi: „Cauza acestei creşteri a cantităţii dijmei şi a agravării exploatării ţărănimii în cadrul acestui sistem — se menţionează în lucrare — trebuie căutată în relaţiile de trecere de la feudalism la capitalism... care poate duce la cele mai crunte forme de exploatare a ţărănimii de către moşieri şi arendaşi" (p. 99—100). Problema s-ar fi pus pe adevăratul teren de rezolvare dacă autorii ar fi analizat mecanismul raporturilor dintre stabilitatea forţelor de producţie, proprii sistemului bazat pe dijmă [2] şi reglementarea exportului de cereale pe scară lărgită, în condiţiile existenţei crizei agrare.

În ciuda persistenţei rămăşiţelor feudale, formele de producţie capitaliste îşi croiau drum neîncetat în gospodăria moşierească în perioada de după reforma din 1864. Lărgirea sferei relaţiilor capitaliste însemna, în condiţiile date, restrîngerea sferei relaţiilor de tip feudal. Progresele capitalismului se reflectau într-o serie de indici ca: folosirea de maşini şi unelte perfecţionate în procesul producţiei agricole, utilizarea mîinii de lucru salariată, specializarea producţiei agricole, creşterea suprafeţelor supuse culturii în condiţiile reducerii simultane a numărului muncitorilor pe unitatea de teren cultivat, efectuarea unor îmbunătăţiri şi ameliorații funciare etc.

---

[1] G. D. Scraba, *Starea socială a săteanului*, Buc., 1907, p. 188—189.

[2] V. I. Lenin, *Opere*, vol. 3, E.S.P.L.P., 1955, p. 170 ,179, 204; vol. 6, E.S.P.L.P., 1953. p. 112.

Două dintre principalele aspecte ale pătrunderii formelor de producţie capitaliste în agricultură şi anume utilizarea maşinilor şi a forţei de muncă salariate se tratează în mod special într-un capitol din prima parte a lucrării, iar alte aspecte formează obiectul părţii a II-a intitulată „Dezvoltarea capitalismului cu caracter comercial". Pe lîngă datele privind numărul maşinilor şi uneltelor agricole perfecţionate din agricultură, a ritmului introducerii lor, numărul muncitorilor agricoli salariaţi, folosirea muncitorilor străini în gospodăriile moşiereşti, preţul diferitelor munci agricole şi salarizarea muncitorilor, în capitol se încearcă să se stabilească proporţia dintre suprafeţele cultivate pe baze capitaliste (cu inventar propriu) şi pe baza sistemului de muncă în dijmă (cu inventar ţărănesc) pe un număr de 37 de moşii, din diferite judeţe ale ţării (p. 130—131).

*

Unul din indicii de seamă care reflectă progresele capitalismului din sistemul agrar al Romîniei în perioada de după reforma din 1864 îl constituie dezvoltarea agriculturii cu caracter comercial. Deşi producţia de mărfuri în agricultură precede modului de producţie capitalist, totuşi, numai o dată cu pătrunderea formelor de producţie capitalistă ea capătă extindere, tinde să se generalizeze, producţia se subordonează tot mai mult pieţii determinînd specializarea agriculturii.

Problemele pe care le comportă studiul agriculturii cu caracter comercial sînt tratate amplu şi rezultativ în cea de-a doua parte a lucrării recenzate. În comparaţie cu prima parte, expunerea părţii a doua cîştigă în claritate şi preciziune ştiinţifică. Textul nu este încărcat cu simple exemple ilustrative, prezentarea e convingătoare şi se urmăreşte cu uşurinţă. Profitînd, e drept, de o mai largă bază documentară, autorii s-au străduit să examineze procesele în evoluţia lor, recurgînd mai frecvent decît în prima parte la compararea diferitelor perioade pentru a stabili schimbările survenite în evoluţia agriculturii, sau raportînd situaţia din Romînia în ceea ce priveşte dezvoltarea agriculturii cu caracter comercial la situaţia din alte ţări.

Pornindu-se de la caracterul pronunţat cerealier al agriculturii Romîniei, lucrarea se opreşte pe larg asupra factorilor care scot în evidenţă comercializarea agriculturii cerealiere. Se arată pe bază de numeroase date statistice procesul creşterii suprafeţelor supuse culturilor cerealiere, al creşterii producţiei totale, evoluţia producţiei medii la ha şi a producţiei pe cap de locuitor etc. (p. 201—209).

Analiza economică a dezvoltării agriculturii cerealiere cu caracter comercial impune însă lărgirea sferei de investigaţii întreprinse de autori. Deosebit de important ar fi, de pildă, stabilirea proporţiei în care participau pe piaţa internă diferite grupe de gospodării ale populaţiei săteşti, inclusiv proporţia dintre cantitatea de cereale pe care o furnizau moşierii şi cea pe care o furnizau ţăranii. De asemenea, prezenta interes, din punct de vedere economic, să se stabilească, în comparaţie cu alte ţări, raportul dintre cantităţile de cereale exportate şi cele incluse în circuitul pieţei interne. Capitolul consacrat exportului de mărfuri agricole (XIV), redă în general tabloul comerţului Romîniei cu cereale şi alte culturi agricole în perioada posterioară reformei agrare din 1864 pînă la primul război mondial imperialist. Sînt interesante tabelele comparative dintre exportul de mărfuri agricole al Romîniei şi ale altor ţări exportatoare. Din cadrul preocupărilor autorilor a scăpat însă organizarea transportului de cereale, expunerea mai pe larg a situaţiei grîului şi a celorlalte cereale romîneşti pe diferite pieţe europene, legăturile dintre firmele de export străine şi organizaţiile romîneşti corespunzătoare.

Se impunea de asemenea ca autorii să-şi concentreze mai mult atenţia asupra tendinţelor de acaparare a unor noi debuşeuri externe manifestate de marii producători de făină şi alcool la începutul secolului al XX-lea, mai ales în direcţia Orientului apropiat — Turcia, Egipt etc. [1].

[1] Vezi de exemplu N. Păianu, *Industria mare (1866—1906)*, Buc., 1906, p. 22.

Paralel cu examinarea problemelor pe care le comportă dezvoltarea producţiei de mărfuri cerealiere în lucrare se abordează şi o serie de aspecte ale dezvoltării celorlalte culturi cu caracter comercial. Se arată evoluţia suprafeţelor supuse culturilor de plante textile şi oleaginoase, industriale, leguminoase şi tubercule, vii şi livezi de pruni, se dau indicaţii privind specializarea unor regiuni agricole (cap. XII) şi mai ales se urmăreşte procesul industrializării produselor agricole (cap. XV), al fabricării zahărului, spirtului, uleiului, creşterii producţiei de tutun etc.

Mai slab este reflectată în lucrare organizarea procesului de producţie în gospodăriile specializate în diferite culturi cu caracter comercial, problemele producţiei şi a productivităţii, rentabilitatea culturilor etc.

Unul din capitolele de bază ale lucrării, atît după importanţa problemei abordate cît şi după realizarea ştiinţifică efectiv obţinută este consacrat crizei agrare de la sfîrşitul secolului al XIX-lea şi influenţa ei asupra agriculturii Romîniei.

Sprijinindu-se pe indicaţiile metodologice ale clasicilor marxism-leninismului şi pe unele materiale din literatura sovietică publicate în romîneşte autorii trasează aspectele teoretice ale problemei şi arată schimbările provocate de criză în dinamica producţiei, a preţurilor, a suprafeţelor supuse diferitelor culturi, ca şi pe cele ce ţin de conţinutul social-economic al crizei, de relaţiile de proprietate şi de ascuţirea contradicţiilor dintre muncă şi capital. După aceea autorii examinează unele trăsături ale crizei agrare în Romînia. Cu precădere sînt analizate unele fenomene din domeniul producţiei şi circulaţiei, indicii productivi ce pun în evidenţă criza din economia rurală. Întrucît criza şi-a găsit expresia la suprafaţa fenomenelor sociale în scăderea preţurilor, autorii prezintă pe larg dinamica preţurilor la cerealele romîneşti, arătînd că ea reflectă în general procesele petrecute pe piaţa mondială. Nu sînt lipsite de interes unele constatări cu privire la schimbările survenite în raportul dintre preţurile produselor agrare şi cele industriale.

Oprindu-se asupra urmărilor social-economice ale crizei, autorii privesc problema oarecum îngust şi aceasta constituie defecţiunea principală a capitolului respectiv.

Dacă se surprind efectele crizei în ceea ce priveşte dezvoltarea tehnico-productivă a agriculturii şi situaţia producătorilor direcţi (vezi p. 360—365) se scapă din vedere în schimb următoarea problemă esenţială: ce urmări a avut criza asupra relaţiilor social-economice la sate, a grăbit ea procesul de înlăturare a formelor de producţie feudală sau a contribuit la conservarea lor, a fost, un factor al dezvoltării sociale sau vechile condiţii de producţie au reuşit să se adapteze crizei, pe alocuri chiar să reînvie?

Este cunoscut că în ţările apusene, ca urmare a scăderii considerabile a preţurilor la produsele agricole în timpul crizei s-a înregistrat o scădere a rentei funciare, a profiturilor marilor arendaşi, paralel cu descreşterea suprafeţelor de pămînt supuse culturilor cerealiere şi cu încercările de adaptare la situaţia nou creată. pe piaţă prin introducerea unor procedee tehnice superioare.

În Anglia, de pildă, numai în deceniul 1875—1885 veniturile proprietarilor funciari au scăzut cu 30%, cel al fermierilor cu 60%, iar salariul muncitorilor agricoli cu 100% [1]. Acelaşi lucru s-a observat în Franţa [2] şi chiar în Rusia s-a înregistrat o scădere a preţurilor de arendă [3].

În Romînia însă scăderea preţului cerealelor nu numai că n-a fost însoţită de o scădere a veniturilor pe care le obţineau moşierii şi arendaşii, ci, dimpotrivă, s-a înregistrat tocmai în această perioadă un ritm uimitor de creştere a arenzilor, a rentei funciare, a preţului pămîntului etc. Dacă ar fi să ne situăm pe terenul producţiei capitaliste, aceste procese

---

[1] Tugan Baranovschi, Периодические кризисы, p. 144, citat după P. I. Leaşcenko, Русское зерновое хозяйство в системе мирового хозяйства, Moscova, 1927, p. 14.

[2] I. Levitovski, Сельскохозяйственный кризис во Франции, Moscova, 1898, p. 13.

[3] P. I. Leaşcenko, Социальная экономика сельского хозяйства, Moscova, 1930, p. 257.

sînt contradictorii, acţionează în sensuri opuse, se exclud unele pe altele. Ele şi-ar putea găsi explicaţia numai în cazul cînd preţul de producţie, în agricultura Romîniei, organizată pe baze capitaliste, ar fi cu mult mai scăzut decît în alte ţări, datorită unei înalte productivităţi a muncii, a superiorităţii covîrşitoare a bazei tehnico-materiale de producţie şi deci a unor cheltuieli de producţie scăzute.

Este evident că agricultura Romîniei nu dispunea de o superioritate tehnico-materială ci se afla, dimpotrivă, faţă de agricultura altor ţări apusene, într-o înapoiere cruntă.

Dar în sistemul agrar din Romînia s-au găsit elemente care au permis marilor proprietari şi arendaşi nu numai să pareze rezultatele crizei pe linia scăderii preţurilor, ci să-şi asigure concomitent venituri sporite exercitînd o presiune crescîndă asupra pieţei apusene prin desfacerea unor cantităţi de cereale din ce în ce mai mari.

„Prosperitatea" aparentă a agriculturii romîneşti, judecată după capacitatea ei de concurenţă pe piaţa externă, avea la bază perpetuarea formelor de exploatare semifeudale, intensificarea şi agravarea exploatării în cadrul sistemului bazat pe dijmă. Moşierii şi arendaşii n-ar fi putut face faţă situaţiei create de criză căutînd ieşirea în trecerea la o agricultură intensivă, deoarece pentru aceasta s-ar fi cerut enorme investiţii care să egaleze şi chiar să întreacă gradul de dezvoltare a agriculturii din ţările apusene. În schimb, moşierii şi arendaşii din Romînia puteau să lupte cu efectele crizei aruncînd pe piaţă cantităţi tot mai mari de cereale-marfă, recurgînd la metodele semifeudale de exploatare, care nu reclamau decît neînsemnate cheltuieli de producţie pe ansamblul sistemului agrar.

Marii proprietari nici nu puteau şi nici nu erau interesaţi să orienteze agricultura în mod brusc pe făgaşul formelor de producţie capitaliste, aşa cum sugerau unii socialişti[1] ci se ţineau strîns de vechile metode de exploatare. Ei aruncau astfel povara crizei pe umerii ţărănimii muncitoare, deoarece în condiţiile unei tehnici înapoiate şi a preţurilor de arendă crescînde, numai printr-o spoliere neîncetată a producătorilor direcţi, prin scăderea cantităţii de produse ce le revenea acestora din masa întregii producţii obţinute, printr-o ofensivă sistematică asupra produsului necesar, puteau să verse pe piaţă cantităţi sporite de cereale ieftine.

Criza agrară de la sfîrşitul secolului al XIX-lea nu afecta astfel veniturile marilor proprietari, aceştia au suportat-o relativ „uşor" dar repercutîndu-se pe terenul sistemului agrar din Romînia, efectele ei erau cu mult mai adînci, întrucît ea a agravat criza internă, de structură a întregului sistem economic agrar, a accentuat contradicţiile social-economice existente la sate, ceea ce a dus la ascuţirea luptei de clasă, la o permanentă încordare a relaţiilor dintre moşieri şi ţărani.

Dacă în ţările apusene, aşa cum arăta Lenin, criza agrară de la sfîrşitul secolului al XIX-lea a grăbit în general evoluţia socială, a impus specializarea continuă a agriculturii, a eliminat stagnarea patriarhală[2], în condiţiile concrete ale Romîniei, criza a contribuit la ascuţirea contradicţiilor sociale izvorîte din formele de exploatare semifeudale. V. I. Lenin a arătat că, în anumite condiţii, criza poate duce „pe *alocuri* la regres tehnic, la învierea relaţiilor şi formelor medievale ale economiei"[3].

În ceea ce priveşte latura tehnico-agricolă a chestiunii, efectele crizei s-au manifestat în extinderea suprafeţelor însămînţate cu cereale pe seama păşunilor, în decăderea unei ramuri importante a economiei rurale cum este creşterea animalelor, în imposibilitatea de a trece la un sistem intensiv de agricultură bazat pe specializare, deci în rolul covîrşitor pe care l-a jucat producţia cerealieră în agricultura Romîniei.

★

Pe lîngă observaţiile menţionate pe parcursul expunerii conţinutului lucrării, vom semnala încă unele deficienţe care afectează în

[1] Vezi *Munca*, 4 iulie 1893, an. IV, nr. 19; *ibid.*, 10 iulie 1894, an. V, nr. 19; *ibid.*, 3 iulie 1894. an. V, nr. 18; vezi an. I, nr. 18.

[2] V. I. Lenin, *Opere*, vol. 4, E.P.L.P., 1953, p. 142.

[3] *Ibidem*.

special nivelul de interpretare al acestei lucrări utile în general, mai ales prin latura ei documentară. Una din deficiențele lucrării, proprie ambelor volume, dar atenuată oarecum în volumul al II-lea, este aceea că autorii supraevaluează, pentru perioada cercetată, gradul de maturizare capitalistă a agriculturii Romîniei. Este incontestabil că în comparație cu perioada reformei agrare din 1864, la începutul secolului al XX-lea transformarea capitalistă a agriculturii în Romînia făcuse pași mari înainte. Capitalul ajunsese o forță în satul romînesc, relațiile capitaliste își croiau drum tot mai accentuat. Indici de bază ca folosirea tot mai intensă a mîinii de lucru salariate, utilizarea mașinilor și uneltelor agricole perfecționate în procesul producției agricole, descompunerea și diferențierea țărănimii, creșterea suprafețelor agricole, dezvoltarea agriculturii cu caracter comercial etc. pun în evidență cu pregnanță acest lucru.

Sfera relațiilor de producție capitaliste nu ni se pare însă că a înlăturat într-o măsură atît de însemnată sistemul bazat pe dijmă, pe cît reiese din susținerile autorilor lucrării „Studii despre dezvoltarea capitalismului în agricultura Romîniei".

Dacă se determină just tendința, direcția și chiar itmul dezvoltării capitaliste a agriculturii, în lucrare se exagerează momentul, gradul, nivelul dezvoltării. Concentrîndu-și focul polemicii împotriva acelor autori ce minimalizau dezvoltarea relațiilor de producție capitaliste și obiectau chiar împotriva caracterului capitalist al evoluției sistemului agrar, dezvăluindu-se de multe ori cu succes, pe bază de cifre, inconsistența afirmațiilor lui Dobrogeanu-Gherea, în lucrare se forțează uneori nota și se cade într-o eroare contrară. Tendința vădită de supraevaluare a gradului de maturizare capitalistă a agriculturii pentru perioada de început a secolului al XX-lea, își găsește expresie în lucrare atît în faptul că unele procese și fenomene economice sînt interpretate inexact, imprecis, cît și în erorile ce și-au făcut loc în calcularea unor date statistice.

Astfel, în prima parte a lucrării, pornindu-se de la considerentul că în perioada de după reforma din 1864 lipsește constrîngerea extraeconomică, apare evidentă tendința de a se face din aceasta un criteriu pentru a estompa esența economică a relațiilor de rentă născută pe baza sistemului de muncă în dijmă. Referitor la dijma la tarla și dijma de-a valma se scrie, de pildă, următoarele: „Spre deosebire de dijma la tarla, care *amintește* (subl. ns. — *D.H.*) într-o oarecare măsură renta în muncă, fiind o rămășiță a acesteia, dijma de-a valma *amintește*, într-o anumită măsură, renta în produse" (p. 62—63). În realitate, apropierea dintre dijma la tarla și dijma de-a valma cu renta în muncă și renta în produse nu se reduce la o simplă „amintire" sau „asemănare" (vezi p. 61) ci în ceea ce privește esența economică, ele nu se deosebesc, cu toate modificările pe care le suferă, oricît de însemnate ar fi ele, o dată cu procesul transformării capitaliste a agriculturii. Deși țăranul formal este liber, deși el are dreptul să intre în relații contractuale libere cu proprietarul pămîntului, dacă trebuie să lucreze *cu inventarul său* pămîntul moșierului, se stabilesc relații economice de tip feudal, după conținutul lor, cu toate că formal sînt încorporate unor raporturi contractuale burgheze.

V. I. Lenin a scos în evidență în nenumărate rînduri acest lucru extrem de important pentru fixarea sarcinilor obiective ce se cereau rezolvate de către forțele înaintate ale societății. În perioada primei revoluții ruse (1905—1907) V. I. Lenin scrie următoarele, referindu-se la agricultura din Rusia care, analizată din punct de vedere al gradului de dezvoltare capitalistă, era mai avansată decît cea din Romînia: „Iobăgia se consideră desființată. În realitate însă moșierii (datorită pămînturilor adunate de ei prin jaf) continuă să păstreze în mîinile lor o putere atît de mare încît și astăzi îl țin pe țăran într-o stare de dependență iobagă *prin munca în dijmă*. Munca în dijmă nu este altceva decît iobăgia contemporană" [1].

---

[1] V. I. Lenin, *Opere*, vol. 12, E.S.P.L.P., 1957, p. 254. Indicații asemănătoare se găsesc și în volumul 20, Ed. P.M.R., 1950, p. 316 și 237; vol. 6, E.S.P.L.P., 1953, p. 113;

Tot tendinței de supraevaluare a stadiului de maturizare a relațiilor capitaliste la sate — sau unei regretabile confuzii — se datorește și accepțiunea eronată care se dă în lucrare arenzii în bani plătită de către producătorul direct proprietarului de moșie ca exprimînd relații economice capitaliste indiferent de organizarea procesului de producție pe o moșie sau alta și de scopul în care se ia în arendă pămîntul. Este surprinzător faptul că, la 3 ani după apariția primului volum al lucrării, autorii persistă în această eroare elementară căutînd să facă din forma plății criteriu pentru definirea naturii social-economice a rentei „... în cazul cînd arenda nu se transformă în prestații în muncă ci este plătită efectiv în bani (de către producătorul direct pentru folosința proprie a produselor agrare — *D.H.*) — se scrie în lucrare — avem de-a face cu relații capitaliste sau treceri directe spre acest sistem..." (p. 64). „Rezultă deci, — se scrie în altă parte — că o anumită parte a arenzilor în bani (e vorba de acea parte care nu se transformă în prestații în muncă — *D.H.*) poate fi socotită ca exprimînd relații capitaliste..." (p. 65). În realitate, schimbarea formei de plată sub care economic se realizează marea proprietate moșierească, nu schimbă însăși caracterul relațiilor de producție. Dacă țăranul nu ia pămîntul în scopuri lucrative, ci pentru necesitățile proprii, sistemul bazat pe dijmă nu își schimbă automat esența transformîndu-se în sistem capitalist numai pentru că producătorul direct, în loc de produse sau prestații în muncă plătește moșierului (respectiv marelui arendaș) renta în bani. V. I. Lenin scria că sistemul muncii în dijmă, constă „în cultivarea pămîntului cu inventarul țăranilor din împrejurimi, forma de plată neschimbînd esența acestui sistem (fie că e vorba de plată în bani, ca în cazul muncii cu bucata, sau de plată în produse, ca în cazul dijmei pe din două, fie că e vorba de plată în pămînt sau în terenuri" [1]. În altă parte V. I. Lenin scotea în evidență același lucru: „...se știe că în satul nostru arendarea are adesea un caracter mai mult feudal decît burghez, iar arenda organizată mai mult renta „în bani" (adică renta feudală transformată) decît renta capitalistă (adică surplusul la profitul întreprinzătorului)" [2]. Or, în lucrare se are în vedere tocmai variantele indicate de V. I. Lenin, adică plata în bani pentru o bucată de pămînt pe care țăranii o cultivă cu inventar propriu. În cazul de față relațiile de rentă se nasc între proprietari funciari și țărani muncitori, iar nu între proprietarul funciar, arendașul capitalist și muncitorii agricoli salariați, cum are loc în condțiile rentei capitaliste. Renta funciară este o categorie social-economică proprie cîtorva tipuri de relații de producție și faptul că renta capitalistă este plătită în bani nu înseamnă că orice rentă plătită în bani este de natură capitalistă. Prin sine însăși, plata în bani nu numai că nu determină dar nici nu exprimă conținutul de clasă al rentei [3]. Sub învelișul bănesc al rentei se poate ascunde o exploatare cu caracter feudal, capitalist, sau combinat.

Tipul rentei percepute în bani de către moșier sau marele arendaș la care se referă concret autorii lucrării recenzate, nu reprezenta excedentul peste profitul mijlociu, realizat pe baza modului de producție capitalist, ci înghițea întregul plusprodus exprimat în bani al producătorului direct. K. Marx privea ca precapitaliste toate formele rentei în care producătorul direct ce posedă condiții de muncă, i se opune pămîntul ca mijloc de producție aflat în proprietate străină, izolat de el. „Prin renta de bani, spre deosebire de renta funciară industrială sau comercială, bazată pe modul de producție capitalist, rentă care nu este decît un excedent peste profitul mijlociu — scria Marx analizînd formele rentei feudale — înțelegem aci renta funciară care rezultă dintr-o

vol. 19, E.S.P.L.P., 1957, p. 182 și 235; vol. 18, E.S.P.L.P., 1957, p. 235.

[1] V. I. Lenin, *Opere*, vol. 3, Ed. P.M.R., 1951, p. 172.

[2] *Ibidem*, vol. 6, E.S.P.L.P., 1953, p. 125.

[3] Vezi mai pe larg în această privință, Kozodoev, I. I., Земельная рента при капитализме, Moscova, 1956, p. 47, B. F. Porșnev, *Studii de economie politică a feudalismului*, Buc., Ed. științifică, 1957, p. 160—169.

simplă schimbare de formă a rentei în produse, după cum şi aceasta din urmă nu a fost decît renta în muncă transformată" [1]. Marx sublinia de asemenea că autodezvoltarea rentei în bani nu duce la naşterea unor relaţii de producţie calitativ noi; apariţia capitalismului la sate, scrie el: „este condiţionată de dezvoltarea generală a producţiei capitaliste în afara agriculturii" [2].

Cu totul altceva este faptul că schimbările pe care le aduce cu sine renta în bani în relaţiile dintre proprietarul funciar şi producătorul direct sînt prielnice creării premiselor dezvoltării relaţiilor capitaliste, că ea se extinde pe baza producţiei de mărfuri „presupunînd deja o dezvoltare mai însemnată a comerţului, a industriei orăşeneşti ...a circulaţiei băneşti" [3]. Renta în bani contribuie la descompunerea formelor de producţie precapitaliste şi la posibilitatea dezvoltării formelor capitaliste de rentă, iar în condiţiile sistemului agrar din Romînia în perioada cercetată în lucrare, cînd relaţiile de producţie capitaliste îşi croiau drum tot mai mult atît în gospodăria moşierească cît şi în cea ţărănească, extinderea arendei în bani constituie un factor ce lărgea crearea premiselor pentru accelerarea procesului de înlăturare a sistemului de muncă în dijmă, rămăşiţă directă a feudalismului.

Deosebit de evidentă apare tendinţa de supraapreciere a gradului de maturizare, a nivelului atins de dezvoltarea relaţiilor de producţie capitaliste din agricultura Romîniei în capitolul intitulat: „Privire de ansamblu asupra raporturilor dintre ţărani, moşieri şi arendaşi la sfîrşitul secolului al XIX-lea şi începutul secolului al XX-lea". Concluzia principală la care se ajunge în lucrare e următoarea: „Caracteristica stadiului relaţiilor de producţie din agricultura noastră de la începutul secolului XX o constituie deci faptul că relaţiile de producţie capitaliste au învins pe cele semifeudale devenind preponderente" (p. 184). Aceeaşi susţinere este formulată şi în altă parte a capitolului: „...în primii ani ai secolului XX... sistemul muncii salariate devine preponderent faţă de sistemul muncii în dijmă" (p. 180).

Formulările de mai sus prezintă un interes deosebit, întrucît acceptarea sau neacceptarea lor ar presupune analiza într-o formă nouă a unor probleme sociale fundamentale, ca structura socială a Romîniei şi dispoziţia forţelor de clasă, conţinutul obiectiv al luptei ţărănimii din perioada respectivă, izvorul ce revoluţiona masa de ţărani etc.

Aprecierile eronate cu privire la raportul dintre greutatea specifică a rămăşiţelor feudale şi relaţiilor capitaliste îşi găsesc expresie în faptul că anumite calcule statistice sînt întocmite unilateral, fără să se ţină seama de întreaga complexitate a fenomenelor social-economice.

Aşa de pildă, se consideră că la începutul secolului al XX-lea din cele aproximativ 4 000 000 ha arabile deţinute de marea proprietate, doar 1 700 000 se lucrau pe baza sistemului de muncă în dijmă, restul de 2 300 000 ha fiind lucrate pe baze capitaliste (p. 178—180).

Susţinerea de mai sus este susceptibilă de corectări întrucît nu ţine seamă de o serie întreagă de împrejurări şi anume:

1) Nu toţi ţăranii învoiţi, mai ales acei care urmau să achite în munci, cu inventar propriu, împrumuturile cămătăreşti efectuate în timpul iernii erau înregistraţi de statisticile vremii. Potrivit statisticii preţurilor de munci agricole întocmite de Ministerul Agriculturii şi Domeniilor în 436 comune (16,5%)

---

[1] K. Marx, *Capitalul*, vol. III, partea a II-a, E.S.P.L.P., 1955, p. 750.

[2] *Ibidem*, p. 751. De altfel, dacă plata în bani a rentei exprimă, în mod automat, relaţii capitaliste, după cum se susţine în lucrare, se naşte în mod firesc întrebarea: Ce formă a rentei capitaliste era plătită de către ţărani moşierilor: rentă absolută, diferenţială, sau renta de monopol? În fond capitalismului îi sînt proprii cele 3 forme de rentă enunţate mai sus. Autorilor li s-ar putea atunci reproşa de ce nu au analizat formele respective de rente capitaliste şi modul lor de manifestare în condiţiile concrete ale Romîniei.

[3] K. Marx. *Capitalul*, vol. III, E.S.P.L.P., 1955, p. 750.

. din țară se făceau numai învoieli verbale[1]. Este foarte probabil că multe din aceste învoieli nu erau înregistrate de statistici.

De altfel, mai ales după legiuirea agrară din 1907—1910 intrase puternic în uz, sub presiunea și ingerințele moșierilor și administrației, să se ascundă faptul că țăranii încheiau învoieli agricole, pentru a nu se dezvălui cazurile de eludare a legii învoielilor agricole ce prevedeau desființarea dijmei la tarla, interzicerea rușfeturilor etc. Autorii vremii și chiar oamenii politici subliniau că numărul țăranilor învoiți ca și suprafața de pămînt luată în dijmă sînt cu mult mai mari, în unele cazuri de cîteva ori, decît figurează în contractele înregistrate de autorități[2].

Considerăm că din aceleași motive, și înainte de 1907, pe o scară mai redusă, rămîneau multe învoieli agricole neincluse în datele statistice.

Nu este întîmplător că există diferențe între diferitele surse care indică numărul țăranilor învoiți și mărimea suprafețelor arendate. Deși unele statistici sînt posterioare celor cu care operează I. Adam și N. Marcu și, ca urmare a dezvoltării relațiilor capitaliste de producție în agricultură, normal ar fi fost să indice suprafețe micșorate luate în dijmă, ele arată, dimpotrivă, că țăranii luau pămînt în dijmă mai mult decît indică autorii *Studiilor despre dezvoltarea capitalismului în agricultura Romîniei* pentru primii ani ai secolului al XX-lea. Astfel, după anumite calcule, în 1907 țăranii au arendat 1837 mii ha de pămînt arabil, fînețe și pășune[3]. În anul 1913, potrivit datelor statisticii agricole, marii proprietari (moșieri și arendași) au arendat țărănimii aproximativ 46%[4] din suprafața pămîntului arabil pe care o dețineau. Chiar în anul 1930 după 3 decenii de neîncetată extindere a relațiilor capitaliste în agricultură, potrivit unor surse folosite în organul Internaționalei a III-a — „Kommunisticeski international" — moșierii dădeau „în dijmă aproape 40% din pămîntul lor..." [5].

2) În al doilea rînd, chiar dacă am presupune că țăranii luau în dijmă numai 1 700 000 hectare iar moșierilor și arendașilor le rămîneau cca. 2 300 000 ha de lucrat pe cont propriu, este știut că o bună parte din operațiile agricole efectuate pe cele cca. 2 300 000 ha care rămîneau pe seama marilor proprietari se făceau tot cu țărani învoiți, în contul pămîntului care-l primiseră. Altfel cum s-ar explica marea răspîndire a suprasarcinilor, care se prestau majoritatea în munci, și reprezentau peste 45% din dijma propriu-zisă?

Menționăm de altfel că răspîndirea sistemului muncii în dijmă, așa după cum arăta Lenin, este foarte greu de stabilit[6]. Pentru aceasta ar trebui raportată nu numai suprafața de pămînt luată de țărani pe bază de învoieli agricole la cea rămasă moșierilor și arendașilor, ci calculate toate operațiile economice din toate gospodăriile marii proprietăți. În orice caz se impunea ca problema rușfeturilor să nu fie exclusă din calculele autorilor.

3) În sfîrșit, însăși înzestrarea marii proprietăți cu inventar viu și mort, ținînd cont de superioritatea lui față de cel țărănesc, duce la concluzia că acesta nu avea o capacitate de producție mai mare de 30—35% din întreaga suprafață de pămînt a marii proprietăți. Nu este oare de notorietate că în 1905 din cele 476 979 pluguri simple existente în agricultură, marii proprietari nu dețineau decît 26 416 sau ceva mai mult de 5%[7]. De asemenea proprietatea mare nu dispunea decît de 3,6% din

[1] Ministerul Agriculturii și Domeniilor, *Statistica prețurilor de munci agricole după contractele scrise și învoielile verbale din anii 1904—1907*, Buc., 1908, p. XII.

[2] Vezi Mihail Șerban, *Problemele noastre social agrare*, Buc., 1914, p. 36; *Dezbaterile senatului pe anul 1909*, p. 854.

[3] D. Mitrany, *The Land and The Peasant in Rumania*, Londra-New Haven 1930, p. 248 249.

[4] Vezi Constantin Georgescu, *Exproprierea din punct de vedere juridic, economic și social*. Iași, 1914, p. 20.

[5] Коммунистический интернационал, nr. 25, 1930, p. 14.

[6] V. I. Lenin, *Opere*, vol. 15, E.S.P.L.P., 1957, p. 74.

[7] *Anuarul Statistic al Romîniei*, Buc., 19[illegible]

numărul carelor și căruțelor și de 5,8% din numărul animalelor domestice de tracțiune[1].

Remarcăm tot în legătură cu stabilirea gradului de dezvoltare a relațiilor capitaliste la sate că este exagerată afirmația potrivit căreia la începutul secolului al XX-lea un număr de 550 000 familii țărănești trăiau exclusiv din muncă salariată (p. 178). Statistica agricolă a Romîniei arată că la 1905 existau în mediul sătesc aproximativ 156 000 locuitori capi de familie care trăiau exclusiv din vînzarea forței de muncă neducîndu-și gospodăria nici pe pămînt propriu, nici pe pămînt luat în arendă[2]. Țărani pauperizați și lipsiți complet de pămînt erau, într-adevăr, mai mulți însă, o trăsătură caracteristică a sistemului agrar din Romînia consta în aceea că nu toată masa țărănimii pauperizate, lipsite de mijloace de muncă, și nici chiar majoritatea acesteia, se transformase, sub raportul locului pe care îl ocupase în procesul de producție în proletariat agricol. Fenomenul avea loc numai ca tendință. În perioada dată însă, o mare parte din țăranii lipsiți cu totul de pămînt și majoritatea țăranilor pe cale de proletarizare, erau țintuiți mai departe de marea proprietate, continuau să arendeze mici loturi de pămînt. În 1905, de exemplu, 135 mii de țărani (din totalul de 300 000 lipsiți complet de pămînt) își duceau gospodăria exclusiv pe pămîntul luat în arendă, iar 338 mii familii țărănești atît pe pămîntul luat în arendă cît și pe cel propriu[3].

Deși își pierduseră condiția economică pe care o presupune sistemul bazat pe dijmă (o gospodărie prevăzută cu un minim de inventar agricol) o bună parte a țărănimii complet pauperizată continua să perpetueze tot vechile forme de producție, incompatibile cu noua lor situație, dînd astfel naștere la o serie întreagă de contradicții, ducînd la o înăsprire fără precedent a exploatării și a stării de mizerie a țărănimii ruinate, iar pe planul luptei de clasă, la ascuțirea tot mai puternică a contradicțiilor care răbufneau periodic sub forma răscoalelor țărănești[4].

Ridică obiecțiuni și indicația pe care o dau autorii la pagina 106 din lucrarea recenzată potrivit căreia gradul de exploatare a țăranului învoit pentru a cultiva porumb se ridica la 105%. Deși cifra respectivă are doar un caracter de orientare, trebuie spus că ea nu reflectă realitatea, deoarece în calculul acestei cifre nu s-a ținut seama de o serie întreagă de factori ce converg spre concluzia că gradul de exploatare era mult mai ridicat. Astfel, este necesar să avem în vedere că însuși autorul statisticii de la care pornește lucrarea recenzată, recunoaște că în calculele sale au fost cuprinse cu precădere acel grup de moșii unde învoielile agricole erau în general mai ușoare decît pe restul celor necalculate[5].

În al doilea rînd, în lucrare se raportează munca necesară la supramuncă numai în cadrul dijmei propriu-zise, fără să se țină seamă de rușfeturi care reprezentau peste 45% din dijma regulată și ridicau, prin urmare gradul de exploatare dintr-o dată la 150%. Menționăm de asemenea că numeroase surse și mai ales materialele din arhivă[6] operează

[1] Vezi *Statistica animalelor domestice din Romînia*, întocmită de L. Colescu, Buc., 1903, p. XLIV—XLV.

[2] *Statistica agricolă a Romîniei*, Buc., 1907, p. 66. Numărul proletariatului agricol indicat de statistică este micșorat cu mult, dar și cel propus de I. Adam și N. Marcu ridică obiecții.

[3] *Ibidem*, p. 53.

[4] Faptul că țăranii foloseau inventarul agricol al moșierilor nu-i transforma întotdeauna în mod automat în proletari. Se întîmpla că țăranii lipsiți de inventar agricol să se folosească de inventarul moșierilor sau al altor țărani înstăriți, însă în schimbul unei plăți, transformată de cele mai multe ori în munci. În acest caz marele proprietar, pe lîngă faptul că îl înrobea pe țăranul ruinat pe linia pămîntului arendat, își însușea și profit la capital pentru inventarul pe care îl punea la dispoziție.

[5] Vezi Ministerul de Interne, *Învoielile agricole în Romînia în vigoare pe anul 1906*, Buc., 1907, p. III.

[6] Sînt concludente în această privință contractele după învoielile agricole efectuate în anul 1906 în 9 județe ale Moldovei depuse la Arhiva Statului din Iași. Pe baza acestor tablouri procurorul general N. V. Leonescu a publicat în 1908 statistica *Tablouri despre învoielile și muncile agricole din județele Bacău, Botoșani, Dorohoi, Fălciu... pe anul 1906—1907.*

cu date care confirmă faptul că învoielile agricole erau mai grele decît acelea pe care le indică statistica întocmită de Ministerul de Interne în anul 1907.

Dacă pe lîngă cele arătate mai sus ţinem seama de faptul că amortizarea inventarului viu şi mort al ţăranilor, costul seminţelor etc. măreau gradul de exploatare, aşa cum de altfel just se remarcă în lucrare, devine evident că nici măcar ilustrativ nu poate fi acceptat procentul de 105% ca exprimînd gradul de exploatare în mediul sătesc pentru ţăranii învoiţi.

Una dintre deficienţele serioase ale lucrării constă în faptul că autorii au neglijat aproape complet problema exploatării ţărănimii de către capitalul financiar, formele sub care asuprirea imperialistă pătrundea la sate şi se împletea cu cea generată de rămăşiţele feudale.

Problema diferenţei de preţuri dintre produsele industriale şi cele agricole, unul din aspectele în care-şi găsea expresie exploatarea satului de către oraş, a concentrării operaţiilor comerciale în mîinile marilor companii monopoliste de comerţ din străinătate, a datoriei ipotecare ce greva asupra marii proprietăţi şi ducea la aceea că o bună parte din renta funciară percepută de marii proprietari era însuşită sub formă de dobînzi de către „Creditul funciar rural", „Banca agricolă romînă", la care participa şi capitalul străin, împletirea exploatării imperialiste a satului cu cea a capitalului cămătăresc şi a altor forme ce ţin de perioada acumulării primitive a capitalului, toate acestea au scăpat din sfera de cercetare a autorilor sau au fost insuficient examinate.

Or, analiza relaţiilor agrare la începutul secolului al XX-lea presupune o mai mare atenţie urmărilor ce decurg din intrarea Romîniei în faza imperialistă de dezvoltare, a fenomenelor noi pe care le marchează epoca imperialismului pe plan mondial.

Ultima parte a lucrării, consacrată cauzelor şi consecinţelor economice ale marilor frămîntări şi răscoalelor ţărăneşti de la sfîrşitul secolului al XIX-lea şi începutul secolului al XX-lea nu scoate în evidenţă caracterul şi conţinutul obiectiv al luptei ţărănimii în perioada dată. Aceasta scade nivelul părţii respective, care nu are de fapt o valoare ştiinţifică de sine stătătoare. Autorii n-au reuşit pe deplin să se folosească de cercetarea la care ei au supus problema agrară pentru a dezvălui amplu şi profund substratul economic al mişcărilor ţărăneşti din perioada respectivă.

★

Deşi lucrarea nu e scutită de unele erori serioase, deşi nivelul interpretării putea fi mult ridicat, privită în ansamblu, lucrarea constituie o contribuţie pozitivă la problema propusă spre cercetare. Rezultate fructuoase a dat munca autorilor mai ales în ceea ce priveşte lărgirea bazei documentare, faptice, a studierii problemei agrare între 1864—1916.

Specialiştii şi cei care se interesează de istoria economiei naţionale găsesc în lucrarea „Studii despre dezvoltarea capitalismului în agricultura Romîniei" un instrument util în părţile ei realizate, pozitive.

Damian Hurezeanu

SILVIU DRAGOMIR

Vlahii din nordul Peninsulei Balcanice în Evul Mediu

Ed. Acad. R.P.R., 1960, 224 p. + 2 h. (Acad. R.P.R., Comisia pentru studiul formării limbii şi poporului romîn, II)

Problema răspîndirii geografice a romanităţii în evul mediu şi dezvoltarea ei istorică, face parte într-o mare măsură din problema etnogenezei romînilor. Ca atare, ea nu putea lipsi din tematica cercetărilor iniţiate şi îndrumate de Comisia pentru studiul formării limbii şi poporului romîn.

Lucrarea lui Silviu Dragomir îmbrăţişează numai sectorul nordic şi nord-vestic al romanităţii balcanice, lăsînd pentru mai tîrziu

publicarea rezultatelor autorului cu privire la toponimia şi onomastica regiunii dintre Timoc şi Morava, unde straturile vechi medievale trebuie deosebite cu grijă de cele recente.

Cu această limitare, lucrarea se ocupă de vlahii din Bulgaria, din Serbia medievală (inclusiv Muntenegru, Herţegovina şi Bosnia) şi din Croaţia (Valea Cetinei, Lika, Dalmaţia, Veglia şi Istria).

Autorul a dat studiului său caracterul multilateral, impus de conţinutul surselor pe care le prelucra, compensînd această multilateralitate prin conciziunea expunerii. Autorul şi-a asumat sarcina „de a strînge într-un mănunchi şi de a interpreta unitar şi critic toate ştirile din evul mediu privitoare la vlahii" regiunilor arătate, dovediţi a fi „urmaşii vechii populaţii traco-ilirice, romanizate pînă la începutul secolului al şaptelea" (p. 5). Sînt folosite documentele bulgare şi iugoslave publicate pînă acum, sursele narative, materialul onomastic şi toponimic contemporan şi preţioasele anchete antropogeografice ale Academiei Sîrbe de Ştiinţe din Belgrad.

În timp, cercetarea se opreşte în jurul anului 1500, fără să lipsească pentru nord-vestul peninsulei, ştirile din sec. XVI, excepţional din sec. XVII, mai ales în legătură cu procesul de slavizare şi destrămare a aşezărilor vlahe.

Autorul a urmărit în principal urmele existenţei vlahilor în regiunile studiate, cercetînd întinderea geografică a aşezărilor, procesul de slavizare (p. 11—109), caracterul etnic al vlahilor, în legătură cu problema numelui de vlah şi cu limba lor (p. 139—160), viaţa şi formele de organizare lăuntrică a vlahilor (p. 110—138), ceea ce îl aduce să examineze pe rînd condiţiile sociale, problema păstorilor şi a turmarilor, a soldaţilor vlahi şi a organizării bisericeşti. În *consideraţii istorice* finale (p. 161—180) se discută vechimea aşezărilor vlahe şi răsfirarea lor, raporturile dintre vlahi şi albanezi şi raporturile interdialectale. O substanţială bibliografie de 129 de titluri, la zi, două bogate indice de nume şi de locuri (p. 185—224), alcătuite în mod exemplar[1], măresc valoarea lucrării, uşurînd consultarea ei. Cele două hărţi anexate prezintă o valoare mare, cartografiind aşezările şi deplasările vlahilor din regiunea studiată, în perioada respectivă[2].

Aşadar, pe lîngă valoarea istorică generală, studiul aduce preţioase contribuţii care interesează îndeosebi pe lingvist, dar şi pe geograful istoric, pe etnograf, pe toponimist şi onomasticist, pe istoricul dreptului. Nici ca spaţiu, nici ca pregătire de specialitate, un recenzent n-ar putea îmbrăţişa şi adînci critic toate aceste perspective ale lucrării. De aceea ne vom limita să discutăm aici problemele referitoare la dezvoltarea generală a elementului vlah şi a organizării sale sociale.

În Bulgaria, vlahii au fost un fenomen de masă. Vechimea aşezării lor în ţinuturile respective este mijlocit dovedită pînă în secolul X, înapoi, dar autorul crede că centrul demografic — *roiul vlah* al surselor bizantine— a fost mai la nord, în *Haemus* şi mai ales către apus. Slavizarea lor s-a produs repede şi radical. S. Dragomir relevă meritul lui Weigand de a fi indicat caracterul independent de aromînă şi mai apropiat de daco-romînă, al toponimicelor care atestă existenţa vlahilor în Bulgaria medievală. Cu prudenţă, autorul cere o nouă verificare lingvistică a materialului, pentru a se cerne termenii ce pot fi de o dată mai recentă, legaţi deci de migraţii nord-dunărene din secolul XIV—XV. *Bănişor*, lîngă *Trn*, explicat prin dregătoria de judeţ din Oltenia, din secolul XV—XVI, ar fi un exemplu.

---

[1] La utilizare şi la sondajele anume făcute, n-am găsit decît un Merulici, p. 178 omis din *Indicele de locuri*, şi un Ninoslav, nume de vlah din cătunul Lepčinovci, p. 119, trecut în *Indice* la un loc cu banul Bosniei, Matei Ninoslav.

[2] A doua hartă nu exista în lucrarea autorului din 1924. Cît priveşte prima hartă, ea oglindeşte materialul din lucrarea actuală, constituind un progres considerabil faţă de harta corespunzătoare din 1924.

Pentru Serbia medievală, S. Dragomir a dat încă din 1922 [1] un rezumat şi o analiză a celor 40 de documente din sec. XII—XV, privitoare la vlahi. Importanţa lor considerabilă fiind bine cunoscută, vom releva aici numai punctele care necesită unele discuţii. Ele sînt mărturii clare. Autorul lasă la o parte diploma din cca. 1215 a regelui Ştefan şi două diplome ale banului Bosniei, Matei Ninoslav (1235, 1240, această a doua diplomă avînd o variantă din 1249) [2], arătîndu-se că prin vlahii de care fac vorbire aceste documente trebuie să înţelegem neîndoielnic pe cetăţenii oraşului Raguza. Această părere dominantă în istoriografia sîrbă, ni se atrage totuşi atenţia (p. 17, n. 1.) că nu este împărtăşită de Marko Perojević, singurul după care cele patru documente se referă la vlahi. Amintim că editorii colecţiei Hurmuzaki şi traducătorul a trei din aceste diplome, E. Kaluzniacki. le refereau tot la această populaţie. O analiză a conţinutului juridic al documentelor ne-a învederat necesitatea unor preciziuni.

În aceste documente — vezi diploma din 1240 — raguzanii figurează sau expres ca *Ragusini*, sau ca *omnes patricii totaque communitas oppidana* (*Ragusina*), în diploma din 1253). Clauzele centrale ale tratatului jurat se referă la ei. Se adaugă însă unele clauze speciale privind o categorie specială de *supuşi*, ai Raguzei, vlahii: *Et praeterea*: *şi Serbus Valachum accusaverit* etc. Una din ele este repetată sub o formă diferită către sfîrşitul diplomei din 1240, după care urmează altă clauză privind pe *Ragusini*. Diploma din 1249 de la banul Matei Ştefan are aceeaşi structură, dar clauzele de înlăturare a retorsiunii în caz de litigii între vlahi şi sîrbi, sînt enunţate una după alta, în mijlocul documentului. Aceşti vlahi nu puteau trăi decît în afara Raguzei propriu-zise [3] şi diploma din 1253 de la Marsilius Georgius, principele Raguzei, către Mihai Asan (tratatul de alianţă contra lui Ştefan Uroš), cînd se delimitează teritoriul raguzan, face vorbire de munţii, *qui supra*

[1] Din care colecţiile romîne cuprind în extenso, în original şi în traducere, numai cinci: Doc. 1198—1199; 2 din 1220 (1222—1228), alcătuind o singură danie; 1302—1309, *Hurmuzaki*, I, 2, p. 771—805 (toate traduse în limba latină de E. Kałuzniacki); doc. 1348—1353, *Arh. ist.*, IV, tradus de B. P. Haşdeu în limba romînă. Autorul (p. 18 n. 4) se referă o singură dată, aprobînd-o, la traducerea unor termeni de către Kałuzniacki pentru doc. 1220, iar volumul respectiv din colecţia *Hurmuzaki* este citat în bibliografie. Datarea unora din documente, admisă de d-sa după *Zakonski Spomenici* etc. (1912) ale lui Stojan Novaković nu mai corespunde celei din ediţia lui Miklosich, folosită în colecţia *Hurmuzaki*.

[2] În *Hurmuzaki*, I, 2, p. 782—786 figurează cele două diplome de la Matei Ninoslav, datate însă 1234—1240 şi 1240, cu varianta din 1249 a celei din urmă (de la Matei *Ştefan*); toate trei se referă la vlahii raguzani.

[3] Ne întrebăm dacă nu la ei se referă totuşi, autorul, cînd, la p. 179, vorbeşte de „ler"-ul colindelor noastre, atestat şi la vlahii din împrejurimile Raguzei. Aici, prezenţa lor este explicată prin vechi migraţii. Vezi p. 42, regiunile denumite *per Blacos*, *ad Vlachos*, la 1367, unde se admite existenţa vlahilor-romanici. Pe vlahii care mergeau la Raguza pentru negustorie, ca unii ce se aflau în Bosnia, în apropierea oraşului, fiind supuşi ai banului, de data aceasta, îi găsim menţionaţi în hrisoavele dintre anii 1386—1445, citate în lucrare la p. 30. În afară de supuşenia politică, toţi aceşti vlahi aparţineau aceleiaşi populaţii omogene. A vedea — ca unii istorici străini — în aceşti vlahi, supuşi Raguzei, numai nişte păstori putînd avea orice origină etnică, după jocul întîmplării, este o soluţie facilă şi contrazisă de numeroasele documente citate şi puse în lumină în lucrarea prof. S. Dragomir (vezi şi mai jos). Ea este inconciliabilă şi cu alte aspecte ale problemei vlahilor. Totuşi, la p. 50, autorul aprobă pe Vladimir Skarić, care admite că în statul lui Ninoslav nu existau vlahi — numele acesta denumind pe raguzani — iar *vlahi* romanici neapărînd ca imigranţi în Bosnia decît în secolul XIV, înainte de bătălia de la Kosovo. În motivarea adeziunii sale însă autorul tocmai justifică originea mai veche decît începutul secolului XIV a vlahilor din Bosnia. De aceea, credem că este vorba de o eroare de tipar şi că textul său trebuie citit: „Părerea aceasta (a lui Skarić) nu ni se pare întemeiată". Dar dacă în secolul XIII, poate XII, existau în Bosnia şi pe litoral, *vlahi*-romanici, ei sînt şi cei menţionaţi la 1235—1249 ca supuşi ai Raguzei, şi rezerva de la p. 16—17 apare contradictorie.

Zernovniczam usque ad Vlasciczam se extendunt. Această a doua aşezare nu-şi putea datori numele decît de la vlahii care o locuiau şi la care se refereau celelalte diplome citate.

Aşadar, la 1240—1249 Raguza avea o categorie specială de supuşi, denumiţi vlahi şi bine distinşi de *communitas oppidana*, fără ca *vlah* să fie sinonim cu *raguzan*. Aceşti supuşi nu se numeau *vlahi* în calitate de supuşi ai Raguzei; dimpotrivă, fiind *vlahi*, aici ca şi în alte regiuni, ei erau în plus şi supuşi ai republicii dalmate. Aceşti vlahi veneau în contact permanent cu populaţia slavă, cu sîrbii din Banatul Bosniei, desigur din cauza ocupaţiei lor de păstori, de *călători* (îndeosebi căruţaşi de sare) şi altor relaţii comerciale. Nefiind nici raguzani nici sîrbi, ei trebuie apropiaţi de ceilalţi *vlahi* care, la aceeaşi epocă şi chiar mai înainte, în alte regiuni sîrbo-croate, apar cu un statut propriu şi cu ocupaţii asemănătoare. Ei nu pot fi apropiaţi decît de *vlahi*-romîni, desigur admigraţi, sau de *vlahi*-romanici, adică băştinaşi romanizaţi, al căror nume de *Welschen* a luat, în gura slavilor de aci, tot forma *vlah*, folosită în restul Peninsulei pentru a desemna pe romanici. Deşi înclinăm pentru prima ipoteză, chestiunea are nevoie de a fi adîncită, în cadrul problemei generale a vlahilor[1], deoarece pentru alte domenii — Slovacia de pildă — s-a semnalat în sursele timpurii (sec. XI—XII) existenţa unor Itali, Galli, Latini[2], acolo unde mai tîrziu apar acei *Valahi* (Valaši) despre care se va discuta[3], pentru epoca respectivă, dacă puteau fi romîni sau numai păstori de diferite origini etnice şi îndeosebi slavi. De asemenea trebuie ţinut seamă de procesele din Panonia.

Autorul atrage atenţia asupra ireparabilei pierderi a unui bogat material privitor la vlahi în statul medieval sîrb, şi anume hrisoavele mănăstirilor Mileševa, Studenica şi Morača. Diploma din 1300 de la Uröš Milutin pentru mănăstirea Sf. Gheorghe de lîngă Serava dispune ca vlahilor dăruiţi mănăstirii „să le fie Legea Sf-lui Simion şi Sf. Sava pe care o ţin vlahii din Mileševo şi Studenica". Aşadar mănăstirile din cele două localităţi aveau pentru vlahii dependenţi de ele un regim juridic atît de tipizat, încît luase numele mănăstirii; a existat deci cîte o *lege a vlahilor* „aflaţi sub" Sf. Simion şi „sub" Sf. Sava, care deci trebuie adăugate la menţiunile generale de *lege a vlahilor* din celelalte hrisoave păstrate. De la mănăstirile din Mileševo, legea vlahilor se extindea în 1300 prin simplă clauză de stil la vlahii mănăstirii de lîng Serava, făcîndu-se trimiterea la *legea vlahilor* ambelor mănăstiri, deodată. Aceasta dovedeşte pentru noi caracterul standardizat al acestor legi; interesele feudalilor se exprimau prin recunoaşterea lor, se adaptau plafonat la obiceiurile străvechi şi la regimul de autonomie al vlahilor, alcătuind un regim destul de unitar, pentru a face posibilă trimiterea la ambele legi. Din felul cum formularea diplomei din 1300 leagă legea Sf-lui Simion şi pe aceea a Sf. Sava de vlahii acestor mănăstiri şi apoi de vlahii mănăstirii Sf. Gheorghe, precum şi opoziţia constantă, din alte documente, între regimul vlahilor şi acela al sîrbilor, albanezilor etc., conchidem că legile celor două mănăstiri din Mileševo erau legi *specifice vlahilor*, iar nu statute teritoriale, aplicabile tuturor producătorilor direcţi, de orice origine ar fi fost, dependenţi de mănăstirea respectivă.

[1] Rezolvarea ei cere o deosebită prudenţă şi renunţare la idei preconcepute. Amintind vechea părere a lui Jireček în sensul că urmele vechii vieţi pastorale, inseparabile de romanitatea străveche a locuitorilor, se găsesc în orice regiune din Serbia şi în toate colţurile de munte cu păşuni grase în ţările slave, autorul o consideră pe bună dreptate prea vagă, observînd că regiunile locuite de vlahi se pot delimita cu destulă aproximaţie (p. 32). Este o indicaţie preţioasă care va trebui fructificată în cercetarea de ansamblu a problemei.

[2] Vezi dr. Dumitru Crînjală, *Rumunské vlivy v Karpatech se zvláštním zřetelem k moravskému valašsku* [Influenţe romîneşti în Carpaţi, cu privire specială asupra regiunii Valašsko din Moravia], Praga, 1938, p. XL şi 183.

[3] Vezi lucrarea citată în nota precedentă.

Pentru întregul domeniu iugoslav, autorul a socotit că, în condiţiile date, o încercare de evaluări statistice n-ar duce decît la rezultate prea relative, preferînd să se limiteze la unele indicii locale, deosebit de preţioase.

Din aceste cifre, foarte limitate geografic, vedem că vlahii ajung să reprezinte 12—14% din populaţia domeniilor menţionate. La vlahii de pe domenii, se adaugă cei supuşi regelui, aşezaţi în părţile muntoase ale jupelor, inclusiv cei din *Stari-Vlah*, ţinutul vechilor vlahi, despre care autorul se arată foarte prudent, rezervînd cercetarea toponimiei acestui ţinut, după culegerea ei mai sistematică[1]. Numărul vlahilor regelui nu poate fi bănuit. O evaluare a populaţiei vlahe pe întregul regat şi mai ales pe ansamblul regiunilor iugoslave nu este posibilă. Totuşi, credem că numărul aşezărilor vlahe din harta alcătuită de autor şi cifrele aici analizate pentru unele mari domenii, ne autoriză să definim şi pentru teritoriul iugoslav, fenomenul vlah ca avînd un caracter de masă. Autorul este însă îndreptăţit (p. 33) să insiste asupra faptului că peste tot „covîrşitoarea majoritate sîrbească rămîne un factor hotărîtor în evoluţia lor" (a aşezărilor vlahe).

Procesul complex de convieţuire al acestei mase de romîni în mijlocul unei covîrşitoare majorităţi slave nu poate fi înţeles, dacă nu se ţine seama şi de unele contradicţii inevitabile care se oglindesc în unele documente, ca hrisoavele din 1326 şi 1330 de la Ştefan Uroš III Dečanski (p. 25) sau în legea vlahilor din Croaţia din 1436 (p. 74—75; vezi şi mai jos). În primul document, sîrbul nu avea voie să se însoare cu o vlahă, iar dacă se însura, trebuia, după primul hrisov, să o ducă pe vlahă între meropi (căsătorie patrilocală); el devenea „călător" (situaţie socială inferioară faţă de „voinici"), după al doilea hrisov. Hrisovul din 1436 asigura romînilor un voievod vlah, nu croat, obliga pe croaţi să ţină cel mult un vlah păstor. Dispoziţia privind *ius connubii* tindeau să împiedice deznaţionalizarea sîrbilor prin căsătorii matrilocale, în aşezările vlahe, sau tendinţa unor meropi sîrbi de a se strecura în rîndul vlahilor care, *ca voinici*, aveau o situaţie mai bună decît meropii sau decît *călătorii*. Dispoziţiile din 1436 aveau ca scop să încercuiască acţiunea de exploatare a vlahilor de către unele elemente croate.

Neputînd urmări pe autor în cercetarea fenomenului vlah din fiecare regiune, vom spicui mai jos numai cîteva aspecte istorice de un interes general deosebit.

Pentru Croaţia, din preţiosul material vom semnala *legea vlahilor* cuprinsă în privilegiul din 1346 al lui Hanz Frankapan, semnalat de autor încă din 1924, fără ca istoriografia burgheză[2] să-i fi dat atenţia pe care o merită. În problema vlahilor, dar mai ales în aceea a lui *ius Valachicum*, a cnezatului şi a juzilor, acest document trebuie să ocupe un loc de frunte. Pe de o parte, el luminează indirect situaţia vlahilor din celelalte regiuni iugoslave, confirmînd concepţia mai jos expusă despre autonomia vlahă; pe de altă parte, el înregistrează formele care fac trecerea din punct de vedere tipologic, între treapta sîrbească de dezvoltare a aşezărilor cneziale romîneşti, şi treapta lor ungară din a doua jumătate a secolului XIV şi următorii (faptul că în Croaţia această treaptă este atestată pentru jumătatea sec. XV, nu constituie un argument contra tezei noastre: tipologic nu înseamnă succesiune cronologică, mai ales în două regiuni diferite; iar în Transilvania, dezvoltatea a fost mai rapidă). Autorul a fost bine inspirat redînd textul documentului in extenso (p. 73—75) aşa cum noi am fi dorit-o, în anexe, şi pentru hrisoavele sîrbeşti. În sistemul vlah din Croaţia[3], cneazul se alegea de vlahi şi se confirma de ban (vezi şi la 1471, p. 76, cneazul croat Lacko de Talovac confirmă pe Miclăuş Dehojević,

---

[1] Totuşi, cum se arată în altă parte, de această regiune se leagă forma de sat romînesc, numită *stari-vlahă*.

[2] Vezi totuşi D. C. Arion, *Le* Νέμος Γεωργικὸς etc., 1929, p. 46, n. 1.

[3] Pentru voievozii şi cnezii vlahilor din aceste regiuni între 1563—1630, a se vedea şi interesantele documente reproduse de N. Iorga, în apendicele II din *Studii şi documente*, XVIII, 1908, p. 86—89.

„cnez valah al ţinutului vlah *după legea vlaha*"), vlahii aveau şi un voievod, pe „unul dintre ei", nu croat[1]. Justiţia era împărţită de cneaz şi juzii lor, într-un tribunal statornic la Sinj, şi ambulatoriu, în ţinut, de două ori pe an: aşezările vlahe se cîrmuiau după „toate legile lor mai sus scrise". Banul se lega prin contract feudal *să ţină* aceste legi în *vecii vecilor*. În preambulul documentului, legile vlahe sînt denumite „obişnuitele lor legi cinstite şi bune şi drepte". Erau aceleaşi obiceiuri pe care le aplicau în aşezările lor juzii şi cnezii vlahi din hrisoavele sîrbeşti; aceleaşi obiceiuri care vor forma substanţa lui *ius Valachicum* în Ungaria şi Polonia. Semnalăm că o serie de puncte, fie contestate, fie legate de interesele banului, erau precizate ca adevărate articole de lege, în acest privilegiu, Este, mai largă şi mai dezvoltată, tehnica din legea vlahilor pe care o cunoaştem din hrisoavele sîrbeşti, şi tehnica pe care o vom întîlni în Ungaria şi Polonia cu o mai evidentă prelucrare savantă-romanistică — şi cu formulări adaptate poziţiei feudale a regelui ungar şi polon. Mai semnalăm că la 1436 regimul era deja recunoscut (obişnuielnic) de banii anteriori, dar vlahii smulg recunoaşterea formală foarte favorabilă lor, într-un moment de luptă politică între ban şi regele ungur, cînd banul aflîndu-se la strîmtoare, avea nevoie de ajutorul vlahilor şi trebuia să acorde o largă recunoaştere dreptului vlah[2].

Autorul atrage just atenţia asupra faptului că organizaţia vlahilor oglindită în privilegiu ruinează teza atît de răspîndită, dar profund eronată, despre nomadismul pastoral al vlahilor din Croaţia şi de pe litoralul dalmat.

În documentul din 1436 ca şi din 1476, cneazul vlah pare a fi un cneaz superior (*Oberkness*), peste mai mulţi juzi sau cătunari sau poate chiar cnezi de sat. Un astfel de cneaz superior este prezentat (p. 117) şi primikjurul Bajislav, din hrisovul lui Dušan din 1348—1353; el s-ar fi aflat în fruntea unor cătune care aveau şi ele primikjur-ul lor local. La p. 28, Bajislav este înfăţişat numai ca primikjur al vlahilor din *Blatac* (una din aşezările vlahe menţionate în hrisov), ceea ce corespunde cu textul documentului[3].

La 1436 şi 1468 (p. 77 şi 119) sînt menţionaţi *catonarii seu capitanei valachorum*, *katunarii et comites valachorum* şi *kapi od Murlakov*, care introduc în fenomenul cnezial termenii de *cătunar* (cel mai frecvent în domeniul iugoslav) şi pe cel de *cap* (alături de *jude*). Echivalenţa — *comes*=*cătunar* ni se pare, din punct de vedere semantic şi social, de aceeaşi natură cu cea pe care o găsim în cazul lui cneaz (şef de formaţie politică, de stat) = *cnez-chinez* sau a lui πρείμι κίριος = primikjur. Cînd pe vechea terminologie romanică se suprapun, după regiuni, primikjur, čelnic, cneaz, vataman, tiun, dese-

[1] Opoziţie elocventă, care exclude sensul de simplu păstor al lui *vlah*. Această netă opoziţie între croat şi vlah, devine absurdă, dacă vlahul era un simplu păstor oarecare, de pildă croat sau sîrb.

[2] Momentul acesta istoric nu este izolat. Lupta vlahilor din aceste regiuni, pentru autonomia lor vlahă continua în sec. XVII, şi nu numai faţă de banul local, ci chiar faţă de împărat. La 7.VIII.1630, Sigismund de Trautmansdorf înştiinţează pe deputaţii Stirei că vlahii din regiunea de graniţă ceruseră confirmarea privilegiilor lor, ceea ce el le refuzase, fiind o problemă de competinţa împăratului. O delegaţie de vlahi merge la împărat şi se întoarce susţinînd că au fost eliberaţi de toate, rămînînd să asculte de cei doi şefi ai lor — Comlen şi Iuek Biashinovicz, desigur doi cnezi. În conflictele cu turcii vlahii acţionează pe cont propriu şi întorcîndu-se din expediţia de pradă, nu acceptă să trimită la căpitanul imperial numai pe cei doi şefi, cum stăruie acesta, ci se declară dispuşi să meargă in corpore (vezi N. Iorga, *op. cit.*, p. 89).

[3] Vezi *Arh. Ist.* IV, p. 104 urm. Am putut afla că interpretarea de la p. 28 corespunde concepţiei reale a autorului despre structura cnezială a grupurilor din hrisovul lui Ştefan Dušan; mai mult, d-sa nu crede că au existat în domeniul sîrb şi croat aşa-numiţii cnezi superiori. Pentru Croaţia noi avem impresia netă că s-a ajuns la existenţa unor cnezi care aveau sub autoritatea lor mai mulţi cătunari, juzi, sau chiar cnezi locali. Acei cnezi care se numesc *vladiki* la vlahii din Lika, în documente ca cel din 1433 (p. 84) ni se par a intra în categoria cnejilor superiori.

atnic[1], harambasi, agi[2], constatăm că fiecare termen nou nu aduce cu el o nouă instituţie străină, care să înlocuiască pe cea precedentă. Termenul nou exprimă, cu unele particularităţi locale (uneori greu de definit şi alteori inexistente), acelaşi fenomen judecesc-cnezial, bineînţeles nu ca o instituţie imuabilă, ci în dezvoltarea ei istorică, determinată în mod decisiv nu de influenţele externe oglindite în terminologie, ci de factorii interni şi de dezvoltarea generală a societăţii în care se încadra mai mult sau mai puţin organic.

Dintre problemele cu caracter general, la care lucrarea aduce o preţioasă contribuţie prin materialul documentar şi prin analizele autorului sînt: problema aşa-zisului nomadism al vlahilor, problema sensului etnic al termenului de vlah, problema curentelor de imigraţie de la nordul Dunării în regiunile de la sud.

Nimeni — şi autorul mai puţin decît oricine (vezi capitolul Păstorii vlahi, p. 121—129) — nu se gîndeşte să minimalizeze locul păstoritului la vlahii balcanici, transhumanţa lor specifică şi migraţiile lor spre vest (în acest proces intervenind cauze politice: presiunea cuceririi otomane). Dar structura *cătunului* vlah — căreia istoricii vor trebui să-i dea toată atenţia — este negaţia *nomadismului*. Autorul pune în lumină existenţa satului vlah, ca aşezare diferită de cătun, cu un caracter agricol mai pronunţat. Ocupaţiile negustoreşti ale vlahilor — care ne duc la categoria vlahilor *kjelatori* — cărăuşia de sare, existenţa turmarilor vlahi (studiaţi la p. 130—134) şi a meşteşugarilor din aşezările vlahe (oglindite şi în unele dări feudale ale acestora), dau despre întreaga structură socială a vlahilor nord-balcanici o altă imagine complexă şi reală, decît tendenţiosul nomadism de care s-a făcut atîta caz.

Cît priveşte sensul etnic al termenului de *vlah*, în faţa dovezilor adunate în lucrare şi analizate la p. 139—147, teza vlahului -păstor fără nici o legătură cu originea lui romanică, devine imposibil de susţinut.

Totuşi, contribuţia cea mai importantă a lucrării — aşa cum rezultă şi din expunerea ce precede — rămîne aceea privitoare la problema structurii judeceşti-cneziale a aşezărilor vlahe şi deci la regimul de drept vlah al acestora. De aceea ne vom îngădui să stăruim şi noi asupra ei.

Se ştie că dania lui Ştefan Nemanja din 1198—1199 conţine cea mai veche menţiune despre o *judecie* (*sudstvo*) a lui *Radu* şi *George* (Giurgiu), în regiunea Prizren, cu cei 170 de vlahi care par să alcătuiască această dublă judecie (ca în Moldova sec. XV) sau o judecie unică avînd doi judeci în fruntea ei.

În judecia lor, *Radu* şi *George* nu puteau fi decît juzi sau *judeci*, acesta fiind desigur termenul folosit în limba vorbită. Ei sînt pentru autor „reprezentanţii autentici ai unei vechi forme de organizare a vlahilor" (p. 17). La 1220, aceşti juzi se numesc cnezi, ca şi la 1348—1353, cînd în acelaşi document apare atît *cnez* cît şi *primikjur*[3]. Termenul slav de *čelnic* este introdus de elementele aromîne. Din lucrare se desprinde cu putere importanţa aşezării tipic vlahe, *cătunul*, aşezare păstorească stabilă, alături de satele vlahe cu caracter agricol, care nu lipseşte în totul nici cătunelor. Or, *cătunarul* (*comes*, *caput cathoni*) derivaţie de la autohtonul *cătun* (regăsit şi la albanezi, dar răspîndit şi în dacoromînă) nu este decît o altă denumire a judelui, pe prima lui treaptă de afirmare.

Nicăieri nu întîlnim mai clar decît la vlahii din Serbia şi Croaţia, unele trepte cu totul timpurii de afirmare ale fenomenului cnezial. Aceste trepte nu sînt specifice vlahilor din Serbia; noi le socotim comune aşezărilor romîneşti, într-un stadiu corespunzător de dezvoltare.

În Serbia şi Croaţia — ca şi în Ungaria sau Polonia — aceste aşezări judeceşti (care de la o vreme pot fi numite şi cneziale) se

[1] Aceşti ultimi trei termeni aparînd în aşezările romîneşti din Galiţia.

[2] Aceşti ultimi doi termeni aparînd în documentele privind vlahii din Bosnia în sec. XVI—XVII, reproduse de N. Iorga, *loc. cit.*

[3] A cărui explicaţie a fost dată de C. Jireček, vezi *Vlahii*, p. 117.

integrează într-un feudalism străin, pe o cale atestată documentar, pentru prima ei fază. O a doua fază dezvoltată a acestei integrări, bine reprezentată în Ungaria şi Polonia, este numai puţin realizată în Croaţia şi de loc în Serbia. Mai observăm că în Ungaria integrarea aşezărilor cneziale în feudalismul maghiar are loc după ce în sec. X—XI aceste aşezări, în unele regiuni, atinseseră nivelul politic al cnezatelor, ducatelor sau voievodatelor de tipul Gelu, Ahtum şi Glad. Pe de altă parte, aşezările vlahe din Serbia şi Croaţia — ca şi cele din Ungaria şi Polonia — nu pot cunoaşte dezvoltarea organică a celor din Ţara Romînească şi din Moldova, către un feudalism romînesc, în cadrul căruia integrarea şi destrămarea lor se va face cu particularităţi notabile, faţă de procesul paralel, din cadrul feudalismelor străine. În fine, în Serbia şi Croaţia, ca şi în Bulgaria şi Polonia, lichidarea organizaţiei judeceşti-cneziale are loc în condiţii de deznaţionalizare totală, spre deosebire de Transilvania, unde deznaţionalizarea atinge numai o parte din pătura cnezilor şi voievozilor.

Autorul lucrării concepe în mod diferit acest proces esenţial şi de aceea este necesar să insistăm asupra lui. D-sa se referă de cîteva ori la regimul de autonomie al vlahilor în Serbia, dar pare să reducă această autonomie la organizarea bisericească şi o găseşte exprimată în diploma din 1220 (p. 18) prin care „toţi vlahii regatului acestuia" erau supuşi jurisdicţiei arhiepiscopului de Žiča, deoarece vlahii „formau o organizaţie specială", iar eparhia acestui arhiepiscop coincidea cu teritoriul avînd cea mai numeroasă populaţie vlahă. Pe lîngă jurisdicţia aceasta bisericească specială, vlahii se puteau găsi în dependenţă feudală comună (faţă de rege, biserică sau feudali laici), cei supuşi regelui avînd adesea un statut de „libertate" semnalat în repetate rînduri de autor, — în Croaţia şi Bosnia mai mult decît în Serbia medievală veche.

Pentru noi, vlahii se aflau într-o stare de dependenţă incipientă care varia de la „libertatea relativă" a obştilor ce se conduceau în mare parte singure (plătind regelui dări şi făcînd unele prestaţii tarifate, neîmpovărătoare) — pînă la dependenţa cu drept de strămutare pe cale de îngrădire, şi cu obligaţii feudale în creştere, cînd vlahii dependenţi puteau fi dăruiţi, schimbaţi şi, în curînd, vînduţi de stăpînii lor.

În limitele acestei condiţii, credem că vlahii aveau un regim de autonomie mai larg decît îl admite autorul lucrării. Elementele acestui regim constau în :

a) existenţa aşezărilor judeceşti-cneziale cu structură de obşte (asupra acestui caracter de *obşte* în lucrare nu se insistă deajuns, renunţîndu-se, astfel la o serie de generalizări pe care le permitea numai demonstrarea energică a acestui caracter şi a gradului de destrămare în care se află obştea vlahă în Serbia şi Croaţia) ;

b) în competenţa — neprecizată de documente decît pentru Croaţia — a juzilor şi cnezilor, competenţă care nici în Serbia — de pildă în cazul juzilor şi cnezilor din doc. sec. XII—XIV — nu putea fi mult diferită. Ea se realiza însă *obişnuielnic*, fără o consacrare expresă din partea statului, ca în Croaţia la 1436, şi mai ales ca în Ungaria şi Polonia ;

c) prin existenţa unor obiceiuri vlahe aplicate în aşezările respective, în raporturile interne ale *obştilor*, fără ca diplomele sîrbeşti să se refere la ele, cum se va întîmpla în Croaţia abia la 1436, la 1471 şi chiar la 1630[1], deşi aplicarea obiceiurilor vlahe se făcuse de totdeauna ;

d) prin formularea de către statul sîrb a unor norme cu caracter feudal, privind obligaţiile aşezărilor *vlahe*, obligaţii adaptate obiceiurilor mai vechi în această materie, dar susceptibile de continue creşteri (potrivit intereselor feudalilor) ; aceste norme se numeau *legea vlahilor*, fiindcă regele avea interes să le prezinte ca făcînd una cu fiinţa străveche a aşezării, dar şi fiindcă ele completau celelalte legi (obiceiuri) vlahe aplicabile în aşezare, legi care nu era necesar să fie con-

[1] Cu caracterul de revendicare contestată, mai jos indicat.

semnate în scris, ca obligaţiile feudale, esenţiale pentru feudal şi susceptibile de contestaţie din partea aşezării.

Aşadar pentru noi, şi vlahii din Serbia şi — în mod necontestabil cei din Bosnia şi Croaţia — trăiau în regim de *ius Valachicum*, regim care în toate regiunile iugoslave, dar mai ales în Serbia, se găsea la un nivel de mai timpurie dezvoltare decît cel din Ungaria şi Polonia. Îndeosebi lipseşte aici rolul accentuat de colonizator ce revine cneazului în ultimele două ţări. Totuşi, în regimul de *ius Valachicum* din Croaţia străbat unele influenţe maghiare, de ordin mai mult formal juridic. Nu avem de asemenea în Serbia şi Croaţia acelaşi acces, prin înnobilare, convertire şi deznaţionalizare finală, al cnezilor şi voievozilor în aristocraţia feudală ca în Ungaria, deşi nu lipsesc cu totul nici în Serbia nobilii vlahi. Alte diferenţe au fost indicate mai sus.

Pentru noi, fenomenul cnezial (judecesc) la romîni se întemeiază pe treapta de dezvoltare — asemănătoare, la date uneori diferite sub raportul cronologiei absolute — a aşezărilor cu structură de obşte teritorială aflate pe cale de descompunere, şi deci de feudalizare. În această fază, condiţiile materiale de dezvoltare ale aşezărilor în discuţie sînt în esenţa lor destul de unitare, pentru a explica unitatea fenomenului cnezial. Tradiţiile locale şi influenţele, în parte identice sau numai înrudite între ele, au acţionat pînă la un anumit punct, în sensul aceleiaşi unităţi.

Dar pe fondul acestei unităţi, cnezatul transilvănean şi cel din Polonia, cu începere din a doua jumătate a sec. XIV, reprezintă o fază de dezvoltare pe care cnezatul din Serbia şi din Croaţia n-a mai atins-o decît într-o foarte mică măsură, atît din cauza dezvoltării proprii a statului feudal în aceste regiuni, cît şi din cauza situaţiei demografice a populaţiei respective.

În unitatea la care ne-am referit, trebuie înglobat şi fenomenul cnezial-judecesc din Moldova şi Ţara Romînească, unde particularităţile derivă, de la un moment dat, din faptul că încadrarea lui are loc în mod organic într-un sistem feudal naţional. În aceste condiţii, se ajunge în sec. XVI şi XVII la formarea acelei pături ţărăneşti a judecilor sau cnezilor din Ţara Romînească, fără corespondent, sub acest nume şi în proporţii de masă, în alte regiuni, dar care reprezintă o fază tîrzie a fenomenului cnezial[1]. Cum însă acest fenomen nu se reduce în Ţara Romînească la cnezii-judeci din sec. XVI—XVII, credem că nu se poate trage argument din existenţa acestora, pentru a se conchide la o diferenţă de esenţă între cnezii din Serbia, cei din Ţara Romînească şi cei din Transilvania. Or, tocmai aceasta este linia pe care merge autorul lucrării.

În Serbia ar fi reprezentată o organizare judecească, redusă la forma de căpetenie de sat şi de cătun (p. 116). Autorul admite că cnezatul sîrbesc — sau mai precis vechi slav — n-a putut servi ca model vlahilor decît într-o epocă depărtată (sec. VII—VIII), cînd sensul lui nu era evoluat şi cînd o confuzie între judec (cnez) şi cnezul şef de stat era exclusă. Cnezatul din Transilvania ar fi o altă instituţie, creaţie a feudalismului ungar, începînd de la vest spre est, acest cnez neasemănîndu-se aproape de loc cu cel balcanic, şi fiind chiar în Transilvania diferit de *jude* (sînd, sîndie), care continua pe vechiul judec de tip balcanic.

La daco-romîni, voievod, logofăt, vornic, crainic, staroste, ar aparţine altui ciclu istoric decît *cnez*, termen nou şi neorganic, care tocmai de aceea n-a produs derivaţii în limba romînă, ca toate celelalte citate (dar cnejire, cneaghină, Chiajna?).

Cnezii din Serbia ar fi diferiţi şi de cnezii din Ţara Romînească (unde reprezintă clasa socială a moşnenilor liberi). Aceste deosebiri s-ar întregi cu deosebirea mai sus examinată

[1] Această particularitate tîrzie, care ar singulariza fenomenul cnezial din Ţara Romînească nu există în Moldova. Aşadar, în Moldova, n-am mai fi, sub acest raport, împiedicaţi să integrăm puternicul moment judecesc-cnezial din sec. XV, în dezvoltarea unitară a fenomenului, în generalitatea lui. Or, prin aceasta, singularizarea situaţiei din Ţara Romînească apare cu atît mai surprinzătoare.

între legea vlahilor şi *ius Valachicum*. Pentru Ţara Romînească, termenul sîrb de „cnez" ar fi o inovaţie, datorită influenţei medio-bulgare, cum medio-bulgar este şi termenul de „sudstvo" pentru vechiul nostru „judeţe".

Această concepţie pune în lumină o serie de trăsături sugestive ale proceselor la care se referă şi într-un sens nu se poate spune nici că este de-a dreptul eronată, nici radical antitetică celei mai sus expuse. Dar unele particularităţi neesenţiale sau care sînt şi altfel explicabile, precum şi unele faze de dezvoltare ale aceluiaşi vast şi complex proces istoric, iau în concepţia de care ne ocupăm caracterul unor deosebiri privind însăşi esenţa instituţiilor cercetate. Totodată, diferitele momente nu sînt îndeajuns legate de acţiunea unificatoare a unor factori determinanţi, cum sînt relaţiile de obşte pe cale de destrămare şi procesul de feudalizare crescîndă, în condiţii economice asemănătoare. De aceea rămîne în umbră tot ce nouă ne-a apărut ca o unitate de structură iniţială a fenomenului cnezial şi ca o dezvoltare corelativ unitară în esenţa ei, peste tot unde s-a produs pînă la un nivel variabil procesul de feudalizare al obştiilor cneziale şi de integrare a lor într-o orînduire feudală dezvoltată (ceea ce constituie o trăsătură comună), fie ea străină sau naţională (ceea ce constituie o trăsătură regională).

Poziţia noastră metodologică, între altele, face imposibilă concluzia că în Transilvania cnezatul a fost o creaţie a feudalismului maghiar, adusă de acesta şi substituită judeciei romîneşti. Or, sub această formă categorică, o astfel de concluzie ne pare neîntemeiată.

După cum am spus, cnezatul romînesc din statul maghiar şi polon n-a fost decît faza feudală dezvoltată a organizaţiei cnezial-judeceşti a populaţiei valahe, în proporţiile ei de masă de pe teritoriul respectiv. Este necontestabil că în acest proces feudalismul maghiar şi cel polon au folosit elemente de tehnică juridică savantă, analogii cu sculteţia de drept germanic, o deformare ideologică treptată a dreptului valah şi, pînă la urmă, iobăgirea în masă. Dar toate acestea nu fac din cnezatul romînesc o simplă creaţie a feudalismului maghiar, sau polon, substituită altei organizaţii de obşte preexistente.

Cnezatele romîneşti, în Ungaria ca şi în Polonia, au rezultat din întîlnirea puternicilor realităţi romîneşti de obşte judecească cnezială cu interesele dominante ale feudalismului maghiar sau polon, aflat la început într-o fază încă timpurie şi, mai tîrziu, în una de consolidare şi dezvoltare. Regimul de *ius Valachicum* şi cel de cnezat confirmat sau privilegial, în dezvoltarea lor treptată, au fost rezultatul raportului de forţe între feudali şi aşezările romîneşti de producători direcţi, în care se formase pătura intermediară a cnezilor-judeci.

Mai ales în prima fază de dezvoltare a cnezatului, slab sau de loc oglindită în sursele anterioare sec. XIV, teza autorului nu mai poate da socoteală de felul cum s-au desfăşurat raporturile între aşezările valahe şi puterea politică dominantă, decît admiţînd între cele două faze o cezură care nu ne pare a oglindi just dezvoltarea organică a procesului de feudalizare. Saltul calitativ nu se produce la apariţia cnezului colonizator, ci la dispariţia organizării cneziale şi a regimului de *ius Valachicum*.

Cît priveşte cronologia respectivă a lui *jude*, *voevod*, *cnez*, deşi este sigur că *cnez* apare după *judec*, *cătunar*, *cap*, *bătrîn*, el nu ni se pare a fi totuşi un termen atît de inorganic nici atît de tardiv faţă de voievod. Teza autorului revine la a considera voievodatul o treaptă istorică, realizată fără existenţa prealabilă şi în parte concomitentă a nivelului cnezial (în genul celui oglindit în diploma din 1247 faţă de care autorul are o poziţie personală). De altfel însăşi sinonimia judec-cnez din sec. XVI—XVII în Ţara Romînească, n-ar fi fost posibilă, pentru sensul derivat al procesului, dacă şi în fazele anterioare, cnez şi judec, pe teren romînesc, n-ar fi alcătuit o unitate, aşa cum se constată în Serbia.

Vom termina analiza noastră semnalînd importanţa problemei frăţiilor şi triburilor

la vlahii din Serbia (p. 119—121). Pe baza materialului adunat de Novaković şi accentuînd unele din concluziile acestuia, autorul admite că la vlahii din Serbia, paralel cu slavizarea lor s-a dezvoltat frăţia (*bratstvo*), de tip sîrbesc şi, într-o măsură redusă, şi organizaţia de *plemena* (triburi). Din comparaţia hrisovului de la Žiča (226 case cu căpetenie şi copii) cu hrisovul de la Dečani (504 case împărţite în 54 frăţii), nu se poate să nu se conchidă la o dezvoltare a *frăţiei*, în proporţii mai accentuate decît în alte regiuni. Dar acest nivel este excepţional şi tardiv, iar fenomenul frăţiei şi al cetei[1] de neam este mai larg decît se crede de obicei, şi caracterele lui, în esenţă, nu sînt deosebite de ceea ce se observă la vlahii din Serbia. Mai mult încă, frăţia nu este nici uu fenomen specific slav, nici măcar răsăritean. În trecerea de la obştea teritorială la orînduirea feudală dezvoltată, frăţia este inseparabilă de *devălmăşie* (al cărei rol în feudalismul romînesc este bine cunoscut) şi atît frăţiile (*frérèches*), cît şi devălmăşia[2] sînt bine reprezentate în feudalismul apusean, ca un proces intern, necesar, independent de cele răsăritene, ele însele necondiţionate de un factor imitativ. Frăţiile, înfrăţirile, *ius fraternitatis* joacă un rol important şi la poloni, şi la unguri, şi la romîni, şi la sîrbi. Or, în Serbia, autorul semnalează împrumuturi de la sîrbi la vlahi, la nivelul frăţiilor, structură cu generalitatea la care ne referim, dar nu constată şi o influenţă identică la nivelul zadrugei, instituţie specific iugoslavă.

De aceea, neputînd intra aici în alte amănunte, ne mărginim să dorim ca problema frăţiei să fie examinată şi pe plan general. Forma aceasta de organizare a grupului familial este strîns legată de condiţiile luptei de clasă în procesul de feudalizare. Frăţia lărgită este, peste tot, o formă de solidaritate în lupta contra exploatării şi contra acţiunii de destrămare, urmărită de feudali.

Din ansamblul condiţiilor lor de dezvoltare, vlahii din nordul Peninsulei Balcanice[3] — ca vlahii de la 1630 din Bosnia şi Croaţia — se vor putea sprijini pe formele de solidaritate de tipul frăţiei, mai mult decît devălmăşiile din Ţara Romînească şi Moldova, unde totuşi rezistenţa moşnenilor-răzeşi recurge şi la frăţie, într-o măsură apreciabilă.

În concluzie, lucrarea prof. S. Dragomir este o erudită, substanţială şi valoroasă contribuţie documentară şi interpretativă la problema formării poporului romîn şi a dezvoltării lui pînă în sec. XVI—XVII. Metoda studiului monografic aplicată problemelor romanităţii nord-balcanice ar fi de dorit să fie extinsă, iar colecţia Comisiei pentru studiul formării limbii şi poporului romîn va rămîne, desigur, deschisă realizărilor pe care le aşteptăm în acest domeniu.

V. Al. Georgescu

---

[1] Ale cărei resturi, K. Marx le semnala în a doua jumătate a sec. XIX în unele regiuni germane, pentru a nu mai vorbi de almend-ul elveţian.

[2] Semnalez că *ceata* ca formă de organizare fie în cadrul frăţiei, fie în cadrul aşezării cneziale, este atestată pe teritoriul iugoslav pînă în sec. XVII, vezi doc. 23.IX.1590, 8.XI.1592 şi 19.VI.1593 privind Bosnia, publicată de N. Iorga, *op. cit.*, p. 87—88; *die Wallachen so von den zwo starcchen Tschettaj geschlagen worden*; *starckte Tschedta* formată din *Wallachen*; *Tschetta Wallachen* în Commeriza. Or, ceata nu e specific sud-dunăreană. În lucrarea recenzată, fenomenul de ceată nu l-a găsit atestat, deşi el trebuie să fie mai vechi decît sec. XVII, şi se integrează în premisele sociale ale regimului de autonomie vlahe.

[3] Care nu aveau aceleaşi posibilităţi de a evada din condiţia lor socială, pe care le aveau — efectiv sau ca o perspectivă înşelată — moşnenii şi răzeşii din cele două state feudale romîneşti, posibilităţi care se traduceau prin lichidarea solidarităţii de neam şi a frăţiilor, chiar de către moşneni şi răzeşi.

Historia e shqipërisë. Vëllim i parë.

Universiteti shtetëror i Tiranës. Instituti i historisë dhe i Gjuhësisë, Tiranë, 1959, 544 p., (ISTORIA ALBANIEI, vol. I)

În dezvoltarea științelor istorice din R. P. Albania, apariția unei sinteze de istorie, elaborată pe baza unei aprofundate cercetări științifice făcute în lumina marxism-leninismului, constituie un eveniment remarcabil, care a fost salutat de către întregul popor din țara prietenă ca o răsplată pentru eforturile depuse de istorici, de a da o lucrare amplă și la un înalt nivel ideologic și științific.

Analiza fenomenelor sociale, interpretarea faptelor, documentația vastă, cercetarea minuțioasă a izvoarelor, felul în care sînt expuse evenimentele politice și sociale, economice și culturale, diferitele momente ale luptei de eliberare națională și socială a poporului albanez, fac ca această lucrare să se adreseze unui larg cerc de cititori. Poporul albanez are o istorie glorioasă, plină de lupte neîntrerupte împotriva dușmanilor și a asupritorilor străini. Așa cum arată tovarășul Enver Hogea, „Poporul albanez și-a croit drumul istoriei cu sabia în mînă" (p. 5). Încă din cele mai vechi timpuri a trebuit să țină piept dușmanilor, să-și apere cu bărbăție libertatea și independența.

Istoria Albaniei apare în trei volume. În 1958, macheta a fost supusă unor largi dezbateri în principalele orașe ale țării. În anul 1959, a ieșit de sub tipar primul volum, urmînd ca celelalte două să apară în scurt timp.

Manualul de istorie a Albaniei este prima lucrare, de sinteză, care, pe baza metodologiei marxist-leniniste dă o prezentare sistematică și completă a istoriei poporului albanez din cele mai vechi timpuri pînă în zilele noastre.

Periodizarea folosită în manual, ținînd seama de condițiile specifice în care s-a dezvoltat poporul albanez, grupează evenimentele în șapte mari perioade.

Prima cuprinde intervalul de la nașterea societății omenești pe teritoriul Albaniei pînă în secolul al VIII-lea al e.n. În această parte sînt analizate orînduirea comunei primitive și a celei sclavagiste, evenimentele legate de apariția societății împărțite pe clase, primele formații statale ale ilirilor, rolul coloniilor elene pe țărmul Mării Adriatice și legăturile lor cu ilirii, caracterul stăpînirii romane și rezistența ilirilor față de asupritorii romani, precum și rolul pe care l-au jucat ilirii în grăbirea prăbușirii imperiului roman.

Este înfățișat, de asemenea, caracterul colonizării slave și rezultatele acesteia în Iliria.

Partea a II-a este consacrată istoriei Albaniei feudale din secolul al VIII-lea pînă la începutul secolului al XVI-lea și tratează procesul nașterii și dezvoltării relațiilor feudale, al închegării primelor formații feudale, precum și lupta eroică a poporului albanez contra stăpînirii otomane. Tot aici este analizată pe larg problema importantă a formării poporului albanez. Se face o prezentare detaliată a claselor sociale din societatea feudală albaneză și se scoate în relief lupta maselor împotriva feudalilor interni și a celor din Bizanț, Serbia și Europa occidentală.

Un loc deosebit îl ocupă lupta eroică dusă de poporul albanez sub conducerea eroului național Gheorghe Castriotul-Skanderbeg.

Partea a III-a prezintă istoria Albaniei de la începutul secolului al XVI-lea pînă la mijlocul secolului al XIX-lea, perioadă deosebit de grea și de apăsătoare, datorită împletirii exploatării maselor de către feudalii albanezi și a jugului turcesc.

Partea a IV-a consacră o bună parte nașterii și dezvoltării mișcării de eliberare națională, forțelor noi care își croiau drum și pregăteau lupta pentru cucerirea independenței țării.

Gîndirea social-politică a patrioților albanezi s-a dezvoltat în strînsă legătură cu ideile înaintate ale democraților revoluționari din celelalte țări. Lucrarea scoate în relief creșterea conștiinței naționale a poporului albanez,

participarea lui la mişcarea revoluţionară a junilor turci, colaborarea cu celelalte popoare balcanice în lupta pentru înlăturarea jugului turcesc. Totodată este demascat rolul negativ al intervenţiei imperialiste austro-ungare şi italiene în Albania şi politica şovină a monarhilor din balcani faţă de Albania. Partea a IV-a se încheie cu proclamarea independenţei naţionale a Albaniei înfăptuită la 28 noiembrie 1912.

Partea a V-a tratează evenimentele de la proclamarea independenţei şi pînă în aprilie 1939, cînd a început lupta de eliberare naţională împotriva ocupanţilor fascişti.

Un loc important îl ocupă în această parte Marea Revoluţie Socialistă din Octombrie, care a exercitat o puternică şi binefăcătoare influenţă asupra întregii dezvoltări istorice a omenirii, inclusiv asupra maselor populare din Albania, care în 1924, au înfăptuit revoluţia burghezo-democratică. Aceasta a dus la victoria vremelnică a forţelor democrate. Un loc important este acordat dezvoltării mişcării muncitoreşti şi luptei poporului, sub conducerea comuniştilor, împotriva regimului lui Zogu şi a colonialiştilor fascişti italieni.

Partea a VI-a îşi propune să înfăţişeze mişcarea populară de eliberare naţională din timpul celui de-al II-lea război mondial, momentul deosebit de important al creării Partidului Comunist din Albania (1941), politica P.C.A. pentru unirea forţelor populare în lupta împotriva fascismului şi a reacţiunii interne, strînsa legătură a luptei armate a poporului albanez cu marea luptă eliberatoare a Uniunii Sovietice. Sub conducerea Partidului Comunist Albanez şi în condiţiile victoriilor Armatei Sovietice împotriva fascismului, poporul albanez alungă din ţară pe ocupanţii italieni şi hitlerişti înfăptuind măreţul act al eliberării de la 29 noiembrie 1944, eveniment care marchează trecerea la o etapă nouă istorică — instaurarea regimului democrat-popular.

Ultima parte a manualului oglindeşte succesele poporului albanez în lupta victorioasă pentru construirea socialismului, marile transformări care au avut loc în această ţară. Sub conducerea Partidului Muncii din Albania, oamenii muncii au schimbat complet faţa ţării şi, într-o perioadă istorică scurtă, au transformat Albania dintr-o ţară agrară înapoiată într-o ţară agrară industrială cu o economie în plin avînt. Făcînd parte din puternica familie a ţărilor socialiste în frunte cu Uniunea Sovietică, Republica Populară Albania construieşte cu succes socialismul şi îşi aduce contribuţia sa la apărarea păcii în Balcani şi în întreaga lume.

*

Volumul I, care formează obiectul prezentării de faţă, cuprinde primele trei perioade din istoria Albaniei, adică datele începînd cu cele mai vechi ştiri despre societatea omenească de pe teritoriul actual al R. P. Albania şi pînă la mijlocul secolului al XIX-lea.

Cele zece capitole ale volumului au fost redactate pe baza materialelor întocmite de un colectiv de autori format din Aleks Buda, Frano Prendi, Hasan Ceka, Injac Zamputi, Kristo Frashëri, Selim Islami, Skënder Anamali, Stavri Naçi, Stefanaq Pollo, Zija Shkodra

Folosind documente de primă mînă, rezultatele săpăturilor arheologice, precum şi scrierile istoricilor şi geografilor greci şi romani şi a istoricilor de mai tîrziu, perioada veche a Albaniei este analizată în mod ştiinţific de pe poziţiile marxist-leniniste, dîndu-se pentru prima dată o rezolvare materialist-istorică problemelor legate de această perioadă.

Este documentat şi fundamentat faptul că ilirii sînt locuitorii acestor ţinuturi din cele mai vechi timpuri. Informaţii preţioase sînt luate din Homer şi Hesiod, Herodot şi Tucidide, de la istoricul Polib, la geograful grec Strabon, apoi la Pliniu cel Bătrîn, de la Plutarh, Dion Cassius, Arrion, Ptolemeu Ammianus Marcelinus etc. Toate aceste informaţii sînt preluate în mod critic şi confruntate cu rezultatele săpăturilor arheologice din ultimii zece ani, care au completat multe goluri din istoria Albaniei şi au înlăturat confuziile şi părerile eronate ale istoricilor burghezi. Date importante au găsit cercetă-

torii albanezi la Chiriaco D'Ancona, la umanistul albanez Marin Barleţiu, la scriitorii albanezi Frang Bardhi (Francisc Blancum) şi la Pjeter Bogdani. Pentru perioada medievală ştiri preţioase sînt luate din cronici, din însemnări ale călătorilor, din materiale de arhivă, care preluate în mod critic pot folosi cercetărilor actuale. În volum sînt citaţi, de asemenea, istorici romîni: B. P. Hasdeu, N. Iorga, V. Pârvan etc.

Datele şi evenimentele din primul volum sînt grupate în trei părţi mari.

Partea I intitulată „Vechii locuitori ai ţării noastre. Ilirii" — cuprinde trei capitole: I — „Orînduirea comunei primitive" cu subcapitolele: 1. Epoca pietrei şi a bronzului, 2. Ilirii, 3. Coloniile greceşti pe ţărmul Iliriei; II — „Formaţiunile statale ilire" cu subcapitolele: 1. Societatea ilră în secolele IV—II î.e.n., 2. Primele regate ilire, 3. Statul ilir al ardianilor. Luptele iliro-romane, 4. Cultură ilră; III — „Iliria sub dominaţia romană şi în primele secole ale stăpînirii bizantine", în care sînt analizate problemele legate de stăpînirea romană în Iliria de nord, dezvoltarea ulterioară a relaţiilor sclavagiste în Iliria în secolele I—III şi Iliria în perioada decăderii orînduirii sclavagiste.

În acest capitol, luăm cunoştinţă de desele răscoale ale ilirilor împotriva stăpînirii romane, între care se remarcă în mod deosebit răscoala din anii 6—9 e.n. de sub conducerea lui Bato, care, cum relatează Suetonius, a fost „cea mai cumplită luptă din cele duse de Roma, în afară după luptele împotriva Cartaginei" (p. 117).

Importantă este şi problema organizării administrative din acea vreme, faptul că Roma a fost obligată să lase o serie de regiuni ale triburilor ilire să trăiască după obiceiurile lor tradiţionale. Geograful Ptolemeu dă o listă lungă de asemenea triburi cărora Roma le recunoscuse libertatea de autoadministrare internă. Printre aceste triburi, Ptolemeu aminteşte pentru prima dată de tribul ilir ALBANOI (p. 119). În continuare se menţionează că o mare dezvoltare luase, în vremea stăpînirii romane, exploatarea minelor de fier, argint, aur, bazată pe experienţa seculară a lucrătorilor iliri. În legătură cu acest fapt, găsim o ştire preţioasă şi pentru istoria patriei noastre. Astfel, se arată că „renumele ce-l aveau minierii piruşti (trib ilir — *n.n.*) a făcut ca o bună parte a lor să fie strămutaţi de către împăratul Traian în Transilvania, pentru a exploata aici minele de aur" (p. 123).

Demn de semnalat este şi faptul că influenţa culturii romane n-a depăşit hotarele oraşelor şi a zonelor de cîmpie. Păturile largi ale populaţiei, în special zonele de munte au opus o rezistenţă dîrză păstrîndu-şi limba şi obiceiurile. Totuşi, sub influenţa oraşelor şi a regiunilor romanizate, în limba iliră au pătruns şi cuvinte latine care suferind anumite transformări, se mai păstrează şi astăzi în limba albaneză.

Partea a II-a a volumului intitulată „Albania în secolele VIII—XV — Principatele feudale albaneze" se concentrează în jurul a trei probleme principale: naşterea relaţiilor feudale în Albania şi formarea principatelor feudale albaneze; invazia turcilor şi rezistenţa poporului albanez (1388—1443) şi lupta cea mare albano-turcă din sec. XV — rolul lui Gheorghe Castriotul-Skanderbeg.

În ce priveşte naşterea relaţiilor feudale în Albania, autorii fac o analiză complexă a situaţiei economice şi sociale, a cauzelor care au determinat introducerea noilor relaţii, transformările survenite în sînul obştilor săteşti, trecerea ţăranilor sub dependenţa dinaţilor feudali (dinaţi = pătura aristocraţiei feudale militare) — precum şi politica dusă de împăraţii bizantini şi ţarii bulgari de favorizare a dinaţilor prin acordarea de privilegii şi pămînturi acestora şi prin presiunile economice asupra ţăranilor.

Este deosebit de interesant de urmărit acest proces de destrămare a obştilor săteşti şi a formării principatelor feudale albaneze. O atenţie mare se acordă principatului ARBĂNIEI, (ARBANON) care, în ultimul deceniu al secolului al XII-lea are un stăpînitor local cu nume albanez, Progon (1190—1199), succedat la conducere de fiii săi Ghin şi Dimitri. Mai tîrziu se ridică principatul din Dures, care este

foarte puternic. Unul din conducătorii săi Carol Thopia este numit marele conte al Albaniei (1374), iar în lupta de la Kosovo este amintită și participarea feudalilor albanezi.

Invaziile turcești în Albania se lovesc de rezistența acestora. Una din familiile albaneze care au luptat contra stăpînirii turcești a fost și familia Castrioților.

Cu mult patos patriotic este analizată perioada luptelor purtate de poporul albanez sub conducerea eroului național Gheorghe Castriotul-Skanderbeg. Aici se aduc multe date noi, deosebit de interesante în ce privește politica internă și externă a acestui mare conducător. Capitolul șapte al lucrării, este închinat în întregime acestei perioade. Sînt redate probleme ca: începutul luptelor și primele victorii ale lui Skanderbeg (1443—1450); statul independent albanez în anii 1450—1453; victoriile statului albanez împotriva sultanului Fatihu; continuarea rezistenței albaneze în Malăsia (1480—1508); urmările și importanța luptei albanezilor împotriva invadatorilor otomani.

Pentru prima dată este analizată, în mod complet din toate punctele de vedere de pe pozițiile marxist-leniniste, problema personalității lui Gheorghe Castriotul-Skanderbeg care a întruchipat năzuințele de libertate ale poporului albanez, conducîndu-l la victorie. El a căutat să găsească momentul favorabil pentru a elibera țara de sub turci. Istoricii albanezi, arată că acest moment favorabil s-a ivit în timpul victoriilor lui Ioan de Hunedoara împotriva turcilor, care au stîrnit speranța eliberării la toate popoarele subjugate din balcani. Anul 1443 este socotit că a început răscoala generală a albanezilor contra turcilor. Skanderbeg a reușit în Liga de la Lezha (2 martie 1444) să unească pe toți conducătorii feudali în lupta împotriva turcilor el fiind ales șeful general al acestei ligi.

Este demascată politica nesinceră a Veneției, dusă față de Skanderbeg, tendințele acesteia de a limita puterea conducătorului albanez și de a cuceri orașele de pe coastă.

Bine documentată și analizată este încercarea lui Skanderbeg de a face un stat centralizat puternic care să reziste atacurilor turcești. După moartea lui Ioan de Hunedoara, Skanderbeg, devine o figură principală europeană a luptei împotriva turcilor.

Partea a III-a: „Albania sub stăpînirea feudală-militară otomană" (1506—1839) cuprinde trei capitole (VIII—X) în care sînt analizate pe larg probleme importante ca: rezistența albanezilor împotriva stăpînitorilor turci; destrămarea regimului feudal-militar și rolul jucat de marile pașalîcuri albaneze în viața social-politică a țării.

În această parte o amploare mai mare se dă dezvoltării celor două mari pașalîcuri albaneze: pașalîcul din Skodra sub stăpînirea lui Kara Mahmud pașa Bușatliul (1775—1796) în nordul Albaniei și în sud — pșalîcul din Ianina sub stăpînirea lui Ali Pașa Tepelena (1788—1822) — precum și rolul lui Ali Pașa Tepelena în lupta împotriva turcilor. În 1815 el a trimis pe reprezentantul său Constantin Duca în Moldova și Țara Romînească să ia contact cu rușii pentru a le spune că el este gata să lupte alături de Rusia într-un eventual război contra Turciei, cu circa 25 000—30 000 soldați. De asemenea sînt arătate relațiile lui Tepelena cu eteriștii și arătată nesinceritatea și inconsecvența acestora.

Primul volum se termină cu începutul aplicării reformelor tanzimatului în Albania (1839 — hatișeriful de la Ghiulhane dat de sultanul Megit) — și ocuparea pașalîcurilor albaneze.

Apariția tratatului de istorie a Albaniei elucidează multe probleme, dă o orientare clară și științifică în aprecierea unor perioade și evenimente mai puțin cunoscute, aducînd o contribuție importantă la cunoașterea acestei țări, care, în dezvoltarea ei istorică a fost în strînsă legătură cu celelalte popoare din balcani.

Pe lîngă documentația vastă și aprofundată, volumul mai cuprinde și o listă a izvoarelor și literaturii principale folosite, tabele cronologice, un index al numelor, fotografii și hărți menite să ajute cititorului la înțelegerea materialului expus.

Manualul de istorie a Albaniei stîrnește un interes legitim și pentru istoricii și cititorii din țara noastră, atît din punct de vedere al cunoașterii trecutului de luptă al poporului frate albanez, cît și al legăturilor ce s-au stabilit între cele două popoare în lupta împotriva asupritorilor comuni.

G. Maxudovici și D. Polena

REVISTA REVISTELOR

Analele Institutului de istorie a partidului de pe lîngă C.C. al P.M.R.

1958, nr. 1—6, 1959, nr. 1—6, 1663 p.

Problemele istoriei mişcării muncitoreşti din ţara noastră, formarea şi dezvoltarea clasei muncitoare din Romînia, crearea P.C.R. şi lupta lui împotriva fascismului şi a războiului, conducerea maselor de către partid la insurecţia armată pentru cucerirea puterii cît şi consolidarea cuceririlor revoluţionare de după 23 August 1944, în scopul construirii socialismului, generalizări ale teoriei şi practicii revoluţionare sînt tratate în *Anale*, revistă care apare sub îngrijirea *Institutului de istorie a partidului*.

Cu un profil tematic bine determinat, reflectînd nivelul cercetărilor actuale în domeniul istoriei partidului, revista *Anale* publică la rubricile Studii şi Referate, Comunicări şi Note ştiinţifice, lucrări de sinteză sau de cercetare ştiinţifică privind problemele majore ale istoriei mişcării muncitoreşti din Romînia, acordînd o atenţie deosebită luptei clasei muncitoare pentru crearea partidului de tip leninist şi luptei desfăşurate de el pentru înlăturarea exploatării omului de către om şi construirea societăţii socialiste.

În munca de pregătire şi elaborare a manualului de istorie a partidului, revista *Anale* are un rol deosebit. Pe lîngă faptul că în numerele din primii ani de apariţie, ea a publicat lecţiile care urmau să constituie capitole din istoria partidului, discuţii pe marginea machetei legate de periodizare şi de probleme care necesitau dezbateri, revista prin întregul ei conţinut, studii, publicarea de documente, recenzii, informaţii etc. a venit să completeze şi să adîncească prin noi aspecte, momente mai puţin cercetate sau aprofundate. Prin aceasta revista *Anale* acordă un ajutor direct activiştilor de partid, cadrelor din învăţămîntul de stat şi de partid, cercetătorilor ştiinţifici şi oamenilor muncii interesaţi să cunoască istoria partidului, tradiţiile glorioase de luptă ale clasei muncitoare din ţara noastră.

Începînd cu 1955, cînd apar primele numere din *Anale*, comitetul de redacţie s-a preocupat în permanenţă de îmbunătăţirea conţinutului revistei. An de an tematica a devenit mai variată, nivelul ştiinţific-ideologic al materialelor publicate a crescut. Dacă în primii ani de apariţie nu exista o orientare bine conturată, articolele şi notele publicate aveau un caracter mai mult informativ, în ultimii doi ani revista *Analele Institutului de istorie a partidului* a făcut progrese, publicînd studii şi referate mai analitice, bazate pe un material bogat de arhivă, cu o interpretare ştiinţifică corespunzătoare.

Revista a continuat să publice materiale ce tratează aspecte din istoria mişcării muncitoreşti din ţară şi străinătate pînă la crearea Partidului Comunist din Romînia. În studiul *Despre mişcarea muncitorească din Romînia în perioada premergătoare Congresului de con-*

stituire a P.S.D.M.R. (*1893*) (nr. 5—6/1958), V. Rață arată, bazat mai ales pe material din presa muncitorească de atunci, condițiile interne și externe în care a avut loc lupta ideologică dintre curente, în perioada premergătoare ținerii primului congres muncitoresc din țară. Sînt evidențiate laturile pozitive ale activității lui C. Dobrogeanu-Gherea, cît și aspectele negative ale muncii lui care se cristalizau pe măsură ce el cădea sub influența oportunismului. În studiu se găsesc date referitoare la lupta elementelor revoluționare împotriva celor reformiste, burghezo-liberale, care aflîndu-se în conducerea unor cluburi căutau să canalizeze mișcarea pe făgașul legalității burgheze. Este analizată lupta desfășuerată de curentul revoluționar împotriva pericolului anarhist care se declara împotriva organizării clasei muncitoare, contra creării partidului. După zdrobirea curentului anarhist, elementelor revoluționare din mișcare C. Olcescu, Alex. Ionescu, C. Buzdugan, C. Moșoiu le revenea sarcina de a desfășura lupta grea și complexă cu I. Nădejde, V. G. Morțun ș.a. reprezentanți ai aripii de dreapta care s-au strecurat în fruntea mișcării muncitorești în scopul de a o plasa la remorca partidelor burghezo-moșierești.

Același autor se ocupă în continuare de *Congresul de creare a Partidului social-democrat al muncitorilor din Romînia* (*1893*) (nr. 6/1959). După descrierea lucrărilor Congresului și menționarea faptului că Congresul a fost întîmpinat cu entuziasm de către muncitorii din țară și străinătate, fapt atestat de telegramele trimise de partidele socialiste din Franța, Spania, Austria etc., studiul se oprește pe larg asupra discuției din Congres dintre aripa revoluționară și aripa de dreapta asupra problemelor vitale ale mișcării muncitorești din Romînia ca : problema revoluției și a dictaturii proletariatului, lichidarea rămășițelor feudale și împroprietărirea țăranilor etc. Deși se arată că lipsurile programului partidului adoptat la Congresul din 1893 nu erau numai consecința acțiunilor întreprinse de către elementele burghezo-liberale din conducerea cluburilor muncitorești, ci și a gradului de dezvoltare a clasei muncitoare și a mișcării muncitorești din acea vreme, se relevă totuși faptul că, crearea P.S.D.M.R. a marcat o importantă victorie a clasei muncitoare împotriva claselor exploatatoare. Crearea P.S.D.M.R., organizație politică unică cu interese proprii opuse claselor dominante, a însemnat în același timp un pas important pe calea unirii socialismului științific cu mișcarea muncitorească, sarcina partidului fiind aceea de a continua munca de răspîndire a teoriei marxiste în rîndurile clasei muncitoare din țara noastră.

Pe linia popularizării legăturilor dintre mișcarea muncitorească din Romînia și mișcarea muncitorească internațională revista *Anale* publică articolul : *Despre legăturile mișcării muncitorești din Romînia cu Internaționala I-a și cu Internaționala II-a în anii activității lui Marx și Engels* de A. Deac (nr. 5—6/1958). Autorul menționează căile de pătrundere a marxismului în Romînia. Datorită emigrației revoluționare ruse, cercurile înaintate din țara noastră iau legătura cu internaționaliștii, cu operele lui K. Marx și F. Engels. Carol Farcaș, muncitor la Reșița a avut o permanentă legătură cu Internaționala I, fiind și membru al ei. Mulți romîni au luptat în rîndurile comunarzilor participînd activ la lupta eroică a proletariatului francez, luptă care a avut ecou și în țara noastră. Elementele progresiste din Romînia au aniversat Comuna din Paris. Ziare și reviste din țară a publicat traduceri din K. Marx și F. Engels, au apărut broșuri de popularizare a ideilor socialismului științific. *Contemporanul* și *Revista socială* au jucat un rol deosebit în această privință. Participarea unor romîni la Congresele Internaționalei a II-a și aprecierile lui Engels asupra mișcării muncitorești din țara noastră au întărit legăturile între mișcarea muncitorească din Romînia și Internaționala a II-a pînă la 1895.

Fără a fi un studiu de analiză profundă a problemei, autorul reușește să prezinte, pe baza unui material documentar bogat, rolul și importanța legăturilor dintre mișcarea muncitorească din Romînia și Internaționala I

şi Internaţionala a II-a în anii activităţii întemeietorilor socialismului ştiinţific.

I. Iacoşi şi V. Petrişor în articolul *Organizaţiile profesionale muncitoreşti din Vechea Romînie în perioada 1894—1904* (nr. 6/1959), după o prezentare a condiţiilor grele în care muncitorii îşi desfăşurau lupta fără o legislaţie muncitorească propriu-zisă după trădarea „generoşilor", arată că principala sarcină a mişcării de atunci o constituia organizarea. Pe baza unui material documentar, în parte inedit, autorii arată că elementele înaintate din mişcare, I. C. Frimu, Alex. Ionescu, C. Z. Buzdugan, iar mai tîrziu elemente tinere ca : Şt. Gheorghiu, D. Marinescu, M. Gh. Bujor şi alţii au continuat să organizeze pe muncitori în organizaţii profesionale, să ducă mai departe lupta pe care generoşii au trădat-o. Deşi după 1899 activitatea societăţilor profesionale a scăzut pentru un timp, totuşi datorită eforturilor perseverente ale muncitorilor socialişti ele şi-au reluat activitatea bazată pe principiul luptei de clasă şi al ajutorului mutual. Organizaţiile profesionale au condus numeroase acţiuni, greve etc., ducînd o luptă hotărîtă cu corporaţiile reacţionare înfiinţate în 1902 prin legea Misir care urmăreau să abată proletariatul de la lupta sa împotriva capitalismului.

Deşi faţă de ultimul deceniu al secolului trecut numărul societăţilor profesionale a fost mai mic, totuşi ele au rămas mai departe organizaţii care au grupat în jurul lor pe muncitori, apărîndu-le şi militînd pentru interesele lor pînă la înfiinţarea sindicatelor care de la bun început au fost organizaţii de luptă.

Revista *Analele Institutului de istorie a partidului* tratează în paginile ei şi acţiuni, greve sau alte manifestări politice ale clasei muncitoare cu caracter local în scopul înţelegerii depline a mişcării muncitoreşti pe plan naţional. Pe această linie se înscrie o serie de manifestaţii care au avut loc în diferite regiuni ale ţării, mai cu seamă în centrele muncitoreşti, care au influenţat sau au prezentat importanţă în cadrul istoriei mişcării muncitoreşti din Romînia. Astfel din perioada premergătoare avîntului revoluţionar din ţară, revista publică două note ştiinţifice referitor la mişcarea grevistă din Galaţi : *Greva docherilor din portul Galaţi din 21 iunie—14 iulie 1911* de L. Eşeanu (nr. 5/1959) şi *Luptele muncitorilor de la Galaţi din 13 iunie 1916 şi acţiunile de solidarizare din ţară*, de Gr. Tudoran (nr. 3/1958), ultima notă tratînd despre o puternică manifestare antirăzboinică a proletariatului din Romînia.

Revista *Anale* acordă importanţă şi istoriei mişcărilor ţărăneşti din ţară şi conducerii lor de către proletariat. Pe această linie, semnalăm studiul *Mişcarea muncitorească şi intensificarea luptei de clasă la sate spre sfîrşitul sec. XIX-lea*, de Gh. Matei (nr. 5/1959). Autorul bazat pe o documentaţie substanţială, după ce face un scurt istoric al problemei agrare, menţionînd felul cum ea a fost tratată în cele două programe din 1880 şi 1886 ale mişcării muncitoreşti, prezentarea situaţiei disperate care a dus la răscoalele din 1888, trece la analiza chestiunii ţărăneşti la congresele P.S.D.M.R. după 1893. De la început sînt reliefate cele două poziţii diametral opuse : linia elementelor înaintate, care militau pentru sprijin şi alianţă cu masele ţărăneşti şi linia elementelor burghezo-liberale de canalizare a mişcării ţărăneşti pe cale paşnică şi legală.

Acest studiu valoros scoate în evidenţă activitatea înfiinţării de cluburi la sate, difuzarea materialului propagandistic, broşurile cerute tot mai insistent de ţărani şi faptul că, cu toată opoziţia elementelor oportuniste ca I. Nădejde, V. G. Morţun, C. Dobrogeanu-Gherea, care căutau să frîneze elanul revoluţionar al ţărănimii, a învins linia elementelor înaintate preconizată de Gh. Marinescu care a lucrat la înfiinţarea primului club, a lui Alex. Ionescu şi I.C.Frimu care considerau că la sate se poate duce o propagandă deosebit de rodnică. Autorul se ocupă şi de răscoalele ţărăneşti cu caracter local care au avut loc în 1899 arătînd că propaganda socialistă la sate, crearea cluburilor ţărăneşti şi puternicele mişcări ale ţărănimii la sfîrşitul veacului al XIX-lea, prevesteau marea răscoală a ţăranilor din 1907.

În *Despre mişcările ţărăneşti din Romînia în perioada 1889—1900* (nr. 5—6/1959), C. Corbu, pe baza unui material de arhivă inedit, tratează răscoalele locale sau care au cuprins mai multe comune, din ultimul deceniu al secolului trecut, oprindu-se la acelea care au avut un ecou mai mare ca de exemplu cele din 1894 şi 1900 şi asupra celei din Poiana (Dolj) şi Slatina (1899). Aceste mişcări dovedeau rezerva revoluţionară pe care o prezenta ţărănimea infirmînd tezele oportuniste din conducerea P.S.D.M.R.

În numerele revistei, cititorul găseşte şi studii, note sau informaţii preţioase asupra istoricului mişcării revoluţionare de tineret din ţara noastră. Gh. Moţ şi C. Mocanu, în studiul *Date privind mişcarea revoluţionară a tineretului muncitor din Romînia de la sfîrşitul secolului al XIX-lea pînă la 1917* (nr. 4/1958) prezintă pentru prima dată cronologic principalele etape ale mişcării muncitoreşti de tineret de la începuturi pînă la 1917. După ce relevă procentajul tinerilor folosiţi în industrie pe ramuri şi crunta exploatare la care erau supuşi ucenicii, autorii se opresc, — în funcţie de evoluţia mişcării muncitoreşti, de modul în care programele cercurilor muncitoreşti, P.S.D.M.R. s-au ocupat de organizarea tinerilor muncitori, — la crearea în 1908 a „Cercului ucenicilor". Articolul care nu epuizează tema arată care erau slăbiciunile şi greutăţile pe care tineretul muncitoresc le întîmpina în procesul organizării lui şi legăturile pe care mişcarea de tineret de la noi le-a întreţinut cu mişcarea internaţională de tineret pînă la 1917.

Oprindu-se îndeosebi asupra momentelor de cotitură din istoria mişcării muncitoreşti din Romînia, crearea P.C.R., Congresul al V-lea, eroicele lupte din 1933, insurecţia armată de la 23 August 1944, revista *Analele Institutului de istorie a partidului* contribuie la cunoaşterea luptei clasei muncitoare din ţara noastră pentru eliberarea naţională şi socială.

Din perioada avîntului revoluţionar în numerele din 1958 şi 1959 ale *Analelor* relevăm următoarele: *O pagină eroică din lupta muncitorimii din patria noastră: 13 decembrie 1918*, de Gh. Unc şi C. Mocanu (nr. 5—6/1958). După o sinteză cuprinzătoare a grevei, autorii se opresc în încheiere asupra modului în care clasa muncitoare din ţara noastră a comemorat pînă la începutul celui de-al doilea război mondial evenimentele de la 13 decembrie 1918. Un interes deosebit prezintă articolul *Voluntarii romîni în armata roşie pe frontul de est în 1918—1919*, de I. N. Scerbakov (nr. 5/1959). Pe baza unor documente de arhivă inedite găsite la Arhiva de stat din oraşul Kuibîşev, autorul înfăţişează aportul internaţionaliştilor romîni pe frontul din Rusia dat în lupta contra albgardiştilor Dubov, Kolceak şi alţii. Proveniţi din prizonieri ai armatei austro-ungare, emigranţi politici sau evacuaţi în sudul Rusiei mulţi ostaşi romîni s-au unit sub drapelul revoluţiei socialiste apărînd tînărul stat sovietic de contrarevoluţionari. Un rol agitatoric şi mobilizator deosebit l-a avut ziarul *Steagul Roşu* editat în mai 1919 de Direcţia politică a Consiliului militar revoluţionar al grupului de sud de pe frontul de est şi de secţia romînă a P.C. (Rus) b din Samara. Nota prezintă importanţă întrucît în această direcţie atît istoricii romîni cît şi sovietici au scris foarte puţin, cunoscîndu-se mai mult doar despre activitatea romînilor din sudul Rusiei.

Cu prilejul aniversării a 40 de ani de la crearea Republicii Sovietice Maghiare, în nr. 2/1959 al revistei *Anale* sînt publicate două materiale care aduc ştiri noi asupra solidarităţii oamenilor muncii din Romînia cu revoluţia proletară din Ungaria. Referatul Institutului de istorie a partidului expus de către V. Cherestesiu la sesiunea ştiinţifică de la Budapesta intitulat *Clasa muncitoare din Romînia şi revoluţia proletară din Ungaria (1919)* pe baza unui material de arhivă inedit, arată în mod concret cum s-a manifestat solidaritatea muncitorilor, ţăranilor şi soldaţilor din Romînia cu Republica Sfaturilor din ţara vecină.

Demascînd tezele naţional-şoviniste ale istoricilor burghezi romîni care s-au ocupat cu aceste probleme, referatul argumentează cum

sub conducerea grupurilor comuniste și a aripii de stînga din P.S.D. muncitorii au organizat sabotarea aprovizionării frontului, țăranii au refuzat să predea surplusul de cereale autorităților militare, soldații au refuzat să lupte împotriva armatei roșii maghiare sau au dezertat din armată. Numeroase documente atestă organizarea de manifestații, demonstrații și greve ale clasei muncitoare de la noi atît la 1 Mai, și 21 iulie, cît și cu alte prilejuri în semn de solidaritate cu revoluția proletară din Ungaria.

Răspîndirea de manifeste, broșuri, în rîndurile soldaților, a avut un mare efect, întrucît numeroși ostași care luptau contra Republicii Sfaturilor Ungare au înțeles că adevăratul dușman nu sînt muncitorii și țăranii maghiari. Mulți ostași romîni — unii foști prizonieri în Rusia — s-au încadrat în rîndurile Armatei Roșii Maghiare, cimentînd în felul acesta prietenia dintre cele două popoare.

Semnificativă în această direcție este și *Revolta batalionului II din Regimentul 107 infanterie în august 1919* (nr. 2/1959), notă științifică semnată de V. Marin. Sînt prezentate pe baza unui material documentar inedit, împrejurările și modul în care s-au răsculat soldații batalionului II refuzînd să mai lupte pentru o cauză care nu le aparținea.

Pentru istoria organizațiilor de tineret referitoare la perioada avîntului revoluționar din țara noastră prezintă interes două articole : *Date privind mișcarea tineretului muncitor din Romînia între anii 1917—1921* (nr. 5—6/1958) în care V. Ștefănescu se ocupă cu principalele momente din această perioadă : conferința cercurilor „Tineretul socialist" din august 1919 pentru Vechea Romînie, Congresul tineretului din Transilvania și Banat din iulie 1920 ținut la Cluj, legăturile cu tineretul mondial, activitatea în cadrul Internaționalei Comuniste a tineretului și lupta pentru unificarea organizațiilor de tineret din Romînia, Gh. Moț în *Lupta tineretului muncitor din Romînia sub conducerea P.C.R. pentru crearea organizației sale revoluționare marxist-leniniste (1921 1922)* (nr. 1/1959) susține că momentul creării organizației unice revoluționare marxist-leniniste de tineret din țara noastră îl constituie conferința generală a tineretului care și-a desfășurat lucrările la București în zilele de 19—20 martie 1922 cu delegați din Muntenia, Oltenia, Transilvania, Banat, Bucovina, Basarabia, Cadrilater. Atît Congresul general al tineretului convocat pentru 28—30 iulie 1921 care urma să discute cele mai arzătoare probleme ale tineretului, cît și cel fixat pentru 6—8 octombrie 1922 la Sibiu, hotărîre adoptată la consfătuirea din 18 august 1922 de la București, nu s-au putut ține din cauza terorii și prigoanei regimului burghezo-moșieresc. Congresul tineretului s-a ținut abia în 1924 cînd s-a declarat și afilierea la Internaționala Comunistă a Tineretului, iar U.T.S. s-a transformat în U.T.C. în 1924 pe baza principiilor tactice stabilite, pentru a nu atrage represiunile și asupra tineretului comunist care activa sub îndrumarea P.C.R. încă din 1922. Toate încercările oportuniștilor social-democrați de a dezbina tineretul au suferit eșec. Conferința generală a tineretului din martie 1922, — consideră autorul — care a întrunit reprezentanți ai organizațiilor tineretului muncitor din întreaga țară, a marcat transformarea organizației tineretului muncitor din Romînia într-o organizație revoluționară, marxist-leninistă, care sub conducerea P.C.R. a mobilizat tineretul la lupta împotriva exploatării și asupririi burghezo-moșierești.

Din perioada stabilizării relative a capitalismului, revista publică în nr. 2/1958 *Luptele muncitorilor din Timișoara din mai—iulie 1924*, de V. Marin. Este reliefat faptul că deși erau în condițiile ofensivei patronale, muncitorii romîni, maghiari și germani din Timișoara, centru cu vechi tradiții revoluționare, au dus, sub conducerea P.C.R. o luptă grevistă susținută pentru drepturile lor. Autorul arată că luptele din vara lui 1924 din Timișoara au constituit una din primele bătălii de clasă conduse de P.C.R. după aruncarea partidului în ilegalitate. Ele au constituit un prilej de întărire a legăturilor partidului cu masele.

N. G. Munteanu tratează în nr. 3/1959 despre *Congresul Sindicatelor Unitare din 1929 — moment important în istoria mișcării*

sindicale revoluționare din țara noastră. După ce arată condițiile în care s-a pregătit Congresul, reliefînd rolul deosebit pe care l-a avut plenara lărgită a C.G.S.U. din februarie 1929 în vederea luării măsurilor organizatorice concrete, autorul expune modul în care s-au desfășurat lucrările Congresului. Bazat pe material de arhivă inedit, articolul scoate în evidență importanța problemelor discutate în cadrul ordinei de zi și faptul că Sindicatelor Unitare le revenea sarcina de prim ordin de a organiza masele muncitorești neorganizate și mai cu seamă, dată fiind existența unei mase mari de muncitori agricoli și importanța lor în lupta clasei muncitoare, sindicatele revoluționare trebuiau să treacă imediat la organizarea muncitorilor agricoli în sindicate separate. Urmînd indicațiile P.C.R., Congresul a adoptat în majoritatea problemelor hotărîri corespunzătoare intereselor de clasă ale muncitorimii marcînd victoria principiilor organizatorice, politice și tactice marxist-leniniste, dînd o lovitură serioasă manevrelor oportuniste și reformiste care s-au manifestat la Congres.

N. Petrovici și I. Toacă au publicat *Luptele minerilor de la Lupeni din 1929* (nr. 3/1959) cu prilejul aniversării a trei decenii de la această grevă. Condițiile mizere de viață ale minerilor, lipsa elementară de protecție a muncii, metodele crîncene de exploatare folosite în sectorul minier de capitaliști și faptul că P.C.R. exercita o influență tot mai puternică în Valea Jiului, au determinat adoptarea hotărîrii de a declara grevă. Încercările capitaliștilor de a arunca greutățile crizei economice pe spinarea muncitorilor au primit o ripostă hotărîtă. Avînd la dispoziție un bogat material documentar, autorii au arătat lupta ascuțită între linia comuniștilor de luptă consecventă pentru interesele vitale ale muncitorilor și linia social-democraților de dreapta care căutau să amîne declanșarea grevei, iar după izbucnirea ei să o canalizeze în direcția convenabilă lor. Greva minerilor de la Lupeni, cu toate slăbiciunile care s-au manifestat în conducerea ei, deși reprimată sîngeros, a constituit o manifestare puternică de împotrivire a muncitorilor dintr-un sector-cheie al economiei naționale, demonstrînd influența crescîndă a Partidului Comunist din Romînia în rîndurile muncitorilor.

Un eveniment de cotitură în viața partidului l-a constituit Congresul al V-lea al P.C.R. Gh. Matei și V. A. Varga semnează în nr. 2/1958 un studiu valoros despre *Situația internațională în ajunul Congresului al V-lea al P.C.R.* În timp ce U.R.S.S. obținea succese deosebite în privința îndeplinirii primului ei cincinal, contradicțiile antagoniste, proprii sistemului capitalist, au dus la criza economică din 1929—1933 brodată pe criza generală a capitalismului. Încercările burgheziei de a arunca pe spinarea maselor greutățile crizei au suferit un eșec. Lupta proletariatului mondial a crescut în amploare ca răspuns la atacul capitalismului. Aprecierile Congresului V al P.C.R. au fost deplin verificate de evenimente, dovedind aprecierea situației reale atît pe plan intern, cît și pe plan mondial. Clicile militariste din țările vecine cu U.R.S.S. nu au reușit să dezlănțuie un război cu toate pregătirile militare, pactele regionale etc. la îndemnul imperialismului apusean deoarece proletariatul mondial sub conducerea partidelor comuniste au luat apărarea primului stat al muncitorilor și țăranilor. Autorii arată în încheiere cum P.C.R. a condus masele la luptă împotriva transformării Romîniei într-un cap de pod înaintat al imperialismului occidental, organizînd mitinguri, demonstrații, difuzînd manifeste cu ocazia zilei de 1 august, zi de luptă pe plan internațional împotriva războiului imperialist antisovietic.

Prezintă interes din punct de vedere al studierii strategiei și tacticii partidului, nota științifică *Despre problema caracterului și perspectivei revoluționare în Romînia în literatura de partid* (*Pînă la Congresul al V-lea al P.C.R.*) de N. Petrovici, publicat în nr. 1/1958.

Linia elaborată de Congresul al V-lea în ce privește legarea partidului cu masele de muncitori și conducerea luptelor pentru ieșirea revoluționară din criză și împotriva pregătirii războiului antisovietic a fost verificată în mod practic prin luptele ceferiștilor și petroliștilor

din ianuarie—februarie 1933, cărora revista *Anale* le-a acordat în ultimii doi ani o importanță deosebită. Editorialul numărului 1/1958, *25 de ani de la luptele eroice ale muncitorilor ceferiști și petroliști din 1933*, relevă importanța luptelor desfășurate la Grivița pentru maturizarea clasei muncitoare, curajul, abnegația și spiritul de sacrificiu de care a dat dovadă și faptul că ele au reușit să frîneze pentru un timp fascizarea țării. Este prezentat în adevărata lumină rolul Comitetului Central de acțiune și al tovarășului Gh. Gheorghiu-Dej personal în organizarea luptelor din 1933.

Studiul *Partidul Comunist din Romînia, conducătorul eroicelor lupte ale muncitorilor ceferiști și petroliști din ianuarie—februarie 1933* (nr. 1/1959) face o analiză profundă a modului în care partidul — pleclnd de la condițiile obiective și subiective din etapa respectivă — a pregătit detaliat și a condus pas cu pas prima mare bătălie de clasă în Europa, după venirea la putere a fascismului în Germania. Analiza făcută la Congresul al V-lea arată că în Romînia ascuțirea contradicțiilor sistemului capitalist au făcut din această țară un inel slab în lanțul statelor imperialiste, criza economică a fost atotcuprinzătoare înăsprind la maximum viața și așa grea a maselor muncitoare, cuprinzînd pături largi ale micii burghezii și intelectualității. După ce se face o analiză a activității desfășurate de P.C.R. în raport cu celelalte partide burgheze se trece la situația internă de partid dezvăluind activitatea desfășurată pentru front unic, de creștere a influenței partidului în rîndul maselor, de atragere a maselor de muncitori la luptă activă prin întruniri, greve, demonstrații arătînd și faptul că lupta fracționistă fără de principii a avut un efect negativ în ducerea unor lupte. Pentru prima dată sînt prezentate plenarele C.C. al P.C.R. din aprilie și octombrie 1932 și rolul lor în pregătirea grevei, faptul că ele s-au ocupat cu discutarea trecerii la forme noi, superioare, ale mișcării greviste. Studiul relevă munca neobosită a comuniștilor în atragerea maselor, care s-au ridicat cu putere împotriva social-democraților de dreapta care îndemnau muncitorii să mai aștepte, care frînau în felul acesta elanul revoluționar al maselor. Crearea C.C. de acțiune a comitetelor în diferite localități, apariția a numeroase organe de presă, ședințele plenare de la Galați, Cluj și Iași la care se discutau pregătirea minuțioasă a luptelor și desfășurarea grevei de la Atelierele C.F.R.-Grivița și din valea Prahovei dovedeau că proletariatul ca răspuns la lovitura dictaturii burghezo-moșierești (trecerea greutăților crizei economice pe spinarea maselor muncitoare) a procedat just, luînd contramăsurile necesare. Sînt analizate ecoul și solidaritatea muncitorimii din străinătate cu greviștii, cît și unele lipsuri care s-au manifestat în timpul desfășurării grevei.

Sînt publicate de asemenea în revistă studiile: *Luptele muncitorilor ceferiști din Cluj în 1933*, de E. Popa, P. Bojan și E. Fodor și *Aspecte ale grevei ceferiștilor din Iași* (ianuarie—februarie 1933), de D. Boțescu, J. Benditer, Gh. Cilibiu și L. Eșeanu (nr. 1/1958) care întregesc tabloul amploarei reale a acestor lupte.

Ca o continuare a bătăliei de clasă purtate de proletariatul romîn cu regimul burghezo-moșieresc după grevele de la Grivița din 1933 este procesul conducătorilor luptelor de la C.F.R. Prin faptul că acuzații au devenit acuzatori, masele muncitoare și elemente înaintate din țară și străinătate s-au solidarizat cu conducătorii muncitorilor de la Grivița; acest eveniment de mare însemnătate politică a scos în evidență o creștere a mișcării revoluționare din țara noastră.

Cele două studii publicate în nr. 3/1959 cu ocazia aniversării unui sfert de veac de la acest eveniment: *Procesul conducătorilor luptelor ceferiștilor și petroliștilor din ianuarie—februarie 1933*, de V. Hurmuz și N. Lupu și *Solidaritatea internațională a celor ce muncesc cu conducătorii eroicelor lupte ale ceferiștilor și petroliștilor în procesul de la București—Craiova (1933—1934)* de A. Deac arată faptul că luptele de la Grivița și procesul care a urmat, dovedind o adevărată verificare a raporturilor de forță, a demonstrat radicalizarea maselor muncitoare și maturitatea lor politică. Bazate pe o bogată documentare de arhivă, studiile arată cum muncitorii și-au intensificat

acţiunile în scopul eliberării conducătorilor lor care cu abnegaţie şi demnitate revoluţionară au înfruntat presiunile şi teroarea, transformînd procesul într-o tribună de la care să apere interesele clasei muncitoare. Al doilea studiu arată în mod convingător uriaşa mişcare de solidaritate a proletariatului internaţional şi a elementelor progresiste din apus cu conducătorii muncitorimii romîne.

Prin moţiuni, proteste, scrisori, muncitorimea de pretutindeni mai cu seamă din U.R.S.S., Franţa, Cehoslovacia a sprijinit mişcarea pentru eliberarea conducătorilor luptelor de la Griviţa.

Pentru a arăta creşterea influenţei partidului în rîndul maselor, rolul de conducător al unor organizaţii de masă şi de principal organizator al luptei antifasciste în revistă apar o serie de articole care se ocupă cu perioada de după 1933. Astfel s-a publicat studiul: *P.C.R. conducător al mişcării antirăzboinice din Romînia. Comitetul antirăzboinic 1932—1933*, de T. Georgescu (nr. 5—6/1958) unde, după un scurt istoric al mişcării antimilitariste din ţara noastră pînă la Congresul al V-lea P.C.R., cititorii găsesc un material folositor despre mişcarea antirăzboinică grupată în jurul acestui comitet. Ca organizaţie legală creată şi îndrumată de partid, Comitetul antirăzboinic a desfăşurat o activitate multilaterală prin presă, întruniri, manifestaţii atît în rîndurile maselor muncitoare de la oraşe şi sate şi intelectualităţii, cît şi în rîndurile armatei, într-un moment cînd imperialismul voia să dezlănţuie un război. Acest comitet a delegat reprezentanţi la Congresul mondial pentru pace de la Amsterdam din 27 august 1932, iar organul său „Buletinul Comitetului de acţiune împotriva războiului" a popularizat sarcinile luptătorilor pentru pace. Organizaţia a primit adeziuni de participare la mişcare din toate colţurile ţării. O importanţă deosebită pentru orientarea mişcării antirăzboinice a avut-o articolul tovarăşului Gh. Gheorghiu-Dej *Greşelile mişcării antirăzboinice* în care se scot în evidenţă principalele probleme şi sarcini ale activităţii comitetelor antirăzboinice cît şi lipsurile lor.

Acelaşi autor se ocupă în nr. 2/1959 de *„Liga muncii" organizaţie de masă legală condusă de P.C.R.* (*1933—1934*) care a desfăşurat o activitate intensă cu prilejul campaniei din aprilie 1934 reuşind să închege cu Comitetul naţional antifascist şi Partidul socialist unitar un acord pe baza unei platforme de front unic împotriva fascismului şi războiului.

Lucrarea *Despre lupta studenţimii din Romînia împotriva fascismului şi războiului hitlerist* prezentată de C. Mocanu la Conferinţa internaţională ţinută în octombrie 1959 la Greifswald (R.D. Germană) pe tema luptei studenţimii din Europa împotriva fascismului şi războiului, publicată în nr. 5/1959 se ocupă cu activitatea organizaţiilor democrate studenţeşti şi a organelor lor de presă, îndeosebi a Frontului studenţesc democrat şi lupta lor antifascistă desfăşurată după primul război mondial pînă la victoria asupra Germaniei hitleriste. Referitor tot la lupta maselor muncitoare împotriva fascismului, revista *Anale* publică în nr. 1/1959 nota *Mişcarea de solidaritate din Romînia cu Gh. Dimitrov, acuzator al fascismului la procesul de la Leipzig*, de S. Callimachi.

Din această perioadă sînt publicate două articole privind mişcarea grevistă din ţara noastră: *Greva muncitorilor fabricii de vagoane „Astra"-Arad din iulie — august 1936* (nr. 6/1959) de B. Roşu şi *Greva muncitorilor metalurgişti de la fabrica „Goldenberg" din Bucureşti, ianuarie—februarie 1939* (nr. 3/1959) de S. Homenco.

Analele Institutului de istorie a partidului s-au oprit în special în ultimii ani asupra unui alt moment de răscruce pentru istoria poporului nostru: insurecţia armată de la 23 August 1944 organizată şi condusă de Partidul Comunist Romîn. Ca o dovadă a acestui lucru este faptul că revista a consacrat în întregime acestui moment de cotitură întreg nr. 1/1959 [1].

Sînt publicate o serie de materiale referitoare la felul în care P.C.R. a condus masele muncitoare la lupta pentru cucerirea şi con-

[1] Acest număr a fost prezentat în *Studii*, nr. 4/1959.

solidarea puterii în perioada primei etape a revoluţiei democrat-populare. Al. Savu semnează studiul *Lupta maselor populare sub conducerea P.C.R. pentru răsturnarea primului guvern cu majoritate reacţionară (Sănătescu)* (nr. 6/1959), în care, pe baza unui material documentar abundent, după ce menţionează împrejurările în care imediat după 23 August nu s-a putut forma un guvern în care masele muncitoare să aibă un rol hotărîtor, arată importanţa proiectului de platformă al F.N.D. în vederea mobilizării la luptă, sub conducerea clasei muncitoare, a tuturor forţelor democratice pînă la 4 noiembrie 1944 cînd Sănătescu formează al doilea guvern. În acest guvern poziţiile forţelor democratice au fost considerabil lărgite în care, din partea F.N.D. în fruntea Ministerului Construcţiilor care avea o importanţă deosebită atunci, a fost numit tovarăşul Gh. Gheorghiu-Dej. Articolul *Aspecte ale activităţii formaţiilor de luptă patriotice din Banat (23 August 1944—6 Martie 1945)* (nr. 2/1958) este semnat de Gh. Ţuţui şi E. Cimponeriu [1].

Legat de actul naţionalizării mijloacelor de producţie din iunie 1948 cititorii găsesc în revistă două articole: *Lupta muncitorilor fabricii „Unirea”-Cluj pentru înfăptuirea politicii partidului în perioada de refacere a economiei naţionale şi înfăptuire a naţionalizării (1944—1948)* (nr. 2/1958) de M. Deleanu şi N. Kohn şi *Din activitatea organizaţiei de partid din Iaşi pentru pregătirea şi înfăptuirea naţionalizării industriei textile locale* (nr. 3/1958) de S. Davicu şi Gh. Cilibiu.

M. Gogioiu în studiul *Partidului Muncitoresc Romîn conducătorul şi organizatorul transformării socialiste a agriculturii în Republica Populară Romînă* (nr. 2/1959) relevă importanţa plenarei din 3—5 martie 1949 pentru transformarea socialistă a agriculturii în Romînia. Autorul arată, menţionînd rolul Consfătuirii de la Constanţa din 1958, realizările obţinute de ţărănimea muncitoare în alianţă şi sub conducerea clasei muncitoare în procesul de cooperativizare şi colectivizare al agriculturii noastre în decursul celor zece ani care au trecut de la plenara din martie 1949.

De un real folos pentru cititori l-a constituit publicarea unor materiale despre începuturile răspîndirii leninismului în Romînia; din istoricul statutului P.C.R., sau prezentarea Muzeului de istorie a Partidului Muncitoresc Romîn cît şi modul în care revista *Lupta de clasă* (seria I) organ al secţiunii Bucureşti a Partidului Socialist, apărută în 1920, a contribuit la lămurirea unor probleme teoretice privind mişcarea revoluţionară pe plan intern şi internaţional. De asemenea se tratează despre rolul ziarului „Romînia muncitoare” organ al muncitorilor de la Paris (1925—1928) în ce priveşte unele date puţin cunoscute în ţara noastră atît despre lupta muncitorilor romîni aflaţi în Franţa, cît şi referitor la ecoul pe care l-au avut într-o serie de ţări evenimente din istoria P.C.R. şi istoria Romîniei în 1925—1928.

Documentele publicate, uneori legate de aniversări sau de unele studii şi comunicări din acelaşi număr, întregesc imaginea reală despre evenimentul sau problema tratată.

Comitetul de redacţie aduce o mare contribuţie la educarea patriotică a maselor muncitoare prin publicarea în coloanele revistei *Anale* a biografiilor unor figuri de luptători pentru pace şi socialism, care prin modul cum au înţeles să-şi consacre capacitatea şi forţa lor de muncă cauzei comune, prin întreaga lor viaţă, constituie exemple demne de urmat.

Revista a acordat o atenţie tot mai sporită istoriei mişcării muncitoreşti internaţionale şi în cadrul acesteia istoriei P.C.U.S. ca avangardă a mişcării muncitoreşti internaţionale, luptei lui pentru construirea socialismului şi trecerea desfăşurată la comunism, a influenţei pe care Marea Revoluţie Socialistă din Octombrie a avut-o asupra mişcării muncitoreşti din Romînia şi sprijinul acordat de P.C.U.S. partidului nostru. Astfel, în nr. 5/1959 se publică articolul *40 de ani de la crearea Partidului Comunist din S.U.A.* de H. Lummer, din revista „Political affairs” şi *Un militant remarcabil al mişcării muncitoreşti japoneze şi*

[1] Această comunicare a fost prezentată în *Studii*, nr. 4/1959.

internaționale (*cu prilejul a 100 de ani de la nașterea lui Sen Katayama*) de J. A. Bendiak din „Вопросы истории К.П.С.С.”. În această direcție însă o contribuție deosebită o aduce ultima parte a revistei prin rubricile *Critică și bibliografie*, *Informații* și *Date calendaristice din mișcarea muncitorească.*

Au fost publicate rapoarte, referate, comunicări ale conferințelor institutelor de istorie a partidelor comuniste și muncitorești de la Berlin și București, care dezbat probleme de mare importanță pentru istoriografia mișcării muncitorești, legate de elaborarea manualelor de istorie a partidelor comuniste și muncitorești, de legăturile revoluționare internaționale, solidarității muncitorești, internaționalismului proletar etc. Astfel, în nr. 5–6/1958 Gh. Vasilichi, directorul Institutului de istorie a partidului de pe lîngă C.C. al P.M.R. și N. Goldberger, director adjunct, semnează articolul *Conferința a IV-a a institutelor de marxism-leninism, a institutelor de istorie a partidului și a comisiilor de istorie a partidului de la Berlin* (*octombrie 1958*). Același număr al revistei publică în întregime raportul lui G. D. Obîcikin, directorul Institutului Marx-Engels-Lenin din U.R.S.S. *Cu privire la studierea istoriei mișcării muncitorești și comuniste internaționale* ținut la aceeași conferință și în care insistă asupra sarcinilor de viitor ale istoricilor mișcării muncitorești.

Raportul prezentat de Gh. Vasilichi la cea de-a V-a Conferință internațională desfășurată în august-septembrie 1959 la București, *Lupta partidelor comuniste și muncitorești pentru unitatea clasei muncitoare* este publicat în nr. 6/1959. Raportul face istoricul luptei pentru unitate desfășurată de clasa muncitoare sub conducerea partidelor comuniste după primul război mondial în țările capitaliste și însemnătatea ei în condițiile actuale.

Ultimele rubrici ale revistei *Critică și bibliografie*, *Informații* și *Date calendaristice din mișcarea muncitorească* prin recenziile prezentate, știrile noi despre istoria mișcării muncitorești din țară și de peste hotare întregesc caracterul informativ al revistei.

Istoricilor marxiști și revistei *Anale* le revin sarcini importante pe linia cercetării, elaborării și publicării de lucrări și studii în care să fie prezentate în adevărata lor amploare momente de cotitură din istoria partidului nostru ca: procesul creării P.C.R.; rolul și importanța Congresului al V-lea; 23 August 1944. Insuficient este oglindită în paginile *Analelor* istoria primei și celei de-a doua etape a revoluției democrat-populare în țara noastră, problema luptei pentru consolidarea puterii, a trecerii de la dictatura revoluționară democratică a proletariatului și țărănimii la dictatura proletariatului, crearea P.M.R., rolul și importanța plenarelor în viața partidului și a țării, lupta partidului pentru continua sa întărire etc.

Este de dorit ca revista să publice mai multe studii și referate de analiză cu caracter de generalizare științifică, sinteze pe probleme din istoria partidului nostru și a P.C.U.S., să popularizeze mai frecvent istoria și tradițiile glorioase de luptă a clasei muncitoare din apus. S-a scris foarte puțin despre istoria partidelor comuniste și muncitorești din țările democrat-populare vecine cu noi care construiesc socialismul în condiții specifice și cu care avem numeroase contacte.

Pe viitor se impune publicarea mai multor materiale cu caracter teoretic; despre rolul materialismului istoric ca bază a cercetării și interpretării istorice de pe pozițiile căruia să se demaște falsificările istoricilor burghezi.

În ce privește partea a doua a revistei, discuțiile care apar uneori ar putea să capete un caracter permanent. Ar fi de dorit o informare mai bogată în ce privește publicațiile partidelor comuniste din U.R.S.S. și țările de democrație populară, cît și din țările capitaliste. Apar puține cărți recenzate sau anunțate pe scurt din istoria mișcării muncitorești din țară și din străinătate.

Cultivarea tradițiilor glorioase de luptă ale clasei muncitoare din țara noastră și din străinătate, a istoriei partidului nostru și a celorlalte partide comuniste și muncitorești are o mare importanță pentru activitatea vastă și lupta ideologică multilaterală a partidului,

pentru dezvoltarea conştiinţei socialiste a oamenilor muncii, pentru educarea politică a maselor în spiritul muncii neprecupeţite pentru cauza construirii socialismului. Pe această linie revista *Analele Institutului de istorie a partidului* aduce o contribuţie substanţială.

I. Apostol

Вопросы истории

Академии Наук СССР, Оделение исторических наук, Moscova, nr. 1—12 (1959) p. 2661

În cursul anului 1959, Вопросы истории, principala revistă de istorie din Uniunea Sovietică, a publicat numeroase materiale care suscită interes. În cadrul prezentării de faţă vom face însă numai o sumară trecere în revistă a studiilor publicate, insistînd mai pe larg numai asupra acelora al căror conţinut aduce elemente noi pentru cititorul din ţara noastră.

*

În afara editorialelor din primele numere ale anului, legate de Congresul al XXI-lea şi de planul septenal, au mai fost publicate şi alte articole axate nemijlocit pe problemele actualităţii. Astfel au fost : articolul *Importanţa internaţională a Congresului al XXI-lea*, semnat de Chivu Stoica, Preşedintele Consiliului de Miniştri al Republicii Populare Romîne, articolul lui Roger Garaudy, membru supleant al Biroului Politic al P.C. Francez *Despre situaţia politică din Franţa* (nr. 6, p. 69—78), articolul semnat de R.P. Dadîkin, *Despre victoria deplină şi definitivă a socialismului în ţara noastră* (nr. 8, p. 3—20), *Republica Democrată Germană în lupta pentru pace şi construirea socialismului*, de N. M. Mitrofanov (nr. 6, p. 98—107) ş.a.

O serie de articole au fost prilejuite de diferite aniversări. Deşi, avînd un caracter general, de multe ori aceste articole oferă date interesante din punct de vedere istoric. Unele dintre ele fiind scrise de conducători ai statelor socialiste, sau de fruntaşi ai mişcării muncitoreşti internaţionale, cuprind aprecieri care reprezintă puncte de plecare în abordarea largă, istorică a unor fenomene. Astfel, de pildă, aniversarea a zece ani de la proclamarea Republicii Democrate Germane a fost marcată în revistă prin publicarea unui amplu studiu semnat de Otto Grotewohl (nr. 10, p. 3—19; nr. 11, p. 3—24). În articol sînt analizate pe larg principalele probleme pe care le-a avut de rezolvat noua putere populară în R.D.G. Articolele semnate de Cian Hui Lieu, directorul Institutului de Istorie al Republicii Democrate Vietnam şi vicepreşedinte al Asociaţiei de prietenie vietnamo-chineză şi de To-Hiu, membru al C.C. al Partidului celor ce muncesc din Vietnam (nr. 10, p. 78—85), aduc de asemenea unele date preţioase cu privire la relaţiile dintre popoarele chinez şi vietnamez. Ambele articole au fost prilejuite de aniversarea a 10 ani de la proclamarea Republicii Populare Chineze. Cu prilejul aceleiaşi aniversări a fost publicat articolul *Din istoria dezvoltării şi întăririi prieteniei de nezdruncinat dintre popoarele mongol şi chinez* (nr. 9, p. 64—75), semnat de I. Ţedenbal, prim-secretar al C.C. al Partidului popular revoluţionar Mongol, Preşedintele Consiliului de Miniştri al Republicii Populare Mongole. Cu privire la istoria Chinei Populare menţionăm şi interesantul articol *Lupta Partidului Comunist Chinez împotriva ideologiei burgheze (1949—1959)* (nr. 10, p. 60—77), semnat de L. S. Chiusagian, în care sînt arătate principalele momente cînd partidul a luat poziţie hotărîtă faţă de unele manifestări ale ideologiei burgheze în diferite domenii (cinematografie, literatură ş.a.), precum şi articolul *Succesele R.P. Chineze în domeniul rezolvării problemei naţionale* (nr. 11, p. 70—78), de Cian-Sin Min (R.P.C.).

Cu prilejul împlinirii a 40 de ani de la înfiinţarea Internaţionalei a III-a Comuniste,

Harry Pollitt, fostul preşedinte al Comitetului Executiv al Partidului Comunist al Marii Britanii, a publicat un articol festiv (nr. 3, p. 29—33). Autorul, care a luat parte la unele din congresele internaţionale comuniste, expune pe scurt principalele probleme discutate la congrese şi arată importanţa hotărîrilor Internaţionalei a III-a pentru Partidul Comunist al Marii Britanii. Harry Pollitt apreciază că în cei 24 de ani de existenţă, Internaţionala Comunistă a obţinut succese mari în primul rînd prin călirea partidelor comuniste şi prin lupta sa împotriva revizionismului.

Articolul *Formarea R.S.S. Bieloruse şi a Partidului Comunist al Bielorusiei* (autori S. Z. Pocianin şi M. E. Scliar, nr. 1, p. 22—43), scris cu prilejul celei de-a 40-a aniversări a acestor evenimente, expune într-o formă cronologică, adăugînd şi materiale noi, evenimentele care au dus la crearea R.S.S. Bieloruse şi a P.C. din Bielorusia. Un moment important în lupta pentru formarea R.S.S. Bieloruse l-a reprezentat a VI-a Conferinţă Nord-Vestică a P.C. (b) care s-a deschis la Smolensk în ziua de 30 decembrie 1918, care a hotărît să se recunoască necesitatea proclamării R.S.S. Bieloruse. Această conferinţă s-a transformat în primul Congres al Partidului Comunist al Bielorusiei. În a doua zi a Congresului a fost format guvernul provizoriu muncitoresc-ţărănesc al R.S.S. Bieloruse, iar ziua de 1 ianuarie 1919, cînd Congresul a lansat manifestul de constituire a R.S.S. Bieloruse, a devenit ziua de naştere a acestei republici unionale.

În numărul 3 al revistei Вопросы истории (p. 34—59) a fost publicat un amplu articol *Revoluţia din Octombrie şi armata roşie ungară*, semnat de Ferenc Münnich, preşedintele guvernului revoluţionar muncitoresc-ţărănesc din Ungaria. Articolul, prin analiza detaliată pe care o face operaţiunilor militare din 1919 şi situaţiei politice interne din Ungaria, depăşeşte limitele unei evocări festive prilejuite de împlinirea a 40 de ani de la revoluţia socialistă din Ungaria, în cadrul căreia un rol de prim rang l-a avut armata roşie ungară, creată la 25 martie 1919. Această armată care număra în rîndurile ei în afara oamenilor muncii din Ungaria, pe foştii prizonieri ruşi, voluntari austriaci şi proletari din statele vecine (romîni, sîrbi, slovaci), avea menirea să lupte pentru apărarea revoluţiei socialiste din Ungaria împotriva acţiunilor agresive ale Antantei. Articolul prezintă un interes în plus pentru cititorul din ţara noastră, întrucît principalul front de acţiune al armatei roşii ungare, aşa cum reiese şi din descrierea autorului, a fost frontul romînesc.

Un amplu articol semnat de S. F. Naida şi N. S. Mutovkin este consacrat împlinirii a 40 de ani de la cel de-al VIII-lea Congres al P.C.(b) (nr. 4, p. 46—74), care a avut un rol excepţional de important în construcţia de partid, sovietică şi militară, în consolidarea alianţei politico-militare a clasei muncitoare cu ţărănimea mijlocaşă, în întărirea prieteniei dintre popoarele republicilor sovietice, în terminarea victorioasă a războiului civil şi a luptei împotriva intervenţioniştilor, în dezvoltarea mişcării revoluţionare internaţionale de eliberare, în constituirea Internaţionalei Comuniste. În martie 1919 în faţa Partidului Comunist şi a Puterii Sovietice stătea sarcina de a mobiliza toate forţele poporului pentru distrugerea forţelor contrarevoluţionare interne şi externe. Pentru aceasta era necesară ridicarea pe o treaptă superioară a construcţiei de partid şi sovietice, elaborarea unei politici juste, corespunzătoare noilor condiţii, întărirea armatei roşii şi a flotei, ş.a. La Congresul al VIII-lea al P.C.(b) unde s-au dezbătut toate aceste probleme, V. I. Lenin a prezentat trei rapoarte şi a rostit discursurile de deschidere şi închidere. Congresul a adoptat un program elaborat de V. I. Lenin şi a dezbătut probleme organizatorice şi chestiunea ţărănească şi de asemenea problema militară, în prezentarea căreia S. F. Naida şi N. S. Mutovkin insistă cel mai mult. Congresul al VIII-lea al C.C. (b), prin hotărîrile adoptate, a dat o puternică lovitură elementelor oportuniste şi troţkiste, linia leninistă ieşind învingătoare în toate problemele dezbătute.

★

Investigațiile cercetătorilor în bogatul și nesecatul tezaur al învățăturii clasicilor marxism-leninismului, își găsesc concretizarea în mai multe articole. Unul dintre acestea *Ideea alianței clasei muncitoare cu țărănimea în operele timpurii ale lui V. I. Lenin*, semnat de N. V. Alekseeva (nr. 2, p. 45—58) urmărește să scoată în evidență preocuparea făuritorului și conducătorului partidului bolșevic, încă din primele sale lucrări pentru țărănime, ca aliat al proletariatului. În acest scop sînt depistate și supuse analizei referirile lui V. I. Lenin la țărănime, din primele lui lucrări.

A. P. Smirnova semnează articolul *Din istoria luptei lui V. I. Lenin pentru unirea social-democraților de stînga în anii primului război mondial* (nr. 4, p. 3—22), o temă despre care, după cum spune autoarea în introducere, în ultimii ani nu s-a scris nici o lucrare. Urmărind lupta lui Vladimir Ilici pentru afirmarea poziției revoluționare a proletariatului din toate țările față de războiul imperialist izbucnit în 1914, autoarea face totodată un scurt istoric al mișcării muncitorești internaționale în anii 1914—1917.

Articolul lui A. P. Smirnova ar fi fost mai complet dacă în cadrul acțiunilor social-democraților de stînga s-ar fi amintit conferința socialistă interbalcanică de la București din iulie 1915, al cărei rol în convocarea aceleia de la Zimmerwald nu poate fi contestat.

În ultimii ani unii istorici polonezi au început să pună sub semnul îndoielii valabilitatea pentru știința contemporană a unor aprecieri făcute de K. Marx și Fr. Engels cu privire la problema poloneză. Combătînd aceste manifestări, Țelina Bobinskaia în articolul *K. Marx și Fr. Engels despre problema poloneză* (nr. 10, p. 86—106) analizează pe etape nu numai referirile lui K. Marx și Fr. Engels la lupta poporului polonez pentru eliberarea națională și socială, ci și participarea lor efectivă la această luptă, în calitate de conducători ai Internaționalei I. Autoarea subliniază faptul că pentru conducătorii proletariatului era limpede că „proletariatul polonez, mînă-n mînă cu clasa muncitoare rusă, trebuia să preia marea moștenire — lupta pentru libertatea poporului său și să o dobîndească pe cale revoluționară (p. 104). În acest timp însă avînd în vedere schimbările produse în mișcarea revoluționară din Europa la sfîrșitul secolului al XIX-lea cînd centrul ei de greutate s-a mutat în Rusia, Polonia și-a pierdut — după cum arată V. I. Lenin — rolul de „deșteptător" al Europei de Răsărit, asupra căreia atrăseseră atenția la vremea lor, K. Marx și Fr. Engels.

*

Istoria P.C.U.S. este reflectată în mai multe articole care prezintă aspecte din diferite perioade. Astfel în articolul *Creșterea și întărirea rîndurilor P.C.U.S. în perioada Războiului pentru Apărarea Patriei* (nr. 9, p. 3—19) semnat de N. M. Kiriaev și I. V. Stavițki se prezintă numeroase date cu privire la dezvoltarea organizațiilor de partid din diferite regiuni în timpul războiului. În articolul *Creșterea rolului conducător al partidului în perioada construirii desfășurate a comunismului* (nr. 11, p. 25—39), G. D. Obicikin arată, pe baza documentelor de partid și a faptelor eroice ale poporului sovietic, rolul hotărîtor al partidului în mobilizarea maselor pentru construirea noii societăți.

Aspecte din perioada pregătirii Marii Revoluții Socialiste din Octombrie sînt prezentate de L. S. Gaponenko și V. E. Poletaev în articolul *Cu privire la mișcarea muncitorească din Rusia în perioada dezvoltării pașnice a revoluției (martie—iunie 1917)* (nr. 2, p. 21—44). Autorii urmăresc să arate unele particularități ale luptei proletariatului din Rusia condus de bolșevici după revoluția burghezo-democratică din februarie, în condițiile creării sovietelor, sindicatelor și comitetelor de fabrică.

Scopul pe care și l-a propus academicianul I. I. Minț în amplul studiu *Lupta revoluționară a proletariatului din Rusia în anii 1914—1916* (nr. 11, p. 57—69; nr. 12, p. 23—40) a fost de a împrospăta cu material documentar nou o temă tratată destul de abundent în literatura istorică mai veche. Bazat pe surse de diferite proveniențe, studiul academicianului

Minţ înfăţişează un tablou general al luptei revoluţionare a proletariatului din Rusia, în anii cînd menşevicii, preluînd tezele burgheziei, susţineau că după începerea războiului „greviştii care se luptau cu poliţia, se transformară în cei mai entuziaşti patrioţi" (p. 58). Datele statistice furnizate uneori chiar de Ohrană, pe care le citează autorul, atestă însă cu totul o altă realitate. Proletariatul rus chiar din ziua declarării mobilizării şi-a exprimat protestul său împotriva războiului imperialist. În anii 1915—1916, deşi numărul grevelor a fost mai mic decît în perioada anterioară, el întrecea de mai multe ori numărul grevelor din perioada reacţiunii stolîpiniste. În ceea ce priveşte numărul de grevişti care revenea pentru o grevă, el nu era depăşit de nici o altă perioadă anterioară. Dacă în 1905 la o grevă reveneau 205 grevişti, în 1916 această cifră se ridica la 741. Grevele politice erau în 1914 mai reduse ca număr decît cele economice, dar în 1916 raportul s-a inversat. Comparînd luptele greviste din Rusia cu cele din alte ţări din perioada corespunzătoare, autorul scoate în evidenţă numărul de grevişti şi de zile de muncă pierdute mult mai mare în Rusia decît în oricare din celelalte ţări (Anglia, Franţa, Germania) deşi proletariatul din acestea din urmă era mult mai numeros.

*

Ca şi în anul precedent, şi în 1959 revista Вопросы истории a publicat mai multe materiale cu privire la istoria Ţărilor Baltice. În general, aceste articole au un caracter combativ faţă de istoriografia burgheză reacţionară, care denaturează în chip grosolan, în special evenimentele din istoria acestor ţări, din timpul primului război mondial.

Articolul lui A. S. Strajas intitulat *Lupta poporului lituanian împotriva colonizatorilor germani în anii 1915—1917* (nr. 10, p. 45—59) prezintă numeroase fapte care demonstrează că în anii 1915—1917 în Lituania s-a desfăşurat o largă mişcare populară îndreptată împotriva încercărilor imperialismului german de a transforma Lituania într-o colonie a sa.

Aspecte din istoria orînduirii sociale şi a multiplelor şi radicalelor transformări care au avut loc în anii construirii socialismului în diferite republici, sînt oglindite în articolul *Lupta Partidului Comunist din Lituania pentru transformarea socialistă a agriculturii*, semnat de P. I. Olecas (nr. 5, p. 44—62), în care autorul îşi propune ca sarcină să înfăţişeze „în ansamblu" problema menţionată în titlu.

Un aspect puţin cunoscut din timpul anilor de avînt revoluţionar 1918—1919 pe teritoriul Ţărilor Baltice este prezentat de I. P. Krastin în articolul *Lupta pentru puterea sovietică în Letonia în anii intervenţiei militare şi ai războiului civil (1918—1919)* (nr. 1, p. 59—80). În momentul izbucnirii Marii Revoluţii din Octombrie o mare parte din Letonia, fiind teatru de operaţiuni, era ocupată de trupele germane. În teritoriul neocupat însă revoluţia proletară devenind victorioasă, Puterea Sovietică a întărit organele dictaturii proletariatului şi a început construirea socialismului. Ruperea tratativelor de la Brest-Litovsk de către trădătorul Troţki a dat posibilitatea imperialiştilor germani să ocupe şi restul teritoriului letonian. Sub ocupaţie, lupta împotriva cotropitorilor şi a burgheziei contrarevoluţionare a continuat. În noiembrie s-a creat Comitetul militar-revoluţionar. O dată cu înfrîngerea Germaniei, burghezia letoniană s-a grăbit să creeze, cu ajutorul Antantei, un aşa-zis „preparlament" care la 18 noiembrie 1918 a proclamat republica „independentă" letonă. Noul „guvern provizoriu" burghez cu toate sforţările sale, nu a putut reprima mişcarea revoluţionară, şi la 10 decembrie 1918 C.C. al P.S.D. din Letonia şi Sovietul din Riga au confirmat guvernul sovietic propriu-zis, care după cîteva zile a fost recunoscut de guvernul Rusiei Sovietice. Evenimentele complicate care au urmat exprimau pe de o parte lupta poporului letonian împotriva duşmanilor săi din interior şi din afară, şi pe de altă parte manevrele puterilor imperialiste pentru crearea unui stat burghez letonian duşman al Rusiei Sovietice condus de un guvern marionetă. În timp ce Rusia Sovietică ducea lupta îndîrjită împotriva bande-

lor generalului Denikin, tinerele forţe armate letoniene nu au mai fost în stare să reziste duşmanului şi la 13 ianuarie 1920 guvernul sovietic al Letoniei s-a autodizolvat. În scurta perioadă însă cît a existat puterea sovietică în Letonia au fost luate măsuri cu un conţinut profund democratic, menite să ducă la crearea unei noi orînduiri de stat — orînduirea socialistă, care avea să se înfăptuiască după 1940, cînd poporul letonian, cu ajutorul poporului rus, a înlăturat pentru totdeauna „guvernul" marionetă burghez.

O problemă asemănătoare cu cea de mai sus este abordată şi de A. V. Liholat în articolul *Din istoria luptei oamenilor muncii din Ucraina împotriva contrarevoluţiei burghezo-naţionaliste din 1919* (nr. 2, p. 59—83). Autorul, cunoscut prin lucrările sale consacrate acestor ani, a fost criticat la Congresul al XX-lea al P.C. al U.R.S.S. pentru greşelile de interpretare din monografia sa *Distrugerea contrarevoluţiei naţionaliste în Ucraina (1917—1922)*. Articolul de faţă reprezintă o revedere a propriilor sale poziţii, dar în acelaşi timp caracterul combativ al articolului este accentuat şi de demascarea pe care o face A. V. Liholat lucrărilor autorilor burghezi editate în Occident în ultimii ani. Se ştie că imperialismul american în lupta sa ideologică împotriva Uniunii Sovietice şi a celorlalte ţări socialiste foloseşte din plin şi pe naţionaliştii burghezi ucraineni. Autorul sovietic aduce în studiul său dovezi concludente care atestă caracterul profund antinaţional al politicii duse de „Directoratul" Ucrainei. Printre altele, se citează documentul semnat de Directorat, contestat acum de naţionaliştii din Occident în lucrările lor, prin care Ucraina era trecută, nici mai mult nici mai puţin, sub protectoratul Franţei (p. 64). Evenimentele din Ucraina s-au petrecut în imediata vecinătate a ţării noastre şi guvernul burghezo-moşieresc din Romînia, atît în 1918 cît şi în 1919, a acţionat destul de direct în problemele Ucrainei. Dar în afara conferinţei de la Iaşi din noiembrie 1918 a reprezentanţilor militari şi diplomatici ai Antantei la care au fost invitaţi şi naţionaliştii ucraineni şi de faptul că după înfrîngere, armata lui Petliura s-a refugiat în „Romînia boierească" (p. 68), alte momente nu sînt amintite în articol. Vecinătatea celor două popoare, ucrainean şi romîn, şi-a pus pecetea însă şi pe activitatea revoluţionară a maselor, în Ucraina acţionînd după cum se ştie, un contingent serios de revoluţionari romîni, lucru care ar fi putut fi menţionat de autor.

★

Istoricii sovietici acordă în ultimul timp o atenţie deosebită studierii istoriei Marelui Război pentru Apărarea Patriei. În cursul anului 1959 revista „Вопросы истории", reflectînd această preocupare, a publicat mai multe articole consacrate unor aspecte din anii glorioşi 1941—1945. Menţionăm dintre acestea în primul rînd, articolul lui B. S. Telpuhovski, *O cotitură decisivă în desfăşurarea Marelui Război pentru Apărarea Patriei* (nr. 4, p. 28—45), în care este înfăţişată bătălia de la Stalingrad şi importanţa ei politică şi militară. Amintind că în istoriografia burgheză reacţionară occidentală se încearcă în fel şi chip să se diminueze şi chiar să se conteste rolul hotărîtor pe care l-a avut înfrîngerea armatei hitleriste la Stalingrad în zdrobirea definitivă a agresorului fascist, autorul sovietic înmănunchiază fapte concrete indiscutabile cu izvoare sigure, pentru a demonstra netemeinicia acestor afirmaţii ale istoricilor burghezi. Mai întîi, din bătălia de la Stalingrad, care a angajat forţe umane şi materiale uriaşe, maşina de război germană a ieşit cu potenţialul militar considerabil redus. Bătălia de la Stalingrad a avut urmări asupra situaţiei politico-militare a Germaniei hitleriste — decretarea, de exemplu, a „mobilizării totale" în ianuarie 1943 — şi asupra sistemului ei de alianţe. Blocul hitlerist a început să slăbească ; Italia se găsea în ajunul catastrofei, guvernul finlandez care pînă atunci urmărea cotropirea unor teritorii, deodată s-a declarat „neutral", pregătind ieşirea ţării din război, în Ungaria şi Romînia[1] s-a agravat criza politică internă.

[1] Cu privire la influenţa bătăliei de la Stalingrad în Romînia, vezi articolul lui B. Bălteanu, în *Analele Inst. de istorie a partidului*, nr. 1, 1960, p. 66—106.

Japonia care se pregătea cu nerăbdare pentru a ataca Uniunea Sovietică, a amînat începerea ostilităţilor, la fel şi Turcia, care în momentul cînd von Papen i-a comunicat lui Inonu vestea înfrîngerii de la Stalingrad, acesta din urmă a revocat ordinul mobilizării (p. 31). Autorul sovietic citează declaraţii clare din timpul războiului făcute de Churchill cu privire la importanţa decisivă a bătăliei de la Stalingrad[1]. Succesul armatei sovietice avea la bază trăinicia spatelui frontului, potenţialul economic al statului socialist, unitatea moral-politică a poporului. La pregătirea liniei de apărare de la Stalingrad au participat zeci de mii de persoane din afara armatei. În 1942 industria sovietică dădea frontului 30 000 de tancuri şi care de luptă, 22 768 avioane etc. În partea a doua a articolului este descrisă şi bătălia de la Kursk din vara anului 1943.

În cadrul istoriei Războiului pentru Apărarea Patriei, A. M. Sinitic abordează o temă foarte interesantă şi foarte nouă. Este vorba despre articolul *Din istoria mişcării patriotice a poporului sovietic pentru crearea fondului apărării în prima perioadă a Marelui Război pentru Apărarea Patriei* (nr. 1, p. 44—58). Această temă vine să lărgească conţinutul cercetărilor istorice pentru anii epocii socialiste cînd masele înseşi imprimă particularităţi deosebite unor evenimente.

Este greu, dacă nu chiar cu neputinţă, de găsit în istoria războaielor un exemplu asemănător, cînd un întreg popor a sprijinit lupta împotriva duşmanului cu bunurile sale materiale pe care le-a oferit voluntar. Mişcarea de masă a poporului sovietic pentru crearea fondului apărării a fost un fenomen legic al societăţii socialiste. El a fost pregătit de activitatea educativă a partidului comunist şi îşi avea izvoarele în orînduirea sovietică de stat şi socială, în unitatea moral-politică a întregului popor şi în dragostea pentru patria socialistă a acestuia.

[1] *Corespondenţa preşedintelui Consiliului de Miniştri al U.R.S.S. cu preşedinţii S.U.A. şi primii miniştri ai Marii Britanii în timpul Marelui Război pentru Apărarea Patriei*, vol. I, Buc., 1958, p. 100.

O temă asemănătoare cu cea de mai sus este abordată de M. Z. Daniliuk în articolul *Munca eroică a ţărănimii colhoznice ucrainene în anii Marelui Război pentru Apărarea Patriei* (nr. 6, p. 3—19). Autorul înfăţişează, pe baza unor izvoare de arhivă şi de presă, activitatea colhozurilor ucrainene din primele zile ale invaziei fasciste pînă la izgonirea cotropitorilor. În obiectivul autorului nu intră mişcarea de partizani, strîngerea de produse şi mijloace băneşti pentru fondul apărării, ci el se limitează la prezentarea activităţii gospodăreşti a ţărănimii colhoznice din Ucraina. Este vorba aici despre atragerea oamenilor la construcţiile de apărare, despre grăbirea ritmului de strîngere a recoltei în 1941, despre evacuarea maşinilor, cerealelor şi vitelor din faţa duşmanului, despre munca de refacere a inventarului agricol după izgonirea hitleriştilor, despre munca plină de entuziasm a colhoznicilor ucraineni pentru a înlătura urmările ocupaţiei, despre predarea cotelor către stat la timp şi despre alte probleme care ţin de specificul activităţii colhoznice. În încheierea articolului său, autorul arată că un rol important în obţinerea succeselor, în colhozurile ucrainene, l-au avut femeile. În 1944 zilele-muncă efectuate de femei în colhozurile ucrainene reprezentau 77,2% din numărul total.

*

În literatura istorică, în mod curent democraţii revoluţionari ruşi (Herţen, Ogarev, Cernîşevski, Dobroliubov) se consideră — şi pe bună dreptate — a fi urmărit un scop comun — eliberarea ţăranilor de exploatarea iobagă şi scuturarea jugului autocraţiei ţariste. Cu toate acestea, în lagărul democrat-revoluţionar au existat serioase divergenţe ideologice şi tactice. I. I. Linkov în articolul *Divergenţele ideologice şi tactice în rîndurile democraţilor revoluţionari în epoca abolirii iobăgiei* (nr. 6, p. 47—68) îşi propune să scoată în relief tocmai aceste divergenţe, folosind referirile corespunzătoare ale lui V. I. Lenin. Acesta a arătat că Cernîşevski se deosebea de Herţen printr-un democratism mai consecvent, printr-o demascare mai ascuţită a liberalismului,

printr-o analiză adîncă a capitalismului. Divergențele s-au manifestat între Cernîșevski, Dobroliubov și adepții lor din jurul revistei „Sovremennik" pe de o parte, și Herțen și Ogarev (revista „Kolokol") pe de altă parte. În unele probleme aceștia din urmă au acceptat punctul de vedere al primilor (cu privire la lozincile revoluției țărănești și la atitudinea față de literatura demascatoare). Cu toate aceste divergențe, ambele tabere au conlucrat la crearea organizației secrete „Zemlia i Volia", care a jucat un rol important în mișcarea de eliberare din Rusia.

Printre problemele care au fost supuse unor noi aprecieri în lumina hotărîrilor Congresului al XX-lea al P.C.U.S., se numără și aceea a narodnicismului și a organizațiilor prin care s-a manifestat acesta. Articolul semnat de V. V. Sirokova, *Despre problema aprecierii activității organizației „Narodnaia Volia"* (nr. 8, p. 47—62), își propune să facă o serie de observații principiale în legătură cu istoria acestei organizații, fără să epuizeze însă fondul chestiunii. Semnalînd aprecierile diferite care s-au făcut în istoriografia sovietică pînă la Congresul al XX-lea al P.C.U.S. referitoare la activitatea organizației „Narodnaia Volia", autorul sesizează caracterul lor unilateral, aducînd ca argumente documentele de arhivă ale organizației precum și luminoasele și atotcuprinzătoarele referiri ale lui V. I. Lenin la „Narodnaia Volia" și la conducătorii acesteia, în frunte cu A. I. Jeleabov. Expunerea care prezintă și o parte din activitatea în sine a organizației — conduce către concluzia, întru totul leninistă, că „Narodnaia Volia" a reprezentat, în ciuda tacticii sale greșite (teroriste), prin principiile, programul și activitatea sa, un pas înainte în dezvoltarea mișcării de eliberare din Rusia și față de organizația „Zemlia i volia". Conducătorii acestei organizații au ridicat steagul luptei împotriva țarismului, manifestînd un adevărat eroism și spirit de jertfă. Ca nici o altă organizație pînă la ea, „Narodnaia Volia" a editat și răspîndit literatură ilegală în întreaga Rusie. Toate aceste tradiții revoluționare au fost preluate pe o nouă bază, de marxiștii ruși. În articol, citîndu-se un document din Arhiva regională de stat Odesa, se arată că cercul orășenesc din Odesa al organizației „Narodnaia Volia" crease o „stație ".în Romînia pentru trecerea revoluționarilor peste graniță (p. 57). O asemenea mențiune, desigur este de natură să atragă atenția istoricilor din țara noastră asupra acestei arhive, dacă nu cumva, informația de mai sus, destul de generală și de altfel de necontestat, nu semnalează un izvor mai larg de știri.

★

În cadrul istoriei țărilor care construiesc socialismul, interesante probleme înfățișează Pavel Trescian în articolul *Industrializarea socialistă a Slovaciei* (nr. 5, p. 123—140). Slovacia a fost, după cum se știe, o regiune a R. S. Cehoslovace mai înapoiată din punct de vedere economic, ca urmare a îndelungatei stăpîniri austro-ungare. Din datele statistice pe care le aduce autorul, reiese că industrializarea Slovaciei în condițiile construirii socialismului, s-a dezvoltat într-un ritm impetuos, ceea ce a ridicat nivelul economic al acestei regiuni la nivelul general al Cehoslovaciei. Dacă în 1937 industria din Slovacia reprezenta 8 % din volumul general al industriei republicii, în 1956 el se ridicase deja la 16,3 %. În 1957, 84,2 % din satele Slovaciei erau electrificate.

Într-un număr ulterior (nr. 9, p. 91—105) revista a mai publicat un articol privitor la istoria Slovaciei sub semnătura lui Miroslav Kropilak. Articolul intitulat *Răscoala din 1944, un important eveniment în istoria luptei de eliberare națională a poporului slovac,* aduce date prețioase cu privire la pregătirea și desfășurarea luptei poporului slovac în 1944. Poporul slovac, începînd răscoala împotriva puterii fasciste la sfîrșitul lunii august 1944, dovedea că el niciodată nu se va solidariza cu burghezia cehoslovacă, care trădase interesele țării în perioada Münchenului și cu politica guvernului fascist din anii 1939—1945. Din punct de vedere militar, importanța răscoalei constă în faptul că ea a lipsit comandamentul militar fascist de posibilitatea folosirii resurselor ome-

nești și materiale ale Slovaciei în scopurile lui și a ținut mobilizate 6—8 divizii nemțești timp de cîteva luni. Răscoala a dovedit justețea politicii Partidului Comunist și a întărit legăturile frățești dintre poporul ceh și slovac.

Combătînd denaturările și falsificările istoriografiei burgheze occidentale cu privire la relațiile polono-sovietice, G. M. Slavin în articolul intitulat *Din istoria relațiilor sovieto-polone (ianuarie-mai 1945)* (nr. 8, p. 79—95) realizează o trecere în revistă a principalelor momente din perioada respectivă care au dus la apropierea dintre Uniunea Sovietică și Polonia, apropiere exprimată în mod hotărît prin încheierea tratatului sovieto-polon, primul tratat de prietenie și ajutor reciproc în istoria relațiilor dintre cele două țări. Autorul demască acțiunile dușmănoase ale cercurilor conducătoare din S.U.A. și Anglia care nu priveau cu ochi buni întărirea Comitetului Național Polonez pentru Eliberare și transformarea lui în guvern provizoriu al Republicii Poloneze, încercînd pe toate căile să instaleze la conducerea statului polonez pe marionetele lor recrutate dintre emigranți. Mai pe larg este înfățișată în articol lupta pe care a dus-o guvernul sovietic pentru recunoașterea guvernului provizoriu la Conferința de la Yalta și în timpul conferinței pentru constituirea O.N.U. de la San-Francisco. Autorul insistă de asemenea asupra ajutorului material pe care l-a acordat Uniunea Sovietică în această perioadă poporului polonez pentru a-și vindeca rănile suferite în timpul ocupației hitleriste și a războiului.

*

Istoria mișcării muncitorești internaționale a stat de asemenea în atenția revistei Вопросы истории. Astfel revista a publicat articolul *Lupta Partidului Comunist Italian pentru unitatea clasei muncitoare* (nr. 5, p. 101—122), scris la rugămintea redacției de Giorgio Amendola, membru al Secretariatului P.C.I.

Precedată de o scurtă incursiune în istora mișcării socialiste din Italia pînă la primul război mondial, din care unele teze și aprecieri sînt valabile și pentru istoria socialismului din alte țări, printre care și Romînia, expunerea lui Giorgio Amendola oferă cititorului posibilitatea să cunoască cîteva momente din trecutul glorios al unuia din cele mai mari partide comuniste din lume.

Aspectele din lupta Partidului Comunist Italian pentru unitatea clasei muncitoare, descrise în articol, scot și mai mult în relief — pe de o parte — trădarea liderilor social-democrați de dreapta în frunte cu Sarazat, în momente importante, cum a fost de pildă în 1947, și atitudinea șovăielnică a conducătorilor Partidului Socialist Italian de sub conducerea lui Nenni, — iar pe de altă parte — înalta principialitate a comuniștilor italieni în lupta pentru apărarea intereselor clasei muncitoare.

Unele învățăminte din lupta muncitorilor austrieci împotriva fascismului (februarie 1934) se intitulează interesantul și actualul articol semnat de Jenö Kostmann, membru al C.C. al Partidului Comunist din Austria, scris la rugămintea redacției revistei sovietice (nr. 4, p. 87—97). Învățămintele pe care le subliniază autorul sînt în legătură cu atitudinea trădătoare a Partidului Socialist din Austria în zilele noastre, atitudine care o reeditează pe cea din 1934. În februarie 1934, după cum arată Jenö Kostmann într-o expunere foarte clară și concisă, atunci cînd fascismul amenința să se întindă asupra Austriei, clasa muncitoare austriacă, spre deosebire de clasa muncitoare din Franța, nu a putut zădărnici ofensiva fascismului din cauza trădării conducerii social-democraților în frunte cu Otto Bauer. În timp ce muncitorimea ducea o luptă crîncenă împotriva forțelor reacționare, Otto Bauer a fugit în Cehoslovacia, iar K. Renner s-a lăsat arestat, simțindu-se în mai mare siguranță în această situație, decît în focul luptei. Înfrîngerea proletariatului austriac în luptele din februarie 1934 a scos în evidență falimentul austro-marxismului, această varietate rafinată a reformismului și revizionismului. În conștiința maselor muncitorești din Austria, după 12 februarie s-a produs o coti-

tură adîncă, mii de muncitori social-democrați, participanți activi la luptele din februarie, cerînd să intre în Partidul Comunist. Acesta număra în ajunul luptelor din februarie, 3 000 de membri, dar prin campania energică pe care a dus-o pentru ieșirea revoluționară din criză, și-a mărit considerabil numai în cîteva săptămîni influența sa în rîndurile clasei muncitoare. Mergînd pe același drum falimentar ca în 1934, unii conducători ai Partidului Socialist din Austria, în zilele noastre, sub pretextul că partidul este „reazimul democrației", duc o politică atît de fățiș reacționară, încît ei sprijină pînă și ideea reîntoarcerii în țară a lui Otto Habsburg!

*

Pentru cititorul obișnuit cu istoria Europei și în genere cu istoria politică a țărilor din diferite continente, trezește un interes deosebit articolul lui V. I. Ermolaev, *Apariția primelor organizații muncitorești și cercuri marxiste în țările Americii Latine (1870—1890)*· (nr. 1, p. 81—98). Autorul demască tendința istoriografici burgheze contemporane din America Latină de a ignora sau de a denatura istoria mișcării muncitorești și combate tezele unor lideri reformiști (J. B. Justo ș.a.) care susțin că răspîndirea ideilor socialismului științific în țările Americii Latine este legată exclusiv de apariția partidelor socialiste în ultimul deceniu al secolului trecut. În acest scop, V. I. Ermolaev, după ce face o incursiune în istoria dezvoltării social-economice și politice a Americii Latine, prezintă momentele cele mai importante ale mișcării muncitorești de la sfîrșitul secolului al XIX-lea, din Argentina, Mexic, Brazilia, Chili, Uruguai și Cuba. În Argentina, țara care era centrul de răspîndire a marxismului în America Latină, primele asociații muncitorești au apărut în deceniile 6—7, iar prima gazetă muncitorească *Anales de la Sociedad Tipografica Conaerense* (Analele asociației tipografilor) și-a făcut apariția în 1870. (Curioasă coincidență în timp și de denumire cu primele începuturi ale mișcării muncitorești din Romînia!). După 1871, unele organizații proletare din Argentina se numeau Secții ale Internaționalei I (Secția Franceză creată la 28 ianuarie 1872, care număra 273 membri, Secția Italiană, Secția Spaniolă).

În 1872, la Buenos Aires a apărut gazeta „El Trabajador", organul membrilor Internaționalei. Activitatea secțiilor din Argentina era reflectată în dările de seamă ale Consiliului General. După desființarea Internaționalei I, socialiștii germani au creat la Buenos Aires în 1872 clubul „Vorwärts" care a condus în anii următori mișcarea muncitorească, a sărbătorit primul 1 Mai (1890), a editat gazetele „Vorwärts" și „El Obrero" (1882—1894). În 1896 a avut loc Congresul de constituire a Partidului Socialist. Cele două curente revoluționar și reformist, care se vor forma în cadrul acestuia vor duce o luptă înverșunată între ele, pînă în 1918, cînd se va crea Partidul Comunist din Argentina.

În Mexic, concepțiile diferiților reprezentanți ai proletariatului din deceniul al 7-lea, erau un amestec de socialism utopic, anarhism și marxism. Prima lor gazetă „El Socialista" a apărut la 9 iulie 1871, iar Partidul Socialist a luat ființă la 4 iulie 1878. În Brazilia, unde sarcina principală a mișcării revoluționare din secolul trecut era desființarea sclavajului, și abolirea monarhiei, primul congres muncitoresc a avut loc în 1892 la Rio de Janeiro. În încheierea articolului său, E. I. Ermolaev aduce cîteva date despre începuturile mișcării muncitorești din Chili, Uruguai și Cuba, care confirmă legitatea apariției și răspîndirii marxismului în toate țările capitaliste și, în concluzie, istoria lui îndelungată și în țările Americii Latine.

*

O temă puțin cercetată pînă acum, dar a cărei importanță este de necontestat, o constituie mișcarea de rezistență din Germania hitleristă. De aceea poate fi socotit ca o contribuție valoroasă la înlăturarea unei lacune din istoria mișcării muncitorești din Germania între 1933—1945, articolul lui E. A. Brodski *Despre lupta antifascistă din Germania în anii celui de-al doilea război mondial* (nr. 7, p. 49—68). Autorul își bazează studiul pe lucră-

rile conducătorilor P.S.U.G. Wilhelm Pieck, W. Ulbricht şi O. Grotewohl, precum şi pe unele lucrări tipărite de istoricii din R. D. G. Scopul articolului este nu numai de a analiza unele probleme ale mişcării antifasciste din timpul ultimului război mondial, dar şi de a demonstra că lupta diferitelor grupări ilegale şi organizaţii conspirative reprezenta de fapt o mişcare antifascistă a părţii înaintate a poporului, condusă de comunişti. În cadrul articolului este înfăţişată pe scurt mişcarea antifascistă din cele trei perioade, stabilite de autor: prima, de la începutul războiului pînă la atacarea Uniunii Sovietice, a doua de la 22 iunie 1941 pînă la distrugerea armatelor fasciste la Stalingrad şi Kursk şi a treia — după aceste bătălii pînă la sfîrşitul războiului. Printre organizaţiile ilegale a căror activitate este prezentată de E. A. Brodski, sînt: organizaţia comunistă ilegală din Berlin, condusă de R. Uhrig, care cuprindea peste 20 de întreprinderi mari din capitala Germaniei, organizaţia comuniştilor din Hamburg, din Leipzig, din Mannheim, precum şi a Comitetului Naţional „Germania Liberă", format din iniţiativa C.C. al P.C.G.

În aceeaşi ordine de probleme menţionăm şi articolul semnat de V. S. Kisleakov, *Lupta Partidului Comunist din Germania pentru crearea frontului unic antifascist în primii ani ai dictaturii fasciste* (nr. 12, p. 75—93).

*

Cu prilejul împlinirii a 250 de ani de cînd a avut loc faimoasa bătălie de la Poltava, revista Вопросы истории a publicat articolul lui L. G. Beskrovnîi *Victoria de la Poltava* (nr. 12, p. 41—57). Articolul prezintă interes prin aceea că în prima parte face o caracterizare a principalelor aprecieri date acestui important eveniment, de către diferitele şcoli ale istoriografiei ruse şi de istoriografia sovietică, iar în partea a doua este descris evenimentul în principalele lui momente.

Istoria Rusiei ţariste în epoca modernă constituie de asemenea tema unor studii publicate în cursul anului trecut de revista Вопросы истории. Dintre acestea menţionăm pe cel semnat de I. F. Ghindin, *În legătură cu problema politicii economice a guvernului ţarist în anii 60—80 ai secolului al XIX-lea* (nr. 5, p. 62—82). Autorul, după ce înfăţişează mai detaliat unele aspecte ale problemei, ajunge la concluzia că, fiind nevoit să acţioneze în politica sa economică în sensul dezvoltării capitalismului, guvernul ţarist a exercitat fără îndoială o anumită influenţă, grăbind acest proces. În mod concret la aceasta au contribuit intensificarea construirii de căi ferate şi sprijinirea băncilor în perioada iniţială de formare a sistemului de credit. În esenţă toate acestea au dus însă la manifestarea foarte timpurie a unor tendinţe monopoliste de stat în Rusia.

Unele aspecte din istoria Rusiei în ajunul Marii Revoluţii Socialiste din Octombrie constituie obiectul articolului — *Despre capitalismul monopolist de stat din Rusia în 1917 (martie-octombrie)* (nr. 9, p. 44—63), semnat de P. V. Volobuev. Autorul arată că dezvoltarea capitalismului monopolist de stat în perioada de după revoluţia din februarie 1917 era foarte contradictorie, dar că în general în Rusia „exista un minim de premise materiale ale revoluţiei socialiste" (p. 62).

Importante puneri la punct a unor probleme greşit prezentate pînă acum în istoriografia sovietică sînt făcute de V. A. Piaskovski în articolul — *Despre problema importanţei progresiste a alipirii Asiei Centrale la Rusia* (nr. 8, p. 21—46). Una dintre cele mai răspîndite greşeli, după cum arată autorul, cu privire la istoria Asiei Centrale este înfrumuseţarea activităţii ţarismului şi a rolului lui în această regiune, ca şi cum politica ţarismului nu ar fi fost o politică de asuprire naţional-colonială. Din această greşeală de înţelegere a fenomenului istoric, au decurs altele: s-a arătat că alipirea Asiei Centrale la Rusia a fost de bună voie şi s-a prezentat de multe ori lupta popoarelor Asiei Centrale împotriva agresiunii ţariste ca avînd un caracter reacţionar. A. V. Piaskovski susţine în esenţă că alipirea Asiei Centrale la Rusia şi împotrivirea popoarelor de aici alipirii lor prin forţă „exprimau două tendinţe deosebite, dar amîndouă

erau progresiste" (p. 22). Combătînd teza caracterului reacționar al luptei popoarelor, autorul sovietic arată că aceste popoare luptau nu împotriva Rusiei, ci împotriva autocrației țariste. A. V. Piaskovski combate, de asemenea, părerea unor istorici progresiști burghezi care au făcut observația că „istoricii sovietici folosesc o măsură pentru aprecierea istoriei pătrunderii Rusiei în Asia Centrală și cu totul alta pentru aprecierea pătrunderii britanice în India" (p. 26) Argumentele de necontestat ale autorului sovietic, care face o largă incursiune în descrierea fazei de dezvoltare a mișcării revoluționare din Anglia și Rusia și înfățișează influența economică și culturală a Rusiei asupra teritoriilor Asiei Centrale, converg către concluzia următoare: principalul în aprecierea istorică a alipirii Asiei Centrale la Rusia constă în faptul că masele muncitoare care reprezentau populația de bază din această regiune, după alipirea la Rusia s-au integrat repede în lupta revoluționară a poporului rus. Mișcarea de eliberare națională a popoarelor din Asia Centrală a fuzionat, în ultimă instanță, cu mișcarea revoluționară a clasei muncitoare din Rusia, creînd un curent general revoluționar-eliberator care a hotărît soarta țarismului și a orînduirii capitaliste din Asia Centrală.

*

Cu un ascuțit spirit polemic, articolul *Așa-numita „studiere a răsăritului", ideologia spiritului revanșard vest-german* de V. T. Pașuto (nr. 3, p. 60—76) face o incursiune în laboratoarele oficinelor de propagandă — pe linie istorică — din Germania Federală. Este cunoscut faptul că cercurile revanșarde germane, sprijinite de puterile occidentale, cultivă cu multă atenție cercetările istorice, firește nu de dragul științei, ci exclusiv în scopurile lor: de a educa tînăra generație în spiritul ocupării de teritorii răsăritene, de a forma o opinie publică dezorientată asupra unor fapte istorice, ostilă țărilor din răsăritul Europei, în primul rînd Uniunii Sovietice și Poloniei. Astfel de institute de „cercetări" se găsesc la Göttingen, la Stuttgart, la Berlin și la München, centrul lor cel mai important de propagandă antisovietică. În afara scopului arătat mai sus, „studierea răsăritului" este socotită necesară pentru a prezenta în țările de democrație populară unde s-au revizuit radical, de pe pozițiile marxism-leninismului, concepțiile istoriografiei germane, noi teorii extrase, chipurile, din istorie, care să ducă la subminarea lagărului socialist. V. T. Pașuto trece prin focul criticii sale pe W. Schlesinger care propune să se considere că nu a existat nici un „Drang nach Osten" și că aceasta a fost numai o „extindere a dominației politice" care în fond angaja nu numai Germania, ci întreaga lume occidentală. Una din concluziile „practice" ale raționamentelor deduse din istorie de Schlesinger constă în sublinierea caracterului german al Pomeraniei. Autorul sovietic remarcă falsitatea acestor teze ca și a acelora, asemănătoare, susținute de Henry Cord Meyer la Congresul al X-lea al istoricilor. În continuarea articolului său, V. T. Pașuto se referă la alte probleme care constituie obiectul de predilecție al cercetătorilor vest-germani ai studierii răsăritului: problema „unității Europei" în evul mediu, problema apartenenței Rusiei la comunitatea statelor Europei și deci caracterul netipic al dezvoltării acesteia după Revoluția din Octombrie ș.a. În concluzie autorul sovietic subliniază pericolul pe care îl reprezintă ideologia revanșardă exprimată în „studierea răsăritului" și datoria pe care o au istoricii din lagărul socialist de a o demasca.

O amplă analiză este făcută de I. M. Melnikov, în studiul său *Rolul contradicțiilor americano-germane în izbucnirea celui de-al doilea război mondial* (nr. 3, p. 77—97), unor aspecte din relațiile internaționale în anii dinaintea războiului, aspecte prezentate denaturat în istoriografia burgheză occidentală. Se știe că istoricii și economiștii americani (P. W. Bidwell, J. M. Gantenbein, G. Beckett ș.a.), apărînd interesele capitalului „lor" monopolist acuzau în 1939—1941 politica economică a Germaniei hitleriste ca „necinstită", iar cei din Germania, la rîndul lor, învinuiau America pentru politica ei de „sub-

minare" a relaţiilor Germaniei cu alte ţări. Toţi aceştia într-un anumit fel recunoşteau existenţa unui conflict acut între S.U.A. şi Germania, ceea ce refuză să mai recunoască istoricii burghezi contemporani (G. Beard, C. Tansill ş.a.) din America şi Germania.

Aceştia din urmă în tendinţa de a folosi comunitatea atlantică pentru realizarea visurilor lor revanşarde, înfăţişează lucrurile ca şi cum S.U.A. ar fi dorit să ajute Germania pentru a-şi recîştiga poziţiile pierdute prin tratatul de la Versailles, dar că acţiunile aventuriste ale lui Hitler au provocat războiul între două ţări prietene. Autorul sovietic pornind de la premisa că conflictul între S.U.A. şi Germania nu a fost întîmplător, că el era un rezultat legic şi inevitabil al ascuţirii contradicţiilor americano-germane şi că la izbucnirea lui a contribuit politica de încurajare a Germaniei hitleriste promovată de cercurile conducătoare ale S.U.A. în scopul de a îndrepta pe agresorul fascist spre U.R.S.S., trece în revistă contradicţiile principale din deceniul al 4-lea între Germania şi S.U.A. Aceste contradicţii au făcut ca în 1939 problema pentru cercurile conducătoare din S.U.A. să se pună astfel: sau lărgirea nestînjenită a sferei de dominaţie a imperialismului german şi în ultimă instanţă ciocnirea armată cu el şi aliaţii săi — Japonia şi Italia — sau slăbirea Germaniei hitleriste printr-un război între aceştia şi un adversar sprijinit de S.U.A. Şi într-un caz şi în altul însă imperialiştii americani nu au frînat pe agresorul fascist şi nu au luat măsuri, care să împiedice izbucnirea războiului, refuzînd să participe la organizarea sistemului de securitate colectivă.

Despre cauzele înfrîngerii imperialismului german în cele două războaie mondiale de G. A. Deborin, G. F. Zastavenko şi B. S. Telpukovski (nr. 5, p. 22—43) este un articol de sinteză care combate şi demască tezele istoricilor burghezi reacţionari din occident cu privire la caracterul întîmplător al înfrîngerii Germaniei în cele două războaie mondiale. Aceştia din urmă pun înfrîngerea Germaniei pe seama unor factori „neprevăzuţi" (în războiul din 1914-1918, izbucnirea revoluţiei, „lovitura pe la spate", cum îi spun ei, în cel de-al doilea război — greşelile lui Hitler, politica lui Roosevelt, climatul din Rusia), vrînd astfel să nege caracterul inevitabil, legic, al înfrîngerii militarismului german, în cele două războaie mondiale. Punînd faţă în faţă tabele cu cifrele potenţialului economic al grupărilor în luptă, atît în 1914—1918, cît şi în 1939—1945, autorii arată în mod comparativ că Germania şi aliaţii săi se aflau într-o inferioritate evidentă, care nu putea fi compensată de caracterul iluzoriu „fulgerător" pe care militariştii germani ar fi dorit să-l imprime ambelor războaie. Antanta, căreia i se adăugase S.U.A., în 1917, dispunea de resurse materiale şi umane incomparabile faţă de cele ale Puterilor Centrale, reduse din ce în ce mai mult din cauza blocadei la care erau supuse şi oricîte sforţări ar fi făcut militariştii germani, sfîrşitul lor ar fi fost acelaşi. Revoluţia din noiembrie nu a fost cauza înfrîngerii Germaniei, ci urmarea acestei înfrîngeri. Cel de-al doilea război mondial declanşat de fascism a fost rezultatul dezvoltării şi adîncirii crizei sistemului capitalist. El era un război imperialist, izbucnit între grupări de state imperialiste, pentru o nouă reîmpărţire a lumii. Dar pe parcurs, datorită luptei maselor populare împotriva fascismului, caracterul războiului a început să se schimbe, devenind un război antifascist de eliberare; atacarea Uniunii Sovietice i-a imprimat în mod definitiv acest caracter. Crearea coaliţiei antifasciste în care au intrat state cu sisteme sociale diferite a fost un eveniment fără precedent în istoria contemporană. Dar nu dorinţa personală a diferiţilor oameni de stat, ci factorii obiectivi au condiţionat formarea coaliţiei antifasciste. Toate aceste fapte însă, după cum arată autorii sovietici, nu sînt luate în seamă de istoriografia revanşardă din Occident. Ea continuă să propovăduiască ideea invincibilităţii militarismului german, ideea revanşei, în zilele noastre cînd raportul de forţe în mod obiectiv este şi mai defavorabil imperialismului german.

O problemă care are serioase contingenţe cu actualitatea este prezentată de A. N. Krasilnikov în articolul *Politica cercurilor*

conducătoare din Anglia în problema dezarmării — 1928—1933 (nr. 5, p. 83—100). Autorul face o expunere destul de amănunţită a principalelor conferinţe internaţionale pentru dezarmare, care au avut loc în perioada 1928—1933, urmărind cu deosebire poziţia Angliei. Această poziţie, asemănătoare, de altfel, cu cea adoptată de celelalte puteri imperialiste în ce priveşte dezarmarea generală propusă şi susţinută de guvernul sovietic, dar deosebită cînd era vorba de apărarea intereselor propriei lor înarmări, seamănă în principalele lor trăsături cu poziţia actuală a puterilor occidentale faţă de problema dezarmării. De menţionat că în articol, în treacăt este amintită şi poziţia Romîniei faţă de conferinţa de la Londra din 1930, reproducîndu-se un fragment dintr-un interviu acordat de ministrul afacerilor externe al Romîniei de atunci, G. Mironescu, din care reiese că Romînia burgheză, ca stat vecin cu Uniunea Sovietică, avea planurile ei, legate de activitatea conferinţei de la Londra, pentru întărirea construcţiei flotei militare (p. 88).

*

Istoria luptei popoarelor înrobite împotriva colonialiştilor şi a imperialiştilor este reflectată în revista „Вопросы истории" din anul 1959, în primul rînd prin articolul *Războiul de eliberare al poporului vietnamez împotriva imperialiştilor francezi şi a intervenţioniştilor americani (1945—1954)* (nr. 4, p. 75—86), scris la rugămintea redacţiei revistei, de generalul de Armată Vo-Ngnen-Ziap, Ministrul Apărării R. D. Vietnam. În introducerea articolului, autorul face o schiţă istorico-geografică a R. D. Vietnam, arătînd că o dată cu crearea guvernului provizoriu vietnamez după revoluţia din august, condus de Ho-Şi-Min, la 2 septembrie 1945, poporul vietnamez a fost chemat la lupta împotriva oricăror încercări imperialiste de a menţine jugul colonialist aici. La 23 septembrie 1945 armata imperialiştilor francezi a atacat tînăra republică, începînd astfel un război murdar imperialist care avea să dureze nouă ani. În acest război poporul vietnamez, condus de Partidul celor ce Muncesc, a obţinut victorie după victorie, ceea ce a obligat pe imperialiştii francezi în 1954 să semneze armistiţiul şi să recunoască independenţa Vietnamului, Cambodgiei şi Laosului. Enumerînd, în încheierea articolului său, cauzele victoriei poporului vietnamez în acest război îndelungat de uzură, Vo-Ngnen-Ziap arată că acestea au fost: caracterul drept al războiului, existenţa unei armate populare cu un înalt spirit de luptă, crearea frontului naţional unic, care includea toate clasele revoluţionare din ţară, puterea populară creată prin revoluţia din august, conducerea războiului de către Partidul Comunist din Indochina—azi Partidul celor ce Muncesc din Vietnam, ajutorul frăţesc al ţărilor prietene ale lagărului socialist, în frunte cu Uniunea Sovietică, precum şi al popoarelor iubitoare de libertate printre care şi al poporului francez în frunte cu Partidul Comunist Francez.

*

Revista a publicat unele materiale privind necesitatea îmbunătăţirii metodelor de cercetare a unor probleme mari ale istoriei. Astfel a fost articolul semnat de acad. S. D. Skazkin şi A. N. Cistozvonov *Sarcinile studierii problemei genezei capitalismului* (nr. 6, p. 38—46) care prezintă date concrete privind crearea unor noi forme organizatorice în cadrul institutelor de cercetări ale Academiei de Ştiinţe a U.R.S.S. şi cu deosebire la Institutul de Istorie, în scopul unei mai bune studieri a problemelor de bază în fiecare ramură. Autorii demonstrează în mod convingător necesitatea adîncirii studierii genezei capitalismului. Deşi istoricii sovietici au publicat numeroase lucrări referitoare la geneza capitalismului, multe aspecte (procesul acumulării primitive şi istoria agrară a Franţei, dezvoltarea social-economică a Germaniei în ajunul Reformei şi a Războiului ţărănesc ş.a.) nu şi-au găsit încă o reflectare consistentă în istoriografia sovietică. Nevoia înlăturării acestei lacune este cu atît mai resimţită, cu cît în ultimii ani în occident se manifestă o recrudescenţă pe plan istoric a propagandei viabi-

lității orînduirii capitaliste. Această propagandă nu se face pe cale declarativă, ci recurgîndu-se la lucrări bazate pe izvoare noi (p. 42). Considerînd că ceea ce s-a scris în domeniul genezei capitalismului în ultimii ani în istoriografia sovietică nu depășește caracterul unor lucrări științifice de popularizare, autorii, în partea ultimă a articolului, fac unele propuneri concrete în vederea măririi eficacității muncii de cercetare în acest domeniu.

Un interesant articol privind metodologia istoriei, semnat de trei autori — D. A. Baevski, S. P. Ghersberg, A. V. Mitrofanova — a apărut în nr. 12 (p. 3—22). Articolul tratează *Despre studierea istoriei clasei muncitoare sovietice*, și trecînd în revistă unele succese realizate de istoriografia sovietică în această privință, se oprește mai mult asupra lipsurilor care au constituit tema unui articol cu titlul identic în revista „Kommunist" [1]. Subliniind că istoria clasei muncitoare din U.R.S.S. este o parte inseparabilă de istoria societății sovietice și că o foarte mare importanță în studierea clasei muncitoare o are istoria P.C.U.S., autorii desprind trei grupe de probleme: clasa muncitoare ca forță conducătoare în societatea sovietică, activitatea creatoare a clasei muncitoare și compoziția clasei muncitoare. Autorii semnalează că ultima grupă de probleme s-a reflectat foarte slab în istoriografia sovietică. Trecînd apoi la aprecierea generală a diferitelor etape ale istoriei clasei muncitoare, autorii remarcă de asemenea lipsa unor monografii care să înfățișeze aspecte ale activității clasei muncitoare în perioada Războiului de Apărare a Patriei, precum și în perioada de după război. Pentru a da totuși o idee despre proporțiile istoriografiei sovietice în problema istoriei clasei muncitoare, menționăm că între 1940—1959 au fost scrise și susținute 660 disertații cu această temă, dar, din diferite motive, ele nu au fost publicate decît într-un număr foarte mic. În ultima parte a articolului sînt anunțate cîteva obiective stabilite pentru planul septenal în domeniul studierii istoriei clasei muncitoare, dintre care remarcăm cele zece lucrări monografice din planul Institutului de Istorie al Academiei de Științe a U.R.S.S.

Două articole publicate în cursul anului 1959 de revista Вопросы истории se ocupă de problemele predării istoriei: în învățămîntul mediu — *Despre educația comunistă în procesul predării istoriei*, de L. N. Bogoliubov (nr. 7, p. 37—48) și de *Reorganizarea predării istoriei în universități*, *de* A. F. Șebanov (nr. 9, p. 36—43).

Socotim că nu este de prisos să spicuim cîteva cifre interesante din acest din urmă articol. În Uniunea Sovietică există 40 de universități, dintre care 38 au facultăți de istorie unde se pregătesc 26 350 de studenți. Conform legii din 24 decembrie 1958 și a noilor planuri de învățămînt privind studierea istoriei, adoptate de Ministerul Învățămîntului Superior în mai 1959, în facultatea de istorie s-au introdus noi discipline ca istoria artelor, istoriografia istoriei U.R.S.S., studiul izvoarelor istoriei U.R.S.S. ș.a. Toți studenții în istorie trebuie să desfășoare practică arheologică, etnografică și muzeistică, practică în munca cu pionierii, iar în ultimele semestre, practica în producție (în arhive, muzee, biblioteci, fonduri de manuscrise) și bineînțeles, practică pedagogică.

La cele 154 de catedre de istorie de la universitățile sovietice, inclusiv 41 de istoria P.C.U.S. — lucrează 1 400 profesori dintre care 82,3 % au titluri științifice.

★

În revistă și-au găsit mai puțin loc în anul acesta probleme de medievistică și de istorie veche. Amintim totuși, că discuția privitoare despre stadiile „ascendent" și „descendent" ale formațiunii feudale, începută de acad. M. V. Necikina în 1958 [2], a fost continuată. Pe această temă au fost publicate trei articole, unul aparținînd lui A. M. Saharov (nr. 1, p. 98—107), altul

[1] Vezi *Kommunist*, nr. 8, 1959, p. 70—82 (tr. rom.).

[2] Vezi nr. 7, 1958; vezi și prezentarea noastră în *Studii*, nr. 3, 1959, p. 294.

semnat de V. A. Golobuţki (nr. 9, p. 123—137) şi în sfîrşit al treilea sub semnătura lui I. V. Kuzneţov (nr. 11, p. 79—92). A. M. Saharov, expunînd consideraţii interesante cu privire la stadiul „ascendent" al feudalismului, susţine că feudalismul rus nu a intrat în stadiul „descendent" decît în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea. V. A. Golobuţki nu este de acord nici cu criteriile expuse de M. V. Necikina, nici cu periodizarea lui Saharov. La rîndul lui, I. V. Kuzneţov apreciind ca juste observaţiile lui A. M. Saharov, după prezentarea unor ample argumentaţii, consideră greşite datările făcute de M. V. Necikina a începutului stadiului „descendent" al feudalismului în Rusia în secolul al XVII-lea, şi de V. A. Golobuţki în secolul al XV—XVI-lea.

În ceea ce priveşte istoria veche, o contribuţie valoroasă la studierea apariţiei legăturilor comerciale şi culturale între ţările Orientului Apropiat în mileniile IV—III î.e.n., o aduce cunoscutul istoric V. I. Avdiev (nr. 9, p. 106—122). Autorul îşi propune să arate în lumina noilor materiale arheologice, descoperite în Egipt, în Asia Anterioară şi în Creta, în virtutea căror cauze şi în ce formă au apărut legăturile culturale şi economice la popoarele vechi din Orient. Un adevărat studiu de erudiţie, aparţinînd academicianului A. I. Tiumenev, publicat post-mortem, tratează *Orientul şi Micenienii* (nr. 12, p. 58—74).

*

Folosind documentele de partid, numeroase lucrări care au tangenţă cu perioada respectivă, precum şi unele izvoare din arhivele sovietice, A. A. Şeveakov în articolul *Lupta Partidului Comunist din Romînia împotriva politicii de fascizare a ţării* (*1939—1941*) (nr. 8, p. 63—78), reconstituie pentru cititorul sovietic un tablou destul de larg al acestor ani din istoria ţării noastre. Autorul înfăţişează momentele mai importante din lupta P.C.R. împotriva acţiunilor criminale ale guvernanţilor romîni, cum a fost de pildă încheierea acordului economic germano-romîn din 23 martie 1939, Dictatul de la Viena din 30 august 1940, şi arată acţiunile clasei muncitoare conduse de Partid, din perioada 1939—1941. Autorul descrie de asemenea acţiunile Partidului pentru unirea luptei oamenilor muncii ai minorităţilor naţionale cu lupta poporului romîn împotriva fascizării ţării.

Acelaşi autor a făcut o prezentare a manifestărilor care au avut loc în Republica Populară Romînă cu prilejul aniversării Centenarului Unirii (nr. 6, p. 208—210).

Cea de-a 15-a aniversare a eliberării ţării noastre de sub jugul fascist s-a reflectat în revistă prin publicarea articolului istoricului romîn Gh. Matei (nr. 9, p. 78—90). Articolul face o sumară expunere a succeselor înregistrate de poporul nostru în cei 15 ani de la eliberare.

Două ample prezentări semnate de academicienii Andrei Oţetea şi P. Constantinescu-Iaşi (nr. 10, p. 202—215 şi nr. 12, p. 196—207) au adus la cunoştinţa cititorului sovietic realizările ştiinţei istorice romîneşti din anii 1956—1958.

Revista a publicat de asemenea salutul scris de acad. P. Constantinescu-Iaşi cu privire la programul construirii desfăşurate a comunismului în U.R.S.S. (nr. 2, p. 215—216), precum şi scrisoarea trimisă redacţiei de acad. A. Oţetea (nr. 8, p. 214—215) în care sînt expuse o serie de observaţii interesante cu privire la conţinutul revistei Вопросы истории.

*

Din cele arătate mai sus, într-un mod foarte sumar, se desprinde conţinutul variat al materialelor publicate în cursul anului 1959 de principala revistă sovietică de istorie. În scurtele noastre note ne-am oprit mai mult asupra primei părţi a revistei, adică a studiilor. Revista Вопросы истории a publicat însă numeroase articole în cadrul altor rubrici — comunicări, discuţii şi dezbateri, şi istoriografie. Subliniem că rubrica de istoriografie cuprinde adevărate studii care tratează problemele de istoriografie grupate de regulă pe teme mari, dîndu-se astfel un ajutor preţios istoricilor de pretutindeni în urmărirea dezvoltării ştiinţei istorice pe plan

mondial. Se poate remarca de asemenea că revista a acordat un spaţiu mai larg activităţii istoricilor din ţările socialiste, inclusiv din ţara noastră.

Cu toate acestea istoricii din ţara noastră mai au încă mult de făcut pe linia întăririi colaborării cu redacţia revistei Вопросы истории. Revista a solicitat şi solicită articole din partea istoricilor romîni, care să abordeze probleme de bază, fie din istoria relaţiilor romîno-ruse, fie din istoria Romîniei, dar din păcate în cursul anului trecut a fost publicat un singur studiu semnat de un istoric romîn. În ultimii ani în Uniunea Sovietică au apărut unele monografii pe probleme din istoria ţării noastre. Nu ar fi rău dacă redacţia ar stabili legături cu specialiştii din Romînia pentru a asigura, cu sprijinul acestora, recenzarea competentă a lucrărilor respective în revistă.

După cum reiese din proiectul de plan al revistei pe perioada 1959—1965 (nr. 9, p. 208—213), un volum destul de mare din conţinutul revistei va fi afectat istoriei construirii socialismului în ţările de democraţie populară. Nu încape îndoială, că şi istoricilor din ţara noastră le este adresată invitaţia la o colaborare mai energică în anii viitori.

N. Copoiu

The english historical review

Londra, vol. LXXIV, nr. 1—4 (1959), 767 p.

Revista engleză de istorie este principala publicaţie periodică a istoricilor englezi, în paginile căreia îşi dau concursul atît cadrele didactice universitare cu specialitatea istorie, cît şi membrii Institutului englez de istorie. Revista cuprinde următoarele rubrici: Studii, Note şi Comunicări, Recenzii şi Note bibliografice.

În general revista se preocupă mai mult de istoria Angliei şi mai puţin de istoria universală. Iar în cadrul istoriei Angliei se tratează mai mult aspecte locale şi cu limitare restrînsă din punct de vedere cronologic. Preferinţa autorilor se îndreaptă mai mult spre istoria medie, mai puţin spre istoria modernă şi aproape de loc spre cea contemporană. Marea majoritate a articolelor se ocupă de istoria politică; foarte puţine au în vedere şi dezvoltarea social-economică a poporului englez. Istoria maselor populare din Anglia nu prezintă interes pentru colaboratorii revistei şi bineînţeles nici lupta purtată de-a lungul secolelor de aceste mase, împotriva exploatării şi asupririi care au luat forme atît de caracteristice în Anglia. Cel puţin pentru ultimii ani, numerele revistei ilustrează pe deplin lipsa de preocupare pentru istoria celor ce muncesc, atît din Anglia trecută, cît şi din Anglia prezentă.

Explicaţia acestei orientări a revistei trebuie căutată în acea tendinţă deosebit de manifestă a actualei istoriografii burgheze, care în aceste vremuri de mari lupte de eliberare a popoarelor de exploatare şi asuprire, caută să arunce vălul întunericului şi al uitării asupra cauzelor istorice profunde care stau la baza acestor lupte.

Un loc important în cadrul preocupărilor colaboratorilor revistei pe anul 1959, îl ocupă istoria parlamentară şi electorală a Angliei. Astfel R.F.Treharne în „The Nature of Parliament in the Reign of Henry III", nr. 293, p. 590—610, îşi propune să analizeze şi să desprindă caracteristicile principale ale parlamentului englez în timpul domniei agitate a lui Henric al III-lea. După autor înţelesul diferit pe care îl dădeau noţiunii de parlament principalele forţe politice ale vremii: regele, nobilimea şi clerul, a determinat o perioadă de mari tulburări politice în anii 1258—1265. Încă în 1269 cele două concepţii antagoniste: cea a regelui şi cea a lui Simon de Montfort nu

găsiseră un teren de împăcare. După rege, parlamentul era o instituţie existînd numai în virtutea voinţei regale şi a cărei autoritate trebuia să se anuleze complet în faţa autorităţii suveranului. După Simon de Montfort, parlamentul era un corp creat prin „Proviziunile de la Oxford", beneficiind de o existenţă separată şi de o autoritate independentă şi avînd deplina capacitate de a hotărî datele întrunirilor sale, indiferent de voinţa regală. Analizînd evoluţia antagonismului dintre aceste două concepţii, autorul conchide la sfîrşitul articolului că, cu toată importanta creştere a activităţilor sale cu caracter fiscal şi judiciar, parlamentul a fost în timpul domniei lui Henric al III-lea, mai mult o adunare politică. Considerăm că autorul ar fi trebuit să sublinieze mai nuanţat antagonismul dintre principalele forţe politice ale statului feudal englez. Aceasta ar fi scos şi mai mult în relief caracterul ascuţit al luptei pentru putere dintre regalitate şi nobilimea feudală. Am fi avut astfel pe planul istoriei engleze, un tablou mai fidel al ciocnirii celor două concepţii dominante în ideologia politică a evului mediu : concepţia întăririi autorităţii centrale şi concepţia slăbirii acestei autorităţi prin subordonarea ei de către nobilime.

Tot în legătură cu lupta dintre rege şi baroni pentru supremaţia politică, trebuie semnalată o interesantă notă a lui R. Allen Brown din nr. 291, p. 249—280, cuprinzînd o listă a castelelor din Anglia în perioada 1154—1216. Lista oglindeşte creşterea autorităţii centrale în dauna forţelor centrifuge ale nobilimii care şi-a văzut multe din castele confiscate sau dărîmate. Astfel dacă în 1154 erau 225 castele baroniale faţă de 49 regale — deci proporţia de 5 la 1, în 1214 proporţia creşte în favoarea regalităţii : 179 castele baroniale faţă de 93 — adică proporţie de 2 la 1.

În studiul mai întins „Parliament Reapportionment Proposals in the Puritan Revolution" [Proiecte de modificare a parlamentului în timpul revoluţiei puritane], nr. 292, p. 409—442, Vernon F. Snow face un istoric al celor cinci proiecte de schimbare a structurii parlamentului, elaborate după 1648. Din aceste proiecte, primele trei n-au fost aplicate, dar au pregătit calea spre aplicare a ultimelor două. Proiectele oglindesc concepţiile formate în cadrul curentelor politice apărute în rîndurile celor care au făcut revoluţia. Dacă partizanii lui Cromwell erau de acord cu levellerii că sistemul electoral şi structura parlamentului trebuiau modificate prin aplicarea unui sistem proporţional de repartizare a mandatelor, primii se opreau la acest deziderat, în vreme ce levellerii luptau pentru o schimbare mai radicală a sistemului electoral. După levelleri, corpul electoral trebuia considerabil lărgit, prin acordarea dreptului de vot tuturor bărbaţilor depăşind vîrsta de 21 ani, cu excepţia servitorilor, vagabonzilor şi a celor care au fost sancţionaţi de revoluţie (acea parte din nobilime care s-a raliat cauzei lui Carol I Stuart). Cu toate limitele sale, punctul de vedere al levellerilor, trebuie apreciat ca foarte înaintat pentru acea vreme. Lărgirea corpului electoral şi sistemul proporţional de repartizare a mandatelor, implicau abolirea vechiului şi staticului sistem al tîrgurilor putrede rămas din vremea Tudorilor. Acest sistem nu ţinea seamă de schimbările economice şi sociale din cadrul societăţii engleze, care au determinat schimbări însemnate şi în repartiţia populaţiei de pe solul englez. Autorul arată că izgonirea ţăranilor de pe pămînturile lor, apariţia industriei manufacturiere în unele regiuni, dezvoltarea unor noi porturi ca urmare a creşterii volumului comerţului extern, toţi aceştia au fost factori care au modificat considerabil aspectul demografic al Angliei, necesitînd în acelaşi timp şi o nouă distribuire a circumscripţiilor electorale.Astfel, în districtele cu caracter agrar numărul locuitorilor şi deci şi al electorilor a descrescut, în vreme ce în cele cu caracter industrial şi comercial a crescut. De aceea, pentru a răspunde acestor noi realităţi, s-a căutat modificarea structurii parlamentului. Pentru ai lustra şi mai bine expunerea sa autorul a dat şi numeroase tabele comparative arătînd pe comitate şi oraşe distribuirea mandatelor în anii dinainte şi de după revoluţie. Articolul într-adevăr

interesant al lui V. F. Snow, mai ales prin analiza în general justă a condițiilor social-economice care au determinat schimbarea sistemului electoral englez după revoluție, ar fi avut de cîștigat dacă autorul ar fi arătat cine a beneficiat în ultimă instanță de modificarea sistemului electoral, din cine a fost compus noul parlament și interesele căror pături sociale erau reprezentate de noii mandatari trimiși în forul legislativ al țării. Ar fi reieșit astfel și caracterul burghez al revoluției din Anglia precum și acțiunea de frînare a radicalismului levellerilor de către partizanii lui Cromwell. Un articol privind istoria parlamentară mai apropiată de timpurile noastre e cel scris de F. M. L. Thomson : „Whigs and liberals in the West Riding 1830—1860", nr. 291, p. 214—239. Articolul se ocupă de istoricul uneia din marile circumscripții electorale ale Angliei, West Riding, unde se considera că votul alegătorilor exprima tendința corpului electoral pe întreaga țară. E de remarcat la această importantă circumscripție electorală, element de altfel comun și celorlalte circumscripții electorale engleze, numărul extrem de restrîns al alegătorilor : 29 000 în 1836 și abia 36 000 în 1859. Autorul arată că circumscripția West Riding era o circumscripție în care se întîlneau interesele aristocrației funciare, interesele păturii numite gentry, precum și interesele burgheziei industriale și comerciale. În felul acesta luptele electorale din circumscripția West Riding oglindeau concepțiile și tendințele diferitelor pături ale clasei dominante — în special ale aristocrației și ale marii burghezii — în ceea ce privea orientarea economică și politică a Angliei în deceniile de la mijlocul secolului al XIX-lea. În asemenea cadru se vădea încă foarte puternică influența exercitată, asupra unui corp electoral recrutat pe baza censului de avere, de către marea aristocrație. Autorul relevă ingerințele a diferite personaje cu titluri înalte de noblețe în acțiunile electorale de pe teritoriul acestei circumscripții. Ne-ar fi interesat ca în afara istoriei restrînsului corp electoral reprezentînd interesele nobilimii și ale burgheziei, să ni se fi înfățișat și atitudinea celeilalte părți a populației circumscripției, însumînd marea majoritate a locuitorilor, față de sistemul electoral bazat pe cens, care excludea masele populare de la dreptul de vot. Nu trebuie să uităm că din punct de vedere cronologic articolul lui F. M. L. Thomson se plasează în perioada marilor lupte pentru lărgirea dreptului de vot, pentru democratizarea sistemului electoral. Ar fi fost de dorit ca autorul să fi înfățișat cum au decurs acele lupte în cadrul circumscripției West Riding, circumscripție a cărei importanță în viața electorală a Angliei a fost relevată încă de la începutul articolului.

În ce privește istoria dezvoltării economice a Angliei, sînt de semnalat articolele lui G. E. Fussel, Rosalind Mitchison și A. N. Ryan. În primul din ele, intitulat „Low Countries" Influence on English Farming", nr. 293, p. 611—622, G. E. Fussel se ocupă de influența pe care a avut-o agricultura Țărilor de Jos asupra agriculturii engleze. Autorul subliniază că încă din vremea domniei lui Eduard al III-lea, imigranții flamanzi au adus în Anglia metode noi de cultivarea inului. În timpul revoluției din Țările de Jos numărul imigranților a sporit și o dată cu ei au fost aduse și noi procedee agrotehnice. Cea mai importantă inovație a fost introducerea napilor și a trifoiului în procesul de rotație al culturilor. Din Olanda au fost aduse plugul olandez, metodele de drenare a mlaștinilor, precum și arta grădinăritului. Autorul arată că progresul agrotehnic în Țările de Jos se datorește dezvoltării industriei și comerțului, care determinînd o considerabilă creștere a populației, a pus problema introducerii unei agriculturi sistematice și raționale capabilă să acopere cel puțin parțial nevoile crescînde ale industriei și ale populației urbane. Astfel cultura grînelor a fost lăsată pe planul al doilea — necesarul era acoperit prin import — și s-a trecut la dezvoltarea la maxim a culturilor industriale și la ameliorarea pășunilor și implicit a creșterii vitelor. În felul acesta, pe de o parte, se satisfăceau necesitățile de materii prime ale manufacturilor, iar pe de altă parte, necesitățile alimentare ale orașelor. Produsele solului care prisoseau erau exportate

în primul rînd în Anglia, o dată cu metodele prin care au fost realizate. Tot în legătură cu istoria economiei agrare engleze e articolul „The Old Board of Agriculture (1793—1822)" [Vechiul departament al agriculturii], nr. 290, p. 41—69, scris de Rosalind Mitchison. Scopul departamentului agriculturii era să procure fermierului englez o informaţie cît mai completă asupra celor mai eficiente şi mai noi metode agrotehnice, căutînd în acelaşi timp să-i stimuleze dorinţa şi interesul de a le experimenta şi aplica. Ocupîndu-se apoi de organizarea departamentului, autoarea menţionează existenţa unui consiliu de conducere, în care predominau marii proprietari funciari. Consiliul de conducere a căutat să iniţieze anchete asupra nivelului producţiei agricole şi asupra preţului cerealelor. Cu toate aceste preocupări departamentul n-a avut o viaţă prea lungă; la începutul secolului al XIX-lea a început să decadă şi autoarea crede că aceasta se datorează lipsei unei politici agricole din partea guvernului. Existenţa vechiului departament al agriculturii, chiar şi pentru o scurtă perioadă, e o dovadă că proprietarii funciari englezi căutau să asigure agriculturii cu caracter capitalist ce se dezvolta tot mai mult în Anglia, un organ de stat care să o îndrumeze şi să o sprijine. Istoria comerţului pe mare al Angliei la începutul secolului al XIX-lea face obiectul studiului lui A. N. Ryan: „The Defence of British Trade with the Baltic, 1808—1813", nr. 292, p. 443—466. Autorul atrage atenţia la începutul articolului că în perioada de după Trafalgar, războiul pentru protejarea legăturilor pe mare ale Angliei a continuat cu înverşunare cu toată lipsa bătăliilor navale spectaculoase, în felul acelora care atrăseseră atenţia Europei în ultimii ani ai secolului XVIII şi în primii ani ai secolului XIX. Într-un război pe mare mai puţin spectaculos dar de o importanţă capitală pentru comerţul englez, flota britanică a luptat din greu timp de şase ani pentru apărarea liniilor de comunicaţie maritimă din Baltica şi pentru păstrarea legăturii cu Rusia. Continuitatea comerţului englez în Baltica, protejat de escadrele flotei de război, a fost una din gravele fisuri suferite de blocusul continental proclamat de decretele napoleoniene în vederea îngenuncherii economice a Angliei.

Dintre articolele de istorie universală cităm în primul rînd pe cel scris de Evelyn Proctor: „The Towns of Léon and Castille as Suitors before the King's Court in the Thirteenth Century" [Oraşele din Leon şi Castilia ca părţi înaintea tribunalului regal în secolul al XIII-lea] nr. 290, p. 1—22. Autoarea îşi propune să cerceteze modul în care oraşele ce se guvernau de sine stătător din Leon şi Castilia erau reprezentate la procesele dinaintea curiei regale şi în al doilea rînd să stabilească dacă cunoaşterea acestei proceduri judiciare poate să arunce o lumină asupra istoriei dezvoltării timpurii a cortes-urilor. Arată că oraşele din Leon şi Castilia erau numite în acele vremuri „conjecos" (de la latinul „concilium" — adunare generală a oraşului). Ele se guvernau prin „fueros" — coduri locale de legi consuetudinare. Cele de pe domeniul regal depindeau în mod teoretic de rege, dar se guvernau prin ele însele. Cele dependente de marile biserici catedrale sau de mănăstiri nu se bucurau de aceleaşi libertăţi de guvernare ca cele de pe domeniul regal. În cazul lor, amestecul autorităţilor ecleziastice era destul de puternic. Autoarea înfăţişează apoi o serie de conflicte dintre instituţiile bisericeşti şi oraşe, avînd de cele mai multe ori ca obiect pricini de proprietate şi cauze de confirmare sau infirmare a privilegiilor bisericii asupra unora din oraşe sau a teritoriilor pendinte de ele. E. S. Proctor are însă în vedere numai aspectul formal al acestor procese. Cauzele mai adînci ale proceselor pe care le vedem că erau atît de natură economică cît şi politică, sînt ignorate de autoare. Lipseşte astfel o analiză a luptei — în cazul de faţă — dintre biserică şi oraş. Biserica era depozitara unor interese şi privilegii feudale învechite în vreme ce oraşul era o nouă forţă social-economică şi politică luptînd pentru a se emancipa de forme şi norme de viaţă perimate şi potrivnice dezvoltării sale. De asemenea, lipseşte şi analiza atitudinii regalităţii în faţa conflictului dintre

vechile instituţii eclesiastice şi noile instituţii urbane.

În articolul: „The Catalan Fleet and Moorish Sea-Power (1337—1344)", nr. 292, p. 386—408, J. A. Robson se ocupă de un episod al epocii de „reconquista" din istoria Spaniei. Sub Petru, al IV-lea pentru Aragon şi al III-lea pentru Catalonia, statul catalan a ajuns la o mare dezvoltare economică şi politică. În acest timp, acţiunea de recucerire a Spaniei a făcut progrese însemnate, arabii fiind tot mai mult împinşi spre sud. Unul din factorii succeselor spaniole a fost şi puterea crescîndă a flotei catalane. Aceasta a avut de combătut escadrele statelor maure din Africa de nord, ce urmăreau întreprinderea unor mari acţiuni combinate, pe mare şi pe uscat, pentru sprijinirea statului arab de la Grenada.

Cu un episod de istorie universală mai apropiat timpurilor noastre se ocupă Theodore Zeldin în „Government Policy in The French Revolution of 1849", nr. 291, p. 240—248. Autorul respinge teoria unora din istorici după care la alegerile generale din 1849, guvernul francez ar fi păstrat o atitudine perfect imparţială. Documente recent descoperite dovedesc tocmai contrariul: că ingerinţa guvernului în desfăşurarea alegerilor a fost foarte activă. Th. Zeldin nu se ocupă însă de mobilul acestei lipse de parţialitate şi de împrejurările în care a avut loc. Nu trebuie uitat că alegerile din 1849 au avut loc la un an de la revoluţia din 1848, cînd clasa muncitoare franceză a intervenit cu o deosebită putere în lupta împotriva marii burghezii. De aceea, guvernul a ţinut să se amestece cît mai mult în desfăşurarea alegerilor, tocmai pentru a împiedica orientarea spre stînga a corpului electoral. Teama burgheziei de clasa muncitoare, aceasta a determinat atitudinea guvernului în 1849, fapt esenţial, care după cum se vede, e complet ignorat de autor.

În sfîrşit, un articol privind istoria secolului XX e cel scris de un istoric german, Klaus Epstein, intitulat: „Erzberger and the German Colonial Scandals, 1905—1910", nr. 293, p. 637—663. Autorul expune disputele aprinse din Reischtag iniţiate de deputatul centrului Matthias Erzberger, care şi-a ales ca ţintă a interpelărilor sale, insuficienţa, brutalitatea şi corupţia administraţiei coloniale a imperiului german. Erzberger a arătat că funcţionarii guvernamentali din departamentul coloniilor au acordat mari concesiuni întreprinderilor colonialiste în schimbul unor substanţiale comisioane. E unul din aspectele tipice ale colonialismului, pe care autorul ca istoric burghez vest-german se fereşte să-l caracterizeze ca atare. Dimpotrivă, el aprobă spiritul interpelărilor lui Erzberger. K. Epstein nu vrea să vadă că criticile formulate de reprezentantul centrului aveau în vedere tocmai acele schimbări în administraţia teritoriilor de peste mări, menite să facă exploatarea colonială mai sistematică, mai organizată şi mai aspră.

După cum vedem din prezentarea de mai sus, în studiile şi articolele publicate de „Revista engleză de istorie" pe anul 1959, continuă în general să fie ignorată tratarea problemelor legate de istoria social-economică a Angliei şi de lupta maselor populare engleze împotriva exploatării. O luptă de clasă atît de dinamică şi atît de bogată, în episoade eroice — şi care a preocupat într-un grad atît de înalt pe clasicii marxism-leninismului, e în mod sistematic ignorată. Chiar şi în cadrul preocupărilor restrîns medievistice ale revistei, nu găsim nimic despre marile mişcări populare din secolele XIV, XV, XVI, conduse de un Wat Tyler, un John Cade sau Robert Kett, la fel ca şi despre marea revoluţie din secolul XVII. Rareori, ca de exemplu în studiul lui V. F. Snow privitor la modificarea sistemului electoral de revoluţia puritană, se încearcă abordarea unor teme mai pline de interes pentru istoria societăţii engleze şi cu o interpretare mai justă, mai apropiată de exigenţele materialismului istoric.

S. Columbeanu

ÎNSEMNARI BIBLIOGRAFICE

ISTORIA ROMÎNIEI

GH. MOŢ, V. ŞTEFĂNESCU, C. MOCANU, *Contribuţii la istoria organizaţiei marxist-leniniste de tineret din Romînia*, vol. I, Ed. tineretului, 1959, 143 p.

Apărută sub egida Institutului de Istorie a Partidului de pe lîngă C.C. al P.M.R. lucrarea de faţă are menirea de a prezenta cititorilor în linii mari activitatea şi lupta revoluţionară a tineretului din patria noastră pînă la crearea, din iniţiativa şi sub conducerea P.C.R., a organizaţiei marxist-leniniste de tineret.

De la început autorii pun în evidenţă creşterea numărului de tineri care lucrau în industrie, exploatarea lor excesivă de către capitalişti (tinerii munceau în genere cîte 14—16 ore pe zi cu un salariu mult inferior faţă de cel primit de muncitorii vîrstnici), precum şi primele acţiuni spontane, izolate, de luptă îndreptate împotriva scăderii salariilor, amenzilor, a condiţiilor neomeneşti de lucru etc. În ultimul deceniu al secolului trecut tinerii muncitori au început să-şi dea tot mai mult seama de necesitatea organizării lor politice. Pe această linie se înscriu apariţia în 1890 a ziarului „Înainte", înfiinţarea în decembrie 1891 în Bucureşti a „Cercului de studii sociale" ca şi alte asemenea acţiuni.

În perioada de după 1900 tineretul a luat parte activă la luptele muncitoreşti din anii 1905—1907, precum şi la marea răscoală a ţăranilor din 1907. Crearea în 1907 a Uniunii Socialiste a dat un nou imbold luptei tinerilor pentru făurirea propriei lor organizaţii. Din iniţiativa mai multor militanţi ai mişcării muncitoreşti, printre care şi tineri, a fost înfiinţat în februarie 1908 la Bucureşti „Cercul ucenicilor" care în 1909 a primit denumirea de „Cercul tineretului muncitor". Pe baza hotărîrilor Congresului P.S.D. din 1910 şi cu sprijinul elementelor revoluţionare, tinerii muncitori printr-o activitate neobosită au mărit numărul cercurilor, scoţînd chiar o gazetă proprie „Foaia Tînărului". Paralel cu întărirea şi lărgirea organizaţiilor sale, tineretul a dus şi o serie de acţiuni pentru condiţii mai bune de muncă şi trai, împotriva războiului imperialist.

În perioada avîntului revoluţionar — aşa după cum subliniază şi autorii — tineretul muncitor s-a călit în lupte şi şi-a însuşit ideile cele mai înaintate; în aceşti ani s-au creat premisele înfiinţării organizaţiei marxist-leniniste a tineretului din ţara noastră. Tinerii muncitori au fost în primele rînduri în timpul evenimentelor din decembrie 1918. Creşterea impetuoasă a mişcării revoluţionare a tineretului punea cu necesitate problema reorganizării cercurilor socialiste. Conferinţa cercurilor „Tineretul socialist" din vechea Romînie din august 1919 a luat o serie de măsuri care au pregătit condiţiile pentru făurirea unei organizaţii centralizate, ridicînd pe o treaptă superioară lupta revoluţionară a tineretului muncitor. În declaraţia de principii referitoare la activitatea Mişcării

Tineretului Socialist din 1920, elaborată sub îndrumarea grupurilor comuniste, se arată că tineretul muncitor va putea lupta cu succes împotriva regimului burghezo-moşieresc numai sub conducerea Partidului Comunist. În anul 1920 tinerii muncitori, conduşi de comunişti, au dus numeroase şi importante lupte revoluţionare, fiind în primele rînduri ale clasei muncitoare în timpul grevei generale din octombrie.

Crearea Partidului Comunist din Romînia a marcat o cotitură radicală şi în mişcarea tineretului muncitor, organizaţiile sale urmînd să păşească cu hotărîre pe calea creării Uniunii Tineretului Comunist. După mai multe acţiuni pregătitoare, în octombrie 1921 în cadrul unei întruniri la care au participat reprezentanţii tineretului muncitor din vechea Romînie, Transilvania şi Banat s-a hotărît convocarea congresului general al tineretului. Deoarece autorităţile au interzis ţinerea congresului, în 19—20 martie 1922 a avut loc la Bucureşti conferinţa generală a tineretului care a hotărît unificarea mişcării tineretului pe baze marxist-leniniste. În felul acesta a fost creată Uniunea Tineretului Comunist, care, sub conducerea P.C.R., în deceniile următoare a organizat şi condus la luptă tineretul muncitor din patria noastră împotriva regimului burghezo-moşieresc.

În general, lucrarea, întocmită de un colectiv de tineri cercetători de la Institutul de Istorie a Partidului, este valoroasă. Pe baza unei bogate documentări autorii au reuşit să redea principalele etape ale luptei duse de tineretul muncitor pentru făurirea organizaţiei sale revoluţionare, în ciuda unor greutăţi inerente începutului. Credem că ar fi fost necesară şi tratarea mişcării tineretului muncitor din Transilvania cu toate caracteristicile ei, pentru ca cititorii să poată avea o imagine unitară a luptei duse de tineretul din patria noastră pentru crearea organizaţiei marxist-leniniste de tineret. Considerăm că în anumite părţi ale lucrării nu se analizează suficient procesul însuşirii de către tinerii muncitori a socialismului ştiinţific, a formării conştiinţei lor de clasă. Acest lucru era necesar, deoarece în cadrul mişcării tineretului muncitor au început să se formeze o serie de elemente revoluţionare care au condus lupta clasei muncitoare ca Ştefan Gheorghiu, I. C. Frimu, Alecu Constantinescu etc. Lucrarea conţine şi unele inexactităţi: în Transilvania iobăgia nu a fost desfiinţată prin legiuirile agrare din 1853—1854 aşa cum se afirmă la p. 9, ci de către revoluţia din 1848, patentele imperiale din 1853—1854 reglementînd numai o situaţie de fapt; în perioada de după 1900 nu se poate vorbi despre o burghezie liberală în Romînia (p. 61), autorii avînd, în vedere probabil, burghezia grupată în jurul partidului liberal etc.

Lucrarea, scrisă într-un stil viu, contribuie din plin la educarea tineretului din patria noastră în spiritul tradiţiilor înaintate de luptă ale Uniunii Tineretului Comunist.

G. C.

EMIL VÎRTOSU, *Titulatura Domnilor şi asocierea la domnie în Ţara Romînească şi Moldova (pînă în sec. al XVI-lea)*, Ed. Academiei R.P.R., 1960, 314 p.

Urmărind instituţia *domniei* în secolele XIV—XVI în Principatele romîne, aşa cum se reflectă ea în formulele înscrise în actele interne şi externe de cancelarie, autorul îşi divizează materialul în trei părţi.

În partea I, cap. I, *Io-Ioan în titulatura domnilor romîni* (p. 11—34) se cercetează documentele pînă în secolul al XIX-lea şi se constată că, numele domnesc este precedat de vocabula *Io*, în textele slave şi romîneşti, în cele latine *Io* este înlocuit cu *Ioannes*, *Iohannes* şi *Nos*, iar în cele greceşti cu Ἰωάννης.

În Moldova sînt însă acte care încep direct cu numele emitentului, fără *Io*.

Vocabula *Io*, reprezintă prescurtarea numelui *Ioan*, iniţiată şi realizată întîi în paleografia greco-bizantină, de unde trece în diplomatica bulgară (p. 29—33) o dată cu creştinarea regelui Boris la 864, căruia patriarhul Fotie

îi dă, la botez, numele de Boris-Mihail, (după numele naşului Mihail al III-lea al Bizanţului), pentru a nu-i acorda titlul de *basileus* rîvnit de Boris. Forma Ἰωάννης a fost adoptată de urmaşul lui Boris, Simeon (893–927), care a părăsit titlul de *cneaz* şi l-a luat pe acela de *ţar* (Caesar). De la bulgari a trecut la sîrbi în secolul al XIII-lea (p. 33–34), dar nu s-a putut menţine, termenul fiind învins de numele *Ştefan* păstrat de tradiţie în amintirea întemeietorului statului sîrb, Ştefan Nemania (1196–1223).

În diplomatica Ţării Romîneşti, *Io*, a fost adoptat sub Basarab I, iar de aici împrumutat de cancelaria moldovenească (p. 21–24 şi 195), deşi în Moldova *Io* a fost înlocuit cu formula азъ = eu, ori мы = noi, în textele slave şi cu *Nos* în cele latine.

În titulatura doamnelor ţării, *Io* apare atît în Moldova cît şi în Ţara Romînească, dar ca o excepţie.

În cap. II, *Vechi explicaţii pentru Io-Ioan*, (p. 35–82), se trec în revistă opiniile istoricilor care au căutat să desluşească misterul lui *Io*, înaintea numelui domnului. Toate sînt grupate în cinci categorii:

a) *Io* este numele împăratului Ioniţă-Asan, care s-a transmis apoi de la bulgari la romîni (p. 38–56);

b) *Io* este simbol religios, însemnînd în limba ebraică *plin de har* (p. 56–67);

c) *Io* este o stare de fapt, un vechi obicei, o datină de folklor religios (p. 67–74);

d) *Io* este egal cu pronumele personal *eu* sau *noi* (p. 75–78);

e) *Io* vine direct sau prin cancelaria bulgară de la Bizanţ (p. 79–82).

În cap. III, *Originea lui Io-Ioan* (p. 83–101), în urma unei strînse argumentări întemeiată pe documente, autorul demonstrează că *Io* reprezintă o simplă prescurtare a cuvîntului grecesc *Ioan*, iar întrebuinţarea acestui nume în titulatura domnească porneşte de la o semnificaţie intrinsecă, deosebită acestui nume. Pentru a-i găsi sensul, originea, se cercetează onomastica în care Ioan apare pentru prima oară, relevîndu-se că, în izvoarele secolelor XVII–XVIII din Principatele romîne, *Ioan* şi *Ioanichie* au o explicaţie teologică. La fel este arătat că, numele, *Iohannes*, din limba germană corespunde prin grecescul Ἰωάννης numelui ebraic *Ieho-hanan* = mărit fie dumnezeu, dumnezeu este prea îndurător. Concluzia la care rămîne, e că, *Ioan*, este forma grecizată a cuvîntului *Ieho-hanan*, alcătuit din cuvintele *Iehova*, *Iahvé* = dumnezeu, şi *hanan* = miluit, dăruit.

Nume sfînt, *Ioan*, în forma prescurtată *Io*, a fost întrebuinţat ca nume teofor în textele diplomatice greceşti, bulgăreşti, sîrbeşti şi romîneşti însemnînd: cel dăruit de dumnezeu < cu domnia >, cel ales de dumnezeu <spre a domni >.

Rolul principal în introducerea lui *Io* în cancelarii l-a avut biserica.

În partea a II-a, în cap. I este discutat titlul de *voievod* (p. 105–113). Dezbătîndu-se problema în funcţie de tot ce s-a scris pînă acum asupra cuvintelor *voievod* şi *domn*, se demonstrează, pe bază de texte originale că, ambele au existat concomitent în stilul oficial în toate Principatele romîneşti, ceea ce dovedeşte că, instituţia are un fond comun etnic şi istoric (p. 107).

În cap. II se arată că *Titlul de mare voievod în diplomatica feudală* (p. 114–146) s-a dezvoltat numai în Ţara Romînească şi în Moldova, în legătură cu asocierea la domnie; nu şi în Transilvania unde voievodul a devenit un funcţionar regal revocabil.

În sensul titlului de *mare voievod*, discutat în cap. III (p. 147–182), se arată că el devenea o realitate o dată cu asocierea la domnie, cînd se acorda titlul de voievod fiului, care era uns de biserică şi era recunoscut de biserică încă din timpul vieţii titularului. Domnul asociat se găsea învestit în forma publică, adecvată cu puterea de a domni, şi nu mai putea fi înlăturat decît prin forţă. El putea emite acte, avea dreptul să se intituleze domn, fără a indica însă numele ţării, care încă nu-i aparţinea şi avea o capitală proprie. Faţă de voievodul asociat la domnie, titularul se afla în situaţia de mare voievod.

Titlul de *domn* (cap. IV, p. 183–196) înscris pe lîngă acela de voievod demonstrează

o creștere de putere internă a conducătorului de stat romîn și de independență față de străini. El lipsește de pe lîngă voievod cînd acesta este numai asociat la domnie.

Numele de *dominus* = stăpîn din limba latină tradus prin *gospodin* sau *gospodar* în limba slavă s-a impus în urma transformărilor economice-sociale și politice în perioada feudalismului timpuriu.

Cu titlul *„de sine stăpînitor"* = *samoderjavnîi* se mîndrește numai marele voievod, domnul titular al țării, suveranul atotputernic. El reprezintă una din formulările diplomatice prin care se manifestă asocierea la domnie în secolele XIV și XV, în scopul specificării drepturilor depline ale domnului titular, în raport cu drepturile limitate și nu mai concedate voievodului asociat și nu față de regii și voievozii vecini, așa cum s-a afirmat de istorici pînă acum (p. 215).

Pentru asocierea la domnie se asigură dreptul de *succesiune la tron* (cap. VI, p. 216—230) a primului născut. Deși cronicile susțin că recunoașterea unei persoane ca domn, se făcea în competițiile dintre frați, fii sau rude, din textele diplomatice nu reiese niciodată că la tron avea să urmeze acela, pe care-l va *alege țara*, ci acela pe care avea să-l *aleagă Dumnezeu*, potrivit conceptului feudal al domniei că, urmașul la tron avea să fie în primul rînd acela căruia trebuia să i se dea domnia pe temeiul dreptului de moștenire directă și legitimă. Fiul de domn este socotit major la vîrsta de 15 ani, cînd se putea intitula și voievod (cap. VII, p. 225).

Majestatea și suveranitatea feudală nu se exprimă prin titlurile de *Io*, *voievod*, *mare voievod*, pe care titularul domniei le poate împărți cu fiii săi, ci prin purtarea titlului de *domn* și al atributului *de sine stător*, singurele care înseamnă puterea autorității supreme.

Partea a III-a are un capitol care se ocupă de reprezentarea iconografică a asociației la domnie și un altul, care dezvoltă cazurile de asociere la domnie în Moldova și Țara Romînească, cu drepturile voievodului domn și drepturile fiului-voievod asociat la domnie și în sfîrșit încheierea (p. 293—298).

Cercetările întreprinse în acest judicios studiu, au lămurit pe deplin sensul fiecărui cuvînt din titulatura domnească folosit în cancelariile Moldovei și Țării Romînești. Epuizînd toate informațiile documentare interne privind instituția *domniei* la romîni și datele din izvoarele emise de cancelariile bizantină, bulgară și sîrbă, organizînd materialul în mod sistematic, așa ca să corespundă ordinei locului în care apare fiecare cuvînt în titulatură, — prof. Emil Vîrtosu a încheiat fiecare capitol, cu păreri originale. Din varietatea izvoarelor cercetate, îți dai seama că, din materialul documentar folosit nu se puteau trage alte concluzii decît acelea prezentate. Numai ideea de a lărgi sfera materialelor de cercetat ar putea pune la îndoială unele din informații sau concluzii. Nimeni, de pildă, nu va putea obiecta argumentării că *Ioan* are în ebraică un sens anumit, dar consultînd documentele spaniole se va întreba de ce *Io* pe lîngă *El rey* (G. Desdevises du Desert, *L'Espagne de l'ancien régime*, *Les Institutions*, Paris, 1899, p. 3), nu are același sens pe care-l are *Io*, în diplomatica romînească sub influența bulgară?

Unii cercetători s-ar putea întreba de ce *Io* lipsește în cancelaria bizantină pînă la Ioan Comnenul (1136) și totuși s-a introdus de la Bizanț la bulgari în 864? Alții ar putea pune sub semnul îndoielii originea bizantină a lui *Io*, pentru motivul că nu a fost adoptat și în cancelaria de la Kiev și Moscova, deși rușii au primit creștinismul tot de la Bizanț ca și bulgarii. Alții, în sfîrșit, ar putea fi nedumeriți cu originea biblică a lui *Ion*, în special arheologii, care sînt convinși de continuitatea tracogetă pe malurile Dunării, știut fiind că *Ion* e nume trac, cunoscut în Iliada, cu mult înainte de a se fi scris evangheliile, în persoana lui, *Ion*, tatăl lui *Risos* regele trac chemat în ajutor de troieni contra aheilor. (Homer, *Iliada și Odisseia*, ed. Josua Barnes, Cantabrigiae, 1711, cînt K. p. 399. Vezi și V. Pârvan, *Getica*, 1926, p. 341—342, și nota 1, p. 343—pentru legăturile dintre Troia și minele de aur din

Transilvania). Şi aria celei mai frecvente răspîndiri a numelor *Ion* şi *Rizu*, nimeni nu o poate contesta, că este teritoriul vechii Dacii şi astăzi.

Din Biblie au fost împrumutate, desigur, nume, dar partea care reprezintă noţiunea mitologică, *Iahve*, nu o găsim pusă înaintea cuvîntului de bază, sub forma *I*, ci la sfîrşitul cuvîntului, sub aceea de, *il*, de ex.: Miha-il, Gavr-il, Iesech-il, Immanu-il; *il* reprezentînd pe *Elohim*.

Pentru un cunoscător de istorie universală, ipoteza cea mai probabilă poate fi însă existenţa unui rege viteaz, al evului mediu timpuriu, cu numele *Ion*, pe malurile Dunării, necunoscut încă în izvoare, care s-a impus prin tradiţie aşa cum după Cezar, toţi împăraţii s-au numit *cezari*, *kaiseri* ori *ţari*; după August, *auguşti*; ori după Carol cel Mare, *crai*.

În ce priveşte titlul de *voievod*, el mai era purtat şi de marele vornic (Boldur e numit şi voievod v. *Cronicele Slavo-Romîne*, p. 13, 21). Fiii domnului nu-l purtau decît de la vîrsta de 25 ani, cînd erau asociaţi la domnie — de ex. Bogdan III apare în sfat în 1473 (*A. Moldova, XIV—XV*, — I, p. 395) şi e numit voievod abia la 24 sept. 1498 (*A. Moldova, XV*—II, p. 282) sau, dacă la majorat— 15 ani—, rămîneau voievozi titulari.

Dar întrebări şi nedumeriri se nasc în mod inerent atunci cînd citeşti ceva. Ceea ce este important, sînt rezultatele obţinute în urma cercetărilor. Şi studiul de faţă îşi are valoarea lui deosebită în acest sens. Acoperind un gol în istoriografia noastră prin prezentarea şi sistematizarea unui material aşa de bogat, prin rezolvarea justă şi definitivă a problemelor legate de titulatura voievozilor noştri din secolul XIV—XVI, lucrarea a adus, în concluzii bine argumentate o contribuţie reală la instituţia domniei la romîni.

A. G.

ISTORIA U.R.S.S.

Военные моряки в борьбе за победу Октябрьской Революции. Sub redacţia lui S. F. Naida, Ed. Ministerului Apărării al U.R.S.S., Moscova, 1958, 582 p.

Lucrarea prezentată este o culegere de articole care se compune din două părţi. În prima parte se vorbeşte despre participarea marinarilor din flota Mării Negre şi Baltice, precum şi a celor din flota siberiană de pe Amur şi flota din Oceanul Îngheţat de Nord în pregătirea şi desfăşurarea Revoluţiei Socialiste din Octombrie. În partea a doua sînt publicate amintirile marinarilor participanţi la lupta pentru Revoluţia din Octombrie: Dîbenko, Hovrin, Izmailov, Flerovski, Vahrameev, Sapronov ş.a.

În articolul lui N. Kiriacev şi I. Poliakov *Activitatea militară de luptă a bolşevicilor în anul 1917* se arată că activitatea bolşevicilor de pregătire pentru luptă a fost determinată de sarcinile politice care stăteau atunci în faţa proletariatului rus şi a partidului său. V. I. Lenin arăta că partidul bolşevic trebuie să fie organizat, capabil de luptă, gata pentru ofensivă în perioada crizelor economice şi politice ascuţite cînd lupta de clasă ajunge pînă la războiul civil direct. „În asemenea perioade — scria V. I. Lenin — marxistul este obligat să stea pe poziţia războiului civil iar idealul partidului proletariatului trebuie să fie partidul luptător".

În urma unei munci grele, continue şi susţinute duse în decurs de opt luni, Partidul Comunist a putut să traducă în viaţă genialele idei leniniste cu privire la crearea forţelor armate de luptă ale revoluţiei socialiste. Această armată a revoluţiei s-a arătat a fi o forţă hotărîtoare în mîinile proletariatului, care sub conducerea Partidului Comunist a răsturnat puterea burgheziei imperialiste şi a creat primul stat socialist din lume.

În articolul *Lupta marinarilor revoluţionari ai flotei ruse pentru victoria Revoluţiei Socia-*

liste, semnat de S. Naida se arată că marinarii din flota maritimă militară rusă au jucat un important rol în revoluţia burghezo-democratică din februarie şi socialistă din octombrie. Acest rol se explică prin mai multe cauze : în primul rînd acest rol a fost condiţionat de influenţa situaţiei revoluţionare generale din Rusia la sfîrşitul secolului XIX şi începutul secolului XX, cînd pe arena luptei politice, ca forţă principală, intră proletariatul în frunte cu Partidul Bolşevic. Sub influenţa mişcării proletare şi a celei ţărăneşti care avea loc sub egida proletariatului, a început mişcarea revoluţionară în armată şi în flotă. În fruntea acestei mişcări, spre deosebire de perioada nobiliară şi narodnicistă a luptei revoluţionare, erau soldaţii şi marinarii din sînul muncitorilor şi semiproletarilor satului. În al doilea rînd spiritul înalt revoluţionar de organizare al marinarilor a fost posibil în urma legăturii strînse dintre flota militară maritimă modernă cu marea industrie, cu marile centre muncitoreşti ale ţării. În al treilea rînd, dezvoltarea tehnică rapidă a flotei a silit guvernul ţarist să recruteze pentru flotă în special tineretul muncitoresc care poseda cunoştiinţe tehnice. Concentrarea în flotă la începutul secolului XX a elementelor proletare şi semiproletare, din care o parte încă înainte de recrutare în flotă trecuseră printr-o şcoală încercată a luptei revoluţionare în fabrici şi uzine şi contactul continuu dintre muncitorii din şantierele navale, din oraşele portuare şi masele de marinari au determinat condiţiile favorabile pentru crearea în unităţile flotei şi pe vasele militare a organizaţiilor bolşevice pentru lupta împotriva influenţei menşevicilor, eserilor şi anarhiştilor din flotă.

Articolul lui A. Blinov se intitulează *Primele organe revoluţionare ale puterii în Kronstadt în anul 1917*. După cum arată autorul primul organ democratic al puterii în Kronstadt a fost Comitetul mişcării populare. Spre deosebire de o serie de istorici şi participanţi la evenimente, autorul numeşte „Comitetul mişcării publice", „Comitet al mişcării populare", susţinînd că prima denumire n-a existat. Comitetul mişcării populare a apărut ca organ provizoriu al puterii. Între cei aleşi în comitet au fost şi trei bolşevici. În martie, în Kronstadt a fost format sovietul de deputaţi ai soldaţilor; concomitent s-a format şi sovietul de deputaţi ai muncitorilor. Ambele s-au unit formînd un singur soviet. Încă de la început s-au observat contradicţii între activitatea sovietului şi politica guvernului provizoriu.

Marinarilor din flota Mării Negre le este consacrat articolul lui P. Popov, *Marinarii flotei din Marea Neagră în lupta pentru puterea sovietelor*. Autorul arată că evenimentele care au avut loc la începutul lui iunie în Petrograd şi în flota baltică au avut un răsunet puternic în flota Mării Negre. Şi aici muncitorii, marinarii şi soldaţii au discutat viu evenimentele care au avut loc în Petrograd Helsingfors, Revel şi în alte părţi. Comitetul Partidului Bolşevic din Sevastopol a folosit situaţia creată pentru întărirea agitaţiei în mase. Un mare ajutor în aceasta l-a dat Comitetul Central al Partidului care a început să trimită sistematic literatură şi agitatori pentru flota Mării Negre. Acţiunea partidului a contribuit la creşterea rapidă a influenţei bolşevicilor în rîndul marinarilor şi soldaţilor din Sevastopol şi din alte garnizoane legate de flotă. Marinarii din Marea Neagră au jucat un rol important în înfrîngerea contrarevoluţiei în sudul Rusiei şi în Ucraina. În cursul acestei lupte au ieşit la iveală zeci şi sute de conducători renumiţi ai maselor revoluţionare. Printre aceştia se înumără organizatori talentaţi din rîndul marinarilor, soldaţilor şi muncitorilor ca: N. Pojarov, S. Vogul, K. Zedin, A. Polupanov ş.a. Marinarii şi soldaţii, sub conducerea bolşevicilor, au constituit un exemplu de curaj revoluţionar, patriotism şi eroism în lupta împotriva contrarevoluţiei, în lupta pentru instaurarea puterii sovietelor.

Marinarii din Oceanul Îngheţat de Nord şi Oceanul Pacific au jucat de asemenea un rol foarte mare în lupta pentru Puterea Sovietică. Lor le sînt consacrate articolele lui I. Şanghin *Marinarii flotei din Oceanul Îngheţat de Nord în lupta pentru revoluţia socialistă*, şi D. Lappo

şi A. Melcin, *Marinarii din Oceanul Pacific în lupta pentru Puterea Sovietelor*.

A doua parte a cărţii o constituie Amintirile. Aici sînt publicate amintirile participanţilor activi la lupta pentru Puterea Sovietică. Acestea constituie un material bogat şi concludent.

Cartea reprezintă interes pentru masele largi de cititori.

V. A.

Второй период революции 1905—1907 годы. Ianuarie — aprilie, anul 1906. Cartea I, 1145 p.; Cartea a II-a, 751 p., Moscova, 1957—1959, 1896 p.

În cartea întîi a acestei culegeri au intrat documente care se referă la primele patru luni ale anului 1906, la Congresul al IV-lea al P.M.S.D.R., documente cu caracter general şi referitor la guberniile Petersburg, Moscova, central-industriale, nordice, nord-vestice, central-agrare, Caucazului de nord, din regiunea Donului, pe Volga, din Ural, Siberia şi Extremul orient. Cartea a doua cuprinde documente privind mişcarea revoluţionară din Ucraina, Transcaucazia, Asia Centrală, Kazahstan, Bielorusia, Republicile Baltice şi Polonia.

Desigur, culegerea nu a putut cuprinde în întregime documentele existente, ci au fost alese cele mai semnificative, documente variate ca provenienţă şi caracter, din diferite fonduri de arhive centrale, locale, de stat şi de partid, privind aceleaşi evenimente, pentru a le caracteriza mai complet. S-a avut în vedere existenţa ediţiilor de documente locale ale republicilor şi regiunilor, ale Congresului al IV-lea al P.M.S.D.R. şi a operelor lui Lenin.

Fiecare document este însoţit de legenda asupra provenienţei lui, dacă este original, copie, dacă a fost publicat anterior şi unde. Volumele sînt însoţite de adnotări preţioase cu expunerea unor documente care nu au putut intra în actuala culegere, cu indicele nominale, geografic, al întreprinderilor industriale şi al ziarelor, şi lista documentelor.

Prima Revoluţie Rusă are două perioade mari: perioada de avînt în anul 1905 şi perioada de retragere a revoluţiei în anii 1906—1907. Documentele prezentelor volume caracterizează primele patru luni a celei de-a doua perioade (1906—1907), de la 9 ianuarie — aniversarea revoluţiei — pînă la pregătirea sărbătoririi zilei de 1 Mai. Specificul acestei perioade constă în relativa acalmie a revoluţiei. După înfrîngerea insurecţiei armate din decembrie 1905 se intensifică reacţiunea prin înmulţirea expediţiilor de înăbuşire, prin împrăştierea organizaţiilor revoluţionare de masă, arestări, prin stări de asediu etc. Capitaliştii au dezlănţuit ofensiva împotriva cuceririlor economice ale muncitorilor, practică lock-out-uri în masă.

Pentru forţele revoluţiei această perioadă reprezintă strîngerea, acumularea energiei revoluţionare, începutul studierii experienţei, a insurecţiei armate din decembrie, pentru pregătirea unei noi insurecţii. Cu toate represiunile sîngeroase luptele revoluţionare continuau. Cu toată oboseala şi foametea în urma numeroaselor greve muncitorii continuau lupta grevistă. În avangarda luptei se situau muncitorimea din marile centre industriale şi în special metalurgiştii. Se atrag noi pături de muncitori în lupta revoluţionară. Se desfăşoară în continuare lupta ţărănimii şi din armată, chiar dacă nu în aceleaşi proporţii ca în 1905. Acestea au fost luptele de ariergardă pentru acoperirea retragerii revoluţiei.

Congresul al IV-lea al P.M.S.D.R. trebuia să desăvîrşească unificarea partidului, începută în focul luptelor revoluţionare. În volum sînt publicate rezoluţiile propuse de bolşevici la acest congres, proiectul de program al lui V. I. Lenin şi rezoluţiile menşevice adoptate la congres; programul leninist a ajutat la clarificarea luptei între bolşevici şi menşevici.

Multe documente arată pregătirea de către proletariat şi comemorarea zilei de 9 ianuarie. Documentele vol. I, nr. 62, 160 etc. arată cît de temeinic s-a pregătit ţarismul împotriva evenimentelor care se pregăteau, prin ocu-

parea de către armată a punctelor strategice din orașe, concentrarea trupelor pe lîngă instituții de stat, închisori etc. Partidul a răspîndit o mulțime de manifeste, care explicau însemnătatea zilei de 9 ianuarie, arătau necesitatea pregătirilor pentru noi lupte. Țarismul n-a reușit să împiedice aniversarea primei zile a revoluției. Muncitorii din Petersburg, Lodz, Saratov etc. au desfășurat greve de masă, mitinguri și demonstrații în condițiile continuării insurecției armate în unele regiuni (Georgia, Cita) și noilor răscoale din Vladivostoc și Nicolaev pe Amur (Doc. I, nr. 664—675, 676—677).

[·] Locul central în această culegere îl ocupă documentele și materialele referitoare la munca partidului. Bolșevicii demascau Duma I de stat, propagau necesitatea insurecției armate pentru victoria deplină a revoluției, convocarea Adunării constituante. Condițiile încă nu permiteau să se tragă concluzia că specificul momentului este retragerea revoluției, de aceea la ordinea zilei continua să fie insurecția armată.

Cea mai mare parte a documentelor reflectă activitatea proletariatului — hegemonul revoluției. Pentru această perioadă, caracteristică este îmbinarea grevelor economice cu cele politice, avînd în vedere că greutatea specifică a grevelor economice crescuse. Noi pături de muncitori din industria ușoară, din localități mici, mai puțini conștienți și mai prost plătiți intră în luptă grevistă (Doc. vol. I, nr. 112, 117, 129, 130, 131 etc.).

O mare însemnătate a avut munca partidului în rîndurile șomerilor, al căror număr s-a mărit. Documentele descriu continuarea activității printre șomeri, chiar dacă comisiile de șomaj de pe lîngă soviete au încetat activitatea din cauza arestărilor. Ele au fost conduse în Petersburg de Sovietul Șomerilor ales în martie 1906 în care au intrat reprezentanții tuturor întreprinderilor mari din capitală. Prin aceasta, mișcarea șomerilor a intrat în șuvoiul general al luptei revoluționare a proletariatului (Doc. vol. I, nr. 86, 92, 97, 106, 115 etc.).

O serie întreagă de documente arată intensificarea muncii bolșevicilor în rîndurile țărănimii (Doc. vol. I, nr. 151, 264, 279, 369 etc.). În regiuni naționale se edita material în limba popoarelor respective (Basarabia, pe Volga etc.). Manifestele bolșevice demascau țarismul, chemau la unire cu proletariatul, la crearea comitetelor țărănești, explicau programul agrar al bolșevicilor cu toate că mișcarea țărănească în primele patru luni ale anului 1906 a scăzut din intensitate, din amploare, a continuat să se desfășoare în formele ei cele mai ascuțite. Cele mai puternice mișcări au avut loc în guberniile: Harcov, Cernigov, Moghilev.

Documentele arată neajunsurile mișcării țărănești spontane: credința în țar, credința în posibilitatea de a căpăta pămînt prin Duma de stat etc. Însă, în spontaneitatea mișcării țărănești își fac loc forme embrionare de conștiință și organizare. Documentele arată continuarea creșterii spiritului revoluționar în armată, noi răscoale în Vladivostoc și Nicolaev pe Amur, a mișcării soldățești în Grodno, Brest-Litovsc, Gomel, Bobruisc, Tiflis. O mare parte a documentelor se referă la munca desfășurată de partid în cadrul armatei țariste, care a căpătat diferite forme: mitinguri, adunări, cercuri revoluționare, răspîndirea ziarelor și a manifestelor revoluționare etc. Una dintre cele mai mari organizații militare de partid era cea din Petersburg în care a lucrat V. P. Meujisnki, N. V. Krilenco, V. A. Antonov, Ovseenco etc.; organizația a editat ziarul „Cazarma" pentru soldați.

În fruntea organizației militare din Moscova erau Em. Iaroslavski și R. S. Zemleacica. Ziare pentru soldați editau organizațiile din Moscova, Kiev, Riga, Varșovia etc. Aceste organizații nu se rezumau numai la propagandă și agitație, ci și la pregătirea insurecției armate prin strîngerea armamentului, elaborarea de planuri etc. (Doc. vol. I, nr. 3, 26, 200, 207; vol. II, nr. 61—66, 158 etc.).

O mare importanță pentru studierea activității militar-combative a Partidului Bolșevic o au documentele referitoare la birourile tehnice a birourilor C.C. al P.M.S.D.R. din Moscova și din sudul Rusiei.

Multe documente reflectă lupta de partizani. Această luptă a avut cea mai mare amploare în Letonia, Polonia şi Transcaucazia. Fiind parte componentă a insurecţiei din decembrie 1905 ea a continuat şi în primele luni ale anului 1906. Echipe de partizani dobîndeau armament, desfăşurau teroare revoluţionară împotriva trădătorilor, agenţilor politici, spionilor, reprezentanţilor activi ai sutelor negre, distrugeau cuiburile acestora, atacau închisorile şi instituţiile poliţiste şi de stat, confiscau mijloace băneşti ale statului şi particularilor. Însemnătatea partizanatului a constat în pregătirea noilor forţe combatante instruite şi călite în focul luptelor revoluţionare (Doc. vol. I, nr. 64, 146, 186, 569; vol. II, nr. 252, 269, 411, 434 etc.).

Multe documente sînt consacrate convocării Dumei I de stat. Ele reflectă lupta proletariatului pentru boicotul activ al Dumei sub conducerea bolşevicilor. Sînt publicate multe manifeste care explică caracterul antipopular al legii electorale, scopul convocării Dumei de către ţarism etc. Bolşevicii luptau pentru desfăşurarea mişcării nemijlocite a maselor împotriva iluziilor constituţionale. Multe documente arată lupta bolşevicilor cu menşevicii în problema tacticii faţă de Dumă. Boicotul nu a putut să zădărnicească convocarea Dumei, dar a subminat încrederea în ea; aceasta pentru că s-a făcut în condiţiile retragerii revoluţiei (Doc. vol. I, nr. 2, 20, 78—101, 430, 491, 519; vol. II, nr. 33, 43, 79, 476 etc.).

Multe documente reflectă pregătirea pentru 1 Mai (Doc. vol. I, nr. 132, 459, 561; vol. II, nr. 108, 482).

Culegerea de documente „A doua perioadă a revoluţiei — ianuarie-aprilie 1906" are o mare însemnătate pentru studierea revoluţiei din 1905—1906. Ea conţine un material faptic bogat şi valoros, contribuind la elucidarea multor aspecte din istoria primei revoluţii burghezo-democratice din Rusia.

M. T.

ISTORIA UNIVERSALĂ

ALEXANDER NOVOTNY, *Quellen und Studien zur Geschichte des Berliner Kongresses 1878* (I)—*Österreich, die Türkei und das Balkanproblem im Jahre des Berliner Kongresses*, Graz-Köln, 1957, 376 p.

Editat sub auspiciile comisiei pentru istoria modernă a Austriei, volumul de faţă este primul dintr-o serie ce urmează să valorifice materialul documentar privind Congresul de la Berlin, existent în arhivele austriace.

Cele aproape 2000 de documente publicate în rezumat sînt împărţite în trei capitole. Primul dintre acestea conţine acte referitoare în mod nemijlocit la lucrările Congresului de la Berlin, din lunile iunie-iulie 1878, în timp ce ultimele două capitole cuprind corespondenţa diplomatică dintre ambasada austro-ungară din Constantinopol şi Ministerul de Externe de la Viena în decursul anului 1878.

Volumul cuprinde totodată un studiu asupra războiului ruso-romîno-turc şi a Congresului de la Berlin. A. Novotny şi-a asumat în paginile lui ingrata sarcină de a justifica tendinţele cotropitoare ale imperiului austro-ungar asupra populaţiei slave din Balcani, materializate în această vreme prin anexarea Bosniei-Herţegovina. Trecînd sub tăcere aspectul social al răscoalelor din Balcani din anii 1875—1876 şi minimalizînd caracterul antiotoman al luptei popoarelor balcanice pentru eliberare de sub jugul turcesc, autorul subliniază în schimb deosebirile confesionale ale diferitelor grupuri de populaţii atribuind „fanatismului religios" un rol pe care acesta nu l-a avut. După A. Novotny, Balcanii reprezentau în a doua jumătate a secolului trecut un mozaic de grupuri naţionale şi confesionale iremediabil învrăjbite. Reluarea vechii teze a

„butoiului cu pulbere al Europei" are drept scop să prezinte politica externă cotropitoare a imperiului habsburgic ca o acţiune pacificatoare întreprinsă în numele umanităţii. Autorul încearcă să aplice în cazul Austro-Ungariei teoria reacţionară, de mult condamnată de istorie, „a rolului civilizator" pe care l-ar fi avut înrobirea popoarelor de către puterile capitaliste şi imperialiste.

Contrazicîndu-se în cadrul aceluiaşi studiu, A. Novotny afirmă că „actul de la 1878 (anexarea Bosniei şi a Herţegovinei) nu constituie o ocupaţie violentă ci împlinirea unei datorii mult timp amînate" (?!) deşi doar puţin mai înainte (p. 6) încerca să demonstreze că Austro-Ungaria nu ar fi avut pretenţii teritoriale asupra Turciei. Faptul este inexact, deoarece tratatul secret ruso-austriac din 15 ianuarie 1877, pe care autorul îl aminteşte totuşi, prevedea posibilitatea acestei anexiuni. Aceeaşi încercare de denaturare a faptelor o face A. Novotny şi în ce priveşte planurile expansioniste germane, încercînd să-l prezinte pe Bismarck ca un arbitru imparţial şi trecînd sub tăcere interesele economice ale capitalului german în Balcani, interese realizate tocmai în urma Congresului de la Berlin.

Majoritatea materialului documentar, exprimînd bineînţeles punctul de vedere austriac şi anume al lui Franz Iosif personal şi al ministrului său de externe Andrássy, se referă la problema Bosniei şi a Herţegovinei. Numeroase documente reliefează rolul reacţionar jucat de Anglia în sprijinul Turciei şi pentru limitarea libertăţii naţionale obţinute de popoarele balcanice în urma victoriei ruseşti. O parte din documente interesează de asemenea istoria ţării noastre, şi ele sînt preţioase cu atît mai mult cu cît seria de volume „Documente privind istoria Romîniei — Războiul pentru Independenţă", se opreşte la începutul lui martie 1878.

Unele documente se referă la tratativele turco-austriece din vara anului 1878 privind predarea către trupele austro-ungare a fortificaţiilor de pe insula Ada-Kaleh destinate, aşa cum reiese din acte, exercitării de presiuni asupra Serbiei.

Se desprind de asemenea ştiri despre activitatea delegaţiei romîne, sosită la Berlin în timpul desfăşurării lucrărilor Congresului. Printre cererile adresate marilor puteri se află şi aceiea în care cercurile ecleziastice din Grecia şi Orient încearcă să reactualizeze problema naţionalizării averii mănăstirilor închinate. Prezintă interes ştirile după care în toamna anului 1878, cu sprijinul ambasadorilor Angliei şi Franţei de la Constantinopol, Carol a urmărit şi ocuparea tronului bulgar, cerînd pentru aceasta sprijinul Austro-Ungariei. Tratativele în legătură cu aceasta au fost duse la Constantinopol de Dimitrie Brătianu. Un şir întreg de documente privesc problema libertăţii navigaţiei pe Dunăre şi a garantării libertăţilor religioase în Romînia.

Volumul de documente este completat de un întins indice toponimic şi onomastic de evidentă utilitate. Bibliografia foarte vastă anexată lucrării cuprinde atît literatura propriu-zisă a problemei, cît şi indicarea izvoarelor, inedite sau publicate. Nu putem să nu remarcăm totuşi că, cel puţin în ceea ce ne priveşte, bibliografia este cu totul depăşită, deoarece autorul nu cunoaşte ca material romînesc documentar publicat decît volumul „Treizeci de ani ..." din 1897, iar dintre lucrările de specialitate, lipsesc toate publicaţiile din ultimii zece ani.

R. P.

JAROSLAV KUDRNA, *K charakteristice znaku socialní a třídní diferenciace obyvatelstva v barbarsk'ých zakonicích a tradicních listinách stol. 6—8.* [Cu privire la caracteristica indiciilor de diferenţiere socială şi de clasă a populaţiei în legile barbare şi în actele de donaţie din sec. 6—8], în „Sborník prací Filosofické Fakulty Brnenské University" [Culegere de lucrări a Facultăţii de filozofie a Universităţii din Brno], VII, 1958, Secţia istorică, C 5, p. 11—25.

Autorul, care de cîţiva ani se ocupă cu problemele feudalismului timpuriu în Europa

de apus, își propune să precizeze criteriile pe baza cărora se poate determina gradul diferențierii de clasă în „Legea barbarorum" și în actele tradiționale din sec. VI—VIII. Mai întîi autorul se ocupă de termenul *Wergeld* în sistemul amenzilor și cu problema dacă el poate constitui principalul mijloc de clasificare a diverselor pături în legile barbare. El cercetează Wergeldul (despăgubirea bănească achitată ginții al cărui membru a fost ucis de către ginta făptașului) în societățile cînd încă nu există statul și arată în ce fel activitatea statală, de la apariția ei, a utilizat sistemul de amenzi în scopul apărării intereselor clasei dominante. După Grégoire din Tours cuantumul amenzii era stabilit exclusiv de reprezentanții claselor dominante (*sacerdotes vel seniores populi*).

În încheierea considerațiilor sale cu privire la *Wergeld*, Kudrna apreciază că sistemul acesta nu poate constitui modalitatea unică de cunoaștere a situației sociale și economice a populației.

În al doilea rînd el se referă la termenii de *hoba-mansus*, care în unele cazuri înseamnă pămînt liber, care a fost lucrat direct de membrul liber al obștii, iar în alte cazuri, mai frecvente, înseamnă părți constitutive ale marilor latifundii. În legătură cu *hoba-mansus* autorul pune chestiunea dacă din incongruența între numărul de șerbi așezați pe mansus și numărul acestor mansus se pot trage unele concluzii cu privire la diferențierea de avere dintre producătorii direcți feudal-dependenți, în perioada feudalismului timpuriu. Autorul arată mai întîi că în această problemă s-au făcut unele confuzii, confundîndu-se robii (*mancipia*) cu șerbii (*servi*) și că astfel de identificare mecanică între servi și mancipia face și A. Dopsch în *Wirtschaftsleben der Karolingerzeit*. Jaroslav Kudrna arată că, citind o serie de acte ale mănăstirilor Fulda, Freisingen și Hersfeld, în această chestiune simplul raport numeric nu e decisiv pentru a trage anumite concluzii în ce privește diferențierea de avere, ci trebuie să vedem dacă în datele documentare se reflectă situația socială a diferiților servi.

O altă problemă cu care se ocupă autorul se referă la raporturile dintre *hoba-mansus* și *Wergeld* și anume dacă *Wergeldul* depindea de mărimea unui *mansus* sau nu. Analizînd o serie de izvoare documentare din sec. VIII—IX, autorul conchide că între categoriile *Wergeld* și *mansus* nu poate fi stabilit un raport direct, și că prima nu depinde de întinderea celor de-a doua.

La sfîrșit studiul cuprinde cîteva considerațiuni în legătură cu formulele de apartenență (*Pertinenzformel*). Autorul arată că aceste formule, cu tot caracterul lor stereotip, pot servi ca instrument auxiliar pentru caracterizarea pămîntului sau altor bunuri donate.

Pe baza analizei critice a izvoarelor din perioada feudalismului apusean timpuriu, autorul ajunge la concluzia că diferiții indici care caracterizează păturile populației în sec. VI—VIII ne pot ajuta să precizăm gradele de diferențiere de clasă în respectiva perioadă numai dacă le considerăm în ansamblu, ca un tot, și nu le izolăm arbitrar unul de altul.

M. D.

IOSEF POLISENSKÝ-JIRÍ HRUBES, *Turecké války, uherská povstání a verejné mínení predbelohorských Cech* [Războaiele turcești, răscoalele ungurești și opinia publică din Cehia de dinainte de Muntele Alb], în „Historický Casopis" [Revista istorică], 1959, VII, 1, p. 74—103.

Autorii abordează o problemă foarte importantă pentru istoria Europei centrale și răsăritene și anume, problema expansiunii otomane, tratînd-o atît în legătură cu răscoalele antihabsburgice din Ungaria, cît și cu ecourile ei în opinia publică din țările cehe. În secolul XV, pericolul turcesc a preocupat opinia publică din Cehia și nu numai pe nobili, ci și stările de jos. Cronicile și descrierile de călătorie ale cehilor (de ex. Martin Kabátnik și Jan Hasistejnský din Lobkovice) vorbesc

despre cruzimile turcilor şi jugul impus de ei altor popoare. Propaganda antiotomană chema într-o formă sau alta la ofensiva împotriva turcilor, dar de cele mai multe ori ea nu a trezit în sec. XVI — şi înfrîngerea de la Mohács e o dovadă în acest sens — nici un ecou în rîndurile poporului de jos din Cehia şi Ungaria, care, asuprit şi exploatat de nobilimea feudală, privea cu indiferenţă înaintarea turcilor în Europa centrală.

După căderea Ungariei sub turci şi constituirea paşalicului de Buda între Transilvania şi Ungaria habsburgică, pericolul turcesc, teama de turci a crescut. Pentru a putea înfrunta, presiunea otomană, habsburgii au instaurat regimul absolutist, sprijinindu-se nu pe oraşe, ci pe biserica romano-catolică şi pe marii feudali. Politica agresivă a habsburgilor faţă de oraşe, — de ex. oraşele cehe — a provocat atitudinea ostilă a oraşelor şi faţă de politica antiturcească a habsburgilor. Cu toate acestea, la îndemnul şi cu sprijinul habsburgilor şi al bisericii catolice apare o întreagă literatură de propagandă antiotomană. Sînt renumite mai ale *ziarele* epocii, care descriu luptele cu turcii în Ungaria, apoi *cronicile* etc. În acţiunea de propagandă antiotomană însă elementele din sînul orăşenimii, cum au fost Daniel Adam din Veleslavin şi Jan Kocin, prietenul său, au căutat în cronicile lor (între altele ei au prelucrat şi cronica lui Löwenklau), să folosească problema pericolului otoman în interesul lor de clasă cerînd alcătuirea unei puternice oştiri, care nu numai că ar fi luptat cu succes împotriva turcilor, dar ar fi fost şi un sprijin împotriva tendinţelor absolutiste ale curţii, de pe urma cărora aveau de suferit oraşele.

În perioada grea a războiului de 14 ani cu turcii (1593—1606) unul care s-a remarcat îndeosebi prin activitatea sa propagandistică antiotomană a fost Bartolomeu Paprocký, aderent al partidei catolice. În el habsburgii au găsit un publicist talentat, care a caracterizat pe turci ca duşmani ai omenirii, a lăudat pe habsburgi şi politica lor antiturcească şi a căutat să scuze tendinţele lor contrareformatoare prin necesitatea unităţii religioase împotriva pericolului otoman. În operele sale puse în slujba propagandei antiotomane Paprocký a utilizat informaţia broşurilor germane ale epocii care apăreau la Frankfurt şi Viena. E vorba de aşa-numitele „Messeberichte" ale lui Mihail Eytzinger, Jacob Franc (Konrad Lautenbach), Theodor Meurer şi Iacob Frey, de care ne-am ocupat şi noi în lucrarea : *Ştiri privitoare la Mihai Viteazul în cîteva broşuri germane contemporane*, Sibiu, 1945, 34 p.

În restul sec. XVI şi începutul sec. XVII propaganda antiotomană a cunoscut în Cehia un mare avînt, culminînd, cîţiva ani înainte de înfrîngerea stărilor cehe în bătălia de la Muntele Alb, prin opera lui Václav Budovec din Budov, *Anti-Alcoran*. Autorii termină studiul lor precizînd că ecoul stîrnit de răscoala antihabsburgică a lui Bocskay în mediul ceh şi morav are nevoie de un studiu special şi de aceea ei nu se ocupă aici de această problemă.

În rezumat, din studiul lui Polisenský şi Hrubes rezultă că atitudinea opiniei publice cehe faţă de pericolul otoman s-a schimbat din sec. XV pînă în sec. XVII. Habsburgii au folosit pericolul otoman în scopul consolidării monarhiei şi a catolicismului. Reprezentanţii orăşenimii cehe au căutat, la rîndul lor, să profite de necesităţile militare impuse de ofensiva otomană pentru ridicarea militară şi politică a stării lor. În ce priveşte masele populare cehe, împovărate de jugul feudal, atitudinea lor a fost net negativă atît faţă de asupritorii feudali cehi, cît şi faţă de cotropitorii otomani, în tot sec. XVI şi XVII.

M. D.

L. I. VRANUSIS, Ῥήγας. Ἔρευνα, συναγωή καί μελέτη [Rigas, cercetare, culegere şi studiu], Atena, 1957, 407 p.

Lucrarea despre marele revoluţionar grec este scrisă de cercetătorul de la Academia din Atena, Leandros Vranusis, care ne-a vizi-

tat ţara în 1958 şi anul acesta ca să cerceteze arhivele noastre şi să culeagă materialul inedit şi publicat în legătură cu viaţa şi activitatea lui Rigas Velestinlis în Ţara Romînească. Figura marelui revoluţionar grec îl preocupă în mod deosebit pe Vranusis şi a ajuns să fie astăzi, printre istoricii greci şi de peste hotare, cel mai bun cunoscător al vieţii şi operei lui Rigas Velestinlis. Se ştie că cercetătorii greci au publicat mai multe articole şi studii, dar studiul de faţă, trebuie să mărturisim, este cel mai bogat în informaţii şi cel mai bine documentat, fiind bazat pe o bogată bibliografie greacă şi străină.

Volumul se compune din două părţi, în prima parte (p. 7—112) autorul se ocupă de viaţa lui Rigas Velestinlis, iar în cea de-a doua de operele lui. Multe puncte din viaţa lui R. V. sînt întunecoase sau controversate şi cercetările de pînă acum n-au aruncat lumină suficientă. Vranusis cercetează cu un deosebit spirit critic izvoarele şi de multe ori reuşeşte să respingă unele afirmaţii greşite ale predecesorilor săi, iar alteori să lămurească sau să susţină noi teze cu privire la activitatea lui Rigas.

Vranusis se ocupă de studiile lui Rigas, de evenimentele care l-au silit să-şi părăsească ţara, de şederea lui la Constantinopol şi de angajarea lui ca secretar al lui Alexandru Ipsilanti, de activitatea lui din Ţara Romînească. Cercetătorul grec discută dacă Rigas a fost secretarul lui Grigore Brîncoveanu şi referindu-se la părerea lui Emil Vîrtosu că „de nicăieri nu reiese că a fost secretarul lui Grigorie Brîncoveanu", susţine cu mărturii contemporane că R. V. a fost în serviciul lui Brîncoveanu (p. 20). De la Brîncoveanu, Rigas a trecut în slujba domnitorului Mavrogheni. Vranusis insistă asupra legăturilor lui Rigas cu Mavrogheni, arătînd că Rigas n-a fost un susţinător al lui Mavrogheni şi nu aproba politica filo-turcă a domnitorului Ţării Romîneşti, ci din contra nutrea o puternică ură împotriva lui Mavrogheni, care era unealta oarbă a turcilor, socotindu-l drept „o lepădătură a omenirii şi un nevrednic domnitor al Ţării Romîneşti" (p. 25).

Mai departe istoricul grec se ocupă şi de relaţiile lui Rigas cu Pasvantoglu, şi de scurta sa călătorie la Viena (1790), cu care prilej a tipărit acolo primele sale cărţi. În 1791 Rigas se întoarce din nou în Ţara Romînească unde a stat pînă în 1796, cînd a plecat definitiv la Viena.

Autorul, după o cercetare atentă a izvoarelor, susţine că Rigas n-a trăit la Iaşi şi n-a fost secretarul domnitorului Moldovei Mihail Suţo (p. 39). Cu privire la presupusa Societate secretă (Eteria) înfiinţată de Rigas în Bucureşti, autorul caută să împace cele două teze opuse, deoarece n-a reuşit să aducă argumente categorice nici pro nici contra; în concluzie, Vranusis susţine că : „nimic nu exclude ca Rigas să fi avut vreo iniţiativă şi să fi împins înainte mişcarea eteristă a concetăţenilor săi spre direcţii mai practice şi mai concrete" (p. 69).

Autorul se ocupă de legăturile lui Rigas cu francezii şi de speranţele ce nutreau grecii în eliberarea lor cu ajutorul lui Napoleon. Vranusis acordă o atenţie deosebită activităţii revoluţionare a lui Rigas la Viena. Vorbeşte de cîntecele şi proclamaţiile lui revoluţionare, de tovarăşii lui de luptă, de pregătirile lui pentru a merge în Grecia, de arestarea şi sfîrşitul tragic al lui Rigas şi al celor opt tovarăşi de luptă.

În partea a doua, Vranusis se ocupă de operele lui Rigas Velestinlis. Şi aci lucrarea cercetătorului grec este bogată în informaţii atît în text cît şi în subsol, se arată în ce împrejurări Rigas a tradus sau scris operele sale, care sînt prototipurile, ce circulaţie au avut etc.

Volumul publicat de Vranusis este o primă încercare pentru întocmirea „Operelor complete" ale lui Rigas Velestinlis. Pînă la Hărţile lui Rigas (p. 357), Vranusis a lucrat cu multă răbdare şi meticulozitate, de aci însă pînă la sfîrşit, trebuie să precizăm, autorul este foarte sumar. Cu privire la hărţi Vranusis se mulţumeşte numai să ne dea şase pagini de reproduceri din marea Hartă a Greciei, fără nici un comentariu şi fără să pomenească nimic de Hărţile Moldovei şi Ţării Romîneşti, care

s-au bucurat de o mare circulaţie. Dar dacă a tăcut la hărţi, tăcerea nu era admisibilă la operele revoluţionare ale lui Rigas: *Proclamaţia, Drepturile omului, Constituţia* şi *Thurios*. Aceste opere sînt reproduse fără nici un comentariu, fără nici o precizare în legătură cu circulaţia lor, prezentînd într-adevăr un contrast uimitor faţă de comentariile bogate referitoare la operele şi traducerile lui Rigas, reproduse în paginile anterioare. Nu ştim care au fost motivele care l-au îndemnat pe Vranusis să procedeze aşa; credem totuşi că era obligat să adauge cîteva cuvinte lămuritoare pentru cititori, care rămîn nedumeriţi în faţa acestui procedeu. Să sperăm că într-un viitor apropiat se va ocupa pe larg şi de operele revoluţionare ale lui Rigas, care au circulat şi în ţările romîne şi va pune la contribuţie materialele pe care le-a cules în timpul celor două călătorii de studii făcute în Bucureşti.

N.C.

ELISABETA A. ZAHARIADU, Τὸ χρονικὸ τῶν τούρκων σουλτάνων (τοῦ Βαρβερινοῦ ἑλλην. κώδικα 111) καὶ τὸ ἰταλικὸ του πρότυπο [Cronica sultanilor turci (după Codex Barberinus grec 111) şi originalul italian], Salonic, 1960, 95 p.

În 1959 am publicat în revista „Studii" (nr. 3, p. 318—319) o notiţă bibliografică despre Κρονικὸν περὶ τῶν τούρκων σουλτάνων (κατὰ τὸν Βαρβερινὸν ἑλληνικὸν κώδικα 111) (Cronică despre sultanii turci. după Codex Barberinus grec 111), publicată în 1958 într-o ediţie critică de profesorul de la Universitatea din Atena, Gheorghe Zoras. De această cronică se ocupă în studiul său şi Elis. Zahariadu. În cele peste 90 pagini autoarea aduce contribuţii preţioase.

Studiul publicat de Elis. Zahariadu cuprinde şapte capitole: I — Cronica sultanilor turci şi cercetările de pînă acum (p. 11—15); II — Autorul cronicii şi principalele caracteristici ale operei (p. 16—21); III — Izvoarele italiene ale istoriei otomane din sec. al XVI-lea (p. 22—26); IV — Înrudirea cronicii cu Annali turcheschi ale lui Fr. Sansovino (p. 27—49); V — Deosebiri între cronică şi Annali (p. 50—73); VI—Despre limba cronicii (p. 74—79); VII—Concluzii despre cronica şi autorul ei (p. 80—84). La p. 85—86 se dă o bibliografie, iar la p. 87—93 doi indici toponomastici în l. greacă şi italiană cu principalele nume amintite în lucrare.

Despre Cronica sultanilor turci s-au ocupat pe larg mai mulţi istorici ca Spiridon Lambros, Guyla Moravcsik, Gheorghe Zoras, Şerif Bastav etc. şi toţi au crezut că era vorba de o operă originală scrisă în greceşte la începutul sec. al XVI-lea. Elis. Zahariadu însă, după cercetări minuţioase, a reuşit să arate în mod documentar că această cronică nu este o operă originală şi nici n-a fost scrisă la începutul sec. al XVI-lea, cum s-a crezut pînă acum. Autoarea arată că Codex Barberinus grec 111 este o parafrazare în limba greacă populară a unei opere italiene despre viaţa sultanilor, scrisă de Francesco Sansovino. Această operă s-a bucurat de două ediţii într-un interval foarte scurt. Prima ediţie a apărut în 1571, iar a doua peste doi ani, în 1573. Iată titlul ediţiei a doua, care stă la baza Codexului Barberinus: *Gl'Annali Turcheschi overo vite de principi della casa othomana di M. Francesco Sansovino. Ne quali si descrivono di tempo in tempo tutte le guerre fatte dalla natione de Turchi in diverse provincie del mondo. Con molti particolari della Morea et delle case nobili dell'Albania et dell'Imperio et stato de Greci*, Veneţia, MDLXXIII.

Autoarea în cap. IV cercetează îndeaproape în mod comparativ cele două opere şi prin reproducerea unor texte pe două coloane, dovedeşte în mod incontestabil dependenţa cronicii de Analele lui Sansovino. Elis. Zahariadu remarcă că autorul grec n-a utilizat pe Laonicos Halcocondil şi nici celelalte izvoare arătate de predecesorii săi, ci acela care le-a utilizat a fost autorul italian, Sansovino.

În cap. V sînt arătate deosebirile care există între cele două texte şi sînt de asemenea amintite omisiunile din textul grecesc, deoarece

autorul grec a omis în mod intenționat anumite lucruri pe care le-a socotit că nu interesau pe cititorii săi greci din acea epocă. Printre părțile omise întîlnim și unele pasaje despre romîni. De exemplu cînd Sansovino vorbește de luptele lui Mircea cel Bătrîn cu Baiazid Ildîrîm face următoarele aprecieri care nu există în textul grecesc: „Sono i Valacchi et i Moldavi gente valorosa nell'armi, habitano per lo più ne villaggi et seguitono il bestiame" (p. 36). Iar mai departe, vorbind de limba romînă spune: „La lingua de Valacchi è simile all'Italiana, ma tanto differente et corrotta, che gli Italiani gli possono difficilmente intendere, sono anco simili ne'costumi, nell'armi, nel vivere et nelle delicatezze" (p. 36).

Ștefan cel Mare, care în Codex Barberinus este trecut Στέφανος Πακῖνος (p. 119), îl găsim în Anale: Stafano Palatino (p. 148). De asemenea, textul italian ne lămurește și în ce privește pe „Marcos Fontis", domn „al Valahiei și al Moldovei", care a cucerit cetățile Chilia și Cetatea Albă (p. 127). Autorul italian spune: „Fece [Baiazid] poi accordo co Tartari et messo all'ordine un grande essercito per terra mandò a Marcofodi contra il Carabogdano Vaiuvoda del la Valacchia..." (p. 161).

Autorul grec a fost un cunoscător al toponimicilor grecești și de aceea a înlocuit toponimicile italiene cu cele corespunzătoare grecești; de asemenea el cunoștea stările din Imperiul otoman și de aceea de multe ori caută să explice cuvintele și expresiile turcești din text. De menționat că autorul grec face unele adăugiri sau completări prețioase la textul italian pe baza unor izvoare și în special Pseudo-Dorotei, care n-au fost utilizate de Sansovino.

După ce Elis. Zahariadu a reușit să dovedească prototipul Cronicii sultanilor, a stabilit și o nouă datare a cronicii. Nu se mai poate admite că Codex Barberinus grec 111 a fost scris la începutul sec. al XVI-lea, cum au susținut toți istoricii pînă acum, ci datarea trebuie mutată după 1573, anul apariției ediției a doua a Analelor lui Sansovino și anume pe la sfîrșitul sec. al XVI-lea.

Încheind, relevăm pe Elis. Zahariadu pentru valoroasele sale contribuții date pentru o cunoaștere mai bună a Cronicii sultanilor, de care s-au ocupat istorici cu renume, și exprimăm părerea noastră de rău că n-a reușit să lămurească și problema autorului grec, care rămîne încă necunoscut. Opera lui Sansovino va căpăta astăzi o circulație mai mare, dar ținem să adăugăm că nu trebuie neglijată nici ediția critică a Codexului Barberinus grec 111, cu adăugirile sale, publicată de prof. Gheorghe Zoras.

N. C.

A. D. LIUBLINSKAIA, *Франция в начале XVII-века 1610—1520*, Ed. Universității din Leningrad, 1959, 293 p.

Această lucrare a fost întocmită ca introducere la un studiu destul de mare în istoria Franței din prima jumătate a secolului al XVIII-lea, în care locul central trebuia să-l ocupe administrația lui Richelieu. Acest plan a rămas în vigoare, însă partea introductivă s-a transformat într-o lucrare de sine stătătoare. Caracterul volumului este determinat de faptul că studiul tuturor problemelor principale din istoria Franței între anii 1620—1640 este imposibil fără o analiză detaliată a perioadei precedente venirii la putere a cardinalului Richelieu. Înflorirea absolutismului după 1620 a fost rezultatul celor mai principale transformări care au avut loc în sînul societății franceze în timpul războaielor din 1614—1620, cînd contradicțiile sociale apar cu deosebită tărie. În virtutea acestui fapt, pentru istoria Franței din prima jumătate a secolului XVII, cel de-al doilea deceniu reprezintă un punct nodal.

O atenție deosebită în această lucrare se dă istoriei politice, a cărei importanță este demult recunoscută în știința istorică sovietică

şi demonstrează în fapt prin multe lucrări valoroase.

În istoriografia progresistă de peste hotare, istoria politică nu se bucură de respect în comparaţie cu istoria economică. În lupta politică îşi găsesc expresia contradicţiile de clasă şi lupta politică are o influenţă deosebită asupra destinului a milioane de oameni simpli. Chiar în cazurile cînd la suprafaţă este adusă lupta grupurilor privilegiate, rădăcinile acestei lupte se găsesc în toată societatea în întregime, iar rezultatul ei în mare măsură depinde de poziţia politică a tuturor păturilor populaţiei şi în special a maselor populare. De aceea, scopul lucrării de faţă este acela de a se arăta şi explica situaţia generală în care a avut loc lupta încordată din anii 1610—1620. Rezultatul acestei lupte a determinat şi raportul dintre forţele sociale.

Materialul din primele două capitole consacrate procesului de acumulare primitivă şi structurii sociale a societăţii franceze este dat doar pentru a ilustra trăsăturile principale, caracteristice pentru Franţa, care în mare măsură au condiţionat dezvoltarea întregului proces istoric în această ţară la începutul sec. XVII.

În istoriografia sovietică şi străină nu sînt lucrări mari consacrate special temei date. Cele cîteva lucrări şi articole ale istoricilor francezi care ating problemele istoriei politice a anilor 1610—1620, analizează episoade separate sau sînt pur şi simplu rezumate ale diferitelor izvoare.

Lupta politică din această perioadă pare palidă pentru marea majoritate a cercetătorilor în comparaţie cu războaiele religioase sîngeroase din secolul XVI. Trebuie recunoscut faptul că în ultimul timp în istoriografia franceză se observă o cotitură, spre o cercetare mai serioasă a istoriei politice a anilor 1610—1620. Începutul a fost făcut de G. Pagés „La monarchie d'ancien régime en France (de Henri IV à Louis XIV)". El s-a ocupat mult cu istoria instituţiilor Franţei absolutiste şi istoria vînzării funcţiunilor. Abaterea de la tratarea tradiţională se observă şi în lucrarea interesantă a lui V. Tapié „La France de Louis XIII et de Richelieu", Paris 1952. Tapié îşi ia ca sarcină să arate viaţa societăţii franceze în întregime şi dă multă atenţie relaţiilor social-economice la începutul secolului XVII. Însă politica internă a guvernului francez în perioada 1610—1620 nu este analizată amănunţit în această lucrare.

În domeniul istoriei social-economice a Franţei în secolele XVI—XVII în întregime şi istoriei agrare în special există o literatură foarte bogată. Studiile numeroase în special cele ale istoricilor francezi au la bază un material foarte bogat, de regulă nepublicat.

Asemenea probleme principale ca situaţia maselor populare, care au fost supuse unei exproprieri chinuitoare în perioada războaielor civile 1610—1620 şi lupta lor antifeudală sînt puţin elucidate în istoriografia burgheză.

Monografia lui A. D. Liublinskaia se ocupă cu o perioadă puţin cercetată în istoria Franţei şi se bazează nu numai pe izvoare tipărite şi literatură, ci şi pe un mare număr de manuscrise nepublicate. În lucrare se dă tabloul relaţiilor social-economice şi luptei politice în Franţa începutului secolului XVII. Lucrarea prezintă interes pentru specialiştii care se ocupă cu problemele istoriei absolutismului francez.

V. A.

L. CHATENAY, *Vie de Jaques Esprinchard Rochelais et journal de ses voyages au XVI-e siècle*, Impr. Oberthur, Rennes, 1957, 308 p.

Autorul publică acest jurnal după manuscrisul inedit păstrat în Biblioteca municipală din oraşul La Rochelle, locul de origine al lui Esprinchard.

El este autorul cîtorva lucrări între care Histoire des Ottomans (ediţia I: Geneva 1600).

Însemnările lui de călătorie (făcute în anii 1593—1598) sînt interesante fiindcă

Esprinchard este un produs al Renaşterii şi al Reformei.

În aceeaşi bibliotecă s-au păstrat şi acte de notariat după care autorul reconstituie viaţa lui Esprinchard şi a familiei sale (p. 15—62). Esprinchard s-a născut în 1573 într-o familie de negustori hughenoţi din portul La Rochelle. Acest fapt, precum şi epoca în care a trăit îşi va imprima puternic pecetea asupra activităţii şi operelor sale.

Ca om al Renaşterii şi Reformei, epocă a burgheziei în ascensiune, el a avut tendinţe antifeudale.

La Praga el notează atît aspectele arhitecturale ale oraşului cît şi aspectele sociale. Vorbind despre numeroşii oameni„ fără căpătîi" el găseşte prilejul de a arăta că atunci" cînd un vasal a adus cea mai mică ofensă seniorului său el (seniorul), îi ia toate bunurile şi astfel îi face (pe vasali şi pe ai lor) cerşetori pentru totdeauna" (p. 170). Atacînd în felul acesta pe seniori este evident că jurnalul său nu a putut fi tipărit în vremea lui.

Ca protestant el vede şi însemnă ecoul mişcării husiţilor „care se adună pentru a-şi auzi predicatorii în biserica Sf. Ştefan" din Praga.

În Polonia, Esprinchard este impresionat de puterea profilactică pe care o avea sulful emanat din localitatea Swoszowice, situată la distanţă de o leghe de Cracovia (p. 146—147). El însuşi coboară într-unul din aceste puţuri.

Cînd cineva era atins de ciumă şi se ducea să stea la gura acestor mine de pucioasă el se vindeca în decurs de 25—30 ore. Cînd era epidemie la Cracovia „ceea ce se întîmpla foarte des" notează Esprinchard, mulţi cetăţeni veneau să locuiască un timp în corturi în jurul acestor mine fiind siguri că nu se vor îmbolnăvi.

Tot acolo, vrînd să înfăţişeze viitorilor cititori ai jurnalului său aspectul exterior al portului părului la bărbaţi îl aseamănă cu cel al valahilor şi moscoviţilor (p. 147).

Esprinchard vorbind despre oraşele prin care trece face un scurt istoric al fiecăruia notînd inscripţiile de pe monumente — cele care se mai păstrau atunci — şi dintre care unele, astăzi, rămîn atestate numai în acest jurnal de călătorie.

Editorul jurnalului ar fi trebuit să dea o mai mare atenţie identificărilor numelor geografice; astfel se confundă Cassovia (azi Košice în Cehoslovacia) cu Kosovo din Serbia, „situîndu-l" în „Valachia". În acel timp Cassovia era un oraş comercial renumit prin arta lucrărilor meşteşugarilor în aur, ceramică şi piatră şi merita să fie trecut de Esprinchard între „cele mai principale" oraşe ale Ungariei de atunci.

Tot greşit este situată şi Cetatea Albă (p. 70, nota 16).

Pentru istoricii evului mediu romînesc sînt interesante amănuntele economice, inclusiv preţurile, pe care le notează Esprinchard în ţările vecine cu noi (Polonia, Ungaria) şi cele privind tehnica extragerii sării şi sulfului — care probabil era asemănătoare şi la noi în acel timp — în minele de la Wieliczka.

A.C

RENÉ SEDILLOT, *Histoire des colonisations*, Paris, 1958, 649 p.

Cartea lui R. Sedillot reprezintă o trecere în revistă începînd cu mişcările de expansiune şi colonizare din antichitate şi continuîndu-se cu istoria apariţiei, dezvoltării şi decăderii colonialismului contemporan.

Pe de altă parte această lucrare constituie o apologie a colonialismului, devenită necesară mai ales astăzi cînd sistemul colonialist e în plină descompunere, datorită largii mişcări de eliberare a popoarelor care secole de-a rîndul au îndurat sălbatica exploatare şi asuprire colonială. În acelaşi timp cartea lui R. Sedillot, prin materialul faptic aflat în paginile ei şi pe care autorul n-a putut să-l omită deoarece e însăşi baza informativă a cărţii, constituie şi o autodemascare a acestui sistem cu ajutorul căruia burghezia din statele capitaliste a stors profituri uriaşe de pe urma înrobirii popoarelor din ţările coloniale.

După ce în primele pagini, înfățișează politica de expansiune a Egiptului și a statelor din valea Tigrului și Eufratului, autorul face în continuare istoricul acțiunilor de colonizare propriu-zise întreprinse de cretani, fenicieni și apoi de greci. Spre deosebire de statele mari ca Egiptul sau Asiria, nici cretanii, nici fenicienii și nici grecii nu erau interesați în cucerirea pe scară largă a teritoriilor străine, ci aveau în vedere doar întemeierea unor comptuare de coastă, devenite cu timpul orașe-porturi, unde se făceau operațiile de schimb cu indigenii.

Urmează apoi prezentarea expansiunii persane, a celei macedonene, a statelor elenistice, a imperiului maurya (India) și a imperiului chinez. Un loc aparte e ocupat de istoricul expansiunii și colonizării romane care își atrage toate elogiile autorului pentru metodele cu care a fost realizată, deși mai tîrziu același autor va fi obligat să vadă că expansiunea romană a generat cauzele propriei decăderi.

Invazia popoarelor migratorii din Asia e înfățișată pe scurt, apoi expansiunea arabă mai pe larg, expansiune căreia nu i se găsește altă explicație decît în preceptele Coranului, autorul ignorînd total interesele economice stînd la baza ei. Invazia normandă cu întemeieri de formațiuni statale din Atlantic pînă în Mediterana, cruciadele și primele acțiuni de colonizare ale orașelor evului mediu timpuriu italian sînt episoadele mai importante ale mișcării de colonizare care, în continuare, au atras atenția lui R. Sedillot. După cruciade, care de fapt au înlesnit pătrunderea negustorilor italieni în Mediterana orientală, autorul plasează ceea ce el numește „a doua perioadă a comptuarelor". Prima a fost cea a cretanilor, fenicienilor și grecilor, iar a doua e cea a Genovei, Pisei, Veneției, Barcelonei și orașelor provensale. Noii colonizatori vor întemeia cu sprijinul autorităților locale așa-numitul „fundacco", cartier care le era rezervat cu exclusivitate în marile porturi ale Mediteranei orientale, pentru locuit, pentru depozitarea și pentru desfacerea mărfurilor.

Expansiunea mongolă și otomană, o dată tratate în mod succint, R. Sedillot se va opri mai pe larg la istoria colonialismului contemporan.

În general autorul admite și caută să justifice colonialismul. Evidența faptelor îl va sili însă să recunoască sălbăticia și lipsa de scrupule a colonialiștilor, atît a celor vechi — conchistadorii și companiile — cît și a celor noi — capitaliștii-monopoliști de azi — față de popoarele colonizate. El arată că în cele două Americi, spaniolii au legiferat munca forțată a băștinașilor: 9 luni pe an pentru cuceritori și trei luni pentru ei; iar exploatarea combinată cu exterminarea a fost atît de crudă, încît din circa 30 000 000 băștinași evaluați înainte de Columb, au rămas abia 13 000 000 un secol după debarcarea sa.

Pentru a face față lipsei acute a mîinii de lucru băștinașe, coloniștii au adus circa 12 000 000 negri, inițiind astfel un intens comerț cu sclavi între Africa și America.

După conchistadori, întreprinderile cu caracter colonialist au fost duse de marile companii olandeze, engleze și franceze din secolele XVI, XVII și XVIII. Avînd la dispoziția lor bănci, un aparat militar și administrativ-judecătoresc propriu, marile companii au trecut la o exploatare mai sistematică și totodată mai dură decît conchistadorii. Autorul arată că asprimea cu care marile companii exploatau și oprimau popoarele cucerite, se oglindește cu prisosință în Codul negru al lui Colbert. Secolul al XVIII-lea va fi marcat de creșterea rivalității dintre marile companii, care va atrage după sine rivalitatea dintre state cu îndelungatele războaie pentru colonii dintre Anglia și Franța.

Sfîrșitul secolului XVIII și începutul celui de-al XIX-lea, găsește coloniile din cele două Americi în plină luptă de eliberare de sub tutela metropolei, luptă limitată însă, după cum subliniază R. Sedillot, la eliberarea elementului european, cel indigen neavînd nici un folos de pe urma acesteia: „libertatea americană nu e și libertatea indiană".

Ultimele capitole sînt dedicate istoriei colonialismului și imperialismului din secolele

XIX şi XX. Şi aici autorul se menţine pe aceeaşi poziţie favorabilă faţă de colonialism. Deşi e nevoit să admită că efectele colonialismului au fost din cele mai nefaste şi mai nenorocite pentru popoarele subjugate, totuşi tributar concepţiilor sale procolonialiste, Sedillot elogiază supleţea engleză, metodele belgiene şi portugheze, deplorînd în acelaşi timp rigiditatea franceză în administrarea coloniilor. De asemenea punînd faţă în faţă dezavantajele şi avantajele colonialismului pentru popoarele subjugate, autorul lasă să se întrevadă că ultimele au prioritate asupra celor dintîi. El uită însă să arate că introducerea a o serie de instituţii moderne în colonii a fost făcută spre folosul colonialiştilor, pentru intensificarea exploatării şi asupririi.

Capitolul de încheiere intitulat semnificativ: „Crepusculul Europei", şi care se ocupă de mişcările de eliberare ale coloniilor din zilele noastre, oglindeşte mai mult decît cel precedent părerea de rău a autorului faţă de apusul colonialismului, cauzat — după părerea sa — de lipsa de clarviziune şi de elasticitate a colonialiştilor.

Colonialismul, această sălbatică instituţie care a însîngerat omenirea, „forma cea mai recentă a barbariei", după caracterizarea lui A. France, citată şi de Sedillot, poate fi considerat astăzi definitiv compromis şi înfrînt cu toate încercările de reabilitare pe care le fac fără succes unii din istoricii burghezi.

S. C.

BIZANTINOLOGIE

FRANJO BARIŠIČ, *Две верзије у изворима о истанику Томи* [*Două versiuni în izvoarele privitoare la răzvrătitul Toma*], în ЗБОРНИК РАДОВА СРПСКЕ АКАДЕМИЈЕ НАУКА, Византинолошки Институт, 6, Beograd, 1960, p. 145—169.

Sub conducerea învăţatului bizantinist G. Ostrogorski, Institutul de Studii Bizantine din Belgrad a publicat în acest an volumul al VI-lea din seria de cercetări destinate problemelor de bizantinologie.

În acest volum se publică, printre altele remarcabilul studiu al lui Fr. Barišič despre izvoarele bizantine privitoare la Toma Slavonul, conducătorul răscoalei care a avut loc în Imperiul bizantin în anii 821—823. Asupra izvoarelor istorice bizantine în legătură cu această problemă, autorul a întreprins de mai multă vreme cercetări personale, dintre care unele au fost publicate în revista „Byzantion", XXVIII (1959).

Studiind răscoala lui Toma Slavonul, autorul a constatat că, în ceea ce priveşte activitatea conducătorului acestei mişcări, izvoarele bizantine sînt confuze şi contradictorii. Caracterul eterogen al informaţiilor apare mai pronunţat îndeosebi cu privire la viaţa şi activitatea lui Toma pînă în toamna anului 821. Istoricii au căutat să compare şi să interpreteze într-un sens sau altul datele disparate şi au ajuns la concluzii diferite asupra activităţii lui Toma şi a răscoalei pe care a condus-o.

Principalele izvoare bizantine privitoare la Toma Slavonul şi la răscoala din anii 821—823 sînt cronica lui Genesios şi cronica Continuatorului lui Teofan. Aceste izvoare se bazează — şi unul şi altul — pe alte două izvoare care cuprind date contradictorii şi pe care Barişici le identifică, supunînd unei minuţioase analize critice textele respective şi cuprinsul lor istoric.

Autorul ajunge la convingerea că primul izvor pe care se bazează Genesios şi Continuatorul lui Teofan este istoria scrisă de Sergiu Confesorul despre Mihail II datînd din perioada ce a urmat morţii acestui împărat (829). Din acest izvor rezultă că la începutul secolului al IX-lea, Toma Slavonul avea un rol subaltern în trupele lui Bardanes, strategul temei Anatolicilor. Între subalternii lui Bardanes se mai aflau Leon şi Mihail, care părăsiră pe strateg în 803, cînd acesta se răzvrăti împotriva împăratului bizantin Nikiforos. În

813 cînd Leon deveni împărat, Toma fu numit căpetenia federaților din tema Anatolicilor. Dar în anul 821, după uciderea lui Leon de către Mihail, care ocupă tronul, Toma începu să organizeze răscoala împotriva lui Mihail, încheind o alianță cu arabii, încoronîndu-se împărat la Antiohia și pregătindu-se să ocupe capitala imperiului.

Cel de-al doilea izvor ce stă la baza cronicii lui Genesios și a cronicii Continuatorului lui Teofan este scrisoarea împăratului Mihail II, adversarul lui Toma, adresată lui Ludovic Piosul, la 10 aprilie 824. În comparație cu primul izvor, această scrisoare cuprinde informații denigratoare cu privire la Toma și la răsculații care l-au sprijinit. Cînd Toma Slavonul ridică în anul 821 armele împotriva lui Mihail II, acesta adresă poporului o proclamație al cărei conținut stă și la baza scrisorii sale din 824.

Această scrisoare are caracterul unui act de propagandă tendențioasă prin care împăratul Mihail II urmărea să discrediteze pe acela care organizase și condusese răscoala. Din acest izvor rezultă că Toma ar fi fost mai întîi în serviciul unui patrician din Constantinopol, că după scandalul pricinuit de legăturile sale cu soția patronului său el a fugit la Sarasini și a îmbrățișat religia mahomedană, că s-a dat drept Constantin VI, fiul împărătesei Irina, cîștigînd astfel aderenți în lupta sa pentru ocuparea tronului.

Barišič arată că pentru studiul răscoalei lui Toma Slavonul, cercetările trebuie să se bazeze mai cu seamă pe istoria lui Sergiu Confesorul despre Mihail II. El consideră totodată că și scrisoarea lui Mihail II are o anumită valoare documentară, în sensul că pune în lumină ampla folosire a propagandei în timpul răscoalei din anii 821—823.

Despre desfășurarea și caracterul răscoalei lui Toma Slavonul, Barișici anunță pregătirea unui alt studiu al său. Această răscoală a avut un pronunțat caracter social în condițiile formării relațiilor feudale din Imperiul bizantin. Masele populare pe care s-a bazat această mișcare luptau împotriva exploatării lor de către elementele posedante ale societății bizantine și împotriva asupririi administrative.

Lămurind caracterul izvoarelor bizantine privitoare la Toma Slavonul, studiul de față oferă cercetătorilor utile sugestii pentru o nouă analiză a trăsăturilor sociale ale răscoalei din anii 821 823.

G. C.

PAN. J. ZEPOS, *Die byzantinische Jurisprudenz zwischen Justinian und den Basiliken*, în *Berichte zum XI Internationalen Byzantinisten-Kongres*, München, 1958, 27 p.

Studiind *Jurisprudența bizantină de la Iustinian pînă la Basilicale*, autorul constată mai întîi că aplicarea dreptului în timpul lui Iustinian și în perioada următoare a suferit importante influențe dinafară și mai cu seamă influența „mentalității grecești", încît se poate vorbi de o adevărată renaștere a jurisprudenței bizantine în secolele VI-IX.

Iustinian interzisese comentarea codificării sale cuprinsă în *Digeste*, autorizînd numai traducerile și rezumatele, de teama de a nu i se perverti opera prin cercetări critice. Dar după moartea lui Iustinian, interpretarea dreptului deveni posibilă, iar legislația bizantină se dezvoltă și prin comentarii, închegîndu-se apoi în ampla codificare a Basilicalelor.

Zepos consideră neînsemnată opera legislativă bizantină înfăptuită în perioada de după Iustinian pînă la împărații Isaurieni. Într-adevăr, sînt puțin numeroase legile cu caracter laic din această perioadă. Practica judiciară a depășit însă în multe privințe cuprinsul și caracterul dreptului lui Iustinian. S-au alcătuit „parafraze" grecești și s-au redactat monografii cuprinzînd comentarii asupra textelor legislative aflate în vigoare. Ca și alți autori, Zepos susține că între anii 570—612 s-a făcut și o traducere în limba greacă a Digestelor, însoțită de comentarii aparținînd unui „Anonymos".

Bizantiniștii discută de multă vreme problema acestui „Anonymos", pe care unii

l-au identificat cu autorul comentariilor Basilicalelor, numit convenţional „Enantiophanes” după titlul lucrării sale Περί ἐναντιοφανειῶν, care în sens larg înseamnă „Despre contraziceri”.

Apariţia comentariilor greceşti reflectă adaptarea textelor legislative latine la nevoile societăţii bizantine care în secolele VI—VII folosea cu precădere limba greacă în administraţie şi în practica judiciară.

Legislaţia bizantină din secolul al VIII-lea s-a îmbogăţit cu Ecloga Isaurienilor, Legea Agrară, Legea Militară şi Legea Maritimă. Aceste coduri oglindesc puternicele influenţe greceşti şi provinciale exercitate asupra dreptului imperial, care continua să se conserve pe bazele dreptului roman codificat de Iustinian. Cu privire la Legea Agrară, Zepos apreciază bunele rezultate obţinute de cercetători ca E. Lipşit, care studiază şi influenţa vechilor relaţii slave asupra acestui cod bizantin.

Aplicarea dreptului a înlesnit pătrunderea influenţei populare în legislaţie. Opera legislativă din timpul Dinastiei Macedonene, cuprinzînd Prohironul, Epanogoga, Anakatharsis şi Basilicalele, reprezintă o reformă a legislaţiei lui Iustinian şi o sistematizare menită să înlăture părţile învechite şi contrazicerile din mulţimea de legi ce rămăseseră în vigoare datorită prestigiului bazat pe însăşi vechimea lor.

Sînt de remarcat de asemenea observaţiile autorului cu privire la dezvoltarea învăţămîntului juridic în societatea bizantină din secolele VI—IX, cînd deveni activă opoziţia dintre dreptul imperial şi dreptul popular.

Studiul de faţă are trăsăturile erudiţiei istorico-juridice ce caracterizează în general lucrările lui Zepos. O asemenea cercetare se adaugă, ca o nouă contribuţie, studiilor mai vechi înterprinse în acelaşi sens de către C.E.Z. von Lingenthal, C. Heimbach, P. Collinet, A. Albertoni, I. S. Pereterskii.

Principala obiecţie ce se poate aduce lui Zepos este aceea că la baza studiului său stă concepţia autonomiei dreptului. Autorul nu cercetează condiţionarea istorică a transformărilor dreptului bizantin şi nu explică directa dependenţă a dreptului de relaţiile sociale. Arătînd că secolele VI—IX au reprezentat în istoria Bizanţului „o perioadă de antiteze şi conflicte”, Zepos explică trăsăturile acestei perioade prin „mentalitatea contradictorie a teoreticienilor şi a practicienilor” (p. 26).

Contradicţiile dintre teorie şi practică trebuie explicate prin cauzele lor sociale. Opoziţia dintre dreptul imperial şi dreptul popular reflectă în esenţă lupta dintre straturile sociale din perioada respectivă.

G. C.

R. S. LOPEZ, *The role of trade in the economic readjustment of Byzantium in the seventh century*, Dumbarton Oaks Papers, XIII (1959), p. 67—85.

Lucrarea de faţă constituie una din comunicările ţinute la simpozionul din mai 1957, care a avut loc la universitatea „Dumbarton Osks” pe tema „Bizanţul în veacul al VII-lea”.

În comunicarea sa, R. S. Lopez consideră veacul al VII-lea ca o perioadă de transformări hotărîtoare şi arată că studiul său urmăreşte să prezinte situaţia marinarilor, meseriaşilor şi negustorilor în acel veac aşa cum ea rezultă din mărturii contemporane sau din altele puţin posterioare. R. S. Lopez consideră că trei factori au condiţionat situaţia economică în veacul al VII-lea. Primul factor este numit de autor criza demografică. Invaziile popoarelor migratorii, epidemiile şi celibatul monastic au dus la o depopulare a imperiului. Marile căi de comunicaţie terestre au fost în cea mai mare parte abandonate, doar comunicaţia pe mare şi pe rîuri a fost folosită într-o oarecare măsură, pe distanţe scurte, potrivit cu nevoile unei populaţii mult reduse. Cucerirea arabă a îngreunat într-o oarecare măsură aceste comunicaţii, dar nu le-a suprimat. Pentru a face faţă pirateriei arabe s-a îmbunătăţit tehnica navigaţiei, au apărut noi tipuri de vase mult mai rapide decît cele din trecut.

Al doilea factor este numit de autor criza militară. Prin acesta, R. S. Lopez înţelege

înfrîngerile Bizanțului, care s-au soldat cu pierderea Siriei, Egiptului, Italiei, unei părți din Africa și din Peninsula Balcanică. Totuși aceste pierderi — crede autorul — nu au însemnat prea mult într o vreme cînd comunicațiile erau atît de dificile. Dimpotrivă, cucerirea Egiptului de către arabi, grînarul de pînă atunci al imperiului, duce la o stimulare a activității agricultorilor traci și din Anatolia; pierderea atelierelor de mătase din Siria a permis dezvoltarea unor manufacturi similare în Constantinopol și în alte orașe din Grecia; pierderea undelemnului african a grăbit trecerea spre un sistem de iluminare mai eficace, cu lumînări de ceară, și la folosirea unui săpun mai bun făcut din grăsimi. Orașele maritime, al căror hinterland a fost pierdut de Bizanț, au intrat în legături comerciale cu vecinii pentru a se putea menține. Aceasta a dus, după autor, la o prosperitate economică la periferia imperiului.

Al treilea factor, care apare mai puțin clar, este denumit de R. S. Lopez — controlul politic. Cu alte cuvinte, organele centrale în noile condiții create și-au putut exercita, din ce în ce mai greu, autoritatea, astfel încît au apărut organe locale cu putere întinsă: exarchii și strategii. Ca urmare a acestui gen de „descentralizare", schimbul cu popoarele vecine, limitat în trecut la cîteva tîrguri de la frontieră, s-a extins la toate porturile importante și punctele de frontieră, adică oriunde acest comerț exterior putea fi controlat. Aceasta ar fi dus la sufocarea spiritului întreprinzător al negustorilor greci, care s-au văzut „serviți" acasă cu tot ce aveau nevoie. În ce privește posesiunile îndepărtate ale imperiului, acestea au căpătat libertatea de a-și reglementa singure problema comerțului exterior.

De o mare însemnătate pentru menținerea comerțului a fost stabilitatea monetară și, datorită ei, chiar dacă comerțul extern a pierdut în volum, a cîștigat în schimb în expansiune geografică. Baterea monezii de bronz și de argint a continuat și în decursul veacului al VII lea, este adevărat într o cantitate mai restrînsă, dar în măsură suficientă pentru a deservi schimbul mărunt. O import[illegible]

această perioadă este dispariția apartenenței obligatorii și ereditare la anumite corporații. Atitudinea față de meseriași și negustori s-a schimbat. Autorul consideră că negustorii maritimi au fost categoria care a obținut cele mai mari profituri în cursul veacului al VII-lea. Prestigiul lor a fost, potrivit părerii autorului, deosebit de mare sub influența arabilor, unde comerțul și persoana negustorilor se bucurau de o deosebită considerație. În plus, a contribuit la creșterea prestigiului faptul că multe provincii au putut supraviețui datorită marinarilor, care le-au asigurat aprovizionarea cu arme și alimente. Ridicarea unei noi aristocrații funciare a curmat însă ascensiunea comercianților maritimi.

Acestea sînt în rezumat principalele idei care se desprind din studiul lui R. S. Lopez. Așa cum se vede, autorului îi scapă principalele schimbări structurale care au avut loc în Imperiul bizantin în veacul al VII-lea, cu consecințe pentru care R. S. Lopez caută tot felul de alte explicații.

Colonizarea slavă, înlocuirea muncii sclavului și colonului cu o țărănime liberă, organizată în obștii, a rezolvat problema crizei demografice și, o dată cu ea, problemele de apărare și în parte cele fiscale. Exercitarea activităților lucrative de către oameni liberi, nu de sclavi, explică schimbarea mentalității cu privire la considerația acordată meseriașilor și negustorilor. Lichidarea sclavagismului a dus inevitabil la dispariția măsurilor destinate să combată efectele crizei orînduirii sclavagiste: monopolurile de stat, legarea meseriașilor ereditar de corporația din care făceau parte etc. Invazia arabilor a restrîns activitatea comercială pe mare și principalele mărturii pe care le folosește autorul pentru a dovedi dezvoltarea comerțului maritim sînt în special „Ioan Moschos" și „Viața lui Ioan Milostivul" — amîndouă anterioare invaziei arabe. Codul maritim nu reflectă semnele unui progres al comerțului pe mare și încearcă doar de a-l adapta noilor condiții, stabilind riscurile pentru operațiuni expuse atîtor primejdii.

În cursul expunerii sale, autorul încearcă [illegible]izări care tind la preamărirea

puterii economice a S.U.A. Astfel moneda de aur bizantină este comparată cu dolarul, „care se bazează pe fundamentul unei economii interne prospere". Oare autorul consideră economie prosperă aceea în care cea mai mare parte din venitul populației este absorbită de un uriaș buget militar? Oare milioanele de șomeri și numeroasele greve vădesc o economie prosperă? Cîteva întrebări la care credem că ar fi trebuit să reflecteze autorul mai înainte de a încerca aceste comparații și aprecieri.

E. Fr.

LUCIEN STIERNON, *Les origines du despotat d'Epire*, în Revue des études byzantines, XVII (1959), p. 90—126.

Autorul examinează cauzele care au dus la apariția acestei formațiuni politice în vestul Peninsulei Balcanice: cucerirea Constantinopolului de către latini în 1204 și expansiunea economică a Veneției urmată de reactiunea comerțului bizantin concentrat în jurul Tesalonicului. Cu alte cuvinte, autorul crede că acest stat trebuie considerat la început mai degrabă ca un imperiu al Tesalonicului.

În continuare, autorul fixează jaloanele carierei politice a întemeietorului acestui stat, Mihail Angelos Comnen, și încearcă să rezolve unele contradicții în ce privește activitatea sa înainte de a fi devenit conducătorul Epirului. Epirul nu a căpătat denumirea de despotat decît după 1230 și Stiernon combate părerile istoricilor care s-au ocupat de Epir (Aravantinos și Nicol); aceștia considerau că Epirul a devenit despotat curînd după organizaera sa ca o formație politică independentă. În acest scop, autorul citează o serie de mărturii contemporane atît bizantine cît și occidentale, care atribuie lui Mihail numai titlul de sebastocrator purtat și de tatăl său. Pentru prima oară Mihail este numit despot în Cronica Moreei, operă terminată la sfîrșitul veacului al XIV-lea, deci două veacuri mai tîrziu. Explicația acestei erori ar fi că în Cronica Moreei sînt proiectate în trecut situații existente din vremea cînd a fost scrisă și cînd efectiv Epirul constituia un despotat. În consecință, folosirea în viitor a denumirii de despotatul Epirului, imediat după anul 1204, este improprie.

E. Fr.

BIBLIOGRAFIE, ARHIVISTICĂ, MUZEOGRAFIE

Arhiva Magistratului orașului Brașov. Inventarul actelor neînregistrate, vol. I, Buc., 1959, II + 444 p., Direcția generală a Arhivelor Statului.

De un real folos pentru cercetarea istoriei locale a împrejurimilor vechiului oraș Brașov și a relațiilor sale cu țările romîne prezintă cele 1969 documente rezumate în publicația de față, documente a căror rezolvare a fost rezervată în mod exclusiv judelui primar al acestui oraș. Pînă la inventarierea lor, aceste acte se aflau grupate în 16 pachete nenumerotate considerate de vechii arhivari sași ca avînd o valoare secundară. Actele originale, copiile și conceptele scrise în limba germană, maghiară, latină și romînă cuprind o perioadă de peste un veac, 1657—1763, și sînt extrem de interesante prin problemele pe care le ridică. Rezumatele documentelor sînt dispuse în general cronologic. Totuși din loc în loc apar și unele excepții de la această regulă. Singura explicație ar fi faptul că aceste acte — destul de puține de altfel — s-au aflat în același dosar și se refereau de obicei la probleme asemănătoare, de ex. nr. 7, 8, 67, 68, 113, 114, 115, 439, 462 etc.

Un grup de documente din ultimile decenii ale sec. XVII procură amănunte referitoare la istoria orașului Brașov în anii războiului austro-turc desfașurat și în sudul Transilvaniei. După cum se știe atunci (1689) orașul

a suferit un incendiu pustiitor. Ele arată cum urmarea acestor evenimente a fost stabilirea în mod permanent de trupe de garnizoană austriece în Braşov a cărei conducere obştească trebuia să le asigure întreaga asistenţă materială. În această vreme încartiruirile, livrarea de provizii în mod forţat, dezordinile provocate de aceste trupe şi abuzurile organelor militare au creat greutăţi de nespus locuitorilor din Braşov.

Un alt grup de documente se referă la relaţiile populaţiei din Braşov cu aceea din Ţara Bîrsei. Numărul acestor acte, destul de mare se ridică la un procent de 30 % din totalul lor. Ele procură importante date asupra dezvoltării producţiei de marfă şi a comerţului, a agriculturii, a satelor şi oraşelor din Ţara Bîrsei, a relaţiilor dintre locuitorii satelor iobăgeşti şi conducerea oraşului Braşov, frămîntările din sînul organizaţiilor de breaslă etc.

Un deosebit interes prezintă actele care au în vedere legăturile oraşului Braşov cu Ţara Romînească şi Moldova. Actele originale şi conceptele scrisorilor trimise de judeţii oraşului domnitorilor celor două ţări confirmă faptul că aceste legături au fost puternice şi continue. Valoarea documentară a unora din concepte, mai ales acelea de după 1721 se ridică deseori la nivelul actelor originale care în anumite condiţii s-au pierdut din arhivele publice din Ţara Romînească şi Moldova.

Actele din acest grup ridică problema oierilor bîrsani care trecîndu-şi oile la păşunat în sudul şi răsăritul Carpaţilor pînă la Dunăre, beneficiau de anumite privilegii. Sînt de asemenea, ştiri de natură economică, politică, sanitară, militară etc. Ştirile referitoare la comerţ au în vedere pe negustorii braşoveni, armeni, greci dar şi pe cei localnici din Ţara Romînească şi Moldova ; ele reflectă sprijinul tot mai mare dat de domnii ţărilor romîne negustorilor localnici prin limitarea drepturilor negustorilor veniţi de peste hotare. Acest material documentar este util deopotrivă cercetătorilor pentru studierea dezvoltării economice a celor trei ţări romîne. Sînt de reţinut un mare număr de acte care se referă la schimbul de mărfuri dintre Transilvania şi Ţara Romînească ca : vin, vite şi oi (cele mai multe acte) ; apoi, piei, porci, fier, aramă, pînză, tablă, tabac, sare, cai, pietre de ascuţit, schimb făcut pe cale legală dar şi prin contrabandă.

În afară de o introducere alcătuită de C. A. Stoide, care scoate în evidenţă valoarea istorică a informaţiilor conţinute de documentele rezumate, lucrarea mai cuprinde cîte un indice onomastic, toponimic şi de lucruri alcătuit cu competenţă. Lucrarea de faţă este un valoros instrument de lucru pentru cercetătorii istorici.

C. Ş.

FRITZ FUNKE, *Buchkunde*, Leipzig, Otto Harrassowitz, 1959, 310 p. + 20 f. pl. + 3 grafice.

Lucrarea de bibliologie a lui Fritz Funke, concepută ca o sinteză a datelor privitoare la istoria cărţii şi a scrisului, furnizează specialistului, cît şi cititorului interesat în această problemă, o privire generală asupra „disciplinei ştiinţifice, expusă din punct de vedere istoric, care se ocupă de carte".

Concepută mai întîi ca o simplă enumerare a datelor acumulate de această ştiinţă pînă astăzi, lucrarea a căpătat mai apoi caracterul unei expuneri, fără să procedeze la analiza surselor şi la o nouă analiză a faptelor. Lucrarea s-a axat în principal pe istoria cărţii şi a scrisului în Europa, cu incursiunile obligatorii în conexiunile acestei istorii cu etapele parcurse de dezvoltarea cărţii în Orient. Utilitatea lucrării se impune, aşadar, ca o sinteză izbutită a rezultatelor obţinute de bibliologie, care a luat un mare avînt în anii din urmă, şi ca o preţioasă lucrare de referinţă, clar sistematizată. Limitele acestui gen de prezentări se pot constata şi în cazul de faţă.

Partea întîi cuprinde istoria scrisului, insistînd asupra scrierii antice, asupra ipotezelor privitoare la apariţia alfabetului şi a dezvoltării acestuia în ţările europene. De asemenea se expun datele privitoare la materialului (lut, papirus, pergament, hîrtie)

şi la arta scrierii în antichitate şi epoca feudală, parte încheiată cu un interesant capitol despre miniatură. Urmărind pătrunderea în Europa a hîrtiei, lucrarea dă o serie de date semnificative despre utilizarea acesteia, care, deşi fusese cunoscută de copişti, nu a putut fi folosită în cadrul organizării feudale : în acest sens interdicţia împăratului Friedrich II de à se folosi hîrtia pentru documente, ca şi recomandarea regelui normand Roger II de a se copia actele scrise pe hîrtie din nou pe pergament, indică faptul că materialele de scris au depins la rîndul lor de stadiul de organizare al societăţii. De aceea hîrtia a fost folosită curent mai întîi în Italia, de către notarii cetăţilor, ceea ce explică şi avîntul luat de industria hîrtiei în această ţară, care a rămas timp îndelungat principala producătoare a noului material de scris. Copierea cărţilor a depins la rîndul ei de difuzare; avîntul luat de universităţi şi de aparatul administrativ orăşenesc, o dată cu apariţia noilor forme economice, au determinat sporirea numărului copiştilor laici, care, fie organizaţi în corporaţii (ca acea „Corporaţie frăţească" întemeiată de Gerhard Groote în Deventer la 1383), fie individual, au început să multiplice cărţile contra cost. Această muncă, organizată în colectiv, în cadrul căreia fiecare copist multiplica la un moment dat un fragment dintr-o carte, s-a perpetuat şi după apariţia tiparului. Pentru bibliofili ca Matei Corvinul au lucrat în Florenţa patru copişti, iar pentru Cosimo de Medicis 45 de copişti au copiat în 22 luni 200 cărţi.

Partea a doua descrie descoperirea tiparului, cu date bogate privitoare la viaţa şi opera lui Gutenberg, precum şi răspîndirea acestuia în ţările europene. În capitolul privitor la dezvoltarea tiparului german în timpul Renaşterii şi pînă în vremea clasicismului, se insistă asupra legăturii dintre umanism şi descoperirea tiparului, apariţia acestuia fiind la rîndul său conexată de zorile capitalismului. De aceea tiparul se dezvoltă în oraşe, cartea intră în concurenţă cu manuscrisul şi devine curînd o marfă. Se subliniază faptul că dacă tiparul a putut împlini mai bine cererea de cărţi, el nu este consecinţa unui grad de cultură existent la acea dată, ci el însuşi a trezit gustul pentru lectură şi a deschis noi domenii scrisului şi cititului. După tipărirea operelor vechi s-a început reproducerea celor contemporane, pentru ca să se treacă la imprimarea publicaţiilor mărunte (ca înştiinţările, calendarele, manualele de şcoală) şi a cărţilor destinate „plăcerii cititului"; curînd tiparul intră în slujba noilor idei politice şi în faţa capacităţilor sale revoluţionare, apar interdicţiile şi distrugerile de cărţi. În timpul Reformei şi a războiului ţărănesc german cartea se adaptează cerinţelor, îşi fac apariţia lucrările în format mic, foile volante, scoase în numeroase tiraje. Comerţul de cărţi începe să se dezvolte în tîrguri statornice, ca Leipzig şi Frankfurt. Noua artă grafică, tipografia, se defineşte, capătă forme proprii, dar curînd, pentru a face faţă cererii începe să decadă sub raportul calităţii. Capitolele următoare ale lucrării lui Fritz Funke înfăţişează dezvoltarea tiparului european de la Renaştere pînă la 1800, unde se pomeneşte şi de istoria tiparului din ţara noastră —, procesul tehnicizării cărţii şi arta modernă a cărţii.

Partea a treia este destinată tehnicii tipografice, producerii hîrtiei şi ilustraţiei, încheindu-se cu tehnica şi istoricul legăturii.

Lucrarea cuprinde la sfîrşit o bibliografie sumară, un indice de nume şi materii, un mic album de planşe reproducînd ilustraţia şi legătura cărţii, precum şi trei grafice, care redau sugestiv evoluţia alfabetului, procesul răspîndirii hîrtiei din China în Europa şi procedeele de producere a hîrtiei.

Desigur că se face simţită lipsa datelor privitoare la avîntul luat de producţia cărţii în anii din urmă şi anume în ţările socialiste, în care s-a lichidat analfabetismul şi se duce o politică sistematică de difuzare a culturii în masc. Aceste date ar fi procurat o imagine concludentă a felului în care invenţia tiparului, factor hotărîtor în progresul culturii, şi-a dat roadele sale depline în ţările în care cultura aparţine poporului.

În paragraful consacrat tiparului romînesc se menţionează cîteva date principale ale

istoriei tiparului în țara noastră (Macarie, Coresi, Petru Movilă, Biblia lui Șerban) și unele caractere principale ale producției tipografice romînești : rolul său în susținerea popoarelor asuprite de jugul otoman, puternica tradiție manuscrisă, care merge pînă în sec. XVIII precum și caracterul de „privilegiu clerical", păstrat de tipografie pîna în sec. XIX. Trebuie precizat, însă că, pe de o parte, tradiția manuscrisă nu se oprește în sec. XVIII, ci se continuă și în sec. XIX, în timpul căruia apar, de exemplu, numeroase traduceri din literatura universală, care n-au văzut lumina tiparului și s-au transmis în copii ; pe de altă parte este indicat a denumi privilegiul ca fiind „domnesc", în cadrul căruia s-a perpetuat o literatură de cuprins, în mare parte, bisericească. Dar, în această privință, se impune o nuanțare mai bogată, întrucît un rol deobit l-au avut „inițiatorii" sau mecenații, care au determinat apariția anumitor lucrări. În cazul lui Coresi, însă, nu se poate vorbi de un privilegiu, întrucît tipografia sa are caracterul unei întreprinderi proprii, sprijinită de un mecenat, fie el jude al Brașovului, fie domn al Țării Romînești, în care se făceau traduceri și se luau inițiative care rupeau tradiția (ceea ce explică slaba difuzare a tipăriturilor romînești ale lui Coresi în țările romînești).

Cu limitele impuse de autorul său, „Bibliologia" lui Fritz Funke este o lucrare utilă de referință, întemeiată pe o bogăție apreciabilă de material.

A. D.

EM. CONDURACHI, *Histria*, București, E.S.P.L.A., 1960, 30 p. + 33 fig. + 2 pl,

Adresîndu-se unor mase largi, colecția „Monumentele patriei noastre" urmărește să facă cunoscute marile valori culturale ale țării, între care se înscriu vestigiile arhitectonice ale vestitului oraș pontic Histria. După o succintă prezentare a cercetărilor arheologice și a principalelor etape din istoria zbuciumată timp de douăsprezece veacuri a marelui oraș, autorul prezintă sugestiv și cuprinzător principalele construcții ale cetății în ordinea lor topografică. Se valorifică în această descriere numeroasele monumente recent descoperite, mai ales acelea din ultima etapă de viețuire a cetății, sec. IV—VII e.n. În legenda fotografiilor, era necesară datarea tuturor monumentelor sau fragmentelor arhitectonice prezentate. De asemenea, ținînd seama de scopul cărții, se impunea o hartă a litoralului, pentru localizarea monumentului în raport cu centrele urbane de azi, și cu cîteva orașe antice. Harta reprezentînd comparativ volumul săpăturilor arheologice în trecut și în regimul de democrație populară, era mai sugestivă în culori. De asemenea, pentru împlinirea scopului didactic, planul cetății cu monumentele, trebuia prezentat, pe etape, tot în culori.

C.N.

Accademie e biblioteche d'Italia, Roma, nr. 1—4/1958.

Revista de biblioteconomie editată de Direcția Generală a Academiilor și Bibliotecilor este un buletin bimestrial care publică — în prima parte — note și comunicări cu caracter strict local, iar în partea a doua *Informații* asupra activității științifice din cadrul academiilor și bibliotecilor din Italia, asupra diferitelor aniversări, congrese, conferințe, expoziții internaționale de cărți; *Cronica bibliotecilor italiene*, *Bibliografie*, semnalări de noi periodice italiene și străine, precum și note de documentare specială. Din abundența și varietatea materialului inclus în partea a doua a acestei reviste, desprindem pe cel care ilustrează situația bibliotecilor — în mai mică măsură a muzeelor — inaugurate sau în curs de deschidere în anul 1958, în orașele de provincie ale Italiei. Înființarea bibliotecilor, muzeelor, expozițiilor, ciclurilor de conferințe susținute de personalități științifice, tinde

spre dezvoltarea posibilităților intelectuale ale oamenilor muncii italieni.

La Parma, în Galeriile Bibliotecii Palatine, a fost redeschis *Muzeul Bodoni*, vechi centru de studii tipografice înființat cu prilejul sărbătoririi centenarului lui Giambattista Bodoni vestit tipograf italian. Materialul, dispersat în timpul bombardamentelor din 1940—1945, a fost colecționat și clasificat în noul muzeu, făcînd astfel ca Parma să devină unul din centrele importante din Europa în ceea ce privește istoria tipografiei. În muzeu, pe lîngă instrumentele de lucru specifice acestui meșteșug, se află biblioteca, alcătuită din valoroase ediții poliglote, care a servit la documentarea bibliografică a eruditului tipograf. Comitetul de organizare intenționează să deschidă o școală de arte grafice, să editeze o revistă și să organizeze expoziții periodice. În felul acesta muzeul va putea deveni un important centru de documentare.

Printre bibliotecile amenajate în scopul cercetărilor științifice, menționăm *Biblioteca Medicea Laurenziana* din Florența, provenită din diferite donații, printre care bogate și interesante culegeri de codice, manuscrise, documente, incunabule referitoare la antichitatea latină, clasicii literaturii italiene, lucrări de istorie etc. *Biblioteca del Monumento Nazionale di S. Giustina* din Padova, fondată în secolul VIII, reconstruită în secolul XVII de arhitectul flamand Michele Bartens, închisă și dispersată în 1806, este reconstruită în 1944, iar în 1958 complet renovată, pune la îndemîna cititorilor ediții rare și numeroase stampe prețioase. *Biblioteca din Osimo* (prov. Marche), care datează din a doua jumătate a secolului XVII, conține aproximativ 44 000 de volume, e în continuă dezvoltare și sistematizare, încadrîndu-se astfel printre bibliotecile moderne ale Italiei. La Bari a fost inaugurată *Biblioteca publică*, provenită din biblioteca consorțială și din contribuția statului. Bogăția și varietatea materialelor ilustrează perioadele importante din istoria poporului italian (Risorgimento etc.), precum și dezvoltarea economică, socială și culturală a regiunii respective. Este printre puținele biblioteci din sudul Italiei iar raza de acțiune se va extinde atît asupra provinciei Marche în întregime, cît și pe coasta adriatică. La Genova, în palatul academiei, a fost deschisă, după o întrerupere de 15 ani, *Biblioteca Berio*, cu un fond de circa două milioane volume — distribuite în mai multe centre. Biblioteca înzestrată cu colecții de valoare, funcționează după cele mai moderne sisteme de clasificare. Provenită din donații particulare, biblioteca are o sală rezervată exclusiv operei lui Dante împreună cu comentatorii și criticii respectivi, opt prețioase incunabule, 28 ediții din cinquecento și trei din seicento. Pe lîngă numeroasele opere remarcablie, biblioteca mai conține așa-zisele „comori" reprezentate prin 1 500 manuscrise, 30 codici referitoare la istoria orașului Genova, o biblie din anul 1200, cărți religioase din secolul XV, ornate cu prețioase miniaturi precum și diferite ediții rare. Importantă pentru cunoașterea istoriei culturii siciliene este *Biblioteca Națională din Palermo*. La Torino, *Biblioteca publică* distrusă în timpul bombardamentelor, urmează să fie reconstruită și să beneficieze de un fond de circa cinci milioane volume.

O altă categorie o constituie bibliotecile de popularizare. Acțiunea aceasta de difuzare a culturii italiene în rîndurile oamenilor muncii, se desfășoară mai intens în sudul Italiei acolo unde condițiile de viață sînt cu mult mai aspre. Barletta, Canossa, Minervino, Spinazzola, Terlizzi, Corato, Andria și alte multe orașe mai puțin cunoscute, se bucură astăzi de biblioteci în aer liber, volante, și de împrumut. *Biblioteca din Capri* este mult apreciată de localnici, precum și de străini, pentru varietatea cărților, urmînd să aprovizioneze provincia Calabria și Campania. *Biblioteca pentru toți din Liguria*, este importantă pentru specificul fondului său mai mult istoric. Alte asemenea biblioteci s-au deschis și în orașele de nord ale Italiei, Genova, Verona, Milano, unde *Biblioteca Lorentaggio*, care corespunde exigențelor moderne, numără peste opt mii de volume de clasici italieni și străini, cărți din sectorul științelor sociale, a tehnicii, medicinei etc., precum și un aprecia-

bil număr de periodice. La Florenţa (*Biblio teca Riccardiana*), Milano (*Biblioteca civica*), şi Modena (*Biblioteca Estense*) au fost inaugurate, în anul 1958, biblioteci specializate în literatură şi muzicologie.

A. I.

Rubrica „Însemnări bibliografice" a fost întocmită de: Gr. Chiriţă, Al. Gonţa, V. Asproiu, Maia Tudor, Radu Popa, N. Camariano, A. Constantinescu, S. Columbeanu, Gh. Cronţ, E. Frances, C. Şerban, Al. Duţu, Corina Nicolescu, Ana Ioachim.

СОДЕРЖАНИЕ

СТАТЬИ

СОРОКАЛЕТИЕ ВСЕОБЩЕЙ ЗАБАСТОВКИ 1920 г.

ЗАМЕТКИ И СООБЩЕНИЯ

ВОПРОСЫ В СВЯЗИ С ТРАКТАТОМ „ИСТОРИЯ РУМЫНИИ"

НАУЧНАЯ ЖИЗНЬ

SOMMAIRE

ÉTUDES

40 ANNÉES DEPUIS LA GRÈVE GÉNÉRALE DE 1920

NOTES ET COMMUNICATIONS

LES PROBLÈMES DU TRAITÉ D'« HISTOIRE DE LA ROUMANIE »

LA VIE SCIENTIFIQUE

LUCRĂRI APĂRUTE ÎN EDITURA ACADEMIEI R.P.R.

NOUVELLES ÉTUDES D'HISTOIRE

DIN SUMAR

E. COMŞA, Nouvelles données relatives à l'évolution des civilisations néolithiques sur le territoire de la Roumanie.

VL. DUMITRESCU, Quelques observations au sujet des civilisations danubiennes des champs d'urnes de l'âge du bronze.

K. HOREDT, Siebenbürgen und Mykenä.

D. M. PIPPIDI, Sur les relations politiques des cités grecques de la côte occidentale de l'Euxin à l'époque hellénistique.

H. DAICOVICIU, Le monument-calendrier des Daces de Sarmizegetusa.

I. STOIAN, Nouvelles informations au sujet du gouvernement d'Ovinius Tertullus en Mésie Inférieure.

EM. CONDURACHI, Un problème d'Etat au IVe siècle : Les délations.

C. DAICOVICIU, E. PETROVICI und GH. ŞTEFAN, Zur Frage der Entstehung der rumänischen Sprache und des rumänischen Volkes.

ŞT. PASCU, Die mittelalterlichen Dorfsiedlungen in Siebenbürgen (bis 1400).

L. DEMÉNY, Untersuchung der bedeutendsten Urkunden über den Aufstand von Bobîlna.

B. T. CÎMPINA, Les idées maîtresses de la politique d'Etienne le Grand.

FR. PALL, La structure sociale de la France d'après le traité de droit féodal de Beaumanoir.

R. MANOLESCU, Le rôle commercial de la ville de Braşov dans le sud-est de l'Europe au XVIe siècle.

D. MIOC, H. CHIRCA et ŞT. ŞTEFĂNESCU, L'évolution de la rente féodale en Valachie et en Moldavie du XIVe au XVIIe siècle.

M. BERZA, Die Schwankungen in der Ausbeutung der Walachei durch die türkische Pforte im XVI–XVIII. Jh.

E. STĂNESCU, Essai sur l'évolution de la pensée politique roumaine dans la littérature historique du moyen âge.

Continuarea prezentului sumar în numărul viitor al revistei noastre.

ÎNTREPRINDEREA
POLIGRAFICĂ nr. 2
BUCUREŞTI

Lei 8.—